

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

**ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА ТА ПІДГОТОВКИ
ФАХІВЦІВ ДЛЯ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ**

КАФЕДРА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

Рівень вищої освіти перший (бакалаврський)

Спеціальність 262 «Правоохоронна діяльність»

**Освітня програма «Правоохоронна діяльність (поліцейські)»
(наказ ректора від 31.08.2021 р. № 739)**

Форма навчання денна

Групи КП-231-235, ПД-231-233, СР-231-232

у 2023/2024 навчальному році

Конспект лекцій обговорено та схвалено на
засіданні кафедри кримінального права та
кримінології
протокол від 29.08.2023 № 2

Дніпро – 2023

Кримінальне право // Конспект лекцій. – Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2023. – 626 с.

УКЛАДАЧІ:

Корогод С.В. – старший викладач кафедри кримінального права та кримінології, доктор філософії.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

1. Професор кафедри правоохоронної діяльності Університету митної справи та фінансів, доктор юридичних наук, доцент **Олексій ТИТАРЕНКО**.

2. Суддя Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області, доктор філософії у галузі права **Ірина ШАПОВАЛОВА**.

ТЕМА № 1-2. ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ. ЗАКОН ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ. КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ.

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

ВСТУП

1. Поняття кримінального права. Кримінальні правовідносини. Джерела кримінального права.
2. Предмет кримінального права. Метод кримінально-правового регулювання.
3. Завдання кримінального права. Кримінальне право в системі права. Система та принципи кримінального права.
4. Закон про кримінальну відповідальність, його ознаки та види тлумачення.

ВИСНОВКИ

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України (від 28.06.1996 року).
2. Кримінальний кодекс України (від 05.04.2001 року).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України (від 13.04.2012 року).
4. Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 року.
5. Наказ МВС України від 09.08.2012 р. № 686 «Про організацію діяльності органів досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України».
6. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / А. А. Васильєв, Є. О. Гладкова, О. О. Житний та ін. ; за заг. ред. проф. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2020. – 428 с.
7. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ахмедов Махір Байрам огли, Бабенко А.М. та ін. ; за заг. ред. В.Я. Конопельського, В.О. Меркулової. Одеса, ОДУВС, 2021. 452 с.
8. Кримінальне право (Загальна частина) : навчальний посібник / С.А. Шалгунова, О.С. Скок, Т.В. Шевченко, О.І. Соболев, С.М. Школа, С.А. Риб'янець, Ю.В. Волошина, А.О. Марієнко, В.А. Якушкін; за заг. ред. к.ю.н., доц. С.А. Шалгунової. Херсон : Айлант, 2019. – 296 с.
9. Демидова Л. М. Кримінальний проступок як кримінально-процесуальна проблема і кримінально-правова проблема. Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року: ідеологія та практика правозастосування: колективна монографія / за заг. ред. Ю. П. Аленина; відпові. За вип. І. В. Гловюк. Одеса: Вид-й дім «Гельветика», 2018. С. 1071–1093 (1148 с.)
10. Ємельянов В. П. Кримінальне право України: Загальна частина. Основні питання вчення про злочин : науково-практичний посібник. Х. : Право, 2018. 142 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

дати поняття кримінального права, визначити його ознаки, завдання та принципи. Визначити поняття кримінального права як галузі правових знань, науки (теорії), та навчальної дисципліни. З'ясувати значення кримінального права в реформуванні законодавства, визначенні завдань та формуванні напрямків кримінально-правової політики, а також принципи дії, структуру та види тлумачень закону про кримінальну відповідальність. Зазначити, яке місце має кримінальне право та закон про кримінальну відповідальність в системі інших галузей правових знань та його зв'язок з іншими навчальними дисциплінами і його значення для практичної діяльності майбутніх працівників Національної поліції України.

ВСТУП

В конституційно-правовому полі України проходять суттєві зміни, які пов'язані, насамперед, з реформування всіх галузей законодавства. Не залишилося виключенням і кримінальне законодавство України.

Як ви знаєте із теорії держави та права, вітчизняне законодавство містить в собі велику кількість законодавчих та нормативних актів, які приймаються вищим органом законодавчої влади в Україні - Верховною Радою України та різними відомствами і міністерствами. До одного із таких законодавчих актів можна віднести Кримінальний кодекс України, прийнятий 5 квітня 2001 року, і який вступив в силу з 1 вересня цього року.

На цій лекції ми з вами з'ясуємо основні поняття, які використовуються в кримінальному праві України, яке дає нам характеристику вітчизняного кримінального законодавства, його принципи та завдання, а також закон про кримінальну відповідальність, принципи його дії та види тлумачень..

Знання, отримання в процесі вивчення кримінального права дозволять вам, як майбутнім працівникам Національної поліції застосовувати їх у своїй практичній діяльності, давати правову оцінку суспільно небезпечних діянь, які вчиняються в різних сферах суспільного життя і тому вивчення кримінального права є для вас досить складною й відповідальною задачею.

1. Поняття кримінального права. Кримінальні правовідносини.

Джерела кримінального права

Кримінальне право виникає разом з виникненням права в цілому на відповідному етапі розвитку суспільства. Його основним завданням є боротьба з вчинками членів суспільства, які суперечать загальноприйнятим нормам та стандартам, визнаним у конкретній спільності людей на відповідному етапі соціального розвитку.

Кримінальному праву, як галузі системи права, притаманні ті самі ознаки, якими характеризуються інші галузі системи права і право в цілому як елемент культури суспільства. Разом з тим воно має і власну, специфічну насиченість, яка визначається характером завдань, що стоять перед цією галуззю права.

Кримінальне право належить до публічних галузей системи права.

Всі пам'ятки звичаєвого права - Закони дванадцяти таблиць, Закони Хамураппі, Закони Ману та ін.- містили в собі кримінально-правові норми.

Не випадає з цього загального ряду і найдавніша пам'ятка права східних слов'ян - «Руська правда». Перша її стаття містить саме кримінально-правову норму:

«Убьет муж(ь) мужа, мьститъ брату брата, или сынови отца, либо отцю сына, или братучаду, либо сестрину сынови; аще не будетъ кто мьстя, то 40 гривен за голову; аще будетъ русин, либо гридин, либо купчина, либо ябет-ник, либо мечник, аще изъгои бедеть, либо Словении, то 40 гривен положити за нь». [1]

Як самостійна галузь права в системі права кримінальне право починає виділятися у Європі в XII ст. Саме в цей період у Болонському університеті вивчаються римське та канонічне кримінальне право.

У Росії виділення кримінального права в самостійну галузь проходить у XVIII ст. і пов'язано з виданням «Військових артикулів» Петра I.

Назва галузі походить від латинського *crimen* - злочин.

Поляки, чехи користуються для визначення цієї галузі терміном «карне право» (*pravo karne*). Якщо розглядати одне з основних призначень цієї галузі - карати за вчинений злочин, то цю назву можна було б визнати вдалою.

Російськомовна назва - «уголовное право», її походження також пов'язане з соціальним призначенням галузі - покаранням винних, які відповідали головою. Коріння назви проростають з найдревнішої пам'ятки східнослов'янського права - «Руської правди», яка і визначала такий вид відповідальності (головою). Виходячи з того, що цей правовий акт є джерельним і для українського права, М.Й. Коржанський висуває пропозицію про зміну україномовної назви нашої галузі і перейменування її в «уголовне право».[2]

Саме поняття кримінального права містить у собі подвійне значення.

З одного боку, його розглядають як галузь законодавства - позитивне кримінальне право, яке знаходить свій прояв у єдиному нормативному акті - Кримінальному кодексі України.

З іншого боку, - як галузь юридичної науки - вчення про кримінальний закон, практику його застосування, теоретичні проблеми розвитку тощо.

Позитивне (об'єктивне) кримінальне право України - це сукупність правових норм, що визначають загальні принципи, умови та підстави кримінальної відповідальності; коло діянь, які внаслідок високого рівня суспільної небезпеки визнаються злочинами; види і розміри покарання та інші види кримінально-правового впливу, що застосовуються до осіб, які визнані винними у їх скоєнні, а також підстави та умови звільнення від відповідальності та від покарання.

Характерні ознаки позитивного кримінального права:

- встановлення кримінально-правових норм виключно вищим органом державної влади країни - Верховною Радою України;
- знаходження вияву виключно в такому виді нормативного акта, як Закон;
- специфічність методу реалізації кримінального закону - застосування за його порушення особливого виду впливу - покарання.

Норми кримінального права регулюють кримінально-правові відносини, які виникають з факту вчинення кримінального правопорушення. Це особливі правовідносини, які носять назву «кримінальні правовідносини».

Кримінально - правові відносини - це специфічний вид суспільних відносин які виникають у зв'язку із вчиненням особою найтяжчого виду правопорушень – кримінальних правопорушень.

За змістом кримінально-правові правовідносини можуть бути диференційовані на два основних види:

- *охоронні кримінально-правові відносини які становлять переважну більшість, оскільки саме для охорони найважливіших цінностей суспільства покликана дана галузь права;*

- *заохочувальні кримінально-правові відносини які покликані регулювати позитивну поведінку громадян в екстремальних ситуаціях, що примикають до сфери кримінально-правового регулювання — необхідна оборона, крайня необхідність, затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення та ін.[4]*

Звідси об'єктами правовідносин є, з одного боку, порушення встановленого законодавцем правила поведінки, вчинення діяння, яке заборонено державою, а з іншого - діяння, яке хоча і спричиняє шкоду, однак за своїм змістом є суспільне корисним.

Суб'єктами правовідносин виступають, з одного боку, держава в особі органів правосуддя, а з іншого - особа, яка порушила кримінально-правовий припис.

Зміст кримінальних правовідносин полягає в праві органів правосуддя притягати до кримінальної відповідальності осіб, винних у порушенні кримінально-правових приписів, призначати їм покарання, яке є адекватним ступеню їх вини, а також в обов'язку осіб, що порушили кримінальний закон, відповідати за вчинене, відбутися покарання та перенести інші негативні наслідки, пов'язані із застосуванням кримінального закону.

Кримінальні правовідносини реалізуються в діяльності органів правосуддя в процесі розкриття кримінального правопорушення, притягненні винного до кримінальної відповідальності, постанові вироку та застосуванню кримінального покарання.

Кримінальні правовідносини виникають з моменту вчинення особою кримінального правопорушення і закінчуються в момент набуття обвинувальним вироком законної сили.

Специфічними для кримінального права є і його *джерела*. Якщо в інших галузях системи права їх коло досить широке, то в кримінальному праві воно обмежене.

ДЖЕРЕЛАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ВИСТУПАЮТЬ:

1. Конституція України як концептуальна база всього законодавства України, в т. ч. і кримінального законодавства. (Див. Постанови Пленуму Верховного Суду України № 9 від 01.11.96 «Прозастосування Конституції України при здійсненні правосуддя» та № 1 від 19.01.2001 «Про стан здійснення правосуддя в 2000 р. та заходи щодо його вдосконалення з метою реалізації положень Конституції України»).

2. Кримінальний Кодекс України - основний систематизований законодавчий акт, який об'єднує всю сукупність кримінально-правових норм.

3. Укладені та ратифіковані Україною міжнародні договори, що містять кримінально-правові норми, які імплементовані в національне кримінальне законодавство. (Див. Закон України від 10 грудня 1991 р. «Про дію міжнародних договорів на території України»).

4. Рішення Конституційного Суду України у випадку визнання ним неконституційності кримінально-правових законів (ст. 152 Конституції України).

ВИСНОВОК

Таким чином, поняття кримінального права містить у собі подвійне значення.

З одного боку, його розглядають як галузь законодавства - позитивне кримінальне право, яке знаходить свій прояв у єдиному нормативному акті - Кримінальному кодексі України.

З іншого боку, - як галузь юридичної науки - вчення про кримінальний закон, практику його застосування, теоретичні проблеми розвитку тощо.

Позитивне (об'єктивне) кримінальне право України - це сукупність правових норм, що визначають загальні принципи, умови та підстави кримінальної відповідальності; коло діянь, які внаслідок високого рівня суспільної небезпеки визнаються кримінальними правопорушеннями; види і розміри покарання та інші види кримінально-правового впливу, що застосовуються до осіб, які визнані винними у їх скоєнні, а також підстави та умови звільнення від відповідальності та від покарання.

2. Предмет кримінального права. Метод кримінально-правового регулювання

Предмет кримінального права становлять суспільні відносини, які виникають при вчиненні кримінального правопорушення між особою, яка його вчинила, та державою від імені якої виступають відповідні органи, вповноважені здійснювати дії, скеровані на розслідування кримінального правопорушення та відправлення правосуддя по кримінальних справах. Внаслідок врегулювання нормами кримінального права вони набувають форми правовідносин.

Предмет кримінального права не збігається з предметом науки кримінального права, який полягає у вивченні та теоретичному розвитку:

- історії цієї галузі права;
- джерел кримінального законодавства;
- чинного кримінального законодавства;
- практики застосування кримінального законодавства органами правосуддя;
- моделюванні розвитку кримінального законодавства;
- проблем підвищення дієвості кримінального законодавства в питаннях загальної та спеціальної превенції кримінальних правопорушень та злочинності;
- кримінального законодавства іноземних країн.

Українська наука кримінального права завжди посідала гідне місце у світовій кримінально-правовій науці. В дорадянський період її представляли такі відомі вчені як А. Ф. Кістяківський, Л. С. Белогриць-Котляревський, Л. Є. Владимиров, М. П. Чубинський та багато інших. В епоху радянської влади, незважаючи на домінування у науці ідеологічного начала, значний внесок у розвиток

кримінального права зробили М. І. Бажанов, Я. М. Брайнін, М. М. Гродзинский, П. С. Матишевський, В. В. Сташис, В. Я. Тацій, В. С. Трахтеров, С. І. Тихенко та ін.

Як відомо, **МЕТОД** - це сукупність певних засобів, прийомів, за допомогою яких здійснюється регулювання та охорона суспільних відносин, що входять у предмет правового регулювання відповідної галузі права. Як зауважував видатний учений-криміналіст, один з батьків судової реформи 1863 р. проф. В. Д. Спасович у першому російському підручнику кримінального права,

«во всяком государстве правительству, по существу его и назначению, принадлежит право взыскивать посредством наказания с нарушителей законов положительных».[5]

Регуляція суспільних відносин кримінальним правом пов'язана із застосуванням засобів, прийомів, притаманних виключно цій галузі права. Специфіка їх полягає в застосуванні до винної особи з боку держави покарання - крайнього, найсуворішого і найжорсткішого виду реакції. Саме тому *метод правового регулювання для кримінального права полягає у застосуванні примусу у виді покарання. Однак він застосовується лише, коли:*

- конкретне вчинене діяння віднесено до категорії кримінальних правопорушень і містить склад відповідного кримінального правопорушення;
- особа, яка скоїла це діяння, є винною.

Метод кримінально-правового регулювання знаходить свій прояв у притягненні особи до кримінальної відповідальності, яка є покладеним на особу, що вчинила порушення кримінальної норми, державою або суспільством обов'язком дати відповідь за свою поведінку компетентним органам і прийняти примусові заходи, адекватні ступеню небезпечності вчиненого порушення.

Разом з цим визначення методу кримінального права виключно як застосування примусу було б дещо обмеженим поглядом на проблему. Виходячи із того, що кримінальне право своїми нормами заохочує громадян до вчинення низки соціально-корисних дій (необхідної оборони, затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення, невиконання кримінально протиправного наказу і т. ін.) методом кримінального права слід визнати також заохочення, яке щоправда, застосовується в обмежених випадках.

ВИСНОВОК

Таким чином, предмет кримінального права становлять суспільні відносини, які виникають при вчиненні кримінального правопорушення між особою, яка його вчинила, та державою від імені якої виступають відповідні органи, уповноважені здійснювати дії, скеровані на розслідування кримінального правопорушення та відправлення правосуддя по кримінальних справах. Внаслідок врегулювання нормами кримінального права вони набирають форми правовідносин.

Акцентую Вашу увагу, що предмет кримінального права не збігається з предметом науки кримінального права

3. Завдання кримінального права. Кримінальне право в системі права. Система та принципи кримінального права.

Завдання кримінального права полягає в охороні найважливіших суспільних відносин від крайніх форм їх порушення. Виходячи зі специфіки завдань специфічним є і метод, за допомогою якого ця охорона здійснюється, що вже зазначалось раніше.

Визначення кола суспільних відносин, які приймаються під кримінальну правову охорону, є виключною прерогативою вищого органу державної влади України. У загальних рисах воно визначено в ст. 1 Кримінального кодексу України, яка так і названа «Завдання кримінального кодексу України»:

«Кримінальний кодекс України має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням».

Слід зазначити, що перелік завдань, визначених у чинному КК України, порівняно з визначеними КК України 1960 р. суттєво змінився. Це зумовлено відомими змінами в соціально-політичній ситуації в нашій країні за цей час, прийняттям Конституції України 1996 р., яка по суті є програмою побудови правової країни. Це в цілому визначило і підходи до побудови переліку об'єктів кримінально-правової охорони, коли на першому місці перебуває людина, її особисті, майнові та немайнові права, так як це зафіксовано в Основному Законі України, де затверджено, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. ... Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» (ст. 3).

Серед завдань, що вирішуються Кримінальним законом України, поруч із традиційними з'явилися і нові - охорона довкілля.

Раніше визначені завдання одержали подальшу конкретизацію. Це стосується чіткого формулювання завдань охорони конституційного устрою України, громадського порядку та громадської безпеки від кримінально протиправних посягань.

Як вже зазначалось, охоронне завдання КК реалізується через регулювання кримінальних правовідносин методом притягнення до кримінальної відповідальності.

Однак зведення охоронної функції лише до регуляції кримінальних правовідносин було б обмеженим поглядом на питання. Наявність загальної заборони скоєння діянь, визначених у кримінальному кодексі, під страхом застосування покарання, має на меті недопущення вчинення цих діянь схильними до вчинення таких дій особами (загальна превенція). Одночасно застосування покарання має на меті і недопущення вчинення повторних кримінальних правопорушень особою, до якої покарання застосовується (спеціальна превенція). У зв'язку з цим КК України 2001 р. серед завдань, які він покликаний вирішувати, вперше зазначає «запобігання кримінальним правопорушенням».

Одночасно чинний кримінальний кодекс вперше визначив і шлях, за допомогою якого вирішуються завдання, що стоять перед Кримінальним кодексом:

«Для здійснення цього завдання Кримінальний кодекс України визначає, які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили», (ч. 2 ст. 1 КК)

Як зазначалось, не можна відкидати і чисто регулююче призначення деяких кримінально-правових норм. Наприклад, норми, які визначають види обставин, що виключають кримінальну відповідальність, несуть виключно регуляторне навантаження. На жаль, перелік таких кримінально-правових норм у чинному законодавстві обмежений у порівнянні з напрацюваннями кримінально-правової науки і надалі, сподіваємось, буде розширюватись.

Необхідно зауважити, що завдання кримінального закону може виконуватись виключно при вчасному та законному його застосуванні. Незастосування закону у випадках, коли він повинен бути застосований, незаконне застосування кримінального закону не тільки не служить вирішенню завдань, що стоять перед ним, а, навпаки, призводить до протилежних наслідків.

Серед завдань, що стоять перед кримінальним законом, як вже зазначалось, є і загальна превенція. Тривалий час її пов'язували з вимогою повного викорінення злочинності в країні. Слід зауважити, що сама така постановка питання є абсурдною, науково безграмотною. Злочинність не може бути викорінена, оскільки вона є соціальним явищем, притаманним суспільному життю людей. Заклики до повної ліквідації злочинності можуть виходити лише від наївних або від безграмотних людей. Відома теза В. І. Леніна про відмирання злочинності на шляху побудови комунізму - це утопічна мрія, яка не має під собою жодного наукового фундаменту. Як справедливо зазначає М. Й. Коржанський, успіхи в боротьбі із злочинністю, які об'єктивно були притаманні диктаторським режимам Сталіна, Гітлера, Пол Пота та ін., були обумовлені виключно жорстокістю, людиноненависницькою суттю самих цих режимів, супроводжувались мільйонними невинними жертвами.[6]

Тому кримінальне право, реалізуючи завдання загальної превенції, може лише впливати на рівень злочинності, зменшуючи в тій чи іншій мірі кількість кримінальних правопорушень.

Кримінальне право України займає одне з провідних місць у системі права в цілому. Воно разом з цивільним та адміністративним правом належить до фундаментальних галузей системи права. Однак виходячи з завдань, які воно вирішує, методу, за допомогою якого це здійснюється, місця, що займає кримінальне право в системі права, в цілому є особливим. Фактично й інші галузі права в тій чи іншій частині здійснюють функцію охорони суспільних відносин. Лише кримінальне право веде боротьбу з тими з них, які спричиняють шкоду на загальносуспільному рівні.[8] Тому для боротьби з ними обрано крайній метод, найжорсткіші форми.

Від інших фундаментальних галузей кримінальне право відрізняється як за об'єктом правового регулювання, так і за методом його здійснення.

Кримінальне право фактично реалізується у формах, визначених кримінально-процесуальним правом. Кримінальний процес стосовно кримінального права є тією формою, в якій матеріальне право проявляється. Фактично кримінально-процесуальне право утворює те середовище, в якому

матеріальне кримінальне право реалізується. Якщо б уявити ситуацію, в якій кримінально-процесуальне право не існувало б, то з впевненістю можна стверджувати, що матеріальне кримінальне право залишилось би «пустим звуком», папірцем, який би нікого ні до чого не зобов'язував.

Як справедливо зауважив з огляду на це німецький філософ К. Маркс: *«Один и тот же дух должен одушевлять судебный процесс и законы, ибо процесс есть только форма жизни закона, следовательно, проявление его внутренней жизни».*^[9]

Тісним є зв'язок кримінального права з кримінально-виконавчим правом, яке регулює відносини, що виникли в процесі виконання покарання.

У низці питань кримінальне право пов'язано із міжнародним правом. Це стосується проблем екстериторіальності, дипломатичної недоторканності, визначення території дії кримінального закону, видачі злочинців, відповідальності за діяння, визнані злочинними світовим співтовариством (напр., міжнародний тероризм, найманство та ін.).

СТРУКТУРА КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ.

Закони про кримінальну відповідальність систематизовані і поділяються в КК на Загальну і Особливу частини.

У Загальній частині зосереджені норми, що встановлюють принципи і загальні положення кримінального права, а також визначають його основні інститути, наприклад, поняття кримінального правопорушення і його видів, вини та її форм, співучасті в кримінальному правопорушенні, повторності, сукупності та рецидиву кримінального правопорушення, покарання та його мети, видів покарань та підстав їх застосування. Це норми, які застосовуються до всіх кримінальних правопорушень.

Особлива частина містить норми, що вказують, які конкретно суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями і які заходи кримінального покарання можуть бути застосовані до осіб, що їх вчинили.

Загальна і Особлива частини КК пов'язані між собою і утворюють нерозривну системну єдність. Значення цієї єдності найбільш помітно при застосуванні окремих статей КК. Не можна застосувати кримінально-правову норму, що міститься в Особливій частині КК, не звернувшись при цьому до Загальної частини.

Загальна і Особлива частини КК поділяються на розділи, а останні, у свою чергу, — на окремі статті.

Загальна частина чинного КК складається із 17 розділів:

1. «Загальні положення»,
2. «Закон про кримінальну відповідальність»,
3. «Кримінальне правопорушення, його види та стадії»,
4. «Особа, яка підлягає кримінальній відповідальності (суб'єкт кримінального правопорушення)»,
5. «Вина та її форми»,
6. «Співучасть у кримінальному правопорушенні»,
7. «Повторність, сукупність та рецидив кримінальних правопорушень»,
8. «Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння»,

9. «Звільнення від кримінальної відповідальності»,
10. «Покарання та його види»,
11. «Призначення покарання»,
12. «Звільнення від покарання та його відбування»,
13. «Судимість»,
14. «Обмежувальні заходи»,
15. «Інші заходи кримінально-правового характеру»,
16. «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб»,
17. «Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх».

Особлива частина включає 20 розділів, систематизованих по групах споріднених суспільних відносин, на які посягають відповідні кримінальні правопорушення. Наприклад:

- Статті КК, норми яких передбачають відповідальність за кримінальні правопорушення, що посягають на основні цінності української державності, проголошені в статтях 1 і 2 Конституції України, поміщені в розділі I *«Кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України»*.

- Статті, норми яких охороняють людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку, розташовані в розділі II *«Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи»*, розділі III *«Кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи»* і розділі IV *«Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканності особи»*.

- Статті КК, норми яких охороняють основні права і свободи людини, об'єднані в розділі V *«Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина»*.

Поділ Особливої частини КК на 20 розділів робить її більш зручною для застосування, оскільки надає слідчому, прокурору, судді, адвокату орієнтир в розміщенні тих чи інших статей у КК. Та й для громадян України дуже важливо просто знайти в КК ту чи іншу статтю про відповідальність за окреме кримінальне правопорушення.

Статті КК пронумеровані арабськими цифрами і мають заголовки, що виражають сутність кримінально-правових норм, які в них містяться.

При включенні в КК нової статті вона буде поміщена у відповідний розділ Загальної або Особливої частини. Нова стаття повинна вміщуватися, як правило, вслід за статтею, що є найбільш близькою до неї за змістом.

Новій статті мають бути надані номер попередньої статті і додатковий цифровий індекс — 1,2,3 і т. д.

Наприклад, у 2008 р. до Загальної частини КК 2001 р. було включено статтю *«Призначення покарання за наявності обставин, що пом'якшують покарання»*, її було поміщено вслід за ст. 69 *«Призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом»*. Статті був наданий номер 69¹.

Виключення тієї чи іншої статті із КК також не змінює порядку нумерації статей в КК. Так, у КК 2001 р. зберігається номер статті 188 з поміткою *«Виключена»*. Ця стаття встановлювала відповідальність за викрадення шляхом

демонтажу та іншим засобом електричних мереж, кабельних ліній зв'язку та їх обладнання, яке було скасоване Верховною Радою України 15 квітня 2008 р.

Багато статей КК поділяються на частини, які виділені в окремий абзац. Абзаци забезпечені цифровими позначеннями.

Наприклад, стаття 1 КК *«Завдання Кримінального кодексу України»* має дві частини — 1 і 2; стаття 135 *«Залишення в небезпеці»* складається із трьох частин — 1, 2 і 3. Перед кожною із цих частин стоїть відповідне цифрове позначення.

Зміст окремих частин у статтях, що належать до Загальної частини, характеризується великою різноманітністю. Найчастіше в них розвивається відповідна норма, визначаються особливості її застосування за якихось умов або встановлюються випадки незастосування цієї норми чи виключення її із дії. **Наприклад**, у ч. 1 ст. 55 вказано строк, на який може бути призначене покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, і зазначено, до яких видів покарань воно належить; у ч. 2 вказані випадки, коли може бути призначене таке покарання як додаткове, якщо воно не передбачене в санкції статті Особливої частини КК; у ч. 3 встановлено порядок обчислення строків виконання цього покарання як додаткового.

В Особливій частині КК в окремих частинах її статей встановлюється, за загальним правилом, відповідальність за одне і теж саме кримінальне правопорушення при наявності особливостей, що відображують тяжкість діяння, ознаки суб'єкта, інші обставини, які впливають на міру покарання. **Наприклад**, у ч. 1 ст. 190 передбачена відповідальність за заволодіння чужим майном шляхом шахрайства, сформульовані основні ознаки цього кримінального правопорушення; частини 2, 3 і 4 вказують на кваліфікуючі ознаки, встановлення яких посилює (обтяжує) кримінальну відповідальність за це кримінальне правопорушення.

Деякі статті Особливої частини можуть містити положення, якими обмежується їх дія (наприклад, ч. 4 ст. 331 КК «Чинність цієї статті не поширюється на випадки прибуття в Україну іноземців чи осіб без громадянства без відповідних документів чи дозволу для використання права притулку відповідно до Конституції України, а також з метою набуття статусу біженця, і на випадки прибуття в Україну без встановленого документа її громадян, які стали жертвами кримінальних правопорушень, пов'язаних з торгівлею людьми»),

або передбачаються умови і порядок звільнення від кримінальної відповідальності винного у вчиненні зазначеного в статті кримінального правопорушення (**наприклад**, ч. 6 ст. 255, ч. 6 ст. 258). Цими положеннями регулюється застосування норм про кримінальну відповідальність за окремі види кримінальних правопорушень.

У деяких випадках статті або частини статей КК поділяються на пункти, що мають цифрове позначення. Наприклад, норма ст. 89 *«Строки погашення судимості»* поділена на 9 пунктів (окремі пункти також можуть бути добавлені (п.2¹) або вилучені (п.3)). Частина 1 ст. 49 *«Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності»* поділяється на пункти 1, 2, 3, 4 і 5. Частина 2 ст. 115 *«Умисне вбивство»* містить 14 пунктів, які також позначені цифрами. Крім пунктів в статтях Кримінального кодексу зустрічаються і підпункти (Наприклад, ст. 72 КК містить в п.1 підпункти а), б), в), г).)

Окремі статті КК забезпечені примітками, в яких роз'яснюються поняття і терміни, застосовані в цій або в деяких інших статтях. Так, в п. 1 примітки до ст. 185 КК «Крадіжка» сформульовано поняття повторності вчинення кримінальних правопорушень, передбачених статтями 185, 186, 189-191 КК; в абзацах 2, 3 і 4 вказано на те, яке кримінальне правопорушення проти власності визнається вчиненим у значних, великих або особливо великих розмірах.

У зв'язку з тим, що абсолютна більшість норм Особливої частини встановлює кримінальну відповідальність за окремі види кримінальних правопорушень, їх структура характеризується однорідністю складових елементів; у них чітко визначені диспозиція і санкція. Виняток становлять кілька статей, в нормах яких або в примітках до них наведені поняття кримінальних правопорушень певного виду, позначені суб'єкти їх вчинення, сформульовані деякі інші нормативні положення (наприклад, ст. 401 дає поняття військового кримінального правопорушення; визначення службової особи міститься у пунктах 1 і 2 примітки до ст. 364).

Принципи кримінального права - це фундаментальні ідеї, які лежать в основі побудови кримінального права, визначають його систему та методи реалізації.

Розгляд принципів кримінального права в сучасній науці кримінального права різними авторами здійснюється по-різному. Саме кримінальне законодавство України, на відміну від кримінально-процесуального, не містить їх визначення.[10]

Важливість принципів важко переоцінити - вони визначають «обличчя» кримінального права, рівень демократизму суспільства, забезпечують вирішення завдань, які стоять перед цією галуззю законодавства.

Всі принципи, які лежать в основі чинного кримінального права, можуть бути поділені на:

- Ø конституційні (загальноправові);
- Ø галузеві (спеціальні).

До перших належать ті, що закріплені в Конституції України, а саме:

- принцип поділу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову (ст. 6);
- принцип верховенства права (ст. 8);
- принцип справедливості права (ст. 19);
- принцип рівності громадян перед законом (ст. 24);
- принцип забезпечення гідності особи (ст. 28);
- принцип законності (статті 29, 61, 62, 124);
- принцип гуманізму.

Загальноправові принципи притаманні фактично всім галузям законодавства, оскільки Конституція України є витоком для всіх галузей системи права.

Галузевими (спеціальними) є ті принципи, які визначають структуру, методи реалізації саме кримінального права у світлі завдань, які стоять перед ним.

До спеціальних принципів кримінального права належать:

1. *Принцип нормативного визначення кола злочинних діянь.*

Цей принцип має чи не основоположне значення, оскільки визначає і систему кримінального законодавства, і обсяги кримінального регулювання, і межі

кримінальної репресії, і підстави кримінальної відповідальності. Він практично скасував притаманний десятиріччями радянському кримінальному праву принцип аналогії кримінального закону, за «допомогою» якого тисячі людей були репресовані в часи тоталітаризму. Принцип походить від латинського *nullum crimen sine lege* - немає кримінального правопорушення без вказівки на те в законі;

2. *Принцип відповідальності за власні діяння*

Передбачає можливість притягнення до кримінальної відповідальності виключно за діяння, які вчинені безпосередньо винним. Це впливає зі змісту ст. 2 КК України, яка встановлює, що «1. Підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільне небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого цим Кодексом»;

3. *Принцип відповідальності при наявності вини*

Також впливає зі змісту ст. 2 КК України. «2. Особа вважається невинною у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду»;

4. *Принцип сукупності відповідальності*

Знаходить свій прояв у притягненні до відповідальності за всі злочинні діяння, які вчинені особою і за які до цього вона до відповідальності не притягалась (статті 70, 71 КК);

5. *Принцип відповідності покарання тяжкості злочину*

Ідеалізований принцип кримінального законодавства, який полягає в необхідності співвідношення кримінального правопорушення і призначеного за нього покарання. Цей принцип зафіксовано в ст. 65 ч. 1 п. 3 КК, яка визначає необхідність призначення покарання з урахуванням ступеня тяжкості вчиненого злочину. У реальній практичній діяльності цей принцип, на жаль, ще діє недосконало;

6. *Принцип економії кримінальної репресії*

Визначає співвідношення кола діянь, які визнані в суспільстві злочинами, і загального рівня економічного та культурного розвитку суспільства.

Слід зауважити, що наведене коло принципів кримінального права - це один з поглядів на це питання. В науці кримінального права висловлювалися й інші думки з цього приводу.[11]

ВИСНОВОК

Таким, чином завданням кримінального права є правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам.

Зверніть увагу, що кримінальний кодекс України має наступну структуру:

1. Загальна частина.
2. Особлива частина
3. Прикінцеві та перехідні положення

4. Закон про кримінальну відповідальність, його ознаки та види тлумачення.

Закон про кримінальну відповідальність (кримінальний закон) - це сукупність систематизованих та окремих законодавчих актів Верховної Ради України, що визначають загальні положення, підстави й межі кримінальної відповідальності, види злочинних діянь і передбачених за них покарань, підстави призначення покарання, звільнення від покарання чи відповідальності; а також це - сукупність положень міжнародних договорів, уведених (імплементованих) у кримінальне законодавство України як його невід'ємна (складова) частина.

ОЗНАКИ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ:

1. Система (сукупність юридичних норм, визначених правил поведінки, певних заборон, установлених у суспільстві);
2. Його норми встановлюються лише вищим органом законодавчої влади України - Верховною Радою.

Значення кримінального закону визначається за 4 аспектами:

1. є одним із важливих засобів охорони життя, здоров'я, честі, гідності, недоторканності і безпеки людини як найвищої соціальної цінності, суспільного устрою України, її політичної та економічної систем, власності й усього правопорядку від злочинних посягань;
2. є засобом боротьби з ними;
3. лише кримінальний закон містить кримінально-правові норми, і які визначають загальні положення кримінального права, кримінальна протиправність та караність діянь, види цих діянь та покарань за їх учинення, підстави, обсяг та межі кримінальної відповідальності, підстави звільнення від кримінальної відповідальності чи покарання;
4. є певним засобом виховного та превентивного впливу на осіб, засуджених за вчинення кримінального правопорушення, а також на інших громадян, які готуються до вчинення кримінального правопорушення або мають кримінально протиправні наміри.

Кожна стаття має порядковий номер. Якщо до КК вносяться нові кримінально-правові норми, то вони вносяться до відповідного розділу КК та набувають номер найбільш спорідненої до них статті з позначкою (*додатковим цифровим індексом, який має порядковий номер*). Так, наприклад, в КК містяться статті 258¹ - 258⁵КК, які були внесені до кодексу після його видання і набули позначок 1, 2, 3, 4, 5.

Кримінально-правова норма має трьохланкову структуру:

1. **Гіпотеза** - це умова, за якої застосовується кримінально-правова норма; в статтях Особливої частини КК текстуальних гіпотез немає, вони містять лише диспозицію та санкцію.
2. **Диспозиція** - це частина кримінально-правової норми, яка описує стандарти забороненої (злочинної) поведінки певного виду, дає текстуально лише специфічні ознаки, притаманні описуваному злочину, називає чи описує ознаки конкретного злочину.
3. **Санкція** - як структурна частина кримінально-правової норми

Особливої частини КК, визначає вид та розмір покарання за злочин, описаний у диспозиції даної статті.

Принципи дії закону про кримінальну відповідальність:

1. *Територіальний принцип* (ст.6 ч.1 КК)

— регламентує чинність кримінального закону на території України.

Винятком є принцип *дипломатичного імунітету*;

2. *Принцип дипломатичного імунітету* (ч.4 ст.6 КК)

— кримінально-правова юрисдикція України не поширюється на осіб, які мають дипломатичний імунітет, але зберігається щодо вчинених ними в Україні кримінальних правопорушень (питання про їх кримінальну відповідальність вирішується дипломатичним шляхом, і такі особи притягаються до кримінальної відповідальності у тій країні, громадянами якої вони є, та інтереси якої представляють в Україні);

3. *Національний принцип* або принцип громадянства (ч.1 ст.7 КК)

— регламентує чинність кримінального закону щодо діянь, учинених за межами України її громадянами та особами без громадянства, які постійно проживають в Україні;

4. *Універсальний принцип* (ст.8 КК)

— поширення чинності кримінального закону щодо діянь, учинених іноземними громадянами проти інтересів України за її межами (міжнародні угоди України: тероризм, наркотизм, зброя, трансплантації, работоргівля);

5. *Чинність у часі* (ст.4 КК)

— злочинність та караність діяння визначаються за тим законом, який діяв на час вчинення кримінального правопорушення.

Усі особи - це три категорії громадян: громадяни України, іноземні громадяни (які не користуються правом особистої недоторканності і дипломатичного імунітету), особи без громадянства.

Територія України визначається за нормами державного права України та міжнародного права.

Державний кордон — це лінія і вертикальна поверхня, що проходить по цій лінії, які визначають межі території України — суші, вод, надр, повітряного простору (ст.1 Закону України «Про державний кордон України» 4.11.1991 р.).

До території України належать:

а) суша, море, річки, озера та інші водойми, надра землі в межах кордонів України, а також повітряний простір над сушею і водним простором, у тому числі й над територіальними водами (територіальним морем);

б) військові кораблі, приписані до портів України у відкритому морі, у територіальних водах або портах іншої держави;

с) невійськові кораблі, приписані до портів на території України, які перебувають під прапором України у відкритому морі;

д) військові повітряні судна України, приписані до аеропортів на території України, які під розпізнавальним знаком України перебувають у відкритому повітряному просторі, у повітряному просторі чи на аеродромі іншої держави;

е) невійськові повітряні судна України, які приписані до аеропортів на території України та перебувають поза її межами у відкритому повітряному просторі під розпізнавальним знаком України.

Крім цього, територіальна чинність кримінального закону України поширюється і на іноземні невійськові судна, що перебувають у територіальних водах чи портах України.

Залежно від проміжку часу, протягом якого відбуваються кримінально протиправні дії, кримінальне правопорушення вважається вчиненим на території України у таких випадках:

1. коли він розпочатий і закінчений на території України;
2. коли він розпочатий за межами України, а дії, що його утворюють, учинені на території України (продаж наркотичних засобів, придбаних за кордоном);
3. коли кримінальне правопорушення було розпочато за межами України, а закінчено в Україні, або кримінально протиправні наслідки настали на її території (купівля зброї за кордоном, її поставки в Україну для диверсії, повалення конституційного устрою, озброєних конфліктів, які вже сталися).

Юрисдикція України зазнає часткових обмежень або доповнень на підставі норм міжнародного права та договорів держав:

- Європейська конвенція про передачу провадження у кримінальних справах (1972 р.);
- Конвенція про передачу засуджених осіб (1983 р.);
- Європейська конвенція про нагляд за умовно засудженими або умовно звільненими правопорушниками (1964 р.);
- Мінська конвенція країн СНД про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах (1993 р.);
- Закон України від 10.12.1991 р. "Про дію міжнародних договорів на території України".
- Віденська конвенція про дипломатичні зносини (1961 р.);
- Віденська конвенція про консульські зносини (1963 р.);
- Положення про дипломатичні представництва та консульські установи іноземних держав в Україні (1993 р.)

Згідно з ч.2 ст.4 КК злочинність і караність діяння визначаються законом, який діяв під час учинення цього діяння.

Чинним визнається закон, що набув законної сили і діяв під час учинення кримінального правопорушення.

Дата прийняття закону - день затвердження проекту як закону (однак в ст.5 КК обумовлюються випадки, коли прийнятий новий закон усуває кримінальну протиправність діяння, пом'якшує покарання за нього або іншим чином поліпшує становище особи. Такий закон має зворотну силу, тобто поширюється з моменту набрання чинності щодо діянь, учинених до його видання).

Зворотна сила кримінального закону - це дія його положень стосовно діянь, які були вчинені до його прийняття та вступу в законну силу (ст.5 КК).

Закон набуває сили (чинності) — через 10 днів із дня його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено самим законом, тобто якщо в цьому

законі не передбачено конкретний термін вступу його в дію (ст.4 ч.І КК). Така процедура вступу закону в дію передбачена ст.94 Конституції України.

Офіційні джерела публікації законів України:

Газета "Голос України", "Відомості Верховної Ради України" які публікують усі закони, зміни та доповнення до законодавчих актів.

Кримінальний закон утрачає свою чинність, якщо:

- він відмінений новим законом;
- він фактично замінений іншим законом;
- перебігли терміни його дії, якщо закон був виданий на обмежений час.

Зворотню силу мають закони, які:

- виключають караність діяння;
- пом'якшують покарання
- іншим чином поліпшує становище особи.

Якщо ж набуває чинності закон, що встановлює караність діяння або посилює покарання за певне коло діянь, то він звотної сили не має і діє лише стосовно тих діянь, які були вчинені після набуття ним чинності. У цьому положенні відображається дія принципів гуманізму та економії кримінально-правової репресії.

Тлумачення закону про кримінальну відповідальність — це з'ясування та визначення змісту кримінально-правових норм; поділяється на види залежно від суб'єкта, способів та обсягу тлумачення.

Тлумачення дозволяє: встановити відношення закону до конкретного злочину, і це важлива умова його правильного застосування, необхідний елемент судової діяльності. Тлумачення не може бути вільним, виходити з волі законодавця, оскільки воно повинно сприяти дотриманню і зміцненню законності, забезпеченню справедливості, гуманізму і невідворотності кримінальної відповідальності.

Види тлумачення закону про кримінальну відповідальність

I. *За суб'єктом* тлумачення поділяється на такі *прийоми* (способи):

1) легальне (офіційне) - тлумачення, яке дається спеціально уповноваженими на те органами: Конституційним Судом України (в ст.147 Конституції зазначено: "Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України і дає офіційне тлумачення Конституції України та законів України");

2) автентичне - роз'яснення закону органом, який його прийняв: Верховною Радою України;

3) доктринальне (наукове) - тлумачення, яке дається фахівцями в галузі права: науково-дослідними установами, вченими, практиками у підручниках, монографіях, наукових статтях, коментарях тощо;

4) судове - тлумачення, яке здійснюється судом. Воно може бути *двох видів*:

- тлумачення, дане судом стосовно конкретної кримінальної справи (судом будь-якої інстанції);

- тлумачення Пленуму Верховного Суду України (узагальнення кримінальної практики - Постанови Пленуму).

Зі вступом вироку у законну силу він має обов'язкову силу для даної кримінальної справи. Роль судового тлумачення, особливо того, що дається вищими судовими органами, досить значна. Їх рішення частіше за все є зразком кваліфікованості та переконливості.

Усі види тлумачення кримінального закону мають обов'язкову силу, крім доктринального, оскільки останнє містить різні точки зору науковців, практиків на певну проблему і може не збігатися з офіційним.

Воно допомагає працівникам правоохоронних органів з'ясувати зміст і значення кримінального закону та правильно застосувати його в слідчій і судовій практиці.

II. *За обсягом* кола суспільне небезпечних діянь, що охоплюються певною кримінально-правовою нормою, тлумачення поділяється на такі *прийоми* (способи):

1) буквальне тлумачення — з'ясування змісту кримінально-правової норми у точній відповідності до тексту закону;

2) поширювальне тлумачення - надання дії закону більш широких меж, ніж це безпосередньо впливає із буквального розуміння кримінально-правової норми; має місце лише у визначених межах, а саме, - наскільки це передбачив законодавець.

3) обмежене тлумачення — надання дії закону вузьких меж, ніж це передбачає буквальний зміст певної кримінально-правової норми;

має місце в тих випадках, коли кримінальний закон недостатньо чітко визначає яку-небудь ознаку злочину.

Теорія кримінального права розрізняє також такі *способи* (або *прийоми*) тлумачення кримінального закону, як:

4) філологічне тлумачення (або граматичне) - з'ясування змісту закону шляхом аналізу тексту: термінів і понять із використанням правил граматики, синтаксису, орфографії тощо;

5) логічне тлумачення — з'ясування категорій логіки водночас із з'ясуванням змісту закону та обсягу його правової регламентації, визначенні моменту закінчення кримінального правопорушення тощо. Застосовується під час кваліфікації злочину, призначені покарання;

6) системне тлумачення - з'ясування змісту відповідного положення кримінального закону шляхом зіставлення його з іншими положеннями даного чи будь-якого іншого закону, визначення юридичної природи та місця цього положення в системі кримінального права, або у правовій системі. Використовується для систематизації норм кримінального закону: Загальна та Особлива частина, визначення родових об'єктів кримінальних правопорушень тощо;

7) історичне тлумачення - з'ясування змісту закону шляхом виявлення умов і причин його прийняття, завдань, які перед ним стоять. Використовується під час обговорення проектів закону, вивченні з думок учених та практиків.

Суб'єкти тлумачення - це органи або особи, які дають тлумачення кримінального закону в межах їхніх повноважень.

Обов'язкове тлумачення Кримінального закону здійснюють:

- Верховна Рада України (всі закони);
- Конституційний Суд України (всі закони, їх відповідність Конституції України);
- Пленум Верховного Суду України (узагальнення судової практики та рішення у конкретних справах);
- суди всіх інстанцій (з конкретних кримінальних справ);
- судді першої інстанції судів (які мають право приймати рішення одноособово з конкретних кримінальних справ).

Необов'язкове тлумачення кримінального закону здійснюють:

- науковці: окремі або в межах науково-дослідних установ;
- практики (слідчі, особи, які провадять дізнання, адвокати) - з конкретних кримінальних справ;
- будь-які інші особи (буденне тлумачення) - викладачі, студенти, приватні особи.

ВИСНОВОК

Таким чином, закон про кримінальну відповідальність (кримінальний закон) -це сукупність систематизованих та окремих законодавчих актів Верховної Ради України, що визначають загальні положення, підстави й межі кримінальної відповідальності, види злочинних діянь і передбачених за них покарань, підстави призначення покарання, звільнення від покарання чи відповідальності; а також це - сукупність положень міжнародних договорів, уведених (імплементованих) у кримінальне законодавство України як його невід'ємна (складова) частина.

Ознаки кримінального закону:

- 1) система (сукупність юридичних норм, визначених правил поведінки, певних заборон, установлених у суспільстві);
- 2) його норми встановлюються лише вищим органом законодавчої влади України - Верховною Радою.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Таким чином, у цій лекції ми розглянули з вами поняття кримінального права, і з'ясували, що кримінальне право - це сукупність або система кримінально-правових норм, розташованих у певній послідовності в Кримінальному кодексі України, які визначають загальні засади кримінальної відповідальності, підстави кримінальної відповідальності, поняття кримінального правопорушення та покарання, дає визначення кола діянь, які визнаються злочинними у відповідності до КК і види, терміни та розміри покарань, які можуть призначатися за їх вчинення. Також розглянули поняття закону про кримінальну відповідальність. *Закон про кримінальну відповідальність (кримінальний закон)* -це сукупність систематизованих та окремих законодавчих актів Верховної Ради України, що визначають загальні положення, підстави й межі кримінальної відповідальності, види злочинних діянь і передбачених за них покарань, підстави призначення покарання, звільнення від покарання чи відповідальності; а також це - сукупність

положень міжнародних договорів, уведених (імплементованих) у кримінальне законодавство України як його невід'ємна (складова) частина.

Ознаки кримінального закону:

1) система (сукупність юридичних норм, визначених правил поведінки, певних заборон, установлених у суспільстві);

2) його норми встановлюються лише вищим органом законодавчої влади України - Верховною Радою.

Розглянули структуру кримінально-правових норм (гіпотезу, диспозицію, санкцію), принципи дії кримінального закону та види і суб'єкти його тлумачення.

ТЕМА № 3. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА СКЛАД КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ.

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

ВСТУП

1. Поняття кримінального правопорушення та його ознаки.
2. Види кримінальних правопорушень та їх класифікація.
3. Поняття складу кримінального правопорушення та його структура.
4. Види складів кримінального правопорушення.

ВИСНОВКИ

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

кримінальне право України. Загальна частина : підручник / А. А. Васильєв, Є. О. Гладкова, О. О. Житний та ін. ; за заг. ред. проф. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2020. – 428 с.

кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ахмедов Махір Байрам огли, Бабенко А.М. та ін. ; за заг. ред. В.Я. Конопельського, В.О. Меркулової. Одеса, ОДУВС, 2021. 452 с.

3. Кримінальне право (Загальна частина) : навчальний посібник / С.А. Шалгунова, О.С. Скок, Т.В. Шевченко, О.І. Соболев, С.М. Школа, С.А. Риб'янець, Ю.В. Волошина, А.О. Марієнко, В.А. Якушкін; за заг. ред. к.ю.н., доц. С.А. Шалгунової. Херсон : Айлант, 2019. – 296 с.

4. Демидова Л. М. Кримінальний проступок як кримінально-процесуальна проблема і кримінально-правова проблема. Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року: ідеологія та практика правозастосування: колективна монографія / за заг. ред. Ю. П. Аленина; відпові. За вип. І. В. Гловюк. Одеса: Вид-й дім «Гельветика», 2018. С. 1071–1093 (1148 с.)

5. Ємельянов В. П. Кримінальне право України: Загальна частина. Основні питання вчення про злочин : науково-практичний посібник. Х. : Право, 2018. 142 с.

6. Оксаніченко А.С. Поняття злісності за кримінальним правом України / А.С. Оксаніченко, В.В. Шаблистий; ред. В.В. Шаблистий. – Дніпро: Видавець Біла К.О., 2020. – 184 с.

7. Пономаренко Ю. А. Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень : монографія / Ю. А. Пономаренко; М-во освіти і науки України,

Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого; [наук. консультування і передм. Ю. В. Баулін]. – Харків : Право, 2020. – 720 с.

Мета лекції:

вивчення основних положень закону про кримінальну відповідальність - поняття кримінального правопорушення, основних ознак в чинному Кримінальному кодексі України та співвідношення понять кримінального правопорушення, кримінальної протиправності (злочинності) та правопорушення. Крім того, з'ясування поняття склад кримінального правопорушення, його види, ознаки та значення для кваліфікації кримінальних правопорушень.

Вступ

Одна із давніх традицій вітчизняної правотворчості - визначення в кримінальному законі поняття кримінального правопорушення. Якщо звернутися до джерел права X- XVII століть, то в них не знайдемо терміну, який би охоплював всі карані форми поведінки. Давньоруське право, головним джерелом якого була "Руська Правда" в різних редакціях (коротка, просторова), часто використовувало слово "кривда" (рос. -обида), але було б неправильним вважати, що воно охоплювало будь-яку карану дію, тобто мало значення родового поняття. Аналогічно можна оцінити і термін "зла справа" (Соборное Уложение 1649 р.) і т. ін. Разом з тим, уже в середньовічних статутах та статутних грамотах використовувалися словосполучення "кто преступит сии правила", "а кто уставление мое порушит", "аще кто устав мой и уставление мое порушит" та інші. На підставі таких словосполучень виникає та широко використовується узагальнюючий термін "преступление", з яким почали пов'язувати будь-яке кримінальне каране діяння. Етимологія даного терміна збігається з виникненням відповідних слів в англійській, німецькій, іспанській та французькій мові, і характеризується в літературі як вихід за будь-які межі, кордони, обумовила появу поглядів на кримінальні правопорушення як на деякі порушення (волі, закону, права в об'єктивному та суб'єктивному розумінні), що і відобразилося в одному із перших формулювань: "Всякое нарушение закона, через которое посягается на неприкосновенность прав власти верховной или установленных ею властей, или же на права или безопасность общества или частных лиц, есть преступление» (ст.1 Уложения о наказаниях уголовных и исправительных в редакции 1845 г).

1. Поняття кримінального правопорушення та його ознаки.

Поняття " кримінальне правопорушення " - є головним поняттям, яким оперує кримінальне право і кримінальний закон, його визначення дається як у самому законодавстві, так і в теорії кримінального права. Кримінальне правопорушення є не просто діянням, забороненим законом, а дія чи бездіяльність, які за своїм змістом є небезпечними для інтересів суспільства, суспільних відносин, інтересів та прав конкретних членів суспільства. Визначення поняття кримінального правопорушення в кримінальному законі різних країн різне, і воно залежить від правової системи, яка існує в країні, від часу прийняття кримінального

закону, пануючої політичної, правової, культурної ідеології щодо засобів і методів боротьби зі злочинністю.

Згідно з ч. 1 ст. 11 КК " **Кримінальним правопорушенням** є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення ".

Таким чином, кримінальним правопорушенням є діяння, що завдає шкоди правам і свободам та законним інтересам людини і громадянина, власності, громадському порядку та громадській безпеці, довкіллю, конституційному устрою України, миру, безпеці людства та іншим соціальним цінностям, які під загрозою застосування покарання охороняються кримінальним законом.

Криміналізація - законодавче визнання певних діянь кримінально протиправними та караними, тобто встановлення за їх вчинення кримінальної відповідальності та покарання.

Декриміналізація - виключення діянь з числа кримінально караних, тобто скасування за їх вчинення кримінальної відповідальності.

Причини переоцінки необхідності заборонності тих чи інших діянь в кримінальному законі та їх караності, що призводять до декриміналізації, досить різноманітні. Але, аналіз виключення з Кримінального кодексу кримінально-правових заборон за останні роки дозволяє виділити такі причини декриміналізації:

- 1) переконання в неефективності боротьби з тими чи іншими діяннями кримінально-правовими засобами;
- 2) принципова зміна характеру суспільних відносин, які раніше перебували під охороною кримінального закону;
- 3) зміна уявлень щодо ступеня суспільної небезпечності діяння та його загальноприйнятої моральної оцінки;
- 4) виконання державою міжнародно-правових зобов'язань щодо охорони прав людини.

Вказане дозволяє зробити такі висновки:

- 1) поняття кримінального правопорушення залежить від соціально-економічних відносин, що існують на певному етапі розвитку суспільства, і тому є історично мінливим;
- 2) визнання певної поведінки людини кримінальним правопорушенням (криміналізація діяння) є безперервним процесом оцінки відповідності чи невідповідності цієї поведінки суспільному розвитку.

Формальне визначення поняття кримінального правопорушення відображає юридичні ознаки кримінального правопорушення: кримінальним правопорушенням визнається таке діяння, яке передбачається законом як кримінально каране (кримінальним правопорушенням є те, що каране, або кримінально протиправним є те, що передбачено кримінальним законом).

Матеріальне визначення поняття кримінального правопорушення відображає лише соціальну сутність кримінального правопорушення, його протиріччя з певними, визнаними суспільством, соціальними цінностями (кримінальне правопорушення – суспільно небезпечне діяння).

Формально-матеріальне визначення поєднує в собі і соціальну і юридичну характеристику кримінального правопорушення (кримінальне правопорушення –

суспільно небезпечне і передбачене кримінальним законом діяння). Останнє визначення поняття кримінального правопорушення є найбільш повним так як дозволяє визначати не тільки які, а й чому закон визнає діяння кримінальним правопорушенням, що в сукупності відображає і соціальну і правову сутність кримінального правопорушення.

Отже, в ч. 1 статті 11 КК дається загальне визначення поняття кримінального правопорушення (суспільно небезпечного діяння), яке містить в собі декілька ознак. Цими **ознаками** є:

- 1) протиправність;
- 2) суспільна небезпека;
- 3) вчинення суб'єктом кримінального правопорушення;
- 4) винність;
- 5) діяння (дія чи бездіяльність);

б) караність. (Деякі вчені Н. Мельник М.І., Клименко В.А. вважають, що ще однією ознакою кримінального правопорушення є діяння).

Коли відсутня хоча б одна із цих ознак - діяння не може бути кримінально протиправним.

Кримінальне правопорушення - це конкретне суспільно небезпечне **діяння** людини, і може проявлятися у двох формах: як дія, і як бездіяльність. Але обов'язково - це прояв свідомості і волі особи, тобто особа або діє цілком усвідомлено, або припускає настання шкідливих наслідків від своїх вчинків.

Кримінально протиправна дія - це активна форма поведінки особи (крадіжка, незаконне заволодіння транспортним засобом, вбивство).

Кримінально протиправна бездіяльність - це пасивна форма поведінки, пов'язана із невиконанням певних дій, які особа могла зробити, і повинна була вчинити (неподання допомоги хворому особою медичного персоналу, неприйняття на роботу вагітної жінки, зберігання зброї).

Суспільна небезпечність - основна матеріальна ознака кримінального правопорушення, яка розкриває його зміст; полягає у тому, що діяння завдає або складає загрозу завдати істотну шкоду об'єктам кримінально-правової охорони. Тобто, ця ознака вказує на суттєву шкоду, яку завдає або загрозу спричинення якої об'єктам кримінально-правової охорони утворює кримінальне правопорушення. Загальний перелік соціальних цінностей, які охороняються кримінальним законом, міститься у ст. 1 КК:

- права і свободи людини і громадянина;
- власність;
- громадський порядок;
- громадська безпека;
- довкілля;
- конституційний устрій України;
- мир і безпека людства.

Цей перелік об'єктів кримінально-правової охорони конкретизується і доповнюється у статтях Особливої частини КК.

Суспільна небезпечність, як ознака кримінального правопорушення, має такі ознаки, як характер і ступінь. В законі вживаються такі поняття як характер суспільної небезпечності та ступінь суспільної небезпечності - це якісні показники суспільної небезпеки будь-якого кримінального правопорушення.

Характер суспільної небезпечності визначається значущістю, важливістю для держави та особи тих об'єктів, на які посягає кримінальний правопорушник. Він залежить і від змісту шкоди, яка заподіюється кримінальним правопорушенням. Це може бути матеріальна шкода, ідеологічна, моральна, фізична.

Ступінь суспільної небезпечності кримінального правопорушення визначається в залежності від:

- форми вини (умисна чи необережна);
- мотиву (корисливий, ревнощі, хуліганські, помста, заздрість);
- мети (підірвати державний устрій, завдати шкоди обороноздатності України, викрасти приватний автомобіль щоб покататися чи вчинити кримінальне правопорушення);
- способу дій (насильницький, ненасильницький, особлива жорстокість, небезпечний для життя багатьох осіб);
- місця вчинення кримінального правопорушення (крадіжка з проникненням у житло чи кишенькова крадіжка в громадському транспорті);
- наслідків кримінального правопорушення (міжнародний конфлікт, втрата життя чи здоров'я);
- ступеня участі кожного співучасника у вчиненні кримінального правопорушення (організатор, виконавець, пособник, підбурювач, особа, яка приховувала кримінальне правопорушення).

Протиправність діяння – це формальна ознака кримінального правопорушення, яка полягає у передбаченні певного діяння кримінальним законом в якості кримінального правопорушення, тобто правова заборона цього діяння - ст. 2 КК.

Вчинене суб'єктом кримінального правопорушення - ця ознака означає, що кримінальне правопорушення може бути вчинене лише особою, яка може бути визнана суб'єктом кримінального правопорушення. Вчинення суспільно небезпечних діянь, що хоча й підпадають під ознаки кримінального правопорушення, особами, які не можуть бути з різних причин визнані суб'єктами, - кримінальними правопорушеннями не визнаються. Таким чином, лише тоді, коли особа, яка вчинила суспільно небезпечне діяння підпадає під ознаки суб'єкту кримінального правопорушення, зазначеного у ст. 18 КК, визнається такою, що вчинила кримінальне правопорушення і може бути притягнута до кримінальної відповідальності.

Винність діяння - одна із важливих ознак кримінального правопорушення, яка характеризує суспільну небезпечність діяння, оскільки передбачає наявність у особи певного психічного ставлення до вчинюваних нею дій та їх наслідків. Психічне ставлення до вчинюваного кримінального правопорушення має назву вини, яка може виражатись у формі умислу або необережності (ст. 23).

Винність діяння виключається у тому випадку, коли особа перебувала в стані неосудності, не досягла віку кримінальної відповідальності, або вчинила кримінальне правопорушення під впливом фізичного насильства, примусу, в наслідок якого особа не могла керувати своїми вчинками.

Караність діяння - передбачає можливість застосування щодо **особи**, яка визнана судом винною у вчиненні кримінального правопорушення, кримінального покарання, передбаченого санкцією кримінально-правової норми, яка передбачає склад конкретного кримінального правопорушення, а також види та розміри покарання.

Малозначність діяння - означає, що вчинена особою дія або бездіяльність не спричинила чи не могла спричинити шкоди, або спричинила чи могла спричинити дуже незначну шкоду. При встановленні цих ознак кримінальне переслідування повинно бути припинено за п.2 ч.1 ст.284 КПК України.

У ч.2 ст. 11 КК законодавець відзначає, що «дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого цим Кодексом, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі», тобто, діяння, кримінальним правопорушенням не вважається.

При визначенні виду відповідальності за певні правопорушення, законодавець виходить із їх суспільної небезпечності, шкідливості наслідків, можливості боротьби з ними в суспільстві і т.ін.

Не є кримінальним правопорушенням дія або бездіяльність, яка хоч формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого кримінальним законом, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі (ч.2 ст.11 КК).

Співвідношення понять кримінального правопорушення, кримінальної протиправності та правопорушення.

У будь-якій державі існують закони, порушення яких тягне за собою певний вид відповідальності та санкції, які застосовуються за їх порушення.

Правопорушення - це загальне поняття, яке об'єднує в собі порушення будь-яких правил, встановлених законами України, що тягне за собою застосування щодо порушника певних заходів примусу, передбачених санкціями цих законів.

Кримінальне правопорушення - це один із видів протиправної поведінки, діяння, яке порушує кримінально-правові заборони, тобто положення кримінального закону.

Отже, кримінальне правопорушення - це один із складових елементів протиправної поведінки, оскільки є одним із видів правопорушень - порушень кримінального закону.

Поняття "кримінальна протиправність" частіше за все, використовується в тих випадках, коли мова іде про множинність кримінальних правопорушень, про їх певну статистичну сукупність.

Кримінальна протиправність (злочинність)- це термін, під яким розуміється кількість кримінально протиправних проявів певного виду:

економічних, службових, господарських, корисливих, насильницьких проти життя, здоров'я, та інш., або їх сукупність на певній території у визначений термін часу.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, кримінальним правопорушенням у кримінальному праві визнається передбачене Кримінальним кодексом України суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення.

Зв'язок кримінального правопорушення і кримінальної протиправності (злочинності) полягає у тому, що кримінальне правопорушення є окрема категорія, а кримінальна протиправність - загальна. Співвідношення поняття кримінального правопорушення і правопорушення розуміють аналогічно, оскільки кримінальне правопорушення є однією із категорій правопорушень, тобто часткою цілого.

2. Види кримінальних правопорушень та їх класифікація.

Класифікація кримінальних правопорушень - це розподіл всіх суспільно небезпечних діянь (кримінальних правопорушень) на певні категорії, групи за спільними ознаками, які гнуть певні правові наслідки.

Критерії класифікації кримінальних правопорушень - це показники теоретичного і практичного значення класифікації кримінальних правопорушень, тих цілей і завдань, що постають перед нею. До них відносяться:

- 1) ступінь суспільної небезпечності (тяжкості) кримінального правопорушення (ст. 12 КК);
- 2) об'єкт кримінального правопорушення (кримінальні правопорушення проти життя, власності, здоров'я, довкілля);
- 3) санкції (пов'язані з позбавленням волі і без позбавлення волі; з додатковими покараннями і без них);
- 4) спрямованість (корисливі, насильницькі кримінальні правопорушення);
- 5) форма вини (умисні, необережні кримінальні правопорушення);
- 6) завершеність кримінально протиправної діяльності (завершені і незавершені кримінальні правопорушення);
- 7) наявність наслідків (матеріальна, фізична, ідеологічна, моральна шкода).

Класифікаційні групи кримінальних правопорушень (подані у ст. 12 КК):

- 1) кримінальні проступки - це кримінальні правопорушення, за які передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі (ст. 125, ч. 1 ст. 185, ст. 164 КК);
- 2) нетяжкі кримінальні правопорушення - це кримінальні правопорушення, за які передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше п'яти років (ст. 116, ч.1 ст.186; ст.196 КК);
- 3) тяжкі кримінальні правопорушення - це кримінальні правопорушення, за які передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше двадцяти

п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше десяти років (ч.2 ст. 119; ст.121; ч. 4 ст.185 КК);

4) особливо тяжкі кримінальні правопорушення - це кримінальні правопорушення, за які передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі (ст. 111, 115, 257 КК).

Класифікація кримінальних правопорушень відображає:

- внутрішні зв'язки ознак кримінальних правопорушень, що надають їм певну цілісність, утворюють певний вид кримінального правопорушення;
- зовнішні зв'язки окремих видів кримінальних правопорушень між собою;
- зв'язки і взаємовідносини кримінальних правопорушень з іншими правопорушеннями.

Одним із найважливіших критеріїв класифікації кримінальних правопорушень виступають стадії вчинення кримінального правопорушення.

Стадії здійснення кримінального правопорушення - це певні етапи підготовки та безпосереднього вчинення умисного кримінального правопорушення, що істотно відрізняються одна від одної за характером суспільно небезпечних діянь та їх наслідків, за ступенем реалізації винною особою кримінально протиправного наміру.

Термін «стадії вчинення кримінального правопорушення» часто використовується у двох значеннях:

- 1) для визначення тих етапів, які проходять закінчені кримінальні правопорушення, та
- 2) для визначення особливостей відповідальності за кримінально протиправне діяння в залежності від етапу, на якому було перервано вчинення кримінального правопорушення.

Основне розмежування кримінальних правопорушень в залежності від стадії їх здійснення - це поділ на закінчене та незакінчене кримінальне правопорушення.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ.

Таким чином, в ст. 12 КК «Класифікація кримінальних правопорушень» законодавець зазначає, яким чином відбувається розподіл кримінальних правопорушень, розміщених в КК, на певні види. Основним критерієм такого розмежування є ступінь суспільної небезпечності (тяжкості). В залежності від ступеня тяжкості кримінальні правопорушення поділяються на кримінальні проступки, нетяжкі кримінальні правопорушення, тяжкі кримінальні правопорушення та особливо тяжкі кримінальні правопорушення.

Класифікація кримінальних правопорушень має наступне значення:

- є основою встановлення відповідної санкції при криміналізації діяння;
- є основою визначення підстав і правових умов застосування тих чи інших інститутів кримінального права.
- дозволяє визначити наявність обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння (наприклад, виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації і вчинення у складі такої групи тяжкого чи особливо тяжкого злочину);

- дозволяє визначити підстави застосування додаткових покарань (позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину, кваліфікаційного класу, конфіскації майна, штрафу, позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю);

- дозволяє вирішувати питання про призначення покарання більш м'якого, ніж це передбачено санкцією статті Особливої частини (при незакінченому кримінальному правопорушенні, при наявності пом'якшуючих обставин), або навпаки, посилювати відповідальність і покарання (при сукупності кримінальних правопорушень, при сукупності вироків, при наявності обтяжуючих обставин);

- є обов'язковим моментом для встановлення підстав для визначення строків погашення судимості;

- є підставою для застосування різних видів і термінів покарань щодо неповнолітніх;

- є підставою для визначення виду режиму установи виконання покарань при призначенні покарання у вигляді позбавлення волі;

- є підставою для застосування амністії;

- надає можливість розірвання шлюбу з ініціативи особи, яка перебуває у шлюбі із засудженим (при позбавленні волі терміном 3 і більше років без згоди засудженого);

- дає підстави застосування до засудженого після відбуття покарання у вигляді позбавлення волі адміністративного нагляду.

3. Поняття складу кримінального правопорушення та його структура.

Склад кримінального правопорушення — це сукупність встановлених у кримінальному законі юридичних ознак (об'єктивних і суб'єктивних), що визначають вчинене суспільно небезпечне діяння як кримінально протиправне.

Важливо зазначити і те, що склад кримінального правопорушення — це реально існуюча система ознак, а не плід людської фантазії або просто вигадка. А якщо це об'єктивна реальність, то її можна пізнати і використати в практичній діяльності.

Викладене дозволяє зробити такі важливі висновки:

1) склад кримінального правопорушення являє собою певну сукупність об'єктивних і суб'єктивних ознак, що визначають конкретне суспільно небезпечне діяння як кримінально протиправне;

2) тільки в кримінальному законі встановлюється сукупність зазначених ознак;

3) перелік складів кримінальних правопорушень, передбачених законом, є вичерпним;

4) тільки у складі кримінального правопорушення визначається характер та обсяг відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення.

У науці кримінального права вчення про склад посідає особливе місце. Це пояснюється як його значущістю для вирішення питань про кримінальну протиправність або не кримінальну протиправність діяння, правильної кваліфікації вчиненого і точного застосування закону, так і тим, що в рамках самого вчення про склад вивчаються і розвиваються всі основні інститути кримінального права.

Відповідно до ч. 1 ст. 2 КК «підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого цим Кодексом». У цій нормі визначається найважливіше значення складу кримінального правопорушення для законності й обґрунтованості кримінальної відповідальності: тільки сукупність усіх передбачених законом ознак складу (і ніякі інші обставини) може бути підставою кримінальної відповідальності. Таким чином, склад кримінального правопорушення є єдиною і достатньою підставою кримінальної відповідальності: встановлення його ознак у конкретному суспільно небезпечному діянні особи означає, що є все необхідне для кримінальної відповідальності.

Тим самим склад кримінального правопорушення визначає і межі розслідування, тому що основним завданням слідства саме і є встановлення об'єктивних і суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення.

Важливе значення складу кримінального правопорушення виявляється і в тому, що він дозволяє провести, по-перше, чітке розмежування між кримінальним правопорушенням і провинною, тобто не кримінально протиправним суспільно небезпечним діянням; по-друге, відмежувати одне кримінальне правопорушення від будь-якого іншого (наприклад, крадіжку від грабежу, зловживання владою або службовим становищем від перевищення влади або службових повноважень).

У кожному складі кримінального правопорушення виділяють його елементи. Ними є: об'єкт кримінального правопорушення, об'єктивна сторона кримінального правопорушення (їх сукупність називають об'єктивними ознаками складу), суб'єкт і суб'єктивна сторона кримінального правопорушення (вони в сукупності називаються суб'єктивними ознаками складу). У своїй єдності ці об'єктивні і суб'єктивні ознаки й утворюють склад кримінального правопорушення.

Об'єкт кримінального правопорушення — це суспільні відносини, блага, цінності, які охороняються кримінальним законом і на які завжди посягає кримінальний правопорушник.

Об'єктивна сторона — зовнішня сторона діяння, яка виражається у вчиненні передбаченого законом діяння (дії чи бездіяльності), що заподіює чи створює загрозу заподіяння шкоди об'єкту кримінального правопорушення.

Обов'язковими (необхідними) ознаками об'єктивної сторони як елемента складу кримінального правопорушення є: діяння (дія чи бездіяльність), суспільно небезпечні наслідки і причинний зв'язок. Тому у злочинах із так званим матеріальним складом має бути встановлений причинний зв'язок між дією (бездіяльністю) і суспільно небезпечним наслідком, що настав.

Суб'єкт кримінального правопорушення — це особа, яка вчиняє кримінальне правопорушення. Відповідно до ст. 18 “суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність”.

Відповідно до ст. 19 КК суб'єктом може бути тільки осудна особа, тобто така, яка під час вчинення передбаченого кодексом діяння, могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. Тому особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння перебувала в стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати

свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки (ч. 2 ст. 19), не підлягає кримінальній відповідальності.

У частині 1 ст. 22 КК встановлюється, що кримінальна відповідальність за загальним правилом настає з 16 років, а за окремі кримінальні правопорушення, вичерпний перелік яких передбачений у ч. 2 ст. 22 (наприклад, вбивство, розбій, зґвалтування), відповідальність встановлюється з 14 років.

Суб'єктивна сторона — це внутрішня сторона кримінального правопорушення, бо вона включає ті психічні процеси, що характеризують свідомість і волю особи в момент вчинення кримінального правопорушення. Ознаками суб'єктивної сторони, як елементу складу, є вина, мотив, мета кримінального правопорушення та емоційний стан винного. Обов'язковою (необхідною) основною ознакою суб'єктивної сторони будь-якого складу кримінального правопорушення є вина особи. Відповідно до ст. 23 КК виною є «психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності». При відсутності вини особи немає і складу кримінального правопорушення, навіть якщо в результаті її дії (бездіяльності) настали передбачені законом суспільно небезпечні наслідки. У цьому положенні відображається найважливіший принцип — принцип суб'єктивного ставлення у вину, закріплений у ст. 62 Конституції України.

Стаття 24 КК передбачає умисел і його види — прямий і непрямий. При прямому умислі особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання. При непрямому умислі особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії чи бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо припускала настання цих наслідків.

Стаття 25 КК передбачає необережність та її види: кримінально протиправну самовпевненість і кримінально протиправну недбалість. Кримінально протиправна самовпевненість виражається в тому, що особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії чи бездіяльності), але легковажно розраховувала на їх відвернення. Кримінально протиправна недбалість має місце там, де особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків, хоча повинна була і могла їх передбачати.

Кожний з розглянутих елементів складу має певну сукупність ознак. Залежно від їхньої ролі в характеристиці загального поняття складу ці ознаки поділяються на обов'язкові і факультативні. Обов'язкові — це ті ознаки, які притаманні будь-якому складу кримінального правопорушення, без яких взагалі немає складу кримінального правопорушення. Факультативними визнаються ті ознаки, що не є обов'язковими для всіх складів кримінальних правопорушень і в різних складах можуть відігравати різну роль. До таких ознак слід віднести час, місце, обстановку і спосіб вчинення кримінального правопорушення (характеризують об'єктивну сторону), мотив, мету, емоційний

стан (характеризують суб'єктивну сторону), а також ознаки спеціального суб'єкта кримінального правопорушення і деякі інші. Наведений поділ ознак складу на обов'язкові і факультативні має важливе значення, тому що він сприяє більш глибокому з'ясуванню складів окремих кримінальних правопорушень та їх відмежуванню від суміжних.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, склад кримінального правопорушення, як єдина підстава кримінальної відповідальності, структурно складається з двох груп ознак (об'єктивного і суб'єктивного характеру), які характеризують вчинене суспільно небезпечне діяння як кримінальне правопорушення. Відсутність хоча б однієї ознаки (елемента) тягне за собою відсутність самого складу кримінального правопорушення, а в свою чергу свідчить про відсутність кримінального правопорушення. Якщо елементи складу кримінального правопорушення є обов'язковими для будь-якого кримінального правопорушення, то окремі ознаки того чи іншого елемента абстрактного складу кримінального правопорушення можуть бути відсутніми у фактичному складі конкретно вчиненого кримінального правопорушення (наприклад, спосіб вчинення кримінального правопорушення або знаряддя тощо – об'єктивна сторона), проте кримінальна відповідальність особи не виключається.

4. Види складу кримінального правопорушення.

За ступенем суспільної небезпечності (тяжкості) виділяють:

1) **основний** (іноді його називають простий) склад кримінального правопорушення — він містить у собі основні ознаки кримінального правопорушення і не містить ні обтяжуючих (кваліфікуючих), ні пом'якшуючих обставин. Так, у ч. 1 ст. 185 КК дається визначення крадіжки як таємного викрадення чужого майна (без пом'якшуючих і без обтяжуючих обставин);

2) **кваліфікований** - склад із кваліфікуючими ознаками, тобто з такими, які обтяжують відповідальність і впливають на кваліфікацію. Прикладом кваліфікованого складу можна вважати ч. 2 ст. 185 КК, тобто крадіжку, вчинену повторно або за попередньою змовою групою осіб ;

3) **особливо кваліфікований** - склад з особливо обтяжуючими (особливо кваліфікуючими) обставинами, тобто такими, які надають кримінальному правопорушенню особливої суспільної небезпечності. Наприклад, крадіжка, вчинена в особливо великих розмірах або організованою групою (ч. 5 ст. 185);

4) **привілейований** - склад кримінального правопорушення з пом'якшуючими обставинами, що характеризується обставинами, які значною мірою знижують суспільну небезпечність і караність даного виду кримінального правопорушення (наприклад, умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання — ст. 116 КК, або вбивство при перевищенні меж необхідної оборони — ст. 118 КК у порівнянні з умисним вбивством, передбаченим ч.1 ст.115 КК).

За характером структури складів, тобто за способом описування їх ознак безпосередньо в законі, усі вони можуть бути поділені **на прості і складні**.

До простих складів відносять ті, які містять у собі ознаки одного суспільно небезпечного діяння, що посягає на один об'єкт, характеризується однією формою вини і заподіює один вид суспільно небезпечних наслідків.

Прикладом простих складів є умисне вбивство (ч. 1 ст. 115 КК), грабіж (ч. 1 ст. 186 КК).

Складним є склад, законодавча конструкція якого ускладнена якими-небудь обставинами, тобто може бути, що посягання:

- вчинюється на 2 або більше безпосередніх об'єкти (ст.187, 257 КК) **або**
- вчинюється 2 чи більше різними діяннями (ч.1 ст.263 КК) **або**
- характеризується 2 формами вини (умисел і необережність) (ч.2 ст.121 КК) **або**
- заподіює 2 чи більше різних суспільно небезпечних наслідків (ч.2 ст.194 КК).

Тому складними слід визнати склади з двома об'єктами (розбій — ст. 187), із двома і більше діями (носіння, зберігання, придбання, передача чи збут вогнепальної зброї — ч.1 ст.263 КК), із двома формами вини (умисне тяжке тілесне ушкодження, яке спричинило смерть потерпілого, — ч. 2 ст. 121 КК).

До числа складних відносять також і **альтернативні склади**, об'єктивна сторона яких може виражатися в декількох діях чи способах дії, **що утворюють окремі різні кримінальні правопорушення**. Так, ч.1 ст.276 КК «Порушення правил безпеки руху або експлуатації залізничного, водного чи повітряного транспорту» містить 2 кримінальні правопорушення, вона гласить:

«Порушення працівником залізничного, водного або повітряного транспорту правил безпеки руху або експлуатації транспорту, а також недоброякісний ремонт транспортних засобів, колій, засобів сигналізації та зв'язку, якщо це створило небезпеку для життя людей або настання інших тяжких наслідків»

За особливостями конструкції виділяють кримінальні правопорушення:

1. з формальним складом,
2. з матеріальним складом,
3. з усіченим складом,
4. з матеріально-формальним.

Злочинами з формальним складом називають такі, що не містять у собі як обов'язкову ознаку суспільно небезпечні наслідки, а тому кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту вчинення зазначених у законі діянь. Наприклад, ч. 1 ст. 331 КК встановлювала відповідальність за незаконне перетинання державного кордону. І це кримінальне правопорушення вважалось закінченим з моменту вчинення самого діяння (переходу), незалежно від можливих наслідків.

Кримінальними правопорушеннями з матеріальним складом вважаються такі, при конструюванні яких як обов'язкові ознаки об'єктивної сторони включаються певні суспільно небезпечні наслідки вчиненого кримінального правопорушення. У таких складах об'єктивна сторона отримує свій повний розвиток лише за умови настання зазначених наслідків і тільки з цього моменту кримінальне правопорушення вважається закінченим.

Кримінальними правопорушеннями **з усіченим складом** вважаються такі, в яких момент закінчення кримінального правопорушення самим законом переноситься на стадію готування або на стадію замаху. Наприклад, за ст. 129 відповідальність за погрозу вбивством настає з моменту самої погрози, а розбій вважається закінченим кримінальним правопорушенням з моменту нападу з метою заволодіння чужим майном (ст. 187).

ВИСНОВКИ З ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, склад кримінального правопорушення класифікують за формою вини, за ступенем суспільної небезпечності, за характером структури складів, за особливостями конструкції. За особливостями конструкції виділяють:

1. Матеріальний склад;
2. Формальний склад;
3. Усічений склад;
4. Формально-матеріальний склад.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

В цій лекції ми розглянули з вами поняття кримінального правопорушення - основної правової категорії, яка розглядається в кримінальному праві і з'ясували, що кримінальним правопорушенням визнається протиправне, тобто, передбачене Кримінальним кодексом України суспільно небезпечне винне діяння (дія чи бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення.

Кримінальне правопорушення, як і будь-яка інша поведінка особи, має певні етапи (стадії), які істотно впливають на вирішення питання про кримінальну відповідальність і тому закріплюються в КК. Існують наступні стадії вчинення кримінального правопорушення: готування до кримінального правопорушення, замах на кримінальне правопорушення та закінчене кримінальне правопорушення.

При розслідуванні кримінальних справ ви, як майбутні працівники слідчих та оперативних підрозділів НПУ повинні обов'язково з'ясовувати, на якому етапі здійснення кримінально протиправних намірів було викрито особу, щоб вірно визначити наявність або відсутність підстав для її кримінальної відповідальності, а також на підставі яких саме норм Кримінального кодексу України повинна наступати кримінальна відповідальність для такої особи.

Належить зазначити, що єдиною підставою кримінальної відповідальності у відповідності до ч. 1 ст. 2 КК є наявність у діянні складу кримінального правопорушення, передбаченого Кримінальним кодексом. Кримінальне правопорушення, як реальний факт не може бути підставою кримінальної відповідальності, оскільки містить у собі деякі ознаки, що не впливають на відповідальність. Тому тільки сукупність вказаних у законі ознак, важливих для визначення суспільної небезпеки і характеру певного виду кримінального правопорушення, утворюють склад кримінального правопорушення, який і є підставою для кримінальної відповідальності і кваліфікації за певною статтею Особливої частини КК. Відсутність хоча б однієї із цих ознак свідчить про відсутність складу кримінального правопорушення в цілому, що згідно

кримінально-процесуальному законодавству України усуває можливість настання кримінальної відповідальності.

Тема 4. СТАДІЇ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ.

ВСТУП

1. Поняття й види стадій вчинення умисного кримінального правопорушення.
2. Закінчене та незакінчене кримінальне правопорушення.
3. Готування до кримінального правопорушення.
4. Замах на кримінальне правопорушення та його види
5. Добровільна відмова від доведення кримінального правопорушення до кінця

ВИСНОВОК

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. (Дата звернення 10.08.2018 р.).
2. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 р. № 2341-ІІІ. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. (Дата звернення 10.08.2018 р.).
- кримінальне право України. Загальна частина : підручник / А. А. Васильєв, Є. О. Гладкова, О. О. Житний та ін. ; за заг. ред. проф. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2020. – 428 с.
- кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ахмедов Махір Байрам огли, Бабенко А.М. та ін. ; за заг. ред. В.Я. Конопельського, В.О. Меркулової. Одеса, ОДУВС, 2021. 452 с.
5. Кримінальне право (Загальна частина) : навчальний посібник / С.А. Шалгунова, О.С. Скок, Т.В. Шевченко, О.І. Соболь, С.М. Школа, С.А. Риб'янець, Ю.В. Волошина, А.О. Марієнко, В.А. Якушкін; за заг. ред. к.ю.н., доц. С.А. Шалгунової. Херсон : Айлант, 2019. – 296 с.
6. Кримінальне право України (у питаннях та відповідях) : навч. посіб. / [О. М. Литвинов, Ю. В. Орлов, В. П. Ємельянов та ін.] ; за заг. ред. Ю. В. Орлова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2023. – 520 с.
7. Навроцький В.О. Наскрізнi кримінально-правові поняття. Навчальний посібник - Київ: Юрінком Інтер, 2023. 376 с.
8. Берзін П.С. Поведінка людини в кримінальному праві, кримінальне правопорушення та склад кримінального правопорушення: навч. посіб. Київ: Алерта, 2023. 558 с.

1. Поняття й види стадій вчинення умисного кримінального правопорушення

Стадії вчинення кримінального правопорушення – це етапи підготовки і вчинення умисного кримінального правопорушення від моменту задуму до моменту реалізації кримінального правопорушенняного наміру, які розрізняються між собою за характером здійснених діянь, ступенем їх суспільної небезпеки і моментом припинення.

Розрізняють три **стадії вчинення кримінального правопорушення**:

- 1) готування до кримінального правопорушення;
- 2) замах на кримінального правопорушення;
- 3) закінчений кримінального правопорушення.

Готування і замах називають незакінченим кримінальним правопорушенням. Кримінально протиправна діяльність не завжди проходить всі три стадії. Намір на вчинення кримінального правопорушення часто реалізується безпосередньо у закінченому кримінального правопорушенняі. Необхідність визначення стадій вчинення кримінального правопорушення виникає лише тоді, коли особа не повністю реалізувала кримінального правопорушенняний намір і кримінального правопорушення не доведено до кінця з причин, що не залежали від її волі. У цих випадках кваліфікація кримінального правопорушення здійснюється з посиланням на ст. 14 (готування до кримінального правопорушення) і 15 (замах на кримінального правопорушення) КК. Наприклад, готування до умисного вбивства – за ч. 1 ст. 14 ч. 1 ст. 115 КК. У разі вчинення закінченого кримінального правопорушення у виділенні та встановленні стадій готування і замаху немає потреби. Виявлення наміру («голий умисел») – тобто намір вчинити кримінального правопорушення, який не виразився зовні у конкретних діяннях, не є кримінальним правопорушенням чи окремою стадією його вчинення.

Виявлення наміру може відбуватися усно, письмово чи за допомогою конклюдентних дій, однак воно не супроводжується конкретними діями, спрямованими на вчинення кримінального правопорушення чи готування до нього. Виявлення наміру слід відмежовувати від окремих випадків погроз, закликів, пропозиції чи обіцянки надання неправомірної вигоди, за які встановлено кримінальну відповідальність в КК (ст. 109, 129, 195, 369 тощо).

Можливість стадій в окремих видах кримінальних правопорушень:

- умисні кримінальні правопорушення з матеріальним складом можуть мати стадію готування і замаху, за винятком певних обмежень, зокрема неможливе готування до вбивства у стані фізіологічного ефекту (ст. 116);
- необережні кримінальні правопорушення не мають стадій готування і замаху ;
- наявність стадій готування та замаху в умисних кримінальних правопорушеннях з формальним та усіченим складом є дискусійним (наприклад, чи можлива стадія замаху у завідомо неправдивому повідомленні про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності, яке не дійшло до жодного адресата?)

2. Закінчене та незакінчене кримінальне правопорушення

Закінченим кримінальним правопорушенням визнається діяння, яке містить усі ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК. У цьому разі винний виконує усі дії, що утворюють об'єктивну сторону конкретного складу кримінального правопорушення, досягає бажаного результату, заподіює шкоду об'єкту кримінального правопорушення.

Незакінченим є умисне суспільно небезпечне діяння, яке не містить усіх ознак кримінального правопорушення, передбаченого відповідною диспозицією статті Особливої частини КК у зв'язку з тим, що кримінального правопорушення не був доведений до кінця з причин, не залежних від волі винного.

Види незакінченого кримінального правопорушення:

- 1) перерваний з причин, що не залежали від волі винного (готування до кримінального правопорушення та замах на кримінального правопорушення);
- 2) перерваний з причин, що залежали від волі винного (добровільна відмова від доведення кримінального правопорушення до кінця).

У формулі кваліфікації незакінченого кримінального правопорушення має бути вказівка на відповідну частину статті 14 або 15 КК. Наприклад, готування до умисного вбивства позначається як ч. 1 ст. 14 – ч. 1 ст. 115 КК.

3. Готування до кримінального правопорушення.

Готування до кримінального правопорушення – це умисне створення умов для вчинення кримінального правопорушення.

Ознаки готування до кримінального правопорушення:

1) як правило, виражається в активних діях. Інколи воно може виражатися і в бездіяльності (скажімо, охоронець залишає відкритими двері до приміщення, де знаходяться матеріальні цінності для наступного вчинення крадіжки);

2) вчиняється з прямим умислом. Особа усвідомлює, що створює умови для вчинення кримінального правопорушення і бажає це зробити. Мета готування – вчинити у майбутньому кримінального правопорушення;

3) дії з готування до кримінального правопорушення можуть створювати склад іншого закінченого кримінального правопорушення. Наприклад, підроблення документів для незаконного заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем утворює склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 358 КК. У таких випадках скоєне треба кваліфікувати за сукупністю кримінального правопорушенняів як готування до кримінального правопорушення та як інший закінчений кримінального правопорушення. У наведеному прикладі – за ст. 358 та ч. 1 ст. 14 і відповідною частиною ст. 191 КК;

4) кримінальна відповідальність настає лише за готування до вчинення кримінального правопорушенняів середньої тяжкості, тяжких і особливо тяжких;

5) підготовчі дії в кінцевому випадку можуть призвести до одного із наступних наслідків:

– до закінченого кримінального правопорушення;

- до замаху, коли починаючи безпосереднє вчинення кримінального правопорушення, особа не доводить його з причин, які не залежать від її волі;
- до припинення підготовчих дій з причин, які не залежать від волі суб'єкта;
- до припинення кримінального правопорушенняної діяльності актом добровільної відмови від вчинення кримінального правопорушення.

Види підготовчих дій :

1. підшукування засобів і знарядь їх придбання будь-яким шляхом (купівля, обмін, одержання у борг, подарунок, запозичення на певний час, пошук, заволодіння ними іншим шляхом тощо) ;

2. пристосування засобів і знарядь надання їм таких властивостей, форми чи стану, які роблять реально придатними для вчинення кримінального правопорушення або більш зручними (наприклад, виготовлення обріза мисливської рушниці) ;

3. підшукування співучасників залучення до вчинення кримінального правопорушення інших осіб. Способи залучення: пропозиція, вмовляння, обіцянка винагороди, погрози. Це також може бути знайомство з потенційними співучасниками, їх вербування, підбурювання до участі в кримінального правопорушення як виконавців, пособників або організаторів ;

4. усунення перешкод усунення можливих чи дійсних перепон вчинення кримінального правопорушення (наприклад, отруєння собаки перед крадіжкою; невключення сигналізації чи виведення її з ладу з метою безперешкодного проникнення в приміщення; залишення відчиненими дверей сховища);

5. змова на вчинення кримінального правопорушення домовленість двох чи більше суб'єктів кримінального правопорушення про спільне його вчинення;

6. інше умисне створення умов для вчинення кримінального правопорушення дії, які полегшують вчинення кримінального правопорушення, створюють умови для приховання слідів кримінального правопорушення, забезпечують алібі:

- виготовлення знарядь чи засобів вчинення кримінального правопорушення;
- розробка плану вчинення кримінального правопорушення;
- підшукування жертви кримінального правопорушення;
- завчасна підготовка місця вчинення кримінального правопорушення або сховища для майна, здобутого кримінального правопорушенняним шляхом;
- організація засідки;
- створення надлишків ввіреного майна для наступного протиправного заволодіння ним шляхом привласнення;
- вивчення системи охорони з метою нападу на об'єкт;
- підготовка алібі.

Відмежування готування від виявлення умислу на вчинення кримінального правопорушення:

- здебільшого при виявленні умислу відсутнє діяння, а в готуванні воно присутнє;
- виявлення умислу передує готуванню або в подальшому може трансформуватись у готування;

– якщо виявлення наміру є проявом умислу особи на вчинення кримінального правопорушення, то готування до кримінального правопорушення є реалізацією цього умислу;

– виявлення наміру не є стадією вчинення кримінального правопорушення і не тягне кримінальної відповідальності.

За готування до кримінального правопорушення (за винятком кримінального правопорушення невеликої тяжкості) може наставати кримінальна відповідальність, а може і не наставати через малозначність діяння.

4. Замах на кримінального правопорушення та його види

Замахом на кримінального правопорушення є вчинення особою з прямим умислом діяння (дії або бездіяльності), безпосередньо спрямованого на вчинення кримінального правопорушення, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК, якщо при цьому кримінального правопорушення не було доведено до кінця з причин, що не залежали від її волі.

Сутність замаху полягає в тому, що на цій стадії здійснюється реальне посягання на об'єкт кримінального правопорушення, частково виконується об'єктивна сторона конкретного складу кримінального правопорушення.

Ознаки замаху на кримінального правопорушення:

1) виражається у вчиненні винним частини або всіх дій, що утворюють об'єктивну сторону закінченого складу кримінального правопорушення. Винний посягає на конкретний об'єкт, ставить його в реальну небезпеку, а інколи спричиняє йому певну шкоду. Як правило, замах вчинюється шляхом активних дій (наприклад, завдання удару для заподіяння тілесного ушкодження), але в окремих випадках він вчинюється і шляхом бездіяльності (наприклад, залишення особи в небезпеці з метою позбавити її життя, ненадання з тією ж метою допомоги хворому медичним працівником);

2) при його вчиненні кримінального правопорушення не отримує повного завершення, не доводиться до кінця. Об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення виконується лише частково, не отримує свого повного розвитку.

Для кримінального правопорушення із матеріальним складом частковість означає ненастання передбаченого статтею Особливої частини КК кримінального правопорушення наслідку взагалі (куля від пострілу не влучила в жертву, удар ножом влучив в металевий предмет, що знаходився у кишені потерпілого, тощо), або настання іншої шкоди, яка не є конструктивною ознакою кримінального правопорушення, на який було вчинено замах (суб'єкт бажав вчинити крадіжку у великих розмірах, а в сейфі було тільки кілька гривень; особа хотіла вчинити вбивство, а заподіяла лише середньої тяжкості тілесне ушкодження).

Для кримінального правопорушення з формальним складом недоведення кримінального правопорушення до кінця означає невчинення всіх дій, які створюють об'єктивну сторону конкретного посягання. Наприклад, це має місце у разі друкування лише однієї сторони підроблених банкнот національної валюти, або коли гвалтівник подолав опір потерпілої особи, а вчинити статевий акт не встиг;

3) переривання кримінального правопорушенняної діяльності з причин, що не залежали від волі винного. Такими причинами можуть бути, зокрема: неякісні дублікати ключів, які суб'єкт намагався використати для проникнення у приміщення для вчинення крадіжки; осічка вогнепальної зброї; відсутність можливостей відключити сигналізацію; з'явлення на місці кримінального правопорушення сторонніх осіб; опір потерпілого, затримання правоохоронцями;

4) характеризується тільки прямим умислом. При замаху, на відміну від закінченого кримінального правопорушення, немає деяких ознак об'єктивної сторони кримінального правопорушення, кримінального правопорушенняного наслідку, вказаного у відповідній статті Особливої частини КК чи повного завершення всіх дій, які утворюють об'єктивну сторону кримінального правопорушення.

Види замаху:

Закінчений- особа виконала усі дії, які вважала необхідними для доведення кримінального правопорушення до кінця, але кримінального правопорушення не було закінчено з причин, які не залежали від їх волі за ч. 2 ст. 15 КК та статтею Особливої частини КК .

Незакінчений особа з причин, що не залежали від її волі, не вчинила усіх дій, які вважала необхідними для доведення кримінального правопорушення до кінця за ч. 3 ст. 15 КК та статтею Особливої частини КК.

Непридатний замах:

- **Замах на непридатний об'єкт** можливість спричинення шкоди об'єкту виключається у зв'язку з особливими якостями предмета кримінального правопорушення або потерпілого, або відсутністю їх на місці кримінального правопорушення, про що винному не було відомо (постріл у труп, викрадення непридатної для використання зброї) настає на загальних підставах як замах на кримінального правопорушення. У певних випадках такі діяння можуть бути визнані малозначними.

- **Замах із непридатними засобами** (знаряддями) використання винним засобів, які об'єктивно не могли привести до завершення кримінального правопорушення (використання для вбивства непридатної зброї)

5. Добровільна відмова від доведення кримінального правопорушення до кінця.

Добровільною відмовою є остаточне припинення особою за своєю волею готування до кримінального правопорушення або замаху на кримінального правопорушення, якщо при цьому вона усвідомлювала можливість доведення кримінального правопорушення до кінця (ч. 1 ст. 17 КК).

Ознаки добровільної відмови:

1) відбувається за своєю волею (за відсутності примусу з боку інших осіб, зокрема правоохоронців). Не має значення, хто був її ініціатором (родичі, знайомі, потерпілий чи інші особи), а також в який спосіб вона здійснювалась (прохання, умовляння, погрози тощо);

2) є остаточною (відбувається безповоротно – назавжди). В особи відсутній умисел продовжити його у майбутньому. Остаточність відмови відсутня, коли особа тимчасово призупиняє кримінального правопорушення, очікуючи більш сприятливих обставин (наприклад, чекає, коли потерпілий залишиться наодинці, щоб пограбувати його), а також коли особа вчинила невдале посягання і відмовляється від спроби його повторити (наприклад, вчинила невдалий замах на вбивство і відмовляється від повторного посягання на життя цієї особи);

3) усвідомлення особою можливості доведення кримінального правопорушення до кінця (знає, що немає перешкод для завершення кримінального правопорушення, або якщо і є, то вона зможе їх подолати). Ця ознака буде мати місце і в тому випадку, коли насправді є обставини, які особа не змогла б подолати при продовженні вчинення кримінального правопорушення, але вона не знала цього;

4) можлива лише на стадії готування до кримінального правопорушення чи замаху на нього. На стадії замаху вона можлива до моменту їх завершення. Наприклад, особа підпалила будинок, щоб вбити його власника, однак незабаром повернулася та загасила вогонь. Або ж особа проникла в авто з метою незаконного заволодіння ним, однак, побоюючись покарання, передумала вчиняти кримінального правопорушення.

Мотивами добровільної відмови можуть бути: страх перед відповідальністю, жалість до потерпілого, невикідність вчинення кримінального правопорушення тощо.

Особа, яка добровільно відмовилася від доведення кримінального правопорушення до кінця, підлягає кримінальній відповідальності лише в тому разі, якщо фактично вчинене нею діяння містить склад іншого кримінального правопорушення (ч. 2 ст. 17 КК).

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Стадії вчинення кримінального правопорушення – це етапи підготовки і вчинення умисного кримінального правопорушення від моменту задуму до моменту реалізації кримінального правопорушенняного наміру, які розрізняються між собою за характером здійснених діянь, ступенем їх суспільної небезпеки і моментом припинення.

Розрізняють три **стадії вчинення кримінального правопорушення**:

- 1) готування до кримінального правопорушення;
- 2) замах на кримінального правопорушення;
- 3) закінчений кримінального правопорушення.

Закінченим кримінальним правопорушенням визнається діяння, яке містить усі ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК. У цьому разі винний виконує усі дії, що утворюють об'єктивну сторону конкретного складу кримінального правопорушення, досягає бажаного результату, заподіює шкоду об'єкту кримінального правопорушення .

Готування до кримінального правопорушення – це умисне створення умов для вчинення кримінального правопорушення.

Замахом на кримінального правопорушення є вчинення особою з прямим умислом діяння (дії або бездіяльності), безпосередньо спрямованого на вчинення кримінального правопорушення, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК, якщо при цьому кримінального правопорушення не було доведено до кінця з причин, що не залежали від її волі.

ТЕМА № 4 ОБ’ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ. ОБ’ЄКТИВНА СТОРОНА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ.

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

ВСТУП

1. Поняття, види об’єктів та їх значення.
2. Поняття предмета кримінального правопорушення і його відмінність від об’єкта.
3. Поняття і значення об’єктивної сторони кримінального правопорушення.
4. Суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність).
5. Суспільно небезпечні наслідки: поняття, види, значення.
6. Причинний зв’язок між діянням (дією або бездіяльністю) і суспільно небезпечними наслідками.
7. Місце, час, обстановка, спосіб, знаряддя та засоби вчинення кримінального правопорушення.

ВИСНОВКИ

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

1. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

кримінальне право України. Загальна частина : підручник / А. А. Васильєв, Є. О. Гладкова, О. О. Житний та ін. ; за заг. ред. проф. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2020. – 428 с.

кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ахмедов Махір Байрам огли, Бабенко А.М. та ін. ; за заг. ред. В.Я. Конопельського, В.О. Меркулової. Одеса, ОДУВС, 2021. 452 с.

4. Кримінальне право (Загальна частина) : навчальний посібник / С.А. Шалгунова, О.С. Скок, Т.В. Шевченко, О.І. Соболев, С.М. Школа, С.А. Риб’янець, Ю.В. Волошина, А.О. Марієнко, В.А. Якушкін; за заг. ред. к.ю.н., доц. С.А. Шалгунової. Херсон : Айлант, 2019. – 296 с.

5. Кримінальне право України (у питаннях та відповідях) : навч. посіб. / [О. М. Литвинов, Ю. В. Орлов, В. П. Ємельянов та ін.] ; за заг. ред. Ю. В. Орлова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2023. – 520 с.

6. Навроцький В.О. Наскрізнi кримінально-правові поняття. Навчальний посібник - Київ: Юрінком Інтер, 2023. 376 с.

7. Берзін П.С. Поведінка людини в кримінальному праві, кримінальне правопорушення та склад кримінального правопорушення: навч. посіб. Київ: Алерта, 2023. 558 с.

Мета лекції:

системне викладення теоретичних і законодавчих положень щодо об'єкта та об'єктивної сторони кримінального правопорушення допомогти навчаємим під час самостійної роботи більш глибоко і повно уявити структуру об'єкта та ознаки, що характеризують об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення.

Вступ

Із попередньої теми № 3 “ Поняття та ознаки кримінального правопорушення. Класифікація кримінальних правопорушень. Склад кримінального правопорушення” ви уявили, що відповідно до ч.1 ст.2 КК України, єдиною підставою притягнення до кримінальної відповідальності за кримінальним правом - є **наявність в діянні винного складу кримінального правопорушення, передбаченого Кримінальним кодексом**. Важливо зазначити і те, що склад кримінального правопорушення – це реально існуюча система ознак, а не плід людської фантазії або просто вигадка. А якщо це об'єктивна реальність, то її можна пізнати і використати в практичній діяльності. Кожен склад кримінального правопорушення обов'язково містить в собі 4 такі елементи:

- об'єкт кримінального правопорушення;
- суб'єкт кримінального правопорушення;
- об'єктивна сторона кримінального правопорушення;
- суб'єктивна сторона кримінального правопорушення.

Якщо один із цих елементів складу кримінального правопорушення відсутній, то немає складу кримінального правопорушення.

Одним із найважливіших елементів складу кримінального правопорушення є **об'єкт кримінального правопорушення**. Саме об'єкт дозволяє розкрити соціальну сутність кримінального правопорушення, з'ясувати його суспільно небезпечні наслідки, сприяє правильній кваліфікації діяння, а також відмежуванню його від суміжних суспільно небезпечних посягань. Другим об'єктивним елементом складу кримінального правопорушення є **об'єктивна сторона кримінального правопорушення**. Вона охоплює ознаки, які характеризують кримінальне правопорушення з точки зору зовнішнього прояву, і містить велику кількість інформації, необхідної для кваліфікації діяння. Ці два елементи є предметом розгляду цієї лекції.

Належне засвоєння питань даної теми має важливе значення для наступного вивчення як курсу Загальної, так і Особливої частини кримінального права. Ця обставина обумовлена тим, що об'єкт кримінально протиправного посягання в значній мірі визначає його направленість, допомагає уявити суть цього посягання

і дати йому правильну загально-політичну і юридичну оцінку, а об'єктивна сторона є важливим показником ступеня суспільної небезпеки кримінально протиправного діяння, визначає характер заподіяної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони.

І так, переходимо до розгляду 1-го питання.

I. Поняття, види об'єктів та їх значення

Кожне кримінальне правопорушення посягає на визначений об'єкт, спричиняє йому істотну шкоду або ставить його під загрозу спричинення такої шкоди. Кримінально протиправне посягання не можливе без об'єкта, проти якого воно спрямовано.

Об'єкт кримінального правопорушення – це суспільні відносини, конкретні блага людини, соціальні інтереси, які охороняються кримінальним законом від кримінально протиправних посягань на них і яким внаслідок вчинення кримінального правопорушення завдається чи може бути завдана істотна шкода.

Суспільні відносини – це зв'язки поміж людьми, їх поведінка по відношенню до визначеної соціальної цінності.

Суспільні відносини, які вже склалися або тільки складаються в нашій державі відповідають інтересам переважної більшості членів суспільства, їх існування забезпечується насамперед добровільною реалізацією цих відносин усіма громадянами. У випадках необхідності держава застосовує для їх охорони спеціальні міри. Це можуть бути міри адміністративного, дисциплінарного, цивільно-правового, громадського і кримінального впливу.

Кримінальний кодекс України (ККУ), згідно **ч.1 ст. 1**, має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням. **Суспільні відносини** – це складне структурне соціальне утворення, і у вітчизняній теорії кримінального права прийнято виділяти **такі структурні елементи суспільних відносин:**

1. суб'єкти (учасники, носії) відносин;
2. предмет, з приводу якого існують відносини;
3. соціальний зв'язок (суспільна значуща діяльність) як зміст відносин.

1. Суб'єктами суспільних відносин (учасниками відносин) можуть бути як:

- окремі фізичні особи (громадяни)

так і

- юридичні особи (підприємства, установи, організації);

- держава;

- іноземні громадяни можуть бути однією із сторін суспільних відносин як об'єкта посягання.

Кількісний склад учасників в тому чи іншому випадку може бути різним: дві особи, колектив, населення територіальної одиниці, суспільство в цілому.

Акцентую вашу увагу на те, що коло осіб – суб'єктів суспільних відносин, як об'єкта кримінально протиправних посягань значно ширше від поняття суб'єктів кримінально-правових відносин, до яких відносяться лише:

- органи влади, які здійснюють боротьбу із злочинністю;
- особи, які раніше вчинили або вчинюють кримінальні правопорушення.

2. Предметом суспільних відносин є все те, з приводу чого або у зв'язку з чим існують ці відносини. До предметів відносин належать майно, речі, матеріальні та духовні цінності, а також сама людина.

Наприклад, в об'єкті такого кримінального правопорушення, як підміна чужої дитини (ст.148 КК), дитина є предметом відносин, що охороняються законом, а їх суб'єктами виступають батьки цієї дитини. Залежно від особливостей предмета всі суспільні відносини прийнято поділяти на 2 основні групи:

- **матеріальні** - предметом яких є майно, тварини . рослини тощо;
- **нематеріальні** - державна влада, духовні блага тощо.

Правильне визначення предмета суспільних відносин сприяє встановленню механізму кримінально протиправної дії на об'єкт кримінального правопорушення, а також точному встановленню шкоди, заподіяної об'єкту.

3. Соціальний зв'язок (суспільна значуща діяльність) як зміст відносин - це певна взаємодія, певний взаємозв'язок суб'єктів цих відносин.

Звертаю вашу увагу на те, що соціальний зв'язок завжди виникає та існує з приводу конкретного предмета суспільних відносин, тому йому властивий предметний характер. Так само, як і суспільні відносини, соціальний зв'язок має об'єктивний прояв, тобто існує у реальній дійсності. Зовні соціальний зв'язок виявляється насамперед у різних формах людської діяльності (нормальне функціонування органів державної влади; раціональне використання природних ресурсів тощо), а також в особливостях правового або соціального статусу громадян, у соціальних інститутах тощо. Ось чому для з'ясування сутності соціального зв'язку потрібно спочатку встановити зміст діяльності (поведінки) суб'єктів відносин.

Діяння суб'єктів, їх інтереси і взаємозв'язки складають основу всякого суспільного відношення. Зв'язки членів суспільства багатогранні. Численність відносин поміж людьми визначає і саму особу як сукупність суспільних відносин. Ці зв'язки відрізняються своєю динамічністю. Хоча вибір конкретної поведінки належить особисто суб'єкту, він повинен співвідносити його з інтересами суспільства. А в ряді випадків він змушений або зобов'язаний скоювати визначені дії або утримуватися від них.

Важливим складовим елементом суспільних відносин є **інтереси** особи і суспільства в цілому: особисті, суспільні (колективні) і державні.

Якщо відсутнє посягання на дані інтереси, діяння не є суспільно небезпечним явищем. Більш того, при захисті цих інтересів завдання шкоди посягаючому розцінюється, за певних обставин, як правомірна поведінка.

Наприклад: необхідна оборона ст. 36 КК

Належить мати на увазі і те, що поняття **“Інтерес”** нерозривно пов'язано з поняттям **“Потреба”**.

Інтерес – це увага, яка збуджується до когось або чогось значного, важливого, корисного .

Потреба – це надобність, нужда у чомусь, без задоволення якої неможливо обійтися.

Оскільки кримінальне правопорушення – суспільно небезпечне діяння, то воно перешкоджає або може перешкоджати задоволенню особливо значимих потреб. Потреби людей можуть задовольнятися шляхом створення матеріальних та духовних благ. Речі, культурні цінності, документи тощо можуть виготовлятися, зберігатися, обмінюватися, відчужуватися. При цьому по відношенню тих чи інших предметів можуть виникати або припинятися певні відносини людей. В цих випадках вказані предмети виступають як **матеріалізоване** втілення суспільних відносин.

Тому **механізм спричинення** шкоди цим відносинам полягає в тому, що кримінальне правопорушення, посягає хоча б на один елемент суспільного відношення, руйнує це відношення в цілому.

Виходячи з аналізу соціальних відносин можна перейти до розгляду питання про види об'єктів.

Суспільні відносини, на які посягають кримінальні правопорушення і які є об'єктами таких кримінальних правопорушень, дуже різноманітні. Тому з'ясуванню усіх видів об'єктів та їх наукова класифікація є необхідними, адже вони сприяють більш повному розкриттю сутності, а також соціально-правової значущості об'єктів, дають змогу визначити їхній вплив на розвиток кримінального законодавства і вдосконалення практики його застосування. У вітчизняній науці кримінального права найбільш прийнятою вважається **триступенева** класифікація об'єктів **``по вертикалі``**.

З цієї точки зору розрізняють **3 види об'єктів**:

- загальний;
- родовий (груповий, спеціальний);
- безпосередній (конкретний):

Загальний об'єкт – це вся сукупність суспільних відносин, соціальних благ, інтересів, що охороняються кримінальним законом від кримінально протиправних посягань на них.

В **ч. 1 ст. 1 КК** України дається приблизний перелік суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом:

- права і свободи людини і громадянина;
- власність;
- громадський порядок;
- громадська безпека;
- довкілля;
- конституційний устрій України;
- мир і безпека людства.

У сукупність входять різні за своєю сутністю відносини: життя і здоров'я людей, мирне співіснування держав, економічна і політична основа держави, власність і система господарювання. Таким чином, загальний

об'єкт охоплює різноманітні суспільні відносини, блага та інтереси, які значною мірою різняться між собою за своєю соціальною значущістю, сферою дії тощо.

Звичайно, життя не стоїть на місці і загальний об'єкт кримінального правопорушення буде постійно змінюватись відповідно до розвитку суспільства та завдань, які стоять перед кримінальним законом. Проте на кожний конкретний момент нашого життя цей об'єкт стабільний, але як тільки змінюється кримінальний закон (**криміналізація, декриміналізація**) цей об'єкт змінюється у своєму об'ємі – стає **вужчим** або навпаки – **ширшим**.

Поняття загального об'єкта кримінального правопорушення дозволяє правильно розкрити соціально-політичну сутність і зміст кримінального права, дає можливість виявити дійсний суспільно небезпечний характер діянь, що визначаються як кримінально протиправними, допомагає в ряді випадків виробити чіткий критерій відмінності кримінальних правопорушень від інших правопорушень.

Загальний об'єкт об'єднує **вичерпане коло** суспільних відносин, які взяті під охорону кримінального закону; якщо ті чи інші відносини не взяті під охорону, то завдання цим відносинам шкоди не є кримінальним правопорушенням.

Наприклад, у суспільстві існують такі відносини, як дружба, товариство, які, однак, не взяті під охорону кримінального закону.

Значення загального об'єкта полягає у тому, що завдяки йому визначається коло найбільш важливих суспільних відносин, благ та інтересів суспільства, які приймаються під кримінально – правову охорону, а також має значення для визначення природи та сутності кримінальних правопорушень,

Проте, одного загального об'єкта недостатньо для того, щоб відобразити специфіку конкретної групи однорідних кримінальних правопорушень або окремих суспільно-небезпечних діянь.

Тому виділяються ще і:

- родовий об'єкт;
- безпосередній об'єкт.

Розглянемо ці об'єкти.

Родовий об'єкт – це частина загального об'єкту, яка представляє собою групу (коло) однорідних, тотожних або близько схожих за соціальною політичною і економічною суттю суспільних відносин, на які посягає певна група кримінальних правопорушень.

Так, вбивство, спричинення тілесних ушкоджень, – посягають на один і той же об'єкт – **життя і здоров'я особи**, крадіжка, грабіж, шахрайство- на відносини власності.

Родовий об'єкт, як загальний для тієї чи іншої групи кримінальних правопорушень, розкривається у назві розділу Особливої частини КК. **Іншими словами можна сказати, що із найменування розділу можна визначити назву родового об'єкта.** Таким чином, родовий об'єкт є тим критерієм, який покладений в основу побудови Особливої частини КК.

Родовий об'єкт відображає ступінь суспільної небезпеки певної групи кримінальних правопорушень, в силу чого і є вищевказаним критерієм об'єднання

окремих кримінальних правопорушень в групи та наступного розташування таких груп в Особливій частині КК.

Крім того родовий об'єкт служить визначенню характеру суспільних відносин і складає один із основних ознак, по яким проводиться відмінність схожих кримінальних правопорушень, тобто сприяє правильної кваліфікації.

Наприклад: ст. 112 КК і п. 8 ч.2 ст. 115 КК і ст. 348 КК

Значення родового об'єкта полягає у тому, що він дозволяє провести чітку законодавчу, наукову класифікацію кримінальних правопорушень і норм, які передбачають відповідальність за їх вчинення.

В залежності від важливості тієї чи іншої групи суспільних відносин, як правило, визначається порядок розташування розділів Особливої частини КК.

На сучасному етапі у зв'язку з перемінами, які відбуваються у суспільстві, його суспільно-політичному житті, має місце переоцінка певних цінностей (на передній план виступає особа, її інтереси і права) діюча модель Особливої частини КК відповідає цим вимогам.

В законодавчій діяльності роль родового об'єкта полягає в тому, що він дозволяє правильно визначити в системі чинного законодавства місце прийнятих нових законів (кодифікаційне значення).

Розглянемо безпосередній об'єкт.

Найбільше значення як для правотворчої, так і для правозастосовної діяльності має **безпосередній об'єкт кримінального правопорушення**.

Кожен із кримінальних правопорушень, які об'єднані по ознакам загальності родового об'єкта, характеризується безпосереднім об'єктом, встановлення якого має важливе значення для правильної соціально-політичної оцінки кримінального правопорушення та його юридичної кваліфікації.

Безпосередній об'єкт – це частина родового об'єкта, яка представляє собою конкретне суспільне відношення (благо людини), на яке посягає конкретне кримінальне правопорушення або група кримінальних правопорушень.

Так, в ст. 111 КК “Державна зрада” прямо вказані ці безпосередні об'єкти:

- суверенітет;
- територіальна цілісність та недоторканність;
- обороноздатність;
- державна, економічна чи інформаційна безпека.

Суспільні відносини, які складають безпосередній об'єкт, найбільш повно відображають його сутність, його специфічні ознаки, і тому безпосередній об'єкт приймається за основу при класифікації окремих кримінальних правопорушень всередині розділу Особливої частини КК.

Як правило, кримінальне правопорушення має один безпосередній об'єкт. Законодавець відносить до безпосереднього об'єкта кримінально протиправного посягання не всі суспільні відносини, проти яких одночасно спрямоване кримінальне правопорушення, а лише ті, проти яких воно **безпосередньо** спрямовано.

Кримінальні правопорушення можуть посягати на 2 і більше безпосередніх об'єкта. Такі кримінальні правопорушення мають

назву **“двуоб’єктні або багатоб’єктні”**, а склад кримінального правопорушення зветься **єдиним складним**.

В теорії кримінального права досить поширена **триступенева** класифікація багатоб’єктних кримінальних правопорушень **по горизонталі**.

Суть цієї класифікації полягає у тому, що на рівні безпосереднього об’єкта виділяють

- безпосередній основний об’єкт,
- безпосередній додатковий, який у свою чергу поділяється на:
 - а) обов’язковий,
 - б) факультативний.

В цих випадках законодавець звичайно, насамперед, орієнтується на той об’єкт, який в **вирішальному ступені** визначає характер суспільної небезпеки даного кримінального правопорушення, структуру відповідного складу кримінального правопорушення і його місце в Особливій частині КК. За цією ознакою саме цього об’єкта законодавець і розташовує норму про відповідальність за таке кримінальне правопорушення в той чи інший розділ Особливої частини КК.

Основний безпосередній об’єкт - це ті суспільні відносини, блага, інтереси, посягання на які становлять суспільну сутність кримінального правопорушення та заради охорони яких законодавець створив відповідну кримінально правову норму.

Тому саме цей **основний безпосередній об’єкт** як частина родового визначає розміщення кримінального правопорушення в той чи інший розділ Особливої частини КК.

(Наприклад ст. 187 (основний безпосередній об’єкт право власності) і п. “6” ч.2 ст. 115 КК (основний безпосередній об’єкт життя).)

В силу вищевикладеного, безпосередній об’єкт поділяється на 2 види:

- основний;
- додатковий: а). обов’язковий; б). факультативний.

Додатковий об’єкт – це ті суспільні відношення, блага, інтереси, яким заподіюється шкода або стосовно яких виникає загроза заподіяння шкоди поряд з основним об’єктом.

Цей об’єкт спеціально не перебуває під охороною при вчиненні даного кримінального правопорушення, а, як правило, охороняється іншою нормою Кримінального кодексу (наприклад, відносини власності при вчиненні хуліганства).

Додатковий безпосередній об’єкт поділяється на 2 види:

Додатковий (обов.) -це суспільні відносини, блага, інтереси, яким при вчиненні даного кримінального правопорушення завжди спричиняється шкода

Він страждає завжди тому, що поряд з основним об’єктом складає сутність кримінального правопорушення.

Наприклад, основним безпосереднім об’єктом при вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст.392 КК `` «Дії,що дезорганізують роботу виправних установ», є відносини, котрі забезпечують нормальну роботу виправних установ, а додатковим – здоров’я людей.

Акцентую вашу увагу, що в теорії кримінального права між вченими немає єдиної думки щодо додаткового **факультативного об'єкта**.

Факультативний об'єкт – це такий об'єкт, який не є обов'язковою ознакою відповідного кримінального правопорушення.

Він в одному випадку може мати місце при вчиненні одного і того ж кримінального правопорушення в конкретній обстановці, а у другому випадку він відсутній.

Наприклад: Хуліганство може супроводжуватись спричиненням шкоди особі, майну, але хуліганство може мати місце і без посягання на ці об'єкти.

Наприкінці викладення цього питання акцентую вашу увагу на наступне щодо класифікації об'єктів кримінального правопорушення **«по вертикалі»**. На думку деяких вчених, зокрема М.Й.Коржанського, О.О.Дудорова, між родовим та безпосереднім об'єктами слід виділяти ще й **ВИДОВИЙ об'єкт**, тобто об'єкт певного окремого виду кримінального правопорушення - крадіжки, вбивства, хуліганства тощо. Оскільки стаття КК передбачає (описує) не конкретне кримінальне правопорушення, його вид, то пропонується визнавати об'єктом цього кримінального правопорушення не безпосередній (конкретний), а видовий об'єкт, тобто об'єкт певного виду. Безпосередній об'єкт у такому разі є лише частковим випадком прояву, буття **видового (окремого) виду суспільних відносин**.

Наприклад, видовий об'єкт – це суспільні відносини одного виду (життя, приватна, державна власність), а безпосередній об'єкт кримінального правопорушення – життя Петренка, здоров'я Сидоренка). Тобто безпосередній об'єкт - це суспільні відносини, що порушені певним кримінальним правопорушенням, а не ті суспільні відносини, які знаходяться під охороною кримінально-правової норми

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, можна зазначити, що правильне встановлення об'єкта кримінально протиправного посягання має неабияке теоретичне і практичне значення.

Адже саме об'єкт кримінального правопорушення дає нам можливість визначити суспільно-політичну сутність кримінального правопорушення, з'ясувати його ступінь суспільної небезпеки та суспільно небезпечні наслідки. Встановлення об'єкта кримінально протиправних діянь в сукупності з іншими ознаками дозволяє визначити вид конкретного кримінального правопорушення. Також, залежно від об'єкта кримінального правопорушення побудована система Особливої частини КК.

Проведення обґрунтованої класифікації об'єктів кримінально- правової охорони допомагає більш точному розкриттю ролі та значення кожного з них, визначенню місця конкретного об'єкта в загальній системі суспільних відносин, а також з'ясуванню суспільної небезпеки кримінально протиправного посягання та вирішенню питання про кваліфікацію кримінальних правопорушень.

2. Поняття предмета кримінального правопорушення і його відмінність від об'єкта

Поряд з предметом суспільних відносин (об'єкт) необхідно виокремлювати і предмет кримінального правопорушення як самостійну ознаку складу кримінального правопорушення. Предмет суспільних відносин (об'єкта) і предмет кримінального правопорушення – це різні правові явища. Предмет відносин – це структурний елемент суспільних відносин. Предмет кримінального правопорушення, що існує поряд з об'єктом, є самостійною **факультативною** ознакою складу кримінального правопорушення. Кожний з цих предметів наділений своїми, властивими тільки йому ознаками, виконує свою спеціальну роль, а також має різне правове призначення.

Безпосередній об'єкт кримінального правопорушення належить відрізнити від предмета кримінального правопорушення, який в ряді випадків тісно пов'язаний з об'єктом, але він не є суспільними відносинами.

Предмет кримінального правопорушення – це ті речі (фізичні утворення) або явища матеріального світу, у зв'язку з якими або з приводу яких вчинюється кримінальне правопорушення, або, впливаючи на які, особа спричиняє шкоду суспільним відносинам.

Наприклад:

- 1) в ст.ст.111, 114, 328 КК – відомості, що становлять державну таємницю;
- 2) в ст.ст.231, 232, 232-1 КК- комерційна, банківська таємниця; інсайдерська інформація;
- 3) ст.188-1 КК вода, електрична або теплова енергія.

Також кримінально-правове значення предмета кримінального правопорушення полягає у тому, що він:

- може виступати критерієм розмежування суміжних кримінальних правопорушень- наприклад, предметом шахрайства (ст.190 КК) є майно, яке на момент вчинення кримінального правопорушення перебувало у власності громадянина або держави, а предметом заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою (ст.192 КК) є майно, яке лише повинно було перейти уцю власність від інших суб'єктів;

- може бути також одним із критеріїв розмежування кримінально протиправного від некримінально протиправного- наприклад, кримінально карану контрабанду (ст.201 КК) від контрабанди, як адміністративного правопорушення

Предмет кримінального правопорушення належить відмежовувати від об'єкта кримінального правопорушення

1.Об'єкт, як один із основних елементів складу кримінального правопорушення, завжди притаманний (має місце), а предмет – ні (ст. ст. 115,121 КК).

2.Об'єкту, як суспільним відносинам, завжди спричиняється шкода, а предмету – ні (ст. ст. 185, 194 КК).

3.Об'єкт, як абстрактне поняття не можливо оглянути, визначити форму, об'єм, вагу тощо, а предмет – можливо оглянути, визначити форму, об'єм, колір тощо.

Крім того, належить відрізнити предмет кримінального правопорушення від знаряддя або засобу кримінального правопорушення.

Знаряддя кримінального правопорушення – це річ матеріального світу, яким вчинюється кримінальне правопорушення (ніж, сокира, пістолет тощо).

Засоби кримінального правопорушення – це річ матеріального світу, яка полегшує (сприяє) скоєнню кримінального правопорушення (документ, транспортні засоби тощо).

Предметом кримінального правопорушення не можна називати людину. Особа, якій кримінальним правопорушенням завдається моральна, фізична або майнова шкода, визнається ПОТЕРПІЛОЮ. (Існує і інша точка зору у таких вчених як М.Й. Коржанський, А.М. Ігнатов, О. Дмитрієва які називають людину предметом в окремих складах кримінальних правопорушень). Докладно про її права і обов'язки ви будете вивчати в курсі кримінального процесу.

Крім того, звертаю вашу увагу, що поряд з предметом суспільних відносин (об'єкт) і предметом кримінального правопорушення виокремлюється ще й таке поняття, як **ПРЕДМЕТ КРИМІНАЛЬНО ПРОТИПРАВНОГО ВПЛИВУ**, під яким належить розуміти той елемент суспільних відносин, які охороняються законом про кримінальну відповідальність, який піддається безпосередньому кримінально протиправному впливу і якому отже, в першу чергу завдається шкода. Таким предметом може бути суб'єкт, сам соціальний зв'язок, а також предмет суспільних відносин.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ.

Таким чином, предмет кримінального правопорушення є самостійна ознака кримінального правопорушення, яка завжди існує поряд з об'єктом. Саме об'єкт і предмет у сукупності утворюють самостійний елемент складу кримінального правопорушення. Однак, якщо об'єкт є обов'язковою ознакою складу кримінального правопорушення, то предмет- факультативною. Об'єкту завжди завдається шкода, а предмету ні. Якщо шкода, завдана об'єкту, завжди має соціальний характер, то предмету кримінального правопорушення внаслідок суспільно небезпечного посягання насамперед завдається фізичної шкоди, яка викликає певні негативні соціальні зміни в об'єкті. Предмет в кримінальному праві можна розглядати в 3-х аспектах:

- предмет охоронюваних суспільних відносин;
- предмет кримінального правопорушення;
- предмет кримінально протиправного впливу.

3. Поняття і значення об'єктивної сторони кримінального правопорушення

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення є одним із чотирьох елементів складу кримінального правопорушення. Але серед них він займає особливе місце, так як містить найбільшу кількість інформації про саме кримінальне правопорушення як суспільно небезпечне діяння у його зовнішньому прояві як явища реальної дійсності.

В чому ж полягає зовнішній прояв кримінального правопорушення? По-перше, це конкретний акт поведінки суб'єкта кримінального правопорушення у вигляді дії або, навпаки, бездіяльності, яка завжди здійснюється у певній

об'єктивній обстановці, певному місці і в певний час, яка завжди чиниться певним чином (способом). Ці ознаки допомагають визначити суб'єктивну сторону кримінального правопорушення (вину, мотив, мету, емоційний стан).

По-друге, кримінальне правопорушення завжди тягне за собою певні суспільно небезпечні наслідки, так як завдає шкоди охоронюваним законом соціальним цінностям, що виступають об'єктом кримінально-правової охорони (кримінального правопорушення), і тим самим допомагає встановити об'єкт кримінального правопорушення.

По-третє, між актом поведінки та суспільно небезпечними наслідками завжди існує причинний зв'язок

Діяння є основною (головною ознакою будь-якого виду складу кримінального правопорушення – матеріального, формального, усиченого та матеріально-формального).

А щодо матеріального складу кримінального правопорушення обов'язковими є ще і суспільно небезпечні наслідки та причинний зв'язок між ними.

Крім них до об'єктивної сторони кримінального правопорушення відносяться: спосіб, знаряддя і засоби, місце, час, спосіб, обстановка вчинення кримінального правопорушення, а також, на думку певної групи вчених, ситуація (визначається як варіанти комбінацій з місця, часу та обстановки), стан, умови.

Отже, з викладеного можна визначити, що **об'єктивна сторона кримінального правопорушення – це зовнішній прояв кримінального правопорушення, що характеризується суспільно небезпечним діянням, суспільно небезпечними наслідками та причинним зв'язком між ними, а також місцем, часом, способом, обстановкою, ситуацією, станом, знаряддями та засобами вчинення кримінального правопорушення.**

Всі ознаки об'єктивної сторони поділяють на обов'язкові та факультативні.

До обов'язкових ознак об'єктивної сторони будь-якого складу кримінального правопорушення належить діяння (поведінка людини), яке може мати прояв у формі дії або бездіяльності.

Це знаходить своє підтвердження у законі, зокрема в ч.2 ст.1 в ч.1 ст. 11 КК, також в статтях Особливої частини КК.

До факультативних ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення відносять:

1. суспільно небезпечні наслідки (майнова шкода);
2. причинний зв'язок між суспільно небезпечними наслідками та суспільно небезпечними діяннями;
3. місце (на полі бою);
4. час (проходження військової служби або військових зборів);
5. спосіб (таємно, відкрито, з особливою жорстокістю);
6. засоби (електронно-обчислювальна техніка, зброя, радіоактивні матеріали тощо);
7. знаряддя (ніж яким вбивають людину)
8. обстановка (бойова обстановка)
9. ситуація (безпорадний стан потерпілої)

10. стан (військовий стан)

11. умови (в умовах особливого періоду)

які, будучи притаманними кожному кримінального правопорушення як явищу реальної дійсності, не є обов'язковими для встановлення об'єктивної сторони, як ознаки конкретного складу кримінального правопорушення, сформульованого в диспозиції статті Особливої частини.

Однак, якщо будь-які із вказаних ознак прямо вказуються в диспозиції статті Особливої частини КК або однозначно впливають з її змісту, то вони є обов'язковими ознаками об'єктивної сторони цього складу кримінального правопорушення і їх встановлення є предметом доказування для наявності складу кримінального правопорушення у діянні особи, **тобто є обов'язковими для кваліфікації скоєного кримінального правопорушення.**

Для кримінальних правопорушень, які за конструкцією визначаються як такі, що мають матеріальний склад, крім діяння, завжди обов'язковими ознаками об'єктивної сторони є ще й суспільно небезпечні наслідки та причинний зв'язок між ними і діянням особи.

Значення об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення

1. Об'єктивна сторона є одним з елементів складу кримінального правопорушення, виступаючого єдиною підставою кримінальної відповідальності (ч.1 ст. 2 КК). Тобто об'єктивна сторона кримінального правопорушення – це складова частина підстави кримінальної відповідальності.

2. Ознаки об'єктивної сторони кримінального правопорушення (характер діяння, спосіб його вчинення, місце, час, обстановка, тяжкість суспільно небезпечних наслідків) визначають суспільну небезпечність кримінального правопорушення та суб'єкта кримінального правопорушення та відповідно впливають на суворість покарання.

3. Дає можливість встановити інші елементи та ознаки складу кримінального правопорушення: об'єкт форму вини, мотив, мету кримінального правопорушення, що дає можливість правильно кваліфікувати вчинене діяння.

4. Дозволяє розмежувати суміжні кримінальні правопорушення та кримінально протиправні діяння від некримінально протиправних (крадіжка, грабіж, розбій – за способом вчинення, хуліганство, посів та вирощування маку снотворного та конопель – за об'єктивною стороною).

5. Правильно визначити ступінь тяжкості кримінального правопорушення (п.3 ч.1 ст.65 КК) та відповідність кримінального покарання.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, об'єктивна сторона кримінального правопорушення – це зовнішній прояв передбаченого Кримінальним кодексом України суспільно небезпечного винного діяння (дії або бездіяльності), вчиненого суб'єктом кримінального правопорушення. Вона може розглядатися як зовнішній прояв кримінального правопорушення як явища об'єктивної дійсності в найрізноманітніших його зовнішніх проявах, а також як один із чотирьох елементів складу кримінального правопорушення, тобто як елемент юридичної конструкції (формули), за допомогою якої встановлюється чи є вчинене діяння кримінальним

правопорушенням і, якщо так, то яким саме і характеризується наступними ознаками: діяння, наслідки, причинний зв'язок між діянням та наслідками, місце, час, спосіб, обстановка, стан, знаряддя та засоби вчинення кримінального правопорушення, ситуація.

4. Суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність)

Поняття “діяння” в Кримінальному кодексі України, теорії і судовій практиці вживається в двох значеннях:

а) як синонім поняття “кримінальне правопорушення”, визначення якого дається у ст. 11 КК;

б) як ознака об'єктивної сторони, що проявляється у поведінці суб'єкту кримінального правопорушення у формі дії або бездіяльності.

До об'єктивних ознак діяння відносять саме ті, що відображають його як зовнішній прояв поведінки у вигляді фізичних рухів, здійснюваних особою або навпаки – утриманням від виконання певних рухів, виконання яких було обов'язковим. У багатьох статтях Особливої частини термін „діяння” вживається для визначення об'єктивної сторони як одного з елементів складу кримінального правопорушення. Особливо це є характерним для кваліфікованих та особливо кваліфікованих складів кримінального правопорушення. До суб'єктивних ознак діяння належать інтелектуальна та вольова ознаки, тобто здатність особи в момент вчинення кримінального правопорушення правильно усвідомлювати суспільно небезпечний характер вчинюваного нею діяння, передбачати можливість настання їх суспільно небезпечних наслідків, а також керувати своєю поведінкою.

Таким чином діяння, як прояв кримінально протиправної поведінки особи, має наступні ознаки:

1. Суспільна небезпечність (ст. 2 і ч.1,2 ст. 11 КК).
2. Протиправність (ст. 11 КК).
3. Конкретність (встановити конкретний акт кримінально протиправної поведінки).
4. Свідомість (відображення у свідомості процесів, наслідків, зв'язку).
5. Вольовий акт поведінки (немає прояву волі в діяннях внаслідок нездоланої сили, фізичного примусу і т. ін.).

Суспільна небезпечність діяння, яке визнається кримінально протиправним, полягає в тому, що воно спричиняє істотну шкоду суспільним інтересам, охоронюваним кримінальним законом. Ця шкода може виражатися в реально завданих матеріальних збитках, заподіянні шкоди здоров'ю, смерті тощо, а також у створенні загрози настання шкоди охоронюваним кримінальним законом соціальним цінностям (об'єктам кримінально правової охорони). Наприклад, спричинення шкоди здоров'ю іншої людини у вигляді тілесних ушкоджень різного ступеню тяжкості або заподіяння матеріальної шкоди у результаті протиправного заволодіння чужим майном або його знищення чи пошкодження та інше.

Саме суспільна небезпечність діяння обумовлює його криміналізацію, тобто визнання його кримінально протиправним і встановлення за його вчинення кримінального покарання. Це положення витікає зі змісту статей 2 та 11 КК.

Згідно з ч. 2 ст. 11 КК, не є кримінальним правопорушенням дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого Кримінальним кодексом України, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі.

Ступінь і характер суспільної небезпеки діяння визначається як цінністю об'єкта кримінально-правової охорони, на який воно посягає, так і конкретним актом посягання: інтенсивністю, знаряддями і засобами, які при цьому використовуються, стадією завершеності та ін.

Протиправність діяння, як ознаки об'єктивної сторони кримінального правопорушення, згідно ч. 1 ст. 11 КК означає, що воно під загрозою застосування покарання є забороненим для вчинення, тобто передбачено в диспозиції статті Особливої частини Кримінального кодексу України. Таким чином кримінально протиправне діяння завжди порушує певну норму чинного кримінального закону. Якщо вчинене суспільно небезпечне діяння, яке хоч і спричинило настання суспільно небезпечних наслідків, але прямо не передбачено жодною з норм Особливої частини Кримінального кодексу України, воно не може визнаватися кримінально протиправним і караним. Згідно ч. 3 ст. 3 КК, кримінальна протиправність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки Кримінальним кодексом України. А в ч. 4 ст. 3 КК встановлено, що застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією заборонено.

Конкретний характер діяння проявляється у конкретному акті протиправної поведінки людини, який відбувається у певний час, у певному місці, у певній обстановці і виражається у конкретній дії або бездіяльності. Тобто без конкретного прояву поведінки людини, яка заборонена кримінальним законом, не може бути прояву кримінального правопорушення.

Розглянемо форми прояву діяння: дії та бездіяльності.

Дія у кримінальному законі – це активна, свідома, вольова, суспільно небезпечна, протиправна поведінка (вчинок) суб'єкта кримінального правопорушення. Вона є найбільш поширеною формою зовнішнього прояву кримінально протиправного діяння і може виражатися у фізичних рухах, які спрямовані на зміну зовнішньої фізичної сфери предметів матеріального світу, а також у вербальній (словесній або іншій інформаційній формі вираження).

Дія розділяється за фізіологічним проявом на:

- а) прості (елементарні);
- б) складні (що складаються з кількох актів як елементарних, так і таких, що можуть визначатися як самостійні дії) (наприклад, ч.3 ст. 189 – вимагання, поєднане з насильством, небезпечним для життя та здоров'я особи...)

За характером впливу на об'єкт кримінального правопорушення:

- а) фізичні;
- б) інформаційні.

Фізичні дії полягають у фізичному (енергетичному) впливі на об'єкт кримінального правопорушення (поштовх, завдання пошкоджень тощо).

Інформаційні дії полягають у доведенні до об'єкту кримінального правопорушення різними способами інформації як засобу впливу з метою добитися від нього бажаної поведінки.

Бездіяльність, як діяння – це пасивна форма поведінки особи, що полягає у невчиненні нею конкретної дії (дій), які вона мала обов'язок та можливість вчинити в конкретних умовах.

За своїми юридичними ознаками вона відповідає ознакам дії, відрізняється протилежною формою поведінки – пасивною.

Особливості бездіяльності як ознаки об'єктивної сторони:

- наявність у особи обов'язку діяти певним чином;
- наявність можливості в конкретних умовах реально діяти належним чином.

Ці дві особливості є обов'язковими умовами кримінальної відповідальності при бездіяльності.

Обов'язок особи діяти може утворювати:

- а) закон або інший нормативний акт;
- б) професійні функції або службове становище;
- в) договір;
- г) діяння особи, що створило загрозу об'єкту кримінально-правової охорони.

Непереборна сила – це нездоланна в конкретних для особи обставинах перешкода її волевиявленню, яка може виражатися у явищах природи (повінь, снігові замети, схід снігової лавини або сільового потоку тощо), причинах наслідків технічних та техногенних аварій та катастроф (вихід з ладу по незалежним від особи причинам технічних пристроїв, наприклад, рятувальної техніки, аварія на ЧАЕС тощо). Не є вольовою поведінкою особи, яка не впоралася з управлінням транспортним засобом, в якому через прихований від контролю брак раптово відмовило рульове управління.

Непереборний фізичний примус – це протиправне фізичне насильство щодо особи (нанесення побоїв, ударів, тілесних ушкоджень, зв'язування, здавлювання, катування та інші дії), в результаті якого їй заподіюється нестерпний фізичний біль, або моральні страждання чи обмеження (позбавлення) можливості поведінки за власним волевиявленням і, як наслідок цього, позбавляє її можливості або усвідомлювати вчинювані нею діяння або керувати ними.

Психічний примус не визнається таким, що у повній мірі позбавляє особу можливості усвідомлювати вчинюване діяння або керувати ним, але у разі його наявності, на підставі ч. 2 ст. 40 КК, може бути підставою для визнання його як таким, що було вчинене у стані крайньої необхідності - однієї з обставин, наявність якої виключає кримінальну протиправність діяння, тобто на підставі ст. 39 КК.

ВИСНОВКИ З ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, діяння в кримінальному праві – це активна, складна і завжди конкретна, заборонена кримінальним законом, вчинювана свідомо поведінка (вчинок) людини, що є суб'єктом кримінального правопорушення, безпосередньо

спрямована на спричинення певних негативних наслідків об'єктам кримінально-правової охорони.

5. Суспільно небезпечні наслідки: поняття, види, значення

Суспільно небезпечний наслідок – це шкідливі зміни які настають в соціальних цінностях, що є об'єктом кримінально-правової охорони, і полягає у заподіянні в них певних негативних змін або створенні реальної загрози їх настання.

Наслідки кримінального правопорушення поділяють на:

- а) матеріального характеру;**
- б) нематеріального характеру;**
- в) особистісного характеру.**

В науці є точка зору, за якою суспільно небезпечні наслідки поділяються лише на матеріального та нематеріального характеру. За нею:

до матеріальних наслідків належить шкода, що має особистий (фізичний) характер (спричинення тілесних ушкоджень або заподіяння смерті людини), а також майнова шкода (кримінальні правопорушення проти власності, господарські кримінальні правопорушення та ін.);

до нематеріальних наслідків відносять ті, що полягають у порушенні прав або інтересів учасників суспільних відносин, охоронюваним кримінальним законом (це політичні, соціальні, організаційні).

На нашу думку, більш об'єктивним є поділ наслідків кримінальних правопорушень на 3 види, за якими:

до наслідків майнового характеру відносяться ті, що тягнуть спричинення матеріальної шкоди, тобто такої, що може бути відображена у відповідному грошовому еквіваленті і у свою чергу поділяються на наслідки, що спричинили так звану **позитивну шкоду** або у прямих матеріальних збитках (при крадіжці або знищенні чи пошкодженні майна тощо), а також у вигляді **недоотриманого доходу або втраченої вигоди**;

до наслідків нематеріального доходу відносяться такі шкідливі зміни, які спричиняють шкоду політичного, ідеологічного, морального та іншого характеру. Їх особливість полягає, що вони не піддаються метричній системі виміру і не можуть бути виражені ні в грошах, ні в кілограмах ні в інших кількісних іменних показниках.

До наслідків особистісного характеру відносяться спричинення шкоди життю та здоров'ю людини (вбивство, заподіяння тілесних ушкоджень, тощо).

В залежності від того чи включаються суспільно небезпечні наслідки в диспозицію Особливої частини КК як обов'язкова ознака складу кримінального правопорушення, чи ні – всі кримінальні правопорушення поділяються на:

1. кримінальні правопорушення з матеріальним складом (матеріальні кримінальні правопорушення);
2. кримінальні правопорушення з формальним складом (формальні кримінальні правопорушення).

Кримінальні правопорушення з матеріальним складом – це такі кримінальні правопорушення, для об'єктивної сторони яких в диспозиції КК вимагається встановлення крім суспільно небезпечного діяння ще й настання суспільно небезпечних наслідків, а також наявність між ними причинного зв'язку, при якому перша ознака виступає причиною настання наслідку.

Кримінальні правопорушення з формальним складом – це такі кримінальні правопорушення, для встановлення об'єктивної сторони яких диспозиція статті Особливої частини КК передбачає лише наявність суспільно небезпечного діяння (кримінально протиправної поведінки особи) і не вимагає встановлення настання будь-яких інших наслідків. Тому для утворення закінченого кримінального правопорушення, який має формальний склад, достатньо вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого диспозицією статті. І хоча, як ми визначили вже вище, суспільно небезпечні наслідки кримінального правопорушення настають у будь-якому кримінальному правопорушенні, у кримінальних правопорушеннях з формальним складом вони виносяться за межі складу кримінального правопорушення. Але, як правильно акцентує увагу А.О. Пінаєв, таке винесення наслідків за межі складу кримінального правопорушення необхідно розуміти як те, що не потрібним є їх кількісне визначення, а не що їх встановлення взагалі не є обов'язковим. Це обумовлено положеннями ч. 2 ст. 11 КК про відсутність кримінального правопорушення у разі вчинення дії або бездіяльності яка через малозначність не становить суспільної небезпеки, а також особливістю об'єкта кримінального правопорушення, що полягає у неможливості визначити кількісні показники спричиненої йому шкоди.

Значення суспільно небезпечних наслідків:

1. як підстава криміналізації (декриміналізації) діянь;
2. як ознака відмежування кримінального правопорушення від інших правопорушень;
3. враховується при призначенні покарання судом.

Для матеріальних кримінальних правопорушень:

1. для визначення наявності складу кримінального правопорушення як підстави кримінальної відповідальності;
2. для правильної кваліфікації кримінального правопорушення і його відмежування від суміжних кримінальних правопорушень;
3. для вирішення питання про кримінальну відповідальність при посяганні за відсутності наслідків:
 - а) замах на кримінальне правопорушення при прямому умислу;
 - б) відсутність складу кримінального правопорушення при інших формах вини, якщо у законі не передбачена відповідальність за кримінальне правопорушення з іншими формами вини.

ВИСНОВКИ З П'ЯТОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, суспільно небезпечні наслідки – це обов'язкова об'єктивна ознака будь-якого кримінального правопорушення як явища об'єктивної дійсності. Для кримінальних правопорушень, які сформульовані за конструкцією як кримінальні правопорушення з матеріальним складом, суспільно

небезпечні наслідки виступають обов'язковою ознакою об'єктивної сторони як елементу складу кримінального правопорушення, тобто є обов'язковими для визначення моменту закінчення кримінального правопорушення і для кваліфікації і можуть виражатися у настанні негативних наслідків майнового або особистісного характеру для об'єктів кримінально-правової охорони. Їх встановлення і визначення є об'єктом доказування по кримінальній справі і обов'язковою умовою підстави настання кримінальної відповідальності.

5. Причинний зв'язок між діянням (дією або бездіяльністю) і суспільно небезпечними наслідками

Причинний зв'язок у кримінальному праві – це об'єктивно існуючий зв'язок між суспільно небезпечним діянням (дією або бездіяльністю як причиною) та суспільно небезпечними наслідками (наслідком), коли діяння викликає (породжує) настання суспільно небезпечного наслідку.

Вимоги щодо встановлення наявності причинного зв'язку:

- а) діяння у часі завжди передуює наслідку;
- б) діяння як причина повинна викликати (породжувати) наслідок, при цьому дія безпосередньо викликає наслідок, а бездіяльність – опосередковано (через дії інших сил і засобів), завдяки бездіяльності особи;
- в) діяння виступає головною, визначальною умовою настання наслідку;
- г) діяння неминуче викликає настання цього наслідку.

Випадкові причинні зв'язки між діянням та наслідком не мають кримінально-правового наслідку.

Види причинних зв'язків, які мають кримінально-правове значення:

- а) причинний зв'язок безпосереднього заподіяння (прямий);
- б) опосередкований необхідний причинний зв'язок (через інші засоби, неосудних осіб, тварин тощо);
- в) необхідний причинний зв'язок при співучасті (організатор, підбурювач, пособник, виконавець, наслідок);
- г) необхідний причинний зв'язок за наявності особливих умов.

ВИСНОВКИ З ШОСТОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, необхідний причинний зв'язок між суспільно небезпечним діянням і суспільно небезпечними наслідками завжди означає наявність об'єктивної сторони кримінального правопорушення з матеріальним складом. Але це лише обов'язкова передумова вирішення питання про наявність складу кримінального правопорушення як підстави кримінальної відповідальності. Треба ще встановити суб'єктивну сторону кримінального правопорушення - вину у формі умислу чи необережності щодо наслідку, який настав, що є предметом наступних лекцій з кримінального права.

7. Місце, час, обстановка, спосіб та засоби вчинення кримінального правопорушення

Спосіб вчинення кримінального правопорушення – це сукупність прийомів і методів, що використовуються при вчиненні кримінального

правопорушення (фізичне або психічне насильство або погроза насильства, обман, зловживання довірою, жорстокий та ін.).

Знаряддя вчинення кримінального правопорушення – це технічні пристосування, механізми, зброя, інструмент, інші предмети, якими кримінальний правопорушник вчиняє кримінальне правопорушення (ніж, сокира, транспортний засіб, мотузок, вогнепальна зброя тощо).

Засоби - це також речі матеріального світу, які полегшують кримінальному правопорушнику вчинити кримінальне правопорушення - документи, фомка при вчиненні квартирної крадіжки

Інші знаки об'єктивної сторони кримінального правопорушення, характеризують умови його вчинення

До них відносяться:

- 1) місце вчинення кримінального правопорушення;
- 2) час вчинення кримінального правопорушення;
- 3) обстановка вчинення кримінального правопорушення.

Місце вчинення кримінального правопорушення – це певна територія або інше місце, де відбувається суспільно небезпечне діяння і настають суспільно небезпечні наслідки в результаті вчинення суспільно небезпечних діянь. (ст.6 КК – територія України, ст.268, 334 КК, земля, надра, економічна зона, в лісах...)

Має значення для визначення юрисдикції закону про кримінальну відповідальність.

Характеризує суспільну небезпечність кримінального правопорушення та особи.

Часом вчинення кримінального правопорушення визнається час вчинення особою передбаченої законом про кримінальну відповідальність дії або бездіяльності (ч.3 ст.4 КК).

Має важливе значення для встановлення чинності кримінального закону, суспільної небезпечності кримінального правопорушення та винної особи.

Обстановка вчинення кримінального правопорушення – це конкретні об'єктивно-предметні умови, в яких вчиняється кримінальне правопорушення.

ВИСНОВКИ З СЬОМОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, з'ясування вказаних ознак об'єктивної сторони при розслідуванні кримінальних справ є важливим не тільки тоді, коли вони є обов'язковими і впливають на кваліфікацію вчиненого, а й тоді, коли вони не передбачені в законі, оскільки вони можуть мати й інше кримінально-правове значення, наприклад, впливати на міру покарання .

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

В якості висновку по лекції слід відзначити , що об'єктом кожного кримінального правопорушення є суспільні відносини, які охороняються, в силу їх важливості, кримінальним законом. Об'єкт властивий кожному складу кримінального правопорушення і є обов'язковим його елементом. Класифікація об'єктів на їх види засновується на вченні про співвідношення категорій загального, особливого і окремого (одиночного).

Таке співвідношення об'єктів кримінального правопорушення має теоретичне і практичне значення для правильної класифікації скоєного.

Об'єктом не можуть бути речі та інші предмети матеріального світу, сама людина, її діяння, саме кримінальне правопорушення.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення – це зовнішній прояв передбаченого Кримінальним кодексом України суспільно небезпечного винного діяння (дії або бездіяльності), вчиненого суб'єктом кримінального правопорушення. Вона може розглядатися як зовнішній прояв кримінального правопорушення як явища об'єктивної дійсності в найрізноманітніших його зовнішніх проявах, а також як один із чотирьох елементів складу кримінального правопорушення, тобто як елемент юридичної конструкції (формули), за допомогою якої встановлюється чи є вчинене діяння кримінальним правопорушенням і, якщо так, то яким саме і характеризується наступними ознаками: діяння, наслідки, причинний зв'язок між діянням та наслідками, місце, час, спосіб, обстановка, знаряддя та засоби вчинення кримінального правопорушення, ситуація.

Діяння в кримінальному праві – це завжди конкретна, заборонена кримінальним законом, вчинювана свідомо поведінка (вчинок) людини, що є суб'єктом кримінального правопорушення, безпосередньо спрямована на спричинення певних негативних наслідків об'єктам кримінально-правової охорони.

Суспільно небезпечні наслідки – це обов'язкова об'єктивна ознака будь-якого кримінального правопорушення як явища об'єктивної дійсності. Для кримінальних правопорушень, які сформульовані за конструкцією як кримінальні правопорушення з матеріальним складом, суспільно небезпечні наслідки виступають обов'язковою ознакою об'єктивної сторони як елементу складу кримінального правопорушення, і можуть виражатися у настанні негативних наслідків майнового або особистісного характеру для об'єктів кримінально-правової охорони. Їх встановлення і визначення є об'єктом доказування по кримінальній справі і обов'язковою умовою підстави настання кримінальної відповідальності.

ТЕМА № 5. ОСОБА, ЯКА ПІДЛЯГАЄ КРИМІНАЛЬНІЙ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ (СУБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ).

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

ВСТУП

1. Поняття та ознаки суб'єкта кримінального правопорушення.
2. Спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення.
3. Вік кримінальної відповідальності.
4. Поняття неосудності та її критерії.

ВИСНОВКИ

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
кримінальне право України. Загальна частина : підручник / А. А. Васильєв, Є. О. Гладкова, О. О. Житний та ін. ; за заг. ред. проф. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2020. – 428 с.
кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ахмедов Махір Байрам огли, Бабенко А.М. та ін. ; за заг. ред. В.Я. Конопельського, В.О. Меркулової. Одеса, ОДУВС, 2021. 452 с.
4. Кримінальне право (Загальна частина) : навчальний посібник / С.А. Шалгунова, О.С. Скок, Т.В. Шевченко, О.І. Соболев, С.М. Школа, С.А. Риб'янець, Ю.В. Волошина, А.О. Марієнко, В.А. Якушкін; за заг. ред. к.ю.н., доц. С.А. Шалгунової. Херсон : Айлант, 2019. – 296 с.
науково-практичний коментар Кримінального кодексу України /Д.С. Азаров, В.К. Грищук, А.В. Савченко [та ін.]; За заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.
6. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина. Вид. 9-те, перероб. та допов. Київ: Алерта, 2023. 576 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

поглиблене і всебічне вивчення кримінального законодавства, а саме суб'єкта, як одного з основних обов'язкових елементів складу кримінального правопорушення, без якого не може наставати кримінальна відповідальність.

ВСТУП

Сьогоднішньою лекцією ми продовжуємо вивчення Загальної частини кримінального права. З минулих занять ви вже з'ясували, що склад кримінального правопорушення є єдиною і необхідною умовою кримінальної відповідальності. Згадаємо, що склад кримінального правопорушення – це сукупність усіх суб'єктивних та об'єктивних ознак, які характеризують суспільно небезпечні діяння, як кримінально протиправні. До об'єктивних ознак відносять об'єкт та об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення, до суб'єктивних – суб'єкт та суб'єктивна сторона. Темою нашої сьогоднішньої лекції є суб'єкт складу кримінального правопорушення.

Питання про суб'єкт кримінального правопорушення протягом багатьох років було дискусійним в теорії кримінального права. Зазначимо, що і на сьогодні в ряді моментів, які характеризують цей елемент кримінального правопорушення, немає єдності поглядів.

Стародавнє та середньовічне право передбачало можливість притягнення до кримінальної відповідальності не тільки фізичних осіб – людей, а й тварин та об'єкти природи, які своїми діями завдали шкоду тим чи іншим охоронюваним відносинам, благам та інтересам або були джерелом її спричинення. Саме на цих принципах сторіччями будувалось кримінальне законодавство католицьких країн

Західної Європи і Південної Америки. Але випадки засудження тварин, людей, що вже померли та механізмів відбувалися не тільки в далекому минулому і не тільки в країнах Західної Європи та Південної Америки:

1566 р. – у Франції судили сарану. Було вирішено: покинути їй державу протягом 6 діб.

1960 р. – в Англії засудили собаку до страти за те, що вона покусала дітей, але апеляційний суд вирок скасував, замінивши смертну кару на один рік позбавлення волі умовно.

У Йемені судили водія за те, що він автомашиною збив людину, на суді водій показав, що у автомашини зіпсувалися гальма. На основі законів ісламу суддя засудив машину до 6 місяців стояння на майдані прикованою ланцюгом.

В штаті Техас (США) у 1990 р. було винесено вирок собаці за неодноразові напади на людей та спричинення їм тяжких пошкоджень.

Прийнятий у 2001 р. Кримінальний кодекс України однозначно вирішив, що суб'єктом кримінального правопорушення може бути лише жива людина. Давайте розглянемо яке ж поняття дає закон суб'єкту кримінального правопорушення та які його ознаки.

1. Поняття та ознаки суб'єкта кримінального правопорушення.

Частина 1 ст. 18 КК визначає, що «суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до КК може наставати кримінальна відповідальність». Суб'єкт кримінального правопорушення — один з чотирьох елементів складу кримінального правопорушення, без наявності якого (як і без кожного з інших трьох елементів) певна дія або бездіяльність не можуть бути визнані кримінальним правопорушенням, а отже не може наставати кримінальна відповідальність.

Законодавець встановлює три обов'язкові ознаки суб'єкта кримінального правопорушення, які характеризують його в сукупності, а саме суб'єктом кримінального правопорушення може бути лише:

— фізична особа;

— осудна особа;

— особа, котра досягла віку, з якого за дане кримінальне правопорушення настає кримінальна відповідальність.

Вони є обов'язковими ознаками будь-якого складу кримінального правопорушення, і відсутність однієї з них означає відсутність у діянні особи складу кримінального правопорушення.

1. “Фізична особа” – суб'єктом кримінального правопорушення може бути лише людина, фізична особа, а саме: громадяни України, особи без громадянства (апатриди) та іноземці. Питання про кримінальну відповідальність дипломатичних співробітників та інших громадян, які відповідно до міжнародних угод і чинного законодавства не підлягають юрисдикції українського суду, розв'язуються дипломатичним шляхом (ст. 6 ККУ).

2. “Осудна особа” - суб'єктом кримінального правопорушення може бути не всяка фізична особа, а тільки осудна. В законі поняття осудної особи визначено в

ч.1 ст.19 КК, як такої, що “під час вчинення кримінального правопорушення могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними.

Неосудні особи позбавлені такої здатності і тому не можуть бути суб'єктами кримінального правопорушення, не при яких умовах не можуть визнанні винними і відповідати за вчинені ними суспільно-небезпечні діяння.

Згідно з КК особа, яка визнана судом *обмежено осудною*, тобто така яка під час вчинення кримінального правопорушення, через наявний у неї психічний розлад, не була здатною повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними, підлягають кримінальній відповідальності, тобто є суб'єктами кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 20 ККУ).

Отже, осудність — *це здатність особи під час вчинення кримінального правопорушення усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними.* Кримінальне правопорушення завжди є актом поведінки свідомо діючої особи.

3. “Особа, котра досягла віку, з якого за дане кримінальне правопорушення настає кримінальна відповідальність ”- суб'єктом кримінального правопорушення може бути тільки особа, яка досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність за протиправні діяння (ст.22 ККУ).

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, суб'єкт кримінального правопорушення – фізична, осудна особа, яка на момент вчинення кримінального правопорушення досягла віку кримінальної відповідальності (ч.1 ст.18 КК). До ознак суб'єкта кримінального правопорушення відносять:

1. фізична особа;
2. осудність;
3. вік.

2. Спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення

Поряд з поняттям загального суб'єкта КК передбачає і поняття спеціального суб'єкта.

Частина 2 ст. 18 визначає, що спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення є *фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа.*

Таким чином, спеціальний суб'єкт — це особа, яка крім обов'язкових загальних ознак (фізична, осудна особа, яка досягла певного віку) має додаткові спеціальні (особливі) ознаки, передбачені в статті Особливої частини для суб'єкта конкретного складу кримінального правопорушення.

У ряді випадків кримінальний закон передбачає відповідальність осіб, наділених, окрім загальних ознак суб'єкта, додатковими ознаками, що характеризують відповідну особу як спеціального суб'єкта кримінального правопорушення. Ці ознаки конкретного складу кримінального правопорушення або прямо названі в диспозиції відповідної норми КК, або визначаються шляхом тлумачення цієї чи інших норм КК. Інколи ознаки *спеціального суб'єкта* вказані в

окремій нормі (наприклад, поняття службової особи визначається у примітці до ст. 364).

Окремою нормою в Загальній частині КК законодавець визначив поняття службової особи (ч.3, 4 ст. 18 КК).

Службовими особами (ч.3 ст. 18 КК) є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

Також службовими особами (ч.4 ст. 18 КК) визнаються посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, у тому числі присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), а також члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних судів.

За своїм змістом ознаки спеціального суб'єкта досить різноманітні. їх можна об'єднати у три великі групи:

1) ознаки, що характеризують соціальну роль і правове становище суб'єкта:

- *громадянство* (громадянин України, особа без громадянства чи іноземець),
- *професія, вид діяльності, характер виконуваної роботи* (лікар, капітан судна тощо);
- *участь у судовому процесі* (свідок, потерпілий, експерт, перекладач);
- *судимість*;

2) фізичні властивості суб'єкта:

- *вік*,
- *стать*,
- *стан здоров'я і працездатність суб'єкта*;

3) взаємовідносини суб'єкта з потерпілим:

- *родинні відносини суб'єкта з потерпілим або іншими особами* (батько, мати, інші родичі),
- *службові відносини* (підлеглий, начальник),
- *інші відносини* (особа, від якої потерпілий залежить матеріально, тощо).

У чинному Кодексі містяться цілі розділи, майже всі статті яких присвячені відповідальності за кримінальні правопорушення, вчинені спеціальними суб'єктами: розд. XI — про кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту (працівники транспорту), розд. XVII — про кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (службові особи), розд. XIX — про кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення) (військовослужбовці).

У багатьох випадках суб'єкти кримінальних правопорушень визначаються за побічними ознаками або ознаками, які треба доводити. *Наприклад*, вчинення кримінального правопорушення представником влади (ч. 3 ст. 109; ч. 2 ст. 110), скоєння вбивства особою, яка раніше вчинила вбивство (п.13 ч. 2 ст. 115) тощо.

Іноді специфічність суб'єкта впливає з самого тексту статті, хоча про суб'єкта в ній зовсім нічого не говориться. *Наприклад*, немає сумніву, що суб'єктом планування, підготовки, розв'язування та ведення агресивної війни (ст.437 КК) можуть бути особи, що належать до дуже вузького кола, хоча хто саме — у статті не згадується.

Суб'єкт кримінального правопорушення — це конкретна особа, якій притаманні певні соціальні властивості, їх сукупність утворює індивідуальний образ людини, який охоплюється поняттям "особа, яка вчинила кримінальне правопорушення" ("особа кримінального правопорушника"). З поняттям "особа кримінального правопорушника" пов'язано багато положень КК. Вимога враховувати особу винного є одним із загальних засад призначення покарання (ст. 65 ККУ). Окремі властивості особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, відображені у переліку обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання (ст. ст. 66, 67). Дані про особу мають також юридичне значення для вирішення інших кримінально-правових питань (зокрема, питання про звільнення від кримінальної відповідальності). Проте на відміну від ознак суб'єкта кримінального правопорушення, інші дані про особу перебувають за межами складу кримінального правопорушення, а тому не можуть бути покладені в обґрунтування кримінальної відповідальності.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

В ч.2 ст. 18 КК дано поняття спеціального суб'єкта. Спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа.

До ознак спеціального суб'єкта кримінального правопорушення відносять:

1. фізична особа;
2. осудність;
3. вік;
4. фах, громадянство, посада, родинні стосунки та інші.

В ч.3,4 ст. 18 КК дано поняття службової особи. Службовою особою є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово

обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом, посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, у тому числі присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), а також члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних судів.

3. Вік кримінальної відповідальності.

У частині 1 ст. 22 прямо зазначено, що «кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилося шістнадцять років». Цей вік називають загальним віком кримінальної відповідальності. У частині 2 цієї ж статті встановлюється знижений вік кримінальної відповідальності — чотирнадцять років — за окремі, прямо перелічені законом кримінальні правопорушення. Серед цих кримінальних правопорушень зазначені, наприклад, такі, як: умисні вбивства (статті 115-117 КК), умисне нанесення тяжких тілесних ушкоджень (ст. 121; частини 3 статей 345, 346, 350, 377, 398); диверсія (ст. 113), бандитизм (ст. 257), зґвалтування (ст. 152), крадіжка, грабіж і розбій (статті 185, 186, 187), хуліганство (ст. 296) і деякі інші. Передбачений ч. 2 ст. 22 КК перелік кримінальних правопорушень, за які настає відповідальність з чотирнадцяти років, є вичерпним.

Аналіз цих кримінальних правопорушень дає підставу для висновку, що законодавець знизив вік кримінальної відповідальності за такі кримінальні правопорушення:

- а) умисні кримінальні правопорушення;
- б) кримінальні правопорушення корисливо-насиленницької спрямованості.

В основу зниження віку кримінальної відповідальності за ці кримінальні правопорушення покладені такі критерії:

1) рівень розумового розвитку, свідомості особи, який свідчить про можливість уже в чотирнадцять років усвідомити суспільну небезпечність і протиправність кримінальних правопорушень, перерахованих у ч. 2 ст. 21 КК;

2) значну поширеність більшості з цих кримінальних правопорушень серед підлітків;

3) значну суспільну небезпечність (тяжкість) більшості з цих кримінальних правопорушень.

У ряді випадків кримінальна відповідальність можлива лише за кримінальні правопорушення, вчинені повнолітніми особами, тобто особами, які досягли 18-річного віку (або більше), бо за характером цих кримінальних правопорушень їх фактично не можуть вчинити неповнолітні. До таких кримінальних правопорушень слід віднести, наприклад, ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу (ст.335 ККУ), втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність (ст. 304 ККУ), постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови (ст.375 ККУ - *статтю 375 визнано такою, що не відповідає Конституції України (є неконституційною)*, згідно з Рішенням Конституційного Суду № 7-р/2020 від 11.06.2020) – суддею може бути лише громадянин України, не молодший тридцяти та не старший шістдесяти п'яти років (ст.69 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»).

Особа у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років не відповідає за кримінальні правопорушення, за які встановлюється відповідальність з шістнадцяти років, навіть якщо вона брала в них участь як співучасник. У цих випадках особа у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років може нести відповідальність тільки коли в його конкретних діях містяться ознаки іншого кримінального правопорушення, за яке законом встановлена відповідальність з чотирнадцяти років. Наприклад, якщо неповнолітній у віці до шістнадцяти років бере участь разом з іншими особами, що досягли шістнадцяти років, у такому кримінальному правопорушенні як примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань шляхом насильства, небезпечного для життя і здоров'я (ч. 3 ст. 355 КК), то він може відповідати тільки за вчинення, наприклад, тяжкого тілесного ушкодження за ст. 121 КК.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, віком з якого може наставати кримінальна відповідальність є досягнення особою на момент вчинення кримінального правопорушення 16 років. Лише в окремих випадках, які чітко передбачені ч.2 ст. 22 КК кримінальна відповідальність настає з 14 років. В окремих випадках вік кримінальної відповідальності може бути і вище 16 років.

5. Поняття неосудності та її критерії.

У частині 2 ст. 19 дається законодавче визначення поняття неосудності, з якого випливає, що неосудною визнається така особа, яка під час вчинення суспільне небезпечного діяння, передбаченого КК, «не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки».

Наведену в законі сукупність ознак, що характеризують неосудність, називають **ф о р м у л о ю н е о с у д н о с т і**. Вона визначається, коли встановлена

одна з ознак юридичного критерію на підставі хоча б однієї з ознак медичного критерію.

Відповідно до ст. 19 неосудність (як, до речі, і осудність) визначається тільки щодо часу вчинення особою суспільне небезпечного діяння і тільки у зв'язку з ним. Неприпустимо за межами такого діяння порушувати питання про неосудність або осудність особи. Причому до цієї формули включені як медичні, так і юридичні ознаки (критерії). У науці кримінального права така формула дістала назву змішаної формули неосудності. Поєднавши в цій формулі медичні та юридичні ознаки, законодавець у такий спосіб увів поняття неосудності в чіткі, суворо окреслені законом рамки. Закріплені в законі ознаки є однаково обов'язковими як для експертів, так і для юристів при вирішенні питання про неосудність конкретної особи.

Як уже зазначалося, у КК поняття неосудності трактується за допомогою двох критеріїв: *медичного (біологічного) і юридичного (психологічного)*.

Медичний критерій окреслює всі можливі психічні захворювання, що істотно впливають на свідомість і волю людини. У частині 2 ст. 19 зазначені чотири види психічних захворювань:

- а) хронічна психічна хвороба;
- б) тимчасовий розлад психічної діяльності;
- в) недоумство;
- г) інший хворобливий стан психіки.

Хронічна психічна хвороба — досить поширений вид захворювання психіки. До цих захворювань належать: шизофренія, епілепсія, параноя, прогресивний параліч, маніакально-депресивний психоз та ін. Усі ці хвороби є прогресуючими, важко виліковними чи взагалі невиліковними. Хоча і при цих захворюваннях можливі так звані світлі проміжки.

Тимчасовим розладом психічної діяльності визнається гостре, нетривале психічне захворювання, що відбувається у вигляді нападів. Це захворювання раптово виникає (часто як наслідок тяжких душевних травм) і за сприятливих обставин раптово минає. До таких захворювань належать різного роду патологічні афекти, алкогольні психози, біла гарячка та ін.

Недоумство (олігофренія) — найтяжче психічне захворювання (психічне каліцтво). Воно є постійним, природженим видом порушення психіки, що вражає розумові здібності людини. Існують три *форми слабоумства*:

- ідіотія (найбільш глибокий ступінь розумового недорозвитку),
- імбецильність (менш глибокий),
- дебільність (найлегша форма).

Таким чином, ці захворювання різняться між собою різною тяжкістю вираження хвороби.

Під *іншим хворобливим станом* психіки розуміють такі хворобливі розлади психіки, що їх не охоплюють раніше названі три види психічних захворювань. До них належать важкі форми психастенії, явища абстиненції при наркоманії (наркотичне голодування) та ін. Це не психічні захворювання в чистому вигляді, але за своїми психопатичними порушеннями вони можуть бути прирівняні до них.

У частині 2 ст. 19 юридичний критерій неосудності виражений двома ознаками: 1) інтелектуальною — особа не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність); 2) вольовою — особа не могла керувати ними. Під «своїми діями» (бездіяльністю) мають на увазі не будь-яку поведінку психічно хворого, а тільки ті його суспільне небезпечні дії (бездіяльність), що передбачені певною статтею КК.

Інтелектуальна ознака критерію неосудності знаходить свій вияв, по-перше, в тому, що особа не здатна усвідомлювати фактичну сторону, тобто не розуміє справжнього змісту своєї поведінки (не розуміє, що скоює вбивство, підпалює будинок і т. ін.), а тому не може розуміти і його суспільну небезпечність. Так, душевнохвора мати під час купання своєї малолітньої дитини вводила їй в тіло звичайні швейні голки, думаючи, що таким чином вона вилікує її від тяжкої недуги. Зрештою це призвело до смерті дитини, а в її тілі було знайдено понад сорок голок.

Вольова ознака критерію неосудності свідчить про такий ступінь руйнування психічною хворобою вольової сфери людини, коли вона не може керувати своїми діями (бездіяльністю).

ВИСНОВКИ З ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:

Отже, особа може бути визнана неосудною тільки тоді, коли встановлена одна з ознак юридичного критерію на підставі хоча б однієї з ознак медичного критерію.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

На завершення лекції давайте згадаємо основні положення про які ви сьогодні дізналися.

Суб'єкт кримінального правопорушення — фізична, осудна особа, яка на момент вчинення кримінального правопорушення досягла віку кримінальної відповідальності (ч.1 ст.18 КК). До ознак суб'єкта кримінального правопорушення відносять:

1. суб'єктом кримінального правопорушення може бути тільки фізична особа;
2. осудність;
3. вік.

В ч.2 ст. 18 КК дано поняття спеціального суб'єкта. Спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, що вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа. До ознак спеціального суб'єкта кримінального правопорушення відносять:

1. суб'єктом кримінального правопорушення може бути тільки фізична особа;
2. осудність;
3. вік;
4. фах, громадянство, службове становище, родинні стосунки та інші.

Неосудною визнається така особа, яка під час вчинення суспільне небезпечного діяння, передбаченого КК, «не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого

стану психіки». Поняття неосудності трактується за допомогою двох критеріїв: медичного (біологічного) і юридичного (психологічного). Ви повинні запам'ятати, що особа може бути визнана неосудною тільки в тому випадку, коли встановлена одна з ознак.

ТЕМА № 7 СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ.

ПЛАН ЛЕКЦІЇ

ВСТУП

1. Поняття та ознаки суб'єктивної сторони кримінального правопорушення. Їх значення для кваліфікації кримінальних правопорушень.

2. Вина як обов'язкова ознака суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, її види та значення.

3. Умисел та його види.

4. Необережність та її види.

5. Змішана форма вини.

6. Мотив, мета, емоції як додаткові ознаки суб'єктивної сторони кримінального правопорушення.

7. Помилки в кримінальному праві.

ВИСНОВКИ

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

2. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 р. № 2341-ІІІ. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

3. Вереша Р.В. Кримінальне право України. Загальна частина. Вид. 9-те, перероб. та допов.: навч. посібн. Київ: Алерта, 2023. 576 с.

4. Вереша Р. В. Вчення про суб'єктивну сторону злочину: монографія. К.: Алерта, 2018. 1106 с.

5. Вереша Р.В. Проблеми суб'єктивної сторони складу злочину: монографія. К.: Алерта, 2018. 432 с.

Кримінальне право (Загальна частина) : навчальний посібник / С.А. Шалгунова, О.С. Скок, Т.В. Шевченко, О.І. Соболь, С.М. Школа, С.А. Риб'янець, Ю.В. Волошина, А.О. Марієнко, В.А. Якушкін; за заг. ред. к.ю.н., доц. С.А. Шалгунової. Херсон : Айлант, 2019. – 296 с.

Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України /Д.С. Азаров, В.К. Грищук, А.В. Савченко [та ін.]; За заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернєя. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

8. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина. Вид. 9-те, перероб. та допов. Київ: Алерта, 2023. 576 с.

Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / А. А. Васильєв, Є. О. Гладкова, О. О. Житний та ін. ; за заг. ред. проф. О. М. Литвинова; МВС України,

Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2020. – 428 с.

кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ахмедов Махір Байрам огли, Бабенко А.М. та ін. ; за заг. ред. В.Я. Конопельського, В.О. Меркулової. Одеса, ОДУВС, 2021. 452 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ

вивчення основних ознак складу кримінального правопорушення, що характеризують суб'єктивну сторону кримінального правопорушення; розгляд всіх ознак, що характеризують суб'єктивну сторону складу кримінального правопорушення та їх значення для вірної кваліфікації кримінальних правопорушень; з'ясування поняття та змісту вини і її значення для правильної кваліфікації кримінальних правопорушень та визначення меж відповідальності особи; визначення поняття та видів умисної форми вини; визначення поняття та видів необережної форми вини; визначення поняття та змісту змішаної форми вини; з'ясування змісту мети, мотиву, емоцій - як додаткових ознак суб'єктивної сторони.

ВСТУП

Із попередніх тем ви знаєте, що єдиною підставою притягнення до кримінальної відповідальності по кримінальному праву є наявність в діянні винного складу кримінального правопорушення. Кожен склад кримінального правопорушення обов'язково містить в собі 4 такі елементи:

- об'єкт кримінального правопорушення;
- об'єктивна сторона кримінального правопорушення;
- суб'єкт кримінального правопорушення;
- суб'єктивна сторона кримінального правопорушення.

Якщо один із цих елементів складу кримінального правопорушення відсутній, то немає складу кримінального правопорушення.

Одним із найважливіших елементів складу кримінального правопорушення є **суб'єктивна сторона кримінального правопорушення**, що й буде предметом розгляду цієї лекції.

Конституція України в ст. 62 встановила, що особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.

Щоб здійснити це, слід поринути у внутрішній світ особи, тобто дослідити суб'єктивну сторону вчиненого нею кримінального правопорушення.

Належне засвоєння питань даної теми має важливе значення для наступного вивчення як курсу Загальної, так і Особливої частини кримінального права.

Без чіткого уявлення про суб'єктивну сторону конкретного кримінального правопорушення неможливо відмежувати деякі кримінальні правопорушення один від одного і правильно кваліфікувати діяння по конкретній статті КК України. В слідчо-судовій практиці зустрічається значне число помилок кваліфікації кримінальних правопорушень, викликаних неправильним визначенням суб'єктивної сторони кримінальних правопорушень.

Поняття суб'єктивної сторони, її ознак, значення правильного його встановлення та інші питання складають зміст сьогоденної теми лекції.

1. Поняття та ознаки суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, їх значення для кваліфікації кримінальних правопорушень

В ст.2 КК зазначено, що підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого КК. Тобто, лише за наявності в діянні особи складу кримінального правопорушення вона може бути притягнута до кримінальної відповідальності. Як нам уже відомо склад кримінального правопорушення складається з 4 елементів, одним з яких є суб'єктивна сторона кримінального правопорушення.

Протягом практично всього ХХ століття не припинялася дискусія щодо поняття змісту суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення.

Практично дискутувались дві точки зору, два основних підходи:

1. поняття суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення й поняття вини у кримінальному праві збігаються, і вина по суті є суб'єктивною стороною складу кримінального правопорушення;

2. суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення є більш змістовним поняттям, яке в тому числі включає в себе вини.

Оскільки друга точка зору домінує в науковій літературі і такий підхід повністю базується на нормах чинного КК (див. ч.1 та 2 ст.2, ст.23 КК) то дамо таке визначення поняття суб'єктивної сторони кримінального правопорушення:

Суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення – внутрішня сторона складу кримінального правопорушення, що характеризує психічне ставлення особи до вчинюваного діяння та наслідків, які воно викликає, а також характеристики мотиву та мети, які обумовили вчинення кримінального правопорушення, та емоційного стану, в якому перебувала особа під час його вчинення.

Ознаками суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення є:

- вина особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (ст.23 КК),
- мотив,
- мета,
- емоційний стан.

Всі ознаки суб'єктивної сторони можна поділити на обов'язкові та факультативні. До обов'язкових ознак відносять вини, а до факультативних - мотив, мету, та емоційний стан.

ВИСНОВОК

Таким чином, суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення – внутрішня сторона складу кримінального правопорушення, що характеризує психічне ставлення особи до вчинюваного діяння та наслідків, які воно викликає, а також характеристики мотиву та мети, які обумовили вчинення кримінального правопорушення, та емоційного стану, в якому перебувала особа під час його вчинення. Ознаками суб'єктивної сторони є вина, мотив, мета, та емоційний стан.

2. Вина як обов'язкова ознака суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, її види та значення

Вина (ст.23 КК) — це психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності. Вина є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони і дозволяє визначити ставлення кримінального правопорушника до основної ознаки кримінального правопорушення - суспільної небезпеки.

В теорії та практиці кримінального права виділяють такі форми вини:

- умисну (ст.24 КК);
- необережну (ст.25 КК);
- змішану (складну, подвійну).

Умисел поділяється на такі види:

- прямий умисел;
- непрямий (побічний, евентуальний) умисел.

Необережність поділяється на такі види:

- кримінально протиправну недбалість;
- кримінально протиправну самовпевненість.

Змішана форма вини має місце в тих випадках, коли особа свідомо вчинює неправомірні дії, але не передбачає настання шкідливих наслідків, хоча повинна була і могла їх передбачити (водій перевищує швидкість руху умисно і не встигає загальмувати, коли на дорогу виходить пішоход та спричиняє йому тілесні ушкодження або смерть).

Правильне визначення форми вини інколи допомагає нам відмежовувати один склад кримінального правопорушення від іншого. Так, наприклад склад кримінального правопорушення передбачений ст.115 КК (Умисне вбивство) відрізняється від складу кримінального правопорушення передбаченого ч.2 ст. 121 КК (Тяжке тілесне пошкодження, що потягло за собою смерть потерпілої особи) саме формою вини. В ст.115 умисна форма вини, а в ч.2 ст. 121 – змішана форма вини(умисел до нанесення тяжких тілесних пошкоджень, та необережність по відношенню до смерті потерпілої особи)(Див. п.22 ППВСУ №2 від 07.02.03 “Про судову практику про кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи.”

ЗМІСТ ВИНИ				
Форма вини	Вид вини	Інтелектуальний момент		Вольовий момент
Умисна	Прямий умисел	особа	передбач	бажала
		усвідомлюва ла суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або	ала неминучість або реальну можливість настання СНН	настання СНН

		бездіяльності) особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності)	передбачала реальну можливість настання СНН	не бажала, але свідомо припускала настання СНН
Необережна	Непрямий умисел (побічний, евентуальний)	особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності)	передбачала абстрактну можливість настання СНН	легковажно розраховувала на відвернення СНН
	Кримінально протиправна самовпевненість	Кримінально протиправна недбалість	-	не передбачала можливості настання СНН
			не передбачала можливості настання СНН	повинна була і могла передбачити настання СНН

ВИСНОВОК

Таким чином, Вина — це психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності. Вона є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони. Виділяють три форми вини: умисна, необережна, змішана.

3. Умисел та його види

Умисна форма вини передбачає, що особа, яка його вчинила:

- усвідомлювала суспільне небезпечний характер своєї дії чи бездіяльності;
- передбачала суспільне небезпечні наслідки;
- та бажала (при прямому умислі);
- чи свідомо допускала (при непрямому умислі) настання цих наслідків.

Види умислу характеризуються ознаками, що відносяться до свідомості та волі особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення. Ознаки, що відносяться до характеристики свідомості при умислі мають назву **інтелектуального моменту** в

понятті умислу, а ознаки, що відносяться до характеристики волі, - **вольового моменту**.

Прямий умисел - має місце в тих випадках, коли особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, усвідомлювала суспільне небезпечний характер свого діяння чи бездіяльності, передбачала суспільне небезпечні наслідки (інтелектуальний момент в понятті прямого умислу) і бажала їх настання (вольовий момент).

Розглянемо детально ознаки прямого умислу.

Усвідомлення особою суспільне небезпечного характеру свого діяння (дії чи бездіяльності) означає усвідомлення того, що її поведінка може завдати шкоди правам та інтересам людини і громадянина (власності, безпеці особи, життю, здоров'ю, волі, честі, гідності, політичним, трудовим, та іншим правам), громадському порядку, громадській безпеці, довкіллю, конституційному устрою України, миру і безпеці людства (ст. 1 КК). Життя в суспільстві, система освіти та виховання сприяє виробленню у кожного громадянина такого усвідомлення.

Передбачення суспільно небезпечних наслідків означає, що особа, яка вчиняє кримінальне правопорушення завдає шкоди суспільним відносинам, що охороняються кримінальним законом.

Усвідомлення суспільно небезпечного характеру вчинюваних особою дій (бездіяльності) та передбачення суспільно небезпечних наслідків ґрунтуються на уявленні особи стосовно об'єктивних ознак її діяння (об'єкту та об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення). Усвідомлення їх, і звіт собі в суспільній небезпеці дає особа, яка вчиняє кримінальне правопорушення. Так, усвідомлюючи, що вчинювані дії, які грубо порушують громадський порядок та виражають явну неповагу до суспільства (ст.296 КК), хуліган усвідомлює тим самим і суспільну небезпеку хуліганства.

До вольового моменту прямого умислу відноситься вказівка закону на те, що особа бажала настання суспільне небезпечних; наслідків своєї дії (бездіяльності).

Бажання настання суспільне небезпечних наслідків означає:

1) бажання настання їх в якості кінцевого результату, до якого прагне кримінальний правопорушник (при вчиненні крадіжки бажає заволодіти чужим майном);

2) бажання настання суспільно небезпечних наслідків в якості певного результату (при зв'язуванні потерпілого, щоб без перешкод здійснити викрадення речей із його квартири, кримінальний правопорушник діє з прямим умислом, незаконно позбавляючи волі. Це відповідає його бажанню, оскільки робить можливим безперешкодним викрадення майна, хоча самі по собі ці дії не є кінцевою (остаточною) метою кримінального правопорушника).

Специфіка окремих складів кримінального правопорушення така, що вони можуть бути вчинені лише з прямим умислом. Так, викрадення чужого майна, незалежно від способів (крадіжка, грабіж, шахрайство, привласнення і т.п.), вчиняється лише умисно. При викраденні майна кримінальний правопорушник усвідомлює, що він своїми діями позбавляє власника можливості володіти, користуватися і розпоряджатися цим майном, передбачає настання суспільно

небезпечних наслідків у виді майнової шкоди і бажає настання названих наслідків, при цьому він має на меті розпорядитися викраденим майном як своїм власним.

Непрямий умисел - характеризується тим, що особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, **усвідомлювала** суспільне небезпечний характер своєї дії чи бездіяльності, **передбачала** його суспільне небезпечні наслідки і **свідомо допускала** настання цих наслідків.

Ознаки непрямого умислу співпадають з ознаками, що характеризують інтелектуальний момент прямого умислу але за вольовим моментом вони відрізняються, оскільки при непрямому умислі особа не бажає, а свідомо допускає настання шкідливих наслідків, і не перешкоджає тому, що вони настануть в результаті дії чи бездіяльності. Сутність свідомого допущення цих наслідків полягає у байдужому ставленні щодо їх настання.

Вчинення кримінального правопорушення з непрямим умислом, як правило, поєднане із вчиненням дій, спрямованих на досягнення іншого результату. Вони можуть бути як кримінально протиправними, так і не кримінально протиправними. В процесі вчинення цих дій і спричиняється побічний результат, настання якого свідомо допускається.

Так, хуліган, який намагається подолати опір кількох осіб, що намагаються його вгамувати, робить декілька неприцільних пострілів в їх бік, внаслідок чого один з них отримує тілесні ушкодження. Завдання цих тілесних ушкоджень було вчинено з непрямим умислом.

Відповідальність за кримінальне правопорушення, вчинене з непрямим умислом, настає лише при реальному спричиненні суспільно небезпечних наслідків. Якщо ці наслідки не настали, відповідальність за замах на їх спричинення виключається, оскільки замах на кримінальне правопорушення можливий лише при наявності прямого умислу.

Закон містить визначення лише прямого та непрямого умислу, а в теорії та практиці кримінального права відрізняються такі види умислу, як: визначений (конкретизований), невизначений (неконкретизований); завчасно обміркований, раптовий, афектований.

Використання різних видів умислу в нормах чинного кримінального закону характеризується тим, що, кількість видів умислу, що використовується в законі у порівнянні з кількістю видів, що виділяються в теорії кримінального права, досить обмежена

ВИДИ УМИСЛУ		
<i>За вольовим моментом:</i>	<i>За ступенем конкретизації:</i>	<i>За особливостями свого виникнення (часу виникнення) та формування:</i>
1. Прямий 2. Непрямий (побічний, евентуальний)	1. Конкретизований (визначений) 2. Альтернативний 3. Неконкретизований	1. Завчасно обміркований 2. Раптовий 3. Афектований

Визначений (конкретизований) умисел характеризується тим, що особа передбачає настання та бажає досягнення конкретного, визначеного результату.

Так, кримінальний правопорушник, який напав на працівника поліції і відібрав у нього зброю, яку мав намір використати в майбутньому для вчинення розбійних нападів на громадян, мав конкретний умисел щодо вчинюваних ним дій.

Визначений (конкретизований) умисел можливий і у виді альтернативного умислу, при якому кримінальний правопорушник передбачає настання і бажає досягнення двох чи декількох конкретних, визначених наслідків. Це має місце в тому випадку, коли, при викраденні майна кримінальний правопорушник усвідомлює, що воно може виявитися власністю держави, громадської організації чи громадянина, тобто шкода може бути завдана державній, комунальній або приватній власності, і усвідомлення цього, є бажання особи настання будь-якого із цих наслідків. Відповідальність в даному випадку визначається на підставі фактичного результату, що настав.

Невизначений (неконкретизований) умисел характеризується тим, що особа передбачає настання і бажає досягнення суспільно небезпечних наслідків, але не конкретизує їх у своїй свідомості і бажанні.

Наприклад, при вчиненні крадіжки із магазину, кримінальний правопорушник не з'ясовує у своїй свідомості можливу суму грошей що викрадає, і вважає, що це може бути і дрібне викрадення, викрадення у невеликих розмірах, або викрадення на більш значну суму. Він повинен відповідати з урахуванням фактично вилученої суми грошей, яка і визначає кваліфікацію вчиненого.

У відповідності з особливостями свого виникнення та формування прямий умисел поділяється також на завчасно обміркований та раптовий (такий, що виник раптово).

Завчасно обміркований умисел виникає за деякий час до вчинення кримінального правопорушення. Він характеризується стійкістю намірів кримінального правопорушника вчинити кримінальне правопорушення. Кримінальний правопорушник обмірковує способи вчинення майбутніх дій, визначає час і місце, найбільш сприятливі для реалізації свого наміру і т.п. Все це свідчить про підвищену суспільну небезпечність такого кримінального правопорушення.

Такий вид умислу має місце у тих випадках, коли кримінальний правопорушник готується до кримінального правопорушення: вибирає об'єкт нападу, складає план кримінально протиправної діяльності, тощо

Раптовий умисел (такий, що виник раптово) як свідчить його назва, виникає безпосередньо перед його реалізацією і не пов'язаний з попереднім обмірковуванням.

Так, наприклад, при вчиненні вбивства із помсти у винного може виникнути умисел зняти з нього цінні речі, заволодіти його грошима.

Раптовий умисел може виникнути внаслідок неправомірних дій іншої особи, які є образливими, неправомірними, насильницькими, якщо вони могли потягти тяжкі наслідки для винного чи його близьких, родичів. Законодавець називає такий

умисел ще афектованим, тобто таким, що виник раптово, внаслідок сильного душевного хвилювання, і визнає цю обставину пом'якшуючою при вчиненні умисного вбивства в стані сильного душевного хвилювання (афекту) і умисного тяжкого тілесного ушкодження.

ВИСНОВОК

Таким чином, кримінальне правопорушення буде визнане вчиненим умисно, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачала настання суспільно небезпечних наслідків і бажала їх настання, або хоча і не бажала, але свідомо допускала їх настання. Умисел розподіляють на такі види:

1. прямий та непрямий умисел;
2. визначений, невизначений, альтернативний;
3. заздалегідь обміркований, раптовий, афектований.

4. Необережність та її види

У ст.25 КК законодавець визначає і другу форму вини - **необережність**: кримінальне правопорушення визнається вчиненим з необережності, коли особа, яка його вчинила, передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків своєї дії або бездіяльності, але легковажно розраховувала на їх відвернення, або не передбачала можливості настання таких наслідків, хоч повинна була і могла їх передбачати.

Отже, **відповідальність** за необережні кримінальні правопорушення; можлива лише **за умови** настання результату. Необережні дії чи бездіяльність, що не потягли настання суспільно небезпечних наслідків, не тягнуть за собою кримінальної відповідальності.

При вчиненні необережного кримінального правопорушення дія чи бездіяльність винної особи самі по собі можуть і не бути суспільно небезпечними; вони стають такими лише у зв'язку з настанням суспільно небезпечних наслідків.

Тому усвідомлення особою суспільної небезпечності діяння характеризується при необережності як усвідомлення суспільної небезпечності наслідків, що настали.

Необережність має такі види: кримінально протиправна самовпевненість і кримінально протиправна недбалість.

Кримінально протиправна самовпевненість характеризується тим, що особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків своєї дії чи бездіяльності, але легковажно розраховувала на їх відвернення. Тобто, особа вважає, що існують певні конкретні обставини, які можуть зашкодити їх настанню. При цьому особа не лише не бажає настання суспільно небезпечних наслідків, але й легковажно розраховує їх попередити (відвернути).

Хоча цей вид необережності і має назву самовпевненість, однак особа може "сподіватися" не лише на себе і не лише на свої сили. При кримінально протиправній самовпевненості винний може розраховувати на дії інших осіб, сил природи, знарядь, машин та інші цілком реальні обставини, які, на його думку, будуть достатніми для відвернення суспільно небезпечних наслідків. В дійсності

розрахунок винного на всі ці обставини виявляється легковажним, неспроможним; вони нездатні в даних конкретних умовах зашкодити настанню названих наслідків.

Так, водій автомобіля веде його з недозвільною швидкістю з розрахунком на те, що в необхідну мить він зможе загальмувати, і уникнути тим самим наїзду на пішоходів і завдання їм тілесних ушкоджень. В дійсності ж виявилось інакше: було збито пішохода, який не встиг втекти з дороги. Кримінально протиправна самовпевненість буде і в тому випадку, коли водій розраховував на уважність пішоходів, які не будуть порушувати правила дорожнього руху, на справність гальм і т.п.

Якщо ж винний розраховує на якісь не передбачувані, випадкові обставини, то має місце байдуже ставлення до настання наслідків, що є однією із ознак **непрямого умислу**.

В тих випадках, коли виникає сумнів про те, чи психічне ставлення особи до вчинюваних нею дій було з непрямым умислом чи кримінально протиправною самовпевненістю, необхідно керуватися наступним: необхідно уявити собі з урахуванням всіх конкретних обставин справи, яким би була поведінка особи, якби вона була переконана в неминучості настання суспільно небезпечних наслідків. Якщо особа, переконана в цьому, все ж продовжувала б вчинення відповідних дій, то має місце байдуже ставлення до настання цих наслідків, свідоме їх допущення, що дає підстави розглядати психічне ставлення в якості непрямого умислу. Якщо ж особа за тих же умов утримувалася б від подальших дій - має місце кримінально протиправна самовпевненість.

Отже, при кримінально протиправній самовпевненості особа передбачає можливість настання суспільно небезпечних наслідків своєї дії чи бездіяльності, не проявляє належної уваги до державних, колективних інтересів чи інтересів інших осіб, вважає для себе можливим поставити їх під загрозу.

Кримінально протиправна недбалість має місце тоді, коли особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, **не передбачала** можливості настання суспільно небезпечно небезпечних наслідків своєї дії чи бездіяльності, хоча **повинна була і могла їх передбачити**.

Оскільки при кримінально протиправній недбалості особа не передбачає суспільно небезпечних наслідків свого діяння, то вона не може і бажати (чи не бажати) їх.

Відсутність передбачення можливості настання суспільно небезпечних наслідків означає, що відсутня уява про самі наслідки, або їх суспільно небезпечний характер. Підставою для негативної оцінки психічного ставлення є наявність у особи обов'язку та можливості передбачати настання суспільно небезпечних наслідків в даному конкретному випадку. Особа зневажала своїми обов'язками і не використала свої можливості для визначення істинного значення наслідків свого діяння.

Так, мисливець, який не перевірів, заряджена його рушниця чи ні, став шуткувати: прицілився у свого приятеля, вистрілив, чим спричинив потерпілому тяжке тілесне ушкодження. Мисливець не передбачав настання цих наслідків, хоча повинен був і міг їх передбачати.

Відсутність передбачення можливості настання суспільно небезпечних наслідків природно ставить питання: чим необхідно керуватися при встановленні того, що особа "повинна була і могла їх передбачити" і в яких випадках такі можливість і обов'язок відсутні. Притягнення до кримінальної відповідальності в останньому випадку може привести до об'єктивного ставлення наслідків, що настали, тобто до грубого порушення законності.

При відповіді на це питання керуються двома критеріями: об'єктивним і суб'єктивним.

Об'єктивний критерій дозволяє встановити, чи була реальна, об'єктивна можливість передбачення відповідних суспільно небезпечних наслідків та їх суспільно небезпечного характеру. З позицій об'єктивного критерію особа може передбачити можливість настання суспільно небезпечних наслідків, якщо будь-яка інша особа, яка опинилася в таких же умовах, передбачала б названі наслідки. При цьому ігноруються індивідуальні особливості окремих осіб, що мають різні спеціальні пізнання, різним досвідом у відповідній галузі знань, в житті і т.д. В цьому недолік об'єктивного критерію, що визначає неможливість керувати лише ним одним. Однак, для визначення того, що особа повинна була передбачати можливість настання певних наслідків, він цілком може бути використаний.

Суб'єктивний критерій вимагає враховувати індивідуальні особливості особи в їх можливому вияві в умовах кожного конкретного випадку. Суб'єктивний критерій вимагає враховувати життєвий досвід, освіту, професію, стаж роботи, навички і т.п., а також стан здоров'я та психіки в момент вчинення діяння та інші індивідуальні особливості осіб, що притягаються до кримінальної відповідальності.

Обов'язок передбачення можливості настання суспільно небезпечних наслідків ще не означає дійсну можливість їх передбачити. Вітчизняні вчені криміналісти вважають основним критерієм кримінально протиправної недбалості суб'єктивний, хоча використовують і об'єктивний в якості передумови для конкретного застосування вимог, що впливають із суб'єктивного критерію.

У відповідності з принципом індивідуалізації кримінальної відповідальності щодо різних осіб ставлять різні вимоги. Відмова від цієї вимоги суперечила б одному із основних принципів кримінального права України - принципу індивідуалізації відповідальності.

Якщо особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння, не повинна була і не могла їх передбачити, то має місце така обставина, як **казус (випадок)**. Казус має місце і тоді, коли особа повинна була, але за даних конкретних умов не могла передбачити настання шкідливих наслідків.

Так, Ломова дала своєму хворому чоловіку отруйну речовину, яка була отримана нею в аптеці, замість виписаних лікарем ліків. Внаслідок цього чоловік Ломової помер. Ломова не передбачала, не могла передбачити, що своїми діями вона спричиняє смерть чоловіку, тому психічне ставлення Ломової до наслідків її дій є **казусом**.

Психічне ставлення при казусі не відноситься до форм вини, оскільки від особи не можна вимагати передбачення обставин, які вона не повинна була чи не могла передбачити. Поведінка особи при казусі не заслуговує негативної оцінки з

позицій закону і норм моралі. При казусі відсутня суб'єктивна сторона кримінального правопорушення і тим самим склад кримінального правопорушення. Притягнення до кримінальної відповідальності при наявності казусу представляє собою об'єктивне ставлення наслідків, що настали.

ВИСНОВОК

Таким чином, кримінальне правопорушення визнається вчиненням з необережності, якщо особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння, але легковажно розраховувала на їх відвернення, або якщо і не передбачала настання суспільно небезпечних наслідків, хоча могла і повинна була передбачити. Необережність поділяють на такі види: кримінально протиправну недбалість та кримінально протиправну самовпевненість.

5. Змішана форма вини

Змішана форма вини — має місце в таких кримінальних правопорушеннях, коли щодо одних об'єктивних ознак кримінального правопорушення має місце умисел, а щодо інших - необережність.

Так, водій автомобіля порушує правила дорожнього руху умисно, оскільки бажає скоріше перетнути перехрестя (поспішає, не помітив обмежувального знаку), і необережно завдає тілесні ушкодження пішоходу, який переходив дорогу (водій легковажно розраховував уникнути наїзду, або не передбачав його, хоча повинен був і міг передбачати).

Якщо психічне ставлення водія до спричинення тілесних ушкоджень пішоходу характеризується умислом (і автомобіль виступає в якості знаряддя вчинення кримінального правопорушення), то таке кримінальне правопорушення має умисну форму вини як щодо дій, так і щодо наслідків, і визнається кримінальним правопорушенням проти життя, здоров'я особи (в залежності від наслідків).

Якщо при роздільному встановленні форм вини щодо діяння та наслідків кримінального правопорушення буде з'ясовано їх співпадіння, то має місце умисне чи необережне кримінальне правопорушення, а змішана форма вини відсутня.

Крім цього, змішана форма вини може мати місце у тому випадку, коли винний, наприклад, вчиняє зґвалтування неповнолітньої — щодо вчинюваного статевого акту має місце умисна форма вини, а щодо наслідків - необережна, коли він не знав чи не допускав, що вчинює насильницький статевий акт з неповнолітньою, хоча повинен був і міг це передбачити.

Також, змішана форма вини має місце при необхідній обороні: коли особа при перевищенні меж необхідної оборони спричиняє смерть чи тяжкі тілесні ушкодження нападаючому. В цих складах кримінального правопорушення можливо різне психічне ставлення щодо завданих суспільно небезпечних наслідків з одного боку, і щодо перевищення меж необхідної оборони - з іншого.

ВИСНОВОК

Таким чином, змішана форма вини — має місце в таких кримінальних правопорушеннях, коли щодо одних об'єктивних ознак кримінального правопорушення має місце умисел, а щодо інших -необережність.

6. Мотив, мета, емоції як додаткові ознаки суб'єктивної сторони кримінального правопорушення

Кожне кримінальне правопорушення є наслідком відповідних процесів, які відбуваються у психіці особи. Він обумовлений системою ціннісних координатів, які сформувалися в людини за роки її життя.

Слід зазначити, що вся людська поведінка зумовлюється саме цією системою - нічого в житті людини не відбувається поза нею. Спроби характеризувати поведінку особи, як немотивовану, є просто констатацією того, що досліднику не вдалось виявити справжні мотиви поведінки та цілі, які вона переслідувала.

Формування мотиваційної сфери є результатом тривалого процесу розвитку особи. На нього впливає безліч факторів, як позитивного, так і негативного характеру. Значною мірою саме ця сфера детермінує протиправну поведінку особи, визначає її антисоціальну спрямованість.

Питання мотиваційної сфери особи, її ціннісних орієнтацій були предметом аналізу в працях вчених філософів, соціологів, соціальних психологів, психологів, біологів. Активно вивчали цю проблему і вчені-юристи[1].

Мотив - спонукальна, рушійна причина певної поведінки особи, яка може виражати потреби, почуття, емоції людини. Мотиви вчинення кримінального правопорушення можуть бути благородні - жаль, співчуття і неблагородні - ненависть, помста, злість, ревності, користь, заздрість, жорстокість, кар'єризм та інші.

Всі умисні кримінальні правопорушення є наслідком усвідомлення особою власних потреб. Тому слід вважати, що всі умисні кримінальні правопорушення — мотивовані.

Більш складним є питання щодо мотивації необережних кримінальних правопорушень. Деякі вчені, які порушували цю проблему, вважають, що стосовно цієї групи кримінальних правопорушень не можна вести мову про їх мотивацію, а слід вивчати мотивацію поведінки, яка призвела до вчинення необережного кримінального правопорушення[2]. Інші схильні вважати, що необережні кримінальні правопорушення мають у своїй основі усвідомлену вольову поведінку, і тому вони також є мотивованими і цілеспрямованими.

Слід зазначити, що позиція першої групи вчених є більш обґрунтованою. Підтвердженням цього може бути факт відсутності посилання на мотиви та мету кримінального правопорушення в конструкціях тих кримінальних правопорушень, що вчиняються з необережності, які закріплені в чинному КК України. Без сумніву, сама по собі поведінка є мотивованою, але мотивація не стосується наслідків, передбачених кримінальним законом. Мотивуються інші наслідки та цілі (загальні наслідки та цілі діяльності людини), тоді як кримінально-правові перебувають поза психологічною сферою, тому що не усвідомлюються взагалі або, хоча і усвідомлюються, однак є небажаними й оцінюються як такі, що не настануть.

Мотиви кримінальних правопорушень можуть бути класифіковані так:

- антисоціальні (політичні, насильницько-агресивні, корисливі, корисливо агресивні та ін.);
- асоціальні (егоїстичні, анархо-індивідуалістичні та ін.);
- псевдосоціальні (мотиви окремих соціальних груп, які суперечать кримінально-правовим нормам, інтересам окремих осіб та суспільства в цілому);
- протосоціальні (при переростанні соціально сприйнятливих мотивів у мотиви кримінального правопорушення (напр., при вчиненні кримінального правопорушення при перевищенні меж необхідної оборони та ін.).

Мотиви кримінального правопорушення можуть носити як низький характер (напр., користь, помста, хуліганський мотив і т. ін.), так і бути такими, що не несуть антисоціального навантаження і взагалі можуть бути оцінені як соціально-сприйнятні (співчуття, жалість та ін.).

Але мотив не «працює» самостійно, а діє лише в сукупності з метою, досягнення якої переслідує особа. Наявність мети відрізняє свідому людську поведінку від неусвідомленої, рефлекторної діяльності.

Мета - це бажання особи (кримінального правопорушника) досягти певних наслідків, які є шкідливими, шляхом вчинення кримінального правопорушення. Коли мета вказана законодавцем в диспозиції статті як ознака певного кримінального правопорушення, то її встановлення є обов'язковим, і порушення даної вимоги може потягти помилки при кваліфікації.

Так, Трифонов зустрів на вулиці свою колишню дружину, попросив її поговорити з ним в кафе. Коли він одержав відмову, голосно образив її, а потім наніс ножем удар у груди. Від одержаного поранення дружина померла на місці. Лайку чули люди, які знаходилися поряд, на автобусній зупинці, але удару ножем вони не бачили. Через 20 хвилин Трифонов був затриманий і пояснив, що наніс дружині удар ножем із-за ревностів та обіди.

Такі дії можна кваліфікувати як умисне вбивство з хуліганських мотивів або як умисне вбивство (п.7 ч.2 ст. 115 або ст. ч.1 115 КК).

Оскільки ж дії Трифопова мали на меті помститися дружині за те, що вона його покинула, то вони підпадають під ознаки ч.1 ст. 115, а не ст. п. 7 ч.2 ст.115 КК.(Див. абз.3 п.11 ППВСУ №2 від 07.02.03р. "Про судову практику про кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи").

Поруч з мотивом і метою важливе значення має ще одна психологічна характеристика - емоційний стан, в якому перебувала особа під час вчинення кримінального правопорушення. Сама етіологія терміна, який походить від латинського *emoveo* - «хвилююся», свідчить про значення цього стану для визначення ступеня вини особи.

Психологічна наука виділяє чотири основні форми емоційного стану:

- відчуття;
- афект;
- пристрасть;
- настрій.

Не всі форми емоцій мають кримінально-правове значення, не всі можуть входити до структури суб'єктивної сторони складу кримінального

правопорушення. Водночас вони можуть тим чи іншим чином враховуватись при визначенні ступеню вини особи, для загальної її оцінки з позицій суспільної небезпеки.

Із всієї емоційної сфери пряме кримінально-правове значення, у визначених законом випадках (ст. 116, 123 КК), надається лише афекту — сильному душевному хвилюванню, яке зумовлено жорстоким поведінням, або таким, що принижує честь і гідність особи, а також за наявності системного характеру такого поведіння з боку потерпілого. Перебуваючи в стані афекту, особа не має можливості в повному обсязі усвідомлювати власну поведінку, керувати нею, не завжди в повному обсязі усвідомлює наслідки своєї діяльності. Все це дає підстави вважати діяння, вчинені в стані афекту, менш суспільно небезпечними, менш тяжкими у порівнянні з тими, що вчиняються у спокійному стані психічної діяльності. Разом з цим стан афекту не визначає неосудності особи, оскільки здатність усвідомлювати суспільно небезпечний характер власної поведінки керувати нею та передбачати її суспільно небезпечні наслідки особою в цілому не втрачається. Перебування особи у стані афекту визначається судовою психолого-психіатричною експертизою. Осудність виключається лише у випадку перебування особи у стані патологічного афекту, коли особа повністю втрачає можливість усвідомлювати характер власної поведінки та керувати нею.

ВИСНОВОК

Таким чином, кримінально-правове значення мотиву, мети та емоційного стану полягає в тому, що, входячи в структуру суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, вони підлягають доведенню в ході досудового розслідування та судового слідства по кримінальній справі і повинні бути враховані при винесенні обвинувального вироку.

Входячи в структуру суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення вказані обставини, на відміну від вини, не виступають як її конструктивні елементи, а є факультативними ознаками.

У деяких випадках, коли вказані характеристики мають особливе значення для визначення кримінальної протиправності діяння та особи винного, вони використовуються законодавцем для конструювання кваліфікованих (особливо кваліфікованих) або привілейованих складів кримінальних правопорушень, а також враховуються як ознаки, що пом'якшують або обтяжують покарання.

Мотив - спонукальна, рушійна причина певної поведінки особи, яка може виражати потреби, почуття, емоції людини

Мета - це бажання особи (кримінального правопорушника) досягти певних наслідків, які є шкідливими, шляхом вчинення кримінального правопорушення.

Мотив, мета та емоційний стан є факультативними ознаками, але в деяких складах кримінального правопорушення ці ознаки можуть ставати обов'язковими
(Наприклад, ст. 296 “Хуліганство” має обов'язковий мотив – хуліганський. Відсутність цього мотиву вказує на відсутність хуліганства.

Ст. 258 “Терористичний акт” має обов'язкову мету, а саме порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або впливу на прийняття рішень чи вчинення або

невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, міжнародними організаціями, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста)).

Емоційний стан є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони лише в 2 складах кримінального правопорушення. Це ст. 116 “Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання” та ст.123 “Умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне в стані сильного душевного хвилювання”).

7. Помилки в кримінальному праві.

Підстава кримінальної відповідальності передбачає в т. ч. адекватне відтворення у свідомості винного юридичних і фактичних характеристик вчинюваного діяння та його наслідків. Як правило, осудна особа в повному обсязі реально відтворює ці характеристики. Водночас правозастосувальна практика знає випадки, коли особа хибно уявляє як юридичні, так і фактичні характеристики власної поведінки та її наслідки, що може суттєво впливати на кримінальну відповідальність. Підстави таких хибних уявлень можуть бути різноманітними і перебувати як в об'єктивній, так і в суб'єктивній сферах.

Такі невірні уявлення носять у кримінальному праві назву помилки і поділяються на:

- помилку юридичну (error juris);
- та помилку фактичну (error facti).

Помилки в кримінальному праві

Юридична помилка

Фактична помилка

Юридична помилка характеризується хибним уявленням щодо:

- кримінальної протиправності або некримінальної протиправності вчиненого діяння;
- кримінально-правової кваліфікації;
- виду та розміру покарання.

Помилка в кримінальній протиправності діяння може полягати як у тому, що особа вважає вчинене діяння кримінальним правопорушенням, коли насправді воно таким не є, так і у тому, що особа вважає вчинене нею діяння правомірним, тоді як воно є кримінально протиправним.

У першому випадку має місце «уявне» кримінальне правопорушення. При його вчиненні кримінальна відповідальність виключається оскільки діяння, яке вчинено особою, не є протиправним. Як відомо, кримінальна протиправність складає формальну ознаку кримінального правопорушення і її відсутність свідчить про відсутність кримінального правопорушення як такого.

У другому випадку кримінальна відповідальність не виключається. Підставою є норма ст. 68 Конституції України, яка закріпила положення про те, що «незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності». Водночас КК у ч.

2 ст. 2 встановлює відоме положення, що «Особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення..., доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду». Як зазначалось, у зміст вини не входить усвідомлення чи не усвідомлення правової характеристики діяння. Воно перебуває поза її обсягом і тому не впливає на можливість визнання особи винною. Єдиними випадками надання незнання закону характеру обставини, яка може звільнити від кримінальної відповідальності, є порушення встановленого порядку опублікування та вступу в дію нормативно-правових актів про кримінальну відповідальність, внаслідок чого виключалась можливість ознайомитись з їх змістом або наявність інших об'єктивних обставин, які не дали можливості конкретній особі ознайомитись із кримінальним законом.

Помилка в кримінально-правовій кваліфікації полягає у хибному уявленні про кримінально-правові характеристики діяння і, як наслідок, в неправильній кримінально-правовій оцінці власної поведінки. Вона не впливає на кваліфікацію дій винного та його кримінальну відповідальність. Наприклад, особа, спричиняючи потерпілому умисне тяжке тілесне ушкодження, яке зумовило смерть останнього, помилково може вважати, що її дії будуть кваліфіковані як умисне вбивство (ст. 115 КК), тоді як фактично вони утворюють склад кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 121 КК.

Помилка щодо виду та розміру покарання, яке призначається за вчинене кримінальне правопорушення, також не впливає на питання кримінальної відповідальності.

Фактична помилка характеризується неправильною уявою щодо:

- об'єкта кримінально протиправного посягання;
- предмета посягання;
- особи потерпілого;
- знарядь та засобів вчинення кримінального правопорушення;
- причинного зв'язку;
- кваліфікуючих ознак кримінального правопорушення.

Помилка відносно об'єкта кримінально протиправного посягання (помилка в об'єкті) може полягати в неправильному уявленні про фактичні характеристики об'єкта кримінально протиправного посягання. Наприклад, винний вважає, що посягає на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги (ст. 400 КК), тоді як фактично посягає на життя особи, яка не є, ані захисником, ані представником. У цьому випадку відповідальність визначається спрямованістю умислу винного, і вчинене діяння повинно кваліфікуватись як замах на вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 400 КК.

Помилка в предметі посягання — це хибне уявлення щодо об'єктів матеріального світу в межах тих суспільних відносин благ та інтересів, які утворюють об'єкт кримінального правопорушення. Ця помилка може проявлятися в посяганні на предмет, який відсутній, або у посяганні на предмет, який не відповідає характеристикам, які існують у свідомості винного (цю помилку іноді називають посяганням на «непридатний об'єкт» або «непридатний предмет»).

Відповідальність при такій помилці настає згідно з обсягом усвідомлення особою суспільно небезпечних наслідків діяння, які вона бажала досягти, а вчинене підлягає кваліфікації як замах на кримінальне правопорушення. Наприклад, Іванченко викрав коштовність, вважаючи, що вона є виробом з дорогоцінного металу, тоді як насправді викрадені предмети були біжутерією (відповідальність настає за ст. 15 та відповідною частиною ст. 185 КК - крадіжка).

Помилка в особі потерпілого полягає в тому, що шкода заподіюється не тій особі, якій мав на меті заподіяти винний. Вчинене не впливає на форму вини та кваліфікацію діяння, оскільки винний усвідомлював, що посягає на життя особи, і фактично вчинив таке посягання. Винятком з цього правила є випадки, коли потерпілий, на якого посягав винний, має додаткові характеристики, які визначають особливості його кримінально-правової охорони. В цьому випадку вчинене підлягає кваліфікації як замах на кримінальне правопорушення, який мав на меті вчинити винний (хотів вбити суддю, а вбив схожого на нього громадянина).

Помилка в знаряддях та засобах вчинення кримінального правопорушення має місце у випадках, коли в процесі вчинення кримінального правопорушення застосовуються не ті знаряддя та засоби, які мав на меті застосувати винний, або такі, які взагалі за своїми об'єктивними характеристиками неспроможні спричинити настання суспільно небезпечних наслідків.

У першому випадку така помилка не впливає на кваліфікацію дій винного та кримінальну відповідальність (немає кримінально-правового значення, чим було вбито потерпілого: фінським чи кухонним ножом).

У другому - дії винного повинні кваліфікуватись як замах на кримінальне правопорушення. При обранні винним внаслідок власної неосвіченості як засобів вчинення кримінального правопорушення молитви, ворожби і т. ін. вчинене повинно розглядатись як виявлення умислу («голий умисел»), що виключає кримінальну відповідальність.

Помилка у причинному зв'язку полягає в неправильному уявленні щодо причинного зв'язку між діянням та наслідком. Усвідомлюючи фактичні характеристики кримінально протиправного діяння, винний не зобов'язаний усвідомлювати механізм причинного зв'язку на детальному рівні. Достатньо, щоб його свідомістю охоплювались основні закономірності, які зумовлюють настання наслідків у результаті вчинення діяння. Якщо винний, маючи на меті вбити потерпілого, вистрелив у нього, він не повинен усвідомлювати механізм настання смерті. Достатньо буде того, щоб він усвідомлював причинний зв'язок між кульовим пораненням і смертю. Тому помилка у причинному зв'язку виникне, тоді коли особа помиляється на рівні загальних закономірностей. Така помилка може виключати відповідальність за кримінально протиправний наслідок, якщо існує суттєва розбіжність між передбачуваним та фактичним розвитком причинного зв'язку. Наприклад, якщо винний стріляв у потерпілого, поранив його, але смерть настала від крупозного запалення легень, яке розвинулось у потерпілого до поранення, то відповідальність настає не за вбивство, а за замах на нього, оскільки дійсний розвиток причинного зв'язку не відповідає тому, який уявляв собі винний.

Помилка в кваліфікуючих ознаках кримінального правопорушення має місце тоді, коли винний помиляється, вважаючи, що вчиняє діяння без

кваліфікуючих обставин, та фактично такі обставини наявні. Виходячи з концепції кримінальної відповідальності, такі обставини не можуть бути інкриміновані винному, і вчинене кримінальне правопорушення повинно кваліфікуватись як таке, що вчинене без кваліфікуючих обставин.

Практично може бути і зворотна помилка, коли винний вважає, що вчиняє кримінальне правопорушення з кваліфікуючими обставинами, тоді як насправді їх немає. Така ситуація по суті є «уявним» кваліфікованим кримінальним правопорушенням - різновидом юридичної, а не фактичної помилки і, зрозуміло, жодним чином не впливає на кваліфікацію вчиненого діяння.

Теорії кримінального права відомі й інші види фактичних помилок, які в принципі можуть бути укладені в рамки розглянутих.

Як юридичні, так і фактичні помилки належать до інтелектуальної сфери особи і тому можуть мати місце виключно при вчиненні умисних кримінальних правопорушень.

Висновок

Таким чином, помилки в кримінальному праві – це хибні уявлення про юридичні і фактичні характеристики власної поведінки та її наслідки, що може суттєво впливати на кримінальну відповідальність. Помилки бувають юридичні та фактичні.

Фактичні і юридичні помилки можуть мати місце виключно при вчиненні умисних кримінальних правопорушень.

ВИСНОВКИ

Таким чином, ми розглянули в даній лекції поняття суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, і з'ясували, що вона представляє собою. Згадаємо, що суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення – внутрішня сторона складу кримінального правопорушення, що характеризує психічне ставлення особи до вчинюваного діяння та наслідків, які воно викликає, а також характеристики мотиву та мети, які обумовили вчинення кримінального правопорушення, та емоційного стану, в якому перебувала особа під час його вчинення.

Суб'єктивна сторона має таку обов'язкову ознаку як вина. Вина — це психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності. Вона поділяється на 3 форми: умисну, необережну та змішану.

Кримінальне правопорушення буде визнане вчиненим умисно, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачала настання суспільно небезпечних наслідків і бажала їх настання, або хоча і не бажала, але свідомо допускала їх настання.

Кримінальне правопорушення визнається вчиненим з необережності, якщо особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння, але легковажно розраховувала на їх відвернення, або якщо і не передбачала настання суспільно небезпечних наслідків, хоча могла і повинна була передбачити.

Змішана форма вини — має місце в таких кримінальних правопорушеннях, коли щодо одних об'єктивних ознак кримінального правопорушення має місце умисел, а щодо інших -необережність.

Крім обов'язкової ознаки (вина) суб'єктивна сторона має такі факультативні ознаки, як мотив, мета, емоційний стан, які мають значення для кваліфікації в тому випадку, коли визначаються прямо в диспозиції кримінально-правової норми.

Мотив - спонукальна, рушійна причина певної поведінки особи, яка може виражати потреби, почуття, емоції людини

Мета - це бажання особи (кримінального правопорушника) досягти певних наслідків, які є шкідливими, шляхом вчинення кримінального правопорушення.

Помилки в кримінальному праві — це хибні уявлення про юридичні і фактичні характеристики власної поведінки та її наслідки, що може суттєво впливати на кримінальну відповідальність. Вони бувають юридичні та фактичні.

Зверніть свою увагу, що фактичні і юридичні помилки можуть мати місце виключно при вчиненні умисних кримінальних правопорушень.

Ви повинні запам'ятати, що визначення психічного ставлення дає можливість оцінити ступінь суспільної небезпеки кримінального правопорушення, його наслідків і ступінь небезпечності особи самого кримінального правопорушника, та в деяких випадках відмежувати один склад кримінального правопорушення від іншого.

ТЕМА № 8 МНОЖИННІСТЬ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

ВСТУП

1. Поняття множинності в кримінальному праві. Одиначне кримінальне правопорушення як складовий елемент множинності кримінальних правопорушень. Види одиначних кримінальних правопорушень.

2. Повторність кримінальних правопорушень.

3. Сукупність кримінальних правопорушень.

4. Рецидив кримінальних правопорушень.

ВИСНОВКИ

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР.
URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

2. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 р. № 2341-ІІІ.
URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

кримінальне право (Загальна частина) : навчальний посібник / С.А. Шалгунова, О.С. Скок, Т.В. Шевченко, О.І. Соболев, С.М. Школа, С.А. Риб'янець, Ю.В. Волошина, А.О. Марієнко, В.А. Якушкін; за заг. ред. к.ю.н., доц. С.А. Шалгунової. Херсон : Айлант, 2019. — 296 с.

ауково-практичний коментар Кримінального кодексу України /Д.С. Азаров, В.К.

Гришук, А.В. Савченко [та ін.]; За заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

5. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина. Вид. 9-те, перероб. та допов. Київ: Алерта, 2023. 576 с.

6. Кримінальне право України (у питаннях та відповідях) : навч. посіб. / [О. М. Литвинов, Ю. В. Орлов, В. П. Ємельянов та ін.] ; за заг. ред. Ю. В. Орлова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2023. – 520 с.

7. Навроцький В.О. Наскрізнi кримінально-правові поняття. Навчальний посібник - Київ: Юрінком Інтер, 2023. 376 с.

Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / А. А. Васильєв, Є. О. Гладкова, О. О. Житний та ін. ; за заг. ред. проф. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2020. – 428 с.

Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ахмедов Махір Байрам огли, Бабенко А.М. та ін. ; за заг. ред. В.Я. Конопельського, В.О. Меркулової. Одеса, ОДУВС, 2021. 452 с.

Теоретичні та методологічні проблеми інституту співучасті у кримінальному праві України : монографія / Р. С. Орловський. – Харків : Право, 2019. – 624 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ

отримання курсантами належного та достатнього рівня теоретичних знань з питань інституту множинності кримінальних правопорушень у кримінальному праві України, щоб забезпечити уміння самостійно застосовувати отримані знання при самостійній підготовці до аудиторних занять та у подальшій практичній діяльності в органах НПУ (при застосуванні положень кримінального законодавства, правовій оцінці протиправних діянь, відмежуванні кримінальних правопорушень від інших правопорушень).

ВСТУП

Вивчення інституту множинності та його правових наслідків, передбачених в ст.35 КК має важливе значення для працівників Національної поліції:

1) для правильного вирішення питання про застосування норм кримінального права при вчиненні особою або групою осіб декількох кримінальних правопорушень,

2) для правильного відмежування кримінальних правопорушень від інших правопорушень при здійсненні профілактичної діяльності;

3) для кваліфікації кримінальних правопорушень при проведенні досудового розслідування слідчими;

4) для розробки та впровадження кримінологічних засобів та заходів, спрямованих на запобігання кримінальних правопорушень.

1. Поняття множинності в кримінальному праві. одиничний кримінальне правопорушення як складовий елемент множинності кримінальних правопорушень. Види одиничних кримінальних правопорушень

Множинність має наступні властивості, що визначають її соціальну характеристику:

1) при вчиненні декількох кримінальних правопорушень одними і тими ж особами:

а) завдається більша шкода об'єкту кримінально протиправного посягання, ніж при одноразовому посяганні;

б) при посяганні на різні об'єкти шкода завдається більш широкому колу суспільних відносин. Діяння утворюють два або більше окремі самостійні склади кримінальних правопорушень;

2) підвищена суспільна небезпечність особи, про що свідчить її більш стійка антисоціальна направленість, яка проявляється, як правило, у неодноразовому вчиненні злочинних діянь і, як правило, все більш тяжких;

3) негативний вплив на інших членів суспільства, особливо неповнолітніх, у яких може формуватися ілюзія уседозволеності, безкарності та навіть романтизму злочинної поведінки і бажання стати на шлях скоєння кримінальних правопорушень;

4) негативний вплив на суспільство, що полягає у появі відчуття небезпеки, підриві авторитету органів влади;

5) негативний вплив на динаміку та структуру злочинності і полягає, як правило, у різкому зростанні вчинюваних кримінальних правопорушень, серед яких велику питому вагу складають тяжкі.

Не утворюють множинності кримінальних правопорушень:

1) діяння, щодо яких сплинули строки давності притягнення до кримінальної відповідальності чи строки виконання обвинувачувального вироку (ст.49, 80 КК);

2) діяння, за які особа була безумовно звільнена від кримінальної відповідальності (ст. 45, 48 КК);

3) кримінальні правопорушення, за вчинення яких особа визнається такою, що немає судимості (ст.89, 91 КК);

4) при вчиненні ускладненого одиничного кримінального правопорушення (складного, складеного, продовжуваного, триваючого, кримінальних правопорушень з диспозиціями статей, що містять альтернативні діяння, злочину, який передбачає безпосередньо додатковий об'єкт).

Ускладнені одиничні кримінальні правопорушення прийнято поділяти на: триваючі, продовжувані, складені, кваліфіковані за наслідками та з альтернативними діями.

Триваючий – це одиничний злочин, який розпочавшись дією або бездіяльністю особи, вчиняється безперервно протягом більш менш тривалого часу. Продовжуваний кримінальне правопорушення – це такий злочин, що складається з двох або більше тотожних діянь, об'єднаних єдиним злочинним наміром і спрямованих на досягнення загального кримінально протиправного результату (наслідку).

Поняття продовжуваного кримінального правопорушення закріплено у ч.2 ст.32 КК. Його ознаки:

1) складається з двох або більше самостійних, віддалених між собою в часі тотожних діянь;

- 2) всі ці діяння об'єднані прагненням досягнення спільної кінцевої мети;
- 3) кваліфікується за однією статтею (частиною статті) КК).

Складений кримінальне правопорушення(складний) – це злочин, передбачений однією статтею (частиною статті) КК, який складається з двох або більше органічно поєднаних між собою злочинних діянь, кожне з яких містить склад самостійного злочину, передбаченого іншою статтею (частиною статті) КК.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, множинність кримінальних правопорушень– це вчинення особою суспільно небезпечних діянь (діяння), які містять два або більше окремих, фактичних складів кримінальних правопорушень, передбачених Кримінальним кодексом, кожен з яких виступає самостійною підставою кримінальної відповідальності та впливає на її обсяг чи зміст.

Одиничний кримінальне правопорушення– це вчинення особою суспільно небезпечного діяння (одиничного або декількох тотожних, охоплених єдиним умислом), що підлягає кваліфікації як склад одного, передбаченого Кримінальним кодексом злочину. Одиничні кримінальні правопорушення поділяються на прості та ускладнені.

Ускладнені одиничні кримінальні правопорушення поділяють на: триваючі, продовжувані, складені, кваліфіковані за наслідками та з альтернативними діями.

II. Повторність кримінальних правопорушень

Частинами 1 та 3 ст.32 КК дається визначення **поняття повторності кримінальних правопорушень** як (це) вчинення двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК України (ч.1), а також двох і більше кримінальних правопорушень, передбачених різними статтями КК України у випадках, передбачених в Особливій частині КК України (ч.3).

Ознаки повторності кримінальних правопорушень:

а) вчинення особою (групою осіб) двох або більше самостійних одиничних кримінальних правопорушень, передбачених однією статтею або однією частиною статті, а також, у випадках спеціально передбачених в Особливій частині КК, різними статтями;

б) віддаленість між собою у часі вчинених особою одиничних кримінальних правопорушень.

Умови, що виключають повторність кримінальних правопорушень:

а) вчинення двох або більше тотожних кримінально протиправних діянь, охоплених єдиним умислом, тобто продовжуваного кримінального правопорушення (ч.2 ст.32 КК);

б) вчинення двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених різними статтями або частинами статті, коли вони не передбачені як повторність в Особливій частині КК (витікає з ч.3 ст.32 КК);

в) звільнення особи за раніше вчинений кримінальне правопорушення від кримінальної відповідальності за підставами, встановленими законом (ч.4 ст.32 КК);

г) зняття або погашення у встановленому законом порядку судимості за кримінальне правопорушення, скоєне особою раніше (ч.4 ст.32 КК).

Не впливають на наявність повторності кримінальних правопорушень:

а) стадії вчинення попередніх та наступних кримінальних правопорушень (готування до злочину, замах, чи закінчене кримінальне правопорушення);

б) вчинення кримінальних правопорушень одноосібно чи у співучасті;

в) форми співучасті особи у вчинюваних кримінальних правопорушеннях.

Одиничні кримінальні правопорушення, що утворюють повторність, а також їх комбінації можуть мати різноманітний характер:

а) два або більше “простих”, як закінчених, так і незакінчених кримінальних правопорушень;

б) “простий” або кілька “простих” та триваючий або продовжуваний кримінальні правопорушення або складених кримінальних правопорушень;

в) триваючий та продовжуваний тощо.

Види повторності кримінальних правопорушень:

1. фактична;

2. рецидив.

Фактична повторність – це повторність кримінальних правопорушень, не пов’язана з засудженням винного за раніше вчинене ним кримінальне правопорушення. Вона поділяється на повторність тотожних (ч.1 ст.32 КК) та повторність однорідних кримінальних правопорушень (ч.3 ст.32 КК).

Рецидивом називають повторність кримінальних правопорушень, пов’язану з засудженням винного за раніше вчинене ним умисне кримінальне правопорушення (ст.34 КК).

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ.

Таким чином, повторність кримінальних правопорушень – це вчинення двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК України (ч.1), а також двох і більше кримінальних правопорушень, передбачених різними статтями КК України у випадках, передбачених в Особливій частині КК України.

Виділяють фактичну повторність та рецидив. Фактична повторність – це повторність кримінальних правопорушень, не пов’язана з засудженням винного за раніше вчинений ним злочин. Вона поділяється на повторність тотожних (ч.1 ст.32 КК) та повторність однорідних кримінальних правопорушень (ч.3 ст.32 КК).

Рецидивом називають повторність кримінальних правопорушень, пов’язану з засудженням винного за раніше вчинений ним умисний кримінальний правопорушення (ст.34 КК).

3. Сукупність кримінальних правопорушень

Поняття **сукупності кримінальних правопорушень** визначається у ч.1 ст.33 КК як вчинення особою двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених різними статтями або різними частинами однієї статті Особливої частини КК України, за жоден з яких її не було засуджено.

Виділяють наступні ознаки сукупності кримінальних правопорушень:

а) вчинення особою двох або більше кримінальних правопорушень;

б) кожен з них передбачений самостійною статтею або частиною статті Особливої частини і кваліфікується за ними;

в) за кожне з вчинених особою кримінальних правопорушень вона не була засуджена (згідно ч.1 ст.88 КК особа визнається такою, що має судимість з дня набрання законної сили обвинувальним вироком і до погашення або зняття судимості, але засудженою особа вважається з моменту винесення судом відносно неї обвинувального вироку).

Види сукупності кримінальних правопорушень

Сукупність кримінальних правопорушень в теорії кримінального права поділяють на **ідеальну** та **реальну**.

Ідеальна сукупність кримінальних правопорушень виникає, коли особа одним діянням вчиняє одночасно два або більше кримінальних правопорушень, передбачених різними статтями (частинами статті) КК, коли це діяння органічно поєднане не охоплюється диспозицією однієї кримінально-правової норми, як наприклад, у випадках при складених або кваліфікованих та особливо кваліфікованих складах кримінальних правопорушень (умисне тяжке тілесне ушкодження при злісному хуліганстві проти злісного хуліганству, пов'язаного з умисним заподіянням середньої тяжкості тілесних ушкоджень. У першому випадку стаття 121 ч.2 та ст.296 ч.3 та ч.3 ст.296 у 2 випадку).

Реальна сукупність має місце при вчиненні особою в різний час двох або більше самостійних кримінальних правопорушень, передбачених різними статтями або частинами статей КК.

При ідеальній сукупності винна особа одним діянням вчинює два або більше кримінальних правопорушень, а при реальній – двома або більше діяннями вчинює два або більше одиничних самостійних кримінальних правопорушень.

Відмежування сукупності кримінальних правопорушень від суміжних понять.

Від складених (складних) кримінальних правопорушень сукупність кримінальних правопорушень відрізняється тим, що при ідеальній та реальній сукупності кваліфікація діянь здійснюється за декількома статтями (двома і більше), а складені – за однією, яка охоплює декілька діянь, які розглядаються законодавцем як єдиний, одиничний злочин.

Проте складені кримінальні правопорушення можуть створювати самі сукупність як між собою, так і з іншими одиничними злочинами, наприклад, бандитизм та вбивство.

Ідеальна сукупність та конкуренція норм, коли діяння підпадає під ознаки декількох норм (статей, які передбачають його злочинність та караність. Це, як правило, конкуренція загальної та спеціальної норм. У таких випадках застосуванню підлягає спеціальна норма, яка найбільше відповідає вчиненому злочинному діянню. **Відмінність ідеальної сукупності від конкуренції норм:** при сукупності діянням вчиняється два або більше самостійних кримінальних правопорушень, що кваліфікуються за окремими нормами, а при конкуренції –

одне кримінальне правопорушення, що охоплюється кількома нормами, але підлягають кваліфікації за однією, т.н. спеціальною нормою.

Реальна сукупність і повторність кримінальних правопорушень: загальні риси:

а) в обох випадках вчинюється два або більше самостійних кримінальних правопорушень;

б) всі кримінальні правопорушення вчинюються послідовно з певним проміжком у часі;

в) всі кримінальні правопорушення, що утворюють реальну сукупність або входять до повторності, вчинюються до засудження особи за будь-який з них.

Відмінності:

а) повторність тотожних кримінальних правопорушень однієї стадії вчинення завжди кваліфікується за однією а при реальній сукупності – кожне діяння кваліфікується за іншою нормою;

б) повторність тотожних кримінальних правопорушень в різних стадіях вчинення, а також таких, що містяться в різних статтях КК, частинах однієї статті, кваліфікуються за правилами сукупності, т.н. “повторність-сукупність”.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, сукупність кримінальних правопорушень визначається у ч.1 ст.33 КК як вчинення особою двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених різними статтями або різними частинами однієї статті Особливої частини КК України, за жоден з яких її не було засуджено.

Сукупність може бути ідеальною та реальною.

Ідеальна сукупність відрізняється від конкуренції норм тим, що при сукупності діянням вчиняється два або більше самостійних кримінальних правопорушень, що кваліфікуються за окремими нормами, а при конкуренції – один злочин, що охоплюється кількома нормами, але підлягають кваліфікації за однією, т.з. спеціальною нормою.

IV. Рецидив кримінальних правопорушень

Поняття **рецидиву кримінальних правопорушень** визначається статтею 34 КК як вчинення нового умисного кримінального правопорушення особою, яка має судимість за умисний кримінальний правопорушення (т.з. легальний рецидив).

Рецидив – це спеціальний різновид повторності (що відповідає перекладу з латинської), який характеризує його як більш суспільно небезпечну форму множинності.

Загальні риси рецидиву як повторності злочину:

1. вчинення особою двох або більше самостійних умисних кримінальних правопорушень;

2. кожен кримінальний правопорушення – одиничний;

3. всі кримінальні правопорушення віддалені між собою певним проміжком часу,

та специфічна ознака рецидиву:

1. судимість за вчинення попереднього(ніх) злочину(нів), яка створюється обвинувальним вироком суду, що вступив у законну силу і яка не погашена або не знята у встановленому законом порядку (ст.89, 91 КК), що виключає рецидив.

Виділяють загальний та спеціальний види рецидиву.

Загальний рецидив утворюють різні кримінальні правопорушення, тобто різні за об'єктами посягання.

Загальний рецидив не впливає на кваліфікацію кримінальних правопорушень, а виступає обставиною, яка обтяжує покарання (п.1 ст.67 КК).

Спеціальний рецидив включає повторність тотожних або однорідних кримінальних правопорушень, однакових або однорідних за складом, які мають однорідні об'єкти та способи вчинення.

В залежності від кількості судимостей рецидив поділяють на такі **види**:

1. простий – дві судимості;
2. складний (багаторазовий) – 3 і більше судимості.

І простий і складний рецидиви можуть бути як загальними, так і спеціальними або комбінованими.

За ступенем суспільної небезпечності виділяють:

1) **пенітенціарний рецидив** – коли особа, яка раніше засуджувалася до позбавлення волі і, маючи судимість, знову засуджується до позбавлення волі;

рецидив тяжких і особливо тяжких кримінальних правопорушень. В чинному КК України законодавець відмовився від поняття особливо небезпечний рецидивіст, яке передбачалося ст.26 КК 1960 р.

ВИСНОВКИ З ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, рецидив кримінальних правопорушень – це вчинення нового умисного кримінального правопорушення особою, яка має судимість за умисний злочин. Виділяють загальний та спеціальний рецидив кримінальних правопорушень, а також, в залежності від кількості судимостей, простий і складний (багаторазовий) та за ступенем суспільної небезпечності – пенітенціарний рецидив і рецидив тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

На цій лекції ми розглянули з вами питання, що стосуються інституту множинності в кримінальному праві, і з'ясували основні поняття з даної теми. Так, ми визначили, що:

1. Множинність кримінальних правопорушень – це вчинення особою суспільно небезпечних діянь (діяння), які містять два або більше окремих, фактичних складів кримінальних правопорушень, передбачених Кримінальним кодексом, кожен з яких виступає самостійною підставою кримінальної відповідальності та впливає на її обсяг чи зміст.

2. Одиничний кримінальний правопорушення – це вчинення особою суспільно небезпечного діяння (одиночного або декількох тотожних, охоплених одним умислом), що підлягає кваліфікації як склад одного, передбаченого Кримінальним

кодексом злочину. Одиначні кримінальні правопорушення поділяються на прості та ускладнені.

3. Ускладнені одиначні кримінальні правопорушення поділяють на: триваючі, продовжувані, складені, кваліфіковані за наслідками та з альтернативними діями.

4. Повторність кримінальних правопорушень це вчинення двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК України, а також двох і більше кримінальних правопорушень, передбачених різними статтями КК України у випадках, передбачених в Особливій частині КК України.

Виділяють фактичну повторність та рецидив. Фактична повторність – це повторність кримінальних правопорушень, не пов’язана з засудженням винного за раніше вчинений ним злочин. Вона поділяється на повторність тотожних (ч.1 ст.32 КК) та повторність однорідних кримінальних правопорушень(ч.3 ст.32 КК).

5. Сукупність кримінальних правопорушень визначається у ч.1 ст.33 КК як вчинення особою двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених різними статтями або різними частинами однієї статті Особливої частини КК України, за жоден з яких її не було засуджено. Сукупність може бути ідеальною та реальною.

Ідеальна сукупність відрізняється від конкуренції норм тим, що при сукупності діянням вчиняється два або більше самостійних кримінальних правопорушень, що кваліфікуються за окремими нормами, а при конкуренції – один злочин, що охоплюється кількома нормами, але підлягають кваліфікації за однією, т.з. спеціальною нормою.

6. Рецидив кримінальних правопорушень – це вчинення нового умисного кримінального правопорушення особою, яка має судимість за умисний злочин. Виділяють загальний та спеціальний рецидив кримінальних правопорушень, а також, в залежності від кількості судимостей, простий і складний (багаторазовий) та за ступенем суспільної небезпечності – пенітенціарний рецидив і рецидив тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень.

На семінарських та практичних заняттях ми зможемо з вами поглибити теоретичні знання, отримані на лекції та більш детально розглянути особливості застосування працівниками Національної поліції кримінально-правових норм, розташованих в чинному КК України, що стосуються множинності кримінальних правопорушень та її впливу на межі кримінальної відповідальності особи.

ТЕМА № 9. СПІВУЧАСТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВОПОРУШЕННІ

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

ВСТУП

1. Поняття співучасті, її об’єктивні та суб’єктивні ознаки. (ст. 26 КК).

2. Види співучасників та їх характеристика (ст. 27 КК).

3. Форми співучасті та їх характеристика:

- проста (ч. 1 і ч.2 ст. 28 КК);
- складна (ч. 2 ст. 28 КК);
- організована група (ч. 3 ст. 28 КК);
- злочинна організація (ч. 4 ст. 28 КК).

4. Підстави і межі кримінальної відповідальності співучасників (ст.29, ст. 30, ст. 31 КК).

ВИСНОВКИ

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

2. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

Кримінальне право (Загальна частина) : навчальний посібник / С.А. Шалгунова, О.С. Скок, Т.В. Шевченко, О.І. Соболев, С.М. Школа, С.А. Риб'янець, Ю.В. Волошина, А.О. Марієнко, В.А. Якушкін; за заг. ред. к.ю.н., доц. С.А. Шалгунової. Херсон : Айлант, 2019. – 296 с.

Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України /Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко [та ін.]; За заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

5. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина. Вид. 9-те, перероб. та допов. Київ: Алерта, 2023. 576 с.

6. Кримінальне право України (у питаннях та відповідях) : навч. посіб. / [О. М. Литвинов, Ю. В. Орлов, В. П. Ємельянов та ін.]; за заг. ред. Ю. В. Орлова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2023. – 520 с.

7. Навроцький В.О. Наскрізнi кримінально-правові поняття. Навчальний посібник - Київ: Юрінком Інтер, 2023. 376 с.

Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / А. А. Васильєв, Є. О. Гладкова, О. О. Житний та ін. ; за заг. ред. проф. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2020. – 428 с.

Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ахмедов Махір Байрам огли, Бабенко А.М. та ін. ; за заг. ред. В.Я. Конопельського, В.О. Меркулової. Одеса, ОДУВС, 2021. 452 с.

Теоретичні та методологічні проблеми інституту співучасті у кримінальному праві України : монографія / Р. С. Орловський. – Харків : Право, 2019. – 624 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

системним викладенням основних положень співучасті у кримінальному правопорушенні та організованої злочинності надати допомогу навчаючим у з'ясуванні об'єктивних і суб'єктивних ознак співучасті, видів співучасників та межі їх відповідальності, поняття організованої групи та злочинної організації, відповідальність їх учасників.

ВСТУП

До сьогодні ви вивчали в курсі кримінального права поняття протиправних діянь, які вчинені однією особою.

Вивчення злочинності, як соціального явища, показує, що досить часто в практиці трапляються випадки, коли у вивченні одного кримінального правопорушення беруть участь дві або більше особи, які діють узгоджено і спрямовують свої зусилля на досягнення єдиного злочинного результату. У більшості випадків найбільш небезпечні злочини вчинюються не в одиночку, а шляхом об'єднання зусиль декількох осіб, які спільно встали на шлях порушення кримінального закону, тобто вчинення його в співучасті.

Слово “співучасть” означає спільна участь у чому-небудь неблаговидному, в даному випадку – у кримінальному правопорушенні (С.И. Ожегов. Словарь русского языка. М. Советская энциклопедия 1970, стр. 741).

Об'єднання зусиль двох і більше осіб для вчинення одного кримінального правопорушення, як правило, підвищує суспільну небезпечність скоєного, тому що укріплює у співучасників рішучість займатися злочинною діяльністю, полегшує досягнення поставленої ними перед собою мети, сприяє приховуванню кримінального правопорушення та його наслідків. Дійсно, коли діють дві або більше особи, то вони підтримують один одного, що, природно, полегшує їм вчинення кримінального правопорушення дає можливість з більшим успіхом нейтралізувати опір жертви, втекти з місця події, приховати майно, здобуте злочинним шляхом тощо.

На сьогодні постає гостро питання необхідності значного посилення боротьби з організованою злочинністю, яка завдає значної шкоди справі забезпечення захисту прав і свобод громадян, гальмує розвиток економіки та становлення ринкових відносин, підриває міжнародний авторитет України. Тому вирішенню питання про відповідальність за співучасть у злочинні в кримінальному праві приділяється велика увага.

Норми К.К. України (*розділ VI ст. 26, 27, 29, 31*), що регламентують питання про:

- поняття співучасті;
- види співучасників та їх відповідальність;
- форми співучасті

утворюють самостійний інститут кримінального права **“Співучасть у кримінальному правопорушенні”**. Треба вказати і на те, що поширення зараз одержала ОРГАНІЗОВАНА ЗЛОЧИННІСТЬ, як одна із небезпечних форм співучасті.

Як свідчить статистика, в цілому від 30 до 40 % злочинів вчинюється організованими групами або злочинними організаціями.

Найчастіше такими групами і організаціями вчинюються особливо тяжкі і тяжкі злочини (вбивство, викрадання у великих та особливо великих розмірах, розбої, вимагання (рекети), контрабанда, незаконні дії з наркотичними засобами тощо).

В чинному ККУ (2001 р.) на відмінну від ККУ (1960 р.) питання про поняття відповідальності за діяльність в таких групах і організаціях також знайшли своє відображення (розділ VI ст. 28,30).

Інститут співучасті та організована злочинність і є предметом розгляду даної лекції.

I. Поняття співучасті, її об'єктивні та суб'єктивні ознаки

Як вже вказувалося вище, кримінальне правопорушення може бути вчинено як однією особою, так і декількома особами, які діють спільно. В останньому випадку суттєво змінюється характер суспільної небезпечності вчиненого і виникає необхідність визначити коло осіб, які можуть і повинні нести кримінальну відповідальність за спільно вчинене кримінальне правопорушення. Важливим є також встановлення підстав і меж відповідальності цих осіб, відповідність (*соразмерность*) суспільної небезпеки винних з урахуванням характеру і ступеню участі у злочині, а також індивідуальних особливостей окремих злочинців. Інститут співучасті дає можливість вирішити ці питання.

В чинному кримінальному законодавстві дається визначення поняття співучасті, поняття та ознаки, які характеризують окремих видів співучасників (виконавця, організатора, підбурювача, пособника), а також містяться вказівки про підстави і межі відповідальності їх (*ст. 26,27,29 КК*).

Співучасть у кримінальному правопорушенні розглядається як особлива форма вчинення злочину, яка в переважній своїй більшості характеризується більш вищим, порівняно з індивідуально діючим злочинцем, ступенем суспільної небезпеки.

Об'єднання зусиль декількох осіб для вчинення одного і того ж кримінального правопорушення, взаємна підтримка співучасників один одного, особливо при **попередній організованості злочинної діяльності**, не тільки можуть полегшити вчинення кримінального правопорушення, але і дозволяють спричинити більшу шкоду суспільним відносинам, інтересам і благам окремої людини, суспільству і державі, полегшити приховання слідів злочинної діяльності, а підчас дають можливість підготувати і вчинити такі злочини, які неможливо виконати одній особі (*ст. 294 “Масові заворушення”; ст. 228 “Змова про зміну чи фіксування цін або примушування до їх змін чи фіксування” тощо*).

В деяких випадках співучасть розглядається як кваліфікуюча (обтяжуюча) обставина вчинення кримінального правопорушення, що тягне за собою більш тяжку кваліфікацію кримінального правопорушення (*наприклад, ч. 2 ст. 185, ч. 2 ст. 186, ч.2 ст. 187 та ін.*) або визнається обставиною, яка обтяжує покарання (*п. 2. Ст. 67 КК*).

Підвищення небезпечність кримінально протиправної діяльності при співучасті у соціальному плані особливо має прояв, коли мова йде про злочини неповнолітніх, тому що переважна більшість злочинів підлітків вчинюється групою, причому в більшості випадків з участю дорослих осіб.

В *ст. 26 ККУ* дається поняття співучасті. Вона гласить:

“Співучастю у кримінальному правопорушенні є умисна спільна участь декількох суб’єктів кримінального правопорушення у вчиненні умисного злочину”.

Будучи особливою формою вчинення злочину, співучасть характеризується низкою обов’язкових ОБ’ЄКТИВНИХ і СУБ’ЄКТИВНИХ ознак, тобто можна вести мову про об’єктивну і суб’єктивну сторони співучасті.

Об’єктивні ознаки виражені в законі словами “спільна участь декількох суб’єктів кримінального правопорушення у вчиненні умисного злочину”.

СУБ’ЄКТИВНІ ОЗНАКИ – вказівкою на те, що співучасть - це умисна спільна участь у вчиненні умисного злочину.

Таким чином, і при визначенні об’єктивних і суб’єктивних ознак співучасті **має** місце вказівка на спільність.

І дійсно, спільність характеризує і об’єктивну і суб’єктивну сторони співучасті.

Якщо для *об’єктивної сторони співучасті* – це *спільність дій співучасників*, то для *суб’єктивної сторони* – це *спільність умислу співучасників*.

Розглянемо, окремо, об’єктивні і суб’єктивні ознаки співучасті.

об’єктивні ознаки (4)

1. Перша об’єктивна ознака.

З об’єктивної сторони співучасть припускає діяльність, особливістю якої є те, що вона:

1) характеризується наявністю групи осіб, тобто походить від діяльності декількох осіб (**відповідно ч. 1, ч. 2 ст. 28 КК – це 2 або більше осіб**), які приймають безпосередньо участь у вчиненні кримінального правопорушення або які сприяють його вчиненню іншою особою.

Їх обов’язковими ознаками є:

а) досягнення віку кримінальної відповідальності **САМЕ ЗА ЦЕЙ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ** (ст. 22 КК);

б) осудність (ст.19 КК);

Тобто вони повинні бути суб’єктами даного злочину, це прямо вказано в ст. 26 КК.

“...спільна участь декількох суб’єктів кримінального правопорушення у вчиненні умисного злочину”.

Тому що взаємодія винного у процесі вчинення того чи іншого кримінального правопорушення з особою, яка не є суб’єктом даного злочину, а саме:

- не досягла віку кримінальної відповідальності
або

- не є осудною

не утворює співучасті, в силу того, що не виникає спільного умисного посягання 2 або більше осіб на об’єкт кримінально-правової охорони.

Використання в злочинних цілях особу, яка не здатна віддавати собі звіт у своїх діях (тобто нездатна усвідомлювати свої дії) або керувати своїми діями, при наявності медичного критерію неосудності або особи, яка не досягла віку кримінальної відповідальності, - розглядається як посереднє (опосередковане) виконання злочину, при якому неосудна або особа, яка не досягла віку кримінальної відповідальності, являються лише “живим” “знаряддями” вчинення злочину. Той хто використав вказаних осіб, відповідає як безпосередній виконавець відповідного кримінального правопорушення незалежно від форми його участі в кримінальному правопорушенні (організатор, підбурювач) і його дії, крім того, належить кваліфікувати додатково ще і за ст.304 КК, яка передбачає відповідальність за втягнення неповнолітніх в кримінального правопорушення діяльність.

Таким чином, перша об’єктивна ознака означає:

- по перше, наявність групи осіб (декілька, тобто 2 і більше) – **це кількісна ознака**;

- по друге, співучасті не має в тому випадку, коли хоча би одна із двох осіб не має властивостей **суб’єкта даного кримінального правопорушення** (не досягнення віку кримінальної відповідальності, або неосудна) – **це якісна ознака**.

АКЦЕНТУЮ ВАШУ УВАГУ на те, що викладене вище положення (2) суттєво відрізняється від положень поняття співучасті, яке було дано в ч. 1 ст. 19 КК 1960 р., яка гласила:

“Співучастю визнається умисна спільна участь двох або більше осіб у вчиненні кримінального правопорушення”.

Що давало деяким вченим і багатьом практичним працівникам змогу визнавати співучастю і відповідним чином оцінювати з позиції кримінального закону дії учасника групового кримінального правопорушення (наприклад, зґвалтування, грабежу тощо) в тому разі, коли інші учасники через неосудність або недосягнення віку кримінальної відповідальності, з якого настає відповідальність за цей конкретний злочин, не були притягнуті до кримінальної відповідальності.

Так, ПВС України в абз.2 п. 14 постановити № 4 від 27.03.1992 р. “Про судову практику у справах про зґвалтування та інші статеві злочини” вказував:

“Дії учасника групового зґвалтування підлягають кваліфікації за ч. 3 ст. 117 КК (ч. 3 ст. 152 КК – 2001 р.) і тому разі, коли інші учасники кримінального правопорушення через неосудність, не досягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність, або з інших передбачених законом підстав не були притягнуті до кримінальної відповідальності”.

Також, акцентую вашу увагу на те, що для різних учасників спільної злочинної діяльності закон може передбачити різні ознаки суб’єкта злочину.

Це є характерним для складів злочину, де виконавцем може бути лише СПЕЦІАЛЬНИЙ СУБ’ЄКТ (для інших співучасників, наявність таких ознак спецсуб’єкта не є обов’язково: ними можуть бути осудні особи, які досягли віку кримінальної відповідальності за конкретний злочин).

Так, бути співучасником у злочинах, відповідальність за які законом установлена:

- з 16 років, можуть бути особи, які досягли 16-річного віку;
- а в злочинах, відповідальність за які встановлена з 14 років, - особи, які досягли 14 річного віку.
- що стосується злочинів, за вчинення яких встановлена відповідальність з іншого віку (наприклад, з 18 років), то співучасниками в таких злочинах можуть бути особи, які досягли 16 річного віку. (ЦЕ ПИТАННЯ СПІРНЕ)?!

2. Другою об'єктивною ознакою є “Спільність дій усіх співучасників”, тобто це є складником сумісних зусиль суб'єктів кримінального правопорушення (осіб), які беруть участь у вчиненні кримінального правопорушення і веде до певного єдиного злочинного результату.

Співучасть заключає у собі, як правило, активну поведінку окремих співучасників, яка спрямована на виконання кримінального правопорушення виконавцем (виконавцями) з одного боку і сприяння у виконанні цього кримінального правопорушення з боку інших співучасників.

Спільність дій 2-х або більше осіб для наявності об'єктивної сторони співучасті, які приймають участь в одному і тому ж кримінальному правопорушенні **Є НЕОБХІДНИМ**, тому що вона припускає взаємодоповнюючу одним співучасником іншого діяльність, спрямовану на досягнення **єдиного** злочинного результату.

При цьому роль, функції кожного із співучасників можуть бути різними, **але кримінальне правопорушення – це наслідок** загальної, спільної діяльності всіх співучасників, кожний з них вже у вчинення кримінального правопорушення певний свій внесок.

(порівняти гру оркестру – мелодія).

ІІІ. Третьою об'єктивною ознакою є “наявність єдиного злочинного результату”, тобто, умисна спільна діяльність 2-х або більше суб'єктів кримінального правопорушення в кінцевому завершенні веде до настання певного **ЄДИНОГО РЕЗУЛЬТАТУ** для всіх співучасників

- вчинення кримінального правопорушення (якщо це формальний склад); або
- настання конкретних СНН (якщо це матеріальний склад).

Наслідки, які досягаються в результаті вчинення кримінального правопорушення є єдиними, неподільними, спільними для всіх співучасників. За ці наслідки відповідальність несуть усі співучасники, незалежно від **того** внеску і ролі, яку кожний з них виконував при вчиненні кримінального правопорушення **(відповідальність за ціле вбивство, а не 1/3).**

Обсяг відповідальності кожного співучасника, визначаються в принципі тим, що вчинив виконавець, але з урахуванням ступеню і характеру участі кожного з них.

Прагнення досягти різні злочинні результати, як правило, є підставою для невизнання співучастю у кримінальному правопорушенні участі 2-х або більше осіб у вчиненні одного посягання.

IV. Четвертою об'єктивною ознакою є

НАЯВНІСТЬ причинного зв'язку між діями всіх співучасників і загальним злочинним результатом.

Спільність при співучасті з об'єктивної сторони так же означає, що між діями співучасників і тим злочином, який вчинив виконавець, має місце причинний зв'язок.

З об'єктивної сторони різна роль кожного із співучасників в досягненні злочинного результату визначає особливості причинного зв'язку при співучасті.

Перша - полягає в тому, що хоча спричинення злочинного результату в співучасті викликається діями виконавця діями виконавця, але не тільки його дії знаходяться в причинному зв'язку.

Необхідною умовою такого результату є спільна діяльність всіх співучасників. Тому спільність різних дій співучасників знаходить свій прояв у тому, що єдиний злочинний результат, що наступив, безпосередньо пов'язаний з діями кожного співучасника.

Друга - полягає в тому, що дії, які утворюються співучастю можуть мати місце до настання злочинного результату.

Цим визнається і момент можливого початку злочинної діяльності при співучасті. При наявності причинного зв'язку між діями співучасника і загальним злочинним наслідком на практиці встановлюються зовнішні межі співучасті, проводиться об'єктивна грань між співучастю і схожими діями.

Діяльність кожного співучасника повинна у часі передувати тому злочину, який вчинює виконавець, вона створює для виконавця реальну можливість вчинити даний злочин. Виконавець же перетворює цю можливість у дійсність, спричиняючи необхідний злочинний наслідок.

Це положення знайшло своє закріплення в **ч. 6 ст. 27 КК**, яка вказує, що:

“Не є співучастю не обіцяне заздалегідь переховування злочинця, знарядь і засобів вчинення злочину, слідів кримінального правопорушення чи предметів, здобутих злочинним шляхом, або придбання чи збут таких предметів. Особи, які вчинили ці дії, підлягають кримінальній відповідальності лише у випадках, передбачених статтями 198 та 396 цього Кодексу “.

Це так звана причетність до злочину, про що буде вестись мова пізніше.

Таким чином, співучастю може мати місце **тільки як**:

- на стадії готування до кримінального правопорушення або на стадії замаху на кримінальне правопорушення (попередня злочинна діяльність);
- так і в процесі вчинення закінченого кримінального правопорушення виконавцем шляхом приєднання до нього під час вчинення злочину.

Акцентую вашу увагу на те, що причинний зв'язок між діями співучасників, окрім виконавця злочину, має опосередкований характер (так званий опосередкований причинний зв'язок), тому що ці співучасники безпосередньо не вчинюють об'єктивну сторону злочину, а загальний результат досягається лише свідомої діяльності виконавця, всі інші співучасники тільки сприяють йому в його досягненні.

Як висновок з аналізу об'єктивних ознак співучасті можна сказати, що для наявності об'єктивної сторони співучасті необхідні такі ознаки:

- група осіб – 2 і більше, що є суб'єктами цього злочину;
- спільність їх дій - тобто вчинення кримінального правопорушення сукупними або взаємодоповнюючими один одного зусиллями його співучасників;
- спричинення одного і того ж “самого” злочинного результату – тобто єдиного для всіх співучасників;
- необхідний причинний зв'язок – між діями кожного співучасника, а також між їх конкретними діями і загальним єдиним наслідком (результатом) спричинений виконавцем.

СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ СПІВУЧАСТІ

З суб'єктивної сторони – співучасть характеризується умисною формою вини і, як правило, у вигляді прямого умислу.

В законі (ст. 26 КК) – суб'єктивна сторона співучасті характеризується наступним чином:

“...Умисна спільна участь у вчиненні умисного злочину”.

З цього формулювання закону випливає те, що:

а) співучасть можлива лише при вчиненні умисних злочинів.

Це означає, що співучасть неможлива при вчиненні необережних злочинів.

Дискусія про те, що співучасть неможлива при вчиненні необережних кримінальних правопорушень ведеться давно – ще за часів царизму. Таке питання порушувалося і в Україні під час підготовки проекту нового КК. Це викликано значним зростанням вчинення злочинів з необережності, особливо в сфері “людина – машина” “порушення певних правил, що спричинили загибель людей або інші тяжкі наслідки”.

Однак, спільні дії при вчиненні злочинів з необережності не можна визнати співучастю в силу того, що в цих випадках відсутнє об'єднання злочинної волі осіб. Вони в таких випадках несуть відповідальність за свої дії самостійно.

Наприклад: дві особи скидають з висоти колоду, не переконавшись в тому, що внизу нікого не має, внаслідок чого смертельно травмовано людину, яка там проходила.

Законодавець в ст. 26 КК чітко визначив, що співучасть це умисна діяльність.

б) всі співучасники мають діяти тільки умисно.

Тобто це означає, що при співучасті не тільки діяння (злочин) повинно бути умисним, а всі співучасники повинні діяти умисно.

Таким чином, якщо одна особа діє з необережності, а інша використовує це і діє умисно, то співучасть буде відсутня.

Суб'єктивну сторону співучасті можна розкрити наступним чином.

1. 1. Що стосується самої участі у спільному вчиненні злочину.

Винний усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, а також діяння інших співучасників, усвідомлює, що приймає СПІЛЬНУ УЧАСТЬ, тобто діє спільно в тій чи іншій якості з іншими у вчиненні кримінального правопорушення і **б а ж а є** так діяти, бажає об'єднати свої зусилля зі зусиллями інших для вчинення злочину, бажає виступати в тій чи іншій якості (виконавець, підбурювач, пособник чи організатор).

Тобто це є прямий умисел.

Таким чином, **СПІЛЬНІСТЬ** характеризує не тільки об'єктивну сторону співучасті, а й суб'єктивну, тобто повинно мати місце спільний умисел на вчинення злочину.

В даному випадку вона (спільність умислу) означає, що між співучасником завжди повинна мати місце згода (узгодженість) на вчинення конкретного злочину, яка проявляється різними способами (усно, письмово, жестами або конклюдентними діями).

Щодо настання конкретних СНН, то ж не виключається наявність непрямого (побічного) умислу в силу того, що не завжди досягнення одного і того ж конкретного результату є єдино бажаним для всіх співучасників.

Це залежить від мотиву і мети участі в спільно вчиненому злочині.

(прокоментувати – 3 особи б'ють потерпілого в різні частини і він помер. Лікарі швидкої допомоги залишили хворого (він оклимається), а той помер.)

Тільки при наявності умислу, співучасник підлягає кримінальній відповідальності не тільки за свої діяння, які він сам вчинив, але і за загальний злочинний результат, який настав від сумісних діянь усіх співучасників.

В тих випадках, коли виконавець вийшов за межі спільного умислу співучасників (**так званий ексцес виконавця**), то співучасники не несуть відповідальність за ці діяння, які вчинив виконавець і які не охоплювалися умислом інших співучасників (ч.5 ст.29 КК).

2. Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони співучасті є також ПОІНФОРМОВАНІСТЬ хоча б в загальних рисах, кожного із співучасників про злочинні діяння інших співучасників, про злочинні наміри, а також усвідомлення спільності вчинення кримінального правопорушення і передбачення загальних наслідків. Тобто важливо встановити те, що кожен із співучасників усвідомлював, що він діє не один, а спільно з іншими і в загальних рисах був поінформований про злочинні наміри, злочинні дії виконавця. (дає рушницю...).

3. Умисний характер співучасті передбачає не тільки єдність наміру та взаємну поінформованість співучасників про кримінального правопорушення діяльність, але і розуміння того, що їх спільними злочинними діяннями або за допомогою таких вчиняється один і той же кримінальне правопорушення і досягаються загальні наслідки.

Поза цим положенням, кожен із тих хто бере участь у злочині, вчинює самостійний кримінальне правопорушення і відповідає особисто в межах вчиненого.

Так, Пленум ВСУ “Про судову практику в справах про корисливі злочини проти приватної власності” в абз. 2 п. 25 постанови № 12 від 25.12.1992 р. вказав:

“Якщо група осіб за попередньою змовою мала намір вчинити крадіжку чи грабіж, а один із її учасників застосував або погрожував застосуванням насильства небезпечного для життя чи здоров’я потерпілого, то його дії належить кваліфікувати як розбій, а дії інших осіб – відповідно як крадіжка чи грабіж при умові, що вони безпосередньо не сприяли застосуванню насильства або не скористалися ним для заволодіння майном потерпілого”.

Таким чином, для наявності суб’єктивної сторони співучасті необхідним є умисел співучасників, який містить у собі:

- усвідомлення кожного із співучасників того, що він своїми діями спільно з діями інших вчиняє кримінальне правопорушення або сприяє його вчиненню;
- бажання брати участь у спільному вчиненні кримінального правопорушення і настання конкретних єдиних СНН, або свідоме їх допущення;
- взаємну поінформованість співучасників про злочинну діяльність кожного або кого-небудь із них, хоча би в загальних рисах.

Хотів би ще раз акцентувати вашу увагу на такий момент, що для співучасті характерно наявність ПРЯМОГО УМИСЛУ, тому що співучасть треба розглядати тільки як спільну діяльність декількох осіб, а оскільки поєднати діяння (зусилля) двох чи більше осіб в одне ціле більше мається можливостей тільки при бажанні винних досягти загальних злочинних наслідків.

Іншими словами, можна сказати наступне, що прямий умисел завжди має місце і тільки він, а не непрямий (побічний) умисел, що стосується сумісності (разом, загалом, спільно) вчинити той чи інший злочин.

Про це свідчить і практика про найбільш поширеність спільних посягань при розкраданні чужого майна, злочинів проти особи (вбивство, зґвалтування) та інших злочинів, що вчинюються тільки з прямим умислом.

Але однак, непрямий (побічний) умисел не виключається при співучасті, але це стосується не спільності діянь, а настанню СНН, про що свідчить практика.

Вид умислу частково залежить і від ролі суб’єкта в спільно вчиненому злочині. Організатор і підмовник завжди діють з прямим умислом, оскільки вони залучаючи інших осіб до вчинення злочину, здійснюють власні наміри і бажають настання наслідків. Виконавець і пособник в переважній більшості випадків діють з прямим умислом, але вони можуть і не бажати, а лише свідомо допускати настання спільних наслідків, тобто діяти з побічним умислом.

Так, в п. 3 постанови Пленуму В.С. України “Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров’я особи” № 2 від 7.02.2003 р. вказано:

“У разі, коли до кримінальної відповідальності притягнуто кількох осіб, які діяли спільно з умислом, спрямованим на позбавлення життя потерпілого чи заподіяння шкоди його здоров’ю, належить з’ясовувати і зазначити у вирoku

характер їхніх дій, ступінь участі у вчиненні кримінального правопорушення кожної з них.”

Приклад: В справі Сорокіна і Денисова, засуджених за спільне вбивство із хуліганських мотивів, вирок було оскаржено.

Мотивація зміни вироку ґрунтувалася на тому, що не була встановлена суб'єктивна сторона співучасті.

Пленум В.С. відхилив протест і зазначив, що нетверезі Сорокін і Денисов били потерпілого Т. ногами, взутими в кирзові чоботи з металевими підковами, при цьому удари наносили з великою силою в життєво важливі частини тіла потерпілого – голову і шию. Смерть настала в наслідок спричинення ними ушкоджень через 2-10 хвилин з моменту побиття.

На підставі цих обставин Пленум прийшов до висновку, що співучасники допускали настання смерті, тобто вчинили вбивство з непрямым умислом.

При вчиненні злочину, в законодавчій характеристиці як-то мета і мотив не вказані, співучасники можуть керуватися різними мотивами і цілями. Якщо ж диспозиція статті Особливої частини КК вказує мету або мотив, то співучасником цього кримінального правопорушення визнається той, хто знав о наявності вказаних мети, мотиву в спільному діянні і свідомо сприяли їх здійсненню.

По суб'єктивним ознакам співучасть відрізняється від непогодженого збігу умисних діянь двох або більше осіб по місцю, часу та об'єкту посягання, від тісно пов'язаних необережних дій винних, а також від сполучення умисного посягання однієї особи з необережним діянням іншої особи.

Наприклад, не утворює співучасті одночасне викрадання майна двома особами із одного і того ж приміщення (склад, вагон тощо).

Якщо винні під час підготовки до кримінального правопорушення і в момент заволодіння майна діяли незалежно один від одного. Кожен із них повинен відповідати за одно особове вчинене розкрадання.

Також акцентую ще раз вашу увагу і на те, що в необережних злочинах співучасть неможлива.

На це неодноразово вказувалося Верховним Судом, підкреслюючи, що для визнання особи винним у співучасті необхідно встановити наявність умислу, спрямованого на спільне вчинення злочину, на сприяння виконавцю злочину, що пособником може бути визнана особа тільки така, яка умисно сприяла вчиненню кримінального правопорушення і що відсутність умислу на це виключає кримінальну відповідальність за пособництво, а, отже, і за співучасть, що діяння її чи іншої особи можуть бути визнані як підбурювання лише в тому випадку, коли буде доведено, що вони вчиненні з прямим умислом схилити іншу конкретну особу до вчинення конкретного злочину.

Завершуючи розгляд даного питання у якості висновку належить зауважити, що співучасть у кримінальному правопорушенні є однією з форм злочинної діяльності. Такого роду діяльність має свої правові особливості, які дозволяють виділити співучасть у самостійний кримінально-правовий інститут. Її специфіка полягає у тому, що:

а) участь у вчиненні умисного кримінального правопорушення двох або більше суб'єктів кримінального правопорушення обумовлює його підвищену суспільну небезпеку;

б) склад кримінального правопорушення виконується лише завдяки спільній діяльності всіх співучасників.

У діяннях окремих із них можуть бути відсутні всі ознаки злочину, вказані у статтях Особливої частини КК. Вчинення кримінального правопорушення у співучасті полегшує досягнення злочинного результату, ускладнює його розкриття та притягнення винних до відповідальності.

Переходимо до розгляду наступного питання.

2. Види співучасників та їх характеристика

Співучасники у кримінальному правопорушенні можуть виконувати різні ролі або однорідні, або різнорідні функції.

У відповідності до **ч. 1 ст.27 КК** співучасниками визнаються:

- виконавець;
- організатор;
- підбурювач;
- пособник.

Розглянемо окремо кожного з них.

1. Виконавець – (ч.2 ст.27 КК) «Виконавцем (співвиконавцем) є особа, яка у співучасті з іншими суб'єктами кримінального правопорушення **безпосередньо чи шляхом використання інших осіб**, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності **за скоєне**, вчинила злочин, передбачений цим Кодексом».

Ознаки виконавця (співвиконавця)

- 1) - ця особа повинна бути суб'єктом конкретного злочину;
- 2) - вчинила безпосередньо або
- 3) шляхом використання інших осіб, що не є суб'єктами цього конкретного кримінального правопорушення (**опосередковане виконавство**).

Розглянемо коротко ознаки виконавця.

1. Перша ознака означає, виконавцем повинна бути особа, яка у відповідності до ст.18, 19, 22 КК є:

- фізичною особою;
- осудною особою;
- досягла віку кримінальної відповідальності за саме цей конкретний злочин, який мають намір вчинити інші співучасники.

2. Друга ознака означає, що особа своїми особистими діями (тобто безпосередньо виконала повністю, або хоча б частково об'єктивну сторону конкретного злочину).

3. Третя ознака означає, що особа безпосередньо не брала участь у виконанні об'єктивної сторони злочину, а для цього використала іншу особу, яка не є суб'єктом цього злочину.

Це так зване опосередковане виконання.

Також має місце опосередковане виконання, якщо організатор чи підбурювач або пособник, які також використали у якості виконавців таких осіб.

Про це докладно було викладено при розгляді першої об'єктивної ознаки.

Опосередковане (посереднє) виконання буде і в тому разі, коли злочинні дії вчинені **в результаті фізичного або психічного насильства**, яке обумовило наявність стану крайньої необхідності (ст.39 КК) та у відповідності до **ст.40 КК** «фізичний або психічний примус», яка вказує:

«Не є злочином дія або бездіяльність особи, яка заподіяла шкоду правоохоронюваним інтересам, вчинена під безпосереднім впливом фізичного примусу, внаслідок якого особа не могла керувати своїми вчинками».

А також у випадках, коли особа виконує злочинний наказ або розпорядження начальника про вчинення злочину.

Особливість цього виду посереднього виконання полягає в тому, що підлегла особа, яка виконує обов'язковий для неї наказ або розпорядження начальника, не підлягає кримінальної відповідальності, якщо вона не знала і не могла знати про злочинну мету особи, яка віддала наказ чи розпорядження.

Так, у відповідності до **ч.5 ст.41 КК**

«Якщо особа не усвідомлювала і не могла усвідомлювати злочинного характеру наказу чи розпорядження, то за діяння, вчинене з метою виконання такого наказу чи розпорядження, відповідальності підлягає тільки особа, що віддала злочинний наказ чи розпорядження».

Таким чином, виконавець є вирішальною і центральною фігурою у співучасті, бо без виконавця немає співучасті в силу того, що тільки він здійснює задумане, реалізує та завершує умисел співучасників.

II. Організатор (ч.3 ст.27 КК).

У відповідності до ч.3 ст.27 КК

«Організатором є особа, 1) яка організувала вчинення кримінального правопорушення (злочинів) або 2) керувала його (їх) підготовкою чи 3) вчиненням. Організатором також є особа, 4) яка утворила організовану групу чи злочинну організацію або 5) керувала нею, 6) або особа, яка забезпечувала фінансування чи 7) організовувала приховування злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації».

На відміну від раніш чинного законодавства (**ч.4 ст.19 КК –1960 р.**) перелік організаторської діяльності значно розширено (раніше вказувалось на організацію вчинення кримінального правопорушення або керування його вчиненням.)

Організатор, як правило найбільш небезпечна фігура співучасті. Він не тільки викликає в іншій особі бажання вчинити злочин, але й об'єднує їх, розробляє план вчинення злочинних дій, розподіляє ролі між учасниками злочинної діяльності або здійснює безпосереднє керівництво вчиненням злочину, як ватажок, розпорядник злочинної діяльності тощо.

Розглянемо конкретно 7 ознак організатора.

I. Організація вчинення кримінального правопорушення (злочинів).

Ця діяльність особи полягає у діях, які спрямовують, об'єднують інших співучасників на вчинення одного чи декількох злочинів чи координують їхню поведінку. Цей співучасник створює групу, розподіляє ролі між іншими

співучасниками по підготовці до злочину, встановлює контакти з іншими злочинними групами тощо.

Основне завдання такого виду діяльності організатора це спрямувати, об'єднати і скоординувати зусилля інших осіб на вчинення злочину.

Як правило, організатор не бере безпосередньої участі у вчиненні злочину.

II. Керування підготовкою кримінального правопорушення (злочинів).

Цей вид діяльності передбачає спрямування дій інших співучасників на готування одного чи декількох злочинів, а саме

- підшукування або пристосування засобів чи знарядь;
- підшукування ще співучасників;
- усунення перешкод;
- замовлення вчинення злочину;
- інше умисне створення умов для вчинення злочину;
- проведення відповідних інструктажів інших співучасників, щодо виконання ними конкретних дій.

А також у виробленні:

- заходів щодо нейтралізації правоохоронних органів (підкуп, застосування насильства до працівника таких органів чи його близьких тощо);
- визначення місць переховування співучасників до і після вчинення ними злочину, а також знарядь та засобів вчинення кримінального правопорушення тощо.

III. Керування вчиненням кримінального правопорушення (злочинів).

В свою чергу цей вид діяльності організатора полягає в:

- спрямуванні зусиль інших співучасників на безпосереднє виконання кримінального правопорушення виконавцем чи забезпечення такого виконання з боку підбурювача та пособника.

Вона знаходить свій прояв у:

- наданні настанов конкретним учасникам кримінального правопорушення щодо виконання тих чи інших дій, які становлять об'єктивну сторону злочину, який співучасники мають намір вчинити, або забезпечують виконання таких дій;
- координації дій співучасників (їх розстановка на місці вчинення злочину, визначення послідовності вчинення злочинних дій, форми і порядок зв'язку між співучасниками під час вчинення злочину).

Особливістю такого виду діяльності організатора полягає в тому, що вона поєднана з безпосереднім вчиненням кримінального правопорушення і відбувається в процесі вчинення кримінального правопорушення чи перед самим початком його.

Як вже вище вказувалось, що організатор, як правило, не приймає безпосередньої участі у виконанні об'єктивної сторони злочину.

В той же час, якщо він бере безпосередню участь у вчиненні злочину, тобто виступає як виконавець, то відповідальність він несе за конкретною статтею Особливої частини КК без посилання на **ст.27 КК**, але при цьому в постанові про

притягнення до кримінальної відповідальності і у вирокі належить вказувати його організаторську діяльність. Це має значення при вирішенні питання про вибір виду покарання та його розміру.

В тих випадках, коли особа у вчиненні одного кримінального правопорушення брала участь як організатор, а в інших випадках – як підбурювач або пособник, то її дії належить кваліфікувати окремо за кожним випадком.

IV. Утворення організованої групи чи злочинної організації.

Цей вид діяльності організатора складає сукупність з організації, а саме:

- формування;
- заснування;
- створення стійкого об'єднання осіб у формі:
- організованої групи (ч.3 ст.28 КК)

чи

- злочинної організації (ч.4 ст.28 КК).

Ознаки, які викладено вище в I питанні про форми співучасті.

Діяльність організатора по утворенню організованої групи чи злочинної організації за своїм змістом є близькою до діяльності з організації злочину, а саме:

- підшукування відповідних співучасників;
- об'єднання їх зусиль;
- визначення загальних правил поведінки членів тощо.

В той же час перед організатором постає при цьому основне завдання на відміну порівняльної діяльності у вигляді створити (заснувати) стійке об'єднання осіб, в якому поєднати (зробити спільними) їхні зусилля для заняття злочинною діяльністю.

Налагодження функціонування стійкого злочинного об'єднання передбачає 1) встановлення взаємозв'язку в діях окремих учасників об'єднання та діяльності його структурних частин, 2) узгодження їх дій (діяльності) відповідно до загальної структури об'єднання.

Створення такого об'єднання є необхідною умовою для досягнення визначеної організатором мети такої його діяльності.

Для визнання особи організатором кримінального правопорушення за ознакою утворення організованої групи чи злочинної організації належить встановити наявність такого суб'єктивного моменту, як усвідомлення нею ознак стійких об'єднань співучасників, які зазначені у **ч.3 та ч.4 ст.28 КК** (про що також велась мова при розгляді I питання цієї лекції, зокрема про форми співучасті).

V. Керування організованою групою чи організацією.

Цей вид діяльності організатора полягає у вчиненні сукупності дій, спрямованих на:

1) управління процесом підтримання функціонування, тобто забезпечення існування та збереження організованості організованої групи чи злочинної організації

та

2) управління процесом здійснення організованою групою чи злочинною організацією злочинної діяльності.

Перший вид управляючої діяльності полягає у:

- а) забезпеченні дотримання загальних правил поведінки, підтримання дисципліни;
- б) вербуванні нових членів;
- в) розподілу (перерозподілу) функціональних обов'язків членів;
- г) плануванні вчинення конкретних злочинів зокрема або здійснення злочинної діяльності загалом;
- д) вдосконаленні організаційної структури об'єднання;
- е) організація заходів щодо прикриття діяльності об'єднання.

Другий вид управляючої діяльності полягає у:

- а) визначенні мети і напрямів такої діяльності об'єднання осіб, конкретних завдань, які висувуються перед групою чи організацією, їх структурними частинами чи окремими учасниками;
- б) ініціюванні здійснення певного виду злочинної діяльності чи вчинення конкретних злочинів, визначення способу вчинення кримінального правопорушення та інше;
- в) об'єднанні і координації дій окремих учасників, структурних частин об'єднання тощо.

Керування цими об'єднаннями може здійснюватися у формі:

- 1) віддання наказів, розпоряджень, доручень;
- 2) проведення інструктажів;
- 3) організації зборів про виконання тих чи інших дій;
- 4) прийняття рішень про застосування заходів впливу щодо членів об'єднання за невиконання доручень його керівництва або порушення прийнятих правил поведінки цього об'єднання.

Акцентую вашу увагу на те, якщо у випадках, коли конкретні дії організаційного характеру, а саме:

- організація стійкого злочинного об'єднання або
- керування ними

утворюють самостійний склад злочину, особу, яка утворила таке об'єднання або керувала ним належить визнавати **виконавцем** такого злочину, а дії кваліфікувати за відповідною статтею Особливої частини КК:

- 1) ч.1 ст.209 – «Легалізація (відмивання) грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом»;
- 2) ч.1 ст.255 – «Створення злочинної організації»;
- 3) ст.257 – «Бандитизм»;
- 4) ч.4 ст.258 - «Терористичний акт»;
- 5) ч.1, ч.2, ч.3 ст.260 – «Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань»;
- 6) ч.4 ст.303 - «Проституція або примушування чи втягнення до заняття проституцією» - (сутенерство);

7) ст.392 – «Дії, що дезорганізують роботу виправних установ».

VI. Забезпечення фінансування злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації.

Це означає, що особа бере на себе функції забезпечення організованої групи чи злочинної організації матеріально, а саме надання **коштів**, як у:

- національній валюті
- так і
- іноземній валюті.

Така діяльність може виконуватися, як безпосередньо самою цією особою так організацією на виконання фінансування вказаних груп інших осіб для придбання техніки, зброї, іншого майна, а також на видачу коштів членам цих груп та об'єднань, як плату за виконання відповідних функцій тощо.

Джерела походження та правова природа таких фінансів не мають значення для наявності цієї ознаки організаторської злочинної діяльності.

Проте, якщо фінансування відбувається коштами, які мають злочинне походження, дії особи залежно від усвідомлення нею цього факту, а також участі їх здобуванні, мають бути додатково кваліфіковані за відповідними статтями КК, які передбачають відповідальність корисливі злочини (викрадення майна, одержання хабара, ухилення від сплати податків, шахрайство з фінансовими ресурсами, вбивство з корисливих мотивів, незаконні операції з наркотичними засобами тощо), а також за ст. 209 КК, яка передбачає відповідальність за легалізацію (відмивання) грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом.

Акцентую вашу увагу на те, що крім фінансового інші види забезпечення:

- матеріально-технічне;
- інформаційне;
- тощо

не можуть визнаватися організатором злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації.

Також ця особа може бути визнана організатором за таке забезпечення лише при умові вчинення інших дій, які розглянуті вище (**ч.3 ст.27 КК**).

VII. Організація приховування злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації.

Це вид організаторської діяльності представляє собою спеціальні форми пособництва у вигляді переховування:

- злочинців;
- знарядь чи засобів вчинення злочинів;
- слідів кримінального правопорушення чи предметів, здобутих злочинним шляхом;
- іншого приховування злочинної діяльності угруповань.

Така організаторська діяльність особи може виразитись в:

- легалізації доходів, отриманих злочинними об'єднаннями незаконним шляхом;

- підкупі працівників державних органів з метою, щоб вони не прийняли відповідно до закону заходів по викриттю цих злочинних об'єднань;
- проникненні учасників злочинних об'єднань до органів державної влади та органів з метою забезпечити “дах” для подальшої злочинної діяльності цих об'єднань;
- виїзду учасників таких об'єднань за межі регіони або країни;
- маскуванню слідів злочину;
- фізичне знищення потерпілих, свідків злочинної діяльності, а також тих співучасників злочинних об'єднань, які могли б виступити, як свідки злочинів, вчинених цими об'єднаннями.

Треба мати на увазі, що в тих випадках, коли така організаторська діяльність утворює окремі самостійні склади злочинів (вбивство, тілесні ушкодження, знищення майна тощо) і це охоплювалось умислом такої особи, її дії додатково належить кваліфікувати ще й, як організація відповідного злочину.

Підбурювач (ч.4 ст.27 КК)

Однією з найбезпечніших фігур співучасті є підбурювач, який як і організатор, як правило, безпосередньої участі у вчиненні кримінального правопорушення не бере, але впливаючи на свідомість інших осіб схиляє їх до вчинення злочину, беручи участь в ньому в тій чи іншій якості 9виконавець, пособник та не виключається і в якості підбурювача чи організатора).

У відповідності до **ч.4 ст.27 КК**

«Підбурювач є особа, яка умовлянням, підкупом, погрозою, примусом або іншим чином схилила іншого співучасника до вчинення злочину».

З цього визначення належить зробити висновок, що підбурювач, впливаючи на свідомість іншої особи тим чи іншим шляхом(способом), викликає у неї бажання, рішучість вчинити злочин. Цим з об'єктивної сторони підбурювач ставить свої дії у причинний зв'язок з тим злочином, який буде вчинений виконавцем. У цьому і виражається спільність діяння підмовника з іншими співучасниками.

При цьому треба мати на увазі:

а) – що з суб'єктивної сторони підбурювач має прямий умисел на вчинення іншою особою (виконавцем злочину, пособником – надання допомоги у вчиненні злочину), тобто його умисел спрямований на конкретний кримінальне правопорушення і відносно конкретної особи.

Тому не має підбурювання «взагалі», тобто ведення розмов про злочинну діяльність як таку, або стосовно невизначеної (неконкретної) особи (групи осіб).

Такі дії, хоча зовні і нагадують підбурювання, в окремих випадках законодавцем визнаються злочином.

Так, зокрема:

- ч.2 ст.109 – передбачає відповідальність за «Публічні заклики насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади»;
- ст.295 – заклики до вчинення дій, що загрожують громадському порядку;
- ст.436 – пропаганда війни.

Таким чином, підбурювач, схиляючи конкретну особу до вчинення конкретного злочину, усвідомлює суспільно небезпечний характер своєї дії, передбачає настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді вчинення іншою особою кримінального правопорушення і бажає цього.

б) – що мета, мотиви дій підбурювача можуть не співпадати з метою і мотивами інших співучасників (виконавця або пособника), але це не впливає на визнання їх дій співучастю у злочині.

в) – що не має підбурювання в тих випадках, коли підбурювана особа відмовилась від вчинення злочину, хоча спочатку і дала згоду на участь у ньому. В цьому випадку дії підбурювача належить кваліфікувати як готування до вчинення кримінального правопорушення (це так зване невдале підбурювання)-(ст.14).

г) – що, оскільки у **ч.4 ст.27 КК** йдеться мова про схиляння «іншого співучасника», то підбурювання має місце лише у тому разі, коли особа, яку схиляють до вчинення злочину, є суб'єктом цього злочину.

В протилежному випадку, коли така особа і вчинить суспільно небезпечне діяння, то підбурювач несе відповідальність як виконавець цього злочину.

д) – що не можна розглядати як підбурювання і в тих випадках, коли підбурювачем свідомо особа вводиться в оману для того, щоб, використати помилку такої особи і досягти певного злочинного результату (**це опосередковане виконавство**), тому, що в такому випадку відсутня психічна спільність, яка є характерною для співучасті.

Способи підбурювання

Чинне кримінальне законодавство (**ч.4 ст.27 КК**) на відміну від **ч.5 ст.19 КК 1960 р.**, даючи визначення підбурювача маж вказівку на неповний перелік способів (форми) схиляння, за допомогою яких здійснюється підбурювання, а саме:

- 1) - умовляння;
- 2) – підкуп;
- 3) – погроза;
- 4) – примус;
- 5) – іншим чином.

Це викликано тим, що в законі неможливо передбачити усі засоби, способи, форми, якими підбурювач може скористатися для утворення мотивів, які обумовляють поведінку підбурюваного.

Такі засоби, способи, форми можуть бути різноманітними і провести будь-яку їх кваліфікацію за їх дієвістю, не враховуючи конкретних обставин, безумовно, не представляється можливим.

Як показує життя, для того, щоб примусити людину крім його волі до вчинення яких-небудь небажаних дій, іноді запобігають до вельми жорстоких засобів, але вони розбиваються, наштотуючись на стійкість і непорушну волю людини.

У той же час, інколи буває і так, що незначний жест, ледь помітний рух очей або мимохіть кинуте слово є достатніми, щоб людина поголилась на самий серйозний за своїми наслідками вчинок.

Судити про дієвість тих чи інших засобів, які використовуються підбурювачем, можна тільки на підставі аналізу усіх фактичних обставин конкретної справи, а також відносин, які існували між підбурювачем та підбурюваним.

Законодавець вказав в першу чергу такі засоби (способи) підбурювання, які більш частіше вказуються в наукових працях і на практиці.

На перше місце по їх відносній силі належало б поставити

- примус

та

- погрозу.

В більшості випадків саме ці способи можуть викликати у психіці людей нестійких, боягузливих мотиви, які штовхають їх на заподіяння шкоди певним правоохоронюваним благам з метою захистів своїх інтересів.

Примус – може бути як фізичним, а також психічним і передбачає домагання від іншої особи вчинити кримінальне правопорушення шляхом заподіяння тілесних ушкоджень або застосування до неї іншого насильства чи пошкодження майна.

А як захід психічного примусу може бути використана погроза поширення певної інформації про таку особу по місцю її роботи чи проживання (про судимість тощо) або погроза розірвати шлюб, припинити інтимний зв'язок тощо.

Погроза – виражається у залякуванні особи заподіянням фізичної, майнової, моральної або іншої шкоди у разі не вчинення нею злочину.

Підкуп – це надання або обіцянка надання особі матеріальної вигоди у вигляді грошей або майна, передача або збереження прав на майно чи звільнення від майнових зобов'язань а також іншої вигоди у вигляді допомоги у працевлаштуванні, вирішенні певних життєвих проблем тощо.

В тих випадках, коли підкуп здійснюється у відношенні службових осіб, то він набуває форму хабара.

Умовляння – це є різновид прохання, яке повторюється настійливо, неодноразово з метою переконання особи у необхідності вчинення злочину.

Це так би мовити прохання, розтягнуте в часі і розраховане на почуття підбурюваного, щоб умовити того вчинити злочин. При цьому підбурювач на перше місце висуває інтереси підбурюваного, але не приховує і своєї особистої зацікавленості.

Іншим чином – тобто це різні заходи, способи схилити особу до вчинення злочину.

До них можна віднести:

1) Наказ – це ефективний спосіб, якщо особа, до якої він звернутий, підлегла і залежить від підбурювача по службі;

2) Переконання – полягає в повідомленні підбурювачем виконавцю чи пособнику таких обставин, які можуть стати мотивами їх діянь, апелюючи в основному до їх розуму.

Цей процес досить тривалий, який вимагає спілкування між підбурювачем і підбурюваним. Під час такого спілкування підбурювач прагне не тільки викликати мотиви, які б сприяли прийняттю виконавцем рішення, але і, навпаки, послабити, нейтралізувати, знищити мотиви, які утримують особу від прийняття бажаного для підбурювача рішення.

Характерною рисою переконання, як засобу підбурювання є те, що підбурювач зовні не має свого інтересу (вигоди) у злочині. Вливаючи на свідомість, волю виконавця, він прагне його в доцільності та необхідності тих чи інших діянь у тому, що їх вчинення відповідають інтересу виконавця.

В цьому саме і полягає психологічна діяльність переконання, його відмінна особливість. Відповідає це дійсності чи підбурювач має в кримінальному правопорушенні свою вигоду (інтерес) це вже не суттєво.

3) Порада – *безпосередньо примикає до переконання, в силу, що і в ній підбурювач зовні не виражає свій інтерес (вигоду) у вчиненні злочину.*

Проте на відміну від умовляння порада, як правило, представляє собою моментний акт підбурювання.

Відмінність цього способу підбурювання від інтелектуального пособництва у вигляді дачі порад залежить не від характеру використання заходів, а від характеру мотивів, які породжені ними у виконавця.

Якщо підбурювач породжує у підбурюваної особи намір, бажання вчинити злочин, то інтелектуальний пособник лише укріплює вже виниклий у особи намір вчинити злочин, породжує додаткові мотиви, наводить нові аргументи на користь вчинення злочину.

Тому для того, щоб з'ясувати, встановити що мало місце:

- чи підбурювання;
- чи інтелектуальне пособництво, необхідно знати, до чого привела порада;
- до укріплення і коректорки наміру вчинити злочин, який вже виник у свідомості особи
- чи
- до чинення такого наміру у особи.

4) Прохання – *на відміну від умовляння і поради як заходів підбурювання воно у своїй основі містить інтерес (вигоду) підбурювача.*

За допомогою прохання підбурювач прагне схилити виконавця до вчинення дій, які представляють інтерес для нього або третіх осіб.

Проте психологічна дієвість цього заходу підбурювання в значній мірі залежить від характеру (особливостей) відносин між підбурювачем підбурюваним.

Так, якщо та чи інша особа звернеться до службової особи з проханням відати фіктивну довідку про роботу, яка необхідна для вступу до вищого навчального закладу, то в цьому службова особа, безумовно, відмовить.

Але, якщо з таким проханням до службової особи звернеться його добрий знайомий чи особа, з якою службова особа пов'язана якимись службовим чи особистими узами, - то результат (наслідки) не завжди буде негативним.

Не тільки при службовому підробленні, але і при такому тяжкому злочині, як вбивство, прохання, при наявності відповідних відносин, може виявитися цілком достатнім, щоб схилити виконавця до діяння.

Для вирішення на практиці питання про те, чи могло би в конкретній справі прохання заходом (способом) підбурювання, належить з'ясувати увесь комплекс відносин між виконавцем кримінального правопорушення і особою, яка підозрюється у підбурюванні, і тільки на цій підставі робити висновки.

Серед інших заходів підбурювання ще можна виділити:

- Обіцянка вигоди від вчинення злочину;
- Зародження у іншої особи **оману** (російське заблуждення) обман;
- Використання суттєвої помилки тощо.

Використання помилки особи з приводу певних обставин полягає у тому, щоб спрямувати її діяльність на вчинення кримінального правопорушення чи обман особи у відношенні певних обставин з тією же метою.

Наприклад: Збуджування безпідставних ревностей при певних обставинах може бути дійовим (рос. действенным) заходом підбурювання до вбивства.

При цьому треба мати на увазі, що якщо обман стосується не мотивів, які визначають формування наміру (умислу) виконавця, а відносяться до елементів, що утворюють склад злочину, то такий обман виходить за рамки (межі) підбурювання і перетворює підбурювача в опосередкованого виконавця.

Встановлення способу підбурювання має велике практичне значення тому, що на підставі цього легко з'ясувати мотиви, які схилили підбурюваного до вчинення злочину. Знання мотивів людської поведінки дозволяє встановити ступень вини конкретної особи і тим самим індивідуалізувати покарання. Особливо це важливо в справах, де склад кримінального правопорушення включає в якості необхідної ознаки суб'єктивної сторони мотив злочину.

Встановивши способи (заходи) підбурювання, тобто фактори, що схилили особу на вчинення злочину, можна безпомилково встановити мотив кримінального правопорушення і правильно його кваліфікувати.

Якщо способи (заходи), які використовує підбурювач для виникнення, збудження у іншої особи наміру, рішучості вчинити злочин, можуть бути різноманітними, то ФОРМИ, в які він втілює свою діяльність – ОБМЕЖЕНІ.

Вони обмежені насамперед способом спілкування людей один з одним, способом передачі своїх думок однією особою іншій.

Любий спосіб, який використовує підбурювач, - погроза, порада, прохання, переконання тощо – втілюється, як правило, **у словесну форму**.

Однак інколи підбурювач може обходитися і без слів, замінюючи їх жестом, здатним виразити і передати його думку підбурюваному.

Це так звані **КОНКЛЮДЕНТНІ ДІЇ**, які частіше всього мають місце у випадках підбурювання безпосередньо на місці вчинення злочину, коли визначеність ситуації надає жесту необхідну виразність, робить його однозначним.

Між діяльністю підбурювача і організатором є певна схожість, але вони мають більше відмінностей.

Головною із них є те, що підбурювач обмежується лише схилянням іншої особи до вчинення злочину, тобто бачить свою діяльність закінченою, коли він викликав у виконавця рішучість і намір вчинити злочин.

Організатор цим не обмежується, він розробляє план, подаючи його виконавцю і, таким чином, не тільки викликає намір і рішучість вчинити злочин, але і впевненість в необхідності діяти згідно розробленого ним плану.

ІV. Пособник (ч.5 ст.27 КК).

Пособництво – самий розповсюджений вид співучасті. За своєю об'єктивною роллю в злочині, який вчинюється спільно, пособник, за рідким виключення, завжди менш небезпечніша фігура, ніж інші співучасники. Це пояснюється тим, що ініціатива вчинення кримінального правопорушення належить не йому, він не керує злочинною діяльністю інших осіб, не виконує об'єктивної сторони злочину. Пособник лише сприяє виконавцю кримінального правопорушення в здійсненні його злочинного наміру, не виконуючи при цьому дій, що входять до об'єктивної сторони складу злочину. Однак і цих межах діапазон дій пособників вельми широкий: від повідомлення виконавцю відомостей про склад сім'ї майбутньої жертви пограбування до надання знарядь для вбивства.

У відповідності до **ч.5 ст.27 КК** :

«Пособником є особа, яка 1) порадами, вказівками, 2) наданням засобів чи знарядь 3) або усуненням перешкод сприяла вчиненню кримінального правопорушення іншими співучасниками, 4) а також особа, яка заздалегідь обіцяла а) переховати злочинця, б) знаряддя чи засоби вчинення злочину, в) сліди кримінального правопорушення чи г) предмети, здобуті злочинним шляхом, 5) придбати чи збути такі предмети, 6) або іншим чином сприяти приховуванню злочину».

У порівнянні з попереднім законодавством (**ч.6 ст.19 КК – 1960 р.**) нині чинне законодавство дещо розширило перелік дій, в яких полягає пособництво злочину, до них віднесено:

а) – заздалегідь дана обіцянка придбати чи збути предмети, здобуті злочинним шляхом (5);

б) - заздалегідь дана обіцянка іншим чином сприяти приховуванню злочину.

Як витікає із закону (**ч.5 ст.27 КК**), хоча і в узагальненій формі, дано перелік способів пособництва. Всі вони за своїми об'єктивними якостями можуть бути поділені на 2 види:

1) Фізичне сприяння – (пособництво) виконавцю в реалізації його злочинного наміру, тобто вчинення дій, які допомагають виконавцю виконати об'єктивну сторону злочину. Це виражено у законі словами:

- надання засобів чи знарядь (2);
- або усунення перешкод (3).

Однак у чому б вони не полягали ці дії пособника, вони не повинні входити в об'єктивну сторону складу злочину, тому що в протилежному випадку пособнику перетворюється у виконавця.

2) Інтелектуальне сприяння – (пособництво) :

- дача порад чи вказівок (1);
- заздалегідь дана обіцянка переховати а) злочинця, б) знаряддя чи засоби вчинення злочину, в) сліди кримінального правопорушення чи г) предметів, здобутих злочинним шляхом (4);
- заздалегідь дана обіцянка придбати чи здобути такі предмети (5);
- заздалегідь дана обіцянка іншим чином сприяти прихованню кримінального правопорушення (6).

Цей вид пособництва полягає в укріпленні рішучості виконавця вчинити злочин, на відміну від підбурювання, де підбурювач викликає рішучість, бажання у виконавця вчинити злочин. Пособник не створює своїми діями такої рішучості, бажання вчинити злочин, вона вже є, вже виникла незалежно від волі пособника, він лише укріплює таку рішучість, бажання.

З об'єктивної сторони спільність в поведінці пособника полягає в тому, що, укріплюючи своїми діями чи бездіяльністю рішучість у вчиненні злочину, він ставить свою діяльність у причинний зв'язок з тим злочином, який вчиняє виконавець.

Тобто пособник може сприяти кримінального правопорушення лише у тому випадку, коли його діяння хронологічно попереджувало чи проходило (відбувалося одночасно з діями виконавця).

Якщо дії пособника відносяться до часу, коли діяння виконавця були закінчені, тобто вони вже не знаходяться з цим діянням у причинному зв'язку, то вони не можуть бути визнані пособництвом.

Тому переховування злочину, яке відбувається вже після того, як кримінальне правопорушення вчинено, не може бути визнано пособництвом (ч.6 ст.27 КК), це буде причетністю до злочину, про що мова буде вестись в наступному питанні лекції.

Тоді виникає питання, що вважати закінченням діянь виконавця?

Тому що під час аналізу конкретних справ приходить мати справу з різними обставинами, які в більшій чи меншій мірі впливають на кінцевий висновок.

З попередніх тем ви знаєте, що законодавець по різному конструє склади злочинів: за особливостями конструкції для визначення моменту закінчення злочину, а саме:

- матеріальні склади;
- формальні склади;
- усічені склади.

В одних випадках фактичне закінчення кримінального правопорушення співпадає з виконанням виконавцем його складу (це матеріальні склади, наприклад, вбивство), а в інших ні (формальні склади).

Наприклад: ст.187 КК «Розбій».

Склад цього кримінального правопорушення викладено таким чином, що розбій вважається закінченим з моменту нападу, поєднаного із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства (тобто на стадії замаху).

Однак при розбої напад не є самоціль. Він є засобом реалізації основної мети злочинця – заволодіти чужим майном.

Практично заволодіння відбувається тоді, коли напад вже закінчено, тобто коли склад кримінального правопорушення виконано.

Таким чином, закінчення складу кримінального правопорушення в цьому випадку не співпадає з закінченням самого злочину.

Так тоді до якого моменту можливе надання допомоги виконавцю:

- до моменту закінчення складу злочину;
- до моменту фактичного закінчення злочину?

Вважається, що логічним буде визнати таку точку зору з цього питання, що до моменту фактичного закінчення злочину.

Це можна проілюструвати і на триваючих і продовжуваних злочинах.

Наприклад: ст.408 «Дезертирство».

Склад цього кримінального правопорушення вважається закінченим з моменту самовільного залишення військової частини або місця служби військовослужбовцем з метою ухилення від військової служби.

Однак протиправний стан, утворений дезертиром, продовжується.

Тому будь-яке надання допомоги йому в цей час також повинно розглядатися як пособництво.

Таким чином, в тих злочинах, закінчення яких не співпадає з моментом виконання, передбаченого законом СКЛАДУ злочину, пособництво можливе і після закінчення складу злочину, але в будь-якому випадку до закінчення злочину.

З суб'єктивної сторони – *пособництво характеризується тільки умисною формою вини.*

При цьому пособник обов'язково повинен бути поінформований про злочинні наміри інших співучасників і як мінімум про злочинні наміри виконавця. Тим самим він передбачає, що злочин, причому конкретний, буде вчинено і бажає цього або свідомо допускає настання суспільно небезпечних наслідків.

Розглянемо конкретніше положення (види) фізичного та інтелектуального пособництва.

Фізичне пособництво.

1) Надання засобів і знарядь –

Належить розуміти, що пособник передає у розпорядження виконавця речі матеріального світу, які повинні забезпечити досягнення злочинних намірів співучасників, тобто можуть здійснювати вплив на потерпілого, предмет кримінального правопорушення чи іншим чином полегшити досягнення злочинного результату.

Такими предметами можуть бути: зброя, відмички, транспорт, паливні матеріали, документи, засоби зв'язку тощо.

2) Усунення перешкод –

Належить розуміти як ліквідація перепон, що заважають виконавцю вчинити кримінальне правопорушення і тим самим реалізувати злочинний намір співучасників.

Це може бути і відволікання уваги осіб, залишення незачиненим приміщення, куди має проникнути виконавець, перерізати провід телефонного зв'язку тощо.

Якщо усунення перепон передбачає такі зміни в оточуючій дійсності, коли із неї вилучаються ті чи інші елементи, що заважають виконавцю виконати його

намір, то створення умов, навпаки, передбачають поновлення оточуючої дійсності чимось таким, що не будучи засобом, безпосередньо вжитим виконавцем для досягнення своєї мети, тим паче надасть йому допомоги у виконанні об'єктивної сторони злочину.

Наприклад: З метою заглушення крику потерпілої при звалтуванні один з присутніх в сусідній кімнаті молодих людей (сам він не приймав ніякої участі у насильстві) на повну потужність включив магнітофон, в звуках якого потонули крики потерпілої.

Інтелектуальне пособництво

На відміну від фізичного пособництва, яке змінює зовнішній світ, чи яке утворює необхідну обстановку для вчинення злочину, інтелектуальне пособництво полягає у психічному впливі на свідомість і волю виконавця, метою такого пособництва є укріплення рішучості і бажання виконавця на вчинення злочину.

Засобами інтелектуального пособництва є вказані в законі (ч.5 ст.27 КК) положення, які зараз розглянемо.

1) Дача порад чи вказівок – виражається в тому, що надається іншим співучасникам інформація щодо найбільш прийнятих місця, часу, способів вчинення кримінального правопорушення та інших обставин, яка є необхідною для реалізації спільних злочинних намірів.

Пособник може наприклад, пояснити, як краще проникнути у приміщення для вчинення крадіжки або порекомендувати, як можна втягти у вчинення кримінального правопорушення інших осіб тощо.

2) Заздалегідь дана обіцянка переховати:

а) Злочинця – полягає в тому, що приховувач обіцяє приховати особу, яка вчинила кримінальне правопорушення шляхом надання житла, фальшивих документів, пластичної операції тощо.

б) Знаряддя чи засоби – може полягати в приховуванні в спеціальному сховищі вогнепальної зброї, транспорту, в знищенні їх тощо.

в) Сліди кримінального правопорушення - може полягати в приховуванні трупу потерпілого, його знівеченні, спалюванні одягу злочинця, замиванні на ньому слідів крові, знищенні фальшивих документів тощо.

г) Предметів, здобутих злочинним шляхом – це приховування речей, здобутих шляхом крадіжки, зберігання грошей, одержаних внаслідок вчинення кримінального правопорушення тощо.

3) Заздалегідь дана обіцянка придбати чи збути такі предмети – полягає в купуванні (обміні), одержання в заставу майна, а також в продажу чи в іншому збуті такого майна.

4) Заздалегідь дана обіцянка іншим чином сприяти приховуванню кримінального правопорушення -

передбачає обіцянку вчинити будь-які інші, крім перелічених у ч.5 ст.27 КК дії, які спрямовані на приховання злочину.

Це може бути обіцянка знищити кримінальну справу чи предмети, які є доказами у ній, підробити документи, які стосуються особливості виконавця чи правомірності джерел походження предметів, здобутих злочинним шляхом, тощо.

Таким чином, можна зробити висновок, що пособництво, як фізичне, так і інтелектуальне можливе на стадії готування, замаху на злочин, до закінчення як складу злочину, так і фактичного закінчення злочину.

Найчастіше пособник сприяє у вчиненні кримінального правопорушення виконавцю, але пособництво не виключається вчиненні

дій, що сприяють у вчиненні кримінального правопорушення іншими співучасниками.

Пособництво на відміну від підбурювання з об'єктивної сторони може виражатися як в діях, так і в бездіяльності.

Якщо дії пособника містять у собі склад іншого самостійного злочину, то вони потребують додаткової кваліфікації за відповідною статтею Особливої частини КК (наприклад, вбивство **п.9 ч.2 ст.115 КК**).

У відповідності до ч.6 ст.27 КК

«Не є співучастю не обіцяне заздалегідь переховування злочинця, знарядь і засобів вчинення злочину, слідів кримінального правопорушення чи предметів, здобутих злочинним шляхом, або придбання чи збут таких предметів. Особи, які вчинили ці діяння, підлягають кримінальній відповідальності лише у випадках, передбачених статтями 198 та 396 цього Кодексу».

Однак треба мати на увазі, що такі дії можуть бути визнані пособництвом і за відсутності обіцянки їх вчинити, якщо в силу їх систематичності вони давали підстави виконавцю розраховувати на подібне сприяння з боку пособника.

Якщо такої систематичності не має, то як вказано в **ч.6 ст.27 КК** відповідальність настає за:

- ст.198 КК «Придбання або збут майна, завідомо здобутого злочинним шляхом»;
- ст. 396 КК «Приховування злочину».

Відповідно до ч.7 ст.27 КК

«Не є співучастю обіцяне до закінчення вчинення кримінального правопорушення неповідомлення про достовірно відомий підготовлюваний або вчинюваний злочин. Такі особи підлягають кримінальній відповідальності лише у випадках, коли вчинене ними діяння містить ознаки іншого злочину».

Наприклад: ч.3 ст.243 КК, в якій вказано, що

«Неповідомлення спеціально відповідальними за те особами морських та повітряних суден або інших засобів і споруд, що знаходяться в морі, адміністрації найближчого порту України, іншому уповноваженому органу або особі, а у разі скидання з метою поховання - і організації, яка видає дозволи на скидання, інформації про підготовлюване або здійснене внаслідок крайньої потреби скидання чи невідворотні втрати ними в межах внутрішніх морських і територіальних вод України або у відкритому морі шкідливих речовин чи сумішей, що містять такі речовини понад встановлені норми, інших відходів, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей або живих ресурсів моря чи могло завдати шкоди зонам лікування і відпочинку або перешкодити іншим законним видам використання моря».

Як підсумок розгляду цього питання слід зазначити, що класифікація співучасників ґрунтується на тій функціональній ролі, яку виконує конкретний суб'єкт при спільному вчиненні злочину. У свою чергу, роль кожного суб'єкта визначається його вкладом у досягнення злочинного результату, характером виконуваних дій (бездіяльності), їх інтенсивністю. При цьому належить завжди пам'ятати, що співучасть можлива **тільки** при вчиненні умисних злочинів, в силу законодавчого визначення поняття співучасті (ст. 26 КК) та із законодавчих теоретичних положень про те, що про умисний кримінальний правопорушення мова може йти тоді, коли особа мала намір вчинити злочин. Про необережний кримінальний правопорушення можна ставити питання лише у випадках, коли особа не мала наміру вчинити злочин. А тому важко (практично неможливо) уявити, що особи **діяли необережно**, і не мали наміру вчинити злочин, **умисно** беруть участь у його вчиненні.

3. Форми співучасті та їх характеристика

Особливість спільної діяльності співучасників, порядок і межі їх відповідальності в значній мірі залежать від взаємозв'язку співучасників, від ступеня їх узгодженості та характеру участі окремих співучасників у вчиненні злочину.

ФОРМА СПІВУЧАСТІ – це зовнішній прояв її, який розрізняється за способом об'єднання двох або більше суб'єктів кримінального правопорушення в єдине посягання, тобто іншими словами можна сказати за способом взаємодії винних, які розрізняються між собою за характером виконуваних ними ролей, за стійкістю суб'єктивних зв'язків між ними.

Спосіб взаємодії охоплює об'єктивні обставини співучасті. Головне в ньому це **розподіл ролей і стійкість об'єднання** винних.

Знання форм співучасті дозволяє зрозуміти, в яких ролях виступають винні, як вони взаємодіють в процесі спільного виконання злочину.

З'ясовуючи форму співучасті, тим самим вирішується питання про правильну кваліфікацію спільних посягань, а, отже, правильно визначити межі відповідальності кожного співучасника з урахуванням ступеню і характеру участі кожного з співучасників у вчиненні кримінального правопорушення при призначенні судом покарання.

Форми співучасті можна визначити за наступними критеріями:

- об'єктивними ознаками;
- за суб'єктивними ознаками;
- за стійкістю суб'єктивних зв'язків;
- за стійкістю умислу.

1. За об'єктивними ознаками.

За цими ознаками співучасть має такі форми:

- проста;
- складна.

Проста форма (співвиконавство, співвинність) – (співучасть у широкому смислі слова)

Передбачає таке об'єднання зусиль співучасників, коли серед них не має розподілу ролей і кожен з них виконує дії, що утворюють об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення повністю або частково.

Тобто при цій формі співучасті всі співучасники є **виконавцями кримінального правопорушення** і отже всі вони виконують однорідну роль, тобто однаково з правової точки зору діяння, тим самим виступають **співвиконавцями**.

Ця форма співучасті характеризується тим, що всі співучасники **безпосередньо** беруть участь у виконанні об'єктивної сторони злочину, при цьому може бути своєрідний розподіл ролей між ними в межах об'єктивної сторони цього злочину.

Наприклад: Г. і Ч. були засуджені за ч. 3 ст. 152 КК кожен за згвалтування неповнолітньої. При цьому безпосередньо статевий акт вчинив тільки Ч., а дії Г. виразилися у тому, що він паралізував опір потерпілої В., погрожуючи їй ножем.

Це знаходить своє підтвердження у роз'ясненні, яке дано в абз. 1 п. 14 постанови ПВС “Про судову практику в справах про згвалтування та інші статеві злочини” від 27.03.1992 р. № 4 де вказано:

“За змістом ст. 19 (ст.26 КК-2001 р.) КК дії особи, яка не вчинила і не мала наміру вчинити статевий акт, але безпосередньо застосувала фізичне насильство, погрозу чи довела потерпілу до безпорадного стану з метою згвалтування її іншою особою, повинні розглядатися **як співвиконавство** у цьому злочині”.

Аналогічне роз'яснення дано і в п. 3 постанови ПВС України “Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я особи” від 7.02.2003 р. № 1 де вказується:

“У разі, коли до кримінальної відповідальності притягнуто кількох осіб, **які діяли спільно**, з умислом, спрямованим на позбавлення життя потерпілого чи заподіяння шкоди його здоров'ю, належить з'ясовувати і зазначити у вироку характер їхніх дій, ступінь участі у вчиненні кримінального правопорушення кожної з них.

І далі Пленум вказав:

Дії осіб, **які безпосередньо** брали участь у позбавленні життя потерпілого або заподіяння шкоди його здоров'ю, потрібно кваліфікувати за статтями КК, що передбачають відповідальність за умисне вбивство чи умисне заподіяння шкоди здоров'ю а. дії організаторів, підбурювачів і пособників, які не були співвиконавцями злочинів-, кваліфікувати за тими ж статтями з посиланням на відповідну частину **ст. 27 КК**”.

Складна форма (співучасть в тісному смислі слова)

“Це така форма співучасті, в якій між співучасниками є розподіл ролей вчинення злочину, тобто вони виконують різні ролі за характером і правовою оцінкою дій або бездіяльності”.

При цій формі співучасті діяння учасників кримінального правопорушення виходять за рамки співвиконавства і утворюють різні види співучасників, а саме у відповідності до ч. І ст. 27 КК:

- виконавець;
- організатор;
- підбурювач;
- пособник.

При цьому акцентую увагу на те, що не обов'язково, щоб всі співучасники при вчиненні певного кримінального правопорушення виконували всі перелічені ролі – достатньо наявності виконавця і ще хоча й одного із названих вище співучасників. Інакше кажучи, при цій формі співучасті не всі співучасники є виконавцями злочину.

Приклад: Так, вища судова інспекція не визнала співвиконавство (просту форму співучасті) в діях неповнолітніх Гаспаряна, Тананяна і Тонояна засуджених за ч. 3 ст 140 (**ч.3 ст. 185 КК- 2001 р.**) спільно з неповнолітнім Єремян.

Суть фабули така:

Гаспарян, з'ясував у сина потерпілої місце зберігання ключа від квартири і облігацій, повідомив про це Єремян і потім передав йому ключі. Єремян запропонував Тананяну і Тонояну прийняти участь в крадіжці. Ті погодилися. Тананян і Тоноян zostалися біля входу в дім, щоб попередити про небезпеку, а Єремян проник в житло і викрав гроші та облігації.

У зв'язку з неправильним застосуванням закону замісник Генерального прокурора вніс протест.

Як було встановлено, не всі засудженні повністю виконали дії, що складають об'єктивну сторону крадіжки приватного майна з проникненням у житло.

Гаспаряну лише розповів Єремян про те, де зберігаються цінності і передав йому ключ від квартири, Тананян і Тоноян сприяли вчиненню крадіжки тим, що знаходилися біля дому з метою попередити про можливу небезпеку.

При таких обставинах їх дії належить кваліфікувати як пособництво в крадіжці з проникненням у житло, а не як **СПІВВИКОНАВСТВО**.

II. За суб'єктивними ознаками форми співучасті.

Як вище було вказано має місце 2 форми співучасті за об'єктивними ознаками:

- проста (співвиконавство, співвинність);
- складна (з розподілом ролей).

Однак форми співучасті можна виділити і за СУБ'ЄКТИВНИМИ ознаками, за стійкістю суб'єктивних зв'язків, стійкістю умислу.

Стаття 28 КК визначає основні положення щодо відповідальності суб'єктів кримінального правопорушення, які діють спільно.

Вона передбачає 4 види злочинних спільнот (форм), а саме:

- 1) група осіб без попередньої змови (ч. І ст. 28 КК);
- 2) група осіб з попередньою змовою (ч. 2 ст. 28 КК);
- 3) організована група (ч. 3 ст. 28КК);

4) злочинна організація (ч.4 ст. 28 КК).

Розглянемо конкретно кожну із цих форм.

1. **Група осіб без попередньої змови (ч. І ст. 28).**

У відповідності до **ч. І ст. 28 КК**

*“Кримінальне правопорушення визнається таким, що вчинений групою осіб, якщо у ньому брали участь декілька (2 або більше) **виконавців без попередньої змови між собою**”.*

Це проста форма співучасті і вона передбачає відсутність між співвиконавцями попередньої змови. Вона, як правило, дістає вияв у тих випадках, коли до діяльності одного виконавця приєднується діяльність одного або більше виконавців в процесі вже розпочатого злочину, але до його закінчення.

Наприклад: Шляховий обхідник побачив, що його напарник краде з товарного вагону взуття, підійшов до вагона і разом з напарником вкрав 9 пар взуття.

При цій формі змова на вчинення кримінального правопорушення (доведення його до кінця) має місце не на початку, а вже в процесі вчинення кримінального правопорушення і кожен співвиконавець усвідомлює те, що він спільно з іншим вчиняє один і той же злочин.

Таким чином, для цієї форми характерне СПОНТАННЕ, СИТУАТИВНЕ об'єднання зусиль виконавців для досягнення загального злочинного результату як;

- *безпосередньо перед вчиненням злочину*
- так і*
- *в процесі розпочатого злочину, але до його закінчення.*

Дії таких виконавців мають бути погоджені стосовно об'єкта та об'єктивної сторони злочину.

Так, якщо одна особа наносить удари потерпілому з метою заподіяння йому тілесні ушкодження, а інша особа, скориставшись цим, вилучає майно у потерпілого, то вести мову про співучасть не має підстав.

Відсутність попередньої змови не виключає можливості змови вже під час вчинення кримінального правопорушення між співвиконавцями. Безпосередньо вчиняючи злочин, вони можуть домовитися при цьому про характер спільних дій, розподіляти ролі тощо.

Така форма співучасті характерна при вчиненні ряду злочинів, а саме передбачених статтями:

- ст. 293 “Групове порушення громадського порядку”
- ст. 294 “Масові заворушення”

а в деяких злочинах вона передбачена **як кваліфікуюча ознака:**

- ч. 2 ст. 296 “Хуліганство”
- ч. 3 ст. 152 “Згвалтування”
- ч. 3 ст. 153 “Насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом”.
- ч. 2 ст 121 “Умисне тяжке тілесне ушкодження”.

1. Група осіб з попередньою змовою (ч. 2 ст. 28)

У відповідності до ч.2 ст. 28 КК

“Кримінальне правопорушення визнається вчиненим за попередньою змовою групою осіб, якщо його спільно вчинили декілька осіб (2 або більше), які заздалегідь, тобто до початку кримінального правопорушення домовилися про спільне його вчинення”.

Це також проста форма співучасті, для якої характерно те, що змова повинна мати місце до початку злочину, тобто до початку безпосереднього виконання об’єктивної сторони злочину. Так змова може відбутися задовго до вчинення злочину, або відбутися перед початком злочину, тобто до ЗАМАХУ на кримінальне правопорушення .

Таким чином, така форма співучасті має місце:

- до готування до злочину;
- в процесі готування до злочину.

Звертаю вашу увагу, що закон НЕ ВИМАГАЄ для цієї форми співучасті якої-небудь СТІЙКОСТІ, досить лише змови.

Вчинення кримінального правопорушення за попередньою змовою групою осіб передбачено законом в багатьох випадках як кваліфікуюча ознака:

- ст. 115 КК;
- в корисливих кримінальних правопорушеннях проти власності;
- в кримінальних правопорушеннях у сфері незаконного обігу наркотичних засобів тощо.
- А в тих випадках коли це не передбачено як кваліфікуюча обставина того чи іншого злочину, то відповідно до п. 2 ст. 67 КК виступає обтяжуючою обставиною при призначенні покарання.

III. Організована група (ч.3 ст.28 КК)

За стійкістю суб’єктивних зв’язків та стійкістю умислу виділяються такі форми співучасті, як

- організована група (ч.3 ст. 28 КК);
- злочинна організація (ч. 4 ст. 28 КК)

У відповідності до ч.3 ст. 28 КК:

“Кримінальне правопорушення визнається вчиненим організованою групою, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (3 і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об’єднання для вчинення цього та іншого (інших) злочинів, об’єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи”.

Ця форма співучасті має вже певні відмінності від попередніх.

- 1) кількісна характеристика - повинна складатися з 3 і більше осіб;
- 2) якісна ознака - група повинна зорганізуватися в СТІЙКЕ ОБ’ЄДНАННЯ;
- 3) якісна ознака - кількість злочинів (одного і більше) об’єднаних єдиним планом.

4) Організаційна ознака — розподіл функцій між співучасниками для досягнення цього плану;

5) Суб'єктивна ознака — обізнаність всіх учасників такої групи з цим планом.

Стійкість об'єднання — хоча це поняття і оціночне і встановлюється кожного разу з конкретних обставин справи, але це є визначальною рисою організованої групи.

Стійкість групи визначається стабільністю та згуртованістю її членів, які мають єдині наміри щодо вчинення злочинів.

Зокрема, повинно бути **ядро**, яке складається з осіб, які характеризуються тривалими злочинними зв'язками, намірами, до яких можуть приєднатися інші особи.

Згуртованість групи характеризується її спаяністю та однаковістю.

Це може проявлятися в:

- загальних правилах поведінки;
- наявності організатора (керівника);
- постійних міцних внутрішніх зв'язків між учасниками групи;
- чіткому визначенні функції (ролі) кожного учасника;
- наявності схваленого учасника групи плану злочинної діяльності.

ВАЖЛИВОЮ ОЗНАКОЮ згуртованості є суб'єктивний момент, а саме: єдність наміру учасників такої групи щодо вчинення злочинів, що передбачає усвідомлення кожним з учасників ФАКТУ об'єднання тісно — поєднати свої зусилля з іншими учасниками для досягнення єдиного злочинного результату.

МОТИВИ учасників групи можуть не співпадати між собою.

СТАБІЛЬНІСТЬ - виражається у міцності та постійності функціонування групи.

Це може проявитися в:

- тривалості, системності та детальній організації функціонування даної групи;
- здатності до заміни вибулих учасників шляхом вербування нових членів або у перекваліфікації тих, що залишилися;
- здатності прикрити свою злочинну діяльність своїми силами, та і з допомогою сторонніх осіб (в тому числі і підкупом службових осіб);
- наявності фінансових та інших матеріальних засобів, зброї, приміщень тощо.

Як висновок можна сказати, що організована група, як форма співучасті, спільно не безпечніша від попередніх форм співучасті і діяльність учасників такої групи може характеризуватися як:

- розподілом ролей
- так
- поєднанням цих форм співучасті.

Саме створення організованої групи вже є ГОТУВАННЯМ до злочину, що планували вчинити її учасники.

Лише в одному випадку, який передбачений ст. 392 КК “Дії, що дезорганізують роботу виправних установ”

“організація організованої групи з метою тероризування засуджених або нападу на адміністрацію” визнається ЗАКІНЧЕНИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ.

IV. Злочинна організація (ч. 4 ст. 28 КК).

У відповідності до ч.4 ст. 28 КК

“Кримінальне правопорушення визнається вчиненням злочинною організацією, якщо він скоєний **СТІЙКИМ ІЄРАРХІЧНИМ** об’єднанням декількох осіб (3 і більше), члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою **БЕЗПОСЕРЕДНЬОГО** вчинення **ТЯЖКИХ** або **ОСОБЛИВО ТЯЖКИХ** злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб, або забезпечити функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп”

Це саме найнебезпечніша форма співучасті порівняльне з попередніми.

Злочинна організація - це організована група **ОСОБЛИВОГО РОДУ**, яка у відповідності до закону визначається більшим ступенем стійкості, згуртованості, спрямованості на вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів, керівництвом чи координації злочинної діяльності інших осіб або злочинних угруповань тощо.

Злочинна організація характеризується:

- стійкістю;
- ієрархічністю;
- об’єднанням декількох осіб (3 і більше) – **кількісна характеристика**.
- попередньою змовою зорганізованість її членів (осіб) або структурними частинами (злочинними групами) для спільної злочинної діяльності;
- метою, а саме:
 - а) безпосереднє вчинення ними тяжких або особливо тяжких злочинів;
 - б) керівництво чи координація злочинної діяльності інших осіб чи груп; **(консолідація)**
 - в) забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп **((охорона і консолідація).**

Саме створення злочинної організації й участь в ній утворюють **закінчений злочин**, що тягне відповідальність у випадках, прямо передбачених в Особливій частині КК.

1) **Стійкість** - це поняття аналогічно щодо організованої групи.

2) **Ієрархічність** - полягає в наявності відповідної **СИСТЕМНО СТРУКТУРНОЇ** побудови злочинної організації як через членів (окремих осіб), а також структурних частин. Також вона полягає:

- у підпорядкованості структурних частин злочинної організації єдиному центру, тобто наявність загального керівництва (лідерів), чітко визначену підпорядкованість рядових членів об'єднання його керівникам;

- в наявності вертикальних зв'язків між вищими та нижчими структурами;

- в загально визначені правила поведінки і забезпечення дотримання їх учасниками злочинної організації, обов'язковість прийнятих рішень організаторами для всіх інших учасників.

3) Кількісна характеристика - на відміну від злочинної групи (2 і більше особи) передбачає 3 і більше особи, які об'єднують свої зусилля для заняття злочинною діяльністю;

4) Спрямованість на вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів (як мета).

Це означає, що злочинною організацією може бути визнана лише таке об'єднання 3 і більше осіб, діяльність якого має за мету вчинення учасниками цієї організації тяжких або особливо тяжких злочинів (див. ч.4 і ч.5 ст. 12 КК).

Якщо така мета відсутня, то не має місце злочинної організації навіть за наявністю інших ознак (стійкість, кількість, ієрархічність).

Це буде організована група.

5) Керівництво чи координація злочинної діяльності інших осіб або груп означає наявність планів дій угруповання, розподіл функцій між учасниками організації чи окремими злочинними групами.

Тобто це передбачає спільну діяльність учасників такого об'єднання чи його структурних частин, яка полягає в організації вчинення злочинів іншими особами, керуванні їх підготовкою та вчиненням.

6) Забезпечення функціонування як самої злочинної організації так і інших злочинних груп передбачає створення необхідних умов для існування цих об'єднань і здійснення ними злочинної діяльності.

Така діяльність може полягати у:

- фінансуванні;
- приховуванні;
- забезпеченні правової, медичної, інформаційної допомоги тощо.

7) Створення злочинної організації й участь в ній – утворюють закінчений злочин, що тягне за собою відповідальність у випадках, прямо передбачених в статтях Особливої частини КК.

По-перше - ст. 255 КК “Створення злочинної організації” – це загальна норма, яка передбачає відповідальність за:

- створення злочинної організації;
- керівництво нею;
- участь в ній;
- участь у вчинюваних такою організацією злочинах;
- організація, керівництво чи сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп для спільного вчинення ними злочинів;

- координацію дій таких груп.

Спеціальними видами злочинних організацій є:

- створення або участь у банді (ст. 257 КК);
- створення або участь у терористичній організації чи групі (ст. 258 КК);
- створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань і участь у них (ст. 260 КК).

Підводячи підсумки розгляду цього питання слід зазначити, що питання про форми співучасті у кримінальному правопорушенні – це питання про організаційно-структурне оформлення співучасті.

Форма співучасті передбачає специфіку об'єднання співучасників, яка обумовлюється змістом об'єктивних і суб'єктивних ознак спільної участі кількох суб'єктів кримінального правопорушення у вчиненні умисного злочину. Такими ознаками є спосіб взаємодії співучасників і наявність та характер змови між ними.

Для здійснення ефективної боротьби зі злочинністю це питання має неабияке значення. Фактично, на сьогодні, саме в цих питаннях сконцентрований найбільший комплекс проблем, пов'язаний з подальшим розвитком інституту співучасті.

Переходимо до розгляду наступного питання.

4. Підстави і межі кримінальної відповідальності співучасників

Співучасть як одна із форм злочинної діяльності не створює будь-яких особливих підстав кримінальної відповідальності співучасників.

Як це витікає із **ч. 1 ст. 2 КК єдиною підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого Кримінальним кодексом.**

Це положення повністю поширюється і на випадки вчинення кримінального правопорушення у співучасті. В той же час **межі відповідальності співучасників** визначаються **характером і ступенем участі** кожного з них у вчиненому злочині, які в свою чергу, обумовлюються 1) виконаною роллю; 2) усвідомленням характеру дій інших осіб та 3) рядом інших обставин (форми співучасті тощо).

Кожен співучасник несе відповідальність за спільно вчинений кримінальний правопорушення у межах ним вчиненого і усвідомленого, тобто відповідно до принципу індивідуальної відповідальності.

I. При простій формі співучасті.

У відповідності до ч. 1 ст. 29 КК виконавець (співвиконавець) підлягає кримінальній відповідальності за тією статтею Особливої частини КК, яка передбачає відповідальність за вчинений ними злочин.

- Наприклад: а) ч. 1 ст. 185 КК, якщо не має попередньої змови;
б) ч. 2 ст. 185 КК, якщо мала місце попередня змова групи осіб;
в) ч. 2 ст. 296 КК – хуліганство вчинене групою осіб.

II. При складній формі співучасті, тобто коли має розподіл ролей.

а) **виконавець (співвиконавець)** – правила, за якими несе відповідальність виконавець, аналогічні тим правилам, за якими відповідає особа, яка вчинила кримінальне правопорушення одна (не у співучасті), - він підлягає відповідальності за тією статтею Особливої частини КК, яка передбачає вчинений ним кримінальне правопорушення (**ч. 1 ст. 29 КК**).

При цьому його дії кваліфікуються за відповідною статтею Особливої частини КК без посилання на **ч. 2 ст. 27 КК**.

Наприклад: **ч. 3 ст. 185 КК**.

б) **Всі інші співучасники** (організатор, підбурювач, пособник) відповідають за той злочин, що вчинив виконавець.

Кваліфікація дій виконавця є основою для кваліфікації дій інших співучасників.

Згідно **ч. 2 ст. 29 КК – організатор, підбурювач та пособник** підлягають кримінальній відповідальності за відповідною частиною **ст. 27 КК** і тією статтею (частиною статті) Особливої частини КК, яка передбачає злочин, вчинений виконавцем.

Наприклад: **ч. 1 ст. 27, ч. 3 ст. 185 КК** – організатор крадіжки з проникненням у приміщення, сховище чи житло.

Ч. 4 ст. 27, ч. 3 ст. 185 КК – підбурювач до вчинення крадіжки з проникненням.

Ч. 5 ст. 27, ч. 3 ст. 185 КК – пособник у вчиненні крадіжки з проникненням.

Посилання на відповідну частину ст. 27 КК при кваліфікації інших співучасників обумовлено тим, що:

- з одного боку, організатор, підбурювач та пособник, як правило, безпосередньої участі у виконанні об'єктивної сторони кримінального правопорушення не приймаються;

- з другого боку, цих ознак недостатньо для визначення характеру і ступеня участі вказаних осіб у вчиненні злочину.

Ознаки, описані у **ч. 3, ч. 4, ч. 5 ст. 27 КК** є своєрідним юридичним з'єднувачем дій організатора, підбурювача та пособника з діями виконавця в рамках інституту співучасті.

Таким чином, кваліфікація інших співучасників у принципі завжди визначається діями виконавця, за винятком деяких випадків, про що мова йтиме далі.

Правила кваліфікації діянь організатора, підбурювача та пособника, які визначені у **ч. 2 ст. 29 КК**, не поширюється (не застосовуються) на випадки, коли вони одночасно були **співвиконавцями** злочину.

За таких обставин їх дії належить кваліфікувати за статтею Особливої частини КК без посилання на відповідну частину **ст. 27 КК**, але у постанові про притягнення до кримінальної відповідальності вся діяльність цих осіб повинна бути вказана. Аналогічно і суд поступає при постанові вироку.

В тих випадках, коли вказані особи, при вчиненні декількох злочинів виконували різні ролі в цих злочинах, то їх дії належить кваліфікувати за

сукупністю за кожен кримінальне правопорушення окремо з посиланням на відповідні частини ст. 27 КК.

Наприклад: ч. 3 ст. 27, ч. 3 ст. 185 – перший випадок;

ч. 5 ст. 27, ч. 3 ст. 185 – другий випадок.

При вирішенні питання про відповідальність співучасників раніше виникала проблема **щодо ставлення їм у вину об'єктивних і суб'єктивних ознак злочину**, які характеризують підвищену, або навпаки зменшену відповідальність **виконавця**.

Ці питання вирішені в **ч. 3 ст. 29 КК**: *“Ознаки, що характеризують особу окремого співучасника злочину, ставляться в вину лише цьому співучаснику. Інші обставини, що обтяжують відповідальність і передбачені в статтях Особливої частини КК, як ознаки злочину, що впливають на кваліфікацію дій виконавця, ставляться в вину лише співучаснику, який усвідомлював ці обставини”*.

Відповідно до викладеного в **ч. 3 ст. 29 КК** можлива **різна кваліфікація** співучасників – з одного боку – організатора, підбурювача і посібника, і з другого боку виконавця. Тобто таким чином реалізується принцип індивідуалізації покарання.

Обставинами, які обумовлюють таку різну кваліфікацію є:

- 1) ознаки, що характеризують особу окремого співучасника злочину;
- 2) розходження і зміст умислу співучасників щодо обставин, які обтяжують відповідальність і передбачені у статтях Особливої частини КК як ознаки злочину, що впливають на кваліфікацію дій виконавця (об'єктивного характеру обставини);
- 3) не охоплення змістом співучасників вчиненого виконавцем (суб'єктивного характеру обставини).

Так необхідно виходити із такого:

- 1) **Об'єктивні обставини** – обставини, що характеризують об'єктивну сторону складу і впливають на кваліфікацію злочину, тобто такі обставини, що обтяжують відповідальність і передбачені у статтях Особливої частини КК, як ознаки злочину, що впливають на кваліфікацію дій виконавця (наприклад, спосіб, великий, особливо великий розмір викрадення чи хабара тощо).

Такі обставини, можуть бути інкриміновані (поставлені у вину) іншим співучасникам чи співучаснику, лише тим, які усвідомлювали ці обставини, тобто заздалегідь знали про них, були поінформовані про них.

Наприклад: 1) Виконавець вчинив вбивство з особливою жорстокістю, а інші співучасники про це не знали і навіть не усвідомлювали, що виконавець поступить таким чином, тобто і свідомо не допускали застосування такого способу.

В цьому випадку виконавець несе відповідальність за **п. 4 ч. 2 ст. 115 КК**, а інші співучасники за відповідною частиною **ст. 27 і ч. 1 ст. 115 КК**, як співучасть у простому вбивстві.

- 2) Так, кваліфікуючі ознаки, які характеризують підвищену суспільну небезпеку одержання хабара(вимагання, великий або особливо великий розмір хабара, відповідальне чи особливо відповідальне становище службової особи, яка одержала хабар – **ч. 2, 3 ст. 368 КК**) можуть ставитись у вину іншим співучасникам, якщо ці обставини охоплюються їх умислом.

2) **Суб'єктивні обставини**, які визначають кваліфікацію злочину, вчиненого виконавцем (наприклад, мета, мотив) можуть інкримінуватися іншим співучасникам також за умови, що вони заздалегідь знали про них, були поінформовані про їх наявність.

В протилежному випадку, якщо ці ж ознаки їм не були заздалегідь відомі, співучасники не були поінформовані про них, тобто умислом їх це не охоплювалось, то ці обставини (суб'єктивні ознаки) не можуть бути поставлені їм у вину.

Наприклад: Якщо підбурювач схилив виконавця до вбивства потерпілого, керуючись мотивом помсти, а виконавець, давши на це згоду, вбиває потерпілого, переслідуючи корисливу мету, то виконавець відповідає за **п. 6 ч. 2 ст. 115 КК**, а підбурювач, що не знав про корисливі мотиви виконавця – за **ч. 4 ст. 27, п. 6 ч. 2 ст. 115 КК**.

В той же час, якщо підбурювач був поінформований про корисливі мотиви виконавця, то він буде відповідати за підбурювання до умисного вбивства із корисливих мотивів – **ч. 45 ст. 27, п. 6 ч. 2 ст. 115 КК**.

3) Обставини, що посилюють або пом'якшують відповідальність.

Це стосується тих випадків, коли ці обставини характеризують **лише особу окремого співучасника**.

В тих випадках ці обставини, навіть якщо інші співучасники знали про них, то вони ставляться у вину лише цьому співучаснику.

Наприклад: повторність, рецидив тощо і вони не впливають на кваліфікацію інших співучасників.

1) Так, якщо посібник усвідомлює, що він сприяє в убивстві виконавцю, який вже раніше вчинював вбивство, то посібник несе відповідальність за просте вбивство – **ч. 5 ст. 27 і ч. 1 ст. 115 КК**, а виконавець за вбивство при обтяжуючих обставинах – **п. 13 ч. 2 ст. 115 КК** – за повторне вбивство.

2) Коли під час пологів мати вбиває свою дитину, то її дії, враховуючи стан, в якому вона перебувала кваліфікуються за **ст. 117 КК** “Вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини”, тобто за вбивство при пом'якшуючих обставинах, а будь-який інший співучасник (чоловік, акушерка тощо) такого вбивства буде відповідати за просте вбивство (буз обтяжуючих чи пом'якшуючих обставин) – **ст. 27, ч. 1 ст. 115 КК**, в силу того, що особисті ознаки, що пом'якшують відповідальність матері не можуть впливати на відповідальність інших співучасників.

Хотів би звернути вашу увагу і ще на такий момент.

Вище велася мова про відповідальність співучасників за вчинений кримінальне правопорушення **у простій і складній формах** співучасті за умови, що **кримінальне правопорушення є закінченим**.

А як бути коли виконавець не довів до кінця умисел усіх співучасників, тобто кримінальне правопорушення **є незакінченим**?

На це питання дається відповідь в **ч. 4 ст. 29 КК**, яка гласить:

“У разі вчинення виконавцем незакінченого кримінального правопорушення інші співучасники підлягають кримінальній відповідальності за співучасть у незакінченому злочині”.

В цьому випадку треба встановити стадію, на якій зупинився виконавець:

- чи то це готування до злочину;
- чи то це замах на злочин.

Якщо це на стадії готування до злочину, то дії виконавця належить кваліфікувати з посиланням на **ст. 14 КК (ч. 1 ст. 14, ч. 1 ст. 115 КК)**, а інших співучасників як співучасть у готуванні до кримінального правопорушення і з посиланням на відповідну частину **ст. 27 КК (ч. 5 ст. 27, ч. 1 ст. 14, ч. 1 ст. 115 КК)**. Аналогічно кваліфікується замах на злочин.

ВИСНОВКИ

У якості загального висновку з питань даної лекції слід зазначити, що співучасть у кримінальному правопорушенні є однією з форм злочинної діяльності. Вона передбачає наявність спільних діянь не менше ніж двох суб'єктів злочину, об'єднаних єдиним наміром на вчинення кримінального правопорушення і досягнення єдиного злочинного результату. Така спільна діяльність характеризується тільки умисною формою вини і тільки при вчиненні умисного злочину. Спільна умисна діяльність у вчиненні умисного кримінального правопорушення має підвищену суспільну небезпеку порівняно із вчиненням кримінального правопорушення одноособово. В той же час в залежності від форм співучасті вирішується питання про суспільну небезпечність співучасті як такого злочинного проявлення. Відповідальність за вчинення кримінального правопорушення у співучасті базується на загальних підставах кримінальної відповідальності в покарання призначається у відповідності принципу кримінального законодавства – індивідуалізація покарання, його справедливість.

ТЕМА № 10. ОБСТАВИНИ, ЩО ВИКЛЮЧАЮТЬ КРИМІНАЛЬНУ ПРОТИПРАВНІСТЬ ДІЯННЯ

ВСТУП

I. Поняття і види обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння. Значення в діяльності Національної поліції.

II. Необхідна оборона, її поняття і умови правомірності.

III. Затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення.

IV. Крайня необхідність, її поняття і умови правомірності.

ВИСНОВКИ

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. (Дата звернення 10.08.2018 р.).
єреша Р.В. Кримінальне право України. Загальна частина. Вид. 9-те, перероб. та допов.: навч. посібн. Київ: Алерта, 2023. 576 с.
єреша Р.В. Вчення про суб'єктивну сторону злочину: монографія. К.: Алерта, 1106 с.

ереша Р.В. Проблеми суб'єктивної сторони складу злочину: монографія. К.: Алерта, 2018. 432 с.

римінальне право (Загальна частина) : навчальний посібник / С.А. Шалгунова, О.С. Скок, Т.В. Шевченко, О.І. Соболев, С.М. Школа, С.А. Риб'янець, Ю.В. Волошина, А.О. Марієнко, В.А. Якушкін; за заг. ред. к.ю.н., доц. С.А. Шалгунової. Херсон : Айлант, 2019. – 296 с.

ауково-практичний коментар Кримінального кодексу України /Д.С. Азаров, В.К. Грищук, А.В. Савченко [та ін.]; За заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

8. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина. Вид. 9-те, перероб. та допов. Київ: Алерта, 2023. 576 с.

римінальне право України. Загальна частина : підручник / А. А. Васильєв, Є. О. Гладкова, О. О. Житний та ін. ; за заг. ред. проф. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2020. – 428 с.

римінальне право України. Загальна частина : підручник / Ахмедов Махір Байрам огли, Бабенко А.М. та ін. ; за заг. ред. В.Я. Конопельського, В.О. Меркулової. Одеса, ОДУВС, 2021. 452 с.

Мета лекції

розгляд основних теоретичних положень кримінального права України про обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння в кримінальному праві та законодавстві, їх поняття, види та умови правомірності; значення цих обставин в діяльності працівників Національної поліції.

ВСТУП

На цей час, коли в Україні побудовані основи правової держави, велике значення має забезпечення прав та інтересів особистості, загальнолюдських цінностей, пріоритет яких перед усіма іншими цінностями є постулатом цивілізованої системи права. У зв'язку з цим певну актуальність набувають дослідження проблем колізій між громадянином, з одного боку і державою та суспільством, - з іншого боку.

Однією із сфер, де виникають колізії інтересів людини, суспільства та держави, є сфера розмежування правомірної і кримінально протиправної поведінки.

Громадяни, а також уповноважені державою особи нерідко вимушені вчинювати вчинки, пов'язані з правомірним заподіянням шкоди цінностям, благам або інтересам, які охороняються кримінальним законом, захищаючи свої законні інтереси, права і свободи, а також інших громадян та інтереси суспільства і держави від кримінально протиправних посягань. Це їх суб'єктивне, природне і невід'ємне право.

Наприклад: нанесення шкоди нападнику при необхідній обороні, знищення чужого майна в стані крайньої необхідності, лікарське втручання за згодою хворого, застосування зброї працівником поліції тощо.

Оскільки такі вчинки за своїми зовнішніми ознаками співпадають з ознаками кримінально протиправних посягань, то висновок про їх правомірність є

прерогатива держави в особі спеціально на те уповноважених органів і службових осіб на підставі закону і у відповідності до встановленої ним процедури.

Констатація того факту, що заподіяна шкода відповідає вимогам закону, є підставою для визнання вчиненого діяння не тільки не суспільно небезпечним і не кримінально протиправним, а, навпаки, правомірним і, як правило, суспільно корисним.

В науці такі діяння як: необхідна оборона; крайня необхідність; затримання кримінального правопорушника; виправданий ризик; виконання службових обов'язків; виконання законного наказу та інші називаються обставинами, що виключають суспільну небезпечність і протиправність, або інакше – кримінальну протиправність діяння.

В чинному КК України в Розділі VIII “Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння” передбачені наступні такі обставини:

1. Необхідна оборона (ст. 36);
2. Уявна оборона (ст. 37);
3. Затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення (ст. 38);
4. Крайня необхідність (ст. 39);
5. Фізичний або психічний примус (ст. 40);
6. Виконання наказу або розпорядження (ст. 41);
7. Діяння пов'язане з ризиком (ст. 42);
8. Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 43).

Для працівників Національної поліції вказані обставини мають велике значення, оскільки їх застосування в повсякденній роботі є не лише громадським обов'язком (як для пересічних громадян), а службовим обов'язком.

Предметом розгляду даної лекції будуть обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння, які регламентуються чинним кримінальним законом.

Питання 1. Поняття і види обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння. Значення в діяльності Національної поліції.

Кримінальне законодавство, визначаючи поняття кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 11 КК), вказує передусім на найважливішу його ознаку - суспільна небезпечність діяння (це матеріальна ознака).

Суспільна небезпечність діяння і його протиправність тісно поєднані між собою і тільки у своїй сукупності характеризують його як кримінальне правопорушення.

Відсутність суспільної небезпечності діяння означає і відсутність складу відповідного кримінального правопорушення. Це витікає із ч. 1. ст. 2 КК “Підстава кримінальної відповідальності”, яка вказує, що:

“Підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого цим Кодексом”.

Розвиваючи подальше це положення (тезу) законодавець в ч. 2 ст. 11 КК вказує:

“Не є кримінальним правопорушенням дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого цим Кодексом, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі”.

У кримінальному законодавстві передбачені випадки, коли діяння можуть здаватися суспільно небезпечними і зовні підпадають під ознаки певного кримінально караного діяння, але які через ті чи інші обставини позбавлені суспільної небезпеки і не можуть тягнути за собою кримінальної відповідальності та покарання, тобто не є кримінальним правопорушенням, а навпаки, визнаються правомірними і, як правило, суспільно корисними, або прийнятними.

До таких обставин належать:

1. Необхідна оборона (ст. 36 КК);
2. Затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення (ст. 38 КК);
3. Крайня необхідність (ст. 39 КК);
4. Фізичний або психічний примус (ст. 40 КК);
5. Виконання наказу або розпорядження (ст. 41 КК);
6. Діяння пов'язане з ризиком (ст. 42 КК);
7. Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи або злочинної організації (ст. 43 КК).

Дії, вчинені при вказаних обставинах, як це вказується в нормах, які розкривають ці обставини, підпадають під ознаки суспільно небезпечного діяння, передбаченого певною статтею Особливої частини КК як кримінальне правопорушення.

Таким чином, можна помітити деяку подібність цих дій з окремими кримінальними правопорушеннями. Але це лише зовнішня подібність, оскільки за своєю сутністю вони відрізняються одне від одного.

Відмінність їх зумовлена тим, що дії вчинені в стані необхідної оборони, затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення, крайньої необхідності, виконання наказу чи розпорядження тощо, позбавлені суспільної небезпеки, яка, як вище зазначалось, є обов'язковою ознакою будь-якого кримінально протиправного діяння.

В силу того, що ці дії спрямовані на захист законних інтересів і прав людини і громадянина, інтересів суспільства і держави, яким загрожує небезпека, то вони не тільки не є суспільно небезпечними, а навпаки, є суспільно корисними.

На відміну від КК – 1960 р., який передбачав тільки 3 обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння (необхідна оборона ст. 15 КК; затримання злочинця – ч. 5 ст. 15 КК та крайня необхідність – ст. 16 КК), чинний КК – 2001 р. розширив перелік таких обставин, котрі раніше розглядалися лише в теоретичному аспекті. Це надає можливості громадянам більш активно приймати участь у боротьбі зі злочинністю і більш об'ємніше і повніше захищати їх законні інтереси і права.

Зазначені обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння, характеризуються низкою спільних ознак.

1. Свідомість і вольова поведінка (вчинків) людини у формі дії чи бездіяльності, які викликані певними винятковими обставинами (подіями, процесами або діями), що в свою чергу і обґрунтовують необхідність скоєння таких вчинків.

2. Зовнішня схожість (збіг) – фактичних, видимих, об'єктивних ознак скоєного вчинку (діяння) ознакам відповідного кримінального правопорушення.

Наприклад: позбавлення життя при необхідній обороні і при вбивстві тощо.

Однак при цьому треба мати на увазі, що мову вести про те, що ознаки скоєного діяння (вчинку) підпадають (схожі) під ознаки діяння, передбаченого кримінальним законом можна лише в тих випадках, коли:

а) дія чи бездіяльність особи спрямовані проти об'єкта кримінально-правової охорони, тобто коли суспільні відносини, соціальні блага, інтереси, яким заподіяна шкода взяті під охорону кримінальним законодавством;

б) вчинене діяння відповідає фактичним зовнішнім ознакам об'єктивної сторони того чи іншого складу кримінального правопорушення, що описано в диспозиції кримінально-правової норми статті Особливої частини КК. В тих випадках, коли діяння із зовнішнього боку не збігається з тим чи іншим кримінальним правопорушенням, то не можна вести мову про ці обставини взагалі.

в) Це діяння вчинила особа, яка здатна бути суб'єктом цього кримінального правопорушення.

3) Вони мають не кримінально протиправний характер, а навпаки, їм притаманна правомірність заподіяння шкоди.

Це ґрунтується на відповідності здійсненого вчинку приписам КК (ст. 36,38,39,40,41, 42, 43 КК), тобто ґрунтується на юридичних обов'язках чи на суб'єктивному праві особи чи на владних повноваженнях.

Звідси вони знаходять своє відображення в Конституції України, в інших законах (про Національну поліцію, про Службу безпеки України, або адміністративних законах тощо).

До обставин, що передбачені іншими законодавчими актами можна віднести:

- виконання професійних обов'язків;
- виконання службових обов'язків;
- застосування сили, спеціальних засобів чи зброї;
- тощо.

4) Вони відповідають законним інтересам особи, суспільства або держави, тобто, як правило, є суспільно корисні, або соціально допустимі, тобто прийнятними.

5) Наслідки кримінально-правового характеру таких вчинків полягають у тому, що їх спричинення, якщо воно відповідає приписам (вимогам) закону, виключає кримінальну відповідальність особи за заподіяну шкоду об'єктам кримінально-правової охорони.

На підставі вище викладеного можна дати визначення **обставинам, що виключають кримінальну протиправність** (суспільну небезпечність і протиправність) діяння наступним чином:

це передбачені кримінальним законодавством УМОВИ, за наявності яких діяння, котрі за своїми зовнішніми ознаками схожі з кримінальними правопорушеннями, є правомірними, корисними (соціально прийнятими) вчинками, вчинені за наявності певних підстав і виключають суспільну небезпечність і протиправність діяння, тобто тим самим виключають кримінальну відповідальність особи за заподіяну шкоду об'єктам кримінально-правової охорони.

Для працівників Національної поліції вивчення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння має наступне значення:

- 1) дозволяє захистити свої особисті життя, здоров'я, особисту безпеку та недоторканість та своїх рідних і близьких, оскільки діяльність поліції пов'язана з обґрунтованим ризиком, викликаним постійним та повсякденним спілкуванням з кримінальним елементом;
- 2) застосування цих обставин в діяльності Національної поліції є службовим обов'язком кожного працівника;
- 3) при застосуванні цих обставин працівник Національної поліції повинен діяти у суворій відповідності до Закону України «Про Національну поліцію» та КК України;
- 4) при перебуванні у стані будь-якої із обставин працівник поліції повинен забезпечувати дотримання прав і свобод людини і громадянина відповідно до ст. 3, 27 КК України;
- 5) при здійсненні своїх службових чи професійних обов'язків працівник Національної поліції повинен переслідувати завдання: запобігання та недопущення вчинення нових кримінальних правопорушень.

Висновки до 1 питання:

В якості висновку з цього питання можна зазначити, що законодавець, надаючи значну увагу захисту законних інтересів та прав і свобод громадян значно розширив, порівняно із КК – 1960 року, перелік обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння, котрі раніше розглядалися лише в теоретичному аспекті.

Діяння, вчинені при наведених вище обставинах, за своєю зовнішньою подібністю підпадають під ознаки суспільно небезпечного діяння, передбаченого певною статтею Особливої частини КК, але в силу того, що вони спрямовані на захист інтересів і прав людини і громадянина, інтересів суспільства і держави, яким загрожує небезпека, вони є не тільки суспільно небезпечними, а навпаки, суспільно корисними.

Питання 2. Необхідна оборона, її поняття і умови правомірності (ст. 36 КК).

Статтею 27 Конституції України передбачено, що кожна людина має право захищати своє життя і здоров'я, свої законні права і свободи, а також інших людей від суспільно небезпечних посягань, а ст. 41 Конституції гарантує непорушність права приватної власності, якого ніхто не може бути протиправно позбавлений. Однією із найважливіших гарантій реалізації громадянами гарантованого

Конституцією права на захист від протиправних посягань є інститут необхідної оборони (ст. 36 КК).

Згідно ч.2 ст. 36 КК: “Кожна особа має право на необхідну оборону незалежно від можливості уникнути суспільно-небезпечного посягання або звернутися за допомогою до інших осіб чи органів влади”.

Це суб’єктивне, природне і невід’ємне право будь-якої людини. З цього витікає, що ніхто не може заборонити чи перешкодити іншим чином громадянину реалізувати право на необхідну оборону.

При цьому, що надзвичайно важливо у правовому сенсі (аспекті), реалізація такого права не може обмежуватися можливістю захистити вказані цінності в будь-який спосіб, у тому числі шляхом звернення по допомогу до відповідних державних органів чи службових осіб. Це прямо зафіксовано в ч. 2 ст. 36 КК. Тобто іншими словами, кожний сам має вирішувати, вживати йому заходи оборони від суспільно небезпечного посягання, уникати такого посягання (наприклад, шляхом втечі від того, хто посягає), звертатися за допомогою до інших осіб (сусідів, сторонніх людей, представників влади) або органів влади чи самому в такій ситуації вдаватися до насильницьких дій з метою захисту.

Наданням законом особі абсолютного права на оборону зумовлено рядом моментів і, насамперед тим, що в багатьох ситуаціях лише активна оборона може врятувати життя людини, на яку напали, забезпечити захист власності, інших цінностей.

Наприклад, очікування допомоги поліції при нейтралізації розбійника у віддаленому селі чи в захисті від гвалтівника в лісі і не вжиття у зв’язку з цим заходів оборони було б не лише недоцільним, а й абсолютно не виправданим з будь-якої точки зору.

При цьому треба зауважити, що право на необхідну оборону є, крім того, самостійним, а не додатковим (субсидіарним) щодо діяльності органів держави і службових осіб, спеціально уповноважених охороняти правопорядок.

Оскільки здійснення необхідної оборони є суб’єктивним правом, а не обов’язком громадянина, то відмова його від використання свого права не тягне за собою будь-якої відповідальності, на відміну від деяких службових осіб (наприклад, працівників поліції), для яких необхідна оборона – це не лише право, а ще й службовий обов’язок. За невиконання якого настає кримінальна відповідальність за службові кримінальні правопорушення (ст. 364 або 367 КК).

Щодо громадянина, то треба зауважити, що законодавством на нього не покладається обов’язок повідомляти державним органам чи службовим особам про застосування ним права на необхідну оборону, хоча він і має право зробити повідомлення в інтересах правильного вирішення кримінальної справи, що порушується у зв’язку з суспільно небезпечним посяганням.

І так, у відповідності до ч. 1 ст. 36 КК: “Необхідною обороною визнаються дії, вчиненні з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного відвернення чи

припинення посягання, якщо при цьому не було допущення перевищення меж необхідної оборони “.

Таким чином, можна сказати, що **необхідна оборона** - правомірний захист правоохоронюваних інтересів особи, інтересів суспільства або держави від суспільно небезпечного посягання, який викликаний необхідністю його негайного відвернення чи припинення шляхом заподіяння шкоди тому хто посягає, що відповідає небезпечності посягання або обстановці захисту.

Звідси витікають 2 основних положення а саме:

1) підстава необхідної оборони:

а) наявність суспільно небезпечного посягання;

б) необхідність в його негайному відверненні чи припиненні.

2) суть необхідної оборони – це заподіяння будь-якого виду (майнова, фізична) шкоди особі, що здійснює суспільно небезпечне посягання.

Не має такої шкоди – і не ведеться мова про необхідну оборону, а ведеться мова про захист, що не містить в собі ознаки, які підпадають під ознаки кримінального правопорушення.

Право на необхідну оборону виникає лише за певних умов, визначених законом, які можна розбити на 2 групи:

- умови правомірності, що відносяться до посягання;
- умови правомірності, що відносяться до захисту.

Розглянемо окремо ці умови.

I група - Умови правомірності необхідної оборони, що відносяться до посягання.

1. Посягання повинно бути суспільно небезпечним.

Оборона може здійснюватися тільки від суспільно небезпечного діяння, тобто такого діяння, ознаки якого передбачені КК. Таке посягання походить від людини, яка намагається (пробує) заподіяти шкоду правоохоронюваним інтересам. При цьому треба мати на увазі, що хоча Закон (ст. 36 КК) прямо і не називає таке посягання кримінальним правопорушенням, хоч це і так розуміється. Під суспільно небезпечним посяганням належить розуміти і таке посягання, яке походить від особи, 1) що в силу недосягнення нею віку кримінальної відповідальності 2) або неосудності не можуть вчинити кримінальне правопорушення, 3) або особа, що діє невинно. За правилами необхідної оборони потрібно розглядати і вбивство тварини в тих випадках, коли вона використовується як знаряддя посягання її власником або іншою особою. Вбивство тварини, яка зірвалась з ланцюга і нападає на людей, або такої, що нападає у лісі тощо, необхідно розглядати за правилами крайньої необхідності.

Таким чином, захист у рамках необхідної оборони можливий лише від суспільно небезпечного посягання. Такий захист від правомірного вчинку (наприклад, затримання особи працівниками поліції на законних підставах) чи діяння, яке не є суспільно небезпечним (наприклад, від дрібного хуліганства, або від застосування необхідної оборони) не допускається.

Хотів акцентувати вашу увагу на розповсюджене помилкове міркування, що під суспільно небезпечним посяганням слід розуміти тільки НАПАД, тобто насильницьке посягання.

Насправді закон (ст. 36 КК) не вказує на характер суспільно небезпечного посягання, від якого можлива необхідна оборона. Отже така оборона може здійснюватися не лише від насильницьких (нападу), а й від інших суспільно небезпечних посягань.

Наприклад: Від незаконного заволодіння транспортним засобом шляхом крадіжки.

2) Посягання повинно бути НАЯВНИМ.

Суспільно небезпечне посягання, як і всяка діяльність людини, має початковий і кінцевий моменти, тобто його прояв виражається у тривалості в часі, протягом якого тільки і можлива необхідна оборона. Воно починається з безпосередньої реальної загрози його виконання і закінчується у той момент, коли перервано актом захисту або припинено самим посягаючим. Основою встановлення наявності стану необхідної оборони мають бути насамперед суб'єктивні критерії. Це означає, що в момент нападу особа, яка захищалась, не тільки передбачала неминучість заподіяння їй шкоди, але усвідомлювала необхідність вжиття захисних дій аж до вимушеного заподіяння шкоди тому, хто посягає. (див. абз. 2 п. 2 ППВСУ №1 від 26.04.2002 р.).

Суб'єктивне уявлення особи про початок загрози має ґрунтуватися на врахуванні фактичних обставин конкретного випадку. При оцінці небезпечного стану особи, яка оборонялась, треба враховувати, що загроза могла перейти в напад негайно і в даному місці. Посягання не перестає бути наявним, якщо воно лише зупинено і в кожний момент може розпочатися знову. Посягання вважається закінченим, коли воно перервано захистом або припинено самим посягаючим. З припиненням небезпечного посягання відпадає і право на необхідну оборону. Завдання шкоди посягаючому після закінчення посягання тягне за собою кримінальну відповідальність.

3) Посягання повинно бути реальним, а не мнимим (уявним).

Це означає, що посягання повинно існувати (відбуватися) в реальній дійсності, а не у свідомості особи, яка помилково вважає (в силу невірної оцінки дії потерпілим обставин оточуючого середовища), що має місце посягання. Відповідальність за шкоду, завдану особі, яка помилково прийнята за нападаючого, вирішується за правилами уявної (мнимої) оборони.

II група - Тепер розглянемо УМОВИ правомірності необхідної оборони щодо захисту.

Другим моментом підстави необхідної оборони є необхідність в негайному відверненні чи припиненні суспільно небезпечного посягання.

Така потреба виникає тоді, коли зволікання з боку особи, яка захищається в заподіянні шкоди посягаючому, загрожує негайною і явною шкодою правоохоронюваним інтересам.

Тобто закон має на увазі, надаючи громадянам право на необхідну оборону, лише такі випадки захисту, коли громадянин змушений невідкладно заподіяти

шкоду посягаючому з тим, щоб відвернути чи припинити посягання та ефективно здійснити захист.

Якщо ж така невідкладна потреба

а) ще не виникла або
б) навпаки, вже минула,
то стан необхідної оборони

а) або ще не виник або
б) виникнувши, вже закінчився.

І в першому і в другому випадках відсутній стан необхідної оборони і заподіяння шкоди посягаючому є неправомірним.

Тому, щоб визнати заподіяну шкоду посягаючому правомірною необхідно витримати умови правомірності, що стосуються захисту.

Такими умовами є:

1) Мета необхідної оборони.

Згідно ч.1 ст. 36 КК метою є захист охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечних посягань.

Для визнання оборони правомірною достатньо встановити, що особа, захищаючись переслідувала саме таку мету, незалежно від того чи досягла вона цієї мети чи ні.

В той же час, коли особа, яка захищається, керувалась іншою метою, то її діяння набувають кримінально протиправного характеру і вона несе відповідальність на загальних підставах.

Наприклад: Спровокувавши посягання з метою помсти, розправи під виглядом необхідної оборони.

2) Захист в часі повинен співпадати з посяганням, тобто **СВЄЧАСНІСТЬ** захисту посяганням.

Дії особи, яка захищається, визнаються правомірними лише у разі, якщо вони вчинені протягом усього часу здійснення посягання. Тому шкода, яка заподіяна:

а) в так званому “стані передчасної оборони, або
б) в так званому “стані запізненої оборони

є не правомірною і відповідальність настає на загальних підставах.

Однак із цього правила є виключення. Пленум ВС України “Про практику у справах про необхідну оборону” в постанові № 1 від 26.04.2002 р. в бз.2 п. 2 зазначив: “Слід також мати на увазі, що стан необхідної оборони виникає не лише в момент вчинення суспільно небезпечного посягання, а й у разі створення реальної загрози заподіяння шкоди. При з’ясуванні нарості такої загрози необхідно враховувати поведінку нападника, зокрема спрямованість умислу, інтенсивність і характер його дій, що дають особі, яка захищається, підстави сприймати загрозу як реальну”.

При вирішенні питання, чи не з запізненням застосовано оборону, слід виходити з того, що для особи, яка обороняється, за обставинами повинно бути очевидним, що в застосуванні засобів захисту відпала необхідність. Якщо таке переконання було відсутнє, і той, хто захищався, припускав помилку щодо

необхідності продовжувати захист, то треба вважати, що він знаходився в стані необхідної оборони.

Крім того Пленум ВС наголосив в абз. 2 п. 2 зазначено: “Перехід використовуваних при нападі знарядь або інших предметів від нападника до особи, яка захищається, не завжди свідчить про закінчення посягання”.

Таким чином, можна зробити висновок, що захист, як правило, в часі співпадає з посяганням, але не виключається правомірне заподіяння шкоди до початку посягання чи після закінчення шкоди при наявності певних умов. При відсутності цих умов, заподіяна шкода в таких випадках є кримінально караною на загальних підставах.

3) Шкода спричиняється тільки посягаючому (спрямованість заподіяння шкоди)

При необхідній обороні шкода може бути заподіяна тільки тому, хто посягає, його правам та інтересам. Коли посягання вчиняють декілька осіб, то обороняючись особа може заподіяти шкоду як одному з тих, хто посягає, так і кожному із них. Заподіяння шкоди правам та інтересам інших осіб (сторонніх) не підпадає під ознаки необхідної оборони і відповідальність може настати:

- а) з урахуванням правил крайньої необхідності (ст. 39 КК) або
- б) на загальних підставах.

У вище згаданій постанові Пленуму ВСУ в абз.3 п. 3 вказано: “Якщо при необхідній обороні випадково заподіяно шкоду непричетній до нападу особі, в залежності від наслідків, відповідальність може настати за заподіяння шкоди через необережність”.

4) Співрозмірність захисту

Захист не повинен перевищувати межі необхідності, тобто заподіяна шкода повинна бути необхідною і достатньою в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення суспільно небезпечного посягання.

Іншими словами шкода повинна відповідати небезпечності посягання або обстановці захисту.

Закон не вимагає механічної рівності між засобами і характером оборони та засобами і характером посягання, а також рівність шкоди, заподіяної посягаючому і обороняючому.

Шкода посягаючому може бути заподіяна менша, рівна, або більша, ніж особі, яка захищається, якщо вона не перевищила межі необхідної оборони.

Перевищення меж необхідної оборони буде викладено нижче, а зараз з’ясуємо, що таке

- небезпечність посягання;
- обстановка захисту, співрозмірна, яким повинна бути заподіяна шкода.

Небезпечність посягання визначається:

- в першу чергу цінністю, значимістю об’єкта кримінально правової охорони (життя, здоров’я, свобода людини, недоторканність її власності і житла, громадський порядок тощо)

- по -друге - реальною загрозою заподіяння шкоди цим об’єктам з боку того, хто посягає.

В своїй сукупності вони і визначають межі допустимої шкоди посягаючому при необхідній обороні. Чим небезпечніше посягання, тим більші межі допустимої шкоди.

Обстановка захисту - визначається реальними можливостями і засобами обороняючогося для відвернення чи припинення посягання.

Характер такої обстановки залежить від реального співвідношення сил, можливостей і засобів нападаючих і тих хто захищається.

В зазначеній постанові Пленуму ВС України від 26.04.2002 р. в п. 5 наголошено: “Щоб установити наявність або відсутність ознак перевищення меж необхідної оборони, суди повинні врахувати 1) не лише відповідність чи невідповідність знарядь захисту і нападу, 2) а й і характер небезпеки, що загрожувала особі, яка захищалася, 3) та обставини, що могли вплинути на реальне співвідношення сил, зокрема: місце і час нападу, його раптовість, неготовність до його відбиття, кількість нападників і тих, хто захищається, їхні фізичні дані (вік, стать, стан здоров'я) та 4) інші обставини”.

У випадках, коли має місце посягання групи осіб, яка за кількістю переважає тих, хто захищається, і діє агресивно, з очевидною загрозою для життя чи здоров'я, судам необхідно враховувати, що для захисту ці особи мають право застосовувати такі засоби, які мають в наявності.

Усі ці вище викладені обставини і можуть свідчити про обстановку захисту, яка:

А) в одних випадках є сприятливою для особи, яка захищається (так звана відносно сприятлива), при якій той, хто захищається має фактично і він це усвідомлює перевагу над нападником

Тому особа, яка захищається, усвідомлює, що для забезпечення ефективного захисту у неї не має необхідності заподіювати нападнику тяжку шкоду (смерть або тяжкі тілесні ушкодження).

На це в абз. 3 п. 2 своєї постанови звертає увагу Пленум ВСУ: “При розгляді справ даної категорії суди повинні з'ясовувати, чи мала особа, яка захищалася, реальну можливість ефективно відбити суспільно небезпечне посягання іншими засобами, із заподіянням нападникові шкоди, необхідної і достатньої в конкретній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання.”

Б) в інших випадках, а це як показує практика переважна більшість є несприятливою обстановка для того, хто захищається на підставі вище викладеного.

У такій обстановці особа, яка захищається, щоб успішно відвернути посягання змушена спричиняти посягаючому тяжку шкоду. В цих випадках така шкода є виправданою, тому що тільки вона виступає як необхідна і достатня для успішного відвернення посягання.

Крім того необхідно враховувати і психічний стан особи, яка захищається, в момент захисту.

На це прямо вказує закону (ч.4 ст. 36 КК): “Особа не підлягає кримінальній відповідальності, якщо через сильне душевне хвилювання, викликане суспільно небезпечним посяганням, вона не могла оцінити відповідність заподіяної нею шкоди небезпечності посягання чи обстановці захисту”.

Тобто такий емоційний стан, внаслідок переляку, хвилювання, збудження тощо, викликаного раптовістю посягання чи навпаки його надмірна демонстративність, місцем посягання тощо не дають можливості тому хто захищається чітко і точно співвіднести свої дії з небезпечністю посягання, що йому загрожує. У таких випадках при оцінці правомірності заподіяної шкоди нападникові належить виходити із суб'єктивного сприйняття посягання особи, яка захищається, його небезпечності або обстановки захисту.

І в кінці викладення цього питання хотів звернути вашу увагу на положення, які викладені в ч.5 ст. 36 КК: “Не є перевищенням меж необхідної оборони і не має наслідком кримінальну відповідальність застосування зброї або будь-яких інших засобів чи предметів для захисту від нападу групи осіб, а також для відвернення протиправного насильницького вторгнення у житло чи інше приміщення, незалежно від тяжкості шкоди, яку заподіяно тому, хто посягає”.

Розглянемо перевищення меж необхідної оборони (**ексцес оборони**).

Захист не повинен перевищувати межі необхідності. Заподіяна шкода визнається необхідною і достатньою, а значить, і правомірною, якщо вона відповідає небезпечності посягання або обстановці захисту. Для кожного конкретного випадку існують свої межі необхідної оборони, які виникають з конкретних обставин справи. Якщо особа, яка захищається, перебуваючи в стані необхідної оборони, порушила ці вимоги співрозмірності, то вона перевищила межі необхідної оборони і при певних обставинах несе кримінальну відповідальність за спричинену шкоду нападникові.

Відповідно до ч. 3 ст. 36 КК: “Перевищенням меж необхідної оборони визнається умисне заподіяння тому, хто посягає, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці захисту”.

Таким чином, щоб встановити наявність чи відсутності перевищення меж необхідної оборони належить не механічно (формально) враховувати лише тільки відповідність чи не відповідність знаряддя захисту і нападу (палка –палка, або палка-сокира), чим грішать часто-густо практичні працівники. але і характер небезпеки (цінність блага, що охороняється законом і на яке здійснюється посягання), що загрозувала особі, яка захищалася, обставини, що могли вплинути на реальне співвідношення сил нападаючих і тих, хто захищається, зокрема: місце, час, раптовість нападу, неготовність до його відбуття, кількість нападаючих і тих, хто захищається, їх фізичні дані (вік, стать, інвалідність, стан здоров'я) та інші обставини, а саме? Психічний стан – переляк, збудження, що в кінцевому моменті не дає особі, яка захищається, належним чином сприйняти небезпечність посягання та обстановку захисту. Все це повинно враховуватися при вирішенні питання про перевищення меж необхідної оборони в сукупності і окремо в кожному випадку. Захист завжди повинен бути розумним і ніколи не повинен перетворюватися у помсту, розправу над нападником. Не можна, наприклад, малоцінні майнові інтереси захищати шляхом, заподіяння тяжкої шкоди (вбивство за те, що проник до саду зірвати декілька яблук).

Мову про перевищення меж необхідної оборони вести лише у тих випадках, коли існує реальна і наявне суспільно небезпечне посягання.

Заподіяння шкоди до початку чи після закінчення посягання не є перевищенням необхідної оборони і особа відповідає за заподіяну шкоду на загальних підставах.

Вирішуючи питання про правомірність заподіяння шкоди, належить встановити, чи захищалася особа від реального, вже розпочатого і ще незакінченого суспільно небезпечного посягання. Лише при наявності стану необхідної оборони треба зробити висновок, перевищила вона межі необхідної оборони чи ні”.

Яка ж заподіяна тяжка шкода при перевищенні меж необхідної оборони є неправомірною і тягне за собою кримінальну відповідальність?

На це питання дає відповідь сам законодавець в ч. 3 ст. 36 КК: “Перевищення меж необхідної оборони тягне кримінальну відповідальність лише у випадках, спеціально передбачених у статтях 118 та 124 цього Кодексу”.

Відповідно до ст. 118 КК відповідальність настає за умисне вбивство, а за ст. 124 КК – за умисне спричинення тяжких тілесних ушкоджень.

Таким чином, заподіяння інших наслідків не є перевищенням меж необхідної оборони і не тягне за собою кримінальної відповідальності.

Хотів би звернути вашу увагу ще і на такий момент. До прийняття КК-2001 р. в практиці і теорії непослідовно вирішувалося питання про психічне відношення особи, яка захищалась, до цих наслідків, тобто мова ведеться про форму вини (умисел чи необережність).

Один час вважалось, що психічне відношення може бути як у вигляді умислу так і необережності. Потім – тільки умисна форма вини.

Така нечіткість знайшла своє відображення і в законодавстві у назвах відповідних статей; ст. 97 “Вбивство при перевищенні меж необхідної оборони”, ст. 104 “Заподіяння тяжких тілесних ушкоджень при перевищенні меж необхідної оборони” (КК 1960 р.).

Хоча всі статті (ст. 93-96 КК), які передбачали відповідальність за вбивство, в назвах яких вказувалась форма вини (Умисне вбивство.....).

Чинним законодавством це питання вирішено однозначно, а саме в статтях 118 та 124 вказана форма вини “Умисел”.

Таким чином, при перевищенні меж необхідної оборони заподіюється тяжка шкода у вигляді смерті або тяжких тілесних ушкоджень і психічне ставлення винної особи до них виражається в умисній формі вини. Тому не є перевищенням меж необхідної оборони (ексцесом) заподіяння тяжкої шкоди через необережність.

УЯВНА ОБОРОНА (ст. 37 КК)

Нерідко у житті мають місце ситуації, коли особа, яка захищається, має помилкове уявлення щодо реальності посягання і вона вважає, що захищає правоохоронюванні інтереси, заподіюючи шкоду іншій особі.

Для уявної оборони характерно те, що така фактична помилка викликана, насамперед, поведінкою потерпілого (приятель вирішив пожартувати і намагався в масці в темному місці потребувати гроші у свого товариша), а також усіма обставинами конкретного випадку.

Подібні ситуації прийнято називати УЯВНОЮ (мнимою) ОБОРОНОЮ.

Відповідно до ч. 1 ст. 37 КК: “**Уявною обороною** визнаються дії, пов'язані із заподіянням шкоди за таких обставин, коли реального суспільно небезпечного посягання не було, і особа, неправильно оцінюючи дії потерпілого, лише помилково припускала наявність такого посягання”.

Таким чином, **стан уявної оборони виникає** у таких випадках, коли реального посягання немає, але в особі під впливом дій іншої особи (потерпілого) та особливостей ситуації, в якій вчинено ці дії, виникає помилкове враження про вчинення або реальну загрозу вчинення суспільно небезпечного посягання, внаслідок чого вона заподіює шкоду, вважаючи, що перебуває у стані необхідної оборони.

Відповідальність за заподіяну шкоду в стані уявної оборони.

За загальним правилом заподіяння потерпілому шкоди в стані уявної оборони не виключає кримінальної відповідальності.

Однак, вирішення цього питання залежить від того могла або не могла особа усвідомлювати хибність свого припущення про наявність суспільно небезпечного посягання, тобто який вид помилки нею допущено: **вибачальна** або **невибачальна**.

Якщо особа, перебуваючи в стані уявної (мнимої) оборони з урахуванням конкретних обставин не повинна була і не могла усвідомлювати відсутність реального посягання, а заподіяна шкода нею не перевищувала ту, яка була допустима в умовах реального посягання, то її дії повинні розглядатися як вчинки без вини і прирівнюються до необхідної оборони і виключають кримінальну відповідальність.

Це витікає із тлумачення положень, які містяться у ч. 2 та ч. 3 ст. 37 КК, де зокрема, в ч. 2 ст. 37 КК вказано: “Уявна оборона виключає кримінальну відповідальність за заподіяну шкоду лише у випадках, коли обстановка, що склалася, давала особі достатні підстави вважати, що мало місце реальне посягання, і вона не усвідомлювала і не могла усвідомлювати помилковість свого припущення”.

Якщо ж під час уявної оборони за обставин, передбачених ч.2 ст. 37 КК, особа допустила перевищення меж необхідної оборони для випадків такої від реального суспільно небезпечного посягання, та вона підлягає відповідальності як за перевищення меж необхідної оборони. При чому така відповідальність можлива лише у випадках, передбачених ст. 118, ст 124 КК.

Це витікає із змісту ч. 3 ст. 37 КК: “Якщо особа не усвідомлювала і не могла усвідомлювати помилковості свого припущення, але при цьому перевищила межі захисту, що дозволяються в умовах відповідного реального посягання, вона підлягає кримінальній відповідальності як за перевищення меж необхідної оборони”.

Невибачальною помилкою - визнається така помилка, при якій в обстановці, що склалася, особа не усвідомлювала, але могла усвідомлювати факт відсутності реального суспільно небезпечного посягання, коли б вона проявила більшу пильність, обачність дбалість, то вона підлягає кримінальній відповідальності за заподіяння шкоди з необережності. Сутність невибачальної помилки полягає у тому, що об'єктивні і суб'єктивні обставини в даний момент не

давали достатніх підстав для того, щоб помилятися щодо наявності суспільно небезпечного посягання. Але, незважаючи на це, особа все ж таки припустилася такої помилки і заподіяла тому, хто посягав, шкоду не маючи умислу на це і тому вона підлягає відповідальності лише за необережне заподіяння шкоди, а саме: за заподіяння смерті (ст. 119 КК); за заподіяння тяжких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень (ст 128).

ч. 4 ст. 37 КК констатує: “Якщо в обстановці, що склалася, особа не усвідомлювала, але могла усвідомлювати відсутність реального суспільно небезпечного посягання, вона підлягає кримінальній відповідальності за заподіяння шкоди через необережність”.

Це правило, як вказувалося вище має застосовуватись лише для випадків, коли виникли певні обставини, які могли створити враження про наявність суспільно небезпечного посягання, але особа проявила легковажність чи недбалість в оцінці ситуації і внаслідок цього помилково вжила заходів захисту від неіснуючого посягання.

В той же час, якщо ж обставин, які хоча б частково виправдували помилку, допущену особою в оцінці ситуації, не було і заподіяння шкоди зумовлене виключно надмірною уявою особи, то положення про уявну оборону щодо такої особи не застосовуються і вона має нести кримінальну відповідальність за заподіяну шкоду на загальних підставах.

Закінчуючи висвітлення 2 питання лекції, а саме про необхідну оборону, звертаю вашу увагу на наступне:

1) У відповідності до ч. 4 ст. 36 КК особа не підлягає кримінальній відповідальності, якщо через сильне душевне хвилювання, викликане суспільно небезпечним посяганням, вона не могла оцінити відповідність заподіяної нею шкоди небезпечності посягання чи обстановці захисту.

2) Коли при перевищенні меж необхідної оборони потерпілому заподіяні тяжкі тілесні ушкодження, від яких настала смерть, при відсутності умислу на позбавлення життя, дії винного належать кваліфікувати за статтею 124 КК, а не за статтею 118 КК.

3) Працівники поліції, інших правоохоронних органів, воєнізованої охорони, які у зв'язку з виконанням службових обов'язків заподіяли шкоду нападаючому чи затриманому, не несуть за це кримінальної відповідальності, якщо діяли з дотриманням закону “Про Національну поліцію”, який дає їм право застосовувати заходи фізичного впливу, спеціальні засоби і вогнепальну зброю у випадках, передбачених законом.

4) Дії особи, яка вчинила вбивство або заподіяла тяжкі тілесні ушкодження при перевищенні меж необхідної оборони і одночасно перебувала в стані сильного душевного хвилювання, що раптово виникло в наслідок тяжкої образи, протизаконного насильства або систематичного знущання належить кваліфікувати за ст.118 чи ст.124 КК, а не за ст.116 чи ст. 123 КК, які передбачають відповідно відповідальність за умисне вбивство і умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень вчинені в стані сильного душевного хвилювання.

Висновки по 2 питанню:

Слід зазначити, що необхідна оборона є найпоширенішою в практиці обставина, яка виключає кримінальну протиправність діяння. Право на необхідну оборону належить до основних (конституційних) прав людини. Вперше в історії нашої країни воно знайшло своє закріплення в ст.27 Конституції України 1996 р. Закріплене ст.36 КК право кожного на необхідну оборону від суспільно небезпечного посягання є важливою гарантією реалізації конституційних положень про непорушність прав та свобод людини і громадянина про невід’ємне право кожної людини на життя, недоторканість її житла й майна, а також забезпечує умови захисту суспільних інтересів і інтересів держави.

Питання 3. Затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення (ст. 38 КК)

На відміну від раніше чинного КК України 1960 р. така обставина, що виключає кримінальну протиправність діяння, як затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення, виділена в окрему ст. 38 КК (ч. 5 ст. 15 КК 1960 р.).

Згідно з ч.1 ст. 38 КК: “Не визнаються кримінально протиправними дії потерпілого та інших осіб безпосередньо після закінчення посягання, спрямовані на затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення, і доставлення її відповідним органам влади, якщо при цьому не було допущено перевищення заходів, необхідних для затримання такої особи”.

Сутність цієї обставини полягає у заподіянні особі, яку затримують, певної шкоди (фізичної, майнової, обмеження волі тощо).

Якщо ж особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, затримана без заподіяння шкоди, то правила ст. 38 КК не застосовуються – тому що такі дії завжди правомірні. У відношенні такої особи здійснюється лише доставлення (привід) у відповідні органи влади. Заподіяння шкоди особі, що вчинила кримінальне правопорушення, при її затриманні є правомірним при наявності певних підстав і умов.

Ці умови відносяться як:

- а) – до кримінального правопорушення, вчиненого цією особою, так і
- б) – до самого акту заподіяння особі шкоди при затриманні.

При цьому треба мати на увазі, що умови правомірності спричинення шкоди кримінальному правопорушнику при його затриманні більш суворі, ніж при необхідній обороні. І це зрозуміло, оскільки необхідна оборона спрямована на відвернення чи припинення посягання, тобто вона здійснюється до його закінчення, до спричинення шкоди правоохоронюваним інтересам, в той же час як затримання кримінального правопорушника відбувається після завершення суспільно-небезпечного посягання. Іншими словами, якщо за допомогою необхідної оборони охороняються суспільні відносини, блага, інтереси, то за допомогою затримання забезпечуються інтереси правосуддя.

Підстави виникнення права на затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення.

І так, виходячи із положення, закріпленого в ч. 1 ст. 38 КК правомірне затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення – це насильницькі дії, які спрямовані потерпілим або іншими особами на заподіяння шкоди чи короткострокове позбавлення волі особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, з метою доставлення її відповідним органам влади, якщо ці дії були викликані необхідністю затримання і відповідають небезпечності вчиненого посягання або обставинці затримання кримінального правопорушника.

Які ж підстави затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення?

Це наявність вчинення суспільно-небезпечного посягання, тобто кримінального правопорушення. Що вчинюється кримінальне правопорушення повинно бути очевидним як для потерпілого, так і для інших осіб (крадіжка, розбійний напад, згвалтування тощо).

В протилежному випадку, затримання особи за відсутності такої підстави свідчить про незаконність дій цих осіб, може тягнути кримінальну відповідальність на загальних підставах (наприклад: за заподіяння тілесних ушкоджень, позбавлення волі тощо).

Умови правомірності затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення

Їх можна поділити на 2 групи:

- які відносяться до посягання (факту вчинення кримінального правопорушення);
- які відносяться до акту заподіяння шкоди кримінальному правопорушнику при його затриманні (до факту затримання).

Розглянемо їх.

I. До посягання (факту вчинення кримінального правопорушення)

1) Умови правомірності, що відносяться до посягання визначають:

а) коло осіб, до яких може бути застосовано затримання (відповідають на питання: хто може бути затриманим?);

б) а також ті діяння, за скоєння яких до винної особи може бути застосовано затримання із заподіянням їй шкоди (відповідає на питання: за що може бути затриманим?).

Правовою підставою для затримання особи є вчинення нею суспільно небезпечного посягання, передбаченого кримінальним законом (див. ст. 11 КК) і на це прямо вказано в ч. 1 ст. 38 КК “...спрямовані на затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення ...”, а не будь-якого іншого правопорушення (адміністративного, дисциплінарного тощо).

Таким чином, у відповідності до закону (ч. 1 ст. 38 КК) особою, яка затримується може бути лише кримінальний правопорушник.

З огляду на це не є правомірним заподіяння шкоди при затриманні такої особи, що:

- не досягла віку кримінальної відповідальності за це суспільно небезпечне діяння, передбачене кримінальним законом;
- неосудною.

Відповідальність настає на загальних підставах, за умови, що особа, яка здійснює затримання усвідомлює ці факти.

Закон не визначає свого відношення до випадків затримання уявного кримінального правопорушника (особи, яка помилково прийнята за кримінального правопорушника) із заподіянням йому шкоди.

Вважається, що в таких ситуаціях відповідальність за необгрунтоване заподіяння шкоди повинно вирішуватися за правилами про уявну оборону.

2) Наявність наміру у особи, що вчинила кримінальне правопорушення, зникнути з місця кримінального правопорушення або ухилення від відповідальності за скоєне.

II. До факту затримання (факту заподіяння шкоди кримінальному правопорушнику при його затриманні).

Умови правомірності, що відносяться до затримання (акту заподіяння шкоди кримінальному правопорушнику при його затриманні) визначають:

- підстави заподіяння шкоди кримінальному правопорушнику;
- час затримання (своєчасність);
- необхідність заподіяння шкоди кримінальному правопорушнику при його затриманні;
- співрозмірність шкоди, що заподіюється кримінальному правопорушнику під час його затримання;
- характер дій при затриманні;
- мете затримання;
- коло осіб, які можуть вчинити затримання кримінального правопорушника.

1) Підстави завдання шкоди кримінальному правопорушнику

З одного боку, це кримінальне правопорушення, яке вчинено винною особою, а з іншого боку – припис закону, що надає людині право виконати свій громадський обов'язок в справі забезпечення правосуддя, якому ухилення кримінального правопорушника від затримання заподіює шкоду.

2) Час затримання (своєчасність)

Затримання здійснюється безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення.

Це витікає із закону ч. 1 ст. 38 КК, де прямо вказано: “Не визнаються кримінально протиправними дії потерпілого та інших осіб безпосередньо після посягання, спрямовані...”.

Тут мається на увазі 1) як випадки, коли кримінальне правопорушення до моменту затримання було закінчено, 2) так і випадки, коли кримінальне правопорушення до цього моменту було відвернуто, тобто коли діяння вже здійснювалося.

Якщо ж посягання ще не було, наприклад, особа лише готувалася до вчинення кримінального правопорушення, то заподіяння такій особі шкоди при її затриманні недопустимо.

Недопустимо це також і внаслідок перебігу часу після посягання – на наступний день, через неділю тощо.

Таким чином, початковим моментом виникнення права на затримання є початок кримінально протиправного посягання, коли об'єкт посягання піддався безпосередній загрозі негайного заподіяння шкоди.

Право на затримання зберігається і під час посягання, що продовжується, а також безпосередньо, тобто відразу ж після завершення кримінального правопорушення.

Вжитий у законі термін “безпосередньо” не слід розуміти лише у тому сенсі, що особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, може бути затримана на місці вчинення кримінального правопорушенням відразу ж після його вчинення.

Положення ст. 38 КК поширюється також і на ті випадки, коли особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, залишила місце кримінального правопорушення, однак кримінальний правопорушник зостається у полі зору потерпілого або інших осіб (вони знають куди він сховався, куди побіг тощо), які вимушені були здійснювати переслідування винної особи і затримати її через деякий час поза місцем вчинення кримінального правопорушення. Це так зване затримання по “гарячих” слідах.

Тому затримання, вчинене через деякий час, тобто не безпосередньо після вчинення кримінально протиправного посягання, є неправомірним.

Вважається, що це положення відноситься до всіх осіб, які не є працівниками правоохоронних органів, зокрема Національної поліції, які в силу своїх службових обов’язків продовжують цю роботу і в тих випадках, коли кримінальному правопорушнику вдалося втекти з місця кримінального правопорушення. Така особа об’являється у розшук і він здійснюється за орієнтировками працівниками Національної поліції.

3) Необхідність заподіяння шкоди кримінальному правопорушнику при його затриманні.

Вона обумовлюється небезпечністю вчиненого кримінальним правопорушником посягання або обстановкою затримання. Шкода, заподіяна кримінальному правопорушнику, є вимушеною в силу того, що кримінальні правопорушники, як правило, відмовляються виконувати вимоги того, хто затримує, намагаються зникнути з місця кримінального правопорушення.

Ця **шкода** може виявлятися у вигляді:

1. Обмеження волі і свободи переміщення на нетривалий час (зв’язування, закриття в приміщенні);
2. Нанесення тілесних ушкоджень;
3. Знищення або пошкодження особистого майна (наприклад, автомобіль, одяг тощо).

Небезпечність вчиненого діяння визначається його тяжкістю (див ст. 12 КК).

Обстановка затримання визначається обставинами конкретного випадку.

Тут враховуються і вік і стан здоров’я як кримінального правопорушника, так і того хто затримує його та інші причини, що і визначають необхідність і правомірність заподіяння шкоди.

Наприклад: Очевидно, що особа, яка здійснює затримання не має можливості, в силу вище перерахованих обставин, догнати кримінального правопорушника, який втікає від нього, ранить останнього в ногу.

Такі дії будуть відповідати даній обстановці.

Іншими словами, обстановка повинна бути такою, коли затримання кримінального правопорушника без заподіяння йому шкоди було неможливим – такі наслідки в цьому випадку явилися вимушеними і необхідними.

І, навпаки, коли обстановка свідчить про реальну можливість затримати кримінального правопорушника без заподіяння йому шкоди і це усвідомлює потерпілий або інші особи, проте таку шкоду заподіюють, то це тягне за собою кримінальну відповідальність на загальних підставах.

4) Співрозмірність шкоди, що заподіюється кримінальному правопорушнику під час його затримання.

Ця умова тісно пов'язана з попередньою. Шкода, яка заподіюється кримінальному правопорушнику повинна бути співрозмірна обставинам конкретного затримання.

У відповідності до закону, вимушене (необхідне) заподіяння шкоди не може бути безмежним, в силу того, що кримінальний правопорушник навіть самим фактом скоєння кримінального правопорушення і прагненням ухилитися від затримання не ставить себе поза законом.

Згідно закону, заподіяння майнової шкоди, нанесення ударів, легких і середньої тяжкості тілесних ушкоджень завжди визнається правомірним при наявності усіх інших умов. Такі наслідки при затриманні ніколи не утворюють перевищення його меж.

Це витікає із ч. 2 ст. 38 КК, де вказується: “Перевищення заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, має наслідком відповідальність лише у випадках, спеціально передбачених у статтях 118 та 124 цього Кодексу”.

Тобто ведеться мова про умисне вбивство та умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень.

Можливість заподіяння як співрозмірної шкоди у вигляді тяжких тілесних ушкоджень сумніву і заперечень не викликає.

Щодо заподіяння тяжкої шкоди у вигляді смерті затримуваному, допустимість якої витікає із положень закону, то тут виникають певні заперечення, а саме:

1) Затримання кримінального правопорушника, на відміну від необхідної оборони, не пов'язано з запобіганням спричинення шкоди інтересам і правам особи, яка затримує кримінального правопорушника, або інших осіб.

Ухилення кримінального правопорушника від затримання спричиняє шкоду правосуддю, саме воно і терпить шкоду.

Однією із найнебезпечніших форм такого ухилення є втеча з місця позбавлення волі або з-під варти (ст. 393 КК) особою, яка відбуває покарання у вигляді позбавлення волі або арешту чи перебуває в попередньому ув'язненні.

За вчинення таких дій особа карається від 3 до 5 років позбавлення волі!!! Яка ж тут тоді співрозмірність?!

2) Безперечно очевидно, як це витікає із закону (ч. 1 ст. 38 КК) затримання кримінального правопорушника проводиться для того, щоб в кінцевому рахунку, відбулось правосуддя. Цей результат досягається шляхом спричинення кримінальному правопорушнику при його затриманні будь-якої шкоди, крім

смерті. Заподіяння ж йому смерті з одного боку, взагалі виключає можливість відправлення правосуддя, а з іншого боку – особа, яка заподіяла смерть якби бере на себе функції слідчого, судді та виконавця вироку, що суперечить чинному законодавству (відправлення правосуддя здійснюється лише судом від імені держави; покарання у вигляді смертної кари виключено).

3) У законі ведеться мова про затримання кримінального правопорушника. Чи можна у зв'язку з цим з позиції лігвіністики, логіки та інших позицій, стверджувати, що позбавлення волі є не що інше, як затримання?

4) Позбавлення життя затримуваного робить недосяжною ту мету, яка вказується в законі (ч. 1 ст. 38 КК) доставлення його відповідним органам влади – це є обов'язковою метою. Позбавлення ж життя кримінального правопорушника з метою доставити його труп органам влади уявляється безглуздом.

Наведені міркування дозволяють зробити висновок, що надання права позбавити життя затримуваного навряд чи є обґрунтованим.

Згідно з ч. 2 ст. 38 КК: “Перевищенням заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, визнається умисне заподіяння особі, що вчинила кримінальне правопорушення, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Перевищення заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, має наслідком відповідальність лише у випадках, спеціально передбачених у статтях 118 та 124 цього Кодексу”.

Тобто, це означає, що заподіяна кримінальному правопорушнику шкода неспіврозмірна і вона є неправомірною.

Тому, наприклад, вимушене заподіяння тяжкої шкоди хулігану, що ухиляється від затримання, який вчинив напад не пов'язаний з посяганням на особу, свідчить про явну невідповідність цієї шкоди небезпеці вчиненого ним.

Так само заподіяння убивці смерті в обстановці, при якій громадянин очевидно мав і усвідомлював реальну можливість затримати його шляхом заподіяння менш тяжкої шкоди, свідчить про явну невідповідність заподіяної шкоди у відносно сприятливій обстановці затримання.

При цьому належить враховувати суб'єктивне відношення того, хто затримує, до тієї шкоди, що ним заподіюється кримінальному правопорушнику. Затримуючий повинен розуміти, що заподіювана тяжка шкода явно не відповідає небезпеці вчиненого посягання або явно більш ніж достатня для затримання особи, що вчинила це посягання (кримінальне правопорушення). Тобто при перевищенні меж заподіяння шкоди при затриманні відповідальність настає за умисне заподіяння тяжкої шкоди.

Відповідальність настає в цьому разі тільки у 2-х випадках, спеціально передбачених законом:

1) ст. 118 – умисне вбивство у разі перевищення заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення;

2) ст.124 - умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Заподіяння кримінальному правопорушнику іншої шкоди є некараним.

Затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення, як і необхідна оборона, виключає кримінальну відповідальність за вимушене заподіяння шкоди особі, яка вчинила кримінальне правопорушення при дотриманні умов правомірності, що розглянуті вище. Ці дії спрямовані на забезпечення здійснення правосуддя щодо особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, а тим самим на забезпечення конституційних прав і свобод особи, яка піддалась кримінально протиправному посяганням.

Висновки по 3 питанню:

Таким чином, суспільна корисність, соціальна цінність затримання полягає у тому, як вже вказувалось, що така діяльність сприяє здійсненню принципу невідворотності відповідальності за кримінальне правопорушення, а також усуває загрозу вчинення особою, яка затримується, нових кримінальних правопорушень, запобігає можливості у подальшому здійсненні кримінально протиправної діяльності.

Питання 4. Крайня необхідність та умови її правомірності

Наступною обставиною, що виключає кримінальну протиправність діяння є крайня необхідність.

Вона є такою обставиною, за наявності якої особа може заподіяти шкоду правоохоронюваним інтересам третіх осіб, тобто таких, які непричетні до ситуації, що склалась, з метою відвернення небезпеки, яка загрожує особі, її правам чи правам інших громадян, а також суспільним інтересам чи інтересам держави, і не підлягає за це кримінальній відповідальності.

Згідно ч. 1 ст. 39 КК: “Не є кримінальним правопорушенням заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам у стані **крайньої необхідності**, тобто для усунення небезпеки, що безпосередньо загрожує особі чи правоохоронюваним законом правам цієї людини або інших осіб, а також суспільним інтересам чи інтересам держави, якщо цю небезпеку в даній обстановці не можна було усунути іншими засобами і якщо при цьому не було допущено перевищення меж крайньої необхідності”.

Право на заподіяння шкоди в стані крайньої необхідності, на відміну від необхідної оборони є субсидіарним (додатковим) правом. Ним громадянин може скористатися лише в тому випадку, якщо в даній обстановці заподіяння шкоди є вимушеним, крайнім, останнім засобом усунення небезпеки.

Як і необхідна оборона, крайня необхідність теж має свої умови правомірності.

Сам стан крайньої необхідності виникає при наявності відповідної підстави, що складається з 2-х моментів (елементів):

1. Небезпеки, яка безпосередньо загрожує правоохоронюваним інтересам особи, суспільства або держави;
2. Неможливості усунення цієї небезпеки іншими засобами, крім заподіяння шкоди цим інтересам.

Таким чином, суть крайньої необхідності, як і необхідної оборони полягає в заподіянні шкоди правоохоронюваним інтересам особи, інтересам суспільства та

держави. Правомірність заподіяння такої шкоди буде лише у тих випадках, коли будуть дотримані умови правомірності крайньої необхідності, які можна поділити на 2 групи, що відносяться до:

- 1) загрози (небезпеки);
- 2) відвернення загрози (захист від загрози).

Розглянемо окремо ці групи умов.

Умови правомірності, що відносяться до загрози (небезпеки)

Загроза (небезпека) повинна бути:

- 1) суспільно небезпечною.

Але на відміну від необхідної оборони, при якій єдиним джерелом суспільно небезпечного посягання є суспільно небезпечна поведінка людини, то при крайній необхідності джерелами загрози можуть бути:

- стихійні сили природи (повені, обвали);
- дії механізмів та різноманітні процеси (технологічні, виробничі тощо);
- поведінка тварин;
- не виключається кримінально протиправна поведінка людини, як така,

що поєднана з недбалим поводженням з джерелом підвищеної небезпеки (зброя, радіоактивні, їдкі речовини та інші предмети) або вчинення кримінального правопорушення (наприклад, касир викрадає гроші внаслідок погрози озброєного кримінального правопорушника).

В той же час не буде стану крайньої необхідності, якщо небезпечна ситуація є наслідком поведінки особи, що опинилась у цій ситуації.

- 2) наявною.

Тобто така, що існує в реальній дійсності, безпосередньо загрожує завданням шкоди законним інтересам громадян, інтересам суспільства чи держави або вже завдає.

Якщо така небезпека поки ще не виникла або, навпаки, уже реалізувалася в заподіяній шкоді, то це виключає стан крайньої необхідності.

Початковим моментом виникнення загрози є той момент, коли безпосередньо існує можливість заподіяння шкоди (затоплення, смерті, аварії).

Кінцевим моментом існування загрози визначається або припиненням її або її реалізацією (наприклад, пожежа знищила майно або погашена тощо).

- 3) реального, а не уявного

Небезпека є дійсною, тобто існує реально, а не в уяві особи. Інді особа може помилково вважати, що безпосередня загроза існує, а фактично вона відсутня, це так звана уявна крайня необхідність. Правові наслідки за спричинену шкоду в стані уявної крайньої необхідності належить вирішувати за правилами уявної оборони (ч. 2 – ч. 4 ст. 37 КК).

Умови правомірності відвернення загрози (небезпеки)

Другим моментом (елементом) підстави наявності стану крайньої необхідності є неможливість усунення цієї небезпеки іншими засобами, крім заподіяння шкоди іншим інтересам.

Вчинені при цьому дії підпадають під ознаки якогось діяння, передбаченою Особливою частиною КК, тобто зовні вони є кримінально протиправними.

Неможливість усунення небезпеки іншими засобами свідчить про те, що особа в тій обстановці, що виникла вимушена свідомо заподіяти шкоду, в силу того, що інші можливості усунути безпосередню небезпеку відсутні.

Тобто заподіяння шкоди в цій обстановці є єдино можливим засобом захисту від такої небезпеки.

Тому, якщо в особи є декілька засобів усунення небезпеки, у тому числі і не пов'язаних із можливістю заподіяння шкоди і особа це усвідомлює, то не має стану крайньої необхідності.

А звідси заподіяну нею шкоду не можна визнавати правомірною і особа несе відповідальність на загальних підставах.

Таким чином, в стані крайньої необхідності, на відміну від необхідної оборони, має місце протиставлення двох правоохоронюваних інтересів:

- таким, яким безпосередньо загрожує небезпека;
- таким, що відносяться до третіх осіб, які не причетні до виникнення цієї загрози (небезпеки).

Умовами, що відносяться до захисту є:

1. **Мета** - це усунення небезпеки законним інтересам громадян, інтересам суспільства чи держави.

2. **Спрямованість** (об'єкт крайньої необхідності) - у стані крайньої необхідності для усунення небезпеки шкода, як правило заподіюється третім особам, які не пов'язані зі створенням цієї небезпеки. Але не виключається заподіяння шкоди інтересам особи, яка своїм діянням викликала небезпеку заподіяння шкоди іншим правоохоронюваним інтересам.

3. **Характер дій** - крайня необхідність припускає лише активну поведінку особи при відверненні загрози. Ця поведінка може знаходити свій прояв у різноманітних діях особи (наприклад, самовільне, або насильницьке вилучення транспортного засобу для доставлення в лікарню хворого, якому необхідна негайна операція тощо).

4. **Своєчасність заподіяння шкоди.** Про це вже велася вище мова - ккцентую вашу увагу лише на те, як і при необхідній обороні, так і при крайній необхідності, цей стан, тобто спричинення шкоди, яка визнається правомірною, має місце тоді, коли існує загроза, тобто має місце початок і кінець її. В протилежному випадку буде мати місце так звана "передчасна" або "спізніла" крайня необхідність. Відповідальність в цих випадках настає на загальних підставах.

5. **Межі заподіяння шкоди** - в ст. 39 КК законодавець не визначає межі заподіяння шкоди в стані крайньої необхідності. Але шляхом тлумачення ч. 2 ст. 39 КК яка гласить: "Перевищення меж крайньої необхідності є умисне заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам, якщо така шкода є більш значною, ніж відвернена шкода", тобто, можна зробити висновок, що заподіяна шкода повинна бути меншою або рівнозначною. Отже, граничною і правомірною у стані крайньої необхідності повинна визнаватися заподіяна шкода, якщо вона рівнозначна відверненій або є менш значною, ніж відвернена шкода.

Особа, яка допустила перевищення меж крайньої необхідності, за відсутності обставин, передбачених ч. 3 ст. 39 КК:

“Особа не підлягає кримінальній відповідальності за перевищення меж крайньої необхідності, якщо внаслідок сильного душевного хвилювання, викликаного небезпекою, що загрожувала, вона не могла оцінювати відповідність заподіяної шкоди цій небезпеці”, підлягає кримінальній відповідальності за вчинення дій на загальних підставах. Такі дії оцінюються з урахуванням пом’якшуючої покарання обставини, у відповідності до п. 8 ч. 1 ст. 66 КК.

Акцентую вашу увагу на те, що на відміну від необхідної оборони, крайня необхідність не звільняє особу від цивільно-правової відповідальності за заподіяну шкоду.

Висновки по 4 питанню:

Належить зазначити, що закріплення інституту крайньої необхідності є визнання з боку держави можливості у відповідних ситуаціях, при дотриманні встановлених правил спричинення шкоди одним право охоронюваним інтересам для захисту інших, що виключає кримінальну відповідальність особи.

Проте на відміну від необхідної оборони, крайня необхідність не звільняє особу від обов’язку відшкодувати заподіяну майнову шкоду. Однак, суд, розглядаючи справу, може з урахуванням обставин справи поставити рішення про звільнення особи від відшкодування повністю або частково, а також покласти обов’язок по відшкодуванню на третю особу, якщо дії в стані крайньої необхідності були вчинені в її інтересах.

Висновки по лекції:

У розглянутих в лекції випадках дії особи об’єктивно (формально) містять ознаки діяння, передбаченого кримінальним законом як кримінальне правопорушення, але такі дії не можуть тягти кримінальної відповідальності, оскільки вони з позиції кримінального права, при наявності певних обставин і умов, є правомірними і, як правило, суспільно корисними. Наявність передбачених кримінальним законом обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння дає змогу особі більш активно приймати участь у суспільному житті, вирішуючи певні завдання як особистого, так і суспільного характеру по захисту законних прав та інтересів, а також сприяє правоохоронним органам більш успішно, ефективно вести боротьбу зі злочинністю і зокрема з організованою.

Значення наявності цих обставин у КК полягає в тому, що вони:

- 1) чітко розрізняють кримінально протиправний прояв від правомірного діяння, яке схоже на нього, а отже, забезпечують законність і справедливість рішення відносно поведінки конкретної особи, що далеко не завжди є очевидним;
- 2) сприяють підвищенню правової активності та правової свідомості громадян і службових осіб, які потребують законодавчих гарантій своєї захищеності в разі нанесення ними шкоди при здійсненні свого права або виконання службових чи громадських обов’язків;
- 3) мають важливе профілактичне значення.

Для працівників Національної поліції вивчення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння необхідне тому, що:

- 1) дозволяє захистити свої особисті життя, здоров’я, особисту безпеку та недоторканість та своїх рідних і близьких, оскільки діяльність поліції пов’язана з

обґрунтованим ризиком, викликаним постійним та повсякденним спілкуванням з кримінальним елементом;

2) застосування цих обставин в діяльності Національної поліції є службовим обов'язком кожного працівника;

3) при застосуванні цих обставин працівник Національної поліції повинен діяти у суворій відповідності до Закону України та КК України;

4) при перебуванні у стані будь-якої із обставин працівник поліції повинен забезпечувати дотримання прав і свобод людини і громадянина відповідно до ст. 3, 27 КК України;

5) при здійсненні своїх службових чи професійних обов'язків працівник Національної поліції повинен переслідувати завдання: запобігання та недопущення вчинення нових кримінальних правопорушень.

ТЕМА № 11 ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

ВСТУП

I. Види, правові підстави та порядок звільнення від кримінальної відповідальності.

II. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45 КК).

III. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК).

IV. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки (ст. 47 КК).

V. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки (ст. 48 КК).

VI. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49 КК).

ВИСНОВКИ

РЕКОМЕНДОВАНА Література:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL:

4. Вереша Р.В. Кримінальне право України. Загальна частина. Вид. 9-те, перероб. та допов.: навч. посібн. Київ: Алерта, 2023. 576 с.

5. Вереша Р. В. Вчення про суб'єктивну сторону злочину: монографія. К.: Алерта, 2018. 1106 с.

6. Вереша Р.В. Проблеми суб'єктивної сторони складу злочину: монографія. К.: Алерта, 2018. 432 с.

кримінальне право (Загальна частина) : навчальний посібник / С.А. Шалгунова, О.С.

Скок, Т.В. Шевченко, О.І. Соболев, С.М. Школа, С.А. Риб'янець, Ю.В. Волошина, А.О. Марієнко, В.А. Якушкін; за заг. ред. к.ю.н., доц. С.А. Шалгунової. Херсон : Айлант, 2019. – 296 с.

ауково-практичний коментар Кримінального кодексу України /Д.С. Азаров, В.К. Грищук, А.В. Савченко [та ін.]; За заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

9. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина. Вид. 9-те, перероб. та допов. Київ: Алерта, 2023. 576 с.

кримінальне право України. Загальна частина : підручник / А. А. Васильєв, Є. О. Гладкова, О. О. Житний та ін. ; за заг. ред. проф. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2020. – 428 с.

кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ахмедов Махір Байрам огли, Бабенко А.М. та ін. ; за заг. ред. В.Я. Конопельського, В.О. Меркулової. Одеса, ОДУВС, 2021. 452 с.

Мета лекції:

допомога курсантам та студентам у вивченні інституту звільнення від кримінальної відповідальності, встановленого в Загальній частині Кримінального кодексу України, пошуку рішень проблемних питань, пов'язаних із звільненням від кримінальної відповідальності осіб, винних у вчиненні кримінальних правопорушень, на підставах, передбачених у Загальній частині КК. Підстави звільнення від кримінальної відповідальності, що передбачаються в Особливій частині КК, базуються на інших принципах і мають за мету, в основному, сприяння попередженню і розкриттю кримінальних правопорушень.

Крім того, метою цієї лекції є також показати курсантам та студентам гуманізм кримінальної політики України в питанні покарання осіб за скоєні кримінальні правопорушення, передусім можливості звільнення їх від кримінальної відповідальності, а також показати їм взаємозв'язок цієї теми з попередніми і наступними темами та з іншими науками.

Вступ

Звільнення від кримінальної відповідальності на підставах, передбачених в Загальній частині КК, слід розглядати як одну із форм реалізації державою кримінальної відповідальності, що виникає у зв'язку з вчиненням суб'єктом кримінального правопорушення суспільно небезпечного діяння, передбаченого Кримінальним кодексом України.

Передбачаючи можливість звільнення особи, винної у вчиненні кримінального правопорушення, законодавець демонструє гуманізм з боку держави до тих, хто вчинив кримінальне правопорушення вперше і такий, що не становить великої суспільної небезпеки, активно сприяв розкриттю кримінального правопорушення, відшкодував добровільно у повній мірі причинені збитки та за іншими підставами.

Законом окреслюються підстави (ст.ст.44-49 КК) та порядок звільнення від кримінальної відповідальності (статті 285-289 КПК).

Отже, можна визначити поняття звільнення від кримінальної відповідальності як здійснювану у відповідності з кримінальним і кримінально-процесуальним законодавством форму реалізації кримінальної відповідальності, яка полягає у відмові держави в особі уповноваженого суду від застосування передбачених законом заходів кримінально-правового характеру до осіб, які вчинили кримінальне правопорушення.

Завдяки наявності інституту звільнення від кримінальної відповідальності реалізуються такі принципи як економія кримінальної репресії, гуманізм та індивідуалізація відповідальності.

Звільнення від кримінальної відповідальності розуміється як звільнення особи від можливого в майбутньому з боку держави кримінально-правового примусу і може застосовуватися лише до набрання законної сили обвинувальним вироком. Після набрання чинності обвинувального вироку мова може йти тільки про звільнення від кримінального покарання.

I. Види, правові підстави та порядок звільнення від кримінальної відповідальності

В залежності від правового акта, на підставі якого здійснюється звільнення від кримінальної відповідальності, розрізняють звільнення:

- а) у Загальній частині;
- б) у Особливій частині.

В розділах III, IX, XII Загальної частини КК України встановлені такі підстави звільнення від кримінальної відповідальності:

- 1) добровільна відмова від доведення кримінального правопорушення до кінця (ст.17 КК);
- 2) дійове каяття (ст.45 КК);
- 3) примирення винного з потерпілим (ст.46 КК);
- 4) передача винного на поруки (ст.47 КК);
- 5) зміна обстановки (ст.48 КК);
- 6) закінчення строків давності (ст.49 КК);

Крім вказаних, в Особливій частині КК України передбачені у 22 нормах так звані спеціальні підстави звільнення від кримінальної відповідальності (ч.2 ст.111, ч.2 ст.114, ч.5 ст.158-3, ч.3 ст.175, ч.4 ст.212, ч.4 ст.212-1, ч.6 ст.255, ч.2 ст.255-2, ч.6 ст.258, ч.2 ст.258-3, ч.4 ст.258-5, ч.6 ст.260, ч.3 ст.263, ч.4 ст.265, ч.4 ст.289, ч.4 ст.307, ч.4 ст.309, ч.4 ст.311, ч.5 ст.321, ч.4 ст.321-1, ч.5 ст.354, ч.5 ст.447 КК).

Крім означених видів звільнення від кримінальної відповідальності виділяють:

а) **обов'язкові** (імперативні) – дійове каяття, примирення винного з потерпілим, закінчення строків давності);

б) **не обов'язкові** (факультативні), передбачені ст.47 (передача на поруки) та ст.48 (зміна обстановки).

А також:

а) **безумовні** (остаточні і безповоротні: ст.ст.45, 46, 48 і 49 КК);

б) **умовні** (тобто звільнення під умовою належної поведінки винної особи протягом певного часу після прийняття рішення про її звільнення від кримінальної відповідальності – ст.47 КК при передачі винного на поруки).

В науці кримінального права розглядаються і інші пропозиції щодо введення в кримінальне законодавство додаткових підстав звільнення від кримінальної відповідальності.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, звільнення від кримінальної відповідальності – це здійснювана у відповідності з кримінальним і кримінально-процесуальним законодавством форма реалізації кримінальної відповідальності, яка полягає у відмові держави в особі уповноваженого суду від застосування передбачених законом заходів кримінально-правового характеру до осіб, які вчинили кримінальне правопорушення.

До основних підстав звільнення від кримінальної відповідальності відносять:

- 1) дійове каяття (ст.45 КК);
- 2) примирення винного з потерпілим (ст.46 КК);
- 3) передача винного на поруки (ст.47 КК);
- 4) зміна обстановки (ст.48 КК);
- 5) закінчення строків давності (ст.49 КК);

II. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45 КК)

Кримінальним кодексом України 2001 року закріплена нова підстава для звільнення від кримінальної відповідальності особи у зв'язку з дійовим каяттям. Ст.45 КК встановлює: “ Особа, яка вперше вчинила кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин, крім корупційних кримінальних правопорушень, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона після вчинення кримінального правопорушення щиро покалася, активно сприяла розкриттю кримінального правопорушення і повністю відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду.”.

Кримінальним кодексом України 1960 р. в ст.40 явка з повинною, щире каяття, сприяння у розкритті злочину визнавались лише пом'якшуючими обставинами.

Поняття дійове каяття є комплексним і складається з наступних ознак:

по-перше – це щире каяття особи, винної у вчиненні кримінального правопорушення, тобто засуджує свою кримінально протиправну поведінку, щиро жалкує за спричинену шкоду, співчуває потерпілим, визнає свою вину за усіма законно висунутими проти нього пунктами обвинуваченнями, дає правдиві показання по ним, демонструє готовність понести законне покарання;

по-друге – це активне сприяння розкриттю кримінального правопорушення, яке передбачає, окрім дачі правдивих показань відносно особистих діянь, повідомлення всіх відомостей, що мають істотне значення для розкриття і розслідування кримінального правопорушення, а також усунення заподіяної кримінальним правопорушенням шкоди. Наприклад, відомості про всіх

співучасників, знаряддя і засоби вчинення кримінального правопорушення, речові докази, викрадене майно, їх місцезнаходження, причини та умови, що послужили вчиненню кримінального правопорушення та інше. Активне сприяння розкриттю кримінального правопорушення може полягати і в наданні особистої допомоги в пошуках речових доказів, викраденого, свідків, співучасників та ін.;

Ухилення від повідомлення органам дізнання, слідства та суду будь-яких відомостей, важливих для успішного розкриття і розслідування кримінального правопорушення, виключає активне сприяння розкриттю кримінального правопорушення як обставини звільнення від кримінальної відповідальності.

і по-третє – це повне відшкодування завданих нею збитків або усунення заподіяної шкоди.

Законодавець вказує, що відшкодування збитків, заподіяних кримінальним правопорушенням, мусить бути особою, тобто, слід розуміти, особисто винним, а не в цілому кримінальним правопорушенням при вчиненні його групою осіб. Полягати відшкодування збитків може бути у поверненні потерпілому викраденого, або відновленні його властивостей, або інших предметів чи майна, рівноцінних викраденому або знищеному, або повернення потерпілому грошового еквіваленту, а також відшкодування моральної шкоди. Наприклад, публічне вибачення, грошова компенсація тощо.

Межі та розміри відшкодування заподіяних винним збитків визначаються на підставі зібраних по справі об'єктивних доказів.

При виконанні винним усіх умов дійового каяття, звільнення його судом від кримінальної відповідальності являється безумовним незалежно від наявності або відсутності на це згоди потерпілого.

Перші три умови відносяться до поведінки особи після вчинення нею кримінального правопорушення. Крім них передбачені ще дві, так звані об'єктивні обставини:

Перша – це вчинення кримінального правопорушення особою вперше;

друга – вчинене кримінальне правопорушення є кримінальним проступком або необережним нетяжким злочином.

Вчинення кримінального правопорушення вперше визнається, якщо

1) його вчинення особою, це є фактично перше вчинення особою суспільно небезпечного діяння, передбаченого Кримінальним законом або

2) якщо особа, що вчинила кримінальне правопорушення, на момент його вчинення вважалася в установленому законом порядку такою, що не має судимості або за кримінальні правопорушення, які вона вчинила раніше, закінчилися строки давності притягнення до кримінальної відповідальності.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ.

Таким чином, особа, яка вперше вчинила кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин, крім корупційних кримінальних правопорушень, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона після вчинення кримінального правопорушення:

щиро покалася,

активно сприяла розкриттю кримінального правопорушення і

повністю відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду.

III. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК)

“ Особа, яка вперше вчинила кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин, крім корупційних кримінальних правопорушень, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду”.

Умовами звільнення від кримінальної відповідальності є:

а) примирення винної особи з потерпілим, тобто добровільна відмова останнього від претензій до винного і наміру добиватися притягнення його до кримінальної відповідальності, що повинно відповідним чином закріплюватись у матеріалах кримінальної справи. Мотиви примирення з боку потерпілого значення не мають. Примирення повинно бути з потерпілим – фізичною особою, якій кримінальним правопорушенням заподіяна фізична, моральна або майнова шкода і яка визнана потерпілою постановою по кримінальній справі, а не з будь-якою іншою особою, що її представляє, за винятком смерті потерпілого, коли потерпілими визнаються його близькі родичі та коли потерпілому не виповнилося 15 років або він в силу хронічного психічного захворювання не є дієздатним і його інтереси представляють його батьки або опікуни, які визнаються законними представниками.

Якщо потерпілій особі від 15 до 18 років, угоду про примирення з винною особою вона може укласти лише за згодою своїх батьків або осіб, що їх замінюють (усиновителі, удочерителі або піклувальники).

б) відшкодування завданих нею збитків або усунення заподіяної шкоди, а також

в) вчинення особою вперше кримінального правопорушення,

г) кримінального проступку або необережного нетяжкого злочину.

Перелічені чотири умови є достатніми для обов'язкового безумовного звільнення судом винної особи від передбаченої кримінальним законом кримінальної відповідальності.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, особа, яка вперше вчинила кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин, крім корупційних кримінальних правопорушень, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона:

примирилася з потерпілим та

відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду

IV. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки (ст. 47 КК)

Частиною 1 ст.47 КК передбачається: “ Особу, яка вперше вчинила кримінальний проступок або нетяжкий злочин, крім корупційних кримінальних правопорушень, та щиро покаялася, може бути звільнено від кримінальної відповідальності з передачею її на поруки колективу підприємства, установи чи

організації за їхнім клопотанням за умови, що вона протягом року з дня передачі її на поруки виправдає довіру колективу, не ухилятиметься від заходів виховного характеру та не порушуватиме громадського порядку.”

В ч.2 ст.47 КК передбачено: “ У разі порушення умов передачі на поруки особа притягається до кримінальної відповідальності за вчинене нею кримінальне правопорушення ”.

Тобто для звільнення особи, винної у вчиненні кримінального правопорушення, від кримінальної відповідальності у зв’язку з передачею її на поруки, необхідна наявність сукупності наступних умов:

- 1) вчинення особою кримінального правопорушення вперше;
- 2) вчинене кримінальне правопорушення відноситься до кримінального проступка або нетяжкого злочину (ст.12 КК);
- 3) винна особа щиро покаялась;
- 4) наявність клопотання колективу підприємства або установи, організації про передачу їм винного на поруки;
- 5) наявність згоди винної особи про закриття кримінальної справи проти неї по цій підставі та передачі його на поруки колективу, який звернувся з клопотанням.

Відсутність хоча б однієї із зазначених умов тягне за собою відсутність підстав для звільнення винного від кримінальної відповідальності.

Наявність всіх зазначених умов створює підставу для суду для можливості (а не для обов’язкового) застосування звільнення від кримінальної відповідальності. Це право, а не обов’язок суду.

Причому, у разі звільнення від кримінальної відповідальності, воно є умовним, при якому особа протягом року повинна дотримуватися умов звільнення від кримінальної відповідальності: виправдати довіру колективу, не ухилятися від заходів виховного характеру, не порушувати громадський порядок, не вчинити нового кримінального правопорушення.

Якщо протягом року особа виконала умови звільнення від кримінальної відповідальності, лише тоді вона безумовно звільняється від кримінальної відповідальності і вважається несудимою.

Звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст.47 КК не звільняє винну особу від обов’язку відшкодувати матеріальні збитки, завдані нею, що також визнається однією з умов безумовного звільнення від кримінальної відповідальності.

ВИСНОВКИ З ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, особа, яка вперше вчинила кримінальний проступок або нетяжкий злочин та щиро покаялась, може бути звільнено від кримінальної відповідальності з передачею її на поруки колективу підприємства, установи чи організації за їхнім клопотанням за умови, що вона протягом року з дня передачі її на поруки виправдає довіру колективу, не ухилятиметься від заходів виховного характеру та не порушуватиме громадського порядку.

V. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки (ст. 48 КК)

Трапляються випадки, коли в силу змін, що відбулися в суспільстві або у житті окремої особи, втрачається суспільна небезпечність діяння, вчиненого раніше особою і передбаченого КК як кримінальне правопорушення, або сама особа втрачає суспільну небезпечність, тому суд може визнати за недоцільне притягнення особи за це вчинене кримінально протиправне діяння і прийняти рішення про закриття справи у зв'язку із зміною обстановки.

Ст.48 КК встановлює: “ Особу, яка вперше вчинила кримінальний проступок або нетяжкий злочин, крім корупційних кримінальних правопорушень, може бути звільнено від кримінальної відповідальності, якщо буде визнано, що на час кримінального провадження внаслідок зміни обстановки вчинене нею діяння втратило суспільну небезпечність або ця особа перестала бути суспільно небезпечною. ”.

Таким чином у ст.48 КК передбачається дві самостійні комбінації умов як підстав, за яких суд може звільнити винну особу від кримінальної відповідальності, це:

- 1) вчинення особою кримінального правопорушення вперше;
- 2) вчинене кримінальне правопорушення є кримінальним проступком або нетяжким злочином (ст.12 КК);

- 3) на час розслідування або розгляду справи в суді внаслідок зміни обстановки вчинене особою діяння втратило суспільну небезпечність;

або

- 1) вчинення особою злочину вперше;
- 2) вчинене кримінальне правопорушення є кримінальним проступком або нетяжким злочином (ст.12 КК);

- 3) та на час розслідування або розгляду справи в суді внаслідок зміни обстановки ця особа перестала бути суспільно небезпечною.

Можлива і така зміна обстановки, коли у зв'язку зі зміною обстановки суспільну небезпечність втрачає і саме діяння і особа, яка його вчинила, що створює більше підстав для прийняття рішення судом про звільнення особи від кримінальної відповідальності на підставі ст. 48 КК. Але це є факультативне (необов'язкове) право, а не обов'язок суду, яким він може, а не зобов'язаний скористатися у разі наявності не менше, а ніж трьох із вказаних в ст.48 КК умов.

При вирішенні питання щодо звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст.48 КК суд повинен врахувати наявність згоди особи, щодо якої рішення приймається. Якщо особа заперечує проти такого рішення, провадження по такій справі провадиться на загальних підставах.

Умови, які вище пронумеровані як “1” і “2” у попередніх питаннях нами вже розглядалися.

Наступна самостійна умова звільнення від кримінальної відповідальності – це втрата суспільної небезпечності діяння, яка можлива при змінах в світі, державі, регіоні і навіть у значно менших масштабах, якщо це стосується конкретних обставин, які мають суттєве значення для визначення суспільної небезпечності

вчиненого раніше діяння, яке за своїми ознаками підпадає під ознаки кримінального правопорушення.

Щодо змін у світі та державі, ними можуть бути стан війни чи миру, економічні та політичні зміни. Наприклад, зміна економічної політики, поліпшення ситуації, зміна критеріїв цінностей тощо.

Інші зміни обстановки можуть стосуватися менш широкого кола суспільних відносин (в межах області, району, колективу), наприклад, стихійне лихо, що завдало значно більших збитків, ліквідація підприємства, обезцінювання предмета посягання тощо. Всі ці зміни обстановки є об'єктивними процесами і не залежать від волі особи, що вчинила суспільно-небезпечне діяння.

У кожному випадку ці обставини підлягають встановленню та оцінці на підставі матеріалів справи. Такі підстави не є випадками декриміналізації суспільно небезпечних діянь, що є іншою підставою для звільнення від кримінальної відповідальності, передбаченої п. 4 ст. 284 КПК.

Другою самостійною умовою звільнення від кримінальної відповідальності є втрата суспільної небезпечності особою, що вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене КК як кримінальне правопорушення.

Для вирішення питання про наявність такої підстави необхідно перш за все встановлення і оцінка об'єктивних змін умов життєдіяльності особи, винної у вчиненні вперше кримінального проступку або нетяжкого злочину, які позитивно і суттєво впливають на неї і свідчать про те, що особа в майбутньому не буде вчиняти кримінальних правопорушень, принаймні тотожних або однорідних тому, щодо якого приймається рішення про можливість звільнення від кримінальної відповідальності винної особи.

Такими змінами обставин можуть визнаватися звільнення з роботи, де кримінальне правопорушення було вчинено з використанням службового стану, призов на службу в армію і розрив з негативним оточенням, укладення шлюбу, хвороба тощо. І хоча ці підстави виступають факультативними, у разі прийняття позитивного рішення, воно є безумовним.

При прийнятті рішення щодо звільнення від кримінальної відповідальності особи у зв'язку із зміною обстановки суд повинен отримати на це згоду особи, щодо якої вирішується питання. У разі відсутності такої згоди провадження по такій справі здійснюється на загальних засадах.

ВИСНОВКИ З П'ЯТОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, Особа, яка вперше вчинила кримінальний проступок або нетяжкий злочин, крім корупційних кримінальних правопорушень, може бути звільнено від кримінальної відповідальності, якщо буде визнано, що на час розслідування або розгляду справи в суді внаслідок зміни обстановки вчинене нею діяння втратило суспільну небезпечність або ця особа перестала бути суспільно небезпечною.

VI. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49 КК)

Досягнення цілей загального і спеціального попередження кримінальних правопорушень можливо лише в тому випадку, якщо особа, що вчинила кримінальне правопорушення своєчасно викрита і притягнута до кримінальної відповідальності. Після закінчення тривалих строків після вчинення кримінального правопорушення притягнення особи до відповідальності втрачає гостроту і може бути недоцільним, оскільки втрачається виховний і загально попереджувальний ефект, особа, що вчинила кримінальне правопорушення, втрачає суспільну небезпеку, запізніле розслідування кримінального правопорушення також може бути безспішним. У цих випадках призначення або відбування покарання не відповідає його цілям.

Враховуючи перелічені обставини, а також виходячи із принципів гуманізму кримінального закону, статтею 49 КК України передбачені обов'язкові та факультативні підстави звільнення від кримінальної відповідальності, пов'язані із закінченням строків давності, що полягає у перебігу певного часу від дня вчинення особою кримінального правопорушення (після 24.00 години для вчинення кримінального правопорушення) до дня набрання вироком законної сили, але не пізніше, ніж до 24 години останньої доби відповідного строку, продовжуваність якого залежить від ступеню тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, після чого суд мусить або має право звільнити особу від кримінальної відповідальності. Таке звільнення від кримінальної відповідальності є безумовним.

Статтею 49 КК встановлено 5 строків давності притягнення особи до кримінальної відповідальності:

- 1) два роки - у разі вчинення кримінального проступку, за який передбачене покарання менш суворе, ніж обмеження волі;
- 2) три роки - у разі вчинення кримінального проступку, за який передбачено покарання у виді обмеження волі, чи у разі вчинення нетяжкого злочину, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк не більше двох років;
- 3) п'ять років - у разі вчинення нетяжкого злочину, крім випадку, передбаченого у пункті 2 цієї частини;
- 4) десять років - у разі вчинення тяжкого злочину;
- 5) п'ятнадцять років - у разі вчинення особливо тяжкого злочину.

Закінчення зазначених у ст.49 КК строків давності є єдиною умовою безумовного звільнення від кримінальної відповідальності за цією підставою. Але щодо обчислення та перебігу строку законодавець встановив певні правила, що передбачені ч.2 та ч.3 ст.49 КК, - це зупинка та переривання перебігу давності.

Перебіг давності зупиняється, тобто перестає обчислюватися і залишається незмінною, якщо особа, що вчинила кримінальне правопорушення, ухиляється від досудового розслідування або суду.

Під ухиленням від досудового розслідування і суду розуміються дії, вчинені особою з метою уникнути кримінальної відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення. Не визнається такою, що ухиляється від досудового розслідування або суду особа, яка невідома правоохоронюваним органам або причетність якої до вчиненого кримінального правопорушення правоохоронними органами не встановлена.

Незалежно від останніх двох обставин перебіг давності починається на загальних засадах, але зупиняється після того, коли така особа є встановленою правоохоронними органами і її причетність до кримінального правопорушення є встановленою, про що їй відомо і вона умисно починає ухилятися від досудового розслідування та суду. У даному випадку перебіг давності, тобто строк, який пройшов від дня вчинення кримінального правопорушення до дня, з якого винний став ухилятися від досудового розслідування та суду, зберігається, але припиняє свій перебіг до того моменту, коли особа перестає переховуватися (це можливо при її затриманні, добровільній явці до органів досудового розслідування або суду, легальне повернення на постійне місце проживання тощо), після чого перебіг давності продовжується. Перебіг давності відновлюється з дня з'явлення особи із зізнанням або її затримання, а з часу вчинення кримінального проступку - п'ять років. Але якщо особа протягом 15 років з моменту вчинення кримінального правопорушення так і не була притягнена до кримінальної відповідальності, вона підлягає звільненню від кримінальної відповідальності.

У випадках же, коли особа після вчинення кримінального правопорушення, за який щодо неї не було вирішено у встановленому законом порядку питання про притягнення або звільнення її від кримінальної відповідальності, вчинила до закінчення строку давності новий злочин, за винятком нетяжкого злочину, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк не більше двох років, перебіг давності переривається, тобто строк, що пройшов з моменту вчинення попереднього злочину до вчинення наступного, анулюється і починає перебіг знову, з його початку після 24.00 години дня вчинення нового злочину. При цьому починається перебіг давності і за вчинення нового злочину. Обчислення строку давності проводиться за кожний із злочинів окремо.

Тобто, коли особа, ухиляючись від слідства або суду, вчинює новий злочин, за винятком нетяжкого злочину, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк не більше двох років, то строк давності, перебіг якого було зупинено з моменту початку ухилення, анулюється і починає свій перебіг знову, тобто з початку.

Питання про застосування давності до особи, що вчинила особливо тяжкий злочин, за який згідно із законом може бути призначено довічне позбавлення волі, вирішується судом. Якщо суд не визнає за можливе застосувати давність, довічне позбавлення волі не може бути призначено і замінюється позбавленням волі на певний строк.

Згідно ч.5 ст.45 КК давність не може застосовуватися до осіб, які вчинили злочини проти основ національної безпеки України, передбачених у статтях 109-114¹, проти миру та безпеки людства, передбачених у статтях 437-439 і частині першій статті 442 КК України.

ВИСНОВКИ З ШОСТОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо з дня вчинення нею кримінального правопорушення і до дня набрання вироком законної сили минули такі строки:

1) два роки - у разі вчинення кримінального проступку, за який передбачене покарання менш суворе, ніж обмеження волі;

2) три роки - у разі вчинення кримінального проступку, за який передбачено покарання у виді обмеження волі, чи у разі вчинення нетяжкого злочину, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк не більше двох років;

3) п'ять років - у разі вчинення нетяжкого злочину, крім випадку, передбаченого у пункті 2 цієї частини;

4) десять років - у разі вчинення тяжкого злочину;

5) п'ятнадцять років - у разі вчинення особливо тяжкого злочину.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Інститут звільнення від кримінальної відповідальності у кримінальному праві України є важливим інструментом в кримінальній політиці держави.

Він допомагає більш повно та ефективно додержуватись принципів кримінального судочинства, таких як гуманізм та економія кримінальної репресії, індивідуалізації кримінальної відповідальності та покарання.

Звільнення від кримінальної відповідальності – це здійснювана у відповідності з кримінальним і кримінально-процесуальним законодавством форма реалізації кримінальної відповідальності, яка полягає у відмові держави в особі уповноваженого суду від застосування передбачених законом заходів кримінально-правового характеру до осіб, які вчинили кримінальне правопорушення.

До основних підстав звільнення від кримінальної відповідальності відносять:

1) дійове каяття (ст.45 КК);

2) примирення винного з потерпілим (ст.46 КК);

3) передача винного на поруки (ст.47 КК);

4) зміна обстановки (ст.48 КК);

5) закінчення строків давності (ст.49 КК);

Саме на цьому я хочу завершити лекцію, зазначивши тільки, що в наступний раз ми продовжимо з вами вивчення Загальної частини кримінального права темою № 12 “Поняття покарання. Види покарання”.

Вивчення кримінального права, опанування ним та застосування на практиці отриманих знань дасть змогу найбільш ефективно виконувати завдання кримінальної політики України.

ТЕМА № 12-13 ПОКАРАННЯ ТА ЙОГО ВИДИ. ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ.

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

ВСТУП

I. Поняття системи кримінальних покарань. Види покарань.

II. Принципи і загальні засади призначення покарання за кримінальним правом України (ст. 65 КК).

III. Поняття звільнення від покарання та його види.

ВИСНОВКИ

РЕКОМЕНДОВАНА Література:

Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL:

3. Вереша Р.В. Кримінальне право України. Загальна частина. Вид. 9-те, перероб. та допов.: навч. посібн. Київ: Алерта, 2023. 576 с.

4. Вереша Р. В. Вчення про суб'єктивну сторону злочину: монографія. К.: Алерта, 2018. 1106 с.

5. Вереша Р.В. Проблеми суб'єктивної сторони складу злочину: монографія. К.: Алерта, 2018. 432 с.

Кримінальне право (Загальна частина) : навчальний посібник / С.А. Шалгунова, О.С. Скок, Т.В. Шевченко, О.І. Соболев, С.М. Школа, С.А. Риб'янець, Ю.В. Волошина, А.О. Марієнко, В.А. Якушкін; за заг. ред. к.ю.н., доц. С.А. Шалгунової. Херсон : Айлант, 2019. – 296 с.

Ауково-практичний коментар Кримінального кодексу України /Д.С. Азаров, В.К. Грищук, А.В. Савченко [та ін.]; За заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

8. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина. Вид. 9-те, перероб. та допов. Київ: Алерта, 2023. 576 с.

Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / А. А. Васильєв, Є. О. Гладкова, О. О. Житний та ін. ; за заг. ред. проф. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2020. – 428 с.

Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ахмедов Махір Байрам огли, Бабенко А.М. та ін. ; за заг. ред. В.Я. Конопельського, В.О. Меркулової. Одеса, ОДУВС, 2021. 452 с.

Мета лекції:

допомога курсантам у вивченні інституту покарання, встановленого в Загальній частині Кримінального кодексу України; показати курсантам гуманізм кримінальної політики України в питанні призначення покарання за скоєні кримінальні правопорушення і особливостей звільнення особи від покарання та його відбування, відповідно до яких особа, яка визнана судом винною у вчиненні кримінального правопорушення і їй було призначено покарання, звільняється від реального відбування покарання або від подальшого відбування тієї частини покарання, що залишилася, або їй замінюється покарання більш м'яким чи пом'якшується призначене покарання.

Вступ

Державна політика у боротьбі зі злочинністю передбачає собою комплекс заходів, серед яких виконання головної ролі відводиться заходам соціального, економічного, політичного, правового, організаційного і культурно-виховного характеру. Покарання осіб, які скоїли злочин та їх подальша ресоціалізація повинні відповідати світовим стандартам і в подальшому сприяти інтеграції України у європейський інформаційний простір, обміну інформацією з питань боротьби із злочинами.

Призначення покарання в кримінальному праві України є одним із центральних і найважливіших його інструментів, який забезпечує втілення в життя завдань, які поставлені у ст.1 КК. Від правильного вирішення питання про призначення покарання залежить дотримання його принципів та досягнення мети. В розділі XI Загальної частини КК встановлені загальні засади призначення покарання, обставини, які пом'якшують або обтяжують покарання, встановлюються правила призначення покарання за незакінчений злочин, злочин, вчинений у співучасті, а також за сукупністю кримінальних правопорушень, правила складання покарань та обчислення строків покарання.

Закон не може передбачити всіх особливостей конкретного випадку вчинення кримінального правопорушення, а двох однакових випадків не існує. У зв'язку з цим закон надає суду певні повноваження щодо врахування конкретних обставин конкретного випадку для справедливого вирішення тієї чи іншої кримінальної справи. Ця справедливість є частково об'єктивною, закладеною у самому законі щодо гуманності та доцільності покарання, а частково — суб'єктивною, що полягає у дорученні рішення про належне застосування законів неупередженим і висококваліфікованим суддям.

I. Поняття системи кримінальних покарань. Види покарань

Предбачені чинним кримінальним законодавством окремі види покарань утворюють певну систему. Система покарань, встановлена ст. 51 КК, і є тією юридичною базою, на якій ґрунтується діяльність судів по застосуванню покарань. Законодавець, визначаючи систему покарань, тим самим створює базу і для побудови санкцій у відповідних статтях Особливої частини КК, де передбачені види і межі покарань за окремі злочини

Система покарань покликана визначати однаковість (однозначність) у правозастосовчій діяльності і згідно з цим бути важливим засобом забезпечення законності. Системі покарань невідомі смертна кара, а також болісні і такі покарання, що ганьблять і калічать засудженого, наприклад, тілесні покарання, позбавлення всіх громадянських прав та ін. У ній значне місце посідають покарання, не пов'язані з позбавленням волі: штраф, громадські роботи тощо. Включаючи в себе цілий комплекс покарань, їх система дає можливість забезпечити при застосуванні судами конкретних покарань їх необхідну індивідуалізацію відповідно до тяжкості вчиненого кримінального правопорушення і особи засудженого.

Система покарань — це визначені у кримінальному законі види покарань, які розташовані відповідно до ступеня їхньої тяжкості (суворості).

З цього визначення видно, що поняття **системи покарань** містить у собі **низку ознак**, а саме :

а) система покарань встановлюється тільки законом. Жодне покарання не може визначатися довільно, його вид, розміри, порядок і підстави застосування можуть бути зазначені тільки в законі;

б) перелік покарань, що утворюють систему, обов'язковий для суду. Інакше кажучи, суд, прерогативою якого є застосування покарання, не має права відступити від цієї системи;

в) перелік покарань, що утворюють систему, є вичерпним. Це означає, що з погляду закону на даний момент система покарань є закінченою, завершеною. Коли говорять про систему покарань як вичерпний їх перелік, то мають на увазі ту систему, той їх перелік, що наведений у ст. 51 КК. Тому за злочин, вчинений на території України, неможливо, наприклад, застосувати таке покарання, як тюремне ув'язнення, заслання чи звільнення від посади, тому що КК таких покарань не передбачає;

г) система покарань передбачає їх розміщення у певному порядку за ступенем їх суворості. У ст. 51 КК вони розташовані починаючи від менш суворих до більш суворого. Подібного роду ступінчастість, «сходи» покарань дають можливість суду вирішувати, яке з покарань є більш чи, навпаки, менш суворим. Ці питання виникають при зміні вироку в касаційній чи наглядовій інстанції, призначенні покарання в порядку ст. 69 КК чи заміні покарання більш м'яким (ст. 82 КК).

До осіб, які визнані винними у вчиненні кримінального правопорушення, суд може застосувати лише один із видів покарань (основний чи основний і додатковий), що визначений у ст. 51 КК. У цій статті передбачено дванадцять **видів покарань**, а саме:

- 1) штраф;
- 2) позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину; кваліфікаційного класу;
- 3) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю;
- 4) громадські роботи;
- 5) виправні роботи;
- 6) службові обмеження для військовослужбовців;
- 7) конфіскація майна;
- 8) арешт;
- 9) обмеження волі;
- 10) тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців;
- 11) позбавлення волі на певний строк;
- 12) довічне позбавлення волі.

Два види покарань - громадська догана та позбавлення батьківських прав, які мали місце в попередньому Кримінальному кодексі 1960 р., *не увійшли до нової системи покарань*, оскільки вони за своєю юридичною сутністю не пов'язані з кримінально-правовими відносинами. Скажімо, позбавлення батьківських прав належить до галузі сімейного права й вирішується за його нормами в судовому порядку.

До системи покарань в Кримінальному кодексі України 2001 р. *запроваджено чотири нових види покарань* — службове обмеження для військовослужбовців; арешт; обмеження волі та довічне позбавлення волі. Останнє введено замість раніше діючого виду покарання, яким була смертна кара.

За ухилення від відбування цих покарань настає кримінальна відповідальність за статтями 389, 390 і 393 КК. Так, ухилення від виконання

громадських робіт карається за ст. 389 КК — арештом на строк до шести місяців або обмеженням волі на строк до трьох років.

Покарання класифікуються за порядком (способом) їх призначення; за суб'єктом, до якого застосовується покарання; за можливістю визначення строку покарання та ін.

За порядком призначення покарань ст.52 КК підрозділяє всі покарання на три групи:

- а) основні покарання;
- б) додаткові покарання;
- в) покарання, що можуть призначатися і як основні, і як додаткові.

Основні покарання — це покарання, що призначаються у вирокі лише як *самостійні покарання*. Вони ні за яких умов не можуть призначатися на додаток до інших покарань, не можуть бути до них приєднані. За одне кримінальне правопорушення може бути призначене тільки одне основне покарання.

До основних покарань закон відносить: громадські роботи, виправні роботи, службові обмеження для військовослужбовців, арешт, обмеження волі, тримання у дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, позбавлення волі на певний строк, довічне позбавлення волі.

Додаткові покарання — це такі покарання, що призначаються лише на *додаток до основних покарань* і *самостійно застосовуватися не можуть*. Отже, додаткові покарання не можуть самостійно фігурувати у вирокі. До них ст. 52 КК відносить: конфіскацію майна, позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу.

Покарання, що можуть призначатися і як основні, і як додаткові — це позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю і штраф.

До основного покарання може бути приєднано одне чи кілька додаткових покарань у випадках і порядку, передбачених законом. Наприклад, суд, засуджуючи винного за ч. 3 ст. 368 КК (одержання хабара), може призначити основне покарання у виді позбавлення волі і приєднати до нього такі додаткові покарання, як позбавлення права обіймати певні посади і конфіскація майна.

За суб'єктом, до якого застосовуються покарання, вони класифікуються на загальні і спеціальні.

Загальні покарання можуть бути застосовані до будь-якої особи (наприклад, позбавлення волі). **Спеціальні покарання** призначаються лише певному колу засуджених і не можуть застосовуватися до будь-якої особи. Так, тримання у дисциплінарному батальйоні призначається лише військовослужбовцям строкової служби. До спеціальних покарань належать також службові обмеження для військовослужбовців, позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу і позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

За можливістю визначення строку покарання всі покарання поділяють на строкові і безстрокові покарання. **Строковими покараннями** є: позбавлення волі, обмеження волі, арешт, виправні роботи без позбавлення волі, службові обмеження для військовослужбовців, громадські роботи, позбавлення права обіймати певні

посади або займатися певною діяльністю, тримання у дисциплінарному батальйоні. Так, виправні роботи без позбавлення волі можуть призначатися на строк від шести місяців до двох років, дисциплінарний батальйон — від шести місяців до двох років, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю — від двох до п'яти років, позбавлення волі — від одного року до п'ятнадцяти років. Вийти за межі цього строку суд ні за яких умов не має права, за винятком випадку, передбаченого в ст. 71 КК, коли призначається покарання за сукупністю вироків.

Безстроковими покараннями є: позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу і довічне позбавлення волі.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, система покарань — це визначені у кримінальному законі види покарань, які розташовані відповідно до ступеня їхньої тяжкості (суворості).

За порядком призначення покарань ст.52 КК поділяє всі покарання на три групи:

- а) основні покарання;
- б) додаткові покарання;
- в) покарання, що можуть призначатися і як основні, і як додаткові.

II. ПРИНЦИПИ І ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ (СТ. 65 КК).

Принципи призначення покарання:

1. Законність покарання. Полягає у :

- а) можливості застосування лише до особи, яка винна у вчиненні кримінального правопорушення;
- б) призначення лише за вироком суду;
- в) покарання повинно бути призначено кримінальним законом;
- г) кожне покарання може призначатися в межах і порядку, встановлених законом.

2. Визначеність покарання у судовому вироку (тобто точно зазначені вид, строк або розмір).

3. Обґрунтованість і вмотивованість покарання (необхідність і доцільність).

4. Гуманність покарання.

5. Індивідуалізація покарання.

6. Справедливість покарання.

Загальні засади призначення покарання, як критерії, що обов'язково повинні враховуватися судом при призначенні покарання встановлюються в ч.1 ст.65 КК :

1. У межах кримінального покарання, встановлених у санкції статті Особливої частини КК, по якій особа притягується до кримінальної відповідальності.

Виняток складають випадки, передбачені у ст.69 КК при призначенні більш м'якого покарання, ніж передбачено в статті Особливої частини при наявності обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь вчиненого кримінального правопорушення, а також у випадках, передбачених у ст.70 КК (при

призначенні покарання за сукупністю кримінальних правопорушень) та ст.71 КК (за сукупністю вироків).

2. Призначення покарання у відповідності з положеннями Загальної частини (тобто її принциповими положеннями стосовно кримінального правопорушення, умов відповідальності за нього, покарання, його мети, видів, умов призначення тощо).

Наприклад, врахування ступеню здійснення кримінального правопорушення, причини не доведення кримінального правопорушення до кінця (ч.1 ст.68 КК), характер та ступінь участі у вчиненні кримінального правопорушення у співучасті (ч.2 ст.68 КК) та інші.

3. Врахування ступеню тяжкості вчиненого кримінального правопорушення (насамперед це визначається у статті 12 КК, а також характером конкретного кримінального правопорушення).

4. Врахування особи винного, його характеристику, мотиви вчинення кримінального правопорушення, обставини та інше, що характеризує особу.

5. Врахування обставин, що пом'якшують або обтяжують покарання.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, до принципів призначення покарань відносять законність покарання, визначеність покарання у судовому вироку, обґрунтованість і вмотивованість покарання, гуманність покарання, індивідуалізація покарання, справедливість покарання.

III. Поняття звільнення від покарання та його види

За наявності визначених у КК підстав винна у вчиненні кримінального правопорушення особа може бути повністю або частково звільнена від покарання за вчинене. Ці положення передбачені в розділі XII Загальної частини Кримінального кодексу України “Звільнення від покарання та його відбування”. В аналізованому інституті кримінального права найбільшою мірою знайшли своє відображення принципи гуманізму і економії заходів кримінального впливу, покладені в основу нової політики держави загалом та кримінального права зокрема. На відміну від звільнення від кримінальної відповідальності звільнення від покарання застосовується тільки до вже засуджених осіб. Звільнення від покарання здійснюється тільки судом.

Звільнення від покарання можливе лише в тих випадках, коли його мета може бути досягнута без реального відбування покарання (в цілому чи його частини) або коли її досягнення надалі стає неможливим і безцільним (важка хвороба засудженого) чи недоцільним (давність виконання обвинувального вироку). Звільнення від покарання жодною мірою не підриває принципу невідворотності покарання. Безперечно, якщо покарання недоцільне, воно не в змозі досягти мети, що стоїть перед ним.

КК передбачає різні види звільнення від покарання. Їх частіше за все об'єднують у дві групи: **звільнення безумовне і звільнення умовне.**

При *безумовному звільненні* перед особою не ставляться які-не-будь вимоги в зв'язку з її звільненням. *Умовне ж звільнення* пов'язане з пред'явленням особі

визначених законом вимог, які вона має виконати протягом певного іспитового строку. Їх порушення тягне за собою скасування застосованого судом звільнення від покарання.

До умовного звільнення від покарання належать: звільнення від відбування покарання з випробуванням (статті 75-79 КК), умовно дострокове звільнення від відбування покарання (ст. 81 КК), звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років (ст. 83 КК);

до безумовних — звільнення від покарання на умовах ч.4 ст. 74 і ст. 49 КК, звільнення у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку (ст. 80 КК), заміна невідбутої частини покарання більш м'яким (ст. 82 КК), звільнення від покарання за хворобою (ст. 84 КК).

Особливим видом звільнення від покарання є звільнення від покарання у разі прийняття нового закону, що виключає або пом'якшує призначене особі покарання (частини 2, 3 ст. 74 КК). Конституція України (ч. 1 ст. 58) та КК (ст. 5) встановлюють принцип, згідно з яким закони та інші нормативно-правові акти мають зворотню дію уразі, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи. Дія такого закону поширюється з моменту набрання ним чинності також на діяння, вчинені до його видання, в тому числі на осіб, що відбувають або вже відбули покарання, але мають судимість. Якщо новий закон пом'якшує караність діяння, за яке засуджений відбуває покарання, призначена йому міра покарання, що перевищує санкцію знов виданого закону, знижується до максимальної межі покарання, встановленого цим законом.

Амністія і помилювання частіше за все носять *безумовний характер*, хоча можуть бути (особливо амністія) й умовними.

Інакше кажучи, законом передбачено одинадцять видів звільнення особи від реально призначеного судом покарання або від подальшого відбування покарання за вчинене нею кримінальне правопорушення, а саме:

- 1) у зв'язку з часовою юрисдикцією кримінального закону:
 - а) особа, засуджена за діяння, караність якого законом усунена, підлягає негайному звільненню від призначеного судом покарання;
 - б) призначена засудженому міра покарання, що перевищує санкцію нового закону, знижується до максимальної межі покарання, встановленого цим законом;
- 2) особа, яка вчинила кримінальний проступок або нетяжкий злочин, крім корупційних кримінальних правопорушень, може бути за вироком суду звільнена від покарання, якщо буде визнано, що з урахуванням бездоганної поведінки і сумлінного ставлення до праці цю особу на час розгляду справи в суді не можна вважати суспільне небезпечною;
- 3) звільнення від відбування покарання з випробуванням;
- 4) звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років;
- 5) звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку;
- 6) умовно-дострокове звільнення від відбування покарання;
- 7) заміна невідбутої частини покарання більш м'яким;

- 8) звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років;
- 9) звільнення від покарання за хворобою;
- 10) звільнення від покарання на підставі закону України про амністію;
- 11) звільнення від покарання на підставі акта про помилування.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, КК передбачає різні види звільнення від покарання. Їх частіше за все об'єднують у дві групи: звільнення безумовне і звільнення умовне. При безумовному звільненні перед особою не ставляться які-не-будь вимоги в зв'язку з її звільненням. Умовне ж звільнення пов'язане з пред'явленням особі визначених законом вимог, які вона має виконати протягом певного іспитового строку. Їх порушення тягне за собою скасування застосованого судом звільнення від покарання.

Висновки З ТЕМИ:

Як ми вже з'ясували, у ст. 51 КК визначено систему покарань та дано перелік покарань, що можуть застосовуватися до осіб, які вчинили злочин, який є вичерпним і не підлягає широкому тлумаченню. Покарання є необхідним засобом охорони суспільства від злочинних посягань і виконання цієї ролі здійснюється як за допомогою погрози покаранням, яка передбачена в санкції кожної кримінально-правової норми, так і шляхом його реалізації, тобто примусового впливу на осіб, що вже вчинили злочини.

В Постанові Пленуму Верховного Суду України № 7 від 24 жовтня 2003 року “Про практику призначення судами кримінального покарання” зазначається, що “визначаючи ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, суди повинні виходити з класифікації кримінальних правопорушень (ст. 12 КК), а також із особливостей конкретного кримінального правопорушення й обставин його вчинення (форма вини, мотив і мета, спосіб, стадія вчинення, кількість епізодів злочинної діяльності, роль кожного зі співучасників, якщо злочин вчинено групою осіб, характер і ступінь тяжкості наслідків, що настали, тощо)...Судам необхідно регулярно вивчати й узагальнювати практику призначення кримінального покарання та вживати заходів до своєчасного виправлення виявлених помилок”.

Звільнення від відбування покарання являє собою специфічну кримінально-правову інституцію, що містить у собі норми, відповідно до яких особа, яка визнана судом винною у вчиненні кримінального правопорушення і їй було призначено покарання, звільняється від реального відбування покарання або від подальшого відбування тієї частини покарання, що залишилася, або їй замінюється покарання більш м'яким чи пом'якшується призначене покарання. Підставою для звільнення від відбування покарання є неможливість або недоцільність його застосування переважно внаслідок того, що під впливом певних об'єктивних і суб'єктивних факторів була втрачена або значно знижена суспільна небезпечність засудженого. Це може бути і захворювання особи на хронічну психічну (душевну) або іншу тяжку хворобу під час відбування покарання. Нemoжливiсть вiдбування призначеного покарання може бути зумовлена і станом вагітності підсудної або

засудженої тощо. Звільнення від покарання є своєрідною формою реалізації кримінальної відповідальності зі специфічною її індивідуалізацією.

ТЕМА 14-15 ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ. СУДИМІСТЬ.

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

ВСТУП

I. Поняття, ознаки та правові наслідки судимості у кримінальному праві України

II. Строки погашення судимості

III. Обчислення строків судимості

IV. Зняття судимості, підстави та порядок реалізації

ВИСНОВКИ

РЕКОМЕНДОВАНА Література:

Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL:

3. Вереша Р.В. Кримінальне право України. Загальна частина. Вид. 9-те, перероб. та допов.: навч. посібн. Київ: Алерта, 2023. 576 с.

4. Вереша Р. В. Вчення про суб'єктивну сторону злочину: монографія. К.: Алерта, 2018. 1106 с.

5. Вереша Р.В. Проблеми суб'єктивної сторони складу злочину: монографія. К.: Алерта, 2018. 432 с.

Кримінальне право (Загальна частина) : навчальний посібник / С.А. Шалгунова, О.С. Скок, Т.В. Шевченко, О.І. Соболев, С.М. Школа, С.А. Риб'янець, Ю.В. Волошина, А.О. Марієнко, В.А. Якушкін; за заг. ред. к.ю.н., доц. С.А. Шалгунової. Херсон : Айлант, 2019. – 296 с.

Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Грищук, А.В. Савченко [та ін.]; За заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

8. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина. Вид. 9-те, перероб. та допов. Київ: Алерта, 2023. 576 с.

Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / А. А. Васильєв, Є. О. Гладкова, О. О. Житний та ін. ; за заг. ред. проф. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2020. – 428 с.

Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ахмедов Махір Байрам огли, Бабенко А.М. та ін. ; за заг. ред. В.Я. Конопельського, В.О. Меркулової. Одеса, ОДУВС, 2021. 452 с.

Мета лекції:

надання курсантам знань щодо поняття судимості, вивчення порядку та умов погашення і зняття судимості.

Вступ

Інститути погашення і зняття судимості не були відомі радянському кримінальному праву перших років його існування. Норми про погашення судимості вперше були введені у Кримінальний кодекс СРСР декретом ВЦВК і РНК 9 лютого 1925 р. “Про доповнення ст. 37 Кримінального кодексу”, що регулював в той час підстави скасування умовного засудження.

У теперішній час інститути погашення і зняття судимості відіграють значну роль у кримінальній політиці держави. Без їх існування вже важко уявити собі кримінальне право України, оскільки ці інститути мають вагоме значення при кваліфікації злочинів, особливо при визначенні повторності вчинення того чи іншого злочину, призначенні покарання.

Вчинення раніше судимою за умисний злочин особою нового умисного злочину створює рецидив злочинів. Боротьба з рецидивною злочинністю – один із найважливіших напрямків діяльності правоохоронних органів, держави в цілому. Прийнято низку нормативних актів, спрямованих на боротьбу у тому числі і з рецидивною злочинністю. Це, зокрема, Комплексна програма профілактики правопорушень на 2007-2009 роки, затверджена Постановою Кабінету міністрів України від 20.02.2006 року № 1767, Указ Президента України “Про заходи щодо дальшого зміцнення правопорядку, охорони прав і свобод громадян” від 18 лютого 2002 року № 143 (із змінами, внесеними згідно з Указом Президента № 1227/2003 від 29.10.2003 р.), інші нормативні акти.

Отже, вивчення та засвоєння поняття судимості, підстав її погашення та зняття має важливе значення для формування юриста-професіонала.

І. Поняття, ознаки та правові наслідки судимості

в кримінальному праві України

Кримінальна відповідальність включає в себе осуд особи, яка вчинила злочин, від імені держави, а також, як правило, призначення покарання за вчинене і судимість. **Судимість** — це передбачені законом правові наслідки засудження, які тривають певний період і визначають особливий правовий статус особи, яка має судимість.

Судимість є правовим станом особи, який виникає у зв'язку з її засудженням до кримінального покарання і за зазначених у законі умов тягне настання для неї певних негативних наслідків (п. 1 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2003 року № 16 “Про практику застосування судами України законодавства про погашення і зняття судимості”). Істотні ознаки судимості можна відобразити у такій схемі:

Загальноправові наслідки судимості регламентуються іншими нормативно-правовими актами.

Судимість може бути врахована при кваліфікації повторного злочину чи при призначенні за нього покарання, а також в інших випадках, передбачених КК та законами України (обмеження можливості обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, амністії тощо) (п. 2 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2003 року № 16 “Про практику застосування судами України законодавства про погашення і зняття судимості”).

Строки і правові наслідки судимості визначаються окремо щодо кожного злочину. При вчиненні декількох злочинів судимість виникає щодо кожного із них, тобто особа може мати одночасно кілька судимостей.

Підставою виникнення судимості є засудження за вчинення злочину судом України. Водночас, згідно зі ст. 9 КК вирок суду іноземної держави може бути врахований, якщо особа була засуджена за злочин, вчинений за межами України, та знову вчинила злочин на території України. Але судимість, що виникла внаслідок засудження судом іноземної держави, в Україні тягне лише кримінально-правові наслідки, прямо передбачені ч. 2 ст. 9 КК.

Персональний характер судимості полягає у тому, що вона не впливає на вирішення питань кримінальної відповідальності осіб, які вчиняють злочин у співучасті з судимим (ч. 3 ст. 29 КК). Так само судимість особи не впливає на правовий статус усіх інших громадян.

Судимість обмежена у часі. У ч. 1 ст. 88 КК визначено, що її початковим моментом є день набрання чинності обвинувальним вироком. Закінчується судимість з моменту її погашення або зняття.

Кримінально-правовими наслідками судимості є те, що судимість:

1) може виступати як кваліфікуюча ознака при вчиненні нового злочину. КК кваліфікуюче значення надає судимості лише за тотожний чи однорідний злочин (наприклад, ч. 2 ст. 331 КК). Кваліфікуюче значення судимість має і в тому випадку, коли закон передбачає посилення відповідальності за вчинення злочину повторно. Закон визнає судимість різновидом повторності (ч. 4 ст. 32 КК). Якщо судимість прямо не передбачена законом як кваліфікуюча ознака, вона при кваліфікації вчиненого не враховується;

2) враховується при визнанні рецидиву злочинів (ст. 34 КК);

3) є перепорою для звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45 КК), примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК), передачею особи на поруки (ст. 47 КК), зміною обстановки (ст. 48 КК);

4) враховується при визначенні того, чи має місце переривання перебігу строків давності притягнення до кримінальної відповідальності (ч. 3 ст. 49 КК);

5) враховується при виборі окремих видів покарання (ч. 2 ст. 62 КК), а протягом строку відбування певних покарань створює підстави для застосування спеціальних обмежень щодо засуджених (ч. 2 ст. 58 КК);

6) як одна із ознак, що характеризують особу винного, враховується відповідно до загальних засад призначення покарання (п. 3 ч. 1 ст. 65 КК), а також при звільненні від покарання через хворобу (ч. 2 ст. 84 КК);

7) за умисний злочин (оскільки вона є умовою рецидиву та різновидом повторності злочинів) виступає як обставина, яка обтяжує покарання при призначенні покарання (п. 1 ст. 67 КК), хоча може і не враховуватися при призначенні покарання з підстав, вказаних у ч. 2 і 4 ст. 67 КК;

8) за загальним правилом, є підставою для відмови в призначенні більш м'якого покарання, ніж передбачено законом (ст. 69 КК);

9) може бути підставою для відмови у звільненні від відбування покарання з випробуванням (ч. 1 ст. 75 КК);

10) за злочини проти миру та безпеки людства, передбачені ст. ст. 437-439 та ч. 1 ст. 442 КК, є підставою для незастосування давності виконання обвинувального вироку (ч. 6 ст. 80 КК);

11) враховується при визначенні обов'язкової частини покарання, яка фактично повинна бути відбута - при умовно-достроковому звільненні від відбування покарання (п. 2 ч. 3 ст. 81, п. 2 ч. 3 ст. 107 КК), а також при заміні не відбутої частини покарання більш м'яким (п. 2 ч. 4 ст. 82 КК).

Загальноправові наслідки судимості полягають в різноманітних обмеженнях, що встановлюються законом щодо осіб, які мають непогашену або не зняту судимість, зокрема:

1) заборона приймати на певні посади. В одних випадках така заборона встановлена безвідносно до виду злочину, за який є судимість, в інших — береться до уваги судимість лише за умисний злочин чи певний вид злочинів (особа, яка має судимість за будь-який злочин, не може бути: суддею, прокурором, адвокатом, судовим експертом, нотаріусом, членом Вищої ради юстиції, працівником органів внутрішніх справ);

2) обмеження у здійсненні підприємницької діяльності. Особи, яким суд заборонив займатися певною діяльністю, не можуть бути зареєстровані як підприємці з правом здійснення відповідної діяльності до закінчення строку, встановленого вирокom суду;

3) обмеження у допуску до державної таємниці (за наявності судимості за тяжкий злочин), що, в свою чергу, є умовою обіймання певних посад;

4) обмеження у виїзді за кордон громадянина України й обмеження у прийнятті до громадянства України (щодо особи, засудженої в Україні до позбавлення волі за вчинення тяжкого злочину);

5) збільшення мінімального розміру застави як запобіжного заходу;

6) обмеження, пов'язані із застосуванням адміністративного нагляду;

7) позбавлення права на отримання певних пільг. Так, у випадку засудження за вчинення злочину припиняються виплати державному службовцю, передбачені чинним законодавством;

8) обмеження у застосуванні амністії (амністія не застосовується зокрема до осіб, які: мають дві і більше судимості за вчинення тяжких злочинів; засуджені за бандитизм, умисне вбивство при обтяжуючих обставинах, деякі інші злочини);

9) заборона призову на строкову військову службу в мирний час (щодо осіб, які були засуджені до позбавлення волі).

Підставою виникнення судимості є призначення засудженому покарання. Відсутність цієї підстави означає, що судимість не виникає, а визнання такої підстави юридично нікчемною тягне за собою негайне припинення всіх правових наслідків необґрунтованого призначення покарання, включаючи ті, що стосуються судимості.

Згідно з ч. ч. 3 і 4 ст. 88 КК визнаються такими, що не мають судимості, особи, які:

1) звільнені судом від кримінальної відповідальності з нереабілітуючих підстав, а саме: у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК); у зв'язку з передачею на поруки (ст. 47 КК); у зв'язку зі зміною обстановки (ст. 48 КК); у

зв'язку із закінченням строків давності притягнення до кримінальної відповідальності (ст. 49 КК). До цієї категорії також належать особи, звільнені судом від кримінальної відповідальності на підставі закону про амністію (ч. 2 ст. 86 КК);

2) звільнені від покарання, яким покарання судом призначається, але у вирокі постановляється про його остаточне і безумовне невиконання. Підставами для цього є зокрема закінчення строків давності виконання обвинувального вироку (ст. 80 КК) і амністія (ст. 86 КК).

Не вважаються такими, що не мають судимості, особи, яким відбування покарання відкладене за певних умов. До них насамперед належать особи, звільнені від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК). Питання про судимість осіб, звільнених від покарання на підставі ст. 84 КК через хворобу, слід розглядати диференційовано. Особи, звільнені від покарання відповідно до ч. ч. 1 або 2 ст. 84 КК, не можуть вважатися такими, що остаточно не мають судимості. Адже у разі одужання такі особи можуть бути направлені для відбування покарання (ч. 4 ст. 84 КК) і з моменту направлення для відбування покарання вважаються судимими. Якщо ж особа повністю звільняється від покарання, то несудимою вона вважається з моменту звільнення.

3) відбули покарання за діяння, злочинність і караність яких усунута законом, питання про судимість має визначатися не відповідно до закону, який діяв на момент вчинення злочину чи призначення покарання, а згідно з новим законом;

4) реабілітовані. **Реабілітація** означає поновлення попереднього статусу особи, відновлення її доброго імені, репутації, яка була заплямована незаконним засудженням. Особа, яка була реабілітована, визнається такою, що не має судимості, не з моменту реабілітації, а з часу її "виникнення". В період між набуттям чинності незаконним обвинувальним вироком та його скасуванням з реабілітуючих підстав особа повинна визнаватися несудимою.

При помилуванні особи судовий вирок не скасовується; помилування не означає її реабілітації й автоматично не тягне за собою визнання засудженого таким, що не має судимості. Водночас помилування може здійснюватися у вигляді зняття судимості.

У ст. 88 КК наведено винятковий перелік підстав, відповідно до яких визнаються такими, що не мають судимості, особи, яким призначене покарання вирок, що набув чинності.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, ми розглянули питання про поняття, ознаки та правові наслідки судимості в кримінальному праві України. Визначили, що судимість — це передбачені законом правові наслідки засудження, які тривають певний період і визначають особливий правовий статус особи, яка має судимість. За загальним правилом, судимість є обов'язковим наслідком засудження, який триває до її погашення або зняття з підстав, указаних у ст. ст. 89-91 КК.

II. Строки погашення судимості

Відповідно до ст.. 89 КК України такими, що не мають судимості, визнаються:

особи, засуджені відповідно до статті 75 КК, якщо протягом іспитового строку вони не вчинять нового злочину і якщо протягом зазначеного строку рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням не буде скасоване з інших підстав, передбачених законом. Якщо строк додаткового покарання перевищує тривалість іспитового строку, особа визнається такою, що не має судимості, після відбуття цього додаткового покарання;

жінки, засуджені відповідно до статті 79 КК, якщо протягом іспитового строку вони не вчинять нового злочину і якщо після закінчення цього строку не буде прийняте рішення про направлення для відбування покарання, призначеного вироком суду. Якщо засуджена не була звільнена від додаткового покарання і його строк перевищує тривалість іспитового строку, то жінка визнається такою, що не має судимості, після відбуття цього додаткового покарання;

особи, засуджені до позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю після виконання цього покарання;

особи, які відбули покарання у виді службового обмеження для військовослужбовців або тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців чи достроково звільнені від цих покарань, а також військовослужбовці, які відбули покарання на гауптвахті замість арешту;

особи, засуджені до штрафу, громадських робіт, виправних робіт або арешту, якщо вони протягом року з дня відбуття покарання (основного та додаткового) не вчинять нового злочину;

особи, засуджені до обмеження волі, а також засуджені за злочин невеликої тяжкості до позбавлення волі, якщо вони протягом двох років з дня відбуття покарання (основного та додаткового) не вчинять нового злочину;

особи, засуджені до позбавлення волі за злочин середньої тяжкості, якщо вони протягом трьох років з дня відбуття покарання (основного та додаткового) не вчинять нового злочину;

особи, засуджені до позбавлення волі за тяжкий злочин, якщо вони протягом шести років з дня відбуття покарання (основного та додаткового) не вчинять нового злочину;

особи, засуджені до позбавлення волі за особливо тяжкий злочин, якщо вони протягом восьми років з дня відбуття покарання (основного та додаткового) не вчинять нового злочину.

Судимість має строковий характер. Закон визначає, коли вона виникає (з дня набрання законної сили обвинувальним вироком), та встановлює підстави її припинення. Такими підставами є погашення судимості та її зняття. Як погашення, так і зняття судимості пов'язані зі впливом певних термінів, протягом яких особа повинна перетерпіти негативні наслідки та своєю поведінкою довести остаточне виправлення.

Припинення судимості анулює всі кримінально-правові та загально правові наслідки засудження та призначення покарання. Особа, судимість якої погашена або знята, вважається такою, яка раніше злочину не вчиняла, покарання не відбувала. Вона не зобов'язана будь-де вказувати про вчинення нею в минулому злочину та призначення за нього покарання, не повинна відчувати жодних негативних наслідків колишньої судимості. Врахування погашеної чи знятої судимості при вирішенні будь-яких питань, у т.ч. і при характеристиці особи, суперечить самій суті інституту припинення судимості і є неприпустимим.

Погашення судимості є типовим і найбільш поширеним способом її припинення. При цьому особа втрачає статус судимого без будь-яких своїх додаткових зусиль, без прийняття спеціального рішення з цього приводу державним органом. Автоматичне погашення судимості впливає безпосередньо із КК.

Для того щоб судимість виявилася погашеною, необхідним є дотримання встановлених в КК умов, які диференційовані з урахуванням ступеня тяжкості вчиненого злочину, виду призначеного покарання, застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням. Однак неодмінно вимагається, щоб з моменту набуття чинності обвинувальним вироком, яким засудженому призначене покарання, пройшов певний строк.

При засудженні зі звільненням від відбування покарання з випробуванням (ст. ст. 75, 79 КК) судимість погашається одразу ж після успішного впливу іспитового строку. Випробування вважається успішно подоланим, а судимість погашеною, якщо протягом встановленого судом строку: 1) особою не вчинено нового злочину; 2) рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням не скасоване з інших підстав, передбачених законом (ч. 2 ст. 75 КК, ч. 5 ст. 79 КК).

Якщо таким засудженим було призначене додаткове покарання, а його строк перевищує іспитовий строк, то судимість погашається після відбуття цього додаткового покарання.

Щодо ряду категорій засуджених судимість погашається одразу ж після відбування покарання, причому незалежно від тривалості такого покарання. До них належать особи, які відбули покарання у виді: а) позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю; б) службового обмеження для військовослужбовців; в) тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців; г) тримання на гауптвахті замість арешту (для військовослужбовців). У всіх інших випадках (п. п. 5 — 9 ст. 89 КК) умовами погашення судимості є: 1) відбування особою основного і додаткового покарання; 2) вплив строку погашення судимості, визначеного ст. 89 КК. Такий строк становить від одного до восьми років і залежить від виду покарання його

тривалості, ступеня тяжкості злочину, за який засуджено особу; 3) не вчинення особою протягом цього строку нового злочину.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ.

Таким чином, судимість має строковий характер. Закон визначає, коли вона виникає (з дня набрання законної сили обвинувальним вироком), та встановлює підстави її припинення. Такими підставами є погашення судимості та її зняття. Як погашення, так і зняття судимості пов'язані зі сплином певних строків, протягом яких особа повинна перетерпіти негативні наслідки та своєю поведінкою довести остаточне виправлення. При цьому існують певні правила обчислення строків погашення судимості.

Ст. 89 КК України визначає строки погашення судимості.

III. Обчислення строків погашення судимості

У ст. 55 КК 1960 р. строк погашення судимості встановлювався залежно від виду призначеного покарання або від строку фактично відбутого покарання, у той час як КК 2001 р. - залежно не тільки від виду призначеного покарання (пункти 1 - 6 ст. 89 КК), а й від ступеня тяжкості вчиненого злочину (пункти 6 - 9 зазначеної статті), тобто незалежно від строків призначеного судом покарання у виді обмеження чи позбавлення волі та фактично відбутого покарання (п. 4 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2003 року № 16 "Про практику застосування судами України законодавства про погашення і зняття судимості"). .

Строки погашення судимості обчислюються з дня відбуття основного і додаткового покарання.

До строку погашення судимості зараховується час, протягом якого вирок не було виконано, якщо при цьому давність виконання вироку не переривалася. Якщо вирок не було виконано, судимість погашається по закінченні строків давності виконання вироку.

Якщо особу було достроково звільнено від відбування покарання, то строк погашення судимості обчислюється з дня дострокового звільнення її від відбування покарання (основного та додаткового).

Якщо не відбуту частину покарання було замінено більш м'яким покаранням, то строк погашення судимості обчислюється з дня відбуття більш м'якого покарання (основного та додаткового).

Якщо особа, що відбула покарання, до закінчення строку погашення судимості знову вчинить злочин, перебіг строку погашення судимості переривається і обчислюється заново. У цих випадках строки погашення судимості обчислюються окремо за кожний злочин після фактичного відбуття покарання (основного та додаткового) за останній злочин.

У строк судимості як правило включаються такі періоди: 1) час від вступу вироку в законну силу до початку виконання (відбування) покарання. Якщо покарання з якихось причин взагалі не звертається до виконання, то особа вважається судимою з моменту набуття чинності вироком і до спливу строку давності виконання із обвинувального вироку. Коли ж вирок звертається до виконання із запізненням, то судимість продовжується на час такої затримки; 2)

термін основного покарання; 3) термін додаткового покарання якщо воно виконується після відбування основного покарання; 4) проміжок часу від закінчення відбування покарання до остаточного погашення судимості. Саме ці проміжки, вказані в ст. 89 КК, диференційовано щодо окремих видів покарань, різних за тяжкістю злочинів і строків покарання. Строк погашення судимості починає текти з наступного дня після закінчення відбуття покарання. При призначенні штрафу таким днем слід вважати день, наступний після сплати його повної суми. Якщо особі було призначене додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, то строк погашення судимості починає текти після спливу останнього дня відбування цього покарання.

Спливає строк погашення судимості в останній день перебігу цього строку. Наприклад, вирок, яким особу засуджено за злочин середньої тяжкості до основного покарання на 4 роки позбавлення волі і додаткового у виді позбавлення права керувати транспортними засобами протягом 3 років, вступив у силу 15 липня 2002 р., під варту засуджений взятий 25 липня 2002 р. Покарання у виді позбавлення волі буде відбуте ним 24 липня 2006 р., додаткове покарання триватиме з 25 липня 2006 р. до 24 липня 2009 р. Строк погашення судимості розпочнеться з 25 липня 2009 р. і спливе 24 липня 2012 р. Починаючи з 25 липня 2012 р. судимість вважається погашеною, а вказана особа — такою, що не має судимості.

Призначене судом покарання може виявитися невідбутим у належний строк. Причинами цього можуть бути:

1) поведінка самого засудженого — його ухилення від відбування покарання. Наприклад, втеча з місць позбавлення волі. В такому випадку терміном, після якого починає текти строк погашення судимості, слід вважати фактичне звільнення особи. Від відбування покарання;

2) дострокове звільнення від відбування покарання: а) умовно-дострокове звільнення від відбування покарання на підставі ст. 81 КК; б) на підставі акта про амністію; в) у зв'язку з помилуванням. При цьому строк погашення покарання починається з моменту звільнення від покарання — з наступного дня після звільнення. Однак тривалість строку погашення судимості визначається виходячи з тяжкості злочину та виду покарання, визначеного вирок. Якщо особа звільнена умовно-достроково, то випробувальний строк, протягом якого тече невідбута частина покарання, тече одночасно зі строком погашення судимості;

3) заміна покарання більш м'яким. Це також може бути проведене з підстав, передбачених КК (ст. 82), а також у зв'язку з амністією чи помилуванням. У такому випадку строк погашення судимості починає текти з моменту відбуття більш м'якого покарання. Тривалість строку визначається виходячи з фактично відбутого більш суворого покарання, яке спочатку й було призначене за вирок. Наприклад, особа була засуджена за умисний тяжкий злочин до покарання у виді 8 років позбавлення волі. Після відбуття 5 років позбавлення волі невідбуту частину покарання було замінено на виправні роботи, їх тривалість відповідно до ч. 1 ст. 82 КК визначено у 2 роки. Строк погашення судимості в такому разі становить 6 років (відповідно до ч. 8 ст. 89 КК), а перебіг цього строку почнеться після відбуття

виправних робіт, тобто через 7 років після початку відбування призначеного покарання.

Єдина вимога, яку пред'являє КК до поведінки особи в період судимості, — це невчинення нового злочину. Вчинення нового як умисного, так і необережного злочину свідчить, що засуджений не довів свого остаточного виправлення. При цьому потрібно, щоб за злочин, вчинений у період судимості, особа не була на законних підставах звільнена від кримінальної відповідальності або покарання.

Вчинення нового злочину в період судимості перериває перебіг строку її погашення. Це означає, що раніше відбута частина строку погашення судимості анулюється і не береться до уваги, цей строк починає текти заново в повному обсязі (п. 8 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2003 року № 16 “Про практику застосування судами України законодавства про погашення і зняття судимості”). Оскільки судимість — це самостійний наслідок покарання за кожний злочин, то строки погашення судимості обчислюються окремо стосовно і раніше вчиненого і нового (того, який перервав судимість) злочину. Розпочинається перебіг строків погашення судимості після повного відбування покарання (основного і додаткового) за останній злочин.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, ми розглянули умови та правила обчислення строків погашення судимості. Визначились, що єдина вимога, яку пред'являє КК до поведінки особи в період судимості, — це невчинення нового злочину. Вчинення нового як умисного, так і необережного злочину свідчить, що засуджений не довів свого остаточного виправлення. Вчинення нового злочину в період судимості перериває перебіг строку її погашення. Оскільки судимість — це самостійний наслідок покарання за кожний злочин, то строки погашення судимості обчислюються окремо стосовно і раніше вчиненого і нового (того, який перервав судимість) злочину.

IV. Зняття судимості

Якщо особа після відбуття покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі зразковою поведінкою і сумлінним ставленням до праці довела своє виправлення, то суд може зняти з неї судимість до закінчення строків, зазначених у статті 89 КК. Зняття судимості є правом, а не обов'язком суду. Тому, якщо з урахуванням обставин справи суд дійде висновку, що особа не довела свого виправлення, він вправі відмовити у достроковому знятті судимості. Повторне клопотання може бути порушено не раніше ніж через рік з дня відмовлення (ч. 6 ст. 414 КПК) (п. 9 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2003 року № 16 “Про практику застосування судами України законодавства про погашення і зняття судимості”).

Зняття судимості допускається лише після закінчення не менш як половини строку погашення судимості, зазначеного у статті 89 КК. Порядок зняття судимості встановлюється Кримінально-процесуальним кодексом України.

Відповідно до ч. 1 ст. 414 КПК клопотання про дострокове зняття судимості може бути подано як особою, яка відбула покарання, так і колективом

підприємства, установи чи організації. В останньому випадку суд має перевірити правильність оформлення клопотання і повноваження представника колективу.

Судимість не є самоціллю. Вона покликана закріпити результати впливу на засудженого в ході виконання покарання, переконатися, що відбулося його виправлення. Однак засуджений своєю поведінкою може довести, що завдання, які стоять перед судимістю, досягнуті і до погашення її строку, встановленого в ст. 89 КК. З огляду на це, закон передбачає можливість дострокового зняття судимості, що є не лише проявом гуманізму та індивідуальною підходу до реалізації кримінальної відповідальності, а й сприяє прискоренню остаточного виправлення засудженого, попередженню рецидиву.

Підстави дострокового зняття судимості визначені в кримінальному законі, його процесуальний порядок регламентований КПК. Відповідно до положень, сформульованих у ч. ч. 1 і 2 ст. 91 КК, судимість може бути знята лише за таких умов: 1) особа відбула покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі; 2) сплило не менше половини строку погашення судимості, зазначеного у ст. 89 КК; 3) зразковою поведінкою і сумлінним ставленням до праці особа довела своє виправлення.

Дострокове зняття судимості можливе лише щодо осіб, які відбули покарання у виді позбавлення волі або обмеження волі. Не вважаються такими, що відбували покарання у виді позбавлення волі або обмеження волі, засуджені, яким відповідно до закону ці покарання замінювалися на інші або щодо яких застосовувалося звільнення від покарання, звільнення від відбування покарання з випробуванням чи заміна цих покарань більш м'якими. Дострокове зняття судимості не застосовується до:

1) військовослужбовців, яким позбавлення волі на строк до двох років замінено на тримання у дисциплінарному батальйоні на цей же строк;

2) звільнених від відбування покарання з випробуванням: а) на підставі ст. 75 КК (за умови, що вони успішно пройшли випробування і не направлялися для відбування призначеного покарання); б) вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років, на підставі ст. 79 КК (якщо вони не направлялися для відбування покарання згідно з вироком суду);

3) звільнених від покарання: а) у виді позбавлення волі або обмеження волі у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку (ст. 80 КК); б) внаслідок бездоганної поведінки і сумлінного ставлення до праці осіб, яких на час розгляду справи в суді не можна вважати суспільно небезпечними (ч. 4 ст. 74 КК);

4) осіб, яким невідбута частина покарання у виді позбавлення волі чи обмеження волі замінена відповідно до ст. 82 КК або ж на підставі акта амністії чи помилування на більш м'яке покарання. Це не поширюється на осіб, яким позбавлення волі було замінено на обмеження волі — судимість з них може бути знята достроково;

5) звільнених від відбування покарання: а) вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років (ст. 83 КК); б) за хворобою (ст. 84 КК).

Такими чином, ст. 91 КК застосовується щодо осіб, яким за вироком суду було призначене покарання у виді позбавлення або обмеження волі, і вони реально

відбували його. При цьому не має значення, повністю було відбуте призначене покарання чи особа відбула його частково, будучи звільненою достроково з підстав, передбачених законом.

Особи, які відбули інші покарання, не мають права на дострокове зняття судимості. Строк погашення судимості після відбування покарань у виді штрафу, виправних робіт або арешту становить лише один рік. Скорочувати цей незначний термін закон вважає недоцільним, оскільки один рік — це мінімальний строк, протягом якого можна переконатися у виправленні засудженого.

Дострокове зняття судимості можливе після спливу не менше половини строку погашення судимості, встановленого законом. При визначенні початкових і кінцевих моментів цього строку слід керуватися положеннями, викладеними в ст. 90 КК.

В який момент другої половини цього строку може бути знята судимість, КК не визначає. Це означає, що в принципі допускається зняття судимості в її останні тижні чи дні.

Встановлення в законі вимоги щодо обов'язкового відбування частини строку погашення судимості означає, що засудженому має бути наданий достатньо тривалий термін для того, щоб він довів своє виправлення, перетерпів обмеження, які пов'язані із судимістю.

Крім формальних вимог — відбування покарання та спливу не менше половини строку погашення судимості, — закон встановлює і вимоги щодо поведінки особи, яка претендує на погашення судимості. Ця особа повинна довести своє виправлення зразковою поведінкою і сумлінним ставленням до праці протягом усього відбутого строку погашення судимості.

Зразковою слід вважати таку поведінку в сім'ї, стосовно сусідів, членів трудового колективу, інших колективів, членом яких є засуджений, всього суспільства, яка соціальне схвалюється, з позицій суспільної моралі гідна для наслідування іншими особами. Сумлінне ставлення до праці насамперед передбачає, що особа бере участь у суспільно корисній праці в одній із існуючих організаційно-правових форм.

Оскільки судимість є наслідком відбування покарання за конкретний злочин, то й зняття судимості здійснюється стосовно кожного із них окремо.

Зняття судимості, на відміну від її погашення, відбувається не автоматично. Особа вважається такою, що не має судимості, яка з неї знята, з моменту набрання чинності відповідною постановою суду.

Судимість може бути достроково знята і на основі актів амністії чи помилування. В такому випадку дотримання вимог, встановлених в ч. ч. 1 і 2 ст. 91 КК, не вимагається.

ВИСНОВКИ З ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, судимість покликана закріпити результати впливу на засудженого в ході виконання покарання, переконатися, що відбулося його виправлення. Однак засуджений своєю поведінкою може довести, що завдання, які стоять перед судимістю, досягнуті і до погашення її строку, встановленого в ст. 89 КК. З огляду на це, закон передбачає можливість дострокового зняття судимості,

що є не лише проявом гуманізму та індивідуальною підходу до реалізації кримінальної відповідальності, а й сприяє прискоренню остаточного виправлення засудженого, попередженню рецидиву. Наслідком зняття судимості, як і її погашення, є припинення дії всіх її правових наслідків як кримінально-правового характеру, так і загальноправових.

висновки З ТЕМИ:

Підсумовуючи викладене у цій лекції, хотілося б підкреслити її основні наступні моменти: судимість — це передбачені законом правові наслідки засудження, які тривають певний період і визначають особливий правовий статус особи, яка має судимість. За загальним правилом, судимість є обов'язковим наслідком засудження, який триває до її погашення або зняття з підстав, передбачених ст. ст. 89-91 КК. Вона має строковий характер. Закон визначає, коли судимість виникає (з дня набрання законної сили обвинувальним вироком), та встановлює підстави її припинення. Такими підставами є погашення судимості та її зняття. Як погашення, так і зняття судимості пов'язані зі сплином певних термінів, протягом яких особа повинна перетерпіти негативні наслідки та своєю поведінкою довести остаточне виправлення.

Єдина вимога, яку пред'являє КК до поведінки особи в період судимості, — це невчинення нового злочину. Вчинення нового як умисного, так і необережного злочину свідчить, що засуджений не довів свого остаточного виправлення. Вчинення нового злочину в період судимості перериває перебіг строку її погашення. Оскільки судимість — це самостійний наслідок покарання за кожний злочин, то строки погашення судимості обчислюються окремо стосовно і раніше вчиненого і нового (того, який перервав судимість) злочину.

Наслідком зняття судимості, як і її погашення, є припинення дії всіх її правових наслідків як кримінально-правового характеру, так і загальноправових.

ТЕМА № 16. ОБМЕЖУВАЛЬНІ ЗАХОДИ. ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ЩОДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ. ІНШІ ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ.

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

ВСТУП

I. Поняття та види інших заходів кримінально-правового характеру.

II. Інші заходи кримінально-правового характеру щодо фізичних осіб.

III. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.

ВИСНОВКИ

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL:

3. Вереша Р.В. Кримінальне право України. Загальна частина. Вид. 9-те, перероб. та допов.: навч. посібн. Київ: Алерта, 2023. 576 с.

4. Вереша Р. В. Вчення про суб'єктивну сторону злочину: монографія. К.: Алерта, 2018. 1106 с.

5. Вереша Р.В. Проблеми суб'єктивної сторони складу злочину: монографія. К.: Алерта, 2018. 432 с.

Кримінальне право (Загальна частина) : навчальний посібник / С.А. Шалгунова, О.С. Скок, Т.В. Шевченко, О.І. Соболев, С.М. Школа, С.А. Риб'янець, Ю.В. Волошина, А.О. Марієнко, В.А. Якушкін; за заг. ред. к.ю.н., доц. С.А. Шалгунової. Херсон : Айлант, 2019. – 296 с.

Ауково-практичний коментар Кримінального кодексу України /Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко [та ін.]; За заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

8. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина. Вид. 9-те, перероб. та допов. Київ: Алерта, 2023. 576 с.

Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / А. А. Васильєв, Є. О. Гладкова, О. О. Житний та ін.; за заг. ред. проф. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2020. – 428 с.

Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ахмедов Махір Байрам огли, Бабенко А.М. та ін. ; за заг. ред. В.Я. Конопельського, В.О. Меркулової. Одеса, ОДУВС, 2021. 452 с.

Мета лекції:

дати поняття інших заходів кримінально-правового характеру, визначити його ознаки. Визначити види та детально з'ясувати зміст інших заходів кримінально-правового характеру щодо фізичних осіб та заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. Розглянути особливості застосування різних видів інших заходів кримінально-правового характеру.

ВСТУП

Інші заходи кримінально-правового характеру є відносно новим інститутом кримінального права України, хоча окремі з таких заходів (наприклад, примусові заходи медичного характеру) уже достатньо давно йому відомі. У сучасному вигляді цей інститут сформований у першій половині 2014 р. чотирма законами, якими вносилися зміни до КК. Тим самим у кримінальному законодавстві України отримала втілення одна і основних тенденцій розвитку сучасного кримінального законодавства багатьох європейських країн, що полягає у появі інших, окрім кримінальної відповідальності, заходів впливу на осіб, які вчиняють суспільно небезпечні діяння.

На цій лекції ми з вами з'ясуємо поняття та види інших заходів кримінально-правового характеру. Детально зупинимося також на поняттях, ознаках, видах та особливостях застосування інших заходах кримінально-правового характеру щодо фізичних осіб та заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.

I. Поняття та види інших заходів кримінально-правового характеру

Загального поняття інших заходів кримінально-правового характеру КК не визначає, однак системний аналіз окремих його положень, а також положень КПК, дає підстави для виділення таких ознак цих заходів:

- усі вони передбачаються виключно законом про кримінальну відповідальність. У КК їм безпосередньо присвячено два розділи Загальної частини (XIV і XIV¹); крім того, примусові заходи виховного характеру, що також належать до «інших заходів», передбачені у ст. 105 розд. XV Загальної частини КК;

- перелік «інших заходів», передбачених КК, є вичерпним і не може бути розширений, окрім як шляхом внесення змін до самого КК;

- інші заходи кримінально-правового характеру застосовуються у примусовому порядку, тобто незалежно від згоди або бажання будь-яких осіб, у тому числі й тих, до яких вони застосовуються. Окремі з таких заходів обмежують особу в її правах чи покладають на неї додаткові обов'язки (наприклад, примусові заходи медичного або виховного характеру), інші — не спрямовані на обмеження прав людини (наприклад, спеціальна конфіскація майна, здобутого злочинним шляхом);

- усі ці заходи застосовуються виключно судом від імені держави. При цьому суд постановляє або обвинувальний вирок (наприклад, при застосуванні примусового лікування), або ухвалу (наприклад, при застосуванні примусових заходів медичного характеру щодо неосудних);

- підставою застосування цих заходів є вчинення фізичною особою суспільно небезпечного діяння, передбаченого Особливою частиною КК. Причому для застосування окремих з них (наприклад, примусового лікування) таке діяння повинно обов'язково містити склад злочину, тоді як для застосування деяких інших (наприклад, примусових заходів медичного характеру) діяння може містити склад злочину, а може й не мати його. При цьому слід мати на увазі, що до юридичних осіб «інші заходи» у будь-якому разі застосовуються за відсутності в їх діяльності складу злочину, оскільки юридична особа відповідно до ст. 18 КК не є суб'єктом злочину;

- метою їх застосування є не кара або виправлення особи, яка вчинила злочин, а усунення умов, що сприяли вчиненню суспільно небезпечного діяння і можуть стати криміногенними факторами на майбутнє.

На підставі викладеного інші заходи кримінально-правового характеру - це передбачені кримінальним законом примусові заходи, що застосовуються судом до фізичної або юридичної особи з метою усунення умов, що сприяють вчиненню суспільно небезпечних діянь.

Такі заходи не є кримінальною відповідальністю, оскільки не збігаються з нею за ознаками. Зокрема, вони можуть застосовуватися:

- а) у тому числі й за відсутності в діянні особи складу злочину;
- б) до юридичної особи, яка не визнається суб'єктом злочину;
- в) не тільки вироком, а й ухвалою суду.

Види інших заходів кримінально-правового характеру. Залежно від суб'єкта, до якого вони можуть застосовуватися, чинним КК передбачено два види інших заходів кримінально-правового характеру:

- заходи кримінально-правового характеру щодо фізичних осіб;
- заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.

До заходів кримінально-правового характеру щодо фізичних осіб належать:

- 1) примусові заходи медичного характеру (статті 92-95 КК);

- 2) примусове лікування (ст. 96 КК);
- 3) спеціальна конфіскація (статті 96¹ і 96² КК);
- 4) примусові заходи виховного характеру (частини 2-4 ст. 105 КК).

До заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб належать:

- 1) штраф (ст. 96⁷ КК);
- 2) конфіскація майна (ст. 96⁸ КК);
- 3) ліквідація (ст. 96⁹ КК).

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, інші заходи кримінально-правового характеру - це передбачені кримінальним законом примусові заходи, що застосовуються судом до фізичної або юридичної особи з метою усунення умов, що сприяють вчиненню суспільно небезпечних діянь.

Їх у кримінальному законодавстві передбачено два види:

- заходи кримінально-правового характеру щодо фізичних осіб;
- заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.

II. Інші заходи кримінально-правового характеру щодо фізичних осіб

Примусові заходи медичного характеру - це такий вид заходів кримінально-правового характеру, який полягає у примусовому наданні психіатричної допомоги особі, яка має психічне захворювання і вчинила передбачене КК суспільно небезпечне діяння, з метою поліпшення її психічного здоров'я, а також запобігання вчиненню нею нових суспільно небезпечних діянь.

Відповідно до ч. 1 ст. 94 КК суд може застосувати такі види примусових заходів медичного характеру.

1. надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку;
2. госпіталізація до психіатричного закладу із звичайним наглядом;
3. госпіталізація до психіатричного закладу з посиленням наглядом;
4. госпіталізація до психіатричного закладу із суворим наглядом. Підставою застосування примусових заходів медичного характеру є:

- вчинення особою суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК, у стані неосудності (ч. 2 ст. 19 КК);
- вчинення особою злочину у стані обмеженої осудності (ч. 2 ст. 20 КК);
- захворювання на психічну хворобу до постановлення вироку (ч. 3 ст. 19 КК) або під час відбування покарання (ч. 1 ст. 84 КК) особою, яка вчинила злочин у стані осудності.

Вибір виду примусового заходу медичного характеру для конкретної особи відповідно до ч. 1 ст. 94 КК здійснюється судом залежно від характеру та тяжкості захворювання, тяжкості вчиненого діяння, з урахуванням ступеня небезпечності психічно хворого для себе або інших осіб. При цьому суд має враховувати, що відповідно до частин 2-5 ст. 94 КК:

- а) надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку може бути застосоване щодо особи, яка страждає на психічні розлади і вчинила

суспільно небезпечне діяння, але за станом свого психічного здоров'я не потребує госпіталізації до психіатричного закладу;

б) госпіталізація до психіатричного закладу із звичайним наглядом може бути застосована щодо психічно хворого, який за своїм психічним станом і характером вчиненого суспільно небезпечного діяння потребує тримання у психіатричному закладі і лікування у примусовому порядку;

в) госпіталізація до психіатричного закладу з посиленням наглядом може бути застосована щодо психічно хворого, який вчинив суспільно небезпечне діяння, не пов'язане з посяганням на життя інших осіб, і за своїм психічним станом не становить загрози для суспільства, але потребує тримання у психіатричному закладі та лікування в умовах посиленого нагляду;

г) госпіталізація до психіатричного закладу із суворим наглядом може бути застосована щодо психічно хворого, який вчинив суспільно небезпечне діяння, пов'язане з посяганням на життя інших осіб, а також щодо психічно хворого, який за своїм психічним станом і характером вчиненого суспільно небезпечного діяння становить особливу небезпеку для суспільства і потребує тримання у психіатричному закладі та лікування в умовах суворого нагляду.

У всіх випадках застосування примусових заходів медичного характеру є правом, а не обов'язком суду. Якщо суд не вважає за можливе їх застосувати, він може передати особу на піклування родичам або опікунам з обов'язковим лікарським наглядом (ч. 6 ст. 94 КК), що не є примусовим заходом медичного характеру.

Примусові заходи медичного характеру призначаються судом без визначення строку їх застосування. Проте через кожні 6 місяців лікар-психіатр, який надає особі психіатричну допомогу, направляє до суду заяву, до якої додається висновок комісії лікарів-психіатрів, який містить обґрунтування необхідності продовження, заміни або припинення застосування таких заходів.

На підставі такого висновку суд може прийняти рішення про:

- продовження застосування раніше призначеного виду примусового заходу медичного характеру на строк не більше 6 місяців;
- заміну раніше призначеного виду примусового заходу медичного характеру іншим, більш або менш суворим;
- припинення застосування примусових заходів медичного характеру.

В останньому випадку, якщо припинення застосування примусових заходів медичного характеру відбувається:

а) через змінення психічного стану особи на краще, але до її повного одужання, - суд може передати таку особу на піклування родичам або опікунам з обов'язковим лікарським наглядом;

б) через одужання особи, яка вчинила злочин у стані осудності, але захворіла на психічну хворобу до винесення вироку, - вона підлягає покаранню на загальних засадах (ч. 3 ст. 19, ч. 4 ст. 95 КК);

в) через одужання особи, яка захворіла на психічне захворювання під час відбування покарання, - вона може підлягати подальшому відбуванню покарання (ч. 4 ст. 84, ч. 4 ст. 95 КК).

Примусове лікування - це такий вид заходів кримінально-правового характеру, який полягає у примусовому наданні медичної допомоги особі, яка вчинила злочин і має хворобу, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб, з метою поліпшення її здоров'я, а також запобігання поширенню наявного у неї захворювання.

Підстава застосування примусового лікування складається з двох обов'язкових елементів:

а) засудження особи за вчинення злочину з призначенням їй будь-якого виду покарання, яке підлягає реальному відбуванню. У разі, якщо особа звільняється від відбування призначеного покарання з випробуванням (статті 75, 79 і 104 КК), примусове лікування до неї не може бути застосоване, однак відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 76 КК суд може покласти на таку особу обов'язок пройти курс лікування від алкоголізму, наркоманії або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб;

б) наявність у такої особи хвороби, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб, тобто хвороби, якою може бути заражене невизначене коло осіб і яка загрожує істотною шкодою їх здоров'ю. До таких хвороб, зокрема, належать: туберкульоз, венеричні захворювання, СНІД, лепра та деякі інші хвороби. За змістом статей 76, 93 і 96 КК до таких хвороб не належать алкоголізм, наркоманія, токсикоманія та психічні захворювання. Наявність у особи хвороби, небезпечної для здоров'я інших осіб, має підтверджуватися висновком лікувальної установи (ч. 5 ст. 368 КПК).

Примусове лікування може бути застосоване як при постановленні вироку суду, так і в процесі відбування покарання засудженим, якщо хворобу, небезпечну для здоров'я інших осіб, буде діагностовано після винесення вироку. В останньому випадку суд виносить ухвалу про застосування примусового лікування (п. 7 ч. 1 ст. 537, ст. 539 КПК).

Застосування примусового лікування в обох зазначених випадках є правом, а не обов'язком суду. Застосовуючи його, суд не визначає строків такого лікування: за загальним правилом, воно має тривати до вилікування засудженого. В такому разі на підставі відповідного висновку лікарської комісії суд виносить ухвалу про припинення застосування примусового лікування. Якщо ж за час відбування покарання вилікувати особу не вдалося, то примусове лікування припиняється із закінченням строку покарання.

Відповідно до ч. 2 ст. 96 КК у разі призначення засудженому покарання у виді позбавлення або обмеження волі примусове лікування здійснюється за місцем відбування покарання. У разі ж призначення інших видів покарань, примусове лікування здійснюється у спеціальних лікувальних закладах.

Спеціальна конфіскація - це такий захід кримінально-правового характеру, який полягає у примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна у випадках, визначених КК, за умови вчинення будь-якого зі злочинів, передбачених статтями 354, 364, 364^і, 365², 368-369² КК, або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки злочину, передбаченого зазначеними статтями КК (ст. 96^і КК).

Указані статті передбачають відповідальність за так звані «корупційні» злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, а також за підкуп працівника підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою (ст. 354 КК).

Відповідно до ст. 96² КК предметом спеціальної конфіскації є гроші, цінності та інше майно, які:

1. одержані внаслідок вчинення злочину або є доходами від такого майна;
2. призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення злочину, фінансування або матеріального забезпечення злочину або винагороди за його вчинення;
3. були предметом злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), а у разі, коли його не встановлено, - переходять у власність держави;
4. були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), який не знав і не міг знати про їх незаконне використання.

Відповідно до ч. 2 ст. 96² КК у разі, якщо предмет спеціальної конфіскації був повністю або частково перетворений в інше майно, спеціальній конфіскації підлягає повністю або частково перетворене майно. Якщо ж конфіскація такого предмета на момент прийняття судом рішення про спеціальну конфіскацію неможлива внаслідок його використання або неможливості виділення з набутого законним шляхом майна, або відчуження, або з інших причин, суд виносить рішення про конфіскацію (стягнення) грошової суми, що відповідає вартості такого майна.

Згідно з ч. 4 ст. 96² КК предмет спеціальної конфіскації, який переданий особою, яка вчинила злочин або суспільно небезпечне діяння, що містить ознаки злочину, іншій фізичній або юридичній особі, підлягає спеціальній конфіскації за умови, якщо особа, яка його прийняла, знала або повинна була знати, що таке майно одержане внаслідок вчинення зазначеного діяння.

Відповідно до ч. 5 ст. 96² КК до предмета спеціальної конфіскації не належать гроші, цінності та інше майно, які згідно із законом підлягають поверненню власнику (законному володільцю) або призначені для відшкодування шкоди, завданої злочином.

Підставою застосування спеціальної конфіскації є вчинення особою злочину або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки злочину, в санкції за який передбачено цей захід. Перелік статей, санкції яких передбачають спеціальну конфіскацію, наведено вище.

Слід мати на увазі, що відповідно до ч. 3 ст. 96² КК спеціальна конфіскація може бути застосована також й у разі, коли особа: а) не підлягає кримінальній відповідальності у зв'язку із недосягненням нею віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність; б) визнана неосудністю; в) звільняється від кримінальної відповідальності чи покарання з підстав, передбачених КК, крім звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності.

Примусові заходи виховного характеру - це передбачені КК заходи, що застосовуються до неповнолітніх, які вчинили злочини у віці до 18 років або суспільно небезпечні діяння до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Ці заходи застосовуються з метою забезпечення інтересів неповнолітнього, які полягають в одержанні не тільки належного виховання, а й освіти, лікування, соціальної, психологічної допомоги, захисту від жорстокого поводження, насильства та експлуатації, а також у наявності можливості адаптуватися до реалій суспільного життя, підвищити загальноосвітній і культурний рівень, набути професії та працевлаштуватися (п. 1 ППВСУ від 15 травня 2006р. № 2 «Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру»).

Частиною 2 ст. 105 КК визначені такі види примусових заходів виховного характеру:

1. застереження - це роз'яснення судом неповнолітньому наслідків його діяння (шкоди, завданої охоронюваним законом правам особи, інтересам суспільства або держави) та оголошення неповнолітньому осуду за ці дії, а також попередження про більш суворі правові наслідки, які можуть настати в разі продовження ним протиправної поведінки чи вчинення нового злочину;

1. обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог щодо поведінки неповнолітнього - це обмеження перебування поза домівкою в певний час доби; заборона відвідувати певні місця, змінювати без згоди органу, який здійснює за ним нагляд, місце проживання, навчання чи роботи, виїжджати в іншу місцевість; покладення обов'язку продовжити навчання, пройти курс лікування (за наявності хворобливого потягу до спиртного або в разі вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів); тощо. З урахуванням даних про особу неповнолітнього та характеру вчиненого ним суспільно небезпечного діяння суд визначає, які види дозвілля слід обмежити, а які - заборонити, або які обов'язки покласти на неповнолітнього і на який саме строк. Тривалість останнього має бути достатньою для виправлення неповнолітнього;

3 передача неповнолітнього під нагляд - це віддання його вказаним у законі суб'єктам для проведення ними виховної діяльності та здійснення контролю за поведінкою неповнолітнього. Такими суб'єктами можуть бути:

а) батьки або особи, які їх замінюють (усиновителі, опікуни чи піклувальники). Хоча в законі й не передбачено обов'язкове отримання згоди цих осіб на передачу їм неповнолітнього під нагляд, ПВСУ рекомендує судам отримувати таку згоду (п. 7 ППВСУ від 15 травня 2006 р. №2);

б) педагогічний (за місцем навчання неповнолітнього) чи трудовий (за місцем його роботи) колектив - за згодою цього колективу;

в) окремі громадяни - на їх прохання.

Передача неповнолітнього будь-якому з цих суб'єктів допускається лише у тому разі, якщо вони спроможні забезпечити позитивний виховний вплив на нього та постійний контроль за його поведінкою. Вирішуючи це питання, суд повинен урахувати дані, що характеризують особу чи колектив, яким неповнолітній може бути переданий. Зокрема, неприпустимо передавати неповнолітнього під нагляд батька чи матері, які позбавлені батьківських прав, а також батьків чи інших осіб,

які через свою поведінку не здатні позитивно впливати на нього. Строк нагляду суд встановлює з урахуванням конкретних обставин справи та мети виправлення неповнолітнього, але в будь-якому разі він має бути не довшим, ніж до досягнення особою повноліття. ППВСУ рекомендує, щоб нагляд, як правило, здійснювався не менше одного року, бо за коротшого строку він буде малоефективним (п. 7 ППВСУ від 15 травня 2006 р. № 2);

4 покладення обов'язку відшкодувати заподіяні майнові збитки - це, фактично, підтвердження судом наявного у неповнолітнього цивільно-правового обов'язку відшкодувати майнові збитки, заподіяні в результаті вчинення суспільно небезпечного діяння (ч. 1 ст. 1179 ЦК). Попри те, що відповідно до ЦК такий обов'язок мають усі особи, які досягають на момент заподіяння шкоди 14-річного віку, КК передбачає, що як примусовий захід виховного характеру його можна покласти лише на неповнолітнього, який досяг 15 років, має майно чи кошти, що є його власністю, або самостійно одержує заробіток (заробітну плату, стипендію тощо). При цьому суд повинен зазначити розмір збитків, що підлягають відшкодуванню, та строки виконання цього рішення;

5 направлення неповнолітнього до спеціальних навчально-виховних установ - це направлення їх до загальноосвітніх шкіл соціальної реабілітації (осіб віком від 11 до 14 років) або професійно-технічних училищ соціальної реабілітації (осіб віком від 14 до 18 років). Особливості функціонування цих установ визначаються спеціальним законом. ППВСУ рекомендує направляти до таких установ неповнолітніх, які вийшли з-під контролю батьків чи осіб, які їх замінюють, не піддаються виховному впливу та не можуть бути виправлені шляхом застосування інших примусових заходів виховного характеру (п. 9 ППВСУ від 15 травня 2006 р. № 2). Неповнолітні утримуються у зазначених установах у межах встановленого судом строку, але не більше трьох років. За загальним правилом, вони мають бути звільнені із таких установ по досягненні 18-річчя, проте у виняткових випадках (якщо це необхідно для завершення навчального року або професійної підготовки) за рішенням суду можуть бути залишені в них до 19 років.

Відповідно до ч. 3 ст. 105 КК примусові заходи виховного характеру можуть поєднуватися між собою, тобто суд може одночасно призначити декілька з них щодо одного неповнолітнього. Відповідно до ч. 4 ст. 105 КК суд може разом із примусовими заходами виховного характеру або замість них призначити неповнолітньому вихователя у порядку, визначеному законом.

Підстави та порядок застосування примусових заходів виховного характеру встановлені статтями 97 і 105 КК.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ.

Таким чином, до заходів кримінально-правового характеру щодо фізичних осіб належать:

- 1) примусові заходи медичного характеру (статті 92-95 КК);
- 2) примусове лікування (ст. 96 КК);
- 3) спеціальна конфіскація (статті 96¹ і 96² КК);
- 4) примусові заходи виховного характеру (частини 2-4 ст. 105 КК).

III. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб

Види заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб визначені у ст. 96⁶ КК і до них належать: 1) штраф; 2) конфіскація майна; 3) ліквідація.

При цьому штраф та ліквідація можуть застосовуватися лише як основні заходи кримінально-правового характеру, а конфіскація майна - лише як додатковий до ліквідації захід (ч. 2 ст. 96⁶, ст. 96⁸ КК). Це означає, що за жодних умов штраф і ліквідація не можуть бути призначені за вчинення одного й того самого діяння, а конфіскація не може бути додатковим заходом до штрафу.

Штраф (ст. 96⁷ КК) як захід кримінально-правового характеру полягає у грошовому стягненні з юридичної особи в дохід державного бюджету України. За загальним правилом, штраф призначається у двократному розмірі незаконно одержаної неправомірної вигоди (ч. 2 ст. 96⁷ КК). Однак, якщо її не було одержано, або її розмір неможливо обчислити, суд визначає розмір штрафу залежно від ступеня тяжкості злочину, вчиненого уповноваженою особою юридичної особи, - у межах від 5000 до 75000 н. м. д. г. Для розрахунку розміру такого штрафу один н. м. д. г. наразі складає 17 грн.

З урахуванням майнового стану юридичної особи суд може призначити штраф із розстрочкою його виплати певними частинами на строк до трьох років (ч. 3 ст. 96⁷ КК).

Конфіскація майна (ст. 96⁸ КК) - це захід кримінально-правового характеру, що полягає у примусовому безоплатному вилученні у власність держави майна юридичної особи. За змістом закону конфіскація майна може бути лише повною, однак їй підлягає лише таке майно ліквідованої юридичної особи, яке залишилося після задоволення вимог кредиторів (частини 8-12 ст. 111, ст. 112 ЦК).

Конфіскація майна обов'язково застосовується судом у разі застосування такого заходу кримінально-правового характеру, як ліквідація. Таким чином, вона може бути призначена тільки за ті діяння, за які застосовується ліквідація.

Ліквідація (ст. 96² КК) - це примусове припинення юридичної особи як суб'єкта права за рішенням суду. Подальші дії з реєстрації факту ліквідації юридичної особи здійснюються у порядку, визначеному статтями 111, 112 ЦК та ін., а також статтями 33, 38 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців» та ін.

Відповідно до ч. 1 ст. 96⁹ КК ліквідація юридичної особи застосовується судом лише у разі вчинення її уповноваженою особою від імені такої юридичної особи будь-якого зі злочинів, зазначених у цій статті. До них, зокрема, належать: а) окремі злочини проти основ національної безпеки України (дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади; посягання на територіальну цілісність і недоторканність України; диверсія); б) окремі злочини проти волі людини (незаконне позбавлення волі або викрадення людини; захоплення заручників); в) окремі злочини проти громадської безпеки (терористичний акт; втягнення у вчинення терористичного акту; публічні заклики до вчинення терористичного акту; створення терористичної групи чи терористичної організації; сприяння вчиненню терористичного акту; фінансування тероризму); г) окремі злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного

правопорядку (пропаганда війни; планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни; порушення законів та звичаїв війни; геноцид; злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист; найманство) та деякі інші.

За змістом закону застосування до юридичної особи ліквідації у разі вчинення таких злочинів є обов'язковим.

Підстава застосування інших заходів кримінально-правового характеру для юридичних осіб визначається в КК, виходячи з того, що юридична особа не визнається суб'єктом злочину, тобто суб'єктом, здатним самостійно вчинити суспільно небезпечне діяння. У зв'язку із цим матеріально-правова підстава застосування інших заходів кримінально-правового характеру до юридичної особи пов'язується з певною поведінкою окремих фізичних осіб. Виходячи з цього, ст. 96³ КК матеріально-правовою підставою застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру визнає:

1. вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених статтями 209 і 306, частинами 1 і 2 статей 368³ і 368⁴, статтями 369 і 369² КК, а так само незабезпечення виконання покладених на таку особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення іншими особами будь-якого із злочинів, передбачених зазначеними статтями КК;

2. вчинення її уповноваженою особою від імені юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених статтями 25 8—25 8⁵ КК;

3. вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених статтями 109, 110, 113, 146, 147, 160, 260, 262, 436, 437, 438, 442, 444, 447 КК.

1. обчислюватися заново з дня вчинення уповноваженою особою юридичної особи того злочину, який його перервав. При цьому строки давності обчислюються окремо за кожний злочин.

Таким чином, строк давності застосування заходів кримінально- правового характеру для юридичних осіб може сплинути раніше, ніж строк давності притягнення до кримінальної відповідальності за той самий злочин фізичної особи. В цьому разі заходи кримінально-правового характеру до юридичної особи не можуть бути застосовані, що не перешкоджає застосуванню кримінальної відповідальності до фізичної особи.

Оскільки заходи кримінально-правового характеру для юридичних осіб не є покаранням, то положення КК, що визначають порядок призначення покарання (статті 65-73 КК) чи звільнення від нього (статті 74-87 КК) не можуть бути застосовані при їх призначенні. Суд застосовує їх, керуючись правилами, встановленими у статтях 96¹⁰ і 96¹¹ КК, а також положеннями статей, що передбачають окремі з таких заходів (статті 96⁷, 96⁸ і 96⁹ КК).

Так, оскільки заходи кримінально-правового характеру для юридичних осіб ніколи не встановлюються у санкціях, то суд на підставі положень Загальної частини КК, перш за все, повинен визначити вид такого заходу. Зокрема, суд відповідно до статей 96⁹ і 96⁸ КК зобов'язаний застосувати до юридичної особи ліквідацію з конфіскацією майна у разі вчинення її уповноваженою особою від її імені терористичного злочину (статті 258-258⁵ КК) або від її імені та в її інтересах

злочину проти основ національної безпеки (статті 109,110,113 КК), злочину проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (статті 436, 437, 438, 442, 444, 447 КК) та деяких інших злочинів, названих у п. 4 ч. 1 ст. 96³ КК. У будь-якому іншому випадку ні ліквідація, ні конфіскація майна до юридичної особи не можуть бути застосовані.

Тому у всіх інших випадках до юридичної особи може бути застосований тільки такий захід, як штраф. За загальним правилом, штраф має бути призначений у двократному розмірі від незаконно одержаної неправомірної вигоди (ч. 1 ст. 96⁷ КК). І тільки у разі, коли неправомірну вигоду не було одержано або її розмір неможливо обчислити, суд, ураховуючи ступінь тяжкості вчиненого її уповноваженою особою злочину, ступінь здійснення злочинного наміру, розмір завданої шкоди, характер та розмір неправомірної вигоди, яка отримана або могла бути отримана юридичною особою, вжиті юридичною особою заходи для запобігання злочину (ст. 96¹⁰ КК), застосовує штраф у таких розмірах:

- за злочин невеликої тяжкості — від 5 000 до 10 000 н. м. д. г.;
- за злочин середньої тяжкості — від 10 000 до 25 000 н. м. д. г.;
- за тяжкий злочин — від 20 000 до 50 000 н. м. д. г.;
- за особливо тяжкий злочин — від 50 000 до 75 000 н. м. д. г.

В окремих випадках можлива множинність підстав для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру. Вона, зокрема, може мати місце у випадках, коли:

1. одна й та сама фізична особа вчинила від імені (чи від імені та в інтересах) юридичної особи декілька злочинів, передбачених ст. 96³ КК і не засуджена за жоден з них;
2. різні фізичні особи вчинили від імені (чи від імені та в інтересах) однієї й тієї самої юридичної особи декілька злочинів, передбачених ст. 96³ КК, і не засуджені за жоден з них;
3. одна й та сама фізична особа, вчинивши від імені (чи від імені та в інтересах) юридичної особи спочатку один злочин, передбачений ст. 96³ КК, а після засудження із застосуванням заходів кримінально- правового характеру до юридичної особи, знову вчинила такий злочин;
4. спершу одна фізична особа вчинила від імені (чи від імені та в інтересах) юридичної особи злочин, передбачений ст. 96³ КК, а після її засудження із застосуванням заходів кримінально-правового характеру до юридичної особи, інша фізична особа вчинила такий злочин.

Однак не становить множинності підстав для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру вчинення декількома фізичними особами у співучасті одного й того ж злочину, передбаченого ст. 96³ КК.

У разі множинності підстав для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру порядок їх застосування визначається ст. 96" КК і залежить від того, в одному чи в різних кримінальних провадженнях такі заходи застосовуються.

Якщо множинність підстав для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру наявна в межах одного кримінального провадження, то незалежно від того, чи вчинені злочини, передбачені ст. 96³ КК

однією чи різними фізичними особами, суд застосовує такі заходи в такому порядку. Спершу суд призначає захід кримінально-правового характеру для юридичної особи окремо за кожен злочин, вчинений від її імені (чи від її імені та в інтересах). Потім суд визначає остаточний основний захід шляхом поглинання менш суворого основного заходу більш суворим. Зокрема, якщо хоча б за один із злочинів застосована ліквідація юридичної особи, вона поглинає собою штраф (штрафи), застосовані за інший злочин (злочини). При цьому якщо ліквідація була поєднана із додатковим заходом у виді конфіскації майна юридичної особи, то цей додатковий захід поглинанню не підлягає і приєднується судом до ліквідації як остаточного основного заходу. Якщо ж за всі злочини суд застосовував до юридичної особи штраф, то найбільша його міра, визначена за один із злочинів, поглинає всі інші суми штрафу.

Якщо ж множинність підстав для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру має місце в різних провадженнях, то незалежно від того, стосовно однієї чи різних фізичних осіб вони здійснювалися, суд, який постановляє другий за часом вирок, визначає заходи кримінально-правового характеру для юридичних осіб у такому порядку. Спершу він застосовує до юридичної особи захід кримінально-правового характеру за тим провадженням, яке він розглядає. Після цього суд визначає остаточний захід за усіма провадженнями (за сукупністю вироків). При цьому, якщо хоча б за одним із вироків застосовано ліквідацію юридичної особи, цей захід поглинає собою заходи у виді штрафу, застосовані за іншими провадженнями. Якщо ж за всіма вирокami застосовано лише захід кримінально-правового характеру у виді штрафу, суд має постановити рішення про самостійне виконання штрафів, призначених у різних провадженнях.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, До заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб належать:

- 1) штраф (ст. 96⁷ КК);
- 2) конфіскація майна (ст. 96⁸ КК);
- 3) ліквідація (ст. 96⁹ КК).

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Таким чином, у цій лекції ми розглянули з вами поняття інших заходів кримінально правового характеру та види таких заходів.

Інші заходи кримінально-правового характеру - це передбачені кримінальним законом примусові заходи, що застосовуються судом до фізичної або юридичної особи з метою усунення умов, що сприяють вчиненню суспільно небезпечних діянь.

Такі заходи не є кримінальною відповідальністю, оскільки не збігаються з нею за ознаками. Зокрема, вони можуть застосовуватися:

- а) у тому числі й за відсутності в діянні особи складу злочину;
- б) до юридичної особи, яка не визнається суб'єктом злочину;
- в) не тільки вироком, а й ухвалою суду.

Види інших заходів кримінально-правового характеру. Залежно від суб'єкта, до якого вони можуть застосовуватися, чинним КК передбачено два види інших заходів кримінально-правового характеру:

- заходи кримінально-правового характеру щодо фізичних осіб;
- заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.

До заходів кримінально-правового характеру щодо фізичних осіб належать:

- 1) примусові заходи медичного характеру (статті 92-95 КК);
- 2) примусове лікування (ст. 96 КК);
- 3) спеціальна конфіскація (статті 96¹ і 96² КК);
- 4) примусові заходи виховного характеру (частини 2-4 ст. 105 КК).

До заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб належать:

- 1) штраф (ст. 96⁷ КК);
- 2) конфіскація майна (ст. 96⁸ КК);
- 3) ліквідація (ст. 96⁹ КК).

ТЕМА № 17 ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ПОКАРАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ.

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

ВСТУП

I. Загальні положення щодо кримінальної відповідальності неповнолітніх

II. Звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітніх із застосуванням примусових заходів виховного характеру

III. Особливості покарання неповнолітніх за вчинені злочини

IV. Звільнення від покарання неповнолітніх

V. Погашення та зняття судимості щодо осіб, які вчинили злочин до досягнення 18-ти річного віку

ВИСНОВКИ

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL:

3. Вереша Р.В. Кримінальне право України. Загальна частина. Вид. 9-те, перероб. та допов.: навч. посібн. Київ: Алерта, 2023. 576 с.

4. Вереша Р. В. Вчення про суб'єктивну сторону злочину: монографія. К.: Алерта, 2018. 1106 с.

5. Вереша Р.В. Проблеми суб'єктивної сторони складу злочину: монографія. К.: Алерта, 2018. 432 с.

Кримінальне право (Загальна частина) : навчальний посібник / С.А. Шалгунова, О.С. Скок, Т.В. Шевченко, О.І. Соболев, С.М. Школа, С.А. Риб'янець, Ю.В. Волошина, А.О. Марієнко, В.А. Якушкін; за заг. ред. к.ю.н., доц. С.А. Шалгунової. Херсон : Айлант, 2019. – 296 с.

ауково-практичний коментар Кримінального кодексу України /Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко [та ін.]; За заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

8. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина. Вид. 9-те, перероб. та допов. Київ: Алерта, 2023. 576 с.

кримінальне право України. Загальна частина : підручник / А. А. Васильєв, Є. О. Гладкова, О. О. Житний та ін. ; за заг. ред. проф. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2020. – 428 с.

кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ахмедов Махір Байрам огли, Бабенко А.М. та ін. ; за заг. ред. В.Я. Конопельського, В.О. Меркулової. Одеса, ОДУВС, 2021. 452 с.

Мета лекції:

поглиблене і всебічне вивчення кримінального законодавства, а саме особливостей кримінальної відповідальності і покарання неповнолітніх осіб – суб'єктів кримінального правопорушення.

Вступ

Сьогоднішньою лекцією ми продовжуємо вивчення Загальної частини кримінального права. В полі зору нашої уваги - розділ 15 Загальної частини Кримінального кодексу України “Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх”. Неповнолітніми, відповідно до приписів цього розділу, визнаються особи, які на час вчинення злочину досягли 16 років (за окремі злочини — 14 років) і яким ще не виповнилося 18-ти років. Встановлюючи ці особливості, законодавець виходив з психологічної характеристики цього віку: нестійкості психічних процесів, відсутності достатнього життєвого досвіду, знань, навичок соціальної поведінки. Така психофізична незавершеність процесу формування особи призводить до нездатності повною мірою (на рівні психофізичного розвитку дорослої особи) усвідомлювати фактичні ознаки і суспільну небезпечність такого складного соціального явища, як злочин, адекватно оцінювати свої вчинки. Виходячи з цього, п.3 ч.1 ст.66 КК передбачає, що вчинення злочину неповнолітнім є обставиною, що пом'якшує покарання.

I. Загальні положення щодо кримінальної відповідальності неповнолітніх

Злочинність неповнолітніх та молоді залишається непоборною протягом декількох століть, а наприкінці минулого ХХ століття відмічено її зростання. Основна причина такого явища полягає в тому, що розвиток значної частини неповнолітніх часто відбувається у дуже несприятливих економічних, соціальних та побутових умовах. А, між тим, у підлітковому віці йде не лише процес інтенсивного фізичного формування, але й духовного і інтелектуального розвитку, усвідомлення справжньої мети і значення життя людині та таких понять, як совість, добро, віра, шана, любов. У цей період життя починають виявлятися індивідуальні здібності людини, формується воля та свідомість. В умовах значного зниження життєвого рівня певної частини суспільства, його соціального розшарування, існування в багатьох родинах насильства по відношенню до дітей, майже повної

незахищеності дітей-сиріт розвиток характеру і поведінки певної частини підлітків ускладнюється. У неповнолітніх, які формуються як особистості в умовах соціального ризику, виникають відчуття самотності і відчуженості, що нерідко призводить до нерозважливих проступків, скоєння різного роду правопорушень та вчинення тяжких злочинів. Реальне подолання таких соціальних явищ є проблематичним для будь-якого громадського суспільства, оскільки ці явища є наслідком споконвічних соціальної нерівності і соціальних протиріч. Тому надзвичайно актуальним є поліпшення економічних, соціальних та освітньо-виховних умов для здорового фізичного, психологічного, духовного, освітнього і соціального розвитку неповнолітньої людини.

Означені обставини мають враховуватися й на законодавчому рівні щодо відповідальності за вчинений злочин особами, які не досягли повноліття. Це й обумовило наявність у КК України 2001 року окремого XV розділу — «Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх».

У цьому розділі передбачені лише особливі, більш гуманні умови (порівняно з дорослими злочинцями) кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх, які вчинили злочин, а саме: 1) за певних умов допускається можливість звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності із застосуванням до нього примусових заходів виховного характеру; 2) скорочено види покарань та обмежено строки і розмір встановлених покарань порівняно зі строками і розміром покарань до дорослих злочинців; 3) визначено умови, за яких можливим є звільнення неповнолітніх від відбування покарання із застосуванням до них примусових заходів виховного характеру; 4) встановлено можливість застосування за наявності певних обставин умовно-дострокового звільнення від покарання незалежно від тяжкості вчиненого злочину; 5) встановлено більш короткі строки (порівняно зі строками для дорослих злочинців) щодо давності притягнення неповнолітніх до кримінальної відповідальності та виконання обвинувального вироку і щодо погашення та зняття судимості з неповнолітніх злочинців.

Разом з тим цей розділ КК є складовою Загальної частини Кодексу, і його норми нерозривно пов'язані з її основними положеннями щодо завдань кримінального закону, підстав кримінальної відповідальності, дії кримінального закону у просторі та часі, поняття злочину та класифікації злочинів, поняття складу злочину, співучасті у злочині, обставин, які виключають злочинність діяння та інших загальних положень, що однаковою мірою стосуються як дорослих осіб, так і неповнолітніх осіб, які вчинили злочин.

У випадку виникнення конкуренції норми Загальної частини КК з нормою розділу XV про кримінальну відповідальність неповнолітніх має застосовуватися норма зазначеного розділу як особлива (спеціальна) норма по відношенню до загальної кримінально-правової норми.

Правовий екскурс:

У багатьох державах прийняті окремі (спеціальні) Закони про відповідальність молодих злочинців. Зокрема, Закон ФРН «Про відправлення правосуддя по справах неповнолітніх» 1953 р. у редакції 1974 р. стосується

неповнолітніх, які досягли до моменту вчинення злочину 14 років, але не досягли 18-ти років, та молодих злочинців, які досягли 18 років, але не досягли 21 року; у законодавстві Англії частиною першою Закону «Про кримінальну юстицію» 1982 р. встановлено основні принципи поводження з молодими злочинцями віком від 14 до 21 року і які саме покарання можуть їм призначатися. До таких осіб суд може застосувати: 1) нагляд з боку чиновника пробації строком від 12 місяців до 3 років; 2) опіку з боку батьків, родичів або іншої особи; 3) штраф розміром від 200 до 5000 ф.ст.; 4) виконання безоплатних роби від 40 до 120 годин, 5) обмеження волі з утриманням під наглядом в установах для молодих злочинців (центрах затримання) від 21 дня до 4-х місяців; б) позбавлення волі щодо осіб віком від 15 до 21 року — мінімальний строк цього виду покарання — більше 4-х місяців, максимальний прирівнюється до строку позбавлення волі дорослих злочинців, що досягли 21 року, який визначено в Законі щодо даного злочину. В Японії Закон про неповнолітніх визначає відповідальність за вчинення злочину з 14 років. При цьому до осіб віком від 14 до 16 років застосовуються лише заходи примусового виховання, а до осіб у віці від 16 до 21 року (року повноліття) кримінальне покарання застосовується лише за вчинення ними тяжких злочинів (ст. 20 Закону).

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, у КК України в XV розділі загальної частини закріплені особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх.

У цьому розділі передбачені лише особливі, більш гуманні умови (порівняно з дорослими злочинцями) кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх, які вчинили злочин, а саме: 1) за певних умов допускається можливість звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності із застосуванням до нього примусових заходів виховного характеру; 2) скорочено види покарань та обмежено строки і розмір встановлених покарань порівняно зі строками і розміром покарань до дорослих злочинців; 3) визначено умови, за яких можливим є звільнення неповнолітніх від відбування покарання із застосуванням до них примусових заходів виховного характеру; 4) встановлено можливість застосування за наявності певних обставин умовно-дострокового звільнення від покарання незалежно від тяжкості вчиненого злочину; 5) встановлено більш короткі строки (порівняно зі строками для дорослих злочинців) щодо давності притягнення неповнолітніх до кримінальної відповідальності та виконання обвинувального вироку і щодо погашення та зняття судимості з неповнолітніх злочинців.

II. Звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітніх із застосуванням примусових заходів виховного характеру

Відповідно до ст. 97 КК, неповнолітній, який вперше вчинив злочин невеликої тяжкості, може бути звільнений від кримінальної відповідальності, якщо його виправлення можливе без застосування покарання. У цих випадках суд застосовує до неповнолітнього примусові заходи виховного характеру, передбачені ч. 2 ст. 105 КК.

Отже, звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності є можливим за наявності двох обставин: 1) якщо неповнолітній вчинив злочин, який за ч. 2 ст. 12 визначається злочином невеликої тяжкості; 2) якщо є можливість виправлення такого неповнолітнього без застосування покарання. Суд при вирішенні другої обставини має враховувати психофізіологічний розвиток особи винного, умови його життя та виховання, його поведінку після вчинення злочину. Якщо суд при розгляді кримінальної справи щодо неповнолітнього, яка надійшла до суду з обвинувальним висновком встановить обидві вищезазначені обставини, то він (суд), відповідно до приписів кримінально-процесуального закону України, виносить ухвалу, а суддя постанову про закриття кримінальної справи і вирішує питання про застосування до такого неповнолітнього примусових заходів виховного характеру, передбачених в ч. 2 ст. 105 КК. Застосування примусових заходів виховного характеру є альтернативою кримінального покарання неповнолітніх за вчинений вперше злочин невеликої тяжкості. До таких заходів належать: 1) застереження; 2) обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього; 3) передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання;

4) покладення на неповнолітнього обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків; 5) направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років.

Кримінальний закон надає можливість суду застосувати до неповнолітнього, що вперше вчинив злочин невеликої тяжкості, кілька примусових заходів виховного характеру (ч. 3 ст. 105 КК). Суд може також визнати за необхідне призначити неповнолітньому вихователя в порядку, передбаченому відповідним Положенням.

Окремо треба наголосити, що відповідно до ч. 2 ст. 97 КК, суд застосовує примусові заходи виховного характеру *і до особи, яка до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільне небезпечне діяння*, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК. В цьому випадку слідчий, відповідно до порядку, виписаному в Кримінально-процесуальному Кодексі щодо вирішення таких справ, порушує кримінальну справу. У випадку встановлення, що суспільне небезпечне діяння вчинене особою у віці 11 років або до виповнення віку, з якого можлива кримінальна відповідальність, виноситься мотивована постанова про закриття справи і застосування до такого неповнолітнього примусових заходів виховного характеру. Справа разом з постановою слідчого надсилається прокурору. Прокурор перевіряє повноту проведеного розслідування, законність постанови, після чого направляє справу до суду для застосування заходів виховного характеру. Справу розглядає суддя одноосібно з обов'язковою участю прокурора і захисника.

Під час провадження слідства та розгляду суддею справи про застосування примусових заходів виховного характеру до вищезазначеного неповнолітнього необхідно, відповідно до вимог Кримінально-процесуального Кодексу, з'ясувати:

а) вік неповнолітнього — число, місяць і рік народження (до справи має бути долучена копія свідоцтва чи актового запису про народження);

б) стан здоров'я та рівень загального розвитку неповнолітнього (за наявності даних про його розумову відсталість, не пов'язану з душевним захворюванням, слід з'ясувати, чи здатний він повністю усвідомлювати значення своїх дій і якою мірою може керувати ними, для чого в разі потреби призначається експертиза за участю фахівців у галузі дитячої та підліткової психології, або ж зазначені питання виносяться на вирішення експертів-психіатрів);

в) умови життя, виховання і поведінку неповнолітнього;

г) обставини, що негативно впливали на виховання неповнолітнього, можливий вплив дорослих, які втягнули його в суспільне небезпечну діяльність;

д) ставлення неповнолітнього до вчиненого, навчання чи праці, дані про його сім'ю.

За результатами розгляду справи суддя виносить постанову, а суд — ухвалу. З метою контролю за виконанням постанови (ухвали) про застосування примусового заходу виховного характеру суд інформує службу у справах неповнолітніх місцевого органу державної виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Зміст кожного з примусових заходів виховного характеру, вичерпний перелік яких міститься у ч. 2 ст. 105 КК, полягає, зокрема, в такому:

1. Застосування застереження полягає в оголошенні судом у постанові (ухвалі) осуду поведінки неповнолітнього і вчиненого ним злочину або суспільне небезпечного діяння і попереджує неповнолітнього про недопущення в його подальшій поведінці таких дій.

2. Обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього — це установлене судом певне обмеження поведінки неповнолітнього у формі заборони у вільний від роботи або навчання час або під час відпочинку відвідувати громадські міста, визначені органами, які здійснюють контроль за поведінкою неповнолітнього, а також судова вимога до неповнолітнього не залишати в певні вечірні години та в нічний час свого житла, суворо дотримуватися правил поведінки в суспільстві і спілкування з людьми. Тривалість цього заходу виховного характеру, відповідно до ч. 3 ст. 105, встановлюється судом, який його призначає.

3. Передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють (усиновителі, опікуни, піклувальники), під нагляд окремих громадян на їхнє прохання, а також під нагляд педагогічного або трудового колективу, що є можливим: а) при наявності даних, які позитивно характеризують поведінку батьків, осіб, які їх замінюють, та окремих громадян та підтверджують їх можливість забезпечити виховний вплив на неповнолітнього, постійно контролювати його поведінку; б) якщо педагогічний або трудовий колектив спроможний здійснити належний контроль за поведінкою неповнолітнього та позитивно вплинути на його виховання. Тривалість цього заходу виховного характеру встановлюється судом, який його призначає.

4. Покладення на неповнолітнього обов'язку відшкодування заподіяних збитків як примусовий захід виховного характеру, який може застосовуватися

лише до неповнолітнього, що досяг 15-річного віку і має майно, кошти або заробіток.

Направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років, здійснюється за постановою (ухвалою) суду. До спеціальних навчально-виховних установ належать загальноосвітні школи соціальної реабілітації та професійні училища соціальної реабілітації. До загальноосвітньої школи соціальної реабілітації направляються неповнолітні віком від 11 до 16 років, а до професійного училища соціальної реабілітації — від 14 до 18 років.

У загальноосвітніх школах соціальної реабілітації неповнолітні утримуються до досягнення ними 14 років, а при необхідності закінчення навчального року або професійної підготовки в школах — до досягнення ними 15 років, в училищах за рішенням суду — до досягнення 19 років. Статус таких навчально-виховних установ визначений Законом України «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх» від 24 січня 1995 р. Не можуть направлятися до цих установ особи, визнані інвалідами, а також такі, яким за висновком відповідних фахівців у галузі медицини перебування у таких заходах протипоказане за станом здоров'я.

У ч. 3 ст. 97 КК закріплене положення, згідно з яким у разі ухилення неповнолітнього «від застосування до нього примусових заходів виховного характеру ці заходи скасовуються і він притягується до кримінальної відповідальності». Мова йде про випадки, коли неповнолітній в процесі його загальноосвітньої чи професійної підготовки або в побуті свідомо не додержується заходів виховного характеру і ухиляється від їх виконання.

Тому відповідний орган, яким є, зокрема, комісія у справах неповнолітніх, передає прийняте ним з цього питання рішення і пов'язані з ним матеріали до суду для скасування подальшого застосування примусових заходів виховного характеру і притягнення неповнолітнього до кримінальної відповідальності за вчинений ним злочин.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ.

Таким чином, звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності є можливим за наявності двох обставин:

- 1) якщо неповнолітній вчинив злочин, який за ч. 2 ст. 12 визначається злочином невеликої тяжкості;
- 2) якщо є можливість виправлення такого неповнолітнього без застосування покарання.

Суд при вирішенні другої обставини має враховувати психофізіологічний розвиток особи винного, умови його життя та виховання, його поведінку після вчинення злочину.

III. Особливості покарання неповнолітніх за вчинені злочини

Особливості покарання неповнолітніх правопорушників зумовлені не лише законодавчим зменшенням кількості видів і скороченням строків і розмірів покарання, що входять в їх загальну систему (ст. 51), а й тим, що:

1) позбавлення волі не може бути призначене неповнолітньому, який вчинив вперше злочин невеликої тяжкості;

2) покарання у вигляді позбавлення волі особам, які не досягли до вчинення злочину вісімнадцятирічного віку, не може бути призначено строком більше 10 років. Лише за особливо тяжкий злочин, поєднаний з умисним позбавленням життя людини та при призначенні покарання за сукупністю злочинів або вироків, воно може бути призначене більше, ніж на десять років, але не може перевищувати п'ятнадцяти років;

3) покарання у вигляді довічного позбавлення волі не застосовується до осіб, що вчинили злочин у віці до 18-ти років;

4) неповнолітні, засуджені до покарання у вигляді позбавлення волі, відбувають його у спеціальних виховних установах.

Види покарань для неповнолітніх.

Основні види покарань для неповнолітніх визначені в ст. 98 КК, а саме:

1) штраф; 2) громадські роботи; 3) виправні роботи; 4) арешт; 5) позбавлення волі на певний строк.

До неповнолітніх, говориться у ч. 2 ст. 98 КК, можуть бути застосовані ***додаткові покарання*** у вигляді: штрафу, 6) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Визначені в законі види покарань щодо неповнолітніх дозволяють повніше враховувати вік таких осіб, їх положення в суспільстві та реальні можливості прищеплення законослухняної поведінки.

1. Штраф. Цей вид покарання має майновий характер, оскільки він пов'язаний з позбавленням засудженого майнових коштів. Штраф може застосовуватися лише до тих неповнолітніх, які мають самостійний дохід, власні кошти або майно, на яке може бути звернене стягнення. Розмір штрафу встановлюється судом залежно від тяжкості вчиненого злочину та з урахуванням майнового стану неповнолітнього в межах до п'ятисот встановлених законодавством неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ст. 99 КК). Штраф може застосовуватися не лише як основне, але й як додаткове покарання.

2-3. Громадські та виправні роботи. Про ці два види основного покарання говориться у ст. 100 КК. У ч. 1 цієї статті йдеться про громадські роботи, які можуть бути призначені неповнолітнім, а у ч. 2 — про виправні роботи. Кожний з цих двох видів покарання може бути призначений лише неповнолітньому, якому на момент вчинення злочину виповнилося 16 років. Щодо *громадських робіт*, то вони можуть бути призначені на строк від 30 до 120 годин (для дорослих злочинців за ч. 2 ст. 56 КК — від 60 до 240 годин) і полягають у виконанні неповнолітніми робіт у вільний від навчання чи основної роботи час. Тривалість виконання даного виду покарання не може перевищувати двох годин на день. Щодо *виправних робіт*, то вони можуть бути призначені неповнолітньому за місцем роботи на строк від двох місяців до одного року (для дорослих злочинців — від шести місяців до двох років — ст. 57). Із суми заробітку неповнолітнього, засудженого до виправних робіт, здійснюється відрахування в дохід держави в розмірі, встановленому вирокі суду, в межах від п'яти до п'ятнадцяти відсотків (для дорослих злочинців за ст. 57 — від 10 до 20 відсотків). Зазначимо, що всі інші положення ст. 57 КК щодо виправних робіт по

відношенню до дорослих злочинців поширюються й на неповнолітніх. Мова йде про те, що виправні роботи, згідно зі ст. 57, не застосовуються до осіб, які не досягли шістнадцяти років, а особам, які визнані непрацездатними, як і особам, які стали непрацездатними після винесення вироку суду, виправні роботи суд може замінити штрафом із розрахунку трьох установлених законодавством України неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за один місяць виправних робіт.

4. Арешт. Відповідно до ст. 101, арешт полягає у триманні неповнолітнього, який на момент постановлення вироку досяг шістнадцяти років, в умовах ізоляції в спеціально пристосованих установах на строк від п'ятнадцяти до сорока п'яти діб. Отже, арешт як міра покарання має такі ознаки:

- 1) він застосовується лише судом і лише до неповнолітнього, який на момент вчинення злочину досяг 16-ти років;
- 2) нижня межа покарання у вигляді арешту — 15 діб, вища - 45 діб;
- 3) неповнолітні віком від 16-ти років, засуджені до арешту, відбувають це покарання в умовах ізоляції в спеціально пристосованих для цього установах.

5. Позбавлення волі на певний строк. Покарання у вигляді позбавлення волі особам, які не досягли на момент вчинення злочину 18-ти років, не може бути призначено на строк більше 10-ти років, а у випадках вчинення особливо тяжкого злочину, поєднаного з умисним позбавленням життя людини, — на строк не більше 15 років. Покарання у вигляді позбавлення волі полягає в ізоляції такого засудженого від суспільства для відбування такого виду покарання у спеціальних виховних установах. Неповнолітні, засуджені до покарання у вигляді позбавлення волі, відбувають його в одній із двох виховних установ:

- 1) у колоніях загального режиму
- 2) у колоніях посиленого режиму.

Неповнолітні особи чоловічої статі, які засуджені до позбавлення волі вперше, крім засуджених за особливо тяжкі злочини, а також неповнолітні особи жіночої статі, незалежно від тяжкості вчиненого злочину, відбувають покарання у колоніях загального режиму.

Неповнолітні особи чоловічої статі, які раніше відбували покарання у вигляді позбавлення волі, а також засуджені вперше за особливо тяжкі злочини відбувають покарання у колоніях посиленого режиму, але протягом строку, який не перевищує п'яти років.

*Законом ФРН «Про відправлення правосуддя по справах неповнолітніх» серед виховних заходів щодо неповнолітніх правопорушників передбачено, зокрема, три види арешту: арешт на вільний від роботи чи занять час, арешт з Ізоляцією терміном на 6 діб; арешт з ізоляцією від одного до чотирьох тижнів. *В Україні поки що не створені спеціально пристосовані установи для відбування покарання у вигляді арешту — арештні будинки, які існують в багатьох європейських державах.

1. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Це додаткове покарання, яке може бути застосоване судом до неповнолітнього злочинця. Реально цей вид покарання може бути застосований щодо неповнолітніх у віці 16-17 років, оскільки саме в цьому віці вони фактично

набувають юридичних прав займатися кустарним промислом або торговельною діяльністю, мати постійну роботу або обіймати посади, в шкільних або громадських організаціях.

Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю може стосуватися такої посадової або іншої діяльності неповнолітнього, при здійсненні якої або в зв'язку з якою було вчинене злочинне діяння.

При визначенні строку позбавлення неповнолітнього права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткового виду покарання суд має виходити з того, що цей строк є таким же, як і для дорослих правопорушників, — від 1 до 3 років (ст. 55 КК).

Призначення покарання неповнолітнім.

Призначаючи покарання неповнолітньому, суд має, в першу чергу, керуватися загальними засадами призначення покарання, викладеними у статтях 65—67 КК й обов'язково враховувати положення, викладені у ст. 103, а саме: 1) умови життя та виховання неповнолітнього; 2) вплив на неповнолітнього дорослих; 3) рівень розвитку неповнолітнього; 4) інші особливості особи неповнолітнього.

Поняттям «*умови життя та виховання неповнолітнього*» охоплюється взаємовідносини в сім'ї, з якою проживає неповнолітній, його матеріальне та виховне забезпечення, його ставлення до навчання і праці, до свого найближчого оточення, проведення дозвілля, відпустки (канікул).

Під впливом на неповнолітнього дорослих треба, мабуть, розуміти ймовірний негативний вплив дорослої людини, який сприяв або обумовив вчинення неповнолітнім злочину.

Рівень розвитку неповнолітнього (особливо підлітків 14-15 років) — це відповідність ступеня розвитку неповнолітнього його віку, досягнутому в момент вчинення злочину, його розумовим здібностям, культурним та духовним запитам.

Інші особливості особи неповнолітнього правопорушника — це його вік, риси характеру, поведінка у несприятливих для неповнолітнього умовах, здатність до самооцінки свого поступку, поведінка у школі, на роботі, громадських місцях, стосунки з друзями тощо. Якщо злочин вчинено групою неповнолітніх (у співучасті), має бути виявлена роль кожного неповнолітнього у груповій протиправній діяльності.

Суд при вирішенні питання про вид покарання неповнолітнього, який вчинив злочин невеликої тяжкості, має обговорити можливість застосування до такого неповнолітнього примусових заходів виховного характеру, а при вчиненні злочину середньої тяжкості — можливість призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом.

Відповідно до ч. 2 ст. 102 КК України, позбавлення волі не може бути призначене неповнолітньому, який вперше вчинив злочин невеликої тяжкості.

У діючому КК України покарання неповнолітніх у вигляді позбавлення волі диференційоване відповідно до класифікації злочинів (ст. 12).

Відповідно до ч. 3 ст. 102 КК, покарання у вигляді позбавлення волі призначається неповнолітньому:

1) за вчинений повторно злочин невеликої тяжкості — *на строк не більше двох років*;

- 2) за злочин середньої тяжкості — *на строк не більше чотирьох років*;
- 3) за тяжкий злочин — *на строк не більше семи років*;
- 4) за особливо тяжкий злочин — *на строк не більше десяти років*;
- 5) за особливо тяжкий злочин, поєднаний з умисним позбавленням життя людини, — *на строк до п'ятнадцяти років*.

При призначенні покарання неповнолітньому за сукупністю злочинів або сукупністю вироків остаточне покарання у вигляді позбавлення волі не може перевищувати п'ятнадцяти років (ч. 2 ст. 103 КК).

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, до неповнолітніх можуть бути застосовані такі види покарань:

Основні види покарань: 1) штраф; 2) громадські роботи; 3) виправні роботи; 4) арешт; 5) позбавлення волі на певний строк.

Додаткові покарання: штраф, 6) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

IV. Звільнення від покарання неповнолітніх

Кримінальний кодекс України передбачає чотири види звільнення від покарання неповнолітніх: 1) звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст. 104); 2) звільнення від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ст. 105); 3) звільнення від кримінальної відповідальності та покарання у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 106); 4) умовно дострокове звільнення від відбування покарання (ст. 107).

1. Звільнення від відбування покарання з випробуванням застосовується до неповнолітніх за загальними в своїй основі положеннями, визначеними у статтях 75-78 КК, відносно всіх видів засуджених та за спеціальними положеннями щодо особливості звільнення неповнолітніх від відбування покарання з випробуванням, викладеними в ст. 104 КК.

Звільнення будь-якої особи, що вчинила злочин, від відбування покарання з випробуванням є можливим тоді, коли суд, враховуючи тяжкість злочину, особу винного та обставини справи, при призначенні зазначених в ст. 75 КК покарань (в їх числі й призначення покарання у вигляді *позбавлення волі на строк не більше п'яти років*) дійде висновку про можливість виправлення підсудного без відбування покарання. У цьому випадку суд ухвалює: звільнити засудженого від відбування призначеного йому покарання з випробуванням — невчинення протягом визначеного судом іспитового строку (в межах від 1 до 3 років) нового злочину та виконання обов'язків, покладених на нього судом. Обов'язки, які суд може покласти на особу, звільнену від покарання з випробуванням, визначені в ст. 76, а правові наслідки звільнення від відбування покарання з випробуванням викладені в ст. 78 КК.

Приписи статей 75-78 КК поширюються й на інститут звільнення неповнолітніх від покарання з випробуванням з певними особливостями, викладеними в ст. 104 КК, а саме:

1) звільнення від відбування покарання з випробуванням може бути застосовано до неповнолітнього лише у разі його засудження до позбавлення волі;

2) у разі звільнення неповнолітнього від відбування покарання з випробуванням - суд може покласти на окрему особу, за її згодою або на її прохання, обов'язок щодо нагляду за засудженим та проведення з ним виховної роботи.

2. Звільнення від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру. Звільнення від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру можливе, відповідно до змісту ст. 105 КК, при наявності таких ознак:

1) вчинення неповнолітнім злочину невеликої або середньої тяжкості;
2) щире каяття неповнолітнього щодо вчиненого ним злочину;
3) бездоганна поведінка неповнолітнього після вчинення ним злочину;
4) впевненість суду, що неповнолітній на момент винесення вироку не потребує застосування покарання.

Лише при наявності сукупності цих ознак стає можливим застосування до неповнолітнього злочинця примусових заходів виховного характеру.

Злочином невеликої або середньої тяжкості визнається злочин, за який законом передбачене покарання відповідно у вигляді позбавлення волі на строк не більше двох років, або інше, більш м'яке покарання (ч. 2 ст. 12); у вигляді позбавлення волі на строк не більше п'яти років (ч. 3 ст. 12 КК).

Щире каяття, про яке йде мова в ч. 1 ст. 105, - це вияв неповнолітнім жалю з приводу свого протиправного вчинку, визнання своєї провини, відшкодування заподіяних майнових збитків чи моральної шкоди, допомога слідчим органам у розкритті злочину, виявленні співучасників, якщо злочин вчинено групою осіб.

Бездоганна поведінка неповнолітнього як обов'язкова ознака цього кримінально-правового інституту означає сумлінне ставлення такого неповнолітнього до навчання (роботи), до свого оточення, громадського правопорядку тощо.

Впевненість суду (його висновок) про те, що неповнолітній правопорушник не потребує застосування покарання, може виникнути лише після врахування суддями тяжкості вчиненого злочину, вікового, розумового та психологічного стану особи неповнолітнього, а також матеріалів справи (місце, час, спосіб вчинення злочину, його наслідки) тощо.

При наявності вищезазначених ознак суд застосовує до неповнолітнього одне або декілька примусових заходів виховного характеру:

1) застереження;
2) обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього;

3) передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання;

4) покладення на неповнолітнього, який досяг чотирнадцятирічного віку і має майно або прибуток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків;

5) направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років.

У разі ухилення неповнолітнього від застосованих до нього примусових заходів виховного характеру ці заходи скасовуються і він направляється для відбування призначеного покарання.

3. Звільнення від кримінальної відповідальності та покарання у зв'язку із закінченням строків давності. Ці дві інституції кримінального права — звільнення від кримінальної відповідальності та звільнення від покарання осіб, які вчинили злочин у віці до вісімнадцяти років, застосовуються судом відповідно до загальних вимог, викладених у статтях 49 та 80 КК з обов'язковим додержанням положень, викладених у ст. 106 КК.

Відповідно до ч. 2 ст. 106 особа, яка вчинила злочин у віці до 18-ти років, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо з дня вчинення нею злочину і до дня набрання вироком законної сили минули такі строки давності:

- 1) два роки — у разі вчинення злочину невеликої тяжкості;
- 2) п'ять років — у разі вчинення злочину середньої тяжкості;
- 3) сім років — у разі вчинення тяжкого злочину;
- 4) десять років — у разі вчинення особливо тяжкого злочину.

У ч.3 ст. 106 встановлено, що» особа, яка вчинила злочин у віці до 18-ти років, звільняється від покарання, якщо з дня набрання чинності обвинувальним вироком його не було виконано і минули такі строки:

1) два роки — у разі засудження до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, а також при засудженні до покарання у вигляді позбавлення волі за злочин невеликої тяжкості;

2) п'ять років — у разі засудження до покарання у вигляді позбавлення волі за злочин середньої тяжкості, а також при засудженні до покарання у вигляді позбавлення волі на строк не більше п'яти років за тяжкий злочин;

3) сім років — у разі засудження до покарання у вигляді позбавлення волі на строк більше п'яти років за тяжкий злочин;

4) десять років — у разі засудження до покарання у вигляді позбавлення волі за особливо тяжкий злочин.

Питання, пов'язані із призупиненням та перериванням строків давності кримінальної відповідальності та строків давності виконання обвинувального вироку щодо неповнолітніх злочинців, вирішуються на загальних підставах, викладених у ч. 2 ст. 49 та ч. 3 ст. 80 КК, які вже було проаналізовано.

4. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання щодо осіб, які вчинили злочин до досягнення 18-ти річного віку. Відповідно до ст. 107 КК, до осіб, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі за злочин, вчинений у віці до 18-ти років, може бути застосоване умовно-дострокове звільнення від відбування покарання незалежно від тяжкості вчиненого злочину, якщо засуджений зразковою поведінкою та сумлінним ставленням до праці та навчання довів своє виправлення, та після фактичного відбуття:

1) не менше третини призначеного строку покарання у вигляді позбавлення волі за злочин невеликої або середньої тяжкості і за необережний тяжкий злочин;

2) не менше половини строку покарання у вигляді позбавлення волі, призначеного судом за умисний тяжкий злочин чи необережний особливо тяжкий злочин, а також, якщо особа раніше відбувала покарання у вигляді позбавлення волі за умисний злочин і до погашення або зняття судимості знову вчинила у віці до вісімнадцяти років новий умисний злочин, за який вона засуджена до позбавлення волі;

3) не менше двох третин строку покарання у вигляді позбавлення волі, призначеного судом за умисний особливо тяжкий злочин, а також, якщо особа раніше відбувала покарання у вигляді позбавлення волі і була умовно-достроково звільнена від відбування покарання, але до закінчення невідбутої частини покарання та до досягнення вісімнадцятирічного віку знову вчинила умисний злочин, за який вона засуджена до позбавлення волі.

До неповнолітніх, говорить у ч. 4 ст. 107 КК, заміна невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням не застосовується.

У разі вчинення особою, щодо якої застосоване умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, протягом невідбутої частини покарання нового злочину суд призначає їй покарання за правилами про сукупність вироків (ст. 71) та за правилами щодо складання таких покарань, визначених у ст. 72 КК.

ВИСНОВКИ З ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, кримінальний кодекс України передбачає чотири види звільнення від покарання неповнолітніх:

- 1) звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст. 104);
- 2) звільнення від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ст. 105);
- 3) звільнення від кримінальної відповідальності та покарання у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 106);
- 4) умовно дострокове звільнення від відбування покарання (ст. 107).

V. Погашення та зняття судимості щодо осіб, які вчинили злочин до досягнення 18-ти річного віку

У ст. 108 КК закріплене положення, за яким погашення та зняття судимості щодо осіб, які вчинили злочин до досягнення ними вісімнадцятирічного віку, здійснюється відповідно до статей 88—91 КК, в яких визначені правові наслідки обчислення строків погашення судимості та умови і порядок зняття судимості.

Суд має також враховувати положення ст. 108 КК, які стосуються строків погашення судимості та можливості дострокового зняття судимості щодо особи у віці до 18-ти років. Такими, що не мають судимості (вона настає автоматично, без будь-якого рішення), відповідно до ч. 2 ст. 108, визнаються неповнолітні:

1) засуджені до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, після виконання цього покарання;

2) засуджені до позбавлення волі за злочин невеликої або середньої тяжкості, якщо вони протягом одного року з дня відбуття покарання не вчинять нового злочину;

3) засуджені до позбавлення волі за тяжкий злочин, якщо вони протягом трьох років з дня відбуття покарання не вчинять нового злочину;

4) засуджені до позбавлення волі за особливо тяжкий злочин, якщо вони протягом п'яти років з дня відбуття покарання не вчинять нового злочину.

Щодо дострокового зняття судимості з осіб, які вчинили злочин до досягнення ними вісімнадцятирічного віку, то воно:

1) здійснюється судом;

2) допускається відносно зазначених осіб, які відбули покарання за вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину;

3) якщо така особа зразковою поведінкою і сумлінним ставленням до праці довела своє виправлення і лише після закінчення не менш як половини строку погашення судимості, зазначеного в пп. 3 і 4 ч. 2 ст. 108 КК.

ВИСНОВКИ З П'ЯТОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, у ст. 108 КК України закріплене положення, за яким погашення та зняття судимості щодо осіб, які вчинили злочин до досягнення ними вісімнадцятирічного віку, здійснюється відповідно до статей 88—91 КК із врахуванням ст. 108 КК.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Отже, ми розглянули особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх. Неповнолітніми вважаються особи, які не досягли 18-річного віку. Серед неповнолітніх в КК виокремлюється ще ряд категорій осіб, зокрема: малолітні, тобто ті, які не досягли 14-річного Віку, новонароджені-діти, діти, які не досягли 16-річного віку, тощо. Коли йдеться про кримінальну відповідальність і покарання неповнолітніх, то має значення виокремлення серед них тих, що досягли віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. В такому сенсі неповнолітніми слід вважати осіб, які досягли 16-річного, в ряді випадків 14-річного віку, але яким ще не виповнилося 18 років. Особа вважається такою, що досягла відповідного віку не в день свого народження, а з 0 годин наступної доби.

Враховуючи біологічні, психологічні та соціальні особливості неповнолітніх, закон, по-перше, забезпечує їх посилену кримінально-правову охорону, по-друге, передбачає особливості притягнення їх до відповідальності, звільнення від відповідальності, призначення покарання, звільнення від покарання і його відбування. Ця позиція базується на міжнародно-правових актах, зокрема Декларації прав дитини, у Преамбулі якої зазначається, що неповнолітні, у зв'язку з їх фізичною і розумовою незрілістю, потребують спеціальної охорони і захисту, включаючи належний правовий захист.

ТЕМА № 18 ЗАГАЛНА ЧАСТИНА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

План лекції

ВСТУП

1. Загальна частина кримінального законодавства держав загального права.
2. Загальна частина кримінального законодавства держав романо-германської сім'ї.
3. Загальна частина кримінального законодавства мусульманських держав.
4. Загальна частина кримінального законодавства держав Далекого Сходу.

ВИСНОВКИ

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30 – Ст.141. Із наступними змінами та доповненнями. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр.
2. Кримінальний кодекс України, прийнятий сьомою сесією Верховної Ради України 5 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 25 – 26. – ст.131. Із наступними змінами та доповненнями. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
3. Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах (Кримінальне право України): 1973-2014 рр. [Текст] : станом на 20.10.2014 р. / Черкас. нац. ун-т ім. Богдана Хмельницького ; [упоряд.: Кононенко Ю. С., Сокурєнко О. М.]. - Черкаси : ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2014. - 305 с.

ТЕМА № 19-21. ПОНЯТТЯ, СИСТЕМА ТА ЗНАЧЕННЯ ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ. НАУКОВІ ОСНОВИ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ. ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Поняття, значення і завдання Особливої частини кримінального права
2. Система Особливої частини Кримінального кодексу України
3. Поняття кваліфікації кримінальних правопорушень та її значення
4. Поняття, види та загальна характеристика злочинів проти основ національної безпеки України.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. Ст.141. (Розділи 1, 2). З наступними змінами і доповненнями.
2. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2001. №25. Ст.31. З наступними змінами і доповненнями.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Голос України. 2012. №90-91. З наступними змінами і доповненнями.
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. і допов. К.: ВД «Дакор», 2018. 1360 с.

5. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / Сухонос В. В., Білокінь Р. М., Сухонос В. В. (мол.) / за заг. ред. доктора юрид. наук, проф. В.В. Сухоноса. Суми : ПФ «Видавництво «Університетська книга», 2020. -672 с.

6. Чорний Р. Л. Злочини проти основ національної безпеки за кримінальним правом України: монографія. Хмельницький: Хмельниц. ун-т упр. і права, 2018. 525 с.;

7. Злочинна колаборація в умовах збройної агресії: практичний порадник з кримінально-правової оцінки та розмежування. Малюк В.В. Київ: Алерта. 2023. 312 с.

8. Колабораційна діяльність: загальні засади кримінально-правової кваліфікації : практич. порадник / О. О. Буряк, О. І. Букрєєв, Д. О. Олейніков, М. В. Членов / за заг. ред. засл. юриста України А. З. Швеця. – Харків: Право, 2022. – 98 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

системним викладенням основних теоретичних положень допомогти з'ясувати ключові поняття, що даються в даній лекції, а саме: поняття, значення і завдання Особливої частини кримінального права, її систему, поняття кваліфікації кримінальних правопорушень та її значення в діяльності Національної поліції, поняття, види та загальна характеристика злочинів проти основ національної безпеки України.

ВСТУП

Становлення української державності, фундаментальне оновлення законодавства, проведення судової реформи, посилення судового захисту прав і свобод громадян, створення соціально-орієнтованої ринкової економіки та необхідність захисту українського підприємництва, протидія злочинності – все це потребує кваліфікованого юридичного забезпечення.

У ст. 3 Конституції України зазначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека – найвищі соціальні цінності.

У ст. 1 Закону України «Про Національну поліцію» зазначається, що захист особи від протиправних посягань є одним із завдань, що покладається на органи внутрішніх справ.

Таким чином, забезпечення прав і свобод особи і громадянина є сутністю демократичної правової держави, і виходячи із цього, вивчення Особливої частини кримінального права сприятиме вам у реалізації проголошених Конституцією декларацій та втіленню у життя завдань, визначених в Законі України «Про Національну поліцію» у вашій повсякденній службовій та професійній діяльності.

Вивчення Особливої частини кримінального права має певну специфіку, яка полягає у тому, що будуть розглядатися конкретні склади кримінальних правопорушень, їх поняття та викладення юридичного аналізу з детальною характеристикою ознак кожного елементу складу кримінального правопорушення та особливості кваліфікації кримінальних правопорушень. Для більш успішного з'ясування конкретних складів кримінальних правопорушень вам належить звернутися до своїх конспектів по Загальній частині, ще раз уважно ознайомитись і поновити в пам'яті теоретичні положення з елементів складу

кримінального правопорушення (теми 4, 5, 6, 7) та по інших темах. Без чітких і повних знань питань інститутів Загальної частини неможливо повно і всебічно з'ясувати конкретні склади кримінальних правопорушень. Ось в цьому і має місце прояв одного із моментів єдності Загальної і Особливої частин кримінального права.

1. Поняття, значення і завдання Особливої частини кримінального права

Кримінальне право поділяється на 2 частини: Загальну, в якій, як ви вже знаєте, поміщені загальні норми, що визначають поняття кримінального правопорушення, встановлюють підстави кримінальної відповідальності, форми і види вини, стадії вчинення кримінального правопорушення, співучасть у кримінальному правопорушенні і організована злочинна діяльність, систему і види покарань тощо, і Особливу частину, яка містить кримінально-правові норми, що встановлюють кримінальну відповідальність за конкретні кримінальні правопорушення.

Особлива частина кримінального права – це систематизована сукупність правових норм, які встановлюють ознаки визначених кримінально караних діянь і міри (заходи) покарання, що можуть бути призначені (застосовані) судом особам, які винні в їх вчиненні.

Обидві частини, як певні підсистеми Кримінального кодексу, між собою тісно пов'язані. Їх єдність визначається спільним завданням і принципами. Загальні поняття і ознаки кримінального правопорушення та інші інститути Загальної частини наповнюються конкретним змістом у нормах Особливої частини.

Тому неможливо розкрити дійсний зміст норм Особливої частини, не звертаючись до Загальної частини.

В той же час не можна застосовувати окремо Загальну частину без Особливої частини.

Неможливо, наприклад, засудити особу за замах на кримінальне правопорушення за ст. 15 КК або співучасть у кримінальному правопорушенні за ст. 27 КК, не роблячи при цьому посилання на відповідну конкретну статтю Особливої частини.

Крім того, в основі норм Загальної та Особливої частин лежить єдина кримінальна політика держави, спрямована на протидію злочинності шляхом застосування до осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, заходів кримінального покарання.

Ця єдність визначається також і єдністю завдання, яке стоїть перед обома частинами кримінального законодавства, а саме: "...правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням" (ч. 1 ст. 1 КК).

В той же час Загальна і Особлива частини мають відмінності за змістом і побудовою норм.

Як уже вказувалося вище, в нормах Загальної частини сформульовані завдання кримінального законодавства (ст. 1 КК), визначені межі його дії, дається загальне поняття кримінального правопорушення та перелік видів покарань і підстав звільнення від кримінальної відповідальності або відбування покарання, стадії вчинення кримінального правопорушення і співучасть у кримінальному правопорушенні та інші загальні для всіх складів кримінальних правопорушень положення.

В Особливій частині КК наводиться вичерпаний перелік кримінальних правопорушень, які заборонені кримінальним законом під загрозою покарання. В нормах Особливої частини вказуються, які конкретні суспільно небезпечні діяння визнаються законом злочинними і які види заходів покарання можуть бути призначені судом за їх вчинення.

Іншими словами, тільки діяння, передбачене відповідною статтею Особливої частини КК, визнається кримінальним правопорушенням, тобто має місце принцип: немає кримінального правопорушення без вказівки щодо нього в законі.

Звідси і відмінність норм у побудові та в їх формі.

Якщо для будь-якої норми Особливої частини характерно наявність:

- гіпотези;
- диспозиції;
- санкції,

то усі норми Загальної частини носять описовий характер і ні одні із них не містять санкції.

Але така відмінність за змістом і побудовою норм Загальної і Особливої частин не відмежовує їх, а навпаки свідчить про їх єдність, нерозривність.

Так, норми Особливої частини застосовуються, як правило, самостійно, без одночасного застосування якої-небудь із статей Загальної частини. Однак, це зовсім не означає, що вони застосовуються незалежно від норм Загальної частини.

Так, при вирішенні питання про притягнення до кримінальної відповідальності повинні бути проаналізовані статті Загальної частини, що передбачають різні обставини в обов'язковому порядку, які дають підстави для звільнення від кримінальної відповідальності (ст. 44-49 КК) або відбування покарання (ст. 74-87 КК), статті (ст. 22 і ст. 19 КК), які визначають вік кримінальної відповідальності за певний вид кримінального правопорушення, осудність; форму і вид вини (ст. 23-25 КК), статті, які визначають умови і підстави та порядок відповідальності за готування до кримінального правопорушення або замах на кримінальне правопорушення (ст. 13-15 КК); за співучасть у кримінальному правопорушенні або причетність до нього (ст. 26-31 КК) тощо.

Тільки переконавшись у повній відповідності конкретних обставин справи з положеннями цих статей, можна притягувати особу до кримінальної відповідальності.

При призначенні покарання (його виду та розміру) суду належить керуватися положеннями, які містяться в Загальній частині:

- про мету покарання (ст. 50 КК);

- види покарань (ст. 51-64 КК);
- обставини, що пом'якшують або обтяжують покарання (ст. 66-67 КК) тощо.

В КК України, а саме в Особливій його частині передбачені кримінально-правові норми, що захищають гарантовані Конституцією України права людини як біологічної, фізичної істоти, як члена суспільства. Так, у статтях Конституції:

Будь-яка особа в нашій країні має цілу низку невід'ємних та невідчужуваних прав і свобод, гарантованих Конституцією України та забезпечених нормами Особливої частини Кримінального кодексу України.

Значення Особливої частини полягає в тому, що з метою правильної організації боротьби із злочинністю вона:

- містить вичерпаний перелік кримінальних правопорушень, тобто законодавчо встановлює межі криміналізації суспільно небезпечних діянь, забезпечуючи тим самим реальні підстави додержання законності та прав людини;
- законодавець диференціює кримінальну відповідальність за конкретні кримінальні правопорушення з урахуванням їх тяжкості, що створює ефективні можливості цілеспрямованої кримінальної політики і проведення її в суворих рамках закону;
- має загальнопревентивну функцію свої норм, які під загрозою покарання примушують нестійких членів суспільства утриматися від вчинення кримінальних правопорушень і, тим самим, сприяє їх запобіганню;
- відмежовує область злочинних і кримінально-караних діянь від вчинків, які є суспільно небезпечними, але не злочинними і кримінально не караними.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, Особлива частина кримінального права складається із сукупності норм, що встановлюють, які конкретні суспільно небезпечні діяння визнаються злочинними і яке конкретне покарання застосувати до осіб, винних у їх вчиненні.

Будучи у нерозривному зв'язку, Загальна і Особлива частини утворюють єдине за своїм змістом і завданням кримінальне право, яке є одним із знарядь держави в здійсненні політики в області протидії злочинності.

2. Система Особливої частини Кримінального кодексу України

Як Загальна частина, так і Особлива частина КК 1960 р. зазнала значних змін у своїй системній побудові в КК 2001 р.

Система Особливої частини КК – це об'єднання норм, які визначають кримінальну відповідальність за окремі кримінальні правопорушення, в певні групи (розділи) за ознаками загальності споріднених суспільних відносин, (родовий об'єкт), на які посягають кримінальні правопорушення, а також розташування норм усередині розділів за безпосереднім об'єктом посягання.

Таким чином, в основі системи Особливої частини лежить класифікація видів кримінальних правопорушень, передбачених чинним законодавством. Підставою

класифікації є такий елемент кримінального правопорушення, як його родовий об'єкт.

Поняття об'єкту кримінального правопорушення, види об'єктів та значення правильного їх визначення вами вивчено в Загальній частині.

Отже, система Особливої частини відображає систему суспільних відносин, цінностей, які охороняються кримінальним законодавством.

Сутність класифікації злочинів полягає у тому, що всі кримінальні правопорушення, які посягають на один і той же родовий об'єкт, об'єднуються в одну групу – так, виходячи із загальності родового об'єкта кримінального правопорушення, що посягає на приватну, колективну і державну власність (викрадення шляхом крадіжки, грабежу, розбою чи інше незаконне заволодіння шляхом шахрайства, вимагання, привласнення, розтрата, зловживання службовим становищем або інші діяння проти власності об'єднані в один розділ VI “Кримінальні правопорушення проти власності” (ст.185-198 КК).

Крім родового об'єкта в деяких групах кримінального правопорушення враховуються особливості суб'єкта кримінального правопорушення:

- службова особа – кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності (розділ XVII ст. 364-370 КК);
- військовослужбовець, військовозобов'язаний – кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення) розділ XIX ст. 401-435 КК.

Також в ряді випадків враховується при цьому і предмет кримінального правопорушення, а саме:

- наркотичні засоби, психотропні речовини;
- їх аналоги;

Розробка наведеної системи Особливої частини КК була пов'язана з вирішенням цілої низки теоретичних і практичних питань, пов'язаних із необхідністю розподілу та розташування у певному порядку норм, що передбачають відповідальність за конкретні кримінальні правопорушення. Ця система Особливої частини КК відобразила не тільки певні теоретичні здобутки з питань її побудови, за період з 1960 року, а, головним чином, відобразила ту систему суспільних відносин та соціальних цінностей, які склалися в Україні в перші 10 років її формування як незалежної, демократичної держави і які підлягають кримінально-правовій охороні.

Вважається за доцільним щодо розміщення на першому місці розділу “Злочини проти основ національної безпеки України”, що відповідає структурі Конституції України, статті 1 та 2 якої вказують на основні постулати української державності, захист яких, у тому числі за допомогою кримінального закону, набуває на даному етапі становлення України неабиякого принципового характеру. Тому захист основних прав і свобод людини і громадянина в державі перебуває в безпосередній залежності від стану її національної безпеки.

Норми Особливої частини КК можуть за своїм змістом поділити на 3 групи:

- заборонні (забороняючі);
- роз'яснювальні (пояснюючі);

- заохочувальні.

Заборонні норми – це такі, що встановлюють які діяння є суспільно небезпечними і які конкретні міри кримінального покарання належить застосовувати до осіб, які винні в їх вчиненні.

Це норми-заборони, що забороняють певну поведінку людини (дія чи бездіяльність), певні вчинки під загрозою застосування особливого виду державного примусу – кримінального покарання. За своєю структурою ці норми поділяють на: гіпотезу; диспозицію; санкцію.

Такого виду норм (забороняючих) в Особливій частині переважна більшість.

Роз'яснювальні (пояснюючі) – це такі, що розкривають певні поняття, зміст термінів, що вживаються в КК.

Наприклад:

1) Ст. 401 КК дає поняття військового кримінального правопорушення.

2) В примітках до статей, зокрема до ст. 185 КК, дається визначення повторних кримінальних правопорушень, передбачених статтями 185, 186, 189-191, а також поняття великого і особливо великого розміру вартості викраденого майна.

3) Ч. 2 ст. 385 КК встановлено, що не підлягає кримінальній відповідальності особа за відмову давати показання під час провадження дізнання, досудового слідства або в суді щодо себе, а також членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначено законом.

Заохочувальні – це такі, які встановлюють певні умови, за яких особа звільняється від кримінальної відповідальності (з урахуванням посткримінальної поведінки).

На відміну від добровільної відмови від доведення кримінального правопорушення до кінця (ст.17 КК) і загальних норм, що регулюють звільнення від кримінальної відповідальності (розділ IX Загальної частини КК), - це спеціальні норми, які звільняють особу від відповідальності, не зважаючи на те, що вона вже вчинила кримінальне правопорушення і в її діях є всі ознаки відповідного складу кримінального правопорушення.

Для КК 2001 р., на відміну від КК 1960 р., є характерною рисою розширення кількості заохочувальних норм.

Безумовно, що розвиток інституту заохочення в Особливій частині КК відповідає ідеї гуманізму кримінального законодавства та має перспективу щодо його поширення. Заохочувальні норми мають важливе значення для попередження і припинення відповідних кримінальних правопорушень.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ.

Таким чином, можна зауважити на те, що класифікація кримінальних правопорушень на розділи за родовим об'єктом має, насамперед, кодифікаційне значення. Система Особливої частини КК відображає систему суспільних відносин і соціальних благ, які охороняються кримінальним законом від суспільно небезпечних посягань. Має неабияке значення для правильного застосування закону тлумачення його дійсного змісту, орієнтування у самому Кодексі.

3. Поняття кваліфікації кримінальних правопорушень та її значення

Велике значення для виконання тих завдань, які стоять перед кримінальним правом, має точне і вірне застосування норм Особливої частини КК, що досягається правильною і всебічною обґрунтованою кваліфікацією кримінальних правопорушень.

Для вирішення питання про визнання особи винною у вчиненні конкретного кримінального правопорушення органи досудового слідства, прокурор і суд повинні вибрати таку норму, котра передбачає усі ознаки, що характерні для вчиненого даною особою діяння. Отже, в кожному конкретному випадку виникає необхідність в кваліфікації кримінального правопорушення.

Однак, треба мати на увазі, що хоча диспозиції норм статей Особливої частини КК встановлюють юридичні ознаки, які у сукупності характеризують певне суспільно небезпечне діяння як злочинне і каране, тобто описує конкретний склад кримінального правопорушення, але ці диспозиції не дають вичерпаний перелік усіх ознак складу кримінального правопорушення. Деякі із них поміщені в нормах Загальної частини, оскільки вони належать до всіх чи до більшості складів, викладених в Особливій частині (вік, осудність, стадії тощо).

Під час застосування норм Особливої частини виявляються наступні функції складу кримінального правопорушення: фундаментальна; розмежувальна; процесуальна; гарантійна.

Фундаментальна функція – полягає у тому, що склад кримінального правопорушення виступає як єдина необхідна законна підстава кримінальної відповідальності.

До кримінальної відповідальності може бути притягнута лише та особа, в діянні якої є ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого КК (ч. 1 ст. 2 КК).

Ці ознаки необхідні для настання кримінальної відповідальності і водночас встановлення їх достатньо для кримінальної відповідальності.

Розмежувальна функція – полягає у тому, що ознаки складу кримінального правопорушення відмежовують один склад від іншого або від діянь, що не є злочинними.

Гарантійна функція – полягає у тому, що описуючи конкретний склад кримінального правопорушення та його ознаки, законодавець гарантує безпеку громадян від безпідставного притягнення до кримінальної відповідальності.

Процесуальна функція – означає, що склад кримінального правопорушення виступає як базове поняття при визначенні предмета доказу, впливає на межі дослідження у кожній конкретній кримінальній справі.

Тому, сам опис ознак складу кримінального правопорушення в законі має вирішальне значення і чим більше ознак введено законом до складу кримінальному правопорушенні, тим і більше коло фактичних обставин належить встановити в справі, а звідси і більше ширші межі дослідження повинні зробити слідчий, прокурор та суддя. І, навпаки, якщо склад кримінального правопорушення описаний в законі вужче, “економніше”, то це безумовно звужує межі дослідження. Нечіткість ознак складу кримінального правопорушення, введення так званих

“каучукових” (розпливчатих) диспозицій робить межі дослідження по кримінальній справі досить невизначеними. Таким чином, точний опис ознак складу кримінального правопорушення в законі є важлива умова ефективності самої процесуальної діяльності.

Склад кримінального правопорушення являє собою законодавчу модель кваліфікації кримінального правопорушення. Кваліфікуючи кримінальне правопорушення, слідчий, прокурор і суддя встановлюють відповідність вчиненого особою суспільно небезпечного діяння складу, який описано в законі. У цьому виявляється сутність кваліфікації. В кваліфікації дається не тільки юридична, а й соціально-моральна оцінка вчиненого особою діяння.

Кваліфікувати (походить від латинського *якість*) – це значить відносити те чи інше явище за його якісними ознаками до певного розряду, виду чи категорії.

Якщо йдеться мова про право, то кваліфікувати – це значить:

- підібрати ту правову норму, яка передбачає дане діяння;
- підвести це діяння під загальне правило (правову норму);
- дати цьому діянню юридичну оцінку;
- вказати відповідну кримінально-правову норму Особливої частини КК

(статтю, її частину, пункт, а в ряді випадків і посилання на статті загальної частини КК – 14, 15, 26).

Тому можна дати таке визначення кваліфікації.

Кваліфікація – це встановлення і юридичне закріплення точної відповідності ознак вчиненого особою суспільно небезпечного діяння усім ознакам складу кримінального правопорушення, передбаченого конкретною нормою Особливої частини КК.

Так, якщо буде по справі встановлено, що:

а) особа вчинила посягання на власність;

б) посягання полягало у відкритому ненасильницькому заволодінні чужим для нього майном, яке належить іншій особі, цими діями винного була заподіяна майнова шкода, особа діяла з прямим умислом і з корисливих спонукань;

в) особа, яка вчинила ці діяння є осудною і досягла 14-річного віку, то вчинене нею може бути визнано викраденням чужого майна шляхом грабежу і кваліфіковано за ч. 1 ст. 186 КК.

Із наведеного можна зробити висновок, що поняття кваліфікації має 2 значення:

- по-перше, встановлення ознак того чи іншого складу кримінального правопорушення в діянні особи;
- по-друге, результат цієї діяльності органів дізнання, досудового слідства, прокуратури та суду офіційно закріплюється у відповідному юридичному акті (постанова дізнавача, слідчого, обвинувальний висновок, вирок суду), де йдеться мова про відповідність ознак вчиненого діяння конкретному складу кримінального правопорушення.

Ці обидва аспекти тісно пов’язані поміж собою. Перед тим, як зробити юридичну оцінку діянь особи, необхідно провести кропітку роботу щодо встановлення кримінальної відповідальності.

При цьому ще раз звертаємо увагу на те, що при кваліфікації повинно вказуватись не тільки номер статті Особливої частини КК, але й номер частини цієї статті і кваліфікуючу ознаку, якщо в цій частині їх декілька.

Бо, як свідчить практика навчання, багато слухачів вважають, що достатньо вказати номер статті КК і все. А це означає, що вони повністю і достатньо глибоко не знають зміст конкретної статті.

Правильна кваліфікація кримінального правопорушення потребує додержання ряду умов:

1. Для вірного застосування конкретної норми Особливої частини КК належить з'ясувати її соціально-політичну суть.

Вирішальне значення при цьому має родовий об'єкт посягання. Саме він вказує, яким суспільним відношенням, соціальним благам спричиняється шкода цим діянням, вказує на сутність небезпеки діяння.

Таким чином, для правильної кваліфікації необхідно, насамперед, з'ясувати, в якому розділі Особливої частини КК знаходиться норма, що передбачає відповідальність за вчинене суспільно небезпечне діяння. Визначити безпосередній об'єкт, а також предмет кримінального правопорушення.

1. Ознаки вчиненого діяння повинні точно і повністю бути відповідними ознакам діяння, яке описане в застосовуючій нормі Особливої частини КК, яка застосовується (спосіб, знаряддя, наслідки тощо).

2. Суть третьої умови у тому, щоб встановити відповідність усіх без винятку (а не частково) ознак вчиненого діяння, ознакам, що вказані в конкретній нормі Особливої частини КК.

Ця вимога особливо важлива тому, що іноді в діянні особи встановлюються ознаки, які передбачені не однією, а декількома нормами.

Наприклад. Так, при наявності в діянні особи ознак тілесного ушкодження, то можна вести мову про застосування ряду норм КК, в яких описані ознаки тілесних ушкоджень (ст. 121-128 КК).

Тілесні ушкодження можуть бути заподіяні і при вчиненні інших кримінальних правопорушень (розбій, вимагання, бандитизм тощо). Тому для правильної кваліфікації необхідно точно і повно встановлювати усі ознаки складу кримінального правопорушення.

конкуренція кримінально-правових норм (2 види):

1. При відмежуванні кримінальних правопорушень і визначенні норми для кваліфікації мають місце випадки, коли одне і теж діяння передбачено в різних пунктах або частинах однієї і тієї ж статті.

В таких випадках має місце конкуренція поміж основним і так званим кваліфікованими видами складу.

Наприклад: ч. 1 ст. 185 КК передбачає основний склад викрадення чужого майна шляхом крадіжки, а ч. 2 ст. 185 КК – кваліфіковану крадіжку,

а саме:

- вчинення повторно або
- за попередньою змовою групою осіб.

В даному випадку ч. 2 ст. 185 КК відіграє роль спеціальної норми по відношенню до ч. 1 ст. 185 КК, тому що вона виділяє лише деякі види цього

злочину. Тому при наявності ознак, передбачених ч. 2 повинна застосовуватись вона, а не ч. 1 ст. 185 КК.

Усякий кваліфікований вид складу кримінального правопорушення має пріоритет перед основним видом.

Відповідно до ст. 67 КК при призначенні покарання судом повинні враховуватись перелічені в цій статті обтяжуючі обставини. У випадках, передбачених в статтях Особливої частини КК, коли обтяжуючі обставини стають кваліфікованими обставинами і відповідно до ч. 4 ст. 67 КК: “Якщо будь-яка з обставин, що обтяжує покарання, передбачена в статті Особливої частини цього Кодексу як ознака кримінального правопорушення, що впливає на його кваліфікацію, суд не може ще раз враховувати її при призначенні покарання як таку, що його обтяжує”,

тобто двічі ця обставина не може ставитися в вину особі, яка вчинила злочин.

Відмінність від обтяжуючими покарання обставинами (ст. 67 КК) і кваліфікуючими ознаками (обставинам), які передбачені у статтях Особливої частини КК полягає в тому, що перші є лише підставою для підвищеної відповідальності в межах санкції, а другі ж впливають на кваліфікацію кримінального правопорушення.

Наприклад: п. 1 ч. 1 ст. 67 КК – вчинення кримінального правопорушення особою повторно та рецидив кримінальних правопорушень, а в:

- ч. 2 ст. 185 – крадіжка, вчинена повторно;
- ч. 2 ст. 164 – злісне ухилення від сплати аліментів особою, раніше судимою за цей кримінальний правопорушення.

2. Другий вид конкуренції норм більш складніший для застосування на відміну від першого. він має місце тоді, коли одне і теж саме діяння підпадає під ознаки 2 або більше статей Особливої частини КК.

В одній з них діяння описано більш узагальнено, в іншій – виділено його індивідуальні ознаки.

В цих випадках йдеться мова про конкуренцію загальної та спеціальної норми.

У відповідності до теорії і практики існує правило, згідно якого в цих випадках слід застосовувати спеціальну норму, в силу того, що вона більшою мірою індивідуалізує ознаки вчиненого діяння та його суспільну небезпеку.

Наприклад: ст. 348 КК передбачає відповідальність за посягання на життя працівника правоохоронного органу у зв’язку з виконанням ним службових обов’язків. В той же час п. 8 ч. 2 ст. 115 КК передбачає відповідальність за умисне вбивство, як вчинене у зв’язку з виконанням потерпілим своїх службових обов’язків.

Виникає питання “як бути? Як кваліфікувати дії винної особи у випадку вчинення вбивства працівника поліції, коли він затримував злочинця?” Адже очевидно, що це вбивство підпадає під ознаки як однієї, так і другої статті. Але в силу того, що норма ст.348 КК є спеціальною стосовно загальної норми (п. 8 ч. 2 ст. 115 КК), тому що вона більшою мірою, ніж п. 8 ч. 2 ст. 115 КК визначає конкретні особливості вчиненого, належить застосовувати спеціальну норму (ст. 348 КК).

кваліфікація за сукупністю кримінальних правопорушень

У ряді випадків має місце, коли діяння містить ознаки 2 або більше складів кримінальних правопорушень, тобто воно передбачено різними статтями або частинами статей КК. При цьому під різними складами кримінальних правопорушень розуміється основні склади кримінальних правопорушень або склади кримінальних правопорушень з обтяжуючими чи пом'якшуючими обставинами, що передбачені в окремих статтях чи в їх частинах (пунктах), в яких встановлені самостійні санкції.

Наприклад. Винна особа в різний час вчинила просте хуліганство (ч.1 ст.296 КК) і кваліфіковане (злісне) – ч.3 ст.296 КК, то має місце реальна сукупність і її діяння належить кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень окремо за ч.1 ст.296 та ч.3 ст.296 КК.

Сукупність виключається, якщо вчинене кримінальне правопорушення містить ознаки, які передбачені в декількох пунктах однієї статті, що має одну загальну санкцію.

Так, в п.18 постанови № 2 від 7. 02. 2003 р. “Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров’я особи” Пленум Верховного Суду України вказав: “При засудженні за декількома пунктами ч. 2 ст. 115 КК покарання за кожним пунктом цієї статті окремо не призначається. Проте при його призначенні необхідно враховувати наявність у діях винного декількох кваліфікуючих ознак умисного вбивства як обставин, що впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення.”

Треба мати на увазі, що необхідною ознакою сукупності є відсутність засудження особи за вчинення нею 2 і більше кримінальних правопорушень, передбачених різними статтями або різними частинами однієї статті Особливої частини КК (ч.1 ст.33 КК).

Вивчаючи Загальну частину КК ви з’ясували, що сукупність кримінальних правопорушень буває наступних видів: реальна; ідеальна; реально-ідеальна.

Кожне кримінальне правопорушення, що входить до сукупності, потребує самостійної кваліфікації за відповідною статтею КК. Це правило є безумовним для реальної сукупності. Щодо ідеальної сукупності вчинене діяння іноді одночасно охоплюється ознаками 2 і більше самостійних статей Особливої частини КК (наводили приклад вбивства працівника правоохоронного органу) – тобто наявність конкуренції загальної і спеціальної норм і застосовується спеціальна норма.

Кваліфікація кримінальних правопорушень при наявності інших обставин

За браком часу, а також враховуючи, що при вивченні Загальної частини КК ви з’ясували поняття, ознаки та деякі питання відповідальності то при наявності:

- стадій вчинення умисних кримінальних правопорушень (готування, замах);
- продовжуваних і триваючих кримінальних правопорушень;
- співучасті, в тому числі і з спеціальним суб’єктом або ексцесі виконавця;
- складених кримінальних правопорушень (наприклад, ч.3 ст.296 КК).

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, належить відзначити, що правильна кваліфікація кримінальних правопорушень має велике значення для зміцнення законності, охорони правопорядку, забезпечення прав і законних інтересів громадян. В ній дається не тільки юридична, а й соціально-моральна оцінка вчиненого особою діяння. А тому вчинене кримінальне правопорушення має бути кваліфіковане у відповідності до закону, що передбачає відповідальність саме за це діяння, і будь-які відступи від цієї вимоги неприпустимі в силу того, що неправильна кваліфікація призводить до неправильного уявлення про характер і ступінь суспільної небезпеки вчиненого діяння.

4.Поняття, види та загальна характеристика злочинів проти основ національної безпеки України

У І розділ Особливої частини КК, який має назву: “Злочини проти основ національної безпеки України” і містить 8 статей (109-114-2), які передбачають кримінальну відповідальність і що є предметом розгляду даної лекції.

Перш ніж розглянути конкретні склади цих злочинів належить дати поняття цих злочинів і коротку загальну юридичну характеристику (юридичний аналіз).

Законодавець не дає визначення поняття злочинів проти основ національної безпеки України (ЗПОНБУ), однак виходячи із вищесказаного (викладеного) вважається, що визначення цього поняття можна дати наступним чином:

ЗПОНБУ – це суспільно небезпечні дії, передбачені КК, вчинені умисно зі спеціальною метою – послабити національну безпеку України, змінити конституційний лад або захопити державну владу.

Розглянемо короткий загальний юридичний аналіз цих злочинів.

Родовий об’єкт – основи національної безпеки держави в різних її сферах.

Безпосередній об’єкт (основний):

І. Державна безпека, яка включає в себе:

1) Зовнішня безпека, до якої входить:

- суверенітет;
- територіальна цілісність та недоторканість;
- обороноздатність;
- економічна чи інформаційна безпека України.

2) Внутрішня безпека – як система засобів, спрямованих на охорону інтересів у суспільно-політичній та економічній сферах.

а) Державна влада (політична основа держави) – це провідник в життя волі народу за допомогою державного апарату і правоохоронних органів.

Державна влада проявляється в 3-х самостійних, але взаємодіючих формах:

- законодавчій;
- виконавчій;
- судовій.

б) Конституційний лад – це засновані на положеннях Конституції України:

- правосуддя народу;

- суспільний і державний устрій;
- принципи і форми організації і діяльності органів державної влади і управління;

- рівність всіх націй і народностей;
- права і свободи громадян;
- взаємовідносини громадян і держави.

II. Економічна система держави.

Безпосередній об'єкт (додатковий):

- життя державного або громадського діяча (ст.112 КК);
- життя і здоров'я громадян (ст.110, ст.113 КК);
- власність – приватна, колективна, державна (ч. 3 ст.110, ст.113 КК).

Предмет – він притаманний не всім злочинам, однак в ряді випадків безпосередньо вказується в законі або витікає із сутності злочину:

- майно приватне, державне або колективне (ст.113 КК);
- відомості, що становлять державну таємницю (ст.114 КК).

Об'єктивна сторона усіх цих злочинів виражається тільки в активній поведінці винної особи, тобто в діях, які спрямовані на підриг або послаблення суспільного або державного ладу України.

Деякі форми (способи) цих діянь в ряді випадків безпосередньо вказані в законі:

- публічні заклики (ч. 2 ст.109, ч. 1ст.110 КК);
- розповсюдження матеріалів із закликами (ч. 2 ст.109, ч. 1ст.110 КК);
- використання засобів масової інформації (ч. 3 ст.109);
- перехід на бік ворога (ст.111 КК);
- підпали, вибухи, масові отруєння тощо (ст.113 КК);
- передача або збирання відомостей (ст.114 КК).

Встановлення інших ознак об'єктивної сторони (час, місце, знаряддя, засоби, обстановка, умови) у більшій своїй частині для кваліфікації значення не мають, але мають значення для загальної оцінки характеру та ступеня суспільної небезпеки вчиненого і особи винного.

Проте в ряді випадків ці ознаки набувають значення для вірної кваліфікації вчиненого в силу того, що вони безпосередньо вказані в статті:

- умови воєнного стану (ст.111 КК);
- період збройного конфлікту (ст.111 КК).

За особливостями конструкції всі основні склади (ч.1) цих злочинів є злочинами з формальним складом, тобто для визнання їх закінченими достатньо вчинення діяння вказаного в законі, а деякі злочини, є злочинами з усіченим складом:

- змова (ч. 1 ст.109 КК);
- публічні заклики (ч. 2 ст.109, ч. 1ст.110 КК);
- збирання відомостей (ст.114 КК);
- посягання на життя державного чи громадського діяча (ст.112 КК).

Деякі злочини мають кваліфікуючі ознаки, внаслідок чого момент закінчення цих злочинів залежить від настання СНН, тобто – це матеріальні склади злочинів.

Наприклад, ч. 2 ст.114-1 КК – загибель людей або інші тяжкі наслідки.

Суб'єктивна сторона усіх ЗПОНБУ характеризується тільки умисною формою вини і тільки у вигляді прямого умислу.

Винний усвідомлює суспільно небезпечний характер своїх дій, усвідомлює, що тим чи іншим способом вчинює свої дії в тій чи іншій обстановці, застосовуючи ті чи інші знаряддя або засоби, усвідомлює, що його дії спрямовані на підриг або послаблення суспільного або державного ладу України і бажає так діяти.

Обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони є:

Мета злочину. В 5 статтях вона безпосередньо вказана в них, а саме:

- 1) ст.109, ч. 2 ст. 110-2 КК – насильницька зміна чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади;
- 2) ст.110, ч. 1 ст. 110-2 КК – зміна меж території або державного кордону України;
- 3) ст.113 КК – ослаблення держави;
- 4) ст.114 КК – передача іноземній державі відомостей, що становлять державну таємницю.

В тих складах (ст.111, ч. 1 ст.112 КК), в яких про мету прямо не згадується, то вона сама собою розуміється – як підриг або ослаблення суспільного або державного ладу України.

Саме ця мета, хоча вона і не вказана в цих статтях, притаманна усім ЗПОНБУ, бо виходячи із аналізу родового об'єкту посягань і особливостей об'єктивної сторони усіх ЗПОНБУ мають місце підстави вважати, що особа усвідомлює, що своїми діями вона підригає або послаблює суспільний або державний лад України і бажає цього.

Суб'єктом переважної більшості ЗПОНБУ є фізична осудна особа, яка досягла 16-ти річного віку, як громадянин України, іноземці так і особи без громадянства.

За винятком двох статей, де суб'єктом є особа, яка досягла 14-ти річного віку у відповідності до ст.22 КК:

- ст.112 КК “Посягання на життя громадського чи державного діяча”;
- ст.113 КК “Диверсія”.

Має місце і спеціальний суб'єкт:

- ст.111 КК “Державна зрада” – тільки громадянин України;
- ст.114 КК “Шпигунство” – іноземець або особа без громадянства;
- ч. 3 ст.109 КК – представник влади;
- ч. 2 ст.110 КК – представник влади.

З урахуванням особливостей безпосереднього об'єкту систему ЗПОНБУ можна представити наступним чином:

I. Злочини, які посягають на внутрішню (суспільно-політичну) безпеку держави:

ст.109 КК – “Дії спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади”;

ст.110 КК – “Посягання на територіальну цілісність і недоторканість України”;

ст. 110-2 КК – «Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України»;

ст.112 КК – «Посягання на життя державного чи громадського діяча»

П. Злочини проти безпеки держави у політичній, інформаційній, економічній, науково-технічній і воєнній сферах:

ст.111 «Державна зрада»;

ст. 111-1 «Колабораційна діяльність»

ст. 111-2 «Пособництво державі-агресору»

ст.113 «Диверсія»;

ст.114 «Шпигунство»;

ст. 114-1 «Перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань».

ст. 114-2 «Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану»

ВИСНОВКИ З ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, можна сказати, що ЗПОНБУ відзначаються найбільшим ступенем суспільної небезпеки – проявом гострої ворожої підривної діяльності проти національної безпеки незалежної України. У зв'язку з цим підрив суверенітету, незалежності держави, демократії в Україні, спрямовані проти України як соціальної і правової держави можуть заподіяти значну шкоду її конституційному ладу.

висновки З ТЕМИ:

З даної теми слід відзначити, що Особлива частина КК встановлює законодавчі межі криміналізації суспільно-небезпечних діянь, а саме, містить у собі вичерпаний перелік суспільно небезпечних діянь, які визнаються кримінальними правопорушеннями, чим забезпечує реальні підстави додержання законності та прав людини. Крім того, в Особливій частині законодавець диференціює кримінальну відповідальність за конкретні кримінальні правопорушення з урахуванням їх тяжкості, тобто характеру і ступеня суспільної небезпеки. Це створює ефективні можливості для здійснення цілеспрямованої кримінальної політики і проведення її в суворих рамках закону. Оголошуючи відповідні діяння злочинними і караними, законодавець тим самим має на меті сформувати у людей непримиренне ставлення до злочинних проявів, усвідомлення необхідності боротьби з такого ряду проявами цих вчинків. Загально-превентивна функція норм Особливої частини КК полягає також у тому, щоб під загрозою покарання примусити нестійких членів суспільства утриматися від вчинення кримінальних правопорушень і, тим самим, сприяти їх попередженню.

Вивчення Особливої частини кримінального законодавства має важливе значення для:

- 1) Забезпечення громадського порядку в суспільстві.
- 2) Захисту особи, об'єднань громадян та держави від злочинних посягань.
- 3) Забезпечення здійснення українського правосуддя. У реалізації цих важливих суспільних завдань значення Особливої частини кримінального законодавства полягає в тому, що:

Притягнення особи до кримінальної відповідальності можливе лише за умови, що в діях цієї особи є всі ознаки повного та певного складу кримінального правопорушення.

Встановлення відповідності ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого Особливою частиною кримінального законодавства ознакам вчиненого особою кримінального правопорушення, є найважливішим завданням усіх застосовників закону - працівників судово-слідчих органів.

Таким чином, вивчення Особливої частини має вирішальне значення для обгрунтованого притягнення особи до кримінальної відповідальності, для того, щоб жодна особа не уникла відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення і щоб жоден невинний не був притягнутий до відповідальності.

Розглянуті в лекції злочини проти основ національної безпеки України за характером діянь, тих наслідків, які настають або можуть настати, за мотивами і метою їх вчинення є найбільш суспільно-небезпечні для нашої держави, посягаючи на конституційний лад України, на її суверенітет, територіальну цілісність і недоторканість, обороноздатність, державну, економічну чи інформаційну безпеку країни. Так як національна безпека України, як стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз є необхідною умовою для примноження духовних і матеріальних цінностей. В силу чого вони є найбільш небезпечними посяганнями на суспільні відносини, які забезпечують державну безпеку, обороноздатність, незалежність країни, її конституційний лад. Без належної кримінально-правової охорони цих соціальних цінностей неможливе нормальне функціонування держави та відповідних її інститутів. Без стабільності в суспільстві неможлива і ефективна боротьба зі злочинністю, в тому числі і з такими небезпечними злочинами як вбивства, зґвалтування, розбої та інше. Тому в КК статті про відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України і розміщені в першому розділі Особливої частини.

ТЕМА № 22 КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ОСОБИ

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

- I.** Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи.
- II.** Злочини проти життя (ст.115–120 КК).
- III.** Кримінальні правопорушення проти здоров'я (ст.121–128 КК).
- IV.** Кримінальні правопорушення, що ставлять в небезпеку життя та здоров'я особи (ст.129–145 КК).

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. Ст.141. (Розділи 1, 2). З наступними змінами і доповненнями.
2. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2001. №25. Ст.31. З наступними змінами і доповненнями.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Голос України. 2012. № 90-91. З наступними змінами і доповненнями.
4. Інструкція про встановлення діагностичних критеріїв смерті мозку та профедури констатації моменту смерті людини. Затверджена наказом МОЗ України від 23.09.2013 р. № 831. Офіційний вісник України. 2013. № 82. Ст. 507.
5. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень. Затверджені наказом МОЗ від 17.01.1995 р. № 6. Інструкція про порядок визначення критеріїв живонародженості, мертвонародженості та перинатального періоду. Затверджена наказом МОЗ від 29.03.2006 р. № 179. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95>.
6. Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я особи. - Постанова № 2 Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03>
7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. і допов. К.: ВД «Дакор», 2018. 1360 с.
8. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України /Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко [та ін.]; За заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.
9. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України, 7- ме вид., переробл. та доп / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К. Дакор, 2019. 1384с.
10. Шаблистий В.В. Тілесне ушкодження як злочин проти життя та здоров'я людини за кримінальним правом України : монографія / В.В. Шаблистий, В.Ю. Коломієць ; ред. В.В. Шаблистий. – Дніпро : Видавець Біла К.О., 2020. – 164 с.
11. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. – К.: Ваіте, 2019. – 288 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

- 1) з'ясувати основні положення кримінального закону в частині захисту особи як біологічної істоти, її прав, свобод та благ. У II розділі Особливої частини Кримінального кодексу України “Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи” передбачена відповідальність лише за ті кримінальні правопорушення, що безпосередньо посягають на життя, здоров'я та безпеку особи, тобто, мають такий родовий об'єкт як безпека особи;
- 2) засвоїти загальне поняття кримінальних правопорушень проти особи;
- 3) засвоїти систему складів кримінальних правопорушень даної групи, побудовану в залежності від безпосереднього об'єкту посягання;
- визначити правила кваліфікації кримінальних правопорушень проти особи.

ВСТУП

Одним з пріоритетних напрямів діяльності правоохоронних органів є боротьба зі кримінальними правопорушеннями проти особи. Кримінальні правопорушення проти особи – це суспільно небезпечні діяння, спрямовані проти життя, здоров'я, волі і гідності особи. Кримінальна відповідальність за вчинення цих кримінальних правопорушень передбачена розділом II, III, IV Особливої частини Кримінального кодексу України. Кримінальні правопорушення проти особи поділяються на:

а) злочини проти життя (різні види вбивства, доведення до самогубства, погроза вчинити вбивство);

б) кримінальні правопорушення проти здоров'я (заподіяння різних видів тілесних ушкоджень, побоїв і мордування, кримінальні правопорушення, пов'язані із зараженням венеричними хворобами і СНІДом);

в) кримінальні правопорушення, що ставлять у небезпеку життя і здоров'я (незаконне проведення абортів, залишення у небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя і здоров'я дітей);

г) кримінальні правопорушення проти статевої свободи і статевої недоторканості (зґвалтування, сексуальне насильство, розбещення неповнолітніх);

д) кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності (незаконне позбавлення волі або викрадення людини, захоплення заручників, підміна дитини, експлуатація дітей).

I. Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи

Відповідальність за посягання на особу згідно з кримінальним правом України можлива лише при наявності таких умов:

- 1) посягання прямо передбачене КК в якості кримінального правопорушення;
- 2) воно вчинено особою осудною, яка досягла віку кримінальної відповідальності – 16 років, в деяких складах – з 14 років;
- 3) вона вчинила винне діяння, тобто умисно або з необережності.

В залежності від того, на яке благо особи посягає злочинець, тобто, по безпосередньому об'єкту, кримінальні правопорушення класифікуються за такими видами (групами):

I – злочини проти життя (вбивство, доведення до самогубства, погроза вчинити вбивство – ст.115–120 КК);

II – кримінальні правопорушення проти здоров'я (тілесні ушкодження, зараження венеричною хворобою, СНІДом – ст.121–128 КК);

III – кримінальні правопорушення, що ставлять у небезпеку життя та здоров'я особи (незаконне проведення абортів, залишення у небезпеці, ухилення від сплати аліментів та утримування дітей, розголошення тайни усиновлення – ст.129–144 КК);

IV – статеві кримінальні правопорушення (зґвалтування, примушування до вступу у статевий зв'язок – ст.152–156 КК);

V – кримінальні правопорушення проти особистої волі – ст.146–150 КК;

VI – кримінальні правопорушення проти честі і гідності – ст.151 КК.

Виходячи із того, що в новому КК ці групи кримінальних правопорушень розташовані у трьох розділах, ми і розглянемо їх саме в такій послідовності. Більш докладно про проблему кримінальної відповідальності проти особи можна знайти в науковій та навчальній літературі (перелік якої наведено у списку літератури до лекції).

Єдиним родовим об'єктом кримінальних правопорушень, розташованих в главах II, III та IV КК – є особиста безпека особи, хоча деякі вчені стверджують, що об'єктом кримінально-правової охорони є особа. Але таке твердження є неправильним, оскільки головною ознакою кримінальних правопорушень проти особи є родовий об'єкт – сукупність суспільних відносин, які визначають суспільні властивості особи: її громадянство, вік, освіту, ім'я, місце помешкання, роботи і багато інших. На наш погляд, перше твердження є більш прийнятним і правильним.

Видові та безпосередні об'єкти (основні) – життя, здоров'я, статевая свобода, статевая недоторканість, безпека особи, особиста воля, честь, гідність особи.

Додаткові безпосередні об'єкти – власність, громадський, службовий обов'язок, громадська безпека, громадський порядок, система правосуддя.

В деяких кримінальних правопорушеннях є предмет, хоча це є виключенням для даної групи кримінальних правопорушень. Так, у ст. 115 ч. 2 п. 6 – умисне вбивство з корисливих мотивів предметом можуть виступати будь-які матеріальні речі (гроші, коштовності, нерухомість тощо). А в кримінальних правопорушеннях, що ставлять у небезпеку життя та здоров'я особи предметом може виступати людина, анатомічні матеріали живої людини (її органи та тканини), що незаконно вилучаються для трансплантації.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, кримінальні правопорушення, передбачені у розділі II Особливої частини КК України, являють собою найбільш небезпечні посягання проти особи, оскільки безпосередніми об'єктами цих кримінальних правопорушень є саме життя і (чи) здоров'я особи. Предметом цієї лекції є характеристика саме цих кримінальних правопорушень. Загальна їх характеристика в цілому відповідає вищенаведеним. Більш докладну характеристику окремих складів кримінальних правопорушень ми розкриємо далі.

II. Злочини проти життя (ст.115–120 КК)

Стаття 115. Умисне вбивство

1. Вбивство, тобто умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині, — карається позбавленням волі на строк від семи до п'ятнадцяти років.

2. Умисне вбивство:

1) двох або більше осіб;

2) малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності;

3) заручника або викраденої людини;

4) вчинене з особливою жорстокістю;

- 5) вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб;
 - 6) з корисливих мотивів;
 - 7) з хуліганських мотивів;
 - 8) особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку;
 - 9) з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення;
 - 10) поєднане із зґвалтуванням або насильницьким сексуальним насильством;
 - 11) вчинене на замовлення;
 - 12) вчинене за попередньою змовою групою осіб;
 - 13) вчинене особою, яка раніше вчинила умисне вбивство, за винятком вбивства, передбаченого статтями 116-118 цього Кодексу;
 - 14) з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, —
- карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі, з конфіскацією майна у випадку, передбаченому пунктом 6 частини другої цієї статті.

Кожна людина має невід'ємне право на життя. Обов'язок держави – захищати життя людини.

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, ратифікований Указом Президії Верховної Ради УРСР від 19 жовтня 1973 р. № 2148-VIII, у ст.6 проголошує, що право на життя є невід'ємне право кожної людини. Це право охороняється законом. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя.

Вбивство є найтяжчим злочином проти особи. Суспільна небезпека вбивства полягає в тому, що заподіянням смерті іншій людині грубо ігнорується її природне, а тому невідторгнуване право на одне з найцінніших благ – на життя. Внаслідок вбивства життя втрачається безповоротно, що унеможливорює відшкодування заподіяної потерпілому шкоди або компенсування її якимось замінником.

Визначення вбивства має принципове методологічне значення для юридичної кваліфікації. Під вбивством розуміють передбачене кримінальним законом умисне суспільне небезпечне діяння, яке посягає на життя іншої людини і спричиняє їй смерть. За іншим визначенням вбивство трактується як протиправне, умисне чи необережне позбавлення життя іншої людини.

В практичній діяльності по здійсненню правосуддя можна користуватися обома визначеннями. Кожне з них відбиває суттєві ознаки вбивства, врахування яких слугуватиме підставою для безпомилкової кваліфікації цього діяння.

Безпосереднім об'єктом вбивства є життя іншої людини. Вживання слова "іншої" є обов'язковим, бо цим стверджується відсутність вбивства там, де нормальна людина свідомо позбавляє себе життя – чинить самогубство. Важливим є визначення життя як періоду від народження до смерті. Початковим моментом життя є початок фізіологічних пологів, в тому числі передчасних чи штучних. Кінцевим моментом життя є біологічна смерть — такий стан організму людини, коли зупиняється робота серця, внаслідок чого відбувається безповоротний процес розпаду клітин центральної нервової системи. Правда, в умовах зупинки роботи серця і дихання можливе збереження життєздатності людського організму і людину за певних зусиль можна врятувати від смерті. Тому теоретично є

можливим заподіяння біологічної смерті (вбивства) людині, яка знаходиться в стані клінічної смерті.

Об'єктивна сторона вбивства характеризується наявністю трьох обов'язкових ознак:

- діяння, яке полягає в посяганні на життя іншої людини;
- наслідку у вигляді біологічної смерті потерпілого;

причинного зв'язку між діянням та наслідком. Посягання на життя може бути вчинено і шляхом дії, і шляхом бездіяльності.

Однією з необхідних умов визнання особи винною у скоєнні вбивства є встановлення причинного зв'язку між її діянням і наслідком — настанням смерті потерпілого. При цьому за наявності такого зв'язку не має значення, який проміжок часу минув між посяганням на життя і настанням смерті потерпілого (ч. 2 п. 22 Постанови № 2 Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 р. “Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я особи”).

Злочин вважається **закінченим**, коли в результаті діяння винного настає біологічна смерть потерпілого.

Питання про наявність чи відсутність у винного умислу на вбивство слід вирішувати виходячи з сукупності всіх обставин вчиненого злочину, зокрема брати до уваги ті з них, які можуть свідчити про бажання чи свідоме допущення винним смерті потерпілого. При цьому, насамперед, слід враховувати спосіб, знаряддя і засоби вчинення злочину, кількість, характер і локалізацію спричинених тілесних ушкоджень, причини припинення злочинних дій з боку винної особи, його взаємовідносини з потерпілим, поведінка обох, що передувала події злочину (ч. 1 п. 22 Постанови № 2 Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 р. “Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я особи”). Про намір на позбавлення життя свідчить умисне спричинення ушкоджень в життєво важливі органи потерпілого, в результаті чого настає його смерть. Визначальним при цьому все ж таки є суб'єктивне ставлення винного до наслідків своїх дій.

Відповідальність за умисне вбивство з невизначеним умислом, тобто коли винний передбачає можливість спричинення будь-якої шкоди потерпілому, в тому числі і смерті, і бажає чи свідомо допускає такий наслідок, настає на загальних підставах, бо наявність прямого чи непрямого умислу на кваліфікацію не впливає, але для визначення ступеня вини слід максимально ретельно вивчити суб'єктивні моменти заподіяного.

Суб'єктивне ставлення винного до наслідків свого діяння є визначальним для відмежування умисного вбивства від тяжкого тілесного ушкодження, через яке настала смерть потерпілого. При умисному вбивстві настання смерті охоплюється умислом винного, у випадку умисного спричинення тяжких тілесних ушкоджень, в результаті якого сталася смерть потерпілого, ставлення до настання смерті потерпілого проявляється в необережності і містить склад злочину, передбаченого ч.3 ст.121 КК.

Суб'єктом вбивства є осудна особа, яка досягла 14 років (ст.ст. 115-117 КК). Якщо вбивство вчинено у співучасті, обов'язково слід з'ясувати характер участі кожного із співучасників і ступінь їхньої вини. Співучасть може виражатись у формі співвиконавства і з розподілом ролей.

Застосовуючи норми закону, які передбачають відповідальність за вбивства, необхідно їх класифікувати на вбивства без кваліфікуючих ознак, вбивства з обтяжуючими ознаками та вбивства з пом'якшуючими обставинами, а також посягання на життя людей, передбачені статтями з інших розділів чинного Кодексу як специфічні обставини і ознаки описаних в них злочинів (наприклад, посягання на життя державного чи громадського діяча).

До таких вбивств, зокрема, належать:

- умисне вбивство, вчинене на ґрунті особистих неприязних стосунків, у тому числі й умисне вбивство з помсти на ґрунті таких стосунків;
- умисне вбивство під час бійки чи сварки, якщо винний не діяв при цьому з хуліганських мотивів;
- умисне вбивство, вчинене особою, що охороняє своє майно чи майно іншої особи;
- умисне вбивство, вчинене з мотивів співчуття до потерпілого або з метою полегшити його страждання;
- умисне вбивство, вчинене на прохання самого потерпілого.

Вбивство двох або більше осіб слід кваліфікувати за п.1 ч. 2 ст.115 КК за умови, що їх убивство охоплювалось єдиним умислом винного. Для такої кваліфікації не має значення, яким мотивом керувався винний і чи був він однаковим при позбавленні життя кожного з потерпілих. Якщо ці мотиви передбачені як кваліфікуючі ознаки, дії винного додатково кваліфікуються і за відповідними пунктами ч. 2 ст. 115 КК. Наявність розриву в часі при реалізації єдиного умислу на вбивство двох або більше осіб значення для кваліфікації злочину за п. 1 ч. 2 ст. 115 КК не має (п. 5 Постанови № 2 Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 р. “Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров’я особи”).

Відповідальність за п.2 ч.2 ст.115 КК настає в разі умисного вбивства **малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного знаходилась у стані вагітності**. Під убивством малолітньої дитини розуміється умисне позбавлення життя особи, якій не виповнилося 14 років. Ця кваліфікуюча ознака наявна тоді, коли винний достовірно знав, що потерпілий є малолітнім, або припускав це, або за обставинами справи повинен був і міг це усвідомлювати.

Відповідальність за умисне вбивство **заручника** (п. 3 ч. 2 ст. 115 КК) настає за умови, що потерпілий був заручником (тобто особою, яка була захоплена чи трималася з метою спонукати її родичів, державну або іншу установу, підприємство чи організацію, фізичну або службову особу до вчинення чи утримання від вчинення будь-якої дії як умови звільнення) і винна особа це усвідомлювала.

Умисне вбивство визнається вчиненим з **особливою жорстокістю** (п. 4 ч. 2 ст. 115 КК, якщо винний, позбавляючи потерпілого життя, усвідомлював, що завдає йому особливих фізичних (шляхом заподіяння великої кількості тілесних ушкоджень, тортур, мордування, мучення, в тому числі з використанням вогню, струму, кислоти, лугу, радіоактивних речовин, отрути, яка завдає нестерпного болю, тощо), психічних чи моральних (шляхом зганьблення честі, приниження гідності, заподіяння тяжких душевних переживань, глуmlinня тощо) страждань,

а також якщо воно було поєднане із глумлінням над трупом або вчинювалося в присутності близьких потерпілому осіб і винний усвідомлював, що такими діями завдає останнім особливих психічних чи моральних страждань.

Як учинене **способом, небезпечним для життя багатьох осіб** (п. 5 ч. 2 ст. 115 КК, умисне вбивство кваліфікується за умови, що винний, здійснюючи умисел на позбавлення життя певної особи, усвідомлював, що застосовує такий спосіб убивства, який є небезпечним для життя не тільки цієї особи, а й інших людей. При цьому небезпека для життя інших людей має бути реальною.

За п. 6 ч. 2 ст. 115 КК як учинене з **корисливих мотивів** умисне вбивство кваліфікується в разі, коли винний, позбавляючи життя потерпілого, бажав одержати у зв'язку з цим матеріальні блага для себе або інших осіб (заволодіти грошима, коштовностями, цінними паперами, майном тощо), одержати чи зберегти певні майнові права, уникнути матеріальних витрат чи обов'язків одержати спадщину, позбавитися боргу, звільнитися від платежу тощо) або досягти іншої матеріальної вигоди. При цьому не має значення, чи одержав винний ту вигоду, яку бажав одержати внаслідок убивства, а також коли виник корисливий мотив – до початку чи під час вчинення цього злочину.

Відповідальність за п. 8 ч. 2 ст. 115 КК за умисне **вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку** настає, якщо злочин вчинено з метою не допустити чи перепинити правомірну діяльність потерпілого у зв'язку з виконанням ним зазначеного обов'язку, змінити характер останньої, а так само з мотивів помсти за неї незалежно від часу, що минув з моменту виконання потерпілим своїх обов'язків до вбивства.

Виконання службового обов'язку - це діяльність особи, яка входить до кола її повноважень, а громадського обов'язку - здійснення спеціально покладених на особу громадських повноважень чи вчинення інших дій в інтересах суспільства або окремих громадян (наприклад, перепинення правопорушення, повідомлення органів влади про злочин або про готування до нього).

Хуліганство й наступне вбивство особи, яка перепиняла ці дії, належить кваліфікувати за відповідною частиною ст. 296 і п. 8 ч. 2 ст. 115 КК.

Умисне вбивство або замах на вбивство державного чи громадського діяча, працівника правоохоронного органу чи його близьких родичів, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця, судді, народного засідателя чи присяжного або їх близьких родичів, захисника чи представника особи або їх близьких родичів, начальника військової служби чи іншої особи, яка виконує обов'язки з військової служби, представника іноземної держави або іншої особи, яка має міжнародний захист, за наявності відповідних підстав належить кваліфікувати тільки за статтями 112, 348, 379, 400, ч. 4 ст. 404, ст. 443 КК. Разом з тим, коли умисне вбивство зазначених осіб чи замах на нього вчинені за інших обтяжуючих обставин, передбачених ч. 2 ст. 115 КК, дії винної особи додатково кваліфікуються і за відповідними пунктами цієї статті (п. 12 Постанови № 2 Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 р. “Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я особи”).

За п. 9 ч. 2 ст. 115 КК настає відповідальність за умисне **вбивство з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення**. Для кваліфікації умисного вбивства як такого, що вчинене з метою приховати інший злочин, не має значення, чи був винний причетним до злочину, який приховується. Якщо він вчинив умисне вбивство з метою приховати раніше вчинений ним злочин, його дії кваліфікуються за тією статтею КК, якою передбачено відповідальність за приховуваний злочин, та за п. 9 ч. 2 ст. 115 КК.

Умисне вбивство тягне відповідальність за п. 10 ч. 2 ст. 115 КК, якщо воно було **поєднане зі згвалтуванням потерпілої особи або сексуальним насильством**, тобто мало місце в процесі вчинення зазначених злочинів чи одразу ж після нього. При цьому злочинні дії кваліфікуються і за ч. 4 ст. 152 чи ч. 3 ст. 153 КК або ще й за відповідною частиною ст. 15 КК.

Стаття 116. Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання

Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання, є одним з різновидів умисного вбивства при пом'якшуючих обставинах і характеризується набагато меншим ступенем суспільної небезпечності порівняно з умисним вбивством, передбаченим ст.115 КК. Врахувавши це, законодавець встановлює за такий злочин і за інші злочини такого типу (ст.117, 118) набагато м'якші санкції. А це в свою чергу вимагає від юриста-практика граничної чіткості у встановленні фактичних обставин справи, щоб вина кожного вбивці знайшла своє точне відображення в кваліфікації.

Умисне вбивство належить кваліфікувати за ст.116 КК за наявності таких умов:

- 1) умисне вбивство повинно бути вчинено винним в стані сильного душевного хвилювання;
- 2) такий стан повинен виникнути раптово;
- 3) цей стан повинен бути викликаний протизаконним насильством, тяжкою образою чи систематичним знуцанням з боку потерпілого;
- 4) смерть повинна бути спричинена саме тій особі, яка вчинила протизаконне насильство, тяжку образу чи систематичне знуцання.

Стан сильного душевного хвилювання (фізіологічний афект) – це такий психічний стан, за якого інтенсивна емоція протягом короткого часу стає домінуючою, значно знижуючи здатність людини усвідомлювати свої дії і керувати ними, майже повністю втрачається функція самоконтролю і самооцінки (інтроспекції), зводиться до мінімуму вольова сфера, організм людини значною мірою переходить на інстинктивні механізми керування. В цьому афективному стані людина знаходиться на межі осудності. Оскільки для встановлення факту фізіологічного афекту треба враховувати два критерії – психологічний і юридичний, - необхідно призначення судово-психологічної, а можливо й комплексної психолого-психіатричної експертизи. Це тим більше доцільно, що вирішуються питання не тільки про наявність фізіологічного афекту, але й про його відсутність чи симуляцію.

Раптовість виникнення стану сильного душевного хвилювання означає, що такий стан з'являється одномоментно, вибухово як безпосередня реакція на подразник (подію, слово, жест), яка виникає несподівано, певною мірою приголомшливо для людини. Як правило, людина відчуває вплив цього подразника безпосередньо, але в окремих випадках вона може дізнатися про подію, яка викликала в неї стан сильного душевного хвилювання, і від інших осіб.

Протизаконне насильство може бути як фізичним, так і психічним. Судова практика обґрунтовано стоїть на позиції, що фізичним насильством може бути визнано заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, нанесення побоїв, позбавлення волі чи вчинення інших насильницьких дій. Психічним насильством може бути висловлена погроза застосувати фізичне насильство, заподіяти моральну чи майнову шкоду. Якщо насильство не було протизаконним, наприклад застосовувалось для затримання злочинця, то викликане ним вбивство в стані сильного душевного хвилювання не дає підстав для кваліфікації дій за ст.116, а охоплюється ст.115 КК.

Визнання образи тяжкою є **цілковитою компетенцією слідства і суду**, які повинні встановити, що спричинене умисне приниження честі та гідності, виражене в непристойній формі, за змістом з їхньої точки зору і з точки зору самої особи, є особливо образливим.

Систематичне знущання – це тривалий фізичний чи психологічний психотравмуючий вплив аморального змісту і протиправної спрямованості з боку потерпілого, який може викликати стан афекту.

Суб'єктивна сторона вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання, характеризується умислом, а також наявністю специфічного емоційного стану винного, який значною мірою знижує його здатність усвідомлювати свої дії та керувати ними.

Суб'єктом злочину є фізична осудна особа, що досягла 14-річного віку.

Стаття 117. Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини

Безпосереднім об'єктом злочину є життя новонародженої дитини.

З об'єктивної сторони злочин – це дії жінки-матері, спрямовані на спричинення смерті своєї новонародженої дитини під час пологів або відразу після них. Вчинення цих дій через деякий час після пологів за відсутності кваліфікуючих ознак, передбачених ч. 2 ст. 115 КК, тягне відповідальність за ч. 1 зазначеної статті (п. 21 Постанови № 2 Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 р. “Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я особи”).

Суб'єктом злочину, передбаченого ст.117 КК, є тільки жінка-мати, яка вчинила вбивство своєї новонародженої дитини під час пологів або відразу після них і якій виповнилося 14 років (спеціальний суб'єкт).

Суб'єктивна сторона злочину характеризується не лише умислом, а й знаходженням винної в такому особливому фізичному і психічному стані, пов'язаному з пологами, коли в неї значною мірою послаблена здатність усвідомлювати свої дії і керувати ними.

Наявність або відсутність особливого фізичного і психічного стану, в якому знаходиться жінка під час пологів або відразу після них, визначається психолого-психіатричною експертизою.

Стаття 118. Умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця

Об'єктивною стороною вбивства при перевищенні меж необхідної оборони є умисне позбавлення життя того, хто посягає, з метою захисту інтересів чи прав особи, яка захищається, або іншої особи, інтересів суспільства або держави від суспільне небезпечного посягання, коли спричинення такого результату явно не відповідає небезпечності посягання чи обставинці захисту.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується умисною виною (стосовно смерті умисел може бути як прямий, так і не прямий), а також метою – захистом від суспільне небезпечних посягань або затриманням злочинця.

Суб'єктом злочину є особа, яка досягла віку 16 років.

Стаття 119. Вбивство через необережність

Вбивство через необережність, як і інші види вбивств, належить до числа злочинів з матеріальним складом. Об'єктивна сторона даного злочину включає діяння, результат у вигляді смерті потерпілого і причинний зв'язок між діянням і результатом. Слід зазначити, що діяння може бути саме по собі злочинним (наприклад, умисне нанесення удару), але у разі настання злочинного результату воно не утворює самостійного злочину, а поглинається складом ст.119 КК як момент об'єктивної сторони. Діяння, яке спричиняє вбивство через необережність, як правило, пов'язане з порушенням спеціальних приписів чи загальних норм обережності. Значна кількість статей чинного Кодексу передбачає можливість відповідальності за заподіяння смерті через необережність і практично всі вони пов'язані з порушенням певних норм і приписів, зокрема залишення в небезпеці (ч.3 ст.135 КК), ненадання допомоги хворому медичним працівником (ч.2 ст.139 КК), незаконне поводження з радіоактивними матеріалами (ч.2 ст.265 КК), порушення вимог законодавства про охорону праці (ч.2 ст.271 КК), порушення правил безпеки руху або експлуатації залізничного, водного чи повітряного транспорту (ч.3 ст.276 КК), порушення правил використання повітряного простору (ч.3 ст.282 КК), порушення правил поводження зі зброєю (ч.2 і 3 ст.414 КК) тощо. Такого роду злочини додаткової кваліфікації за ст.119 КК не потребують.

Необережна вина визначає психічне ставлення лише до наслідків своєї поведінки, а дія чи бездіяльність у випадках вбивства через необережність може мати свідомий і навіть цілеспрямований характер. Ця обставина на практиці призводить до помилкової кваліфікації вбивства через необережність як умисного вбивства, коли усвідомлення винним фактичної сторони своїх дій помилково визнається доказом передбачення смерті потерпілого. Прикладом може слугувати досить розповсюджена ситуація, коли особа б'є або штовхає потерпілого і останній при паданні, вдарившись об тверде покриття чи якийсь гострий виступ, одержує

смертельну травму. У даному випадку дії винного підлягають кваліфікації за ст.119 КК, якщо, звичайно, його умислом не охоплювалось заподіяння смерті потерпілому саме у такий спосіб.

Суб'єктом злочину є особа, яка досягла 16-річного віку.

Стаття 120. Доведення до самогубства

Безпосереднім об'єктом злочину є життя іншої людини. Диспозиція ст.120 чинного Кодексу значно відрізняється від диспозиції ст.99 КК 1960 р. Ст.120 має три частини, в кожній із них вказано на конкретні дії особи, внаслідок яких настає відповідальність, коли потерпіла особа покінчила або вирішила покінчити життя самогубством.

Об'єктивною стороною злочину є дії чи бездіяльність винної особи, що полягають у жорстокому поводженні з потерпілою особою, у шантажу, примусу до протиправних дій або систематичному приниженні людської гідності.

Під **жорстоким поводженням** слід розуміти безжалісні, грубі діяння винного, які спричиняють потерпілому фізичні чи психічні страждання (мордування, систематичне нанесення тілесних ушкоджень чи побоїв, позбавлення їжі, води, одягу, житла тощо).

Шантаж – це погроза повідомлення даних, які паплюжать особу або її близьких і розповсюдження яких може спричинити суттєву шкоду правам та законним інтересам потерпілого або його близьких (наприклад, погроза розголошення відомостей про захворювання та ін.). Вони можуть бути як правдиві, так і неправдиві.

Примус до протиправних дій передбачає дії винного, спрямовані на залучення потерпілого, всупереч його волі, до протиправних, у тому числі злочинних, дій (наприклад, на участь у груповому зґвалтуванні, на вчинення злочину в його присутності та ін.).

Систематичним приниженням людської гідності є тривале принизливе ставлення до потерпілого (постійні образи та інші форми глумління над честю і гідністю людини) (п. 28 Постанови № 2 Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 р. “Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я особи”).

Об'єктивна сторона кваліфікованого складу цього злочину (ч.2 ст.120 КК) передбачає дії ч.1 ст.120 КК, вчинені щодо осіб, які перебувають в матеріальній або іншій залежності від винуватого, або щодо двох чи більше осіб.

Матеріальна залежність від суб'єкта злочину означає, що єдиним чи одним із джерел існування потерпілого є матеріальна допомога суб'єкта злочину, зокрема перебування потерпілого на його утриманні.

Інша залежність – це залежність службова, шлюбна, залежність підопічного від опікуна, пацієнта від лікаря, підозрюваного від слідчого чи працівника органу дізнання та ін.

Суб'єктивна сторона характеризується виною у формі умислу або необережності. Якщо потерпілий вчиняє самогубство чи замах на нього у відповідь на правомірні дії (наприклад, при загрозі притягнення до кримінальної відповідальності або викритті злочинної діяльності потерпілого), склад злочину за

ст.120 КК відсутній (за винятком випадків, коли такі повідомлення зроблені службовою особою в формі, яка систематично принижувала людську гідність).

Суб'єктом злочину є особа, яка досягла 16-річного віку (може бути службовою особою).

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ.

Таким чином, ми з Вами розглянули друге питання лекції. Визначились, що злочини, передбачені ст.ст. 115-120 КК, є найбільш небезпечними посяганнями проти особи, оскільки їх безпосереднім об'єктом виступає життя людини. Найнебезпечнішу групу з цих злочинів становлять вбивства за обтяжуючих обставин, передбачені у ч. 2 ст. 115 КК. Далі ми розглянемо з Вами склади злочинів, безпосереднім об'єктом яких виступає здоров'я особи.

III. кримінальні правопорушення проти ЗДОРОВ'Я (ст.121–128 КК)

Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є здоров'я будь-якої людини.

Тілесні ушкодження – найбільш розповсюджені кримінальні правопорушення проти здоров'я.

Під **тілесним** ушкодженням розуміють протиправне і винне заподіяння шкоди здоров'ю іншої особи, коли порушена анатомічна цілість та фізіологічні функції тканин чи органів потерпілого під час посягання на його здоров'я.

Характер і тяжкість тілесних **ушкоджень** визначаються судово-медичною експертизою на підставі "Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень", затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.1995 р. №6.

Під **тяжкими** тілесними ушкодженнями визначаються: небезпечні для життя в момент заподіяння, чи такі, що спричинили втрату будь-якого органу або його функцій, каліцтво статевих органів, психічну хворобу або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину, або переривання вагітності чи непоправне знівечення обличчя.

Небезпечними для життя визначаються ушкодження життєво важливих органів, які в момент заподіяння чи в клінічному перебігу через різні проміжки часу спричиняють загрозові для життя явища і які без надання медичної допомоги за звичайним своїм перебігом закінчуються чи можуть закінчитися смертю. Запобігання смерті, обумовлене наданням медичної допомоги, не повинно братися до уваги при оцінюванні загрози для життя при таких ушкодженнях.

До ушкоджень, небезпечних для життя, належать:

- 1) ті, що проникають у черепну порожнину, у тому числі й без ушкодження мозку;
- 2) відкриті й закриті переломи кісток склепіння та основи черепа, за винятком кісток скелету обличчя та ізольованої тріщини тільки зовнішньої пластинки склепіння черепа;
- 3) забій головного мозку тяжкого ступеня як зі здавленням, так і без нього; забій головного мозку середньої тяжкості за наявності симптомів ураження стовбурної ділянки;

4) ізольовані внутрішньочерепні крововиливи за наявності загрозливих для життя явищ;

5) ті, що проникають у канал хребта, у тому числі й без ушкодження спинного мозку та його оболонок;

6) переломи-вивих та переломи тіл чи обох дуг шийних хребців, односторонні переломи дуг одного або двох шийних хребців, а також переломи зубовидного відростка другого шийного хребця, у тому числі без порушення функції спинного мозку;

7) підвивихи шийних хребців за наявності загрозливих для життя явищ, а також їх вивихи;

8) закриті ушкодження спинного мозку в шийному відділі;

9) перелом чи переломи-вивих одного або кількох грудних чи поперекових хребців з порушенням функції спинного мозку або з наявністю клінічне встановленого шоку тяжкого ступеня;

10) закриті ушкодження грудних, поперекових і крижових сегментів спинного мозку, що супроводжувались тяжким спинальним шоком чи порушенням функцій тазових органів;

11) ушкодження з повним (усіх шарів) порушенням цілості стінки глотки, гортані, трахеї, головних бронхів, стравоходу, незалежно від того, з боку шкіряних покривів чи з боку слизової оболонки (просвіту органа) вони заподіяні;

12) закриті переломи під'язичної кістки, закриті й відкриті ушкодження ендокринних залоз ділянок шиї (щитовидної, паращитовидної, виличкової – у дітей) – все за наявності загрозливих для життя явищ;

13) поранення грудної клітки, котрі проникли в плевральну порожнину, порожнину перикарду чи клітковину середостіння, у тому числі і без ушкодження внутрішніх органів;

14) ушкодження живота, що проникли в черевну порожнину, у тому числі і без ушкодження внутрішніх органів; відкриті ушкодження внутрішніх органів, розміщених у зачеревному просторі (нирок, наднирників, підшлункової залози) і в порожнині таза (сечовий міхур, матка, яєчники, передміхурова залоза, верхній і середній відділи прямої кишки, перетинкова частина уретри);

15) закриті ушкодження органів грудної, черевної порожнини, органів зачеревного простору, порожнини таза — все за наявності загрозливих для життя явищ;

16) відкриті переломи діафіза (тіла) плечової, стегнової і великогомілкової кісток (відкриті переломи інших відділів і закриті переломи будь-яких відділів названих кісток, а також відкриті і закриті переломи променевої, ліктьової та малогомілкової кісток можуть бути зараховані до небезпечних для життя за наявності загрозливих для життя явищ);

17) переломи кісток таза за наявності загрозливих для життя явищ;

18) ушкодження, що спричинили шок тяжкого ступеня, масивну крововтрату, кому, гостру ниркову, печінкову недостатність, гостру недостатність дихання, кровообігу, гормональну дисфункцію, гострі розлади регіонарного і органового кровообігу, жирову чи газову емболію;

19) ушкодження великих кровоносних судин, аорти, сонної (загальної, внутрішньої, зовнішньої), підключичної, плечової, підключової, стегнової, підколінної артерій чи вен, що їх супроводять. Ушкодження інших периферичних судин (голови, обличчя, шиї, передпліччя, кисті, гомілки, стопи) кваліфікуються у кожному випадку залежно від спричинених ними конкретних загрозливих для життя явищ;

20) загальна дія високої температури (тепловий і сонячний удари) за наявності загрозливих для життя явищ: термічні опіки III-IV ступеня з площею ураження понад 15% поверхні тіла;

21) опіки III ступеня – понад 20% поверхні тіла; опіки II ступеня – понад 30% поверхні тіла, а також опіки меншої площі, що супроводжувались шоком тяжкого ступеня; опіки дихальних шляхів за наявності загрозливих для життя явищ;

22) ушкодження від дії низької температури, променеві ушкодження та такі, що були отримані в умовах баротравми, - всі за наявності загрозливих для життя явищ;

23) отруєння речовинами будь-якого походження з перевагою як місцевої, так і загальної дії (у тому числі і харчові токсикоінфекції) за умови, що в клінічному перебігу мали місце загрозливі для життя явища;

24) усі види механічної асфіксії, що супроводжувалися комплексом розладів функції центральної нервової системи, серцево-судинної системи та органів дихання, котрі загрожували життю, за умови, що це встановлено об'єктивними клінічними даними.

Тяжке тілесне ушкодження буде небезпечним для життя за наявності хоча б однієї із вказаних ознак.

Втратою будь-якого органу чи втратою органом його функцій вважаються: втрата зору, слуху, язика, руки, ноги і репродуктивної здатності.

Під **втратою зору** треба розуміти повну стійку сліпоту на обидва ока чи такий стан, коли наявне зниження зору можливості підрахунку пальців на відстані двох метрів і менше (гострота зору на обидва ока 0,04 і нижче). При цьому ушкодження сліпого ока, що привело до його вилучення, оцінюється залежно від тривалості розладу здоров'я.

Під **втратою слуху** треба розуміти повну стійку глухоту на обидва вуха або такий необоротний стан, коли потерпілий не чує розмовної мови на відстані 3-5 сантиметрів від вушної раковини.

Під **втратою язика (мовлення)** треба розуміти втрату можливості висловлювати свої думки членороздільними звуками, зрозумілими для оточуючих (заїкання не слід розуміти як втрату мовлення).

Під **втратою руки, ноги** треба розуміти відокремлення їх від тулуба чи втрату ними функцій (параліч або інший стан, що унеможлиблює їх діяльність). Під анатомічною втратою руки чи ноги слід розуміти як відокремлення від тулуба всієї руки чи ноги, так і ампутацію на рівні не нижче ліктьового чи колінного суглобів. Всі інші випадки повинні розглядатися як втрата частини кінцівки і оцінюватися за ознакою стійкої втрати працездатності.

Під **втратою репродуктивної функції** треба розуміти втрату здатності до злягання чи втрату здатності до запліднення, зачаття та дітородіння (розродження).

При ушкодженні якого-небудь органа чи його частини, функція якого була втрачена раніше (до травми), ступінь тяжкості ушкодження встановлюється за ознакою фактично викликаної тривалості розладу здоров'я.

Каліцтво статевих органів, згідно ст. 38 Конвенції РЄ про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами, передбачає видалення, інфібуляцію або здійснення будь-якого іншого каліцтва в цілому або частково великих статевих губ, малих статевих губ або клітора. Тобто йдеться виключно про певні жіночі статеві органи.

Під **психічною хворобою** слід розуміти психічне захворювання (душевну хворобу). До психічних захворювань не можна відносити пов'язані з ушкодженням реактивні стани (психози, неврози).

Ознакою тяжкого тілесного ушкодження визначається розлад здоров'я, пов'язаний зі **стійкою втратою працездатності** не менше ніж на одну третину (не менше 33%).

Ушкодження, що призвело до **переривання вагітності**, незалежно від її строку, належить до тяжких за умов, що між цим ушкодженням і перериванням вагітності є прямий причинний зв'язок.

Непоправним знівечення обличчя визнається у таких випадках, коли ушкодження обличчя потерпілого не може бути виправним. Під виправністю ушкодження слід розуміти значне зменшення вираженості патологічних змін (рубця, деформації, порушення міміки тощо) з часом чи під дією нехірургічних заходів. Коли ж для усунення необхідне оперативне втручання (косметична операція), то ушкодження обличчя вважається невивправним.

Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ч.1 ст.121 КК, характеризується умисною формою вини. Умисел може бути як прямим, так і непрямым.

Заподіяння тяжких тілесних ушкоджень в стані сильного душевного хвилювання кваліфікується за ст.123 КК, а при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, – за ст.124 КК.

Ч.2 ст.121 КК передбачає поять кваліфікуючих ознак тяжкого тілесного ушкодження, які є обтяжуючими обставинами:

- 1) вчинене способом, що має характер особливого мучення;
- 2) вчинене групою осіб;
- 3) вчинене на замовлення;
- 4) вчинене з метою залякування потерпілого та інших осіб;
- 5) якщо це спричинило смерть потерпілого.

За ч.2 ст.121 КК кваліфікуються дії винного, якщо тяжкі тілесні ушкодження вчинені способом, що має характер особливого мучення.

Заподіяння особливого мучення передбачає, що потерпілому спричиняють тяжкі страждання, для чого спеціально діють таким чином, щоб заподіяти, причинити нестерпну фізичну біль. Це можуть бути дії, спрямовані на тривале позбавлення людини їжі, пиття чи тепла, залишення його в шкідливих

для здоров'я умовах та інші подібні дії; дії, що полягають в багаторазовому або тривалому спричиненні болю: щипання, шмагання, нанесення численних, але невеликих ушкоджень тупими чи гостроколючими предметами, діяння термічних факторів та інші аналогічні дії.

Умисне тяжке тілесне ушкодження, вчинене з метою залякування потерпілого або інших осіб. Йдеться про заподіяння тяжких тілесних ушкоджень потерпілим або іншим учасникам кримінального судочинства (особам, які заявили до правоохоронного органу про кримінальне правопорушення або в іншій формі брали участь чи сприяли у виявленні, попередженні, припиненні і розкритті кримінальних правопорушень, а також їх близькі родичі) з метою їх залякування.

Під залякуванням розуміється спричинення потерпілому або іншим особам (близьким родичам) тяжких тілесних ушкоджень з метою створення перешкод для виконання громадянського обов'язку давати свідчення (вчинення таким способом тиску з метою примушення потерпілого до відмови від дачі показань або до дачі неправдивих показань).

Тяжке тілесне ушкодження кваліфікується за ч.2 ст.121 КК, якщо внаслідок нього була спричинена **смерть потерпілого**.

З суб'єктивної сторони заподіяння тяжких тілесних ушкоджень характеризується умисною формою вини, а спричинення смерті потерпілого — необережністю. Якщо смерть потерпілого сталася внаслідок необережного заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, діяння кваліфікуються як необережне заподіяння смерті (ст.119 КК).

Суб'єктом заподіяння умисних тяжких тілесних ушкоджень є особи, яким до вчинення злочину виповнилося 14 років.

Стаття 122. Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження

Безпосереднім об'єктом злочину є здоров'я людини. Умисні середньої тяжкості тілесні ушкодження характеризуються такими ознаками: по-перше, в момент заподіяння вони не є небезпечними для життя потерпілого і не мають наслідків, передбачених ст.121 КК, а по-друге, спричиняють тривалий розлад здоров'я або значну стійку втрату працездатності менш як на одну третину.

До ушкоджень, які спричиняють **тривалий розлад здоров'я**, у відповідності із Правилами судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затвердженими наказом Міністерства здоров'я України від 17.01.1995 р. №6, відносять розлад здоров'я строком понад три тижні (більш як 21 день). При цьому під розладом здоров'я розуміють безпосередньо пов'язаний з ушкодженням послідовно розвинутий хворобливий процес.

Під ушкодженнями, які спричиняють **значну стійку втрату працездатності менш як на одну третину**, треба розуміти втрату загальної працездатності від 10 до 33%.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується умисною формою вини. Умисел може бути як прямий, так і непряний.

Умисне заподіяння середньої тяжкості тілесних ушкоджень з метою залякування потерпілого або його родичів чи з метою примусу їх до певних дій кваліфікується за ч.2 ст.122 КК.

Суб'єктом злочину є особа, яка досягла 14 років.

Стаття 125. Умисне легке тілесне ушкодження

Безпосереднім об'єктом кримінального проступку є здоров'я людини.

Легкими тілесними ушкодженнями вважаються тілесні ушкодження, які:

- 1) не містять ознак тяжких ушкоджень (ст.121 КК) чи ушкоджень середньої тяжкості (ст.122 КК);
- 2) викликають короточасний розлад здоров'я потерпілого чи незначну стійку втрату працездатності (ч.2 ст.125 КК) або не спричиняють зазначених наслідків (ч.1 ст.125 КК).

Короточасним належить вважати розлад здоров'я тривалістю понад шість днів, але не більше як три тижні (21 день).

Під **незначною стійкою втратою працездатності** розуміють втрату загальної працездатності до 10%.

Спричинення тілесних ушкоджень, що викликали такий стан здоров'я, кваліфікується як вчинення злочину, передбаченого ч.2 ст.125 КК.

Суб'єктом кримінального проступку є особа, якій виповнилося 16 років.

Заподіяння легких тілесних ушкоджень під час вчинення кримінальних проступків, відповідальність за які передбачена іншими статтями чинного Кодексу, - наприклад, розбою (ст.187 КК), хуліганства (ст.296 КК), - з урахуванням того, що для цих кримінальних правопорушень здоров'я потерпілих є додатковим об'єктом посягання, кваліфікується тільки за статтями, які передбачають відповідальність за посягання на головний об'єкт (відповідно за ст.187, 296 КК).

Стаття 126. Побої і мордування

Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є здоров'я людини.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ч.1 ст.126 КК, полягає в завданні винним потерпілому ударів, побоїв або вчиненні інших насильницьких дій, які завдали фізичного болю, але не спричинили тілесних ушкоджень (тобто не порушили анатомічної цілісності тканин тіла чи функцій якого-небудь органа).

Ударом називають одноразовий раптовий потужний фізичний вплив на тіло людини будь-яким твердим предметом, що спричиняє фізичну біль.

Побої – це нанесення потерпілому кількох ударів з метою завдання йому фізичного болю.

Іншими насильницькими діями можуть бути: викручування рук, ніг, стискування горла, статевих органів тощо.

Ч.2 ст.126 КК передбачає відповідальність за удари, побої та інші насильницькі дії, якщо вони носили характер мордування, вчинені групою осіб або з метою залякування потерпілого чи його близьких.

Під **мордуванням** розуміються дії, що полягають в багаторазовому або тривалому спричиненні болю: щипання, шмагання, нанесення численних, але невеликих ушкоджень тупими чи гостроколючими предметами, діяння термічних факторів та інші аналогічні дії.

При цьому судово-медичний експерт не кваліфікує ушкодження як заподіяння мордування, тому що це не входить до його компетенції. Він повинен у таких випадках встановити наявність, характер, локалізацію, кількість ушкоджень, одночасність чи різночасність їх утворення, особливості ушкоджуючих предметів, механізм їх дії, а також ступінь тяжкості ушкоджень.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст.126 КК, характеризується умисною формою вини.

Суб'єктом кримінального правопорушення є особи, яким до його вчинення виповнилося 16 років.

Стаття 127. Каткування

Безпосереднім об'єктом злочину є здоров'я людини.

Об'єктивна сторона злочину полягає в катуванні, тобто в заподіянні потерпілому сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій з метою спонукати потерпілого або іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі.

Суб'єктивна сторона цього злочину характеризується умисною формою вини. Мета злочину – примусити потерпілого виконати вимогу винних, вчинити дії, що суперечать його волі.

Заподіяння під час катування тілесних ушкоджень утворює сукупність злочинів, передбачених ст.121, 122 або 125, 127 КК. Якщо внаслідок катування настала смерть потерпілого, то вчинене кваліфікується за ст.115 або за ст.119 і 127 КК.

Суб'єктом злочину є особа, яка досягла 16 років. Заподіяння катування службовою особою при перевищенні влади або службових повноважень кваліфікується за сукупністю ст.127 та відповідної частини ст.364 КК.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, ми розглянули з Вами ще одну групу кримінальних правопорушень проти особи, а саме - кримінальні правопорушення проти здоров'я. Визначились, що існує три види тілесних ушкоджень: легкі, середньої тяжкості та тяжкі. Основним нормативним документом, яким керуються судові медики при визначенні ступеня тяжкості тілесного ушкодження є "Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень", затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.1995 р. № 6.

IV. Кримінальні правопорушення, що ставлять в небезпеку життя та здоров'я особи (ст. 129–145 КК)

Стаття 129. Погроза вбивством

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення полягає у погрозі вчинити вбивство за наявності реальних підстав побоюватися виконання такої погрози. Вона може бути доведена до потерпілого усно (у тому числі віч-на-віч), письмово (листом, телеграмою), демонстрацією необхідних засобів (наприклад,

зброї), жестом – тобто діями, які переконливо вказують на намір винного. Погроза може бути передана і через третіх осіб.

Кримінальне правопорушення вважається закінченим в момент сприйняття погрози потерпілим.

Суб'єктивна сторона погрози вбивством характеризується умисною виною: винний усвідомлює, що висловлена ним погроза здатна викликати у потерпілого побоювання реалізації погрози, і бажає цього.

Суб'єктом кримінального правопорушення є осудна особа, яка досягла 16 років.

Погроза вбивством, вчинена членом організованої групи, кваліфікується за ч.2 ст.129.

Стаття 130. Зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби

Безпосереднім об'єктом злочину є здоров'я людини.

Синдром набутого імунодефіциту (СНІД) – особливо небезпечна інфекційна хвороба, що викликається вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ). Через відсутність ефективних методів лікування хвороба у даний час є невиліковною і призводить до смерті.

Оскільки специфіка зараження інфекційною хворобою полягає у тому, що передається вона лише шляхом попадання вірусу (або інших живих збудників – бактерій, грибків, рикетсій та ін.) в організм людини, об'єктивна сторона злочину може полягати в діях у вигляді таких контактів з хворою людиною, які є способом передачі інфекції (для ВІЛ-інфікованих це, передусім, статеві зносини). Небезпечними для зараження такими хворобами можуть бути, наприклад, дії, пов'язані з переливанням крові або використанням шприців для ін'єкцій (наркотиків чи ліків), якими раніше користувалися особи – носії ВІЛ-інфекції або невиліковної інфекційної хвороби.

Суб'єктивна сторона злочину, кваліфікованого ч.1 ст.130 КК, – поставлення в небезпеку зараження; дії, охоплені ч. 4 ст. 130, характеризуються прямим або непрямым умислом; ч.2, 3 ст.130 КК передбачають відповідальність за необережне зараження (злочинна самовпевненість).

Суб'єктом злочину є як носії ВІЛ, хворі на СНІД або іншу невилікову інфекційну хворобу, небезпечну для життя, так і особи, що не страждають на ці захворювання (ч.1, 4 ст.130 КК – наприклад, людина, яка використовує для ін'єкцій кільком особам один шприц, а серед них є заражений збудником інфекційної хвороби). До вчинення злочину суб'єкту повинно виповнитися 16 років.

Стаття 131. Неналежне виконання професійних обов'язків, що спричинило зараження особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби

Об'єктом злочину є встановлений порядок надання медичної допомоги. Додатковим об'єктом виступає життя та здоров'я людини.

Основи законодавства України про охорону здоров'я передбачають право громадян України на кваліфіковану медико-санітарну допомогу і відповідні обов'язки медичних і фармацевтичних працівників надавати своєчасну і кваліфіковану медичну і лікарську допомогу.

З моменту виявлення СНІДу у 1981 р. тільки від цього захворювання у світі померло 23 млн. людей, при цьому за даними міжнародних експертів у світі 0,5-1% всього населення інфіковано ВІЛ. Значна кількість заражень ВІЛ-інфекцією, у тому числі в Україні, відбувалася з вини медичних працівників.

Об'єктивна сторона злочину, полягає в неналежному виконанні медичними, фармацевтичними або іншими працівниками своїх професійних обов'язків внаслідок недбалого чи несумлінного ставлення до них, що спричинило зараження особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, небезпечної для життя людини (ч.1 ст.131 КК), чи двох або більше осіб (ч.2 ст.131 КК).

Під неналежним виконанням професійних обов'язків розуміють бездіяльність особи, коли вона не виконує деяких дій, які входять в коло її професійних обов'язків, або виконує їх не в повному обсязі чи без дотримання певних правил (наприклад, переливання крові людини, інфікованої ВІЛ-інфекцією, без проведення необхідних для цього тестів на наявність такої інфекції та ін.).

Суб'єктивна сторона цього діяння характеризується необережною виною (злочинною недбалістю або злочинною самовпевненістю).

Умисне зараження такою інфекційною хворобою підпадає під ознаки злочину, передбаченого ч.4 ст.130 КК.

Суб'єктами злочину, передбаченого ст.131 КК, є фармацевтичні або інші працівники.

Стаття 132. Розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби

Об'єктом кримінального проступку є встановлений порядок надання відомостей щодо проведення та результатів медичних обстежень людини у зв'язку із перевіркою на зараження невиліковними інфекційними хворобами.

Об'єктивну сторону кримінального проступку утворюють дії особи, яка була зобов'язана зберігати в таємниці відомості про медичний огляд на виявлення зараження вірусом імунодефіциту чи іншої невиліковної інфекційної хвороби та про його результати, але розголосила їх – тобто незаконно ознайомила інших осіб з вказаними відомостями або створила умови, за яких сторонні особи мали можливість з ними ознайомитись. Це може бути розголошення відомостей стороннім особам під час розмов, на лекціях (у навчальному процесі), у наукових статтях або ознайомлення з ними сторонніх особами внаслідок недбалого зберігання чи втрати документів з такими відомостями.

Кримінальний проступок вважається закінченим з моменту, коли відомості про проведення медичного огляду з виявлення зараження вірусом імунодефіциту

чи іншої невиліковної інфекційної хвороби та про його результати стали відомі сторонній особі, яка не повинна була їх знати.

З суб'єктивної сторони розголошення відомостей про факт проведення медичного огляду та його результати може бути вчинено як умисно, так і з необережності.

Суб'єктом кримінального проступку можуть бути з 16 років службові особи лікувального закладу (головний лікар, завідуючий відділенням або лабораторією та ін.), медичні працівники (лікар, фельдшер, медсестра та ін.), яким такі відомості стали відомі внаслідок виконання ними своїх службових або професійних обов'язків.

Стаття 133. Зараження венеричною хворобою

У чинному КК значно звужена відповідальність хворого за розповсюдження венеричних захворювань. Виключені норми щодо ухилення від лікування венеричною хворобою (ст.1081 КК) та щодо завідомого поставлення другої особи через статеві зносини або інші дії в небезпеку зараження венеричними хворобами (ч.1 ст.108 КК), які були у КК 1960 р.

Венеричні захворювання відносяться до небезпечних інфекційних захворювань, тому їх носії підлягають обов'язковому лікуванню і профілактичним медичним оглядам, повинні дотримуватися в побуті гігієнічних правил, які б виключали зараження інших.

Суб'єктом злочину може бути особа, яка досягла 16-річного віку і знала про наявність у неї венеричної хвороби та про небезпечність своїх певних дій для здоров'я іншої особи.

Об'єктивна сторона злочину передбачає дії у вигляді зараження венеричною хворобою особою, яка знає про наявність у неї такого захворювання, іншої особи. Способи зараження не оговорені у статті і можуть бути різні: статеві зносини, сексуальне насильство, інші дії сексуального характеру; порушення гігієнічних правил поведінки в сім'ї, побуті, роботі (спільне користування столовим посудом, постільною білизною та ін.).

Суб'єктивна сторона зараження венеричним захворюванням передбачає наявність вини як умисної, так і необережної (у вигляді злочинної самовпевненості, оскільки обов'язковою ознакою цього злочину є знання винним про свою хворобу).

Стаття 134. Незаконне проведення абортів

Об'єктом злочину є встановлений порядок надання медичної допомоги. Додатковим об'єктом виступає життя та здоров'я вагітної жінки.

У відповідності із законодавством України "операція штучного переривання вагітності (аборт) може бути проведена за бажанням жінки у акредитованих закладах охорони здоров'я при вагітності строком не більше 12 тижнів. Аборт при вагітності жінки від 12 до 28 тижнів за соціальними та медичними показаннями може бути зроблено в порядку, що встановлюється Кабінетом Міністрів України.

У медицині відрізняють два види абортів:

1) патологічний – вагітність припиняється внаслідок захворювання вагітної жінки;

2) штучний – вагітність припиняється побічним втручанням в організм вагітної жінки. Патологічний аборт не є об'єктом кримінального права, а штучний аборт буває законним і незаконним.

Незаконним визнається аборт, зроблений:

- 1) особою, яка не має спеціальної медичної освіти;
- 2) проведений не у спеціальних акредитованих закладах охорони здоров'я;
- 3) у разі наявності медичних протипоказань для проведення абортів незалежно від строку вагітності;
- 4) без відповідного документального оформлення;
- 5) недозволеними чи забороненими способами;
- 6) при вагітності від 12 до 28 тижнів, якщо відсутні соціальні і медичні показання, за наявності яких дозволяється штучне переривання вагітності у такі строки;
- 7) при вагітності понад 28 тижнів, якщо її переривання не зумовлене станом крайньої необхідності.

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ч.1 ст.134 КК, - це активні дії особи, яка не має спеціальної медичної освіти, спрямовані на штучне переривання вагітності, що призвели до її переривання.

Закінченим злочин вважається з моменту настання вказаного наслідку.

Способи штучного переривання вагітності при цьому можуть бути різними:

- механічний – введення у порожнину матки різноманітних предметів і рідин;
- операційний – використання спеціально призначених інструментів;
- медикаментозний або токсичний – вживання різних ліків чи хімічних речовин (у тому числі токсичних – миш'яку, керосину тощо);
- термічний – впливом тепла на тіло вагітної жінки (гарячі ванни, спринцювання та ін.).

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом. Особа, яка не має спеціальної медичної освіти, усвідомлює, що робить переривання вагітності незаконно, з порушенням встановлених правил.

Мотиви і мета вчинення злочину можуть бути різними. Найчастіше це вчиняється з корисливих мотивів.

Суб'єктом злочину може бути особа, яка не має спеціальної медичної освіти (у тому числі медсестра, акушерка, фельдшер та інша особа, що має середню медичну освіту, а також і лікар, що має іншу фахову медичну підготовку) і яка досягла 16 років.

Стаття 135. Залишення в небезпеці

Безпосереднім об'єктом злочину є життя та здоров'я людини. Моральним обов'язком кожної людини є подання допомоги особам, що перебувають у небезпечному для життя стані, а для деяких осіб – і правовий обов'язок, за невиконання якого передбачена відповідальність.

Об'єктивна сторона злочину полягає в бездіяльності у вигляді неподання чи неналежного подання необхідної допомоги особі, яка перебуває в небезпечному

для життя стані і позбавлена можливості вжити заходів до самозбереження, за наявності можливості подання такої допомоги.

Злочин вважається закінченим з моменту залишення потерпілого, який перебуває у безпорадному стані, без допомоги. При цьому не суттєво, відвернула б чи ні подана допомога з боку винного можливу смерть або інші наслідки для особи, яка перебуває у небезпечному для життя становищі.

Для відповідальності за цією статтею обов'язковою ознакою є наявність можливості з боку винного подати допомогу особі, яка перебуває в небезпечному для життя становищі. Відповідальність з боку такої особи виключається у разі відсутності такої можливості.

Суб'єктивна сторона залишення потерпілого в небезпеці (ч.1 ст.135 КК) характеризується умисною виною: винна особа усвідомлює небезпечність для життя і здоров'я потерпілого його стану і байдуже ставиться до настання смерті потерпілого чи тяжких наслідків для його здоров'я.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочину є причинний зв'язок між залишенням у небезпеці та вказаними наслідками.

Суб'єктом злочину, передбаченого ст.135 КК, є осудна особа, яка досягла 16 років.

Стаття 136. Ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані

1. Ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, при можливості надати таку допомогу або неповідомлення про такий стан особи належним установам чи особам, якщо це спричинило тяжкі тілесні ушкодження, — караються штрафом від 200 до 500 НМДГ або арештом на строк до 6 місяців.

2. Ненадання допомоги малолітньому, який завідомо перебуває в небезпечному для життя стані, при можливості надати таку допомогу або неповідомлення про такий стан дитини належним установам чи особам — караються штрафом від 500 до 1000 НМДГ або арештом на строк до 6 місяців, або обмеженням волі на строк до 3 років.

3. Діяння, передбачені частинами 1 або 2 цієї статті, якщо вони спричинили смерть потерпілого, — караються обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується виною у формі умислу (стосовно бездіяльності) та необережності (щодо наслідків).

Ненадання допомоги малолітньому, який завідомо перебуває в небезпечному для життя стані, при можливості надати таку допомогу або неповідомлення про це належним установам чи особам (без наслідків, передбачених ч.1 цієї статті) визнаються кваліфікованим видом злочину за (ч.2 ст.136 КК).

Ч.3 ст.136 КК передбачає відповідальність у разі настання смерті потерпілого. Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цього кримінального правопорушення є причинний зв'язок між залишенням у небезпеці та вказаними наслідками.

Суб'єктом кримінального правопорушення є осудна особа, яка досягла 16 років, не була зобов'язана піклуватися про потерпілого і сама не поставила його в небезпечне для життя становище.

Стаття 137. Неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей

1. Невиконання або неналежне виконання професійних чи службових обов'язків щодо охорони життя та здоров'я неповнолітніх внаслідок недбалого або несумлінного до них ставлення, якщо це спричинило істотну шкоду здоров'ю потерпілого, —

карається штрафом від 100 до 300 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до 3 років, або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади, або займатись певною діяльністю на строк до 3 років або без такого.

2. Ті самі дії, якщо вони спричинили смерть неповнолітнього або інші тяжкі наслідки, —

караються обмеженням волі на строк від 3 до 5 років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатись певною діяльністю на строк до 3 років або без такого.

Мета зазначених норм полягає у правовому захисті суспільних відносин у сфері охорони життя і здоров'я дітей.

Невиконання обов'язків — це службова або професійна бездіяльність особи в умовах, коли вона повинна була і могла вчинити дії, які входять в коло її обов'язків і зафіксовані в трудових договорах (контрактах), посадових інструкціях, кваліфікаційних вимогах до посади і професії, в інших подібних документах.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується необережністю у вигляді злочинної недбалості (винна особа не передбачає шкідливих наслідків своєї неналежної роботи, хоча повинна була і могла їх передбачити) або злочинної впевненості (винна особа передбачає можливість настання шкідливих наслідків своєї дії або бездіяльності, але легковажно розраховує на їх відвернення).

Суб'єктом злочину можуть бути особи, уповноважені в силу службових обов'язків або своїх професійних якостей забезпечувати охорону життя і здоров'я дітей (наприклад, директори, вихователі, педагогічні працівники та обслуговуючий персонал шкіл, інтернатів, дитячих будинків тощо, керівники закладів позашкільної освіти та груп (секцій) за інтересами, інструктор з плавання, туризму та ін.).

Стаття 138. Незаконна лікувальна діяльність

Заняття лікувальною діяльністю без спеціального дозволу, здійснюване особою, яка не має належної медичної освіти, якщо це спричинило тяжкі наслідки для хворого, —

карається виправними роботами на строк до 2 років, або обмеженням волі на строк до 3 років, або позбавленням волі на строк до 3 років.

Стаття 139. Ненадання допомоги хворому медичним працівником

1. Ненадання без поважних причин допомоги хворому медичним працівником, який зобов'язаний, згідно з установленими правилами, надати таку

допомогу, якщо йому завідомо відомо, що це може мати тяжкі наслідки для хворого, —

карається штрафом до 50 НМДГ з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років, або виправними роботами на строк до 2 років.

2. Те саме діяння, якщо воно спричинило смерть хворого або інші тяжкі наслідки, —

карається обмеженням волі на строк до 4 років або позбавленням волі на строк до 3 років, з

позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років або без такого.

Стаття 140. Неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником

1. Невиконання чи неналежне виконання медичним або фармацевтичним працівником своїх професійних обов'язків внаслідок недбалого чи несумлінного до них ставлення, якщо це спричинило тяжкі наслідки для хворого, —

карається позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 5 років або виправними роботами на строк до 2 років, або обмеженням волі на строк до 2 років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Те саме діяння, якщо воно спричинило тяжкі наслідки неповнолітньому, —

карається обмеженням волі на строк до 5 років або позбавленням волі на строк до 3 років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років.

Стаття 141. Порушення прав пацієнта

Проведення клінічних випробувань лікарських засобів без письмової згоди пацієнта або його законного представника, або стосовно неповнолітнього чи недієздатного, якщо ці дії спричинили смерть або інші тяжкі наслідки, —

карається обмеженням волі на строк від 3 до 5 років або позбавленням волі на той самий строк.

Стаття 142. Незаконне проведення дослідів над людиною

1. Незаконне проведення медико-біологічних, психологічних або інших дослідів над людиною, якщо це створювало небезпеку для її життя чи здоров'я, —

карається штрафом до 200 НМДГ або виправними роботами на строк до 2 років, або обмеженням волі на строк до 4 років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років.

2. Дії, передбачені частиною 1 цієї статті, вчинені щодо неповнолітнього, 2 або більше осіб, шляхом примушування або обману, а так само якщо вони спричинили тривалий розлад здоров'я потерпілого, —

караються обмеженням волі на строк до 5 років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років або без такого.

Стаття 143. Порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини

1. Порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини —

карається штрафом до 50 НМДГ або виправними роботами на строк до 2 років, або обмеженням волі на строк до 3 років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років або без такого.

2. Вилучення у людини шляхом примушування або обману її органів або тканин з метою їх трансплантації —

карається обмеженням волі на строк до 3 років або позбавленням волі на той самий строк з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років.

3. Дії, передбачені частиною 2 цієї статті, вчинені щодо особи, яка перебувала в безпорадному стані або в матеріальній чи іншій залежності від винного, —

караються обмеженням волі на строк до 5 років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років або без такого.

4. Незаконна торгівля органами або тканинами людини —

карається обмеженням волі на строк до 5 років або позбавленням волі на той самий строк.

5. Дії, передбачені частинами 2, 3 чи 4 цієї статті, вчинені за попередньою змовою групою осіб, або участь у транснаціональних організаціях, які займаються такою діяльністю, —

караються позбавленням волі на строк від 5 до 7 років з позбавленням права обіймати певні посади і займатися певною діяльністю на строк до 3 років.

Стаття 144. Насильницьке донорство

1. Насильницьке або шляхом обману вилучення крові у людини з метою використання її як донора —

карається позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років або виправними роботами на строк до 2 років, або обмеженням волі на строк до 2 років, з штрафом до 50 НМДГ чи без такого.

2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо неповнолітнього або особи, яка перебувала в безпорадному стані чи в матеріальній залежності від винного, —

караються обмеженням волі на строк до 5 років або позбавленням волі на строк до 3 років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років або без такого.

3. Дії, передбачені частинами першою і другою цієї статті, вчинені за попередньою змовою групою осіб або з метою продажу, —

караються позбавленням волі на строк до 5 років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років.

Стаття 145. Незаконне розголошення лікарської таємниці

Умисне розголошення лікарської таємниці особою, якій вона стала відома у зв'язку з виконанням професійних чи службових обов'язків, якщо таке діяння спричинило тяжкі наслідки, —

карається штрафом до 50 НМДГ або громадськими роботами на строк до 240 годин, або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років, або виправними роботами на строк до 2 років.

ВИСНОВКИ З ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, ми розглянули останню із запропонованих для розгляду у цій лекції групу кримінальні правопорушення проти особи - кримінальні правопорушення, що ставлять в небезпеку життя та здоров'я особи. Основною відмінністю від попередніх розглянутих груп кримінальних правопорушень є наявність у більшості з цих складів спеціального суб'єкта.

висновки З ТЕМИ:

Таким чином, в цій лекції ми розглянули питання кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи.

Ми досягли мети і завдань, поставлених на початку даної лекції, а саме:

1) з'ясували основні положення кримінального закону в частині захисту особи як біологічної істоти, її прав, свобод та благ. У II розділі Особливої частини КК "Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи" передбачена відповідальність лише за ті кримінальні правопорушення, що безпосередньо посягають на життя, здоров'я та безпеку особи, тобто, мають родовий об'єкт – безпеку особи;

2) засвоїли загальне поняття кримінальних правопорушень проти особи;

3) засвоїли систему складів кримінальних правопорушень даної групи, побудовану в залежності від безпосереднього об'єкту посягання;

визначили правила кваліфікації кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я.

ТЕМА № 23 КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ВОЛІ, ЧЕСТІ ТА ГІДНОСТІ ОСОБИ

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

I. Поняття та загальна характеристика кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності особи.

II. Кримінальні правопорушення проти особистої волі людини.

III. Кримінальні правопорушення проти особистої волі та здоров'я людини.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28.06.1996 року.
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
3. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник /В.Я. Тацій,В.І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 6-те вид., перероб. і допов. – Харків : Право, 2020. – 768 с.
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. і допов. К.: ВД «Дакор», 2019. 1384 с.
5. Закон України "Про охорону дитинства" від 26.04.2001р.
6. Закон України "Про психіатричну допомогу" від 22.02.2000р.

7. Закон України “Про трансплантацію органів та інших аналогічних матеріалів людини” від 16.07 1999р.

8. Додаткова конвенція про заборону рабства, работоргівлі, а також аналогічних рабству інститутів і практики 1956 р.

9. Європейська конвенція про захист прав і основних свобод людини 1950 р.

10. Конвенція про заборону торгівлі людьми та експлуатації проституції третіми особами 1949 р.

11. Міжнародна Конвенція по боротьбі із захопленням заручників 1979 р.

12. Протокол про попередження та припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дівчатами, і покарання за неї, який доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Формування теоретичних знань, спрямованих на глибоке з'ясування та засвоєння курсантами питань захисту волі, честі та гідності особи від злочинних посягань, засвоїти систему складів кримінальних правопорушень даної групи, побудову в залежності від безпосереднього об'єкта посягання; визначити правила кваліфікації кримінальних правопорушень, передбачених Розділом III Особливої частини Кримінального кодексу України.

ВСТУП

Об'єктом посягання кримінальних правопорушень, включених до розділу III Особливої частини КК України, є суспільні відносини, пов'язані із забезпеченням фізичної свободи (волі) особи та її конституційного права на особисту недоторканність, честь та гідність. Проте в кожному випадку вчинення кримінального правопорушення проти волі особи (крім кримінального правопорушення, передбаченого ст. 148 чинного Кодексу) так чи інакше є посяганням на честь гідність особи.

Відповідно до ст. 28 Конституції України, кожен має право на повагу до його гідності. Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню.

Поняття честі та гідності як моральних категорій суспільства визначені у виданнях енциклопедичного характеру. Стосовно честі гідності окремої людини члена суспільства — можна виходити з того, що в кожному випадку з урахуванням принципів та моралі суспільства честь є, насамперед, оцінкою особи з боку суспільства, гідність полягає в самооцінці особи. З урахуванням цього очевидним є те, що будь-яке злочинне посягання на волю особи принижує її честь або гідність.

1. Поняття та Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності особи

Виділення в чинному Кримінальному кодексі окремого розділу, до якого включені кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи, зумовлене необхідністю, насамперед, практичного, більш чіткого розмежування складів кримінальних правопорушень саме за об'єктом злочинного посягання.

На перший погляд може видатися, що об'єктом посягання кримінальних правопорушень, включених до розділу III Особливої частини КК України, є лише суспільні відносини, пов'язані із забезпеченням фізичної свободи (волі) особи та її конституційного права на особисту недоторканність. Проте в кожному випадку вчинення кримінального правопорушення проти волі особи (крім кримінального правопорушення, передбаченого ст. 148 чинного Кодексу) так чи інакше є посяганням на честь гідність особи.

Родовим об'єктом кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності особи є особа потерпілого, людина, а саме: її воля, честь та гідність, як одні з найважливіших соціальних цінностей, захист яких гарантовано Конституцією України.

Відповідно до ст. 28 Конституції України, кожен має право на повагу до його гідності. Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню.

Частина 1 ст. 29 Конституції України проголошує право людини на свободу та особисту недоторканність, а ч.1 ст. 33 Конституції гарантує свободу пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом.

Правовий механізм забезпечення зазначених прав і свобод передбачає, зокрема, встановлення кримінальної відповідальності за ті суспільно небезпечні діяння, які безпосередньо на ці права і свободи посягають. У межах розділу III Особливої частини КК відповідальність за такі посягання передбачена статтями

146 "Незаконне позбавлення волі або викрадення людини";

146-1 "Насильницьке зникнення";

147 „Захоплення заручників”;

148 "Підміна дитини";

149 "Торгівля людьми ”;

150 “Експлуатація дітей”;

150-1 “Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом”;

151 "Незаконне поміщення в заклад з надання психіатричної допомоги”;

151-2 "Примушування до шлюбу”.

Чесť, гідність, недоторканість і безпека, як і життя та здоров'я людини, згідно зі ст. 3 Конституції України, визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

За принципом верховенства права, який визнається в Україні, Конституція має найвищу юридичну чинність. Отже всі інші закони та інші нормативно-правові акти в Україні повинні прийматися на її засадах, відповідати їй і служити вирішенню завдань, які формулюються в Основному Законі (ст. 8 Конституції України).

Розглянемо поняття, які відображають або повинні відображати об'єкт кримінального правопорушення за Розділом III.

Воля, як об'єкт кримінального правопорушення у Розділі III, є синонімом поняття “свобода”, протилежне поняттю “неволя” і означає відсутність обмежень людини у виборі нею місця свого перебування чи її вільного, на свій розсуд, пересування. Тобто поняття “воля” відповідає фізичній свободі людини.

Чесність, як об'єкт кримінального правопорушення розуміється як сукупність вищих моральних принципів, якими людина керується у своїй громадській і особистій поведінці, та добра, незаплямована репутація, авторитет людини, її чесне ім'я – як її оцінка з боку суспільства.

Гідність, як об'єкт кримінального правопорушення – це сукупність рис, що характеризують позитивні моральні якості, честь, достойність, достоїнство – як самооцінка, усвідомлення людиною своєї громадської ваги, громадського обов'язку, самоповага, власне “Я”

Особиста недоторканність означає заборону протиправного втручання з боку інших осіб у питання вільного вибору людиною (в окремих випадках — її законними представниками) місця проживання, тимчасового перебування чи здійснення свободи пересування.

Потерпілим від кримінальних правопорушень проти волі, як правило, може бути будь-яка людина. Водночас в юридичних складах кримінальних правопорушень вказані спеціальні ознаки потерпілих, наприклад, малолітня, неповнолітня особа, особа залежна, діти (ч. 2 ст. 146, ч. 2 ст. 147, частинами 2, 3 ст. 149 КК).

Об'єктивна сторона кримінальних правопорушень проти волі людини характеризується наступними особливостями:

1. Практично всі склади кримінальних правопорушень проти волі людини можуть розглядатись як формальні; хоча своєрідним їх наслідком, відокремленим за своїм змістом від власне діяння, є фактичне позбавлення чи обмеження фізичної свободи потерпілого або реальне порушення його особистої недоторканності, але вони не піддаються виміру в метричних одиницях або критеріями визначення тяжкості тілесних ушкоджень.

2. В окремих складах кримінальних правопорушень проти волі людини діяння має ускладнений характер і складається (може складатись) із кількох взаємопов'язаних дій (ч. 2 ст. 146, ст. 147, ст. 149 КК).

3. У деяких складах кримінальних правопорушень проти волі людини обов'язковими чи альтернативними елементами об'єктивної сторони є спосіб вчинення кримінального правопорушення (ч. 2 ст. 146), місце його вчинення (ст. 151), та так звані похідні наслідки (ч. 2, ст. 147, ч. 3 ст. 149 КК).

З суб'єктивної сторони кримінальні правопорушення проти волі людини вчиняються лише з прямим умислом. Для більшості складів цих кримінальних правопорушень обов'язковими елементами суб'єктивної сторони є мотив (ч. 2 ст. 146, ст. 148) або мета вчинення кримінального правопорушення (статті 147, 149, 150 КК).

Суб'єкт більшості кримінальних правопорушень проти волі людини загальний - фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку. За ст. 147 захоплення заручників, на підставі ч. 2 ст. 22 КК України, є фізична осудна особа, якій до вчинення кримінального правопорушення виповнилося 14-років.

: кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи за об'єктом посягання доцільно поділити як:

Висновок

Кримінальні правопорушення, що передбачені Розділом 3 КК України, родовим об'єктом мають особу потерпілого – людину, а саме її особисті конституційні соціальні цінності: воля, недоторканість, а також, у певній мірі, честь та гідність особи.

За безпосереднім об'єктом ці кримінальні правопорушення можна поділити на дві групи:

- кримінальні правопорушення проти особистої волі людини (ст. 146-149 КК);
- кримінальні правопорушення проти особистої волі та здоров'я людини (ст. 150-151 КК).

2. Злочини проти особистої волі людини

До злочинів проти особистої волі людини слід віднести такі злочини:

- незаконне позбавлення волі або викрадення людини (ст. 146 КК),
- насильницьке зникнення (ст. 146-1 КК),
- захоплення заручників (ст. 147 КК),
- підміна дитини (ст. 148 КК),
- торгівля людьми (ст. 149 КК).

Стаття 146. Незаконне позбавлення волі або викрадення людини

Право кожної людини на свободу та особисту недоторканність закріплене у ч. 1 ст. 29 Конституції України. У ч. 1 ст. 33 Конституції гарантується кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, свободу пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом.

Отже, **безпосереднім об'єктом** злочину, передбаченого ст. 146, є фізична свобода (воля) людини та її особиста недоторканність в частині права на свободу пересування, вільний вибір місця проживання.

Об'єктивна сторона злочину – діяння (дія або бездіяльність), яке полягає у незаконному позбавленні волі чи викраденні людини або у викраденні і позбавленні волі людини.

Позбавлення волі – це створення зовнішніх перепон вільному пересуванню потерпілого шляхом вчинення активних дій або шляхом бездіяльності (це можуть бути: зв'язування людини, насильницьке утримування особи в певному приміщенні (місці) де вона не бажає перебувати і не має змоги вільно залишити, хоча бажає цього, або: ненадання інваліду засобів пересування особою, яка здійснює за ним догляд тощо).

Незаконним позбавленням волі є у всіх випадках, коли воно здійснюється не відповідно до Конституції, законів України, а також чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Законним позбавленням волі є випадки, передбачені ст. 36 – 39 КК, в порядку, передбаченому кримінально-процесуальним та адміністративно-процесуальним законодавством, а також у випадках застосування примусових заходів виховного характеру до своїх дітей батьками.

Місцем позбавлення волі може бути будь-яке приміщення (квартира, погріб, сарай, склад, ферма, камера в місцях позбавлення волі тощо) або місцевість, в якій за розрахунками винного потерпіла особа не може одержати допомогу звільнитися (острів, лісовий масив та ін).

Засобами створення перепон вільного вибору місця перебування та пересування особи можуть бути застосування до потерпілого фізичного або психічного насильства, погроза застосування такого насильства, обман тощо. В той же час можливе незаконне позбавлення волі особи й без застосування насильства шляхом використання обставин, в силу яких вільне пересування потерпілого є обмеженим, Наприклад, людина випадково втрапила до ями, яку господар викопав, а останній, знаючи, що самотійно без драбини чи мотузки вибратися з ями неможливо, не допомагає потерпілому) або використання безпорадного стану потерпілого (сплячий, хворий, непритомний).

Викрадення людини — це протиправне таємне чи відкрите заволодіння людиною, вилучення її і переміщення всупереч її волі із середовища, де вона знаходилася в інше місце шляхом застосування насильства або обману. Внаслідок викрадення людина позбавляється права не тільки пересуватися, а й вільно обирати місце свого перебування (проживання). Викрадення людини **відрізняється** від незаконного позбавлення волі тим, що при вчиненні викрадення людини потерпіла особа є предметом злочину, на який спрямоване злочинне посягання, що підкреслив законодавець, саме таким чином сформулювавши диспозицію ч.1 ст. 146 (Незаконне позбавлення волі або викрадення людини).

Це чи не єдиний випадок, коли у літературі більшість авторів погоджується з тим, що особа може бути предметом злочину. Але людина є перш за все матеріальним утворенням, а її духовні, інтелектуальні якості, є вторинними, про що говорить те, що людина однаково захищена законом і новонароджена і пристаріла, і геній і душевно хворий. Тому, на наш погляд, у всякому разі при посяганні на людину як на реальну фізичну особу, яке завдає або загрожує завдати шкідливих наслідків її тілу, або злочином вчинюються дії стосовно особи як з речі матеріального світу (незаконне викрадення, позбавлення волі тощо), потерпіла особа виступає і предметом злочину.

Злочин вважається **закінченим** з моменту фактичного позбавлення потерпілого можливості скористатися правом на вільне пересування або обрання місця свого перебування, а при викраденні – з моменту фактичного заволодіння людиною і вилучення її з місця захоплення, після чого у винної з'являється первинна можливість розпорядитися викраденою особою на власний розсуд. . При вирішенні питання про відповідальність винного необхідно враховувати, що незаконне позбавлення волі або викрадення людини відноситься до триваючих злочинів. Це означає що юридичній оцінці підлягають всі незаконні дії щодо потерпілого до моменту фактичного його звільнення.

Але заборона покладати межі населеного пункту не є незаконним позбавленням волі, а може утворювати лише самоправство (ст. 356).

Суб'єкт злочину загальний: фізична осудна особа, якій до вчинення злочину виповнилося 16 років,

У разі вчинення злочину службовою особою з використанням своїх службових повноважень, її дії підлягають кваліфікації за 365 або 424. У разі незаконних арешту, затримання, приводу, тримання під вартою – ст. 371, 375 КК.

Суб'єктивна сторона злочину - це вина у формі прямого умислу, Щодо настання тяжких наслідків злочину може мати місце як умисел, так необережність.

Ч. 2 та 3 ст. 146 передбачають відповідальність за вчинення цього злочину за наявності таких **кваліфікуючих ознак** вчинення незаконного позбавлення волі або викрадення людини щодо;

- малолітнього (про що винна особа або знає, або свідомо допускає);
 - з корисливих мотивів;
 - двох чи більше осіб;
 - за попередньою змовою групою осіб;
 - способом, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого;
 - заподіянням потерпілому фізичних страждань;
 - із застосуванням зброї;
 - здійснюване протягом тривалого часу (ч. 2), а також
 - вчинення злочину організованою групою;
 - спричинення злочином тяжких наслідків (ч. 3).

Вчинення злочину щодо **малолітнього** як кваліфікуюча ознака незаконного позбавлення волі або викрадення людини застосовується у тому випадку, коли потерпілим є особа, якій на момент злочину не виповнилося 14 років. При цьому винна особа має усвідомлювати або свідомо припускати малолітній вік потерпілого.

Наявність у диспозиції ч. 2 ст. 146 корисливих мотивів робить цей елемент суб'єктивної сторони складу злочину однією з кваліфікуючих ознак незаконного позбавлення волі або викрадення людини. Такими мотивами є прагнення до одержання матеріальної вигоди у будь-якому вигляді (отримання майна або права на нього, звільнення від матеріальних витрат тощо). При цьому немає значення, чи винна особа мала право на одержання матеріальної вигоди, чи такого права у неї не було. Наприклад, з метою найшвидшого одержання спадщини по заповіту. У разі відсутності права на одержання матеріальної вигоди за наявності інших ознак дії винного можуть бути кваліфіковані за сукупністю злочинів, передбачених ч. 2 ст. 146 та відповідними частинами ст. 189 (вимагання),

Незаконне позбавлення волі або викрадення двох чи більше осіб має місце, якщо внаслідок злочину фактично позбавлено волі або викрадено двоє або більше потерпілих. Дії винної особи, яка мала намір незаконно позбавити волі або викрасти двох або більше потерпілих, але фактично вчинила злочин щодо одного потерпілого, слід кваліфікувати як закінчений злочин щодо одного потерпілого та замах на злочин, передбачений ч. 2 ст. 146. За змістом закону кримінальна відповідальність за незаконне позбавлення волі або викрадення двох або більше осіб настає виключно в залежності від умислу винного на вчинення злочину щодо двох або більше осіб. Тому перебіг часу між незаконним позбавленням волі одного потерпілого вчиненням цього злочину щодо інших потерпілих не має значення для наявності в діях винного цієї кваліфікуючої ознаки,

Відповідно до ч. 2 ст. 28 вчинення злочину **за попередньою змовою групою осіб** матиме місце, якщо його вчинили дві або більше особи, які до початку злочину домовилися про спільну участь у вчиненні злочину. Злочин визнається вчиненим **організованою групою**, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь три і більше особи, які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та інших злочинів, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи.

Вчинення злочину **способом, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого**, слід визнавати незаконне позбавлення волі або викрадення людини у разі усвідомлення винним того, що спосіб вчинення злочину небезпечним для життя та здоров'я потерпілого. Зокрема, таким способом може бути визнане як застосування насильства з метою незаконного позбавлення волі або викрадення потерпілого (несподіваний напад на потерпілого із затулянням рота та носових отворів, здавлюванням ший тощо), так застосування насильства, небезпечного для життя здоров'я потерпілого, під час тримання в ізоляції (наприклад, свідоме залишення потерпілого, який хворий на серцеву недостатність без ліків та медичної допомоги під час нападу хвороби, залишення потерпілого без їжі та води тощо).

Злочин може бути визнаний таким, що супроводжувався заподіянням потерпілому **фізичних страждань**, якщо внаслідок застосованого до потерпілого насильства або під час тримання в ізоляції останні: неодноразово відчував біль. Про наявність в діях винного цієї кваліфікуючої ознаки злочину може свідчити, зокрема, застосування щодо потерпілого катування, побоїв і мордування, створення нестерпних для будь-якої людини умов під час перебування потерпілого в ізоляції (постійний гучний шум, постійна надто висока або надто низька температура в приміщенні, харчування виключно гострими та солоними продуктами без питва та ін.).

Слід зазначити, що застосування насильства при вчиненні злочину, передбаченого ст. 146, не охоплюється цим складом злочину і потребує **додаткової кваліфікації** за ст. 121, 122, 125—127. Погрозу вбивством також необхідно кваліфікувати додатково за ст. 129.

Незаконне позбавлення волі або викрадення людини **із застосуванням зброї** кваліфікується за ч. 2 ст. 146 в разі, коли при вчиненні злочину винний або винні фактично застосували зброю, а також погроза застосування зброї з її демонстрацією.

До **зброї**, на думку деяких авторів, слід відносити будь-яку вогнепальну або холодну зброю (рушниці, пістолети, револьвери, самопали, обрізи, кинджали, фінські ножі, кастети тощо) за ознакою спеціального її пристосування для ураження людини або техніки чи споруд. Для вирішення питання про віднесення до зброї знаряддя, застосовувалося при вчиненні злочину, обов'язково необхідно призначити проведення криміналістичної експертизи. Не є зброєю вибухівка, вибухові пристрої та боєприпаси. Така позиція навряд чи є незаперечною, бо на підвищення ступеню суспільної небезпечності злочину у більшій мірі впливає не формальне віднесення знаряддя вчинення злочину до зброї, а фактична загроза об'єкту кримінально-правової охорони настанням більш тяжких наслідків в

наслідок застосування у якості зброї будь-яких предметів. Наприклад, застосування кастету не становить більшої небезпеки ніж застосування звичайної сокири або застосування фінського ножа не більш небезпечно від міцного та гострого ножа, який використовується на кухні тощо.

Незаконне поводження винного зі зброєю має кваліфікуватися додатково за ст. 263.

Незаконне позбавлення волі або викрадення людини, здійснюване **протягом тривалого часу**. Ряд вчених вважають, що кримінальна відповідальність за цією кваліфікуючою ознакою настає тоді, коли фактичного обмеження потерпілого у виборі місця перебування та у вільному пересуванні перевищує 72 години. Умови тримання потерпілого в ізоляції, існування або відсутності можливості передати звістку рідним або правоохоронним органам на наявність цієї кваліфікуючої ознаки не впливають (див. науково-практичний коментар КК за загальною редакцією Потебенька М.О.). Іншої думки дотримуються вчені, які працювали над науково-практичним коментарем за загальною редакцією Мельника М, Хавронюка М.І., - **тривалий час** вони визнають як оціночну ознаку, наявність чи відсутність якої має визначатися судом з урахуванням конкретного астрономічного строку, протягом якого особа була позбавлена волі, місця, де вона трималась, способу її утримання, інших конкретних обставин справи та особи потерпілого. Остання точка зору, на наш погляд відповідає дійсному змісту вказаної кваліфікуючої ознаки.

Незаконне позбавлення волі або викрадення людини визнається **таким, що спричинило тяжкі наслідки**, в разі заподіяння потерпілому тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило втрату будь-якого органу або його функцій, психічну хворобу або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину або переривання вагітності чи непоправне знівечення обличчя, У залежності від форми вини щодо наступивши тяжких наслідків злочину та конкретних обставин вчиненого, дії винного можуть кваліфікуватися: при умисній формі вини - за **сукупністю** злочинів, передбачених ч. 3 ст. 146 та ст. 115 (умисне вбивство, 120 (доведення до самогубства). 121 (умисне тяжке тілесне ушкодження).) або інші умисні злочини проти особи та власності тощо. При необережному ставленні до наступивши тяжких наслідків, діяння охоплюється ознакою ч. 3 ст. 146 КК „спричинення тяжких наслідків” і додаткової кваліфікації за сукупністю з іншими злочинами, вчиненими з необережності, наприклад, вбивство через необережність за ст. 119 КК не потребує. За таким саме принципом побудована ця стаття у КК Російської федерації.

Заподіяння потерпілому або його рідним чи близьким йому особам майнової шкоди у великих або особливо великих розмірах чи істотної шкоди немайнового характеру (втрата постійного місця роботи, постійного місця проживання, не переобрання на виборну посаду тощо) також може бути визнане тяжкими наслідками злочину, передбаченого ст. 146.

Відповідно до ст. 12 злочини, передбачені ч. 1 та 2 ст. 146, є злочинами середньої тяжкості (по ч. 1 ст. 146 КК кримінальне покарання застосовується у виді обмеження волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк, по ч. 2 ст. 146 КК кримінальне покарання застосовується

у виді обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк), тяжкими є злочини, передбачені ч. 3 ст. 146 (по ч. 3 ст. 146 КК кримінальне покарання застосовується у виді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років).

Стаття 146-1. Насильницьке зникнення

Арешт, затримання, викрадення або позбавлення волі людини в будь-якій формі, вчинене представником держави, в тому числі іноземної, з подальшою відмовою визнати факт такого арешту, затримання, викрадення або позбавлення волі людини в будь-якій іншій формі або приховуванням даних про долю такої людини чи місце перебування-

караються позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років

Стаття 147. Захоплення заручників

Об'єктом злочину, передбаченого ст. 147, є фізична свобода (воля) людини, право її на вільне пересування, особиста безпека, недоторканність, честь та гідність людини. У разі захоплення заручників, як і при викраденні людини, може йти мова про людину як предмет злочину, в той же час захоплені як заручники люди є потерпілими від злочину.

Додатковий безпосередній об'єкт – безпека людей.

Об'єктивна сторона злочину – активні дії, які полягають у захопленні або триманні особи як заручника. Як правило, захоплення заручників здійснюється шляхом нападу на потерпілих із застосуванням насильства або з погрозою його застосування. При цьому винна особа може застосовувати будь-яку зброю, вибухівку або вибуховий пристрій, а також погрожувати їх застосувати. Незаконне поводження винного зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами утворює самостійний склад злочину, тому дії винного підлягають **додатковій кваліфікації** за ст. 263. Але можливий і обман, і використання безпорадного стану потерпілих (наприклад, захоплення як заручників хворих, що не пересуваються).

Заручником є фізична особа, яку захоплює або утримує Інша особа. погрожуючи при цьому її вбити, спричинити тілесні ушкодження, вчинити інші насильницькі дії або продовжувати утримувати далі.

Під **захопленням** особи треба розуміти напад пов'язаний з її затриманням із наступним істотним обмеженням вільного руху, пересуванням чи поведінки особи. Захоплення у заручники представників влади, працівників правоохоронних органів чи їх близьких родичів утворює склад злочину, передбачений ст. 349 КК, а захоплення у заручники осіб, на яких поширюється міжнародний захист, - статтею 444 КК.

У разі захоплення заручників, поєднаного з їх викраденням, такі дії утворюють сукупність злочинів і підлягають кваліфікації і за ст.. 147 і за ст.. 146 КК.

Тримання передбачає насильницьку заборону особі залишати певне місце чи унеможливлення для неї це зробити.

Тримання особи як заручника за своєю сутністю є незаконним утриманням в неволі.

Захоплення і тримання заручника відрізняються від злочину, передбаченого ст. 146 КК, особливою **метою**, яку переслідує суб'єкт злочину Діючи з прямим умислом, винний має на меті спонукання родичів заручника, державної або іншої установи, підприємства або організації, фізичної, юридичної або службової особи до здійснення, або навпаки, утримання від здійснення будь якої дії як умови звільнення заручника. Інакше кажучи, злочинець пов'язує звільнення заручника із задоволенням його вимог, які він висуває вказаним вище особам органам держави (це, наприклад, вимога викупу, звільнення особи, яка відбуває покарання, надання транспортних засобів, іноземної валюти, зброї тощо).

Мета є обов'язковою ознакою складу злочину, передбаченого ст. 147.

За змістом диспозиції ч.1 ст. 147 кримінальна відповідальність може наставати тільки за захоплення особи як заручника, а також за тримання особи як заручника. З урахуванням цього злочин вважається закінченим з моменту фактичного захоплення або з початку виконання дій по триманню заручника. Подальші насильницькі дії щодо заручника, якщо вони утворюють самостійні злочини, кваліфікуються додатково за іншими статтями КК проти особи.

Суб'єктом злочину, відповідно до ч. 2 ст. 22, є фізична осудна особа, якій до вчинення злочину виповнилося 14 років.

У разі вчинення злочину службовою особою з використанням своїх службових повноважень її дії підлягають кваліфікації за відповідними частинами ст. 147, 365.

Суб'єктивна сторона злочину — це вина у формі прямого умислу. Щодо настання тяжких наслідків злочину може мати місце як умисел, так і необережність.

Кваліфікуючими ознаками захоплення заручників є вчинення цього злочину щодо:

- неповнолітнього;
- організованою групою;
- поєднане з погрозою знищення людей;
- спричинення злочином тяжких наслідків.

Кваліфікуюча ознака захоплення заручником **неповнолітнього** має місце, коли потерпілим є особа жіночої або чоловічої статі у віці **від 14 до 18 років**, якщо винна особа усвідомлювала або мала можливість усвідомлювати неповнолітній вік потерпілого.

Злочин визнається вчиненим **організованою групою**, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь три і більше особи, які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та інших злочинів, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення плану, відомого всім учасникам групи (ст. 28).

Захоплення заручників, **поєднане з погрозою знищення людей**, не потребує додаткової кваліфікації за ст. 129. Для наявності цієї кваліфікуючої ознаки в діях винного достатньо погрози, висловленої винним на адресу потерпілих, або якщо така погроза висловлена при передачі вимог винного до фізичних або юридичних, а також службових осіб (наприклад, винний загрожує висадити будівлю в якій він знаходиться із заручником тощо). Про реальність погрози

свідчать самі обставини вчинення злочину, особливо якщо при вчиненні злочину застосовується зброя або вибуховий пристрій. Ця кваліфікуюча ознака може мати місце і в разі вчинення злочину щодо одного потерпілого, якщо винний погрожує його знищенням.

Захоплення заручників **визнається таким, що спричинило тяжкі наслідки**, (наприклад, смерть заручника, його самогубство, заподіяння йому тяжких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень, заподіяння значної матеріальної шкоди). Тяжкими наслідками слід також вважати смерть або заподіяння тілесних ушкоджень близьким родичам заручника, особам, які брали участь у звільненні заручника. При умисному вбивстві заручника або інших осіб дії винного додатково кваліфікуються за відповідним пунктом частини 2 ст. 115. Якщо інша особа була працівником правоохоронного органу про це було відомо винному, дії останнього мають кваліфікуватися за ст. 348 та 349.

Відповідно до ст. 12 КК злочин, передбачений ч. 1 ст. 147, є тяжким — карається позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років, а злочин, передбачений ч. 2 ст. 147, є особливо тяжким—карається позбавленням волі на строк від семи до п'ятнадцяти років.

Стаття 149. Торгівля людьми

Об'єктом злочину є фізична свобода (воля) та особиста недоторканність, честь та гідність людини. У разі вчинення торгівлі людьми потерпіла особа, якою може бути особа будь-якої статі будь-якого віку, фактично стає предметом злочину, як в разі викрадення людини. Наявність або відсутність у потерпілої особи громадянства України значення не має.

Додатковим факультативним об'єктом можуть виступати здоров'я людини, встановлений порядок здійснення службовими особами своїх повноважень, встановлений порядок перетинання державного кордону України.

Об'єктивна сторона злочину полягає у здійсненні дій, спрямованих на укладення угоди про передачу людини у якості предмету угоди іншій особі у її фактичне розпорядження. Як правило, укладання таких угод пов'язане з наявністю мети – отримання матеріальної вигоди, але і мета і мотив можуть бути різними, наприклад помста, або у якості подарунка тощо і на наявність складу злочину не впливають.

У диспозиції ч. 1 ст. 149 зазначено, що торгівля людьми може здійснюватися у таких формах:

1) Продаж людини - полягає у здійсненні щодо потерпілого угоди купівлі-продажу, в якій потерпіла особа виступає як предмет цієї угоди (товар), який передається однією особою іншій у фактичну власність за сплатеною за угодою певною сумою грошей.. Угода може бути укладена як письмово, так і в усній формі. При цьому продавець бере на себе зобов'язання передати людину покупцю, а покупець зобов'язується заплатити за це грошима.

2) Інша оплатна передача людини є дії, які зовні не містять ознак купівлі-продажу, але теж є передачею однією особою іншій у фактичну власність або тимчасове розпорядження (експлуатацію) людину, за що за угодою отримує від одержувача людини іншу, крім гроші, матеріальну винагороду або послуги

матеріального характеру.. До них можна віднести угоди про міну, найом, заставу (наприклад, передача винним свого сина для роботи на фермі кредитора замість повернення боргу), оренда, відпочинок на курорті, лікування в санаторії тощо..

3) Здійснення стосовно людини будь-якої іншої незаконної угоди (а. безоплатної передачі; б. придбання людини, як зворотна продажу або іншої оплатній передачі до яких можна віднести купівлю, одержання в подарунок, як борг, внаслідок міни, найму, застава та інше, в результаті чого особа отримує людину (потерпілу)у фактичне розпорядження як власність або у тимчасове використання на свій розсуд), **пов'язаної із законним чи незаконним переміщенням за її згодою або без згоди через державний кордон України для подальшого продажу чи іншої передачі іншій особі (особам)** - передбачає, по-перше, незаконність угоди стосовно потерпілої особи, по-друге, переміщення потерпілої особи через державний кордон України, тобто за межі України, для подальшого продажу чи іншої передачі.

Незаконність угоди може полягати в завідомо неправдивих даних щодо місця, умов та оплати праці, які винний повідомив потерпілій особі тощо. Внесення завідомо неправдивих даних у документи, які використовуються для виїзду потерпілої особи за межі України, утворює самотійний склад злочину і потребує додаткової кваліфікації за відповідною частиною ст. 358. Оскільки незаконне переміщення потерпілої особи через державний кордон України охоплюється диспозицією ч.3 ст. 149, додаткова кваліфікація таких дій винного ще й за ст. 331 не потрібна. Проте, якщо винна особа при цьому сама незаконно перетнула державний кордон, її дії слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст. ст. 149 і 331 (незаконне перетинання державного кордону).

Мета є обов'язковою ознакою складу злочину, передбаченого ст. 149, тільки у його третій формі – здійснення стосовно людини будь-якої іншої, крім продажу та іншої оплатної передачі, незаконної угоди.

Таке здійснення стосовно людини будь-якої іншої незаконної угоди утворює склад злочину за ст. 149 КК лише у разі коли воно здійснюється хоча б із однією із вказаних в диспозиції **метою**, а саме:

- 1) сексуальної експлуатації,
- 2) використання в порнобізнесі,
- 3) втягнених у злочинну діяльність,
- 4) залучення в боргову кабалу,
- 5) усиновлення (удочеріння) в комерційних цілях,
- 6) використання у збройних конфліктах,
- 7) експлуатації праці.

Твердження деяких авторів про те, що будь-яка із вказаних трьох форм об'єктивної сторони за ст. 149 утворює склад злочину лише у разі якщо такі дії пов'язані з переміщенням особи, стосовно якої укладається угода, через державний кордон України, та при встановленні спеціальної, так званої, віддаленої мети, хоча б однієї із перелічених в диспозиції ч. 1, не ґрунтуються ні на логічному, ні на буквальному тлумаченні статті 149 КК, бо, виходячи з них, можна припуститися хибного висновку про те, що в межах території України такі діяння не є караними.

Злочин, передбачений ч. 3 ст. 149, може вчинюватися з **самостійною метою** - для вилучення у потерпілого органів чи тканин для трансплантації чи насильницького донорства.

Злочин вважається **закінченим** із моменту фактичної передачі винним як предмету людини, стосовно якої здійснено продаж або іншу незаконну угоду, іншій стороні з метою, визначеною у законі. Не досягнення мети з причин, незалежних від волі винного (наприклад, при обстеженні у клініці виявилось, що особа, вивезена з метою вилучення нирки, хворіє на СНІД; вивезена для сексуальної експлуатації жінка, виявивши дійсні умови праці, втекла заявила про вчинений щодо неї злочин у поліцію та ін.), на кваліфікацію злочину як закінченого не впливає.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується наявністю прямого умислу на торгівлю людьми та мети, визначеної у ч. 1, 3 ст. 149.

Суб'єкт злочину — це фізична осудна особа, якій до вчинення злочину виповнилося 16 років і є:

- 1) продавець людини;
- 2) особа, яка за незаконною угодою передає іншій особі людину за будь-яку іншу, крім грошей, оплату;
- 3) особа, яка за незаконною угодою безоплатно передає іншій особі людину;
- 4) особа, яка на підставі незаконної угоди одержує від іншої особи людину (при третій формі вчинення злочину);

5) особа, яка у зв'язку з укладенням незаконної угоди здійснює перепродаж людини чи подальшу передачу людини, яку перемістили з території України, вже за межами України – відповідь на питання про відповідальність такої із змісту статті 149 КК України не витікає. Це є пробілом в законі, тому що всі ці дії сприяють вчиненню злочинів на території України і, у своїй більшості, стосуються громадян України, отже і нашої держави.

Ч. 2 ст. 149 передбачає відповідальність за вчинення злочину спеціальним суб'єктом — з використанням службового становища або особою, від якої потерпілий був у матеріальній або іншій залежності. При цьому дії винного, які полягають у вчиненні службового підроблення, потребують додаткової кваліфікації за ст. 364—366.

Кваліфікуючими ознаками злочину є вчинення його щодо:

- неповнолітнього;
- кількох осіб;
- повторно;
- за попередньою змовою групою осіб;
 - з використанням службового становища або особою, від якої потерпілий був у матеріальній або іншій залежності (**ч. 2 ст. 149**);
 - вчинення злочину організованою групою;
 - якщо злочинні дії пов'язані з незаконним **вивезенням** дітей за кордон чи неповерненням їх в Україну (краще було б використання „переміщення” замість „вивезення”);
 - з метою вилучення у потерпілого органів чи тканин для трансплантації чи насильницького донорства;

- якщо вони спричинили тяжкі наслідки (**ч. 3 ст. 149**).

За ч. 2 ст. 149 кваліфікується торгівля людьми в разі, коли завідомо для винного хоча б один з потерпілих був **неповнолітнім, тобто на момент вчинення цього злочину не досяг віку 18 років**.

Торгівля людьми, **вчинена щодо кількох осіб**, буде мати місце в разі здійснення винним продажу, сплатної передачі або іншої незаконної угоди з метою експлуатації принаймні двох або більше осіб. Дії винної особи, яка мала єдиний намір вчинити торгівлю людьми щодо кількох осіб, але фактично здійснила незаконну угоду щодо однієї особи, слід кваліфікувати як закінчений злочин щодо одного потерпілого та замах на злочин, передбачений ч. 2 ст. 149 за ознакою його вчинення щодо кількох осіб.

Торгівля людьми відноситься до так званих продовжуваних злочинів, тобто можлива ситуація, коли особа має єдиний умисел на здійснення продажу сплатної передачі або іншої незаконної угоди щодо кількох осіб, але здійснює всі дії не одночасно, а поетапно щодо кожної потерпілої особи. Такі дії не можуть кваліфікуватися за ознакою повторності. За ознакою **повторності** за ч. 2 ст. 149 мають кваліфікуватися дії винного, вчинені щодо різних потерпілих, у різний проміжок часу, не об'єднані єдиним умислом, які свідчать про багатоепізодність вчинення злочину

Відповідно до ч. 2 ст. 28 вчинення злочину **за попередньою змовою групою осіб** матиме місце, якщо його вчинили дві або більше особи, які до початку злочину домовилися про спільну участь у вчиненні злочину. Злочин визнається вчиненим **організованою групою**, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь три і більше осіб, які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та інших злочинів, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи.

Враховуючи специфіку злочину, передбаченого ст. 149 яка полягає в тому, що тільки одна із сторін, яка вчинює незаконну угоду щодо людини, може перебувати на території України; в деяких країнах, наприклад. в Російській Федерації кримінальна відповідальність за торгівлю людьми встановлена лише у випадках торгівлі неповнолітніми, а за вчинення таких дій щодо повнолітніх – кримінальна відповідальність не встановлена — при вирішенні питання щодо відповідальності співучасників торгівлі людьми слід керуватися міжнародними нормами, які передбачають співпрацю країн у боротьбі з торгівлею людьми, та законодавством України

Вчинення торгівлі людьми, **пов'язаної з незаконним вивезенням дітей за кордон чи поверненням їх в Україну**, кваліфікується за ознакою, передбаченою ч. 3 ст. 49, у разі порушення винною особою встановлених в Україні правил виїзду за кордон дітей у віці до 8 років або в разі якщо вивезені за кордон хоча б на законних підставах діти у віці до 8 років не повернулися в Україну в термін повернення, зазначений у виїзних документах. Слід звернути увагу на те, що потерпілими дітьми можуть бути особи чоловічої або жіночої статі віком до 18 років, оскільки саме так визначається статус дитини в контексті визначення поняття "торгівля людьми" в Протоколі про запобігання припинення торгівлі

людьми, особливо жінками та дітьми, і покарання до неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, прийняту резолюцією Генеральної Асамблеї 15 листопада 2000 р. Вивезення дітей за кордон чи неповернення їх в Україну не може розглядатися як тяжкі наслідки злочину, оскільки ці наслідки злочину законодавцем виділені як окрема кваліфікуюча ознака злочину,

Тяжкими наслідками торгівлі людьми можуть визнаватися настання смерті потерпілої особи або спричинення потерпілій особі тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило втрату будь-якого органу або його функцій, психічну хворобу або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину, або переривання вагітності чи непоправне знівечення обличчя до настання яких винний ставився з необережності. В випадках, коли до настання тяжких наслідків винний ставився умисно, його дії **мають кваліфікуватися за сукупністю** злочинів, передбачених ч. 3 ст. 149 та ст. 115 (умисне вбивство), 120 (доведення до самогубства), 121 (умисне тяжке тілесне ушкодження) чи 128 (необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження) та іншими.

Можливість застосування як кваліфікуючої ознаки торгівлі людьми відносно вчинення злочину особою, від якої потерпілий був у матеріальній або іншій залежності, вимагає ретельного з'ясування. Неповнолітні можуть бути у залежності від батьків, вихователів, піклувальників, а дорослі — від кредиторів.

Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 149 — позбавлення волі на строк від трьох до восьми років; за ч. 2 ст. 149 — позбавлення волі на строк від п'яти до дванадцяти років з конфіскацією майна або без такої; за ч. 3 ст. 149 — позбавлення волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна.

Висновок

Таким чином: до злочинів проти особистої волі людини слід віднести такі злочини:

- незаконне позбавлення волі або викрадення людини,
- насильницьке зникнення,
- захоплення заручників,
- підміна дитини,
- торгівля людьми.

3. Кримінальні правопорушення проти особистої волі та здоров'я людини

До кримінальних правопорушень проти особистої волі та здоров'я людини слід віднести такі кримінальні правопорушення:

- експлуатація дитини;
- підміна дитини;
- використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом;
- незаконне поміщення в заклад з надання психіатричної допомоги;

- примушування до шлюбу.

Стаття 148. Підміна дитини

Об'єктом злочинного посягання є суспільні відносини, які забезпечують особисту свободу людини, незалежно від її віку. Враховуючи неспроможність дитини усвідомити порушення її прав та захистити порушене право, за змістом ст. 148 кримінальна відповідальність за підміну чужої дитини настає, коли потерпіла особа чоловічої або жіночої статі не досягла віку 14 років.

Об'єктивна сторона злочину — активні дії, спрямовані на підміну тобто заміну іншою, новонародженої або грудної дитини (немовляти), дитини дошкільного віку або школяра, які вчинюються з корисливих або інших особистих мотивів. Заміна живої дитини мертвою або навпаки заміна мертвої дитини живою підпадають під ознаки складу злочину передбаченого ст. 148.

Місцем вчинення злочину може бути лікарня, пологовий будинок (державні або приватні), дитячі установи та заклади незалежно від форми власності, сквер, дитячий майданчик, інша відкрита місцевість, квартира батьків дитини або квартира нянечки тощо.

Найчастіше вчинюється підміна чужої новонародженої або грудної дитини (немовляти), оскільки одразу виявити підміну такої дитини дуже складно. Проте не виключається, наприклад, підміна чужого трьохрічного хлопчика своєю власною донькою дошкільного віку особою, яка хоче мати тільки дитину-хлопчика.

Чужою дитина є за змістом закону для особи, яка здійснює підміну дитини.

Стосовно ознаки підміни **чужої дитини** постає одне питання: „А чи можна підмінити дитину не чужу, тобто свою, щоб при цьому не підмінити чужу дитину?”

Відповідь може бути лише одна – навіть коли особа підміняє свою дитину, вона водночас підміняє і чужу дитину. На свою. Тому вказівка в диспозиції на ознаку дитини як чужої є зайвим.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом, а також наявністю у винної особи **корисливих або інших особистих мотивів**, які є обов'язковою ознакою складу злочину, передбаченого ст. 148.

Корисливі мотиви полягають у прагненні винного до безпосереднього збагачення або одержання права на майно у майбутньому тощо. **Інші особисті мотиви** — помста, неприязні відносини між винним та батьками або родичами дитини, бажання мати дитину в разі нездатності матері народити живу здорову дитину та ін.

Суб'єктом злочину є фізична осудна особа, якій до вчинення злочину виповнилося 16 років і для якої одне із немовлят юридично є чужим.

Якщо підміна дитини вчинена службовою особою з використанням свого службового становища або з вчиненням службового підроблення, такі дії мають кваліфікуватися додатково за ст. 364—366 КК України.

Неналежне виконання медичним працівником, який не є службовою особою, обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей або своїх професійних обов'язків, внаслідок чого сталася підміна (заміна) дитини, може кваліфікуватися за ч. 2 ст. 137 або ст. 140 за ознакою спричинення інших тяжких наслідків.

Покарання за злочин: за ст. 148 — обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк.

Стаття 150. Експлуатація дітей

Ця стаття є новою в Кримінальному кодексі і передбачає кримінально-правовий захист прав дитини. У ч. 2 ст. 152 Конституції України прямо зазначено, що будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом.

Встановлення кримінальної відповідальності за експлуатацію дітей є імплементацією ст. 34, 36 Конвенції про права дитини, що прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1989 р.

Об'єктом кримінального правопорушення є суспільні відносини, що гарантують право кожної людини, незалежно від її віку, на свободу, на вільний розвиток особистості на освіту. Безпосередній об'єкт кримінального правопорушення - особиста свобода, фізичне психічне здоров'я дитини. Особливість об'єкту злочинного посягання зумовлена тим, що дитина в силу свого віку не може сама захистити свої права.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення полягає у здійсненні активних дій, спрямованих на експлуатацію дітей шляхом використання їх праці з отриманням прибутку

Потерпілими від кримінального правопорушення можуть бути особи чоловічої або жіночої статі, які на момент вчинення злочину щодо них не досягли 16 років, оскільки відповідно до вимог ст. 188 Кодексу законів про працю України, за загальним правилом на роботу приймаються особи віком не молодші 16 років. Працевлаштування неповнолітніх у віці від 14 до 16 років можливе лише на легку роботу і за умови згоди на працевлаштування дитини хоча б одного з батьків.

Кодекс законів про працю України встановлює інші пільгові умови роботи неповнолітніх: скорочений робочий тиждень, заборону працювати вночі або понаднормове, у вихідні та святкові дні. у шкідливих або небезпечних умовах.

Мета отримання прибутку є обов'язковою ознакою складу злочину, передбаченого ст. 150.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення прямий умисел на експлуатацію дітей з метою отримання прибутку.

Суб'єкт кримінального правопорушення загальний: фізична осудна особа, якій вчинення злочину виповнилося 16 років.

Кваліфікуючими ознаками експлуатації дітей є вчинення його щодо:

- кількох дітей;
- спричинення злочином істотної шкоди для здоров'я, фізичного розвитку або освітнього рівня дитини;
- експлуатації дітей, поєднаної з використанням дитячої праці в шкідливому виробництві.

За наявності саме цих кваліфікуючих ознак настає відповідальність за ч. 2 ст. 150 КК,

Вчинення кримінального правопорушення щодо **кількох дітей** означає, що винний вчинює

експлуатацію двох або більше дітей, яким не виповнилося 16 років, про що винний достовірно обізнаний.

Для застосування кваліфікуючої ознаки "спричинення кримінальним правопорушенням **істотної шкоди** для здоров'я, фізичного розвитку або освітнього рівня дитини" обов'язковим є призначення та проведення комплексної психологічної експертизи щодо неповнолітнього потерпілого.

Термін "**шкідливе виробництво**" визначається у ст. 190 Кодексу законів про працю України, таким може бути визнане будь-яке виробництво з умовами праці, які у фізичному (ливарне виробництво) або моральному (ігорний бізнес, торгівля спиртними напоями тощо) відношенні є шкідливими для неповнолітнього.

Незаконне поміщення в заклад з надання психіатричної допомоги (стаття 151).

Об'єктом злочину за ч. 1 є фізична свобода (воля) людини, її честь та гідність, а за ч. 2 може бути її життя та здоров'я.

Об'єктивна сторона злочину полягає у здійсненні дії спрямованої на незаконне поміщення в психіатричний заклад за відомо для винного психічно здорової особи. Потерпілим може бути особа будь-якої статі незалежно від віку, яка є психічно здоровою, про що достовірно відомо винному.

Для кваліфікації дій винного за ст. 151 немає значення, до якого психіатричного закладу (відкритого або закритого типу, державного або недержавного, в лікарню або диспансер) поміщено потерпілого. Але як посягання на волю потерпілого буде розглядатися лише поміщення його в стаціонарне відділення психіатричного закладу. Такими закладами можуть бути психоневрологічні, наркологічні та іншого типу диспансери, заклади, діяльність яких пов'язана з наданням психіатричної медичної допомоги.

Злочин вважається **закінченим** з моменту фактичного поміщення завідомо психічно здорової особи на стаціонарне обстеження або лікування в психіатричний заклад.

Умисне тримання особи в психіатричному закладі, куди вона була поміщена на законних підставах, після того як підстави для її подальшого там тримання перестали існувати, утворює склад злочину, передбачений ст. 146 КК і кваліфікації за ст. 147 не потребує.

З суб'єктивної сторони цей злочин здійснюється з прямим умислом, за якого винний усвідомлює, що поміщує в психіатричний заклад завідомо психічно здорову людину і бажає цього. Мотиви цього злочину можуть бути різними (прагнення отримати матеріальну вигоду, заволодіти житлом потерпілого, бажання позбутися людини тощо) і на кваліфікацію злочину не впливають. Вони можуть враховуватися при призначенні покарання.

Суб'єкт злочину спеціальний лікар-психіатр, член комісії лікарів-психіатрів, головний психіатр. Якщо таким суб'єктом виступає службова особа (завідуючий відділенням, головний психіатр тощо) вчинене утворює сукупність злочинів кваліфікується за статтями 151 і 365 (перевищення влади) або ст. 371, 375 та, можливо за ст. 366 (службове підроблення).

Частина 2 ст. 151 передбачає кваліфікований склад цього злочину якщо він спричинив тяжкі наслідки (тяжку хворобу, самогубство потерпілого, спричинення йому середньої тяжкості або тяжкого тілесного ушкодження тощо).

Санкція обох частин ст. 151 передбачає обов'язкове застосування до засудженого додаткового покарання позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років. З огляду на це можна зробити висновок, що суб'єктом злочину можуть бути, насамперед, особи, які є опікунами або піклувальниками потерпілого, а також працівники медичних закладів, члени лікарської експертної комісії тощо.

Службова особа, яка вчинила злочин, передбачений ст. 151 може нести відповідальність ще й за ст. 364 (зловживання владою або службовим становищем) або 365 (перевищення влади або службових повноважень) та 366 (службове підроблення),

Злочин, передбачений ч. 1 ст. 151, є злочином невеликої тяжкості злочин, передбачений ч. 2 ст. 151 відноситься до злочинів середньої тяжкості.

Примушування до шлюбу (ст. 151-2)

Примушування особи, до вступу в шлюб або до продовження примусово укладеного шлюбу, або до вступу у співжиття без укладання шлюбу, або до продовження такого співжиття, або спонукання з цією метою особи до переміщення на території іншої держави, ніж та, в якій вона проживає,-

карається арештом на строк до шести місяців або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

ТЕМА № 24 КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Проблеми застосування ст. 152 «Зґвалтування» КК України
2. Проблеми застосування ст. 153 «Сексуальне насильство» КК України
3. Проблеми застосування ст. 154 «Примушування до вступу в статевий зв'язок»
4. Проблеми застосування ст. 155 «Статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку» КК України
5. Проблеми застосування ст. 156 «Розбещення неповнолітніх» КК України

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. Ст.141. (Розділи 1, 2). З наступними змінами і доповненнями.
2. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2001. №25. Ст.31. З наступними змінами і доповненнями.

3. Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я особи. - Постанова № 2 Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03>

4. Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. - Постанова № 5 Пленуму Верховного Суду України від 30.05.2008 р URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-08>

5. Дудоров О.О. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (основні положення кримінально-правової характеристики): практ. порадник / О.О. Дудоров; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Діденка. – Сєверодонецьк: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2018. – 92с.

6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. і допов. К.: ВД «Дакор», 2018. 1360 с.

7. Денисовський М. Д. Сутність та профілактика злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканності неповнолітніх і малолітніх : посібник / М. Д. Денисовський, І. А. Федчак. – Львів, Тернопіль : ЛьвДУВС, 2018. – 132 с.

8. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України /Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко [та ін.]; За заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

9. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України, 7-ме вид., переробл. та доп / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К. Дакор, 2019. 1384с.

10. Кримінальний кодекс України з постатейним коментарем, висновками Верховного Суду : станом на 01.01.2021 / [упоряд. С. Г. Туманов]. 2ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2021. 976 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

формування теоретичних знань, спрямованих на глибоке з'ясування та засвоєння питань кримінально-правового захисту статевої свободи та статевої недоторканості особи від злочинних посягань, засвоєння системи складів кримінальних правопорушень даної групи; та визначення правил кваліфікації кримінальних правопорушень, передбачених Розділом III Особливої частини Кримінального кодексу України «Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи»

ВСТУП

Суспільна небезпечність кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості (статевих кримінальних правопорушень) полягає у тому, що вони порушують право на свободу та особисту недоторканість людини, які проголошені ст. 29 Конституції України. Статеві (сексуальні) відносини належать до однієї із сфер соціального життя людини і представляють його найбільш закриту, інтимну частину. Реалізуються статеві відносини у шлюбних і позашлюбних контактах гетеросексуального та гомосексуального

характеру. У вітчизняному праві статеві стосунки регулюються переважно нормами моралі і нормами сімейного законодавства. Статеві стосунки переважно мають форму шлюбу – за умови добровільної згоди жінки і чоловіка. Кримінальне право захищає будь-яку особу, незалежно від того, який вид статевих стосунків вона обрала (гетеро- чи гомосексуальний), і кримінальна відповідальність настає тільки у тих випадках, коли статеві стосунки здійснюються поза волею одного із статевих партнерів (якщо мова йде про осіб, які досягли статевої зрілості і вільні у виборі статевих партнерів). Якщо ж одним із таких партнерів виступає особа, яка не досягла статевої зрілості і вона є неповнолітньою чи малолітньою, то навіть і добровільний характер таких стосунків тягне за собою кримінальну відповідальність, оскільки це порушує нормальний розвиток неповнолітніх осіб обох статей, може призводити до порушення нормального фізіологічного розвитку тощо.

Для працівників Національної поліції вивчення положень даного розділу КК України є важливим та необхідним тому, що вони при здійсненні своєї оперативної, службової, професійної діяльності застосовують заходи державного примусу, і не повинні допускати порушення прав та свобод людини і громадянина, нерозголошення інформації конфіденційного характеру про статеве життя, інтимні стосунки особи, а також при затриманні, припиненні статевого кримінального правопорушення, при розшуку злочинця, при розслідуванні статевого кримінального правопорушення, при проведенні слідчих дій за участю осіб, які є неповнолітніми (потерпілих, підозрюваних), а також щоб не завдавати моральних страждань членам родини винного та потерпілого.

1. ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ СТ. 152 «ЗГВАЛТУВАННЯ» КК УКРАЇНИ

Стаття 152. Згвалтування

1. Вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи (згвалтування) –

карається позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років.

2. Згвалтування, вчинене повторно або особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених статтями 153–155 цього Кодексу, або вчинення таких діянь щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, або щодо особи у зв'язку з виконанням цією особою службового, професійного чи громадського обов'язку, або щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності,

– карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.

3. Згвалтування, вчинене групою осіб, або згвалтування неповнолітньої особи – карається позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років.

4. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо особи, яка не досягла чотирнадцяти років, незалежно від її добровільної згоди –

караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років.

5. Дії, передбачені частинами першою, другою, третьою або четвертою цієї статті, що спричинили тяжкі наслідки, –

караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років.

Примітка: Згода вважається добровільною, якщо вона є результатом вільного волевиявлення особи, з урахуванням супутніх обставин.

Основним безпосереднім об'єктом зґвалтування залежно від того, хто є потерпілим від цього злочину, слід визнавати статеву свободу чи статеву недоторканість особи, а додатковими об'єктами – зокрема, належний фізичний і психічний розвиток неповнолітніх, тілесну і психічну недоторканність, честь і гідність особи.

Під статевою свободою слід розуміти право особи самостійно обирати собі партнера для сексуального спілкування, форму такого спілкування, зокрема, не допускаючи у цій сфері примусу, свободу на самовизначення у статевому спілкуванні

Зміст кримінально-правового поняття «статева свобода» зазнає змін. Адже недобровільність є ширшим поняттям, ніж психічний примус або фізичне насильство.

Якщо статевая свобода пов'язується з усвідомленою спроможністю особи розпоряджатись собою у сфері сексуального спілкування, то статевая недоторканність означає охоронюваний законом стан, за якого забороняється вступати в сексуальні контакти з особою, яка з певних причин (наприклад, через недосягнення відповідного віку або наявність психічної хвороби) не є носієм статевої свободи.

Статева недоторканність, будучи поняттям абсолютним, означає, що певні інтереси недоторканної особи за жодних умов не можуть бути порушені іншим суб'єктом, а вчинені щодо неї сексуальні дії визнаються кримінально караними

Отже, статевая свобода і статевая недоторканність особи – це поняття-антиподи, які носять самостійний характер і не перехреснюються.

Потерпілою від зґвалтування може бути особа як жіночої, так і чоловічої статі. Вказівка на чоловіка як на потерпілого від зґвалтування є новелою чинного КК, зумовленою прагненням забезпечити однакову кримінально-правову охорону сфери сексуального життя осіб будь-якої статі.

Тому, не варто, як це інколи робиться в літературі, відносити статеву недоторканність до числа тих благ, які знаходяться у вільному розпорядженні особи, котра дає згоду на заподіяння їм шкоди.

Необхідність робити таке застереження пояснюється тим, що в окремих ситуаціях положення про однаковість кримінально-правової охорони сфери сексуального життя чоловіків і жінок все ж не дотримується.

В Пояснювальній доповіді до Стамбульської конвенції підкреслюється надзвичайна важливість забезпечити недопущення будь-яких винятків у криміналізації й притягненні до відповідальності за такі акти, як сексуальне насильство і зґвалтування, вчинені проти колишніх чи теперішніх партнерів або подружжя. Згідно зі ст. 43 Стамбульської конвенції, відповідальність за передбачені нею правопорушення має наставати незалежно від характеру відносин між жертвою і правопорушником.

При цьому зґвалтування неповнолітньої або малолітньої особи має кваліфікуватись, відповідно, за ч. 3 або ч. 4 коментованої статті КК. Віктимна поведінка потерпілої особи, не виключаючи кримінальну відповідальність за ст. 152, може враховуватись при призначенні покарання: на підставі ч. 2 ст. 66 суд залежно від конкретних обставин вправі визнати таку поведінку обставиною, що пом'якшує покарання за зґвалтування

Жертви зґвалтування:

1) випадкові жертви;

2) особи, які несвідомо провокують сексуальну поведінку злочинця (це жінки, які легко встановлюють випадкові знайомства, демонструють при спілкуванні уявну сексуальну досвідченість та які виявляються захоплені раптовим розвитком подій);

3) особи, які свідомо провокують сексуальну поведінку злочинця з наміром в останній момент вийти із ситуації, що їм найчастіше не вдається зробити.

Використовувати можна певний предмет (знаряддя), відділений (-е) від цілого, а не частину тіла або людський орган на кшталт статевого члена; б) геніталії людини фактично визнано предметом навколишнього світу; в) здійснювати сексуальне проникнення в тіло іншої особи можна за допомогою не лише геніталій, а й іншої частини тіла людини. Про проникнення в тіло іншої людини з використанням будь-яких органів, а не лише геніталій йдеться і в ч. 1 ст. 36 Стамбульської конвенції. Випадки сексуального проникнення з використанням відмінних від геніталій частин тіла слід вважати проникненням з використанням будь-якого іншого предмета ; г) геніталії (або статеві органи людини) поділяються на зовнішні (у жінок – це жіноча соромітна ділянка (лобкове підвищення, великі й малі соромітні губи, переддвер'я піхви, залози і цибулини переддвер'я, дівоча пліва) і клітор; у чоловіків – мошонка, що вміщує яєчка, і статевий член) і внутрішні (у жінок – це яєчники, матка, фаллопієві труби і піхва; у чоловіків – яєчка з придатками, сім'явивідні протоки з сім'яними міхурцями, сім'явпорскувальні протоки, передміхурова залоза і куперові залози).

Звідси випливає, що гвалтівник може проникнути в один із трьох природних отворів іншої людини хіба що за допомогою такої складової геніталій, як статевий член. Водночас проблематично уявити собі, як це можна зробити за допомогою, наприклад, жіночої піхви (вагіни), яка становить собою м'язову еластичну трубку, що верхнім кінцем охоплює шийку матки, а нижнім відкривається у статеву щілину. Крім цього, більш зрозумілим і водночас змістовно адекватним заміном доволі неоднозначного звороту «дії сексуального характеру, пов'язані з вагінальним, анальним або оральним проникненням у тіло іншої особи», використаного у ч. 1 ст. 152 і майже механічно (дослівно) запозиченого зі ст. 36 Стамбульської конвенції, видається формулювання «сексуальне проникнення у піхву, анальний отвір або рот потерпілої особи за допомогою частини тіла або предмета».

По-перше, під статевими зносинами з погляду інкримінування попередньої редакції ст. 152 розумівся тільки природний (гетеросексуальний) статевий акт (коїтус) – введення статевого члена чоловіка у жіночу піхву, яке може викликати вагітність.

Наразі зґвалтуванням визнається не лише згаданий акт (останній з урахуванням термінології, використаної в ст. 152, вочевидь, має тлумачитись як вагінальне проникнення в тіло жінки з використанням геніталій чоловіка), а й інші різновиди проникнення у вагіну (жіночу піхву), а також проникнення в анус або рот іншої особи (тобто в отвори тіла людини, біологічно для цього не призначені) за допомогою як статевого члена чи іншої частини тіла людини, так і будь-якого предмета. Визнання зґвалтуванням сексуального проникнення (а не лише, як раніше, гетеросексуального статевого акту) слушно враховує, серед іншого, ймовірну однаковість негативних наслідків для потерпілого (наприклад, втрата цноти, наявної вагітності або здатності до дітонародження можуть стати результатом проникнення у піхву жінки інших, крім статевого члена чоловіка, частин тіла людини або предметів навколишнього світу).

По-друге, раніше статеві зносини визнавались зґвалтуванням за умови, що вони поєднуються із застосуванням фізичного насильства, погрозою його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи. Один із трьох вказаних альтернативно способів як складова цілеспрямованої злочинної поведінки і криміноутворювальна ознака слугував основному злочинному діянню (статевим зносинам), вчинявся заради останнього. При цьому перелік способів, за наявності хоча б одного з яких природні статеві зносини між особами жіночої і чоловічої статі визнавались зґвалтуванням, був вичерпним.

Стаття 152, викладена в редакції Закону № 2227-VIII від 06.12.2017, як на криміноутворювальну ознаку вказує (за винятком ч. 4 цієї статті) не на конкретний спосіб, **а на недобровільність** – відсутність вільного волевиявлення потерпілої особи на проникнення в один із трьох її природних отворів.

Вагінальне, анальне або оральне проникнення в тіло іншої особи визнається зґвалтуванням як у тому разі, коли воно поєднується із застосуванням фізичного насильства, погрозою його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи, так і в інших випадках відсутності її добровільної згоди на таке проникнення. Втілений законодавчий підхід до визначення зґвалтування, серед іншого, бере до уваги позицію ЄСПЛ, яка полягає в тому, що для кваліфікації вчиненого як зґвалтування принциповим є не стільки застосування сили чи погрози її застосування, скільки встановлення відсутності згоди потерпілої особи на статевий контакт.

Враховуючи те, що за новими редакціями ст. 152 і ст. 153 КК для наявності передбачених ними складів статевих злочинів визначальним є відсутність консенсусу між учасниками відповідного сексуального спілкування, безпідставними є закиди на адресу вітчизняного законодавця стосовно того, що, мовляв, попередні редакції цих статей охоплювали всі діяння, про які йдеться у Стамбульській конвенції, а отже, жодної потреби в імплементації відповідних її положень не було. Водночас серйозною вадою КК, оновленого на підставі Закону № 2227-VIII від 06.12.2017, слід визнати відсутність чітких законодавчих критеріїв для розмежування складів злочинів, передбачених ст. 152 (153) і ст. 154, – за винятком хіба що моменту закінчення цих злочинів і того, що за ст. 154 може нести відповідальність і той, хто не має наміру вчиняти акт сексуального характеру з потерпілою особою. Реалізація «широкого» підходу до конструювання об'єктивної

сторони складу злочину «зґвалтування», не поєднана, однак, із включенням до ст. 154 належних застережень, має своїм наслідком колізійність відповідних кримінально-правових норм як потенційне джерело неоднакового застосування КК. Зокрема, примушування до здійснення акту сексуального характеру, залежно від певних обставин, може одночасно вказувати і на вчинення такого злочину, як зґвалтування (сексуальне насильство).

По-третє, Закон №2227-VIII від 06.12.2017 вносить серйозні корективи в юридичну оцінку природного статевого акту з малолітньою особою та іншого сексуального проникнення в тіло такої особи. До набрання чинності цим Законом у доктрині і судовій практиці виходили з того, що взятий сам по собі малолітній вік особи (недосягнення 14-річного віку) не завжди свідчить про наявність безпорадного стану як ознаки зґвалтування. Питання про наявність або відсутність безпорадного стану потерпілого і, відповідно, кваліфікацію дій винуватого (за ст. 152 або ст. 155) вирішувалось у кожному конкретному випадку з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку і виховання малолітньої особи. Йшлося, зокрема, про те, що в сучасних умовах сексуальної розкнутості вирішальну роль при розв'язанні цього питання повинен був відігравати не стільки певний вік як своєрідна презумпція наявності безпорадного стану, скільки ступінь обізнаності та інформованості конкретної малолітньої особи з питань статевого життя.

Основною відмінною ознакою таких злочинів, як зґвалтування та сексуальне насильство, діями сексуального характеру, пов'язаними з вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого предмета, треба визнавати дії сексуального характеру незалежно від їх гетеро- або гомосексуальної спрямованості, які, означаючи проникнення в один із трьох природних отворів потерпілої особи і, відповідно, порушуючи її тілесну недоторканність, здатні збудити та (чи) задовольнити статеву пристрасть чоловіка або жінки.

Крім введення статевого члена чоловіка (у тому числі неерегованого) у піхву жінки, це можуть бути, зокрема: проникнення у піхву жінки рукою, пальцем, ногою або певним предметом – штучним фалосом, палицею, пляшкою, телефоном тощо; аногенітальний контакт чоловіка з жінкою; мужолозтво (аногенітальний контакт чоловіка з чоловіком), орогенітальний контакт чоловіка з жінкою або чоловіка з чоловіком.

Термін «сексуального характеру» означає акт, який має сексуальну конотацію; він не поширюється на акти, яким бракує такої конотації або відтінку. При цьому, не дивлячись на вказівку ч. 1 ст. 152 на сексуальний характер вчинюваних дій, каране за цією кримінально-правовою нормою проникнення зовсім не обов'язково повинне імітувати гетеросексуальний акт.

Поняття добровільної згоди розкривається в примітці до ст. 152. Згода вважається добровільною, якщо вона є результатом вільного волевиявлення особи, з урахуванням супутніх обставин. При цьому очевидним є оцінний характер «супутніх обставин», згаданих у примітці (до речі, остання не містить обмежувального застереження про те, що закріплене в ній розуміння добровільної згоди є прийнятним при застосуванні лише ст. 152). Враховуючи те, що від контексту супутніх обставин залежить визначення вільності волевиявлення особи,

а отже, наявність підстави для кримінальної відповідальності за ст. 152, викликає занепокоєння можливістю неоднозначного тлумачення поняття добровільної згоди на практиці.

Юридична невизначеність як результат механічного запозичення положення про добровільну згоду, закріпленого в ч. 2 ст. 36 Стамбульської конвенції, зумовлюватиме ситуації, коли правозастосувачі або позбавлятимуться можливості встановити та довести винуватість злочинця (враховуючи, що відповідні діяння здебільшого вчинюються в інтимній обстановці за відсутності належної інформації, що підтверджує факт подолання волі потерпілого чи її ігнорування), або, навпаки, намагатимуться встановити винуватість, сприймаючи лише позицію потерпілої особи, яка з різних мотивів може зловживати своїм становищем.

При цьому юридична визначеність як одна з ознак верховенства права передбачає не просто існування закону, на підставі якого обмежуються права особи або вона притягується до відповідальності, а існування саме якісного (передбачуваного) закону.

Згода особи на сексуальне проникнення в її тіло не може вважатись добровільною, якщо вона була надана, зокрема, під впливом застосування фізичного насильства, погрози його застосуванням, погрози іншого змісту (наприклад, погрози знищенням чи пошкодженням майна як потерпілої, так й іншої особи, погрози обмеженням прав, свобод чи законних інтересів потерпілої або іншої особи), обману, використання щодо особи її матеріальної чи службової залежності, безпорадного чи уразливого стану

Оголошене перед початком гетеросексуального коїтусу прохання потерпілої особи використати засіб контрацепції саме по собі не може розцінюватись як свідчення добровільності її згоди на сексуальний акт.

Зґвалтування визнається закінченим з моменту проникнення статевого члена чоловіка, іншого органу людини (наприклад, руки чи пальця) або певного предмета в один із трьох природних отворів потерпілої особи незалежно від того, чи вдалося винуватому збудити та (чи) задовольнити свою статеву прихистість.

Мається на увазі проходження хоча б частиною статевого члена, іншого органу людини чи певного предмета меж тієї чи іншої природної порожнини тіла людини (наприклад, для ротової порожнини – це губи, а для анального отвору – сфінктерне кільце ануса). Якщо зґвалтування набуло вигляду недобровільного природного статевого акту, то злочин, за загальним правилом, визнається закінченим з початку такого акту. При цьому не вимагається продовження копулятивних фрікцій (зворотно-поступальних рухів статевого члена чоловіка у піхві жінки), обов'язкової дефлорації (порушення цілісності дівочої пліви), досягнення оргазму чи еякуляції (закінчення статевого акту у фізіологічному розумінні). Слід, зокрема, враховувати, що інколи анатомічна побудова дівочої пліви допускає вчинення статевого акту і без порушення її цілісності.

З урахуванням ст. 17 КК добровільна відмова від доведення зґвалтування до кінця виключає кримінальну відповідальність за замах на цей злочин. Для визнання відмови від зґвалтування добровільною треба встановити, що особа, усвідомлюючи можливість довести злочин до кінця, відмовилась від цього і з

власної волі припинила злочинні дії. Питання про добровільність чи вимушеність відмови при незакінченому посяганні потрібно вирішувати у кожному конкретному випадку з урахуванням, зокрема, зовнішніх обставин, які спонукають особу за власною волею припинити злочинну діяльність, стимулюють таку поведінку або ж взагалі позбавляють можливості завершити розпочатий злочин.

Фізичне насильство при зґвалтуванні спрямовується на те, щоб: а) подолати здійснюваний або очікуваний з боку потерпілої особи фізичний опір, пов'язаний з її небажанням (справжнім, а не удаваним) того, щоб інша особа проникала в її тіло, або б) усунути як таку можливість опору з боку потерпілої особи. Фізичне насильство при зґвалтуванні може полягати у нанесенні потерпілій особі удару, побоїв, у заламуванні рук, здавлюванні дихальних шляхів, пов'язаному із безпосереднім впливом на тіло потерпілого позбавленні або обмеженні особистої волі, заподіянні тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості тощо. Оскільки заподіяння шкоди здоров'ю вже не є складовою частиною об'єктивної сторони зґвалтування – його конститутивною ознакою (за винятком шкоди, охопленої тяжкими наслідками, – ч. 5 ст. 152), результативне фізичне насильство щодо потерпілої особи має додатково кваліфікуватись як відповідний злочин проти здоров'я особи. Заподіяння під час зґвалтування з метою подолання чи попередження опору потерпілої особи тілесних ушкоджень її родичам чи іншим близьким особам також слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст. 152 і відповідними нормами КК про відповідальність за злочини проти здоров'я особи. Фізичне насильство при зґвалтуванні може бути спрямоване і проти осіб, які не є близькими для потерпілої особи (наприклад, побиття чужої дитини на очах потерпілої особи з тим, щоб примусити останню дати згоду на сексуальне проникнення).

Поняттям фізичного насильства, застосування якого виключає вільне волевиявлення потерпілої особи, а тому вказує на наявність зґвалтування, охоплюється й посягання на внутрішні органи і тканини тіла людини – застосування без згоди потерпілої особи з метою викликати її безпорадний стан наркотичних засобів, психотропних, отруйних або сильнодіючих речовин (наприклад, клофеліну або димедролу в поєднанні з міцними алкогольними напоями). Якщо відповідні речовини або засоби вживались особою добровільно (за власною волею), а згодом безпорадний стан такої особи був використаний винуватим для вчинення сексуального проникнення, то його дії також є підстави розглядати як зґвалтування.

Така ж кримінально-правова оцінка повинна даватись у випадках, коли намір вчинити зґвалтування виник у винуватого вже після того, як потерпіла особа під впливом насильства або обману вжила зазначені речовини або засоби й опинилась у безпорадному стані.

Відсутність вільного волевиявлення особи, потерпілої від зґвалтування, може бути результатом застосування щодо цієї особи погрози. Передусім йдеться про залякування застосуванням фізичного насильства – вбивством, заподіянням тілесних ушкоджень, зараженням хворобою, зґвалтуванням близької особи тощо. Погроза може набувати вигляду висловлювань, жестів, інших дій (наприклад, демонстрації зброї або предметів, що імітують зброю). Причому

адресатом погрози у цьому разі може бути не лише потерпіла особа, а й інші особи, наприклад, її близькі родичі (діти, батьки тощо).

Наприклад, злочинець може погрожувати зґвалтувати мати, якщо донька не погодиться на сексуальне проникнення гвалтівника в її тіло. Погроза застосуванням фізичного насильства щодо особи, яка не є близькою для потерпілої від зґвалтування особи, також може бути ефективною у конкретній ситуації, роблячи згоду на сексуальне проникнення в тіло потерпілої особи вимушеною, а отже, вказуючи на наявність складу злочину «зґвалтування». Якщо винуватому вдалося отримати згоду на сексуальне проникнення за допомогою погрози вчинити вбивство потерпілої особи у майбутньому, то такі дії слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст. 152 і ст. 129.

Вчинення погрози вбивством після зґвалтування (наприклад, з метою примусити потерпілу особу не заявляти про вчинене у правоохоронні органи) також слугує підставою для кваліфікації дій винуватого за вказаною сукупністю злочинів.

Хоч погроза вчинити вбивство потерпілої особи у майбутньому не ставить її в безвихідне становище (цю погрозу можна усунути, звернувшись по допомогу до правоохоронних органів, близьких осіб тощо), вона спроможна виконати функцію придушення волі потерпілої особи, у зв'язку з чим зобов'язує вести мову не про добровільність, а про вимушеність згоди особи на сексуальне проникнення в її тіло. Зазначене, вочевидь, стосується й погроз особи заподіяти самій собі тілесні ушкодження, накласти на себе руки і навіть (!) знайти собі когось для сексуального спілкування (наприклад, завести «службовий роман»), якщо інша особа не погодиться на сексуальне проникнення в її тіло.

Традиційно зазначені погрози (як, до речі, і спрямовані в майбутнє погрози шантажного і майнового характеру) не визнавались способом вчинення зґвалтування на тій підставі, що вони не позбавляють адресата свободи вибору, вимагають для своєї реалізації певного часу, не ставлять іншу особу у безвихідне становище, свідчать про меншу суспільну небезпеку дій винуватої особи, а тому за ефективністю (дієвістю) не можуть прирівнюватись до застосування фізичного насильства та використання безпорадного стану потерпілої особи як альтернативних способів зґвалтування.

Примушування особи до здійснення акту сексуального характеру з іншою особою, поєднане з погрозою знищення, пошкодження або вилучення майна потерпілої особи чи її близьких родичів, або з погрозою розголошення відомостей, що ганьблять її чи близьких родичів, має кваліфікуватись за ч. 3 ст. 154.

Враховуючи те, що а) зазначена погроза виключає добровільність згоди і що б) акт сексуального характеру з іншою особою може бути «вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи», слід констатувати відсутність нормативних критеріїв для відмежування зґвалтування (а так само сексуального насильства) від примушування до вступу в статевий зв'язок, караного за ч. 3 ст. 154. У змістовій колізії з кримінально-правовими нормами, присвяченими зґвалтуванню і сексуальному насильству, перебувають також частини 1 і 2 ст. 154

(

Відсутність вільного волевиявлення особи, потерпілої від зґвалтування (брак добровільної згоди), може бути результатом використання безпорадного стану такої особи. Йдеться про випадки, коли потерпіла особа за своїм фізичним або психічним станом не могла розуміти характер і значення вчинюваних з нею дій (психічна безпорадність) або, усвідомлюючи це, не могла чинити опір гвалтівникові (фізична безпорадність). Поняттям безпорадного стану традиційно не охоплюється вкрай несприятливе майнове становище особи, потреба у засобах до існування. Примушування до вступу у статевий зв'язок особою, від якої жінка або чоловік залежать матеріально, за наявності підстав треба кваліфікувати за ч. 2 ст. 154. Причинами фізичної безпорадності потерпілої особи виступають, зокрема, її фізичні вади (наприклад, відсутність кінцівок або їхній параліч, сліпоту), похилий вік, тяжке захворювання, яке не є психічним, виснаження організму, серйозне поранення, сильне сп'яніння.

Фізична безпорадність може бути результатом такого стану тіла людини, за якого вона не спроможна чинити опір гвалтівникові. Фізично безпорадні особи можуть дати добровільну згоду на сексуальне проникнення в своє тіло, що виключає інкримінування ст. 152, однак, не спроможні захистити власне рішення вступити або не вступити в сексуальне спілкування з іншими особами. Тому при зґвалтуванні фізично безпорадної особи безпосереднім об'єктом цього злочину виступає, швидше за все, статеву свобода, а не статеву недоторканність особи.

Психічна безпорадність, за наявності якої добровільна згода потерпілої особи на сексуальне проникнення в її тіло відсутня (бо не вважається результатом вільного волевиявлення), може бути викликана, зокрема, психічним захворюванням, перебуванням у гіпнотичному стані або у стані медикаментозного сну. Психічне захворювання свідчить про наявність безпорадного стану потерпілої від зґвалтування особи, якщо остання не розуміє характер і значення вчинюваних з нею сексуальних дій та (або) не може керувати своєю поведінкою.

У протилежному випадку ми вимушені були б вести мову про повну заборону сексуального життя для психічно хворих людей. Для інкримінування ст. 152 потрібно, щоб винуватий, вчиняючи сексуальне проникнення в тіло психічно хворої особи, усвідомлював такий її стан.

Наприклад, у деяких психічно хворих періодично спостерігається стан посиленої сексуальності, перебуваючи в якому вони можуть виступати ініціаторами статевих зносин; якщо чоловік, не знаючи про психічне захворювання жінки, сприймає її згоду на природний статевий акт або інше сексуальне проникнення як дійсне (вільне) волевиявлення, то його відповідальність за ст. 152 має виключатись. Стан сп'яніння може бути визнаний безпорадним станом лише у тому разі, коли внаслідок вживання алкоголю, наркотичних засобів або токсичних речовин особа не усвідомлювала навколишню обстановку або була позбавлена фізичної можливості протидіяти гвалтівникові.

При цьому згода на спільне вживання алкоголю чи інших речовин, на знаходження в інтимній, еротично налаштованій обстановці, що сприяє фізичному зближенню, ще не є добровільною згодою на сексуальне проникнення, яка виключає кваліфікацію вчиненого за ст. 152.

Сексуальне проникнення в тіло іншої особи, яка перебуває в стані сп'яніння, не може розцінюватись як зґвалтування, якщо така особа жодним чином не виявляє свого небажання, і, відповідно, суб'єкт, який вчиняє проникнення, впевнений в її згоді на сексуальний акт. Водночас якщо сильно п'яна, а отже, фізично безпорадна особа, хоч і не чинила опору, так чи інакше висловлювала свою незгоду на сексуальне проникнення, то ігнорування цієї незгоди свідчить про умисел суб'єкта вчинити сексуальний акт за відсутності добровільної згоди, а отже, дозволяє вести мову про зґвалтування

Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 152, є осудна (у тому числі обмежено осудна) особа, незалежно від статі (у тому числі трансгендер), яка досягла 14-річного віку. Якщо розглядуваний злочин виражається у природному (гетеросексуальному) статевому акті, вчиненому за відсутності добровільної згоди, то стать безпосереднього виконавця злочину (тільки чоловік) має бути протилежна статі потерпілої особи (лише жінка); до того ж чоловік як суб'єкт злочину повинен мати додаткові ознаки – пеніс, лібідо і потенцію (для прискорення виникнення ерекції, її посилення можуть вживатись відповідні хімічні препарати).

Водночас з урахуванням того, з якого моменту зґвалтування, вчинене у вказаній формі, вважається закінченим злочином, його суб'єкт не обов'язково повинен мати здатність до запліднення. Річ у тім, що деякі аномалії розвитку чоловічих статевих органів – імпотенція унеможливають вчинення природного статевому акту, інші ж аномалії призводять лише до порушення сперматогенезу або до патологічних змін сперми, а, отже, не впливають на здатність чоловіка вчинити коїтус.

Якщо фізіологічні чинники, які унеможливили доведення злочину до кінця, виникли безпосередньо в процесі зґвалтування, то вчинене за спрямованістю умислу має кваліфікуватись як замах на злочин, передбачений відповідною частиною ст. 152.

У разі опосередкованого вчинення злочину, коли винуватий для природного (гетеросексуального) акту використовує особу, яка не підлягає кримінальній відповідальності (наприклад, неосудного), стать гвалтівника може бути жіночою, збігаючись зі статтю потерпілої особи. Дії винуватого у цьому разі мають кваліфікуватись за ч. 1 ст. 152 (за відсутності у вчиненому кваліфікуючих ознак).

Суб'єктивна сторона зґвалтування характеризується прямим умислом. Мотиви, що не впливають на кваліфікацію за ст. 152, можуть бути різними. Це і задоволення статевої пристрасті, й автономні відносно сексуального мотиву спонукання – помста, бажання принизити потерпілу особу або копіювати поведінку інших учасників групи, прагнення сексуального самоствердження, хуліганські спонукання, ревності, бажання примусити потерпілу особу одружитись, національна, релігійна ненависть чи ворожнеча тощо.

Зґвалтування потерпілої особи у зв'язку з виконанням нею службового, професійного чи громадського обов'язку має кваліфікуватись за ч. 2 ст. 152. Стаття 152 КК містить вказівку на завідомість щодо перебування потерпілої особи у стані вагітності (ч. 2 цієї статті) і водночас не містить такої вказівки щодо неповнолітнього та 14-річного віку особи, потерпілої від зґвалтування.

Стосовно цього віку особи, а так само тяжких (раніше – особливо тяжких) наслідків зґвалтування у судовій практиці допускається «необережність».

Так, кваліфікуючі ознаки, пов'язані з віком потерпілої особи, інкримінуються винуватому не лише тоді, коли він знав або допускав, що вчиняє зґвалтування неповнолітньої чи малолітньої особи, а й у разі, коли він міг і повинен був це усвідомлювати. Наведений підхід у доктрині аргументується тим, що якщо у законі немає вказівки на завідомість і на шкоду або іншим чином не визначене психічне ставлення до неї, то відображення у психіці суб'єкта ознаки потерпілого може бути троїстим: усвідомлення цієї ознаки; усвідомлення можливості її наявності; неусвідомлення за умови, що винуватий міг і повинен був її усвідомлювати.

Інший (як видається, більш справедливий) доктринальний підхід із цього питання кваліфікації полягає в тому, що у складі умисного злочину кожна його об'єктивна ознака (у тому числі вік потерпілої особи як невід'ємна характеристика об'єкта посягання) має усвідомлюватись суб'єктом злочину, у зв'язку з чим змішаного психічного ставлення тут бути не може.

Відповідно, неповнолітній або 14-річний вік потерпілої особи не може бути підставою для кваліфікації зґвалтування за ч. 3 або ч. 4 статті 152, якщо встановлено, що гвалтівник помилково вважав, що потерпіла особа досягла неповнолітнього чи 14-річного віку. Натомість інкримінування відповідної вікової ознаки потерпілої особи є можливим лише за умови, якщо винуватий знав про вік потерпілої особи чи припускав, що вона може бути неповнолітньою чи малолітньою, або ця обставина для нього не мала значення.

Щодо цих ознак треба, швидше за все, говорити про знання чи усвідомлення, а не про умисел або необережність. Використання категорій умислу й необережності щодо віку потерпілої особи допустиме лише для зрозумілості оперування інформацією та аргументації з цього приводу зазначається, що необережне ставлення до неповнолітнього або малолітнього віку особи, потерпілої від зґвалтування або насильницького задоволення статевої пристрасті особи неприродним способом, жодним чином не зменшує суспільної небезпечності цих злочинів.

Кваліфікуючими ознаками зґвалтування (ч. 2 ст. 152 КК) є вчинення його: 1) повторно; 2) особою, яка раніше вчинила один із злочинів, передбачених статтями 153–155; 3) щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винуватий перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах; 4) щодо особи у зв'язку з виконанням нею службового, професійного чи громадського обов'язку; 5) щодо жінки, яка завідомо для винуватого перебувала у стані вагітності (ч. 2 ст. 152).

Особливо кваліфікуючими ознаками зґвалтування є: 1) вчинення злочину групою осіб (ч. 3 ст. 152); 2) зґвалтування неповнолітньої особи (ч. 3 ст. 152); 3) зґвалтування особи, яка не досягла 14 років (ч. 4 ст. 152); 4) спричинення тяжких наслідків (ч. 5 ст. 152). Зґвалтування, вчинене повторно, має місце у разі, коли його вчинила особа, яка раніше вже вчинила зґвалтування (тобто злочин, передбачений однією з частин ст. 152).

Для визнання злочину повторним не мають значення стадії вчинених особою злочинів, вчинення їх одноосібно або в співучасті, а так само наявність чи

відсутність факту засудження винуватого за раніше вчинений злочин. Поняття повторності як форми множинності злочинів розкривається у ст. 32.

Продовжуване зґвалтування однієї і тієї ж потерпілої особи, коли гвалтівник діє без значної перерви у часі, що охоплюється його єдиним злочинним наміром, виключає ознаку повторності. Наприклад, гвалтівник при недостатній ерекції може примусити потерпілу особу здійснити оральну стимуляцію його статевого члена для того, щоб згодом вчинити коїтус, а потім робить це.

Продовжуване зґвалтування, поєднане з незаконним позбавленням волі, потребує кваліфікації за сукупністю злочинів, передбачених ст. 152 і ст. 146. Якщо щодо однієї і тієї ж потерпілої особи вчинено зґвалтування, а потім сексуальне насильство чи навпаки, то вказані злочини слід кваліфікувати самостійно; при цьому останній із вчинених злочинів має кваліфікуватись з урахуванням повторності однорідних злочинів.

Натомість про одночасність вчинення злочинів, передбачених ст. 152 і ст. 153, і зумовлену цим відсутність проміжку часу між ними, що виключає як таку повторність злочинів, слід вести мову тоді, коли група осіб одночасно вчиняє щодо однієї і тієї ж потерпілої особи зґвалтування і вчинила б аналогічну помилку. Також важливими є встановлення того факту, що суб'єкт мав можливість перевірити вік особи, з якою він мав намір вступити в статеві відносини, і пересвідчитися у тому, що ця особа не є неповнолітньою, але не зробив цього.

При вчиненні двох або більше зґвалтувань, відповідальність за які передбачено різними частинами ст. 152, а також при вчиненні в одному випадку замаху на зґвалтування або співучасті у цьому злочині, а в іншому закінченого зґвалтування дії винуватого слід кваліфікувати за сукупністю вказаних злочинів. Зґвалтування потерпілої особи без кваліфікуючих (особливо кваліфікуючих) ознак, а згодом повторне зґвалтування за наявності ознак, вказаних у ч. 3, ч. 4 або ч. 5 ст. 152, мають кваліфікуватись за сукупністю злочинів, передбачених ч. 1 ст. 152 і, відповідно, ч. 3, ч. 4 або ч. 5 цієї статті КК (сукупність утворюють різновиди одного і того ж складу злочину, передбачені різними частинами ст. 152).

При цьому кваліфікація дій гвалтівника ще й за ч. 2 ст. 152 не потрібна, однак, ознака повторності має бути зазначена в юридичному формулюванні обвинувачення і підлягає врахуванню при призначенні покарання. З урахуванням належності зґвалтування без кваліфікуючих (особливо кваліфікуючих) ознак до злочинів, кримінальне провадження щодо яких здійснюється у формі приватного обвинувачення (ч. 1 ст. 477 КПК), можливі процесуальні перешкоди для кваліфікації розглядуваного злочину за ознакою повторності. Так, при вчиненні двох зґвалтувань без кваліфікуючих (особливо кваліфікуючих) ознак кримінальне провадження за ч. 2 ст. 152 за ознакою повторності може бути розпочате лише на підставі заяви особи, потерпілої від другого злочину, або на підставі заяв обох потерпілих. Якщо особа, потерпіла від першого злочину, не подавала відповідну заяву, то наступне вчинення винуватим зґвалтування іншої потерпілої особи не може розцінюватись як повторний злочин. У разі вчинення зґвалтування особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених статтями 153–155, за який вона не була засуджена, її дії треба кваліфікувати за сукупністю злочинів – за ч. 2

ст. 152 (якщо відсутні ознаки, передбачені частинами 3–5 цієї статті КК) і відповідною частиною ст. 153, ст. 154 або ст. 155 КК.

Отже, кримінальну відповідальність за зґвалтування обтяжує фактична та юридична повторність як тотожних, так й однорідних злочинів.

Наявність зґвалтування особи у зв'язку з виконанням нею службового, професійного чи громадського обов'язку слід констатувати у тому разі, коли мотивом вчинення злочину стало або прагнення перешкодити потерпілій особі в момент посягання або в майбутньому виконувати відповідний обов'язок, або помста за виконання цього обов'язку в минулому.

Вчинення злочину щодо жінки, яка завідомо для винуватого перебувала у стані вагітності, означає, що потерпілою від злочину є вагітна жінка, специфічний стан якої усвідомлюється винуватим, який може достовірно й не знати, але обґрунтовано припускати наявність вагітності.

Виокремлення такої кваліфікуючої ознаки, як зґвалтування завідомо вагітної жінки, не повною мірою враховує те, що через істотне розширення об'єктивної сторони складу злочину «зґвалтування» (включає в себе не лише гетеросексуальний коїтус) вчинення злочину стосовно такої потерпілої не завжди свідчить про його підвищену суспільну небезпеку.

Зґвалтування жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності, що потягло за собою переривання, вагітності підлягає кваліфікації за ч. 5 ст. 152 (за ознакою спричинення тяжких наслідків). Неповнолітніми є особи віком від 14 до 18 років.

Якщо потерпілій особі виповнилось 18 років, однак гвалтівник вважав, що вчиняє злочин щодо неповнолітньої особи, то вчинене за спрямованістю умислу може кваліфікуватись як замах на зґвалтування неповнолітньої особи (позитивна фактична помилка). Зґвалтування, вчинене групою осіб, має місце тоді, коли група з двох або більше співвиконавців діє узгоджено з метою вчинення злочину стосовно однієї або декількох потерпілих осіб.

Для інкримінування цієї кваліфікуючої ознаки не вимагається попередньої змови між учасниками злочину; узгодженість дій співвиконавців може виникнути безпосередньо в процесі зґвалтування.

Група осіб відсутня, якщо декілька суб'єктів гвалтують одну потерпілу особу, однак не узгоджують при цьому свої дії і не сприяють один одному; кожен із гвалтівників несе у такій ситуації самотійну відповідальність за відповідною частиною ст. 152. На кваліфікацію зґвалтування групою осіб як закінченого злочину для всіх співвиконавців не впливає те, чи вдалося кожному із гвалтівників здійснити сексуальне проникнення в тіло потерпілої особи.

Дії учасників групового зґвалтування потрібно кваліфікувати лише за ч. 3 ст. 152 без посилання на ст. 27. Застосовуючи ч. 3 ст. 152 КК, слід, серед іншого, мати на увазі, що злочинна діяльність одного виконавця може приєднуватись до діяльності іншого (інших) і в ході вчинення зґвалтування, і навіть після його закінчення.

Так, якщо один учасник злочину без попередньої домовленості застосовує до потерпілої особи фізичне насильство з метою її утримання після того, як інший учасник вже вчинив проникнення в тіло жертви, і при цьому перший і другий

учасники злочину діють узгоджено, то їхні дії мають кваліфікуватись за ч. 3 ст. 152 як зґвалтування, вчинене групою осіб.

Як співвиконавство зґвалтування може розглядатись і поведінка того, хто не вчиняв і не мав наміру вчинити сексуальне проникнення в тіло потерпілої особи, але, забезпечуючи недобровільність вказаного проникнення іншою особою, вчинив дії, які позбавили потерпілу особу можливості уникнути сексуального проникнення (зокрема, застосував до потерпілої особи насильство –фізичне або психічне).

Звідси випливає, що співвиконавцем групового зґвалтування може виступити і той, хто не здатен бути суб'єктом індивідуального зґвалтування, – якщо цей злочин розглядуваній ситуації прибічник принципу верховенства права, швидше за все, залишиться на позиції усталеної (стабільної) судової практики, яка всупереч буквальному тлумаченню КК і позиції частини теоретиків кримінального права є досить однозначною, передбачуваною, а, відтак, кваліфікуватиме вчинене за тією частиною статті КК, яка передбачає відповідальність за групове вчинення злочину (набуває вигляду гетеросексуального коїтусу за відсутності добровільної згоди (імпотент, жінка при зґвалтуванні особи жіночої статі тощо).

Якщо особа не заперечувала проти сексуального проникнення в її тіло одним з учасників групи, але не погоджувалась на таке проникнення іншими учасниками групи, які її все ж зґвалтували, то дії того, з ким потерпіла особа вступила у сексуальне спілкування добровільно, залежно від конкретних обставин, можуть розцінюватись як незлочинні або як пособництво чи співвиконавство у груповому зґвалтуванні. Відповідальність учасника групового зґвалтування за ч. 3 ст. 152 виключається у разі, коли інші його учасники через неосудність або недосягнення 14-річного віку не були здатні нести кримінальну відповідальність.

Дії такого суб'єкта повинні кваліфікуватись за ч. 1 ст. 152 (за відсутності інших, крім групи осіб, кваліфікуючих ознак), і (за наявності підстав) за ст. 304 – як втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність. Крім цього, факт вчинення зґвалтування з використанням малолітнього або особи, яка страждає на психічне захворювання або недоумство, має враховуватись як обставина, що обтяжує покарання (п. 9 ч. 1 ст. 67).

Наведена позиція ґрунтується на законодавчому визначенні співучасті (ст. 26), належності вказаної у ч. 3 ст. 152 групи осіб до форм співучасті і на відсутності у розглядуваній ситуації (незважаючи на наявність у ній декількох фактичних гвалтівників, що посилює суспільну небезпеку вчиненого) множинності суб'єктів як об'єктивної ознаки співучасті. Однак, якщо згаданий суб'єкт не усвідомлював наявності вказаних обставин щодо інших учасників групового зґвалтування, то він має нести відповідальність за ч. 2 ст. 15 і ч. 3 ст. 152 за закінчений замах на групове зґвалтування відповідно до правил про фактичну помилку (за відсутності у вчиненому іншої кваліфікуючої ознаки, передбаченої ч. 3 ст. 152, – неповнолітнього віку потерпілої особи, адже у такому разі відповідальність має наставати за вчинення закінченого злочину).

У розглядуваній ситуації: а) має місце юридична фікція, за якої злочин із повністю виконаною об'єктивною стороною з точки зору правової кваліфікації прирівнюється до незакінченого злочину; б) не може ігноруватись суб'єктивна

спрямованість суб'єкта на вчинення злочину у співучасті. Інкримінуванню ч. 3 ст. 152 одному з учасників групового зґвалтування не перешкоджає та обставина, що інші учасники групи у встановленому законом порядку були звільнені від кримінальної відповідальності.

Від зґвалтування, вчиненого групою осіб, потрібно відрізнити співучасть у цьому злочині, що не є співвиконавством. За ч. 5 ст. 27 і відповідною частиною ст. 152 як пособництво у зґвалтуванні слід кваліфікувати дії осіб, які сприяють його вчиненню (наприклад, тим, що заманили жертву у місце посягання на неї, придбали речовини, за допомогою яких потерпіла особа приводиться у безпорадний стан).

Тяжкими наслідками зґвалтування (ч. 5 ст. 152) можуть бути визнані, зокрема, смерть або самогубство потерпілої особи, втрата будь-якого органу чи його функцій, психічна хвороба або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менше ніж на одну третину, переривання вагітності, втрата репродуктивної функції, зараження вірусом імунодефіциту людини або іншої невиліковної інфекційної хвороби.

Тяжкі наслідки – оцінне поняття, а тому наведений перелік не може розглядатись як вичерпний. Водночас не слід визнавати тяжкими наслідками при зґвалтуванні дефлорацію, вагітність (за винятком вагітності малолітньої і випадків, коли завідомо для гвалтівника існували медичні протипоказання до пологів).

Якщо винуватий у зґвалтуванні не передбачав і з урахуванням конкретних обставин не міг і не повинен був передбачати, що потерпіла особа накладе на себе руки або спробує це зробити, то інкримінування ч. 5 ст. 152 КК виключається (наприклад, гвалтівник знає, що потерпіла особа є повією або раніше зазнавала сексуального насильства, однак спроб вчинити самогубство не здійснювала). Не можна інкримінувати ч. 5 ст. 152 КК і в тому випадку, коли причиною самогубства потерпілої особи стало жорстоке ставлення до неї з боку чоловіка (дружини) або близьких родичів, які дорікали їй аморальною поведінкою, що й стало приводом для зґвалтування. Самогубство родичів потерпілої особи, які знали про те, що сталося, не може обтяжувати відповідальність гвалтівника, оскільки ці віддалені.

З погляду встановлення причинового зв'язку між зґвалтуванням та його наслідками викликає інтерес приклад із судової практики, описаний у літературі. Г. вчинив насильницький статевий акт з В. у полі, скориставшись її безпорадним станом. Потім він одягнув на потерпілу частину одягу, який зняв з неї раніше, поклав В. на копу, притрусив соломомою і пішов додому. Все це відбувалося вночі. Через деякий час В. опритомніла, пішла додому, але заблукала, зайшла в болото і потонула. Засудження Г. за зґвалтування, що спричинило особливо тяжкі наслідки, було безпідставним, оскільки смерть потерпілої не знаходилась у причинному зв'язку із вчиненим зґвалтуванням.

Водночас самогубство родичів або інших осіб, вчинене в процесі зґвалтування, у тому числі з метою його припинення, слід розглядати як тяжкий наслідок зґвалтування – за умови відповідного психічного ставлення до цієї події з боку винуватого. При груповому зґвалтуванні, поєднаному зі знущанням з потерпілої особи, гвалтівники можуть і повинні передбачати, що потерпіла особа може накласти на себе руки.

Свідоме поставлення потерпілої особи в небезпеку зараження вірусом імунodefіциту людини або іншої невиліковної інфекційної хвороби, якщо захворювання після зґвалтування не настало, не визнається тяжким наслідком зґвалтування. Вчинене у цьому випадку треба кваліфікувати за сукупністю злочинів – відповідною частиною ст. 152 і ч. 1 ст. 130.

Тяжкі наслідки можуть бути викликані діями як гвалтівника, так і потерпілої особи (наприклад, реакцією останньої на злочин стало те, що вона накладає на себе руки або спричиняє собі тілесні ушкодження, намагаючись уникнути сексуального проникнення). У разі, коли при зґвалтуванні чи замаху на цей злочин смерть потерпілої особи настала внаслідок її власних дій (наприклад, вона вистрибнула з транспортного засобу під час руху й отримала смертельні ушкодження), дії винуватого охоплюються ч. 5 ст. 152 і додаткової кваліфікації за ст. 119 не потребують.

Заподіяння при вчиненні зґвалтування умисного тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілої особи, охоплюється ч. 5 ст. 152 і додаткової кваліфікації за ч. 2 ст. 121 не потребує (конкуренція цілого і частини). Якщо зґвалтування або замах на зґвалтування поєднані із заподіянням тяжкого тілесного ушкодження, віднесеного до такого не за наслідками, то ці дії також повинні тягнути відповідальність за ч. 5 ст. 152.

Такий підхід ґрунтується на тому, що КК не встановлює диференційовану відповідальність за різновиди тяжкого тілесного ушкодження. Небезпека для життя в момент заподіяння характеризує у складі злочину, передбаченого ст. 121, не як суспільно небезпечне діяння, а як суспільно небезпечні наслідки. Тяжке тілесне ушкодження, віднесене до такого за ознакою небезпечності для життя в момент заподіяння, не є формальним складом злочину, у зв'язку з чим його заподіяння повинне розглядатися як прояв тяжких наслідків зґвалтування.

Умисне вбивство ч. 5 ст. 152 не охоплюється. Дії особи, яка в процесі зґвалтування або відразу після нього вчинила умисне вбивство потерпілої особи, у судовій практиці кваліфікуються за п. 10 ч. 2 ст. 115 (вбивство, поєднане зі зґвалтуванням) і ст. 152 (інкримінування тієї чи іншої частини статті КК про зґвалтування залежить від наявності в діях винуватого кваліфікуючих (особливо кваліфікуючих) ознак цього злочину).

За вказаних обставин смерть потерпілої особи не може розглядатись як прояв тяжких наслідків зґвалтування; інакше умисне спричинення смерті потерпілому буде двічі інкриміноване винуватому, а це порушуватиме принцип недопустимості подвійного інкримінування (ч. 1 ст. 61 Конституції України, ч. 3 ст. 2 КК).

Традиційний підхід, у межах якого вчинене утворює зазначену сукупність злочинів, виходить з того, що: умисне вбивство не є способом вчинення зґвалтування, а зґвалтування, своєю чергою, – способом вчинення умисного вбивства; зґвалтування не охоплюється об'єктивною стороною (не містить ознак) умисного вбивства і навпаки; вказані злочини посягають на різні безпосередні об'єкти та вчиняються різними діяннями, а тому потребують самостійної юридичної оцінки; у п. 10 ч. 2 ст. 115 передбачено відповідальність за злочин, який

не є складеним (термін «поєднаний» треба розуміти так, що ним позначено не істотні ознаки явища, яким є конкретний склад злочину, а наявність умов існування цього явища; діяння, вказані в п. 10 ч. 2 ст. 115, не перебувають у субординаційній залежності, притаманній складеному злочині). Відповідно, у цьому разі слід вести мову не про конкуренцію частини і цілого, а про сукупність злочинів, за якої жодна з кримінально-правових заборон не охоплює вчинене повністю.

Звідси випливає, що п. 10 ч. 2 ст. 115, а не п. 9 ч. 2 цієї статті має застосовуватись, зокрема, у випадках, коли винуватий вчиняє вбивство з метою полегшити вчинення зґвалтування, з помсти за вчинений потерпілою особою опір, у зв'язку зі схильністю гвалтівника до садизму або для того, щоб приховати вчинене раніше зґвалтування. Даючи кримінально-правову оцінку умисному вбивству з метою задовольнити статеву пристрасть з трупом, слід виходити з того, що немає підстав розглядати таке задоволення статевої пристрасті як посягання на статеву свободу чи статеву недоторканність людини і, відповідно, визнавати скоєне зґвалтуванням чи сексуальним насильством.

Кваліфікація зазначеної поведінки має здійснюватись за сукупністю злочинів – за п. 9 ч. 2 ст. 115 (вбивство з метою полегшити вчинення іншого злочину) і за відповідною частиною ст. 297 (наруга над тілом померлого). Якщо особа вчинила умисне вбивство з метою задовольнити статеву пристрасть з трупом, однак сам акт некрофілії здійснити не встигнула, то вчинене повинне кваліфікуватись за п. 9 ч. 2 ст. 115, ч. 1 ст. 14 і відповідною частиною ст. 297. Якщо винуватий, вчинивши вбивство під час подолання опору потерпілого, вчиняє сексуальне проникнення в його тіло, не усвідомлюючи, що потерпілий вже загинув, то вчинене має розцінюватись як умисне вбивство, поєднане із зґвалтуванням, і додатково – як замах на зґвалтування. Відповідно до ч. 2 ст. 15 такий замах є закінченим, а з погляду кримінально-правової доктрини він є замахом на так званий непридатний об'єкт.

Якщо сексуальне проникнення відбувається за добровільною згодою сторін, однак в його процесі один із партнерів (будучи, наприклад, схильним до садизму) застосовує до іншого фізичне насильство, то кваліфікація за ст. 152 повинна виключатись, а вчинене може розглядатись як злочин проти здоров'я особи. Кримінально-правова оцінка заподіяння шкоди здоров'ю особи у цьому разі, серед іншого, має ґрунтуватись на врахуванні наявності (відсутності) згоди потерпілого як обставини, що виключає злочинність діяння. кваліфікації та вдосконалення кримінального закону.

Садизм – девіація, за якої сексуальне задоволення настає в процесі заподіяння сексуальному партнеру болю, принижень, тілесних ушкоджень.

Примушування особи до зайняття проституцією із застосуванням насильства, яке набуло вигляду зґвалтування, потребує кваліфікації за ст. 303 і ст. 152. Поєднане із зґвалтуванням посягання на здоров'я людей під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів має кваліфікуватись за сукупністю злочинів, передбачених ст. 152 і ст. 181. Зґвалтування, поєднане з незаконним проникненням до житла чи до іншого володіння особи, потребує кваліфікації за сукупністю злочинів, передбачених ст. 152 і ст. 162.

Примушування до участі у створенні порнографічних творів і зображень, якщо при цьому вчиняється зґвалтування акторів, треба кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст. 152 і ст. 301. Заволодіння майном особи, потерпілої від зґвалтування, потребує додаткової кваліфікації за нормами КК про відповідальність за злочини проти власності.

Злочин, передбачений ч. 4 ст. 152, а так само злочин, передбачений ч. 4 ст. 153, треба відмежовувати від злочину, караного за ст. 155, у ч. 1 якої наразі йдеться про природні або неприродні статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, вчинені повнолітньою особою.

Статтю 155 викладено в редакції Закону «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо захисту дітей від сексуальних зловживань та сексуальної експлуатації» №2334-VIII від 14.03.2018. Цим Законом реалізовано ідею заміни статево незрілого стану, введеного ще за часів панування радянської правової доктрини, на більш наочний і менш суперечливий в аспекті встановлення віковий критерій². Роль останнього відіграє 16-річний вік. У Пояснювальній записці до законопроекту, згодом ухваленого як Закон №2334-VIII від 14.03.2018, заміна статево незрілого стану на віковий критерій подавалась, серед іншого, як результат виконання Україною міжнародно-правових рекомендацій щодо встановлення «чіткого мінімального віку статевого повноліття» (ст. 18 Лансаротської 1 Принагідно слід вказати на те, що використання в цьому разі формулювання «природні або неприродні статеві зносини» не лише порушує правило єдності законодавчої термінології в межах розділу IV Особливої частини КК, а й не узгоджується з поняттям «діяльність сексуального характеру з дитиною», яким оперує Лансаротська конвенція. 2 Згідно з попередньою редакцією ст. 155 потерпілою від злочину, передбаченого цією статтею КК, визнавалась особа жіночої або чоловічої статі, яка не досягла статевої зрілості. Статева зрілість – це такий фізіологічний стан організму людини, досягнення якого дозволяє їй належним чином і без шкідливих наслідків для здоров'я виконувати репродуктивну функцію).

У цій статті йдеться про вік, до досягнення якого забороняється займатися діяльністю сексуального характеру з дитиною. Тобто мається на увазі вік, із досягненням якого пов'язується здатність особи висловлювати згоду на участь у сексуальній діяльності. Таким чином, ст. 18 Лансаротської конвенції вимагала криміналізувати зайняття діяльністю сексуального характеру з дитиною, яка не досягла передбаченого законодавством віку, оскільки подібна діяльність вважається (презюмується) такою, що здійснюється без згоди дитини через її вік, а не з міркувань турботи про фізіологічний аспект статевого здоров'я неповнолітнього, як це передбачала попередня редакція ст. 155.

Статева зрілість полягає у завершенні формування організму чоловіка чи жінки, коли статеве життя, а для жінок, крім того, запліднення, вагітність, пологи та годування дитини, є фізіологічно нормальною функцією і не завдає шкоди подальшому розвитку організму. З одного боку, вжите у тексті попередньої редакції ст. 155 поняття статево незрілого стану дозволяло врахувати стан індивідуального розвитку конкретного потерпілого, проте, з іншого, створювало небезпеку об'єктивного інкримінування, адже встановлення статевої

зрілості шляхом проведення судово-медичної експертизи ускладнювало (щоб не сказати – унеможливлювало) усвідомлення винуватою особою цієї ознаки потерпілого.

Вітчизняні Правила проведення судово-медичних експертиз (обстежень) з приводу статевих станів в бюро судово-медичної експертизи, в основу яких покладені Правила судово-медичної акушерсько-гінекологічної експертизи, затв. МОЗ СРСР у 1966 р., не враховують расових, етнічних, регіональних та еволюційних особливостей статевого дозрівання.

Водночас на строки статевого дозрівання впливають у тому числі спадковість, расові і географічні фактори. Сказане, як видається, слугувало ще одним аргументом на користь відмови від вказівки у тексті КК на статевонезрілу особу. Тому і не дивно, що здійснена на підставі Закону № 2334-VIII від 14.03.2018 зміна описання потерпілого від злочину, передбаченого ст. 155, не дістала одностайної підтримки фахівців.

Застосовуючи ст. 155, слід враховувати, що ця стаття КК перебуває в змістовній колізії з ч. 4 ст. 152 і ч. 4 ст. 153 (варто уточнити – у частині поєднаних із добровільною згодою дій сексуального характеру, вчинених повнолітньою особою стосовно малолітнього потерпілого).

Системне і телеологічне тлумачення положень КК, який закріплює фактично два «віки згоди», врахування різниці в шкоді, заподіюваній малолітнім та особам, яким не виповнилось 16 років, унаслідок передчасних статевих зносин, а, отже, в суспільній небезпеці порівнюваних злочинних дій дозволяє зробити висновок про те, що вчинення відповідних сексуальних дій стосовно малолітньої потерпілої особи потребує кваліфікації за ч. 4 ст. 152 або ч. 4 ст. 153.

Отже, потерпілим від злочину, передбаченого ст. 155, має визнаватись лише та особа, якій вже виповнилось 14 років, але яка ще не досягла 16-річного віку.

Ч. 1 ст. 155, викладена в редакції Закону № 2334-VIII від 14.03.2018, не містить доречного у цьому разі застереження на кшталт «за відсутності ознак складів злочинів, передбачених статтями 152–154 цього Кодексу». 2 Стаття 155 у новій редакції залишає для регулювання лише «діапазон», в якому потерпілій особі від 14 до 16 років. Фактично створена ситуація паралельного існування складів злочинів (статті 152, 153, 155), що описують однакові діяння і містять кардинальний рівень караності.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ

Вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи (згвалтування)

Основним безпосереднім об'єктом згвалтування залежно від того, хто є потерпілим від цього злочину, слід визнавати статеву свободу чи статеву недоторканість особи, а додатковими об'єктами – зокрема, належний фізичний і психічний розвиток неповнолітніх, тілесну і психічну недоторканність, честь і гідність особи.

Під статевою свободою слід розуміти право особи самостійно обирати собі партнера для сексуального спілкування, форму такого спілкування, зокрема, не допускаючи у цій сфері примусу, свободу на самовизначення у статевого спілкуванні

Потерпілою від зґвалтування може бути особа як жіночої, так і чоловічої статі.

Вагінальне, анальне або оральне проникнення в тіло іншої особи визнається зґвалтуванням як у тому разі, коли воно поєднується із застосуванням фізичного насильства, погрозою його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи, так і в інших випадках відсутності її добровільної згоди на таке проникнення.

Зґвалтування визнається закінченим з моменту проникнення статевого члена чоловіка, іншого органу людини (наприклад, руки чи пальця) або певного предмета в один із трьох природних отворів потерпілої особи незалежно від того, чи вдалося винуватому збудити та (чи) задовольнити свою статеву пристрасть.

2. Ст. 153 КК України «Сексуальне насильство»

Стаття 153. Сексуальне насильство

1. Вчинення будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи (сексуальне насильство) –

карається позбавленням волі на строк до п'яти років.

2. Сексуальне насильство, вчинене повторно або особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених статтями 152, 154, 155 цього Кодексу, або вчинення таких діянь щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, або щодо особи у зв'язку з виконанням цією особою службового, професійного або громадського обов'язку, або щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності, –

карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років.

3. Сексуальне насильство, вчинене групою осіб, або сексуальне насильство щодо неповнолітньої особи –

карається позбавленням волі на строк від п'яти до семи років.

4. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо особи, яка не досягла чотирнадцяти років, незалежно від її добровільної згоди –

караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.

5. Дії, передбачені частинами першою, другою, третьою або четвертою цієї статті, що спричинили тяжкі наслідки, –

караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років.

Нова редакція коментованої статті не оперує позбавленням юридичної визначеності і морально застарілим словосполученням «задоволення статевої пристрасті неприродним способом». Вказівка на «неприродність» статевого зносин виглядала анахронізмом у світлі здобутків сучасної сексології та сексопатології. Використання згаданого звороту у попередній редакції ст. 153 змушувало робити застереження про те, що кримінальна караність поведінки, передбаченої цією

статтею КК, визначається не так званою неприродністю способів задоволення статевої пристрасті, можливою гомосексуальною спрямованістю чи аморальністю дій, а їхнім насильницьким характером. З іншого боку, термін «неприродний» на сучасному етапі не повинен сприйматись як такий, що несе на собі негативне морально-оціночне навантаження. Для цілей кримінально-правової регламентації він означає лише спосіб сексуального контакту, відмінний від «природного» (вагінального) контакту, фізіологічно (природно) спрямованого на виконання однієї з головних біологічних функцій людини – зачаття дитини; «неприродність» (екстравагіанальність) форм сексуального контакту не є синонімом збоченства, аморальності тощо.

Так, український законодавець виходить з того, що здійснюваний на добровільних засадах гомосексуалізм, тобто сексуальний потяг до осіб своєї статі, має розглядатись не як діяння, заборонене під загрозою настання кримінальної відповідальності, а як особливий стан організму людини, нетипова сексуальна поведінка.

Певні біологічні форми, за допомогою яких відбувається сексуальне спілкування між людьми, у суспільстві можуть визнаватися аморальними, але мають ставати предметом кримінально-правового регулювання лише у тому разі, коли вони, зачіпаючи соціальний бік сексуальних стосунків, посягають на статеву свободу чи статеву недоторканність особи, її честь і гідність, належний розвиток неповнолітніх тощо.

Об'єктивні, суб'єктивні та кваліфікуючі (особливо кваліфікуючі) ознаки сексуального насильства збігаються з такими ж ознаками зґвалтування, за винятком того, що об'єктивна сторона складу розглядуваного злочину охоплює лише такі дії сексуального характеру, які не полягають у проникненні в тіло іншої (як вже зазначалось, потерпілої) особи.

Відповідно, диспозиція ч. 1 ст. 153 носить описово-відсильний характер. Вирішальну роль для наявності складу злочину «сексуальне насильство» відіграє не стільки застосування насильства –фізичного або психічного, використаний у диспозиції ч. 1 ст. 153 зворот «вчинення будь-яких насильницьких дій сексуального характеру...», скільки відсутність добровільної згоди потерпілої особи на вчинення щодо неї дій сексуального характеру за винятком тих, які означають проникнення в один із трьох природних отворів її тіла.

З урахуванням того, що насильницькі дії з добровільною згодою не поєднуються, а насильство – лише один із чинників, які зумовлюють відсутність добровільної згоди потерпілої особи, вказівка на насильницький характер сексуальних дій потребує виключення з ч. 1 ст. 153.

При цьому злочин, вчинений із використанням безпорадного стану потерпілої особи, коли волевиявлення останньої не придушується, а просто ігнорується, лише з певною часткою умовності міг називатись насильницьким.

До зазначених у статті 153 КК дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи, можуть бути віднесені, зокрема: сім'явипорскування на зовнішні геніталії жінки навіть із наступним заплідненням (якщо це не поєднується з проникненням статевого члена чоловіка у піхву жінки); тертя по зовнішніх геніталіях жінки, її губах і сідницях язиком, руками,

статевим членом, штучним фалосом чи іншим предметом (за умови, що органи «насильника» чи предмети навколишнього світу не вводяться в піхву, рот чи анальний отвір потерпілої особи); мацання геніталій руками; фроттаж (тертя тілом чоловіка об тіло жінки задля отримання сексуального збудження і задоволення); кунілінгус – оральна стимуляція жіночих геніталій; анілінгус – оральна стимуляція входу в анальний отвір; вестибулярний коїтус – притуляння чоловічого статевого члену до входу у піхву жінки; введення статевого органу чоловіка між молочними залозами жінки; міжстегновий коїтус; орогенітальний контакт жінки з чоловіком; лесбійство – форма задоволення статевої пристрасті жінки шляхом вчинення нею різноманітних дій сексуального характеру з іншою жінкою (орогенітальні контакти, у тому числі двосторонні і кунілінгус, вплив на ерогенні зони за допомогою різних предметів, тертя геніталіями однієї жінки об геніталії іншої жінки тощо; гомосексуальні контакти між жінками можна поділити на орогенітальні, ороанальні, мануальні і фалозамінювальні).

Йдеться, таким чином, про різноманітні дії (акти) сексуального характеру, спрямовані на збудження та (або) задоволення статевої пристрасті винуватої особи, які, за загальним правилом, передбачають її фізичний контакт із тілом іншої (потерпілої) особи, але не означають проникнення в це тіло.

Акт зоофілії, поєднаний, наприклад, із застосуванням фізичного насильства чи погрози його застосування до власника відповідної тварини, не будучи посяганням на статеву свободу (статеву недоторканність) людини, диспозицією ст. 153 не охоплюється.

Сказане стосується, зокрема, ситуацій, коли: особа з метою задоволення своєї статевої пристрасті: займається самомастурбацією, спостерігаючи за фізичним мордуванням потерпілого, здійснюваним за вказівкою цієї особи, або займається тим саме у присутності оголеної особи, яка перебуває в безпорадному стані; завдавши ножем удар в область молочних залоз або геніталій жертви, смоче та облизує її рани, третється об них статевим членом тощо. Оскільки статеву свободу (статеву недоторканність) потерпілої особи у подібних випадках не страждає, а злочинне посягання спрямоване на здоров'я іншої людини, інкримінування ст. 153 у подібних випадках має виключатись.

Взагалі слід зазначити, що диспозиція ч. 1 ст. 153, викладеної в редакції Закону № 2227-VIII від 06.12.2017, яка містить вказівку на вчинення будь-яких дій сексуального характеру, залишається настільки універсальною (щоб не сказати – розпливчастою), що дає можливість охопити найрізноманітніші девіантні форми сексуальної поведінки (за винятком, щоправда, сексуального проникнення, притаманного складу злочину «зґвалтування»).

З огляду на сказане, висловлена щодо попередньої редакції ст. 153 теза про нагальну потребу в уточненні кола злочинних дій, охоплюваних цією кримінально-правовою нормою, продовжує зберігати актуальність і щодо оновленої ст. 153 КК (попри виправдане відображення цією статтею КК різноманіття сексуальних практик).

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ

Об'єктивні, суб'єктивні та кваліфікуючі (особливо кваліфікуючі) ознаки сексуального насильства збігаються з такими ж ознаками зґвалтування, за

винятком того, що об'єктивна сторона складу розглядуваного злочину охоплює лише такі дії сексуального характеру, які не полягають у проникненні в тіло іншої (як вже зазначалось, потерпілої) особи.

3. Ст. 154 «Примушування до вступу в статевий зв'язок»

Стаття 154. Примушування до вступу в статевий зв'язок

1. Примушування особи без її добровільної згоди до здійснення акту сексуального характеру з іншою особою –

карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців.

2. Примушування особи без її добровільної згоди до здійснення акту сексуального характеру з особою, від якої потерпіла особа матеріально або службово залежна, –

карається штрафом до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до двох років.

3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, поєднані з погрозою знищення, пошкодження або вилучення майна потерпілої особи чи її близьких родичів, або з погрозою розголошення відомостей, що ганьблять її чи близьких родичів, –

караються обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк.

Відповідно до Закону «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8.09.2005 особи, винні в порушенні вимог законодавства про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, несуть цивільну, адміністративну та кримінальну відповідальність згідно із законом. Різновидом зазначеного порушення визнаються сексуальні домагання – дії сексуального характеру, виражені словесно (погрози, залякування, непристойні зауваження) або фізично (доторкання, поплескування), що принижують чи ображають осіб, які перебувають у відносинах трудового, службового, матеріального чи іншого підпорядкування.

Зі ст. 40 Стамбульської конвенції випливає, що країни – учасниці Конвенції вправі самотійно визначати, будуть вони відносити сексуальні домагання до кримінально караних дій чи застосовуватимуть щодо такої небажаної для жертви поведінки сексуального характеру, що принижує людську гідність, адміністративні або інші правові санкції. Йдеться про сексуальне домагання у формі небажаної вербальної, невербальної або фізичної поведінки сексуального характеру, метою або наслідком якої є порушення гідності особи, зокрема, шляхом створення залякувального, ворожого, принизливого або образливого середовища.

Примушування до вступу в статевий зв'язок є підстави визнати одним із проявів сексуальних домагань (при тому, що наразі вказане примушування може констатуватись і за відсутності будь-якої залежності (підпорядкування) потерпілого від винуватого – за наявності горизонтальних зв'язків між людьми). Сексуальні домагання, не пов'язані з примушуванням, передбаченим ст. 154, на сьогодні не утворюють підстави для кримінальної відповідальності.

Вдосконалення ст. 154 на підставі Закону № 2227-VIII від 06.12.2017 полягало, зокрема, в такому:

а) диспозиція ч. 1 цієї статті КК позбавлена казуїстичної вказівки на матеріальну і службову залежність потерпілої особи від винуватого (зазначена залежність, будучи характеристикою кваліфікованого складу кримінального правопорушення, не впливає на наявність основного складу кримінального правопорушення);

Акцент на намірі винуватого порушити гідність потерпілої особи через створення подібного небезпечного середовища, відображений у вдосконаленій ст. 154, міг би надати правозастосувачам орієнтири для розмежування примушування до вступу в статевий зв'язок і злочинів, передбачених ст. 152, ст. 153.

Основна проблема, що постає у зв'язку зі встановленням кримінальної відповідальності за сексуальні домагання, полягає в складності чітко визначити і коректно відобразити в тексті КК ті ознаки сексуальних домагань, що не пов'язані з фізичними контактами або вербальними чи конклюдентними діями, які не мають на меті примусити потерпілу особу здійснити акт сексуального характеру (залицання, чіпляння, доторкання, жести, словесні коментарі тощо).

Ст. 154 КК, на відміну від п. «с» ч. 1 ст. 36 Стамбульської конвенції, не містить застереження про те, що злочином визнається примушування до здійснення акту сексуального характеру з третьою особою (треба так розуміти – не з тим, хто здійснює примушування).

До речі, різновидом сексуального насильства, поняття якого закріплено в п. 15 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7.12.2017, визнається примушування до акту сексуального характеру з третьою особою. Відсутність вказівки на третю особу у диспозиції ч. 1 зміненої ст. 154 – свідчення непослідовності законодавця в частині імплементації положень Стамбульської конвенції і ґрунт для неоднаковості судової практики.

В юридичній літературі зазначалось, що якби неоднозначно витлумачене словосполучення «ті самі дії, поєднані з...», використане в диспозиції ч. 2 попередньої редакції ст. 154, у законодавчому порядку було замінено зворотом «примушування жінки або чоловіка до вчинення статевого акту або іншої дії сексуального характеру, поєднане ...», погроза шантажного або майнового змісту доречно відігравала б роль не кваліфікуючої ознаки відповідного кримінального правопорушення, а способу самостійного злочинного посягання на статеву свободу особи.

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 154, є статевая свобода або статевая недоторканність особи, а додатковими обов'язковими об'єктами кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 цієї статті, – альтернативно – власність, честь і гідність особи.

Потерпілим від кримінального правопорушення є особа жіночої або чоловічої статі (інший законодавчий підхід виглядав би як гендерна дискримінація).

Примушування до вступу в статевий зв'язок належить до числа кримінальних правопорушень, кримінальне провадження щодо яких здійснюється у формі приватного обвинувачення (ч. 1 ст. 477 КПК). Оскільки добровільна згода особи,

якій не виповнилось 14 років, у законодавчому порядку визнана фікцією, «нерезультативне» примушування такої особи до здійснення акту сексуального характеру має розцінюватись як замах на злочин, передбачений ст. 152 (ст. 153) КК.

З об'єктивної сторони розглядуване кримінальне правопорушення виражається у примушуванні особи до здійснення акту сексуального характеру з іншою особою. Під актом сексуального характеру треба розуміти дію сексуального характеру – як пов'язану з проникненням в один із природніх отворів іншої людини, так і не пов'язану з таким проникненням.

Таким чином, є підстави констатувати часткову невідповідність назви ст. 154 диспозиціям її частин 1–3, адже поняття «статевий зв'язок» є вузьчим за поняття «акт сексуального характеру». Кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 154, визнається примушування до одноразового або неодноразових сексуальних актів незалежно від їх гетеро- або гомосексуальної спрямованості.

Із буквального тлумачення ч. 1 ст. 154 випливає, що іншою особою, вказаною у цій нормі, слід визнавати як того, хто здійснює примушування, так і будь-яку іншу особу

Якщо потерпіла особа добровільно погоджується на одні форми сексуальних контактів, але заперечує проти інших, то її примушування до них, за наявності підстав, також утворює склад розглядуваного кримінального правопорушення.

Використаний у ч. 1 і ч. 2 ст. 154 зворот «примушування особи без її добровільної згоди до здійснення акту сексуального характеру...» видається некоректним, бо примушування як таке вже вказує на відсутність добровільної згоди потерпілої особи на вчинення щодо неї певної дії. Більше того: у наведеному законодавчому формулюванні вказівка на відсутність добровільної згоди особи займає не «своє» місце, спотворюючи логіку п. с) ч. 1 ст. 36 Стамбульської конвенції, який зобов'язує криміналізувати примушування іншої особи до здійснення, без згоди, актів сексуального характеру з третьою особою.

Це означає, що умислом винуватого має охоплюватись усвідомлення неприйнятності для потерпілого тих дій, які спонукають останнього до здійснення актів сексуального характеру з третьою особою. Водночас не мають правового значення такі обставини, як: 1) прийнятність чи неприйнятність для потерпілого самих актів сексуального характеру з третьою особою (наявність його добровільної згоди на здійснення таких актів); 2) усвідомлення чи неусвідомлення попередніх фактів винуватим.

Як наслідок, висловлюється припущення про те, що ч. 1 ст. 154 КК буде застосовуватись, зокрема, й тоді, коли акти сексуального характеру є прийнятними для потерпілого. І така ситуація виправдано розцінюється як прояв надмірної та невиправданої криміналізації.

В результаті потерпіла особа обмежується у можливості діяти за своєю волею (остання при цьому повністю не придушується), будучи вимушеною обрати той варіант поведінки, який суперечить її бажанням. Характер примушування у диспозиції ч. 1 ст. 154 не конкретизовано.

Звідси, однак, не випливає, що примушування, передбачене цією кримінально-правовою нормою, може набувати будь-якого вигляду. Адже примушування до здійснення акту сексуального характеру з іншою особою з

використанням при цьому елементів матеріальної або службової залежності слід кваліфікувати за ч. 2 ст. 154, а примушування, поєднане з погрозою знищенням, пошкодженням або вилученням майна потерпілої особи чи її близьких родичів, а так само погрозою розголошення відомостей, що ганьблять потерпілу особу чи її близьких родичів, – за ч. 3 ст. 154.

При цьому слід враховувати, що зміст погрози визначений у ч. 3 ст. 154 казуїстично. Тому, погрози майнового або шантажного характеру, які не охоплюються диспозицією цієї кримінально-правової норми, можуть розцінюватись як примушування, що підлягає кваліфікації за ч. 1 ст. 154.

Йдеться, зокрема, про погрозу:

а) розголосити відомості, які особа бажає зберегти в таємниці, але які немає підстав визнавати такими, що ганьблять її чи близьких родичів;

б) розголосити відомості, які ганьблять особу, яка є близькою для потерпілого, але не є його близьким родичем (зокрема, це можуть бути інші ніж близькі родичі члени сім'ї;

в) знищити, пошкодити або вилучити майно близької особи, яка не перебуває з потерпілим у родинних стосунках.

Висновок про інкримінування ч. 1 ст. 154 слід робити і в тому разі, коли примушування до здійснення акту сексуального характеру з іншою особою набуває вигляду погрози обмежити права, свободи і законні інтереси потерпілої особи – за умови, що таке обмеження змістовно не охоплюється диспозиціями ч. 2 і ч. 3 ст. 154 (наприклад, обмежити свободу пересування або вільного вибору місця проживання, залишити без одягу та грошей у віддаленій місцевості, відмовити у працевлаштуванні).

Згідно з п. 1 ч. 1 ст. 3 КПК близькі родичі та члени сім'ї – це чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі.

Вочевидь, не можна виключати зі способів примушування до вступу у статевий зв'язок і погрозу застосування фізичного насильства. Так, якщо суб'єкт, погрожуючи застосуванням фізичного насильства і не намагаючись у такий спосіб вчинити дію сексуального характеру за своєю участю, примушує інших осіб вступити між собою в статевий зв'язок (вчинити один щодо іншого акт сексуального характеру), то вчинене посягання на статеву свободу потерпілих осіб утворює щонайменше склад розглядуваного кримінального правопорушення.

Примушування, каране за ст. 154, може здійснюватись у будь-якій формі (усно, письмово, з використанням засобів зв'язку тощо), адресуватись потерпілій особі як безпосередньо, так і через третіх осіб. За наявності підстав, дії, які розцінюються як примушування до здійснення акту сексуального характеру з іншою особою, потребують додаткової кваліфікації за відповідними нормами КК. Діяння, передбачене ст. 154 КК, сконструйоване законодавцем як кримінальне правопорушення з усіченим складом, який визнається закінченим з моменту

здійснення на волю потерпілої особи психічного тиску у певних формах. На це, серед іншого, вказує використання іменника, утвореного від дієслова недоконаного виду, – «примушування».

Традиційно у зв'язку з визначенням моменту закінчення розглядуваного кримінального правопорушення робився висновок про те, що та обставина, що потерпіла особа погодилися на вчинення щодо неї дії сексуального характеру або, навпаки, відхилили домагання, не впливає на кваліфікацію вчиненого за ст. 154 КК, але може бути врахована при призначенні покарання.

«Нерезультативне» примушування, вчинене тим, хто мав намір здійснити акт сексуального характеру з потерпілою особою, одночасно утворює і склад закінченого кримінального правопорушення, передбаченого ст. 154 КК, і (залежно від характеру цього акту).

Водночас складно пояснити, чому примушування потерпілого до здійснення акту сексуального характеру з іншою особою, яке супроводжувалось фізичним насильством, охоплюється ч. 1 ст. 154 та, відповідно, має каратись менш суворо, ніж примушування, яке супроводжувалось погрозою розголошення відомостей, що ганьблять особу чи її близьких родичів (ч. 3 ст. 154). Вчинене у такому випадку з урахуванням спрямованості умислу на вчинення більш тяжкого злочину пропонується кваліфікувати лише за відповідними частинами ст. 15, ст. 152 (153). У розглядуваній ситуації відсутня ідеальна сукупність злочинів, бо посягання відбувається на один і той саме безпосередній об'єкт і, зокрема, однорідна шкода заподіюється одному і тому ж потерпілому.

Примушування до акту сексуального характеру, скоєне тим, хто безпосередньо після цього вчинив такий акт з потерпілою особою («результативне» примушування), має кваліфікуватись лише за ст. 152 (ст. 153). У цьому разі примушування відіграє роль чинника, що забезпечує недобровільність акту сексуального характеру.

Пропонована кримінально-правова оцінка враховує доктринальне правило кваліфікації кримінальних правопорушень при конкуренції «частини та цілого» і вироблений судовою практикою підхід щодо підпорядкованого характеру розпусних дій при вчиненні інших статевих злочинів.

Суб'єкт кримінального правопорушення розглядуваного злочину – загальний. Виняток – суб'єкт злочину, передбаченого як ч. 2 ст. 154, який є спеціальним: це особа, від якої жінка або чоловік матеріально чи службово залежні.

Мається на увазі те, що розпусні дії з потерпілою особою, вчинені безпосередньо перед зґвалтуванням, сексуальним насильством або статевими зносинами з особою, яка не досягла 16-річного віку, охоплюються відповідними частинами статей 152, 153, 155, оскільки у подібних випадках розбещення неповнолітніх з урахуванням спрямованості умислу винуватого розглядається лише як етап у вчиненні інших статевих кримінальних правопорушень.

Натомість наявність істотного розриву у часі між розпусними діями і вчиненням стосовно однієї й тієї ж потерпілої особи іншого статевих кримінального правопорушення, що виключає переростання одного злочинного діяння в інше, означає, що вчинене треба кваліфікувати за сукупністю відповідних кримінальних правопорушень.

У ч. 1 попередньої редакції ст. 154 передбачалась відповідальність за примушування жінки чи чоловіка до вступу в статевий зв'язок природним чи неприродним способом особою, від якої жінка чи чоловік матеріально або службово залежні. Звідси робився логічний висновок про те, що жінка або чоловік може примушуватись до вступу в статевий зв'язок як з винуватим, так і з іншою особою (знайомий, родич, керівник тощо).

При цьому для кваліфікації за ст. 154 не мало значення, чи знав про вчинене примушування той, з ким потерпіла особа вступила в сексуальний контакт. У ч. 2 ст. 154, викладеної в редакції Закону № 2227-VIII від 06.12.2017, йдеться про примушування особи до здійснення акту сексуального характеру з особою, від якої потерпіла особа матеріально або службово залежна. Таке законодавче формулювання дозволяє стверджувати, що склад кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 154, утворює примушування потерпілої особи до здійснення акту сексуального характеру саме і тільки з винуватим (тим, хто вчиняє кримінально каране примушування).

Примушування до здійснення акту сексуального характеру з третьою особою з використанням при цьому елементів матеріальної або службової залежності, яке не охоплюється згаданою кримінально-правовою нормою, слід кваліфікувати за ч. 1 ст. 154.

З'ясована диференціація кримінальної відповідальності, яку слід визнати невинуватою (несправедливою), стала результатом непродуманості відповідного законодавчого формулювання. Дії того, хто вчинив акт сексуального характеру з жінкою або чоловіком, знаючи про те, що вони примушені до цього, відповідальність за ст. 154 не тягнуть. Водночас дії особи, яка, маючи намір вступити з потерпілою особою у сексуальний контакт, підбурює іншу особу вчинити примушування жінки або чоловіка до здійснення з нею акту сексуального характеру, слід кваліфікувати за ч. 4 ст. 27 і ст. 154 (її ч. 1 або ч. 3).

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом.

Кваліфікованим видом кримінального правопорушення є примушування особи до здійснення акту сексуального характеру з особою, від якої потерпіла особа матеріально або службово залежна (ч. 2 ст. 154).

Наявність матеріальної або службової залежності означає, що потерпілий, обираючи той чи інший варіант своєї поведінки, вимушений орієнтуватись на інтереси винуватого.

Матеріальна залежність передусім означає, що матеріальна допомога з боку суб'єкта злочину виступає єдиним, основним або істотним джерелом існування потерпілої особи (це питання факту), а позбавлення такої допомоги здатне поставити жінку або чоловіка у скрутне майнове становище.

Матеріальна залежність має місце, наприклад, тоді, коли жінка або чоловік перебуває на утриманні винуватого, проживає на його житловій площі, а також коли дії винуватого спроможні іншим чином викликати істотне погіршення майнового становища потерпілої особи (йдеться, наприклад, про відносини цивільного боргу, відносини між спадкодавцем і спадкоємцем). Відносини матеріальної залежності можуть виникати на підставі закону (СК, ЦК тощо), однак,

пов'язувати наявність такої залежності саме і тільки з правовим обов'язком однієї особи надати відповідну допомогу іншій означало б обмежувальне тлумачення КК та ігнорування різноманітності життєвих ситуацій. Таким чином, ознаками матеріальної залежності з погляду застосування ч. 2 ст. 154 є її дійсність (реальність) та істотність.

Службова залежність означає, що:

а) потерпіла особа є підлеглою винуватого по службі (роботі);

б) потерпіла особа підлягає службовому контролю з боку винуватого (наприклад, ревізор і комірник);

в) реалізація істотних інтересів потерпілої особи залежить від поведінки винуватого по службі (роботі) (наприклад, науковий керівник і аспірант, викладач і студент, слідчий та обвинувачений, комендант гуртожитку та особа, яка в ньому мешкає, ув'язнений і працівник установи відбування покарання).

Наприклад, про примушування до здійснення акту сексуального характеру з особою, від якої потерпіла особа службово залежна, є підстави говорити у тому разі, коли педагог, який, систематично відмовляючи у виставленні позитивних оцінок учню за наявності в останнього належних знань, водночас натякає на поліпшення успішності, якщо учень погодиться на вчинення дій сексуального характеру.

Не утворює складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 154, примушування до здійснення акту сексуального характеру, яке здійснюється шляхом використання матеріальної або службової залежності не жінки або чоловіка, з якими планується вступити у сексуальний контакт, а їхніх близьких родичів або інших осіб. Буквальне тлумачення ч. 1 ст. 154 дозволяє стверджувати, що таке примушування не охоплюється й цією кримінально-правовою нормою.

Відповідальність за ч. 2 ст. 154 настає лише за умови, що вплив на потерпілу особу здійснювався з використанням її матеріальної або службової залежності від винуватого, що слід визнати способом вчинення розглядуваного злочину. Примушування у цьому разі за своїм змістом включає в себе відкриту або завуальовану погрозу настання для потерпілої особи небажаних (негативних) для неї наслідків (позбавити утримання або можливості проживати на житловій площі, звільнити з роботи, зменшити зарплату, перевести на нижчеоплачувану посаду тощо).

Вказана погроза може поєднуватись із вчиненням дій, здатних викликати небажані для потерпілої особи наслідки. Натомість пропозиції вступити в статевий зв'язок, настійливі прохання, поєднані з обіцянками створити кращі матеріальні чи службові умови (наприклад, призначити на більш високооплачувану посаду), наданням подарунків і пільг, домагання, які не поєднуються з погрозами використати залежність і тим самим завдати істотних неприємностей і втрат, не утворюють складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 154.

У подібних випадках вплив на волю людини позбавлений характеру примушування, а тому більш доречно вести мову про переконання, спонукування, не про вимушеність, а про вигідність здійснення акту сексуального характеру (відбуваються своєрідні торги за тіло людини – зваблювання останньої, яке за КК кримінальним правопорушенням не визнається).

Відсутнє примушування з погляду кваліфікації за ст. 154 і тоді, коли висловлюється погроза вчинити стосовно особи законні дії (наприклад, притягнути її, за наявності підстав, до дисциплінарної відповідальності). Якщо примушування до здійснення акту сексуального характеру здійснюється з використанням іншої (тобто відмінної від матеріальної та службової) залежності потерпілої особи від винуватого, то вчинене може кваліфікуватись за ч. 1 ст. 154.

Наприклад, бухгалтер примушує керівника аудиторської компанії вступити з ним у статевий зв'язок, погрожуючи тим, що у протилежному випадку розголосить відомості про фінансову та податкову звітність клієнтів компанії.

Особливо кваліфікованим видом кримінального правопорушення (ч. 3 ст. 154) є примушування, поєднане з погрозою:

1) знищення, пошкодження або вилучення майна потерпілої особи чи її близьких родичів;

2) розголошення відомостей, що ганьблять її чи близьких родичів.

У цих випадках погроза виступає способом вчинення розглядуваного злочину. Під погрозою знищити (пошкодити) майно у ч. 3 ст. 154 слід розуміти погрозу довести майно, яке належить потерпілій особі або її близьким родичам на праві приватної власності, до повної (часткової) непридатності цього майна за його цільовим призначенням.

Погроза вилучити майно – це погроза протиправним шляхом (наприклад, шляхом крадіжки, грабежу або розбою) назавжди або тимчасово позбавити власника належного йому майна. Не має значення, чи мала винувата особа насправді намір і можливість реалізувати висловлену погрозу. Важливо лише, щоб залякування було сприйняте потерпілою особою як таке, що може бути реально здійснене. Для кваліфікації діяння за ст. 154 також не має значення, коли саме винуватий погрожує заподіяти майнову шкоду потерпілій особі або її близьким родичам (негайно після відмови здійснити акт сексуального характеру або через деякий час). Реалізація вказаних погроз майнового характеру виходить за межі складу розглядуваного злочину і потребує додаткової кваліфікації за нормами розділу VI Особливої частини КК.

Погроза розголосити відомості, що ганьблять потерпілу особу або її близьких родичів, – це погроза повідомити у будь-який спосіб певним особам (навіть одній особі) або невизначеному колу осіб дані про потерпілу особу або її близьких родичів, їхні дії або дії, вчинені щодо них, які потерпіла особа бажає зберегти у таємниці і розголошення яких здатне принизити честь і гідність людини (дані про інтимні сторони життя, венеричні захворювання, аморальні вчинки, наприклад, подружню зраду, злочинну діяльність тощо). Ступінь достовірності відомостей для наявності шантажу, караного за ч. 3 ст. 154, значення не має, тобто відомості можуть бути як справжніми, так і вигаданими.

Визнання конкретних відомостей такими, що ганьблять особу, питання факту, яке слід вирішувати як з урахуванням ставлення потерпілого до відповідної погрози, так і з огляду на вимоги суспільної моралі. Використання звороту «відомості, що ганьблять...» безпідставно звужує коло даних, здатних використовуватись для примушування жінки або чоловіка до вступу у статевий зв'язок. Адже відомості, за допомогою яких чиниться психічний тиск на потерпілу

особу, можуть і не стосуватись непривабливих подробиць особистого життя людини, її професійної чи іншої діяльності і, відповідно, можуть і не принижувати честь і гідність людини (наприклад, відомості про те, що особа свого часу виступила інформатором правоохоронних органів, відомості про релігійну належність, наявність у людини усиновлених дітей або про наявність певного медичного діагнозу, не пов'язаного із венеричними хворобами чи СНІДом).

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 154, є статевая свобода або статевая недоторканність особи, а додатковими обов'язковими об'єктами кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 цієї статті, – альтернативно – власність, честь і гідність особи.

Потерпілим від кримінального правопорушення є особа жіночої або чоловічої статі (інший законодавчий підхід виглядав би як гендерна дискримінація).

Примушування, каране за ст. 154, може здійснюватись у будь-якій формі (усно, письмово, з використанням засобів зв'язку тощо), адресуватись потерпілій особі як безпосередньо, так і через третіх осіб. За наявності підстав, дії, які розцінюються як примушування до здійснення акту сексуального характеру з іншою особою, потребують додаткової кваліфікації за відповідними нормами КК. Діяння, передбачене ст. 154 КК, сконструйоване законодавцем як кримінальне правопорушення з усіченим складом, який визнається закінченим з моменту здійснення на волю потерпілої особи психічного тиску у певних формах. На це, серед іншого, вказує використання іменника, утвореного від дієслова недоконаного виду, – «примушування».

4. ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ СТ. 155 «СТАТЕВІ ЗНОСИНИ З ОСОБОЮ, ЯКА НЕ ДОСЯГЛА ШІСТНАДЦЯТИРІЧНОГО ВІКУ» КК УКРАЇНИ

Статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку (ст. 155 КК України)

Основним безпосереднім об'єктом цього злочину (ст. 155 КК) є статевая недоторканість особи і належний фізичний, психічний і соціальний розвиток неповнолітнього.

Згідно з попередньою редакцією ст. 155 КК потерпілою від злочину, передбаченого цією статтею, визнавалась особа жіночої або чоловічої статі, яка не досягла статевої зрілості.

З одного боку, вжите в тексті КК поняття статевонезрілого стану дозволяло врахувати стан індивідуального розвитку конкретного потерпілого, проте, з іншого, створювало небезпеку об'єктивного інкримінування, адже встановлення статевої зрілості шляхом проведення судово-медичної експертизи ускладнювало (щоб не сказати – унеможлиблювало) усвідомлення винуватою особою цієї ознаки потерпілого. Були можливі такі результати відповідного судово-медичного обстеження: особа не досягла статевої зрілості і не може здійснювати статеві акти;

особа не досягла статевої зрілості, але може здійснювати статеві акти; особа досягла статевої зрілості повністю.

Статева зрілість – це такий фізіологічний стан організму людини, досягнення якого дозволяє їй належним чином і без шкідливих наслідків для здоров'я виконувати репродуктивну функцію. Статева зрілість полягає в завершенні формування організму чоловіка чи жінки, коли статеве життя, а для жінок, крім того, запліднення, вагітність, пологи та годування дитини, є фізіологічно нормальною функцією і не завдає шкоди подальшому розвитку організму.

При встановленні статевої зрілості враховується сукупність таких ознак:

а) загальний фізичний розвиток;

б) розвиток зовнішніх і внутрішніх статевих органів; в) для особи жіночої статі – здатність до статевих зносин, запліднення, виношування плоду, розродження (пологів) і годування дитини, а для особи чоловічої статі – здатність до статевих зносин та запліднення.

Настання статевої зрілості відбувається не в один день, а поступово, протягом кількох років; її досягненню передуює період статевого дозрівання, який зазвичай триває 3–5 років. На строки ж статевого дозрівання впливають у т. ч. спадковість, расові і географічні фактори. Законом від 14 березня 2018 р. № 2334-VIII врешті-решт реалізовано ідею заміни статево незрілого стану, введеного ще за часів панування радянської правової доктрини, на більш наглядний і менш суперечливий в аспекті встановлення віковий критерій.

Причому роль останнього доречно відіграє 16-річний вік («вік згоди» має визначатись з урахуванням того моменту, коли початок сексуального життя за середньостатистичними показниками вже не шкодить належному фізичному, психічному і соціальному розвитку неповнолітніх), а не, наприклад, шлюбний вік (в Україні це 18 років – як для жінок, так і чоловіків).

На користь законодавчої зміни описання потерпілого від розглядуваного злочину вказує і співвідношення його безпосередніх об'єктів. Та обставина, що КПК (п. 5 ч. 2 ст. 242) продовжує зобов'язувати шляхом проведення експертизи встановлювати статеву зрілість потерпілої особи в кримінальних провадженнях щодо злочинів, передбачених ст. 155 КК, є проявом законодавчої неузгодженості, що підлягає усуненню (пріоритет – за нормою матеріального кримінального права).

Щоправда, це саме можна сказати про вказівку на особу, яка не досягла 14-річного віку, у викладених у редакції Закону від 6 грудня 2017 р. № 2227-VIII статтях КК про відповідальність за зґвалтування та сексуальне насильство. Застосовуючи ст. 155 КК, треба, серед іншого, ураховувати те, що ця стаття КК перебуває у змістовній колізії з ч. 4 ст. 152 і ч. 4 ст. 153 КК (варто уточнити – у частині поєднаних із добровільною згодою дій сексуального характеру, вчинених повнолітньою особою стосовно малолітнього потерпілого).

Системне і телеологічне тлумачення положень КК, урахування очевидної різниці в шкоді, заподіюваній малолітнім та особам, яким не виповнилось 16 років, унаслідок передчасних статевих зносин, а отже, у суспільній небезпеці порівнюваних злочинних дій дозволяє зробити висновок про те, що вчинення

відповідних сексуальних дій стосовно малолітньої потерпілої особи потребує кваліфікації за ч. 4 ст. 152 або ч. 4 ст. 153 КК.

Отже, потерпілим від злочину, передбаченого ст. 155 КК, має визнаватись лише та особа, якій вже виповнилось 14 років, але яка ще не досягла 16-річного віку.

Об'єктивна сторона злочину полягає у природних або неприродних статевих зносинах з потерпілою особою. З погляду кваліфікації вчиненого за ст. 155 КК під природними статевими зносинами слід розуміти природний (гетеросексуальний) статевий акт або коїтус (його поняття розкривалось при аналізі складу злочину «зґвалтування»), а під неприродними статевими зносинами – відмінні від коїтусу дії сексуального характеру, причому як пов'язані з проникненням в один природних отворів тіла потерпілої особи, так і не пов'язані з таким проникненням.

На користь відповідного традиційного (щоб не сказати – морально застарілого) описання злочинної поведінки особи в аналізованій статті КК можна зазначити, що термін «неприродний» на сучасному етапі не повинен сприйматись як такий, що несе на собі негатив (ч. 2 ст. 5 КК) не має зворотної дії в часі.

Злочин, передбачений ст. 155 КК, визнається закінченим з початку вчинення хоча б однієї дії сексуального характеру. Не виключається можливість замаху на вчинення цього злочину (наприклад, суб'єкту не вдалося вчинити природний статевий акт через фізіологічні чинники).

На кваліфікацію діяння за ст. 155 КК не впливає те, були статеві зносини одноразовими, неодноразовими або тривали більш-менш значний проміжок часу, набувши, наприклад, форми фактичного шлюбу. Водночас кількість дій сексуального характеру, вчинених з особою, якій не виповнилось 16 років, і час, протягом якого відбувалися статеві зносини, повинні братись до уваги при призначенні покарання (п. 3 ч. 1 ст. 65 КК).

Мотивами такої згоди особи, яка не досягла 16-річного віку, на статеві природні або «неприродні» зносини з нею можуть бути цікавість, бажання привернути до себе увагу партнера, намір задовольнити свою статеву пристрасть, корисливі спонукання тощо. Природні та «неприродні» статеві зносини при вчиненні злочину, передбаченого ст. 155 КК, не повинні поєднуватись із застосуванням фізичного насильства, погрозою його застосування або з використанням безпорадного стану, а так само з іншим примушуванням потерпілої особи, введенням її в оману тощо.

На противагу вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла 16-річного віку, залежно від змісту цих дій має кваліфікуватись за відповідними частинами ст. 152 або ст. 153. Якщо особа, яка не досягла 16-річного віку, але якій виповнилось 14 років, була спочатку зґвалтована, а потім добровільно погодилась на вступ у статеві зносини, то дії винуватого треба кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст. 152 і ст. 155.

Суб'єкт злочину – особа чоловічої або жіночої статі, якій виповнилось 18 років. Оскільки Закон від 14 березня 2018 р. № 2334-VIII скасував злочинність аналізованого діяння, вчиненою особою, яка не є повнолітньою, то в цій частині він має зворотню дію в часі. Обґрунтованість такої законодавчої зміни зумовлена тим, що для особи, якій виповнилось 16 років, очевидно є антисоціальна

спрямованість насильницьких дій сексуального характеру, але від неї важко вимагати, щоб вона виступала контролером сексуальної поведінки іншого неповнолітнього.

Усвідомлювати суспільну небезпеку злочину проти неповнолітнього може лише дорослий. Крім цього, якщо під кримінально-правовою охороною перебуває не лише статевая недоторканість особи, а й належний (у т. ч. статевий) розвиток усіх учасників статевих зносин, то кожного з них треба визнавати потерпілим. До того ж ст. 18 Конвенції РЄ про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, вказуючи на необхідність криміналізації зайняття діяльністю сексуального характеру з дитиною, яка не досягла передбаченого законодавством віку статевого повноліття, водночас містить застереження про те, що це положення не поширюється на врегулювання статевих стосунків між неповнолітніми, які здійснюються за взаємною згодою. Якщо злочин, передбачений ст. 155 КК, набуває вигляду природних статевих зносин, то стать винуватої особи має бути протилежною статі потерпілої особи.

Вчинення злочину спеціальним суб'єктом – близьким родичем або членом сім'ї, а так само особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього, – є підставою для інкримінування ч. 2 ст. 155 КК.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом. Помилка щодо досягнення особою, з якою здійснювались статеві зносини, 16-річного віку, відповідальність за Статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку 75 ст. 155 КК виключає (фактична помилка в об'єкті посягання).

Наприклад, це може мати місце у випадку того чи іншого порушення статевого дозрівання, зумовленого патологією ендокринної системи або генетичними аномаліями. Подібне питання кваліфікації висвітлювалось при аналізі складу злочину «зґвалтування» (його суб'єктивної сторони).

Кваліфікуючими ознаками злочину (ч. 2 ст. 155 КК) є вчинення його: 1) близьким родичем або членом сім'ї, а так само особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього;

2) спричинення безплідності або інших тяжких наслідків.

Примітка ст. 155 КК відсилає до п. 1 ч. 1 ст. 3 КПК, згідно з яким близькі родичі та члени сім'ї – це чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у т. ч. особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі.

Порядок визначення походження дитини від батьків залежно від того, чи перебувають вони у шлюбі, внесення відповідних записів до документів про народження дитини, а також порядок оспорування батьківства і материнства встановлено законом. СК також містить правила визначення походження дитини, народженої в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій. Лише генетичний зв'язок між жінкою, яка виступила донором яйцеклітини, і дитиною не дає правових підстав визнавати таку жінку матір'ю. Сурогатна мати

юридично також не вважається матір'ю дитини. У певних випадках батьківство або материнство може бути визнане за рішенням суду.

З іншого боку, за ч. 2 ст. 155 КК можуть нести відповідальність і ті батьки, які у встановленому порядку були позбавлені батьківських прав. Вітчимом вважається нерідний батько – чоловік рідної матері дитини, а мачухою – нерідна мати – дружина рідного батька дитини, з якою вони проживають однією сім'єю. Якщо шлюб з батьком (матір'ю) дитини припинено внаслідок його (її) смерті, то вдова (вдівець), який залишається спільно проживати з дитиною, буде і надалі для останньої мачухою (вітчимом). У випадку розірвання шлюбу з батьком (матір'ю) дитини колишня дружина (колишній чоловік) уже не може вважатись мачухою (вітчимом) для дитини, навіть якщо вона (він) продовжує проживати з нею спільно.

Відповідно до СК опіка і піклування встановлюються над дітьми, які залишились без батьківського піклування (батьки померли, визнані в судовому порядку безвісно відсутніми, померлими, недієздатними або обмежено дієздатними, позбавлені батьківських прав, відбувають покарання у місцях позбавлення волі, тривалий час хворіють тощо), і мають на меті забезпечення виховання таких дітей, а також захист їх особистих немайнових і майнових прав та інтересів. Різниця між поняттями опіки і піклування, яка не має значення з точки зору виховання підопічних дітей, зумовлена неоднаковим обсягом визначеної ЦК дієздатності осіб у віці до 14 років (малолітніх) і від 14 до 18 років (неповнолітніх).

Опікун – це призначена органом опіки та піклування або судом за її згодою повнолітня дієздатна особа, яка здійснює опіку над дитиною, котрій не виповнилось 14 років, а піклувальник – це зазначена особа, яка здійснює піклування над дитиною у віці від 14 до 18 років. Якщо позбавлена батьківського піклування дитина, яка не має опікуна чи піклувальника, постійно проживає в дитячому закладі або закладі охорони здоров'я, то функції опікуна чи піклувальника щодо неї покладаються на адміністрацію закладу і виконуються його керівником (директор, завідувач, головний лікар).

З погляду застосування ч. 2 ст. 155 КК до опікунів і піклувальників не можуть бути віднесені ті, хто відповідно до ЦК здійснює опіку і піклування над визнаними недієздатними або обмежено дієздатними повнолітніми особами, оскільки останні не визнаються потерпілими від розглядуваного злочину. До осіб, на яких покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього, слід відносити, зокрема: патронатного вихователя; прийомних батьків і батьків-вихователів дитячого будинку сімейного типу; особу, яка на правових підставах здійснює виховання малолітньої дитини або нагляд за нею на підставі договору (няня, гувернантка, домашній вчитель та ін.); відповідних працівників закладів охорони здоров'я, навчальних, позашкільних навчальних та інших закладів, зобов'язаних наглядати за дітьми і піклуватись про них (лікарні, будинки дитини, школи, дитячі садочки, оздоровчі табори, дитячі будинки, дитячі будинки-інтернати, школи-інтернати, притулки для дітей тощо).

У певних випадках обов'язок утримувати своїх малолітніх і неповнолітніх онуків закон покладає на діда і бабу, а обов'язок утримувати малолітніх і неповнолітніх братів і сестер – на повнолітніх братів і сестер. Незважаючи на це, дід, баба, повнолітні брати і сестри не можуть бути визнані особами, на яких

покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього, як цього вимагає ч. 2 ст. 155 КК, оскільки СК не покладає на вказаних осіб (на відміну, зокрема, від батьків) такі особисті немайнові і відмінні від майнових (утримання) обов'язки, як обов'язки виховувати дитину, піклуватись про її здоров'я, фізичний, духовний і моральний розвиток, навчання.

Однак, дід, баба, повнолітні брати і сестри згідно з КПК визнаються близькими родичами, а тому можуть нести відповідальність за ч. 2 ст. 155 КК. Безплідність – це нездатність особи жіночої або чоловічої статі до запліднення, а в особи жіночої статі це також нездатність до виношування плоду та розродження (пологів).

Безплідність може бути зумовлена механічними ушкодженнями статевих органів дівчини або хлопця, перенесеними інфекційними хворобами. Наприклад, до механічних ушкоджень жіночих статевих органів, що призводять до безплідності, відносять ушкодження пристінка піхви, піхви, шийки матки, стінок матки тощо. Безплідність у чоловіків може настати в результаті ушкодження отвору сечовивідного каналу, печеристих тіл статевого члена, передміхурової залози, сім'яних міхурців, яєчок тощо. Причиною безплідності може бути перенесена як жінками, так і чоловіками нервово-психологічна травма, яка спричиняється передчасними статевими зносинами. Безплідність за ознакою втрати репродуктивної функції охоплюється поняттям тяжких тілесних ушкоджень.

До інших тяжких наслідків, за наявності хоча б одного з яких дії винуватого повинні кваліфікуватись за ч. 2 ст. 155 КК, потрібно відносити, зокрема, тяжке тілесне ушкодження (у частині, що не охоплюється окремо згаданою у цій нормі безплідністю), смерть або самогубство потерпілої особи, зараження вірусом імунодефіциту людини або іншої невиліковної інфекційної хвороби.

ВИСНОВКИ ДО ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ

Потерпілим від злочину, передбаченого ст. 155 КК, має визнаватись лише та особа, якій вже виповнилось 14 років, але яка ще не досягла 16-річного віку.

Об'єктивна сторона злочину полягає у природних або неприродних статевих зносинах з потерпілою особою. З погляду кваліфікації вчиненого за ст. 155 КК під природними статевими зносинами слід розуміти природний (гетеросексуальний) статевий акт або коїтус (його поняття розкривалось при аналізі складу злочину «згвалтування»), а під неприродними статевими зносинами – відмінні від коїтусу дії сексуального характеру, причому як пов'язані з проникненням в один природних отворів тіла потерпілої особи, так і не пов'язані з таким проникненням.

Суб'єкт злочину – особа чоловічої або жіночої статі, якій виповнилось 18 років.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом. Помилка щодо досягнення особою, з якою здійснювались статеві зносини, 16-річного віку, відповідальність за Статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку 75 ст. 155 КК виключає (фактична помилка в об'єкті посягання).

5. СТ. 156 «РОЗБЕЩЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ» КК УКРАЇНИ

Розбещення неповнолітніх

Стаття 16 Конвенції ООН про права дитини закріплює положення про те, що жодна дитина не може бути об'єктом свавільного або незаконного втручання у здійснення її права на особисте життя. У поняття особистого життя включаються, зокрема, емоційні, любовні і сексуально-еротичні переживання й уподобання дитини, а також її право на отримання адекватної інформації, без якої вона не зможе самостійно розпоряджатись цією складною сферою свого життя. Згідно зі ст. 22 Конвенції РЄ про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства розбещенням дітей визнається умисне спонукання дитини, яка не досягала відповідного віку, спостерігати за сексуальним насильством або діяльністю сексуального характеру, навіть якщо вона не бере в цьому участі.

Стаття 156 КК (як і ст. 155, а також ч.ч. 4 ст. 152 і ст. 153 КК) відображає на законодавчому рівні проблему педофільії – статевого відхилення, яке проявляється у прагненні вчинювати дії сексуального характеру з дітьми. Водночас слід мати на увазі, що кримінально каране розбещення неповнолітніх, здатне викликати в потерпілих від цього злочину різні статеві збочення і травмування підліткової психіки, може й не мати на меті сексуальне задоволення винуватого.

Основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 156 КК, є статевая недоторканість особи, а додатковими – належний фізичний, психічний і соціальний розвиток неповнолітніх, суспільна моральність.

Потерпілим від злочину виступає особа чоловічої або жіночої статі, яка не досягла 16-річного віку. У цьому сенсі слід констатувати часткову невідповідність назви аналізованої статті КК змісту диспозиції її ч. 1 (неповнолітньою згідно з чинним цивільним і сімейним законодавством визнається особа, котра не досягли 18-річного віку).

Розбещення малолітньої особи має кваліфікуватись за ч. 2 ст. 156 КК. Однак інкримінування цієї норми у випадку фізичного розбещення особи, якій не виповнилось 14 років, можливе тільки за умови, що скоєне не охоплюється диспозиціями ч. 4 ст. 152 і ч. 4 ст. 153 КК.

Вчинення розпусних дій фізичного характеру щодо особи, яка досягла 16-річного віку, може розглядатись як хуліганство, що відзначається винятковим цинізмом (ст. 296 КК), – за умови, що такі дії поєднуються з грубим порушенням громадського порядку, викликані прагненням продемонструвати явну неповагу до суспільства і не містять при цьому ознак складів злочинів, що посягають на статеву свободу особи (наприклад, ст. 153 КК).

З об'єктивної сторони злочин, передбачений ст. 156 КК, виражається у вчиненні різноманітних розпусних дій сексуального характеру, здатних викликати фізичне і моральне розбещення неповнолітніх потерпілих. Розпусні дії можуть бути **фізичними або інтелектуальними**; для наявності складу розглядуваного злочину вони повинні вчинятись у присутності відповідного потерпілого – як безпосередній, так і такий, що забезпечується за допомогою Інтернету чи інших засобів зв'язку, і за сприйняття потерпілим розпусних дій.

Фізичне розбещення – це, зокрема, оголення зовнішніх статевих органів винуватої або потерпілої особи, поцілунки, непристойні дотики, які викликають статеве збудження, навчання онанізму, вчинення у присутності потерпілого гетеросексуального коїтусу, мужолозтва або іншої дії сексуального характеру.

Традиційно розпусними визнавались як безконтактні дії, так і сексуальні маніпуляції з тілом й особливо статевими органами потерпілої особи, винуватого або третьої особи.

Наразі, однак, слід ураховувати, що природні або «неприродні» статеві зносини з особою, якій не виповнилось 16 років, за її добровільною згодою не визнаються фізичним розбещенням неповнолітніх із погляду відповідальності за ст. 156 КК і мають кваліфікуватись за ст. 155 КК. Водночас виокремлення і подальше існування аналізованої кримінально-правової заборони враховує, зокрема, можливість вчинення неохоплюваного диспозицією ст. 155 КК фізичного розбещення осіб, яким не виповнилось 16 років.

За наявності підстав зґвалтування або сексуальне насильство, вчинене у присутності відповідних потерпілих, може утворювати ідеальну сукупність злочинів, передбачених ст. 152 (ст. 153) і ст. 156 КК. Інтелектуальне розбещення може полягати, наприклад, у цинічних розмовах з потерпілим на сексуальні теми, у розповіді відвертих, натуралістичних сексуальних історій, фотографуванні потерпілих у різних сексуальних позах, демонстрації порнографічних предметів або примушуванні до перегляду відповідної продукції, схиленні (у т. ч. з використанням мережі Інтернет) до вчинення сексуальних дій, у т. ч. щодо винуватого. Інтелектуальні розпусні дії можуть класифіковані на: вербальні – відверто цинічні розмови, анекдоти, поради тощо; візуальні – демонстрація порнографічної книжкової, кіно-, фото- та відео продукції; аудіальні – прослуховування музичних носіїв натуралістичних сексуальних історій, пісень тощо.

За наявності підстав дії, що становлять собою інтелектуальне розбещення, потребують додаткової кваліфікації за ст. 301 КК, яка передбачає відповідальність, зокрема, за виготовлення, зберігання порнографічних предметів, їх розповсюдження серед неповнолітніх, примушування неповнолітніх до участі у створенні творів, зображень або кіно- та відеопродукції, комп'ютерних програм порнографічного характеру. Розпусні дії з потерпілою особою, вчинені безпосередньо перед зґвалтуванням, сексуальним насильством або статевими зносинами з особою, яка не досягла 16-річного віку, охоплюються відповідними частинами статей 152, 153, 155 КК, оскільки в подібних випадках розбещення неповнолітніх з урахуванням спрямованості умислу винуватого розглядається лише як етап у вчиненні інших статевих злочинів.

Наявність істотного розриву в часі між розпусними діями і вчиненням стосовно однієї й тієї ж потерпілої особи іншого статевого злочину, що виключає переростання одного злочинного діяння в інше, означає, що вчинене треба кваліфікувати за сукупністю відповідних злочинів. Якщо винуватий, маючи намір зґвалтувати неповнолітню особу або вчинити щодо неї сексуальне насильство, здійснив щодо неї розпусні дії, а закінчене зґвалтування або сексуальне насильство не вчинив з причин, не залежних від його волі, то скоєне потрібно кваліфікувати не

за ст. 156, а за відповідними частинами ст. 15, ст. 152 (ст. 153) КК (конкуренція частини і цілого). Але якщо умисел вчинити зґвалтування або сексуальне насильство виник вже після закінчення розбещення потерпілої особи, то скоєне утворює реальну сукупність відповідних злочинів.

У разі, коли розбещення неповнолітнього передувало зґвалтуванню або сексуальному насильству, від доведення до кінця якого особа добровільно відмовилась, її дії за наявності підстав слід кваліфікувати за ст. 156 КК. Розбещення неповнолітніх є закінченим злочином з моменту початку вчинення розпусних дій (формальний). Згода потерпілого на вчинення щодо нього таких дій, а так само результативність останніх на кваліфікацію за ст. 156 КК не впливають. Диспозиція ч. 1 аналізованої статті КК не виключає насильницький характер розпусних дій. Розбещення неповнолітніх, яке поєднується з побоями і мордуваннями, заподіянням тілесних ушкоджень, погрозою вбивством, зараженням вірусом імунodefіциту людини або іншої невиліковної інфекційної хвороби, слід кваліфікувати за сукупністю злочинів – за ст. 156 КК і певною нормою про кримінальну відповідальність за злочин проти життя або здоров'я особи. Розглядуваний злочин може утворювати сукупність і зі злочинами проти моральності, передбаченими ст. 301, ст. 302 або ст. 303 КК.

Суб'єктом злочину є осудна особа чоловічої або жіночої статі, яка досягла 16-річного віку. КК варто змінити таким чином, щоб суб'єктом розбещення неповнолітніх виступала повнолітня особа (аргументи на користь такого вирішення питання викладались при аналізі ст. 155 КК). У ст. 156 КК встановлено відповідальність за розпусні дії незалежно від їх гетеро- або гомосексуальної спрямованості, а тому винуватий і потерпілий можуть бути особами як однієї, так і різної статі.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом. Особливості усвідомлення винуватою особою віку потерпілої особи розкривались при аналізі складу злочину «зґвалтування».

У разі помилки особи щодо віку потерпілого відповідальність за ст. 156 КК повинна виключатись. Розпусні дії, карані за ст. 156 КК, зазвичай спрямовані на задоволення винуватим своєї статевої пристрасті, на збудження у неповнолітньої особи статевого інстинкту або його задоволення. Але мотиви цього злочину не впливають на його кваліфікацію. Розбещувач може керуватись не лише сексуальними, а й іншими спонуканнями (помста близьким, подальше втягнення у проституцію тощо).

Кваліфікуючими ознаками злочину (ч. 2 ст. 156 КК) є вчинення розпусних дій: 1) щодо малолітньої особи (нею є особа, якій на момент вчинення злочину не виповнилось 14 років); 2) членом сім'ї, близьким родичем або особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого чи піклування про нього (про таких осіб йшлося при розкритті кримінально-правової характеристики злочину, передбаченого ст. 155 КК).

Потерпілим від злочину виступає особа чоловічої або жіночої статі, яка не досягла 16-річного віку. У цьому сенсі слід констатувати часткову невідповідність назви аналізованої статті КК змісту диспозиції її ч. 1 (неповнолітньою згідно з

чинним цивільним і сімейним законодавством визнається особа, котра не досягли 18-річного віку).

З об'єктивної сторони злочин, передбачений ст. 156 КК, виражається у вчиненні різноманітних розпусних дій сексуального характеру, здатних викликати фізичне і моральне розбещення неповнолітніх потерпілих. Розпусні дії можуть бути фізичними або інтелектуальними; для наявності складу розглядуваного злочину вони повинні вчинятись у присутності відповідного потерпілого – як безпосередній, так і такий, що забезпечується за допомогою Інтернету чи інших засобів зв'язку, і за сприйняття потерпілим розпусних дій.

Суб'єктом злочину є осудна особа чоловічої або жіночої статі, яка досягла 16-річного віку. КК варто змінити таким чином, щоб суб'єктом розбещення неповнолітніх виступала повнолітня особа (аргументи на користь такого вирішення питання викладались при аналізі ст. 155 КК). У ст. 156 КК встановлено відповідальність за розпусні дії незалежно від їх гетеро- або гомосексуальної спрямованості, а тому винуватий і потерпілий можуть бути особами як однієї, так і різної статі.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом. Особливості усвідомлення винуватою особою віку потерпілої особи розкривались при аналізі складу злочину «зґвалтування».

ВИСНОВКИ ДО П'ЯТОГО ПИТАННЯ

Потерпілим від злочину виступає особа чоловічої або жіночої статі, яка не досягла 16-річного віку. У цьому сенсі слід констатувати часткову невідповідність назви аналізованої статті КК змісту диспозиції її ч. 1 (неповнолітньою згідно з чинним цивільним і сімейним законодавством визнається особа, котра не досягли 18-річного віку).

З об'єктивної сторони злочин, передбачений ст. 156 КК, виражається у вчиненні різноманітних розпусних дій сексуального характеру, здатних викликати фізичне і моральне розбещення неповнолітніх потерпілих. Розпусні дії можуть бути фізичними або інтелектуальними; для наявності складу розглядуваного злочину вони повинні вчинятись у присутності відповідного потерпілого – як безпосередній, так і такий, що забезпечується за допомогою Інтернету чи інших засобів зв'язку, і за сприйняття потерпілим розпусних дій.

Суб'єктом злочину є осудна особа чоловічої або жіночої статі, яка досягла 16-річного віку. КК варто змінити таким чином, щоб суб'єктом розбещення неповнолітніх виступала повнолітня особа (аргументи на користь такого вирішення питання викладались при аналізі ст. 155 КК). У ст. 156 КК встановлено відповідальність за розпусні дії незалежно від їх гетеро- або гомосексуальної спрямованості, а тому винуватий і потерпілий можуть бути особами як однієї, так і різної статі.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом. Особливості усвідомлення винуватою особою віку потерпілої особи розкривались при аналізі складу злочину «зґвалтування».

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Статеві кримінальні правопорушення - передбачені кримінальним законом умисні суспільно небезпечні сексуальні посягання на статеву свободу чи статеву недоторканість особи, умови нормального фізичного й морального розвитку неповнолітніх та нормальний уклад в сфері статевих відносин, що спричиняють фізичну і моральну шкоду особі, а також порушують нормальний моральний і фізичний розвиток неповнолітньої особи.

В цілому по лекції в якості висновку належить зауважити, що статеві кримінальні правопорушення представляють собою підвищений ступінь суспільної небезпеки, яка характеризується виключною аморальністю та цинічністю дій винних. Посягаючи на статеву свободу потерпілої особи або її статеву недоторканість, ці кримінальні правопорушення принижують гідність цієї особи, психічно травмують її, можуть причинити суттєву шкоду її здоров'ю.

ТЕМА № 25 КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

I. Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти власності.

II. Викрадення чужого майна:

- шляхом крадіжки;
- шляхом грабежу;
- шляхом розбою;
- вимагання чужого майна;
- шляхом шахрайства;
- привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

III. Спричинення майнової шкоди без ознак викрадення:

- шляхом обману або зловживання довірою;
- привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у неї.

IV. Некорисливі посягання на власність:

- знищення або пошкодження чужого майна;
- погроза знищення майна;
- порушення обов'язків щодо охорони майна;
- придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного кримінально протиправним шляхом.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. Ст.141. (Розділи 1, 2). З наступними змінами і доповненнями.
2. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2001. №25. Ст.31. З наступними змінами і доповненнями.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення. від 07.12.1984 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

4. Податковий кодекс України в ред. від 02.12.2010 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/435-15>.

6. Доручення НПУ від 04.01.2018 № 193/05/24-2018 «Про кваліфікацію викрадення чужого майна».

7. Про судову практику в справах про злочини проти власності. - Постанова № 10 Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/v0010700-09>

8. Наказ НПУ від 20.01.2018 № 36 «Про деякі питання взаємодії органів та підрозділів Національної поліції України в ході реалізації завдань щодо запобігання кримінальним правопорушенням на території держави, їх виявлення та розслідування».

9. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. і допов. К.: ВД «Дакор», 2018. 1360 с.

10. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України /Д.С. Азаров, В.К. Грищук, А.В. Савченко [та ін.]; За заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

11. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України, 7- ме вид., переробл. та доп / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К. Дакор, 2019. 1384с.

12. Кримінальний кодекс України з постатейним коментарем, висновками Верховного Суду : станом на 01.01.2021 / [упоряд. С. Г. Туманов]. 2ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2021. 976 с.

13. Кримінально-правова охорона особи та власності в Україні: навчальний посібник / І. Б. Газдайка-Василишин, А. О. Йосипів, М. В. Самарчук. - Львів: ЛьвДУВС, 2019. - 240 с.

14. Кримінально-правова характеристика злочинів проти власності: навчальний посібник у схемах / О. З. Мармура, О. Ф. Пасека, В. Ф. Примаченко, Т. Р. Сабанюк. - Львів: ЛьвДУВС, 2019. - 44 с.

15. Кримінальне право України (у питаннях та відповідях) : навч. посіб. / [О. М. Литвинов, Ю. В. Орлов, В. П. Ємельянов та ін.] ; за заг. ред. Ю. В. Орлова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2023. – 520 с.

16. Злочини проти власності: правова кваліфікація і методика розслідування / Хавронюк М.І., Дудоров О.О., Луцик В.В., Задоя К.П., Карчевський М.В. – Київ: Дакор, 2019. – 448 с.

17. Кваліфікація кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи: навч.посіб. / [І.О.Зінченко, О.О.Володіна] ; за заг. ред.. М.І.Панова.- Харків:Право,2019- 296 с

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Системним викладанням змісту питань даної теми допомогти вам з'ясувати (усвідомити) поняття викрадення та інших посягань на власність, їх форми та види, відмежування цих посягань від суміжних складів кримінальних правопорушень

ВСТУП

Держава зацікавлена не тільки в кримінально-правовій охороні Конституційного ладу України, основ управління в тій чи іншій області, але також і у захисті від кримінально протиправних посягань **ВЛАСНОСТІ**.

Згідно з **ст. 41 Конституції України** кожен має право володіти, користуватись і розпоряджатися своєю власністю; ніхто не може протиправно позбавлений права власності. **Ст. 13 Конституції** наголошує, що держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності.

Українська держава є суверенною у регулюванні усіх відносин власності на своїй території.

Суб'єктами права власності є український народ та інші учасники цивільних відносин: фізичні особи та юридичні особи. Учасниками цивільних відносин є: держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права (**ст.ст. 2, 318 ЦК України**).

Власність в Україні закріплена у таких формах (ст.ст. 325-327 ЦК України):

- приватна (власність фізичних та юридичних осіб);
- державна;
- комунальна

і всі форми власності є рівноправними. Держава створює рівні умови для розвитку усіх форм власності та їх захист.

Предметом розгляду цієї лекції є кримінально протиправні посягання на право приватної, комунальної і державної власності, які мають в теперішній час велике поширення і набувають тенденцію до їх зростання, спричинюючи суттєву матеріальну шкоду.

I. Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти власності

Кримінальними правопорушеннями проти власності називаються передбачені Кримінальним кодексом України діяння (статті 185-198), що посягають на економічні відносини власності.

Таким чином, родовим об'єктом кримінальних правопорушень проти власності є економічні відносини власності як закріплювані суспільством і державою можливості власника володіти, користуватися і розпоряджатися належним йому майном.

Видовими об'єктами кримінальних правопорушень проти власності є ті суспільні відносини власності, на які посягають окремі, конкретні види злочинів - крадіжки, грабежі, розбої, шахрайства і т. ін.

Безпосереднім об'єктом кримінальних правопорушень проти власності є власність окремої особи (фізичної чи юридичної).

Предметами кримінальних правопорушень проти власності є:

1. Майно - матеріальні речі, створені працею людей для задоволення матеріальних і культурних потреб, що мають вартість і ціну.
2. Гроші - національна та іноземна валюта, що знаходиться в обігові, а також інша валюта і валютні цінності.

3. Цінні папери - облігації, чеки, сертифікати, векселі, акції тощо.

Із суб'єктивних ознак кримінальних правопорушень проти власності найбільше практичне значення мають мотив і мета. Майже всі кримінальні правопорушення проти власності вчинюються із корисливих мотивів з метою неправомірного збагачення, нелегального набуття майна, грошей, цінностей; з інших спонукань (помсти, кар'єризму, хуліганства) можуть бути скоєні лише два кримінальних правопорушення - погроза знищення чужого майна (ст. 195 КК) і умисне знищення або пошкодження чужого майна (ст. 194 КК).

З урахуванням способу вчинення, а також мотиву і мети всі кримінальні правопорушення проти власності розподіляються на три групи:

1. Викрадення чужого майна (грошей, цінностей). Такими є: крадіжка (ст. 185 КК), грабіж (ст. 186 КК), шахрайство (ст. 190 КК), привласнення, розтрата і заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК), розбій (ст. 187 КК), вимагання (ст. 189 КК). Ці кримінальні правопорушення характеризуються протиправним корисливим заволодінням чужим майном, поєднаним з вилученням цього майна з володіння власника.

2. Спричинення власникові майнової шкоди. Це також корисливі посягання на власність, але вони не мають ознак викрадення – спричинення майнової шкоди обманом або зловживанням довір'я (ст. 192 КК), привласнення знайденого або такого, що випадково опинилося у винного, чужого майна (ст. 193 КК). Ці кримінальні правопорушення вчинюються також з корисливих мотивів, але вони не поєднані з безпосереднім вилученням чужого майна із володіння власника.

3. Некорисливі посягання на власність. До них належать умисне знищення або пошкодження чужого майна (ст. 194 КК), необережне знищення чужого майна (ст. 196 КК), злочинно недбале ставлення до охорони чужого майна (ст. 197 КК), а також погроза знищення чужого майна (ст. 195 КК).

Окремим кримінальним правопорушенням, віднесеним до розділу VI «Кримінальні правопорушення проти власності», є передбачений ст. 198 КК злочин, який безпосередньо на економічні відносини власності не посягає, а лише сприяє посяганням на власність.

Не обіцяне заздалегідь придбання чи збут майна, що було викраденим (крадіжкою, грабежем, розбоєм чи шахрайством або іншим чином), надає кримінальному правопорушнику суттєву допомогу у реалізації здобутого злочинном, оскільки у злочинця часто немає проблеми вкрати, а є проблема реалізації викраденого.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, суспільна сутність і шкідливість кримінальних правопорушень проти власності полягає у тому, що вони руйнують, пошкоджують чи зовсім знищують економічні відносини власності, позбавляють власника можливостей володіти, користуватися і розпоряджатися своїм майном. Одним із способів захисту права власності з боку держави є кримінально-правова охорона його від кримінально протиправних посягань на нього. В Розділі VI Особливої частини КК розміщені статті, які передбачають кримінальну відповідальність за різні види кримінально протиправних посягань на чуже майно, незалежно від форм

власності. Ці кримінальні правопорушення за певними ознаками з урахуванням мотиву й мети поділяються на три групи.

II. Викрадення чужого майна

Викраденням у кримінальному праві називається корисливе, протиправне і неоплатне заволодіння чужим майном або іншими предметами власності з метою звернути їх у свою власність. Немає ніяких підстав вважати ознакою викрадення вилучення майна із фондів власника, оскільки така його властивість визначається заволодінням майна, яке без вилучення неможливе

Предметами викрадення можуть бути:

- 1) майно;
- 2) гроші;
- 3) цінні папери, які вже перебувають у власності певної особи.

Предметом викрадення може бути майно:

а) яке вже знаходилося у майнових фондах організації, установи чи підприємства, вже перейшло у власність особи на законних підставах чи фактично було у її володінні. Не може бути предметом викрадення те майно (речі), яке ще не надійшло в фонди організації, а лише повинно було їй передане (податок, мито тощо), або такі речі, які вже вибули із цих фондів на законних підставах;

б) передане власником для тимчасового користування службовим особам або приватним особам, для службового користування, для перевезення, переробки, ремонту тощо;

в) вилучене з фондів організації чи іншої особи без законних підстав (викрадене - тому - викрадення викраденого теж викрадення);

г) вилучене з природного стану із застосуванням і витратами праці, яке має грошову вартість та ціну (речі, видобуті із надр, виготовлені, вирощені і т. ін.). Не можуть бути предметом викрадення дикоростучі рослини та їх плоди, не вилучені із природного стану корисні копалини, дикі тварини, птахи;

д) речі, які перебувають у приватній власності громадян і були передані на зберігання, для перевезення або іншої мети організації чи установі, яка несе за них матеріальну відповідальність;

е) предметом шахрайства є не тільки майно, а і право на нього (надання права вимагати виконання зобов'язань, документи, які надають право на отримання майна тощо), а предметом вимагання - і будь-які дії майнового характеру (передача майнових вигод або відмова від них, відмова від права на майно тощо).

Не можуть бути предметом викрадень:

1) речі, які були викинуті власником через відсутність потреби в них, тобто як речі йому непотрібні (деякі відходи виробництва, не здатні задовольнити якусь потребу в них тощо), що не мають ніякої економічної, господарської або культурної чи іншої корисної цінності. Заволодіння такими речами викраденням не визнається, оскільки відносин власності не порушує;

2) документи, які не є цінними паперами - квитанції, накладні, чеки, вимоги тощо. При певних умовах викрадення такого документа може бути

готуванням до викрадення майна. При відповідних умовах викрадення документа кваліфікується за ст. 357 КК;

3) речі, вилучені з цивільного обігу - зброя, наркотики, радіоактивні матеріали, а також предмети, що знаходяться в могилі чи на могилі.

Викрадення цих предметів утворює самостійні злочини, передбачені ст. 263, 265, 267, 305-321 КК.

Корисливий мотив - обов'язкова ознака викрадення. Без корисливості викрадення немає. Корисливий мотив не виключається і тоді, коли викрадене майно передається іншим, третім особам, а також тоді, коли інші особи (при викраденні групою осіб) діяли за іншими спонуканнями.

Вимагання вважається закінченим з моменту пред'явлення вимоги, поєднаної з погрозою застосувати насильство, пошкодити чи знищити майно, незалежно від досягнення винною особою поставленої мети.

Якщо викрадення чиниться з охоронюваної території, то воно вважається закінченим з того моменту, коли викрадене майно було винесене за межі території, оскільки воно вже вилучено з володіння власника, і винна особа має реальну можливість ним скористатися чи розпорядитися (продати, віддати, поміняти і т. ін.).

Таким чином, у всіх випадках, крім розбою, викрадення визнається закінченим при наявності двох умов:

1) заподіяння власникові майнові шкоди (майна немає, немає можливості його використовувати чи розпоряджатися ним);

2) незаконного збагачення винного за рахунок чужого (викраденого) майна.

Поняття «викрадення» є родове, поєднуюче спільні ознаки цілої низки посягань на чужу власність - крадіжки, грабежі, розбої, шахрайства, привласнення тощо. Різноманітні види викрадень відрізняються способом їх вчинення. Способи викрадень визначені законом:

1) крадіжка - таємно (ст. 185 КК),

2) грабіж - відкрито та з застосуванням насильства (ст. 186 КК);

3) розбій - нападом (ст. 187 КК);

4) шахрайство - обманом (ст. 190 КК);

5) привласнення чи розтрата - зловживанням довір'ям відносно чужого майна (ст. 191 КК);

6) вимагання - психічного насильства (погроз та шантажу) - (ст. 189 КК);

7) зловживання службовим становищем - (ч. 2 ст. 191 КК).

Чинне законодавство України передбачає кваліфікуючі ознаки, за наявністю яких викрадення визнається вчиненим при обтяжуючих обставинах.

Вказані ознаки можна розділити на дві групи:

1. загальні - притаманні всім викраденням;

2. особливі - притаманні тільки деяким, окремим способам викрадень.

Загальними кваліфікуючими ознаками викрадень є:

а) повторність;

б) вчинення викрадення за попередньою змовою групою осіб;

- в) у великих розмірах;
- г) вчинення викрадення у особливо великих розмірах.

Особливими чи спеціальними кваліфікуючими ознаками викрадень є:

- а) викрадення вчинене з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище - ч. 3 ст. 185, ч. 3 ст. 186, ч. 3 ст. 187 КК;
- б) викрадення з застосуванням насильства - ч. 2 ст. 186, Ч. 1 ст. 187, ч. 3 і 4 ст. 187, ч. 4 ст. 189 КК;
- в) викрадення, поєднане із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень - ч. 4 ст. 187, ч. 4 ст. 189 КК;
- г) викрадення, яке завдало значної шкоди потерпілому - ч. 3 ст. 185, ч. 3 ст. 186, ч. 2 ст. 187, ч. 2 ст. 190, ч. 1 ст. 192 КК;
- д) викрадення, яке завдало великої шкоди потерпілому чи спричинило інші тяжкі наслідки - ч. 4 ст. 187 КК;
- е) викрадення у великих чи особливо великих розмірах - ч. 5 ст. 185, ч. 5 ст. 186, ч. 4 ст. 187, ч. 4 ст. 189, ч. 4 ст. 190, ч. 5 ст. 191 КК;
- ж) викрадення, вчинене організованою групою - ч. 5 ст. 185, ч. 5 ст. 186, ч. 4 ст. 187, ч. 4 ст. 189, ч. 4 ст. 190, ч. 5 ст. 191 КК.

Повторність як кваліфікуюча ознака викрадення передбачена частинами 2-ми статей 185, 186, 189, 190 КК. Поняття повторності надається у частині 1 примітки до ст. 185 КК. Викрадення, вчинене способом крадіжки (ст. 185), грабежу (ст. 186), розтрата, привласнення чи зловживанням службовим станом (ст. 191), та шахрайство (ст. 190) визнається вчиненим повторно, якщо йому передувало вчинення цією особою якого-небудь із цих кримінальних правопорушень або кримінальних правопорушень, передбачених статтями 187, 262 КК.

Згідно з законом викрадення визнається повторним:

1. У випадках закінченого попереднього злочину, готування до нього чи замаху на нього.
2. Як тоді, коли винна особа була виконавцем попереднього кримінального правопорушення, так і тоді, коли вона брала в ньому участь в ролі пособника, підбурювача чи організатора.
3. Злочин визнається повторним незалежно від того, чи була особа притягнена до відповідальності за попереднє кримінальне правопорушення, чи була вона за нього засуджена, чи відбувала за нього покарання і відбула його. Викрадення визнається повторним незалежно від того - від різних чи від одного власника вилучалось майно (гроші), окрім випадків, коли викрадення було продовжуваним.

Продовжуваним викраденням визнається неодноразове незаконне безоплатне вилучення чужого майна, що складається з кількох тотожних кримінально протиправних дій, які мають загальну мету незаконного заволодіння майном, що охоплюються єдиним умислом винного і становлять у своїй сукупності одне кримінальне правопорушення.

Повторність розбою має особливості. Розбій (ст. 187 КК) вважається повторним тільки тоді, коли йому передувало вчинення такого самого

кримінального правопорушення (передбаченого ст. 187 КК) чи бандитизму (ст. 257 КК).

Не утворюють повторності:

1 Викрадення, відносно яких закінчилися строки давності (ст. 49 КК) чи за які судимість знята або погашена (ст. 89-91 КК).

2. Продовжуване викрадення, яке утворюють кілька тотожних дій, поєднаних єдиним умислом.

3. Замах на викрадення з наступною добровільною відмовою від закінчення кримінального правопорушення (ст. 17 КК).

4. Повторення раніше невдалої спроби викрасти те ж саме майно чи ту ж саму річ.

Вчинення викрадення за попередньою змовою групою осіб має свої особливості. Ця кваліфікуюча обставина характеризується двома головними ознаками:

1) вчинення викрадення групою не менше двох суб'єктів, які безпосередньо брали участь в цьому кримінальному правопорушенні. Співучасть у викраденні, яке було вчинене одним виконавцем кримінального правопорушення, не утворює групи. Для визнання групи не потрібно доводити її стійкості, міцної поєднаності та особливої організованості.

Викрадення кваліфікується як вчинене групою осіб залежно від того, чи інші учасники кримінального правопорушення на підставі ч. 2 ст. 22 КК підлягають відповідальності.

2) наявність попередньої, до початку викрадення змови між членами групи про вчинення викрадення.

Розмір шкоди, заподіяної викраденням квитків до театрів, оплачених талонів єдиного державного фонду на паливні та мастильні матеріали, одноразових проїзних автобусних чи тролейбусних квитків, визначається за їх номінальною вартістю і кваліфікується як закінчене кримінальне правопорушення.

При визначенні розміру викрадення враховується:

1) все майно, викрадене з одного і того самого місця, одним і тим самим способом;

2) все майно, викрадене групою осіб, незалежно від частки кожного із співучасників;

3) все майно (та гроші) використане, реалізоване чи повернене.

Згідно з пунктом 4 примітки до 4 ст. 185 КК викрадення чужого майна визнається вчиненим в особливо великих розмірах, якщо воно вчинено однією особою чи групою осіб на суму, яка у шістьсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

При визначенні особливо великого розміру викрадення враховуються:

1 Всі викрадення, вчинені винним, незалежно від витоку, способу, форми і часу вчинення кримінального правопорушення.

2. Вся вартість викраденого групою осіб незалежно від частки, отриманої кожним співучасником (вирішальним є не розмір прибутку кожного злодія, а розмір заподіяної власнику майнової шкоди їх спільними діями).

Разом з тим при вчиненні викрадення в особливо великих розмірах групою осіб, дії окремого співучасника кваліфікуються за відповідними частинами ст. 185-191 КК тільки у випадках, коли ця особа брала безпосередню участь у викраденні чи допомагала в цьому іншим співучасникам.

У загальну суму викраденого не зараховується вартість викраденого кримінальними правопорушеннями:

1) за які особа вже була засуджена, чи відносно яких спливли строки давності притягнення до кримінальної відповідальності (ст. 49 КК),

2) які були вчинені одним із співучасників самотійно, незалежно від інших.

Таємно - означає непомітно:

1) для власника, володаря або охоронця - за їх відсутності, чи і в їх присутності, але коли вони не помічають чи не усвідомлюють факту викрадення (через різні особливі обставини);

2) для третіх осіб (сторонніх), які не помічають викрадення або не усвідомлюють сутності того, що відбувається.

У тих випадках, коли при викраденні такої психічної перешкоди не виникає, воно повинно визнаватись таємним.

Отже, таємним визнається викрадення, при вчиненні якого винний не зустрічає ніяких психічних перешкод, будучи впевненим у тому, що його дії ніхто не спостерігає, не бачить, не усвідомлює факту викрадення, а присутні при цьому сторонні особи не осуджують його дій або ставляться до них байдуже.

Зазначимо, що для визначення предмету крадіжки (а також шахрайства, привласнення, розтрати майна, заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем) значення має вартість майна, яка повинна бути вищою ніж 0,2 неоподатковуваних мінімуми доходів громадян, оскільки крадіжка майна меншої вартості є адміністративним правопорушенням – дрібним викраденням (ст. 51 КУпАП).

Проникнення - це термін не технічний, а юридичний. Головне в ньому - не фізичне пересування чи перебування, не фізичний рух, а його юридичний зміст - за дозволом чи без нього особа перебувала в приміщенні, сховищі чи в житлі; легальне чи нелегально вона ввійшла, вторглась до приміщення, сховища, житла.

«Житло» - це приміщення, яке призначене для постійного чи тимчасового проживання людей (приватний будинок, квартира, кімната в готелі, дача, садовий будинок тощо) а також ті складові його частини, які використовуються для відпочинку, зберігання майна або задоволення інших потреб людини (балкони, веранди, комори тощо).

Для визначення розміру шкоди враховуються:

а) вартість викраденого на час вчинення злочину;

б) кількість викраденого майна;

в) значущість майна для потерпілого;

г) матеріальне становище потерпілого.

Крадіжка - кримінальне правопорушення умисне, умисел тільки прямий, оскільки суб'єкт діє з корисливою метою - звернути чуже майно у свою власність - використати його чи розпорядитися ним як своїм.

Відповідальними за крадіжку (ст. 185 КК) згідно з ч. 2 ст. 22 КК є всі осудні особи, що досягли чотирнадцятирічного віку.

Викрадення чужого майна шляхом грабежу (ст. 186 КК)

Викрадення визнається вчиненим відкрито - грабіж, - якщо його бачать, усвідомлюють і розуміють власники, володарі, охоронці, а також сторонні особи, які на думку винного, не схвалюють його дій.

Вирішальне значення для визнання викрадення відкритим має суб'єктивне переконання винного. Якщо він впевнений, що діє таємно (сумлінно помиляючись), то хоча би в дійсності його дії і спостерігались кимось-то, викрадення не може бути визнано відкритим (грабежем). Викрадення визнається відкритим і тоді, коли воно вчиняється в присутності малолітніх старше 5-6-літнього віку, оскільки, як свідчить практика, особи в такому віці уже розуміють суспільну сутність викрадення.

Інколи викрадення починається таємно, а потім викривається і стає відкритим. Кваліфікація кримінального правопрушення в таких випадках залежить від того, як діяла винна особа потім.

Якщо винний, будучи викритим, припинив викрадення, то його дії кваліфікуються як замах на крадіжку за ст. 15 і ст. 185 КК.

Дії, розпочаті як крадіжка, але виявлені потерпілим чи іншими особами і, незважаючи на це, продовжені винною особою з метою заволодіння майном або його утримання, кваліфікуються як грабіж.

А коли винний застосував насильство чи висловлював погрози його застосувати - в залежності від характеру насильства чи погроз - його дії кваліфікуються як грабіж чи розбій.

Дії, розпочаті як таємне викрадення чужого майна, а закінчені в присутності сторонніх осіб, кваліфікуються як грабіж, оскільки винна особа в такому випадку розуміє і усвідомлює, що вона викрита, але від завершення злочину не відмовилась. Таке переростання крадіжки у грабіж можливе лише до моменту закінчення крадіжки. Тому тоді, коли винний закінчив крадіжку, відійшов з місця вчинення злочину і мав можливість використати викрадене майно або розпорядитись ним, то крадіжка вже не може перерости в грабіж.

Дії винного не можуть бути кваліфіковані як грабіж, якщо не доведено, що він мав умисел відкрито викрасти чуже майно.

Неправильно, наприклад, були кваліфіковані за ч. 2 ст. 186 КК дії У. Його було засуджено за те, що він викрав у М. золоту обручку. Проте у судовому засіданні У. заявив, що попросив у М. обручку і гроші для передачі їх Ч., якому вони належали, але цього не зробив і їх привласнив. Таким чином, У. вчинив не грабіж, а шахрайство.

У залежності від способу викрадення (таємно чи відкрито) його дії в такому випадку кваліфікуються як крадіжка чи грабіж (ненасильницький). Заподіяння потерпілому при цьому певної шкоди здоров'ю утворює окреме кримінальне правопрушення проти особи і кваліфікується за сукупністю кримінальних правопрушень.

Не утворює насильницького (ч. 2 ст. 186 КК) грабежу викрадення способом «хапка» (хапання), оскільки винний в такому випадку застосовує не насильство, а розраховує на несподіваність і раптовість своїх дій.

Грабіж вчинюється умисно і лише з прямим умислом, оскільки винний діє з корисливою метою - заволодіти чужим майном.

Кримінальна відповідальність за грабіж (ст. 186 КК) настає з чотирнадцяти років.

Викрадення чужого майна шляхом розбою (ст. 187 КК)

Найбільше небезпечним способом викрадення є розбій (ст. 187 КК).

Розбоєм визнається напад з метою заволодіння чужим майном, поєднаний з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я, особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства (ч. 1 ст. 187 КК).

Обов'язковою ознакою розбою, як і будь-якого іншого викрадення, є корисливий мотив нападу. Напад, вчинений не з корисливих спонукань а, наприклад, за мотивом помсти, ревнощів чи хуліганських спонукань, не може кваліфікуватися як розбій.

Напад при розбою характеризується несподіваним фізичним чи психічним впливом на потерпілого, застосуванням фізичної сили чи погроз відкрито раптово, несподівано.

На відміну від грабежу насильство при розбою характеризується тим, що воно є небезпечним для життя чи здоров'я - в момент його застосування воно утворює загрозу життю чи здоров'ю потерпілого.

Небезпечне для життя чи здоров'я потерпілого насильство - це заподіяння йому легкого тілесного ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я або короточасну втрату працездатності, середньої тяжкості або тяжкого тілесного ушкодження, а також інші насильницькі дії, які не призвели до вказаних наслідків, але були небезпечними для життя чи здоров'я в момент заподіяння. До останніх, зокрема, слід відносити насильство, що призвело до втрати свідомості чи носило характер мордування, здушення ший, скидання з висоти, застосування електроструму, зброї, спеціальних знарядь тощо.

Застосування до потерпілого без його згоди наркотичних засобів, отруйних чи сильнодіючих речовин (газів) з метою заволодіння майном чи грішми належить розглядати як насильство і в залежності від того, було воно небезпечним для життя або здоров'я чи не було, кваліфікувати як грабіж (ч. 2 ст. 186 КК) чи розбій за відповідною частиною ст. 187 КК.

Якщо в процесі розбою потерпілому були заподіяні легкі тілесні ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я або короточасну втрату працездатності, середньої тяжкості тілесного ушкодження, позбавлення волі, вчинене способом, небезпечним для життя або здоров'я потерпілого, нанесення побоїв, що носили характер мордування, всі ці дії охоплюються ст. 187 КК і додаткової кваліфікації за іншими статтями КК не потребують.

Умисне заподіяння при розбої тяжкого тілесного ушкодження, що не призвело до смерті потерпілого, не потребує додаткової кваліфікації за ч. 1 чи ч. 2 ст. 121 КК, оскільки воно повністю охоплюється ч. 4 ст. 187 КК.

Оскільки розбійницький напад не охоплює заподіяння смерті потерпілого, то навмисне чи необережне вбивство потерпілого під час розбійного нападу у всіх випадках утворює сукупність кримінальних правопорушень (п. 6 ч. 2 ст. 115 та ч. 4 ст. 187 КК або ст. 119 та ч. 4 ст. 187 КК), як і тоді, коли потерпілому були заподіяні навмисні тяжкі тілесні ушкодження, від яких настала смерть (ч. 2 ст. 121 та ч. 4 ст. 187 КК).

Насильство при розбою як і при грабежі, застосовується з метою:

а) заволодіти чужим майном чи отримати доступ до нього;

б) утримати уже вилучене, захоплене майно. Як розбій кваліфікуються дії особи і тоді, коли вона викрала майно засобом крадіжки чи грабежу, а після - з метою утримання викраденого майна, застосувала насильство, небезпечне для життя чи здоров'я потерпілого.

Не можуть бути кваліфіковані як розбій дії особи, яка застосувала насильство, небезпечне для життя чи здоров'я, не з метою захопити чи утримати майно (гроші), а з метою ухилитися від затримання, з метою уникнути затримання і відповідальності. Якщо при цьому потерпілому була заподіяна шкода, то вчинене утворює сукупність злочинів проти особи і замах на крадіжку, грабіж або шахрайство.

Розбій визнається закінченим з моменту нападу, поєднаного з застосуванням або з погрозою застосування насильства, небезпечного для життя чи здоров'я, незалежно від того, заволоділа особа майном (грошми) чи ні. З моменту нападу в діях винного є склад закінченого злочину, хоча злочин ще може продовжуватися. Тому дії осіб, які приєдналися до злочину, хоча б і після нападу, але до ще не закінченого злочину, кваліфікуються як дії співвиконавців розбою за ч. 2 ст. 187 КК як вчинення розбою групою осіб.

Якщо розбійний напад вчинюється за попередньою змовою групою осіб, то для звинувачення в розбої не потрібно щоб кожен співучасник нападу застосовував насильницькі дії, спрямовані на заподіяння шкоди потерпілому чи висловлював погрозу їх вчинити. Спільні дії всіх співучасників розбійного нападу, якщо тільки дехто з нападаючих застосовував насильство (крім експесу, коли співучасник не знав про намір інших застосувати насильство, небезпечне для життя чи здоров'я), кваліфікуються як розбій, вчинений за попередньою змовою групою осіб за ч. 2 ст. 187 КК.

Суб'єктивна сторона розбою характеризується прямим умислом - суб'єкт чинить напад з метою неправомірно заволодіти чужим майном, тобто усвідомлює суспільну небезпечність своїх дій і бажає заподіяти майнову шкоду власникові.

Кримінальну відповідальність за розбій несуть всі осудні особи, що досягли чотирнадцятирічного віку.

Вимагання (ст. 189 КК)

Вимагання (ст. 189 КК) полягає у вимозі передачі винному:

- 1) чужого майна, грошей;
- 2) права на майно, або
- 3) виконання на користь винного будь-яких дій майнового характеру;
- 4) обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб;

5) розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці;

б) пошкодження або знищення їхнього майна або майна, що перебуває у їх віданні чи під охороною.

Погроза при вимаганні чужого майна чи грошей повинна бути дійсною, а не уявною, вигаданою, і звернена у недалеке майбутнє. Форма погрози вирішального значення не має. Вона може бути заявлена письмово, усно, по телефону, через інших осіб тощо.

Насильством, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого (ч. 1 ст. 189 КК), визнається заподіяння йому легкого тілесного ушкодження, що не призвело до короткочасного розладу здоров'я або короткочасної втрати працездатності, а також вчинення інших насильницьких дій (нанесення ударів, побоїв, обмеження чи незаконне позбавлення волі) за умови, що вони не були небезпечними для життя чи здоров'я в момент заподіяння. Такі насильницькі дії, вчинені при вимаганні, повністю охоплюються ч. 1 ст. 189 КК і додаткової кваліфікації за іншими статтями КК потребують.

Небезпечне для життя чи здоров'я потерпілого насильства (ч. 3 ст. 189 КК) - це заподіяння йому легкого тілесного ушкодження, що спричинило короткочасний розлад здоров'я або короткочасну втрату працездатності, середньої тяжкості або тяжкого тілесного ушкодження, а також інші насильницькі дії, які не призвели до вказаних наслідків, але були небезпечними для життя чи здоров'я в момент заподіяння. Це може бути насильство, що призвело до втрати свідомості чи носило характер мордування, стискування ший, застосування електроструму, зброї, спеціальних знарядь тощо.

Застосування до потерпілого наркотичних засобів, отруйних чи сильнодіючих речовин (газів) з метою заволодіння його майном кваліфікується як вимагання за ч. 1 і ч. 2, або ч. 3 ст. 189 КК в залежності від того, було воно небезпечним для життя або здоров'я чи не було.

За багатьма ознаками вимагання майна чи грошей має схожість із розбоєм. Відрізняються ці злочини тим, що:

1. При вимаганні винний може вимагати передати йому не тільки чуже майно чи гроші, але і право на чуже майно (незаконно видати ордер на квартиру, незаконно призначити пенсію, премію, передати йому право на житло, житлову площу тощо).

2. При розбою погроза спрямована тільки на особу, підпалу нападу, а при вимаганні погроза може бути спрямована і на інших осіб (близьких рідних потерпілого).

3. На відмінність від розбою, погроза при вимаганні полягає в застосуванні насильства не негайно, не під час вимоги передачі винному майна чи грошей, а в недалекому майбутньому, якщо вимога не буде виконана.

Крім загальних кваліфікуючих ознак (повторність, попередня змова, група осіб та ін.), вимагання визнається кваліфікованим, якщо воно вчинене:

а) організованою групою або

- б) завдало великої шкоди, або
- в) вчинене службовою особою, з використанням свого службового становища.

Організованою групою називається стійке об'єднання трьох і більше осіб, які спеціально зорганізувалися для спільної злочинної діяльності, про наявність цієї кваліфікуючої ознаки можуть свідчити:

- а) розроблений (хоча б у загальних рисах) і схвалений учасниками групи план кримінально протиправної діяльності або вчинення конкретного кримінального правопорушення;
- б) розподіл ролей;
- в) наявність організатора (керівника) групи;
- г) прикриття своєї діяльності, як своїми силами, так і з допомогою сторонніх осіб (в тому числі і підкупом неправомірною вигодою службових осіб);
- д) вербування нових членів;
- е) наявність загальних правил поведінки;
- ж) наявність матеріальної бази - транспорту, приміщень, сховищ, коштів тощо.

Від банди організована група відрізняється лише ознакою озброєності. Тому якщо організована група озброєна, то відповідальність її керівника і членів, які вчинили вимагання чужого майна чи грошей, настає за ст. 257 КК. Кваліфікувати їх дії додатково за ч. 4 ст. 189 КК не потрібно.

При визначенні шкоди у великих чи особливо великих розмірах враховується:

вартість викраденого на час вчинення кримінального правопорушення.

Вимагання є закінченим з моменту пред'явлення вимоги про передачу чужого майна під погрозою заподіяти шкоду потерпілому або його близьким. Лише така кваліфікуюча ознака цього злочину, як заподіяння потерпілому великої шкоди, передбачає відповідно до ч. 3 ст. 189 КК настання реальних наслідків від злочинних дій винних осіб.

Частина 4 ст. 189 КК визнає вимагання особливо кваліфікованим, якщо воно було вчинене із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень, що спричинило втрату будь-якого органу або втрату його функцій, душевну хворобу чи інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менше ніж на одну третину, або переривання вагітності чи непоправне знівечення обличчя, заподіяння смерті чи таких само тілесних ушкоджень третім особам, заподіяння останнім великої шкоди, а також інші наслідки, які суд з урахуванням конкретних обставин може визнати тяжкими.

Якщо винна особа вчинила крадіжку, грабіж, розбій, шахрайство, привласнення чи розтрату, або вимагання і в її діях є декілька кваліфікуючих ознак, передбачених різними частинами тієї чи іншої статті, вчинене кваліфікується за тією частиною, яка передбачає більш тяжке кримінальне правопорушення.

При цьому всі кваліфікуючі ознаки кримінального правопорушення повинні бути відомі винному і вказані у всіх процесуальних документах - при повідомленні про підозру, обвинувальному акті і в мотивальній частині вироку.

Суб'єктивна сторона вимагання чужого майна (ст.189 КК) характеризується прямим умислом і корисливою метою - застосуванням погрози заволодіти чужим майном.

Кримінальна відповідальність за вимогами чужого майна настає з чотирнадцяти років (ч. 2 ст. 22 КК).

Шахрайство (ст. 190 КК)

Шахрайством називається заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою.

Від інших форм викрадення шахрайство відрізняється способом заволодіння чужим майном чи правом на майно: для цього винний застосовує обман чи зловживає довір'ям потерпілого (володаря майна).

Обман - це призведення до помилки потерпілого чи володаря майна повідомленням йому неправдивих відомостей або приховування певних обставин з метою викликати у потерпілого впевненість про вигідність або обов'язковість передачі майна чи права на майно.

Зловживання довірою - це несумлінне використання довір'я потерпілого для заволодіння їх майном.

Важливою обов'язковою ознакою шахрайства є добровільна передача потерпілим (володарем) майна чи права на майно винному.

Обман при шахрайстві стосується фактів і обставин, які відносяться до особи винного, різних предметів і явищ.

Існує п'ять типових способів обману при шахрайстві, коли винний:

1. Видає себе за особу, яка має право на отримання майна (грошей) і якою він в дійсності не є. Видає себе, наприклад, за інкасатора, за представника власника, за посланця близької потерпілому особи тощо.

2. Отримує плату за роботу, виконувати яку не має наміру чи кошти на придбання речі (майна), якщо взятого на себе зобов'язання виконувати наміру не має .

3. Змінює зовнішність речі чи видає одну річ за іншу (мідну за золоту, «ляльку» за пачку грошей і т. ін.);

4. Змовчує про обставини, які для цього випадку є істотними й обов'язковими (наприклад, отримання виплат на померлу дитину);

5. Надає підроблені документи для отримання майна чи грошей (підроблені накладні, вимоги, чеки, лотерейні квитки тощо).

Якщо потерпілий у зв'язку з віком, фізичними чи психічними вадами або іншими обставинами не міг правильно оцінити і розуміти зміст, характер і значення своїх дій або керувати ними, передачу ним майна чи права на нього не можна вважати добровільною. Заволодіння майном засобом зловживання цими вадами або віком чи станом потерпілого за наявності до того підстав, може кваліфікуватися за ст. 185 КК, а заволодіння правом на майно - як недійсна угода.

Зловживання довірою - це обман довіри, яка була виражена потерпілим винному. Використовуючи надану йому довіру винний звертає у свою власність передане йому майно (наприклад, аванс за майбутню роботу, отримане напрокат тощо).

Найбільш істотними ознаками шахрайства є такі його властивості:

1. Особа, яка передає винному майно чи гроші, не усвідомлює факту обману.
2. Особа, яка передає винному майно чи гроші, помиляючись вважає, що отримання - передача майна є правомірною і вона добровільно передає його винному назавжди.
3. Разом з передачею майна чи грошей винному передаються і всі повноваження власника (або частина їх).

Шахрайство відрізняється від такої крадіжки за характером і змістом передачі майна:

1. Якщо при передачі майна винному передаються також і повноваження власника або хоча б частина їх, то викрадення кваліфікується як шахрайство за ст. 190 КК.
2. Якщо ж при передачі майна винному ні в якій мірі повноваження власника не передаються, а майно йому передається для охорони, передачі третім особам, перевезення, то викрадення кваліфікується як крадіжка за ст. 185 КК.

Шахрайство вважається закінченим з моменту заволодіння майном, з моменту передачі йому майна, оскільки воно передається йому добровільно, то з цього моменту він має можливість ним розпоряджатися.

Суб'єктивна сторона шахрайства характеризується прямим умислом і корисливою метою - застосуванням обману заволодіти чужим майном, грошми, цінностями.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ.

Таким чином, належить зауважити, що кримінальні правопрушення цієї групи характеризуються підвищеною суспільною небезпечністю в силу того, що всі вони мають корисливу спрямованість, передбачають мету незаконного збагачення за рахунок чужого майна. Крім того, деякі з них, зокрема, насильницький грабіж (ч. 2 ст. 186), розбій (ст. 187), вимагання (ст. 189) посягають не тільки на власність, а й на особу, на її життя, здоров'я або тілесну недоторканість. З об'єктивної сторони більшість з цих кримінальних правопрушень сконструйовані законодавцем як кримінальні правопрушення з матеріальним складом – їх обов'язковою ознакою є заподіяння в результаті протиправного діяння суспільно небезпечних наслідків у вигляді майнової шкоди потерпілим.

III. Спричинення майнової шкоди без ознак викрадення

Майнова шкода може бути заподіяна внаслідок:

1. Використання ввіреного винному чужого майна для отримання незаконних прибутків (наприклад, перевезення вантажів на чужому автомобілі із зверненням

оплати у свою власність, перевезення пасажирів у таксі без таксометра і привласнення оплати за ці послуги і т. ін.)

2. Ухилення від сплати обов'язкових виплат - податків, виплат за користування електроенергією, газом, житловою, площею або зменшення вартості проданого майна з метою зменшення мита тощо.

Способи заподіяння майнової шкоди - обман і зловживання довірою - такі ж самі, як і при шахрайстві (ст. 190 КК).

Заподіяння майнової шкоди вважається закінченим з моменту утримання, непередачі майна чи грошей, які винна особа була зобов'язана передати. З цього моменту власникові заподіюється майнова шкода. Заподіяння значної майнової шкоди обманом чи зловживанням довірою кваліфікується за ч. 1 ст. 192 КК, а заподіяння таким чином майнової шкоди у великих розмірах або за попередньою змовою групою осіб - кваліфікується за ч. 2 ст. 192 КК.

Суб'єктивна сторона кримінального правопрушення, передбаченого ст. 192 КК, характеризується прямим умислом, оскільки винна особа з корисливою метою утримує і не передає власникові належне йому майно чи гроші. Необережне заподіяння майнової шкоди (внаслідок помилки чи недбалості) складу злочину не утворює і кримінальної відповідальності не тягне.

Суб'єктами відповідальності за ст. 192 КК є особи, які зобов'язані сплачувати платежі, збори і т. інше, що досягли шістнадцятирічного віку. Службові особи підприємств, установ і організацій, незалежно від форм власності, за умисне ухилення від - сплати податків, зборів або інших обов'язкових платежів, а також фізичні особи за такі ж діяння, якщо це призвело до заподіяння шкоди у значних розмірах (на суму в сто і більше разів більшу установленого законодавством неоподаткованого мінімуму доходів громадян) підлягають відповідальності за ст. 212 КК.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, належить зауважити, що ці злочини як і попередня група кримінальних правопрушень таж характеризуються такими низинними ознаками як корисливим мотивом та метою – незаконне збагачення за рахунок чужого майна. Проте вони відрізняються від них тим, що не пов'язані з вилученням чужого майна із державних, колективних фондів чи володіння окремими громадянами і не завдають прямих збитків, а винний, використовуючи чуже майно або привласнюючи його, яке знайдено чи випадково опинилося у винного, внаслідок чого останній незаконно збагачується. За особливостями конструкції складу кримінального правопрушення – з матеріальним складом.

IV. Некорисливі посягання на власність

Знищення або пошкодження чужого майна (ст. 194, ст. 196 КК)

Знищення або пошкодження чужого майна є досить поширеними злочинами, відповідальність за які передбачена ст. 194 КК і ст. 196 КК.

Знищенням визнається повне зіпсування майна, приведення майна до такого стану, в якому воно вже не може використовуватися за своїм призначенням через повну втрату господарсько-економічних властивостей і не може бути поновленим.

Знищення лісового масиву означає втрату ним свого господарського, кліматичного або культурно естетичного значення, внаслідок чого лісовий масив назавжди або на тривалий час перестає існувати (ст. 245 КК).

Предметом знищення і пошкодження можуть бути машини, механізми, худоба, будівлі, харчі, сировина, цінні папери та інші матеріальні об'єкти.

Предметами злочинного знищення чи пошкодження майна не можуть бути документи, оскільки документи не майно і тому відповідальність за їх знищення чи пошкодження передбачені спеціальною статтею 357 КК.

Зруйнування або пошкодження шляхів сполучення, споруд на них, рухомого складу або суден, засобів зв'язку чи сигналізації утворюють окремий злочин, відповідальність за який передбачена ст. 277 КК.

Зруйнування чи пошкодження майна (об'єктів), яке має важливе господарське чи оборонне значення, з метою ослаблення держави кваліфікується за ст. 113 КК.

Знищення або пошкодження майна при масових заворушеннях кваліфікується за ст. 294 КК.

Знищення або пошкодження майна, яке належить судді, працівникам прокуратури, органу внутрішніх справ чи безпеки та їх близьким, кваліфікується за ст. 347, 378 КК.

Пошкодження кабельної, радіорелейної, повітряної лінії зв'язку, провідного мовлення або споруд чи обладнання ліній зв'язку кваліфікується за ст. 360 КК.

Знищення і зруйнування пам'яток історії і культури або природних об'єктів, які були взяті під охорону держави, кваліфікуються за ст. 298 і за ст. 252 КК.

Знищення або пошкодження військового майна - зброї, боєприпасів, засобів пересування, військової техніки чи іншого майна - кваліфікується за ст. 411 КК.

Знищення чи пошкодження чужого майна, відповідальність за яке передбачена статтею 194 КК, може бути вчинено із різних спонукань - помсти, ревнощів, хуліганства.

Умисне знищення або пошкодження чужого майна підпалом або іншим загально-небезпечним способом, яке спричинило людські жертви (за умовою необережної загибелі хоча б однієї особи; навмисно заподіяна смерть утворює сукупність злочинів), або завдало особливо великої шкоди (зруйнування важливого об'єкту, заподіяння тілесних ушкоджень кільком потерпілим, і т. інше) кваліфікуються за ч. 2 ст. 194 КК. До «особливо великої шкоди» внаслідок знищення або пошкодження чужого майна належить, наприклад, виведення з ладу повністю або на тривалий час виробничих підприємств (окремих цехів, дільниць) та інших важливих споруд (гребель системи водо- та енергопостачання, зв'язку тощо), загибель великої кількості худоби, спалення або пошкодження майна та інше заподіяння матеріальних збитків у особливо великих розмірах.

Іншими тяжкими наслідками визнається заподіяння тяжких тілесних ушкоджень одній або кільком особам, середньої тяжкості тілесних ушкоджень двом та більше потерпілим або заподіяння значної матеріальної шкоди державній, громадській організації або громадянам. При вирішенні питання про те, чи є матеріальні збитки значними або особливо великими, враховується не тільки

вартість, розмір знищеного або пошкодженого майна в натуральному вигляді (вага, обсяг, кількість предметів) але і його значимість для народного господарства.

Кримінальна відповідальність за необережне знищення або пошкодження чужого майна настає тільки тоді, коли це спричинило: а) людські жертви - загибель хоча б однієї людини³, або б) інші тяжкі наслідки - значні зруйнування важливих об'єктів, заподіяння особливо великої матеріальної шкоди, тяжких тілесних ушкоджень кільком потерпілим і т. ін.

Кримінальна відповідальність настає як за умисне (ст. 194 КК), так і за необережне (ст. 196 КК) знищення чи пошкодження чужого майна.

Відповідальність за умисне знищення або пошкодження чужого майна за ч. 2 ст. 194 КК настає з чотирнадцяти років, а за ч. 1 ст. 194 КК - з шістнадцяти років.

Відповідальність за необережне знищення чи пошкодження чужого майна (ст. 196 КК) настає з шістнадцяти років.

Погроза знищення майна (ст. 195 КК)

Знищенням називається повне зіпсування майна, приведення майна до такого стану, у якому воно вже не може використовуватися за своїм призначенням через повну втрату господарсько-економічних властивостей і не може бути поновленим (спалення будівлі, загибель худоби, гнилість харчів, отруєння напоїв і т. ін.).

Знищення майна - ще не стільки фізичне його зіпсування, скільки ліквідація можливості його використовувати. У деяких випадках майно може бути знищене і без його фізичного зіпсування, наприклад, молоко, вилите у каналізацію, дикі птахи, випущені з клітки на волю тощо.

Склад кримінального правопрушення, передбаченого ст. 195 КК, утворює погроза знищення чужого майна лише загальнонебезпечним способом: а) підпалом, б) вибухом, в) іншим загально небезпечним способом – затопленням, забрудненням (наприклад, отруєнням криниці) тощо.

Обов'язковою ознакою кримінального правопрушення є його серйозність, впевненість у реалізації погрози, коли у потерпілого є підстави побоюватися погрози, тобто якщо були реальні підстави побоюватися здійснення цієї погрози.

Кримінальне правопрушення вважається закінченим з моменту доведення погрози до свідомості потерпілого будь-яким способом: усно, письмово, по телефону, через інших осіб тощо.

Погроза знищення майна вчинюється умисно, умисел завжди прямий, оскільки винний переслідує мету налякати, позбавити потерпілого спокою, примусити до певних дій чи утриматися від них. Погроза завжди вчинюється з певною метою.

Відповідальність за погрозу знищення майна настає з шістнадцяти років.

Згідно з приміткою 3 до ст. 185 КК вчиненням у великих розмірах визнається злочин, яким однією особою чи групою осіб заподіяна шкода на суму, яка в двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Якщо таким є великий розмір у кримінальних правопрушеннях умисних (викрадення), то він не може бути меншим у кримінальному правопрушенні, вчиненому з необережності - ст. 197 КК.

6. Якщо кримінально протиправне недбале ставлення до охорони чужого майна було необережним.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 197 КК, характеризується необережною виною - суб'єкт не передбачав пошкодження, загибелі чи викрадення охоронюваного майна, але міг і повинен був такі наслідки передбачити, або самовпевнено розраховував на якість обставини, що такі наслідки не настануть. Відповідальними за злочинно недбалу охорону чужого майна є лише особи, які юридично були зобов'язані забезпечити належну охорону чужого майна (сторожі, охоронці, комірники та ін.).

Придбання, отримання зберігання чи збут майна, одержаного кримінально протиправним шляхом (ст. 198 КК)

Стаття 198 КК України передбачає відповідальність за заздалегідь не обіцяне придбання або отримання, зберігання чи збут майна, завідомо одержаного кримінально протиправним шляхом. Заздалегідь обіцяне придбання чи збут такого майна визнається співучастю у кримінальному правопорушенні, яким це майно було здобуте.

Об'єктивну сторону кримінального правопорушення утворюють різноманітні способи і форми придбання (купівля, обмін), отримання (прийняття в дарунок, у рахунок боргу), збуту (продажу, обміну, дарування тощо) чи зберігання майна. Діяння може бути вчинене у виді промислу лише у випадках придбання майна у різних злочинців, або збуту майна на користь різних злочинців, що трапляється рідко. Такі дії скоріше стають співучастю у здобуванні майна, якщо вони вчинюються на користь одного і того самого здобувача майна, оскільки ці дії дають здобувачеві майна підстави сподіватися на продовження такого сприяння в реалізації здобутого кримінальним правопорушенням.

Діяння, передбачене ст. 198 КК, вчинюється умисно при усвідомленні того, що майно завідомо одержане кримінально протиправним шляхом. Кримінальна відповідальність не настає при сумнівах, припущеннях про належність майна. Відповідальність настає з шістнадцяти років.

ВИСНОВКИ З ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, слід зазначити, що ці кримінальні правопорушення не пов'язані з незаконним вилученням і оберненням чужого майна на свою користь чи користь інших осіб. В переважній більшості вони позбавлені корисливих мотивів і мети незаконного збагачення. Проте вони заподіюють майнову шкоду шляхом знищення чи пошкодження майна або неналежним ставленням винної особи до своїх обов'язків щодо охорони і зберігання чужого майна. Деякі з цих злочинів, зокрема, умисне (ч. 2 ст. 194) і необережне (ст. 196) знищення чи пошкодження чужого майна крім того ще й посягають на життя і здоров'я особи, що підвищує їх суспільну небезпечність.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Завершуючи лекцію по даній темі слід зауважити, що кримінальні правопорушення проти власності становлять одну із найпоширеніших і найнебезпечніших груп злочинних діянь, оскільки вони посягають на одне із

найцінніших соціальних благ – **право власності**. Право власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб. Власникові належить право володіння, користування та розпорядження своїм майном. Право власності є непорушним. Ніхто не може бути протиправно позбавлений цього права чи обмежений у його здійсненні. На зміст права власності не впливають місце проживання власника та місце знаходження майна.

Передбачення в одному розділі Особливої частини КК відповідальності за всі посягання на власність незалежно від її форми забезпечує всім суб'єктам права власності однаковий кримінально-правовий захист, як гарантує Конституція України.

ТЕМА №26 КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ВИБОРЧИХ, ТРУДОВИХ ТА ІНШИХ ОСОБИСТИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Види Кримінальних правопорушень проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина
2. Кримінальні правопорушення проти виборчих прав громадян
3. Кримінальні правопорушення проти трудових прав громадян
4. Кримінальні правопорушення в сфері охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності
5. Кримінальні правопорушення проти інших особистих прав і свобод людини і громадянина
6. Кримінальні правопорушення проти сім'ї
7. Кримінальні правопорушення проти свободи совісті

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. Ст.141. (Розділи 1, 2). З наступними змінами і доповненнями.
2. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2001. №25. Ст.31. З наступними змінами і доповненнями.
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. і допов. К.: ВД «Дакор», 2018. 1360 с.
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України /Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко [та ін.]; За заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.
5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України, 7- ме вид., переробл. та доп / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К. Дакор, 2019. 1384с.

6. Кримінальний кодекс України з постатейним коментарем, висновками Верховного Суду : станом на 01.01.2021 / [упоряд. С. Г. Туманов]. 2ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2021. 976 с.

1. Види Кримінальних правопорушень проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина Стаття 3 Конституції України проголошує, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Закріплені у другому розділі Конституції України (статті 21—62) права та свободи людини і громадянина гарантуються і захищаються чинним законодавством. Однією з таких гарантій є кримінально-правовий захист конституційних прав і свобод від злочинних посягань.

Родовим об'єктом цих Кримінальних правопорушень є суспільні відносини, що забезпечують конституційні права та свободи людини і громадянина. Залежно від їх безпосереднього об'єкта, всі Кримінальні правопорушення, передбачені п'ятим розділом Особливої частини КК, можна поділити на такі види:

1. Кримінальні правопорушення проти виборчих прав громадян: перешкоджання здійсненню виборчого права — ст. 157; неправомірне використання виборчих бюлетенів, підлог виборчих документів або неправильний підрахунок голосів чи неправильне оголошення результатів виборів — ст. 158; порушення таємниці голосування — ст. 159; порушення законодавства про референдум — ст. 160.

2. Кримінальні правопорушення проти трудових прав громадян: перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій — ст. 170; перешкоджання законній професійній діяльності журналістів — ст. 171; грубе порушення законодавства про працю — ст. 172; грубе порушення угоди про працю — ст. 173; примушування до участі у страйку або перешкоджання участі у страйку — ст. 174; не виплата заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших, установлених законом виплат — ст. 175.

3. Кримінальні правопорушення у сфері охорони права на об'єкти інтелектуальної власності: порушення авторського права і суміжних прав — ст. 176; порушення прав на об'єкти промислової власності — ст. 177.

4. Кримінальні правопорушення, що посягають на інші особисті права і свободи громадян: порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії — ст. 161; порушення недоторканності житла — ст. 162; порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер — ст. 163; порушення недоторканності приватного життя — ст. 182; порушення права на отримання освіти — ст. 183; порушення права на безоплатну медичну допомогу — ст. 184.

5. Кримінальні правопорушення проти сім'ї: ухилення від сплати аліментів на утримання дітей — ст. 164; ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків — ст. 165; злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування — ст. 166; зловживання опікунськими правами — ст. 167; розголошення таємниці

усиновлення (удочеріння) — ст. 168; незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння) — ст. 169.

6. Кримінальні правопорушення проти свободи совісті: пошкодження релігійних споруд чи культових будинків — ст. 178; незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь — ст. 179; перешкоджання здійсненню релігійного обряду — ст. 180; посягання на здоров'я людей під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів — ст. 181.

2. Кримінальні правопорушення проти виборчих прав громадян

Безпосереднім об'єктом цих Кримінальних правопорушень є передбачене ст. 38 Конституції право громадян України брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраним до органів державної влади та органів місцевого самоврядування. По суті це є правом громадян на вільне волевиявлення в сфері управління державними справами.

Диспозиції всіх Кримінальних правопорушень цієї групи є бланкетними, а тому для більш глибокого аналізу їх складів слід звернутися до таких законів: «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» від 3 липня 1991 р.¹ ; «Про вибори народних депутатів України» від 24 вересня 1997 р.² ; «Про вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» від 14 січня 1998 р.³ ; «Про вибори президента України» від 5 березня 1999 р.⁴ .

Кримінальні правопорушення проти виборчих прав громадян посягають на відносини, врегульовані цими законами.

Перешкоджання здійсненню виборчого права (ст. 157). Частина 1 цієї статті передбачає відповідальність за перешкоджання насильством, обманом, погрозами, підкупом або іншим чином вільному здійсненню громадянином права обирати і бути обраним Президентом України, народним депутатом України, депутатом Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутатом місцевої ради або сільським, селищним, міським головою, вести передвиборну агітацію.

З об'єктивної сторони цей злочин виражається в двох самостійних діях: 1) у перешкоджанні вільному здійсненню громадянином права обирати і бути обраним; 2) у перешкоджанні здійсненню права вести передвиборну агітацію.

Перешкоджання — це активний вплив на волю особи з метою примусити її відмовитися від участі у виборах або змінити зміст свого волевиявлення. Така протидія може мати місце як під час голосування, так і в період всієї виборчої кампанії. Злочин вважається закінченим з моменту перешкоджання, тобто здійснення тиску на волю потерпілої особи, незалежно від того, чи добився винний бажаного результату під час виборів чи ні.

Способи перешкоджання можуть бути різними — насильство, обман, погрози, підкуп та ін. Насильство полягає у нанесенні побоїв, спричиненні тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, зв'язуванні тощо.

Якщо таке насильство утворює більш тяжкий злочин (наприклад, тяжке тілесне ушкодження, незаконне позбавлення волі), кваліфікація настає за сукупністю Кримінальних правопорушень — ст. 157 і статей 121 або 146.

Обман передбачає перекручення певних відомостей з метою введення потерпілого в оману щодо обставин, пов'язаних з виборами, наприклад, щодо особистості кандидата в депутати, часу, місця проведення виборів тощо.

Погроза — це залякування застосуванням фізичного насильства як до потерпілої особи, так і до її близьких, знищенням їх майна, поширенням ганебних відомостей тощо.

Підкуп являє собою передачу особі грошей, інших цінностей, надання будь-яких вигід, пільг майнового характеру як винагороду за зміну свого волевиявлення в участі у виборах або за відмову в такій участі.

Інший спосіб перешкоджання — це, наприклад, ненадання приміщення для зборів виборців або неповідомлення про зміну часу зустрічі з кандидатом, необгрунтована відмова депутату виступити на телебаченні зі своєю програмою тощо.

Суб'єктивна сторона цього Кримінального правопорушення — прямий умисел.

Суб'єкт Кримінального правопорушення — будь-яка особа, яка досягла 16-ти років. Частина 2 ст. 157 посилює відповідальність, якщо цей злочин вчинений за попередньою змовою групою осіб або членом виборчої комісії чи іншою службовою особою з використанням влади або службового становища.

Найнебезпечнішим відповідно до ч. 3 ст. 157 визнається перешкоджання, якщо воно реально вплинуло на результати голосування або виборів (наприклад, особа не була обрана до відповідного органу влади).

У частинах 2 і 3 ст. 157 передбачена відповідальність спеціальних суб'єктів — члена виборчої комісії чи службової особи з використанням влади або службового становища.

Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 157 — обмеження волі на строк від трьох до п'яти років або позбавлення волі на строк від двох до чотирьох років; за ч. 2 ст. 157 — позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років; за ч. 3 ст. 157 — позбавлення волі на строк від семи до дванадцяти років.

Неправомірне використання виборчих бюлетенів, підлог виборчих документів або неправильний підрахунок голосів чи неправильне оголошення результатів виборів (ст. 158).

Предметом цього Кримінального правопорушення є передбачені законами про вибори виборчі документи: виборчі бюлетені (тобто документи, що дають виборцю право брати участь в голосуванні), списки виборців, протоколи підрахунку голосів, заяви кандидатів про згоду балотуватися, протоколи результатів голосування тощо.

Об'єктивна сторона цього Кримінального правопорушення може виявлятися у певних діях:

1) видачі членом виборчої комісії виборчого бюлетеня особі, яка не внесена до списку виборців або у видачі виборцю виборчих бюлетенів (виборчого бюлетеня) замість інших виборців (ч. 1 ст. 158);

2) вчиненні підлогу, тобто виготовленні виборчого документа невстановленого зразка чи виготовлення у спосіб, не передбачений законом,

внесенні до виборчого документа завідомо неправдивих відомостей чи будь-яка інша його підробка;

3) використанні завідомо підробленого виборчого документа, тобто пред'явленні його до виборчої комісії, органів влади, керуючих виборчою кампанією, відповідальних за її проведення (ч. 2 ст. 158);

4) завідомо неправильному підрахунку голосів, тобто умисному зменшенні або збільшенні кількості голосів, поданих за того чи іншого кандидата, або завідомо неправильному оголошенні результатів виборів, тобто оголошенні їх такими, що відбулися, або, навпаки, що не відбулися, оголошення вибраним кандидата, який насправді потрібної кількості голосів не набрав і навпаки (ч. 3 ст. 158).

Для закінченого Кримінального правопорушення досить вчинити будь-яку з перерахованих дій.

Суб'єктивна сторона цього Кримінального правопорушення передбачає прямий умисел.

Суб'єктом незаконної видачі виборчого бюлетеня (ч. 1 ст. 158), а також завідомо неправильного підрахунку голосів або завідомо неправильного оголошення результатів виборів (ч. 3 ст. 158) може бути тільки член виборчої комісії; за ч. 2 ст. 158 суб'єкт — будь-яка особа, яка досягла 16-ти років.

Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 158 — обмеження волі на строк від трьох до п'яти років або позбавлення волі на строк до трьох років; за ч. 2 ст. 158 — позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років; за ч. 3 ст. 158 — позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Порушення таємниці голосування (ст. 159).

Об'єктивна сторона цього Кримінального правопорушення виражається в порушенні таємниці голосування, тобто спеціального порядку виборів, що забезпечує здійснення громадянином свого виборчого права без втручання будь-яких осіб.

Порушення може виражатися як в дії (наприклад, прилаштування в кабіні спеціальних технічних засобів для спостереження за виборцями), так і в бездіяльності (наприклад, невстановлення закритих спеціальних кабін для особистого, у відсутності інших осіб, заповнення бюлетенів; неопломбування урн тощо).

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони є час вчинення Кримінального правопорушення — це час проведення виборів.

Злочин вважається закінченим з моменту порушення таємниці голосування під час проведення виборів.

Суб'єктивна сторона цього Кримінального правопорушення — прямий умисел.

Суб'єкт Кримінального правопорушення спеціальний — член виборчої комісії або інша службова особа, яка використовує свою владу або службове становище в зв'язку з проведенням голосування.

Покарання за злочин: за ст. 159 — штраф від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк від

одного до трьох років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Порушення законодавства про референдум (ст. 160). Стаття 69 Конституції України визначає референдум як одну з форм безпосередньої демократії. Відповідно до ст. 1 розділу I Закону України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» референдум — це спосіб прийняття громадянами України шляхом голосування законів України, інших рішень з важливих питань загальнодержавного і місцевого значення. При цьому рішення, прийняті всеукраїнським референдумом, мають вищу юридичну силу щодо інших законодавчих актів Верховної Ради України.

Предмет цього Кримінального правопорушення — документи референдуму, тобто списки громадян, які мають право брати участь в референдумі, бюлетені для голосування, протоколи про результати підрахунку голосів та інші документи.

Об'єктивна сторона цього Кримінального правопорушення виражається в двох діях: у перешкоджанні вільному здійсненню громадянином права брати або не брати участь у референдумі, вести агітацію до дня проведення референдуму (ч. 1 ст. 160) або в підробленні документів референдуму, приписуванні, завідомо неправильному підрахунку голосів, порушенні таємниці голосування (ч. 3 ст. 160). Зміст ознак перешкоджання участі у референдумі, порушення таємниці голосування аналогічний таким самим ознакам статей 157 і 159.

Суб'єктивна сторона цього Кримінального правопорушення — прямий умисел.

Суб'єкт Кримінального правопорушення: за ч. 1 — будь-яка особа, а за частинами 2 і 3 спеціальний — член комісії з проведення референдуму чи інша службова особа.

Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 160 — штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до двох років, або позбавлення волі на строк до трьох років; за ч. 2 ст. 160 — штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до двох років, або позбавлення волі на строк до п'яти років; за ч. 3 ст. 160 — штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи до двох років, або позбавлення волі на строк від одного до п'яти років.

3. Кримінальні правопорушення проти трудових прав громадян

Безпосереднім об'єктом цих Кримінальних правопорушень є конституційні права громадян у сфері трудових відносин.

Зміст права на працю визначає ст. 43 Конституції України, вказуючи, що «кожний має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується». Тому порушення права на працю недопустиме, а найбільш небезпечні порушення цих прав тягнуть кримінальну відповідальність.

Перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій (ст. 170).

Безпосереднім об'єктом цього Кримінального правопорушення є законна діяльність профспілок, політичних партій, громадських організацій або їх органів.

Диспозиція ст. 170 є бланкетною, тому при розв'язанні питання про кримінальну відповідальність слід звертатися до відповідних законів і підзаконних актів: розділу XVI Кодексу законів про працю України¹ і Закону України «Про політичні партії в Україні» від 5 квітня 2001 р.

Об'єктивна сторона Кримінального правопорушення виражається в дії або бездіяльності, що перешкоджає здійсненню законної діяльності профспілок, політичних партій, громадських організацій або їх органів.

Перешкоджання може виражатися в ігноруванні законних рішень профспілок або прийнятті рішень без згоди профспілкових органів, якщо така згода необхідна. Щодо політичних партій і громадських організацій перешкоджання може полягати також в забороні провести партійні збори, різні заходи політичного, культурно-масового, іншого характеру. Треба мати на увазі, що перешкоджання повинно порушувати лише законну діяльність профспілок, партій, громадських організацій або їх органів. Злочин вважається закінченим з моменту вчинення діяння, що перешкоджає законній діяльності зазначених організацій.

Суб'єктивна сторона Кримінального правопорушення — прямий умисел. Мотиви Кримінального правопорушення можуть бути різні: особисті, помилково зрозумілі інтереси служби та ін., але на кваліфікацію Кримінального правопорушення вони не впливають.

Суб'єктом Кримінального правопорушення є, як правило, службова особа, хоч не виключається й відповідальність будь-якої особи.

Покарання за злочин: за ст. 170 — виправні роботи на строк до двох років або позбавлення волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів (ст. 171).

Безпосереднім об'єктом цього Кримінального правопорушення є суспільні відносини, що забезпечують законну професійну діяльність журналістів. Гарантією такої діяльності є закріплене в ст. 34 Конституції України право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Потерпілими від цього Кримінального правопорушення є журналісти, тобто особи, які знаходяться в трудових або інших договірних відносинах із засобами масової інформації та які здійснюють збір, редагування і поширення матеріалів для певного засобу масової інформації. Відповідно до ст. 20 Закону України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р.¹ під засобами масової інформації слід розуміти періодичні друковані видання (преса) — газети, журнали, бюлетені тощо; разові видання з визначеним тиражем, а також аудіовізуальні засоби: радіомовлення, телебачення, кіно, звукозапис, відеозапис тощо.

Об'єктивна сторона цього Кримінального правопорушення виражається в діях, спрямованих на перешкоджання законній професійній діяльності журналістів.

Під перешкоджанням слід розуміти примушування журналіста до поширення або відмови від поширення інформації, приховання правдивої інформації або до припинення журналістської діяльності.

Примушування може бути поєднане із застосуванням психічного (погроз, залякування) або фізичного насильства до журналіста або його близьких.

Під поширенням інформації слід розуміти будьякі способи її проголошення, опублікування і демонстрації в засобах масової інформації. Злочин вважається закінченим з моменту вчинення дій, спрямованих на перешкоджання законній професійній діяльності журналістів.

Суб'єктивна сторона цього Кримінального правопорушення характеризується прямим умислом.

Суб'єкт Кримінального правопорушення: за ч. 1 — будь-яка особа, а за ч. 2 — службова особа. У ч. 2 ст. 171 передбачена відповідальність за переслідування журналіста за виконання професійних обов'язків, за критику, здійснюване службовою особою або групою осіб за попередньою змовою.

Переслідування за критику може виражатися в обмеженні прав і свобод журналіста, наприклад, незаконному звільненні з роботи, накладенні дисциплінарного стягнення, створенні різних перешкод при виконанні журналістської діяльності тощо.

Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 171 — штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешт на строк до шести місяців, або обмеження волі на строк до трьох років; за ч. 2 ст. 171 — штраф до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк до п'яти років, або позбавлення права обіймати певні посади на строк до трьох років.

Грубе порушення законодавства про працю (ст. 172).

Диспозиція цієї статті бланкетна, тому для з'ясування характеру порушення слід звертатися до відповідних норм Кодексу законів про працю України. Це, наприклад, норми про право на відпустку (ст. 74), про нормування праці (статті 85—92); про оплату праці (статті 94—117) та ін. Частина 1 ст. 172 передбачає кримінальну відповідальність за незаконне звільнення працівника з роботи з особистих мотивів, а також інше грубе порушення законодавства про працю.

Об'єктивна сторона цього Кримінального правопорушення передбачає встановлення, по-перше, порушення конкретної норми трудового законодавства; по-друге, доведеності грубого характеру цього порушення.

Поняття «грубе порушення» носить оціночний характер і в кожному конкретному випадку воно має встановлюватися виходячи з кількості потерпілих, тяжкості можливих наслідків, тривалості, систематичності порушень, злісності мотивів тощо.

Так, грубим порушенням буде вважатися систематичне порушення тривалості робочого часу, ненадання протягом тривалого часу відпустки, на яку має право працівник, ненадання передбачених законом пільг, компенсацій, незаконне накладення матеріальної відповідальності тощо.

Суб'єктивна сторона цього Кримінального правопорушення виражається в прямому умислі. При цьому незаконне звільнення передбачає як обов'язкову ознаку наявність особистих мотивів (наприклад помста за критику тощо). Інше грубе порушення законодавства про працю може здійснюватися за будь-якими мотивами.

Суб'єкт Кримінального правопорушення спеціальний — особа, на яку покладений обов'язок дотримання трудового законодавства: службові особи,

наділені правом прийому та звільнення, керівники підприємств, установ, організацій, власники, уповноважені ними особи, незалежно від форм власності.

Частина 2 ст. 172 встановлює відповідальність за ті самі дії, вчинені щодо неповнолітнього, вагітної жінки чи матері, яка має дитину віком до 14-ти років або дитину-інваліда.

Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 172 — штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, або виправні роботи на строк до двох років; за ч. 2 ст. 172 — штраф від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років, або виправні роботи на строк до двох років, або арешт на строк до шести місяців.

Грубе порушення угоди про працю (ст. 173).

Трудові відносини між наймачем і працівником регулюються не тільки законами, а й колективною угодою, а також індивідуальними договорами між наймачем (службовими особами підприємств, установ, організацій, незалежно від форм власності; окремими громадянами або уповноваженими ними особами) і працівником.

З об'єктивної сторони цей злочин виражається в грубому порушенні угоди про працю шляхом обману чи зловживання довірою або примусом до виконання роботи, не обумовленої угодою (це, наприклад, погроза звільненням, якщо працівник не погодиться виконувати роботу, не обумовлену угодою).

Суб'єктивна сторона Кримінального правопорушення — прямий умисел.

Суб'єкт Кримінального правопорушення — наймач, тобто службова особа підприємства, установи, організації, незалежно від форми власності, окремий громадянин або уповноважені ним особи. Частина 2 ст. 173 передбачає відповідальність за ті самі дії, вчинені стосовно громадянина, з яким укладена угода щодо його роботи за межами України.

Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 173 — штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років, або арешт на строк до шести місяців, або обмеження волі на строк до двох років; за ч. 2 ст. 173 — штраф від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк до трьох років.

Примушування до участі у страйку або перешкоджання участі у страйку (ст. 174). Конституція України передбачає право працівників на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів. Причому вказується, що «ніхто не може бути примушений до участі або до неучасті у страйку» (ст. 44 Основного Закону). Відповідно до ст. 17 Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)»¹ під страйком розуміється «тимчасове колективне добровільне припинення роботи працівниками (невихід на роботу, невиконання своїх трудових обов'язків) підприємства, установи, організації (структурного підрозділу) з метою вирішення колективного трудового спору (конфлікту)». Як випливає із закону, участь у страйку має бути добровільною. Кримінальний закон охороняє це право працівників на вільне волевиявлення.

Відповідно до цього, об'єктивна сторона Кримінального правопорушення, передбаченого ст. 174, виражається в двох діях: а) примушуванні до участі у страйку; б) перешкодженні участі у страйку. Примушування — це психічний або фізичний вплив на працівника з метою примусити його брати участь у страйку. Перешкодження — це протидія здійсненню працівником свого права брати участь у страйку.

Обов'язковою ознакою примушування і перешкодження є здійснення їх шляхом фізичного насильства, погрози застосування такого насильства або шляхом інших незаконних дій. За ступенем тяжкості фізичне насильство може виражатися в нанесенні ударів, побоїв, заподіянні легких тілесних ушкоджень, незаконному позбавленні волі. Якщо фізичне насильство виразилося в заподіянні середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень, то настає кваліфікація за сукупністю Кримінальних правопорушень (наприклад, за статтями 121 і 174).

Погроза застосування насильства може полягати в залякуванні застосуванням будь-якого фізичного насильства, в тому числі й погрозі вчинити вбивство. Інші незаконні дії можуть виявлятися в обмані, в погрозі позбавити будь-яких пільг, звільнити працівника тощо.

Суб'єктивна сторона цього Кримінального правопорушення — прямий умисел, мотиви і мета значення для кваліфікації не мають.

Суб'єкт Кримінального правопорушення — будь-яка особа. Покарання за злочин: за ст. 174 — штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешт на строк до шести місяців, або обмеження волі на строк до трьох років.

Невиплата заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат (ст. 175). Частина 7 ст. 43 Конституції України проголошує: «Право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом». Тому безпідставна невиплата заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат громадянам вважається злочином.

Безпідставна невиплата громадянам заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат більше ніж за один місяць, вчинена умисно керівником підприємства, установи або організації незалежно від форми власності утворить об'єктивну сторону Кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 175. Безпідставність невиплати має місце в тих випадках, коли об'єктивно відсутні причини, що не дозволяють зробити виплати.

Суб'єктивна сторона цього Кримінального правопорушення — прямий умисел.

Суб'єкт Кримінального правопорушення спеціальний: керівник підприємства, установи, організації незалежно від форми власності.

Частина 2 ст. 175 передбачає відповідальність за те саме діяння, якщо воно було вчинене внаслідок нецільового використання коштів, призначених для цих виплат, наприклад, використання коштів з фондів зарплати для придбання обладнання, для ремонту тощо.

Частина 3 ст. 175 встановлює, що особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо до притягнення до кримінальної відповідальності нею здійснена виплата заробітної плати, стипендії, пенсії чи іншої встановленої

законом виплати громадянам. Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 175 — штраф від ста до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років, або виправні роботи на строк до двох років, або позбавлення волі на строк до двох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років; за ч. 2 ст. 175 — штраф від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк до п'яти років, або позбавлення волі на строк до трьох років.

4. Кримінальні правопорушення в сфері охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності

Ці Кримінальні правопорушення спрямовані проти інтелектуальної власності, тобто проти прав громадян на володіння, користування, розпорядження своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності, гарантованих ст. 41 Конституції України.

Порушення авторського права і суміжних прав (ст. 176). Безпосередніми об'єктами цього Кримінального правопорушення є авторське право і суміжні права, які регулюються Законом України «Про авторське право і суміжні права»

1. Згідно з цим законом авторські права — це особисті немайнові права і майнові права автор з та їх правонаступників, пов'язані зі створенням та використанням творів науки, літератури і мистецтва. До особистих немайнових прав відносяться право вимагати визнання свого авторства; право забороняти під час публічного використання твору згадування свого імені; право вибору псевдоніма; право протидіяти будь-якому спотворенню, перекрученню творів; право на обнародування.

До майнових прав відносяться право використання, відтворення, публічного виконання, показ, право на переклад, на імпорт творів науки, літератури, мистецтва.

Суміжні права — це права виконавців, виробників фонограм і організаторів мовлення, пов'язані з використанням цих творів. Відповідно предметом порушення авторського права виступають твори літератури, науки, мистецтва: опубліковані чи не опубліковані музичні твори (з текстом і без тексту), скульптури, картини, ілюстрації, перекази, фотографії, комп'ютерні програми тощо, а предметом порушення суміжних прав — виконання, фонограми, програми мовлення.

Обов'язкові ознаки цього предмету:

- 1) предмет Кримінального правопорушення має бути для винного чужим;
- 2) має виражатися в об'єктивній (матеріальній) формі: рукописного, машинописного, друкарського тексту, нотному записові, фонограмі, дискеті тощо;
- 3) він має бути новим і оригінальним. Ідеї, концепції, методи не є предметом авторського та суміжних прав. Об'єктивна сторона цього Кримінального правопорушення передбачає встановлення трьох обов'язкових ознак: діяння, його наслідків і причинного зв'язку між ними.

Саме діяння може полягати в незаконному відтворенні або розповсюдженні творів науки, літератури, мистецтва, комп'ютерних програм і баз даних (наприклад, виставка картин без відома автора); незаконному відтворенні, розповсюдженні виконань фонограм і програм мовлення; незаконному їх тиражуванні та

розповсюдженні на аудіо- та відеокасетах, дискетах, інших носіях інформації; а також в іншому використанні чужих творів, комп'ютерних програм і баз даних, об'єктів суміжних прав.

Діяння, як ознака об'єктивної сторони, вчиняється без дозволу осіб, які мають авторське право або суміжні права.

Якщо предмет порушення авторського права (або суміжних прав) викрадений (наприклад, викрадено картину) або знищений (наприклад, розбито скульптуру), то такі діяння кваліфікуються за статтями про Кримінальні правопорушення проти власності (статті 185 або 194).

Якщо таке викрадення вчинене для подальшого плагіату, то кваліфікація настає за сукупністю Кримінальних правопорушень — за ст. 176 і, наприклад, за ст. 185. Наслідок як ознака об'єктивної сторони — це матеріальна шкода у великому розмірі, під якою, згідно з приміткою до ст. 176, вважається вартість примірників незаконно відтворених чи розповсюджених предметів або сума доходу, отриманого в результаті незаконного використання, яка у сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Закінченим злочин вважається з моменту заподіяння саме такої матеріальної шкоди. Між діянням і матеріальною шкодою має бути встановлений причинний зв'язок.

Суб'єктивна сторона цього Кримінального правопорушення — прямий умисел, а мотиви можуть бути різними: користь, помста, заздрість. На кваліфікацію вони не впливають.

Суб'єкт Кримінального правопорушення — будь-яка особа.

У частині 2 ст. 176 передбачена відповідальність за ті самі дії, якщо вони вчинені повторно або завдали матеріальної шкоди в особливо великому розмірі, тобто якщо вартість предметів або сума доходу у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян (примітка до ст. 176).

У частині 3 ст. 176 передбачена відповідальність за цей злочин, вчинений службовою особою з використанням службового становища щодо підлеглої особи (наприклад, примушування до співавторства твору, створеного підлеглим).

Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 176 — штраф від ста до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до двох років з конфіскацією всіх примірників творів, матеріальних носіїв, комп'ютерних програм, баз даних, виконань, фонограм, програм мовлення та обладнання і матеріалів, призначених для їх виготовлення і відтворення; за ч. 2 ст. 176 — штраф від двохсот до восьмисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до двох років, або позбавлення волі на той самий строк, з конфіскацією всіх примірників, матеріальних носіїв комп'ютерних програм, баз даних, виконань, фонограм, програм мовлення, аудіо- та відеокасет, дискет, інших носіїв інформації та обладнання і матеріалів, призначених для їх виготовлення і відтворення; за ч. 3 ст. 176 — штраф від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешт на строк до шести місяців, або обмеження волі на строк до двох років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Порушення прав на об'єкти промислової власності (ст. 177). Права на об'єкти промислової власності регулюється законами України «Про охорону прав на

промислові зразки», «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» від 15 грудня 1993 р.¹, «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» від 1 червня 2000 р.².

Безпосереднім об'єктом цього Кримінального правопорушення виступає промислова власність як право володіння, розпорядження, користування результатом своєї творчості в будь-якій сфері промисловості чи господарської діяльності. Саме право на творчість дозволяє визначити промислову власність як один з видів інтелектуальної власності.

Предметом цього Кримінального правопорушення є винахід, корисна модель, промисловий зразок, кваліфікаційний показник походження товару, топографії інтегральних мікросхем, сорти рослин. За своїм змістом вони всі передбачають творче вирішення технічного, технологічного, художньо-конструктивного завдання в будь-якій сфері діяльності: промисловості, сільському господарстві, культурі, охороні здоров'я тощо. Наприклад, винахід — це результат творчого вирішення технічного завдання, промисловий зразок — результат художнього конструювання виробу. Такий предмет має володіти ознакою істотної новизни, давати позитивний ефект і для винного бути чужим.

Об'єктивна сторона цього Кримінального правопорушення полягає в незаконному використанні предметів, якщо ці дії завдали матеріальної шкоди у великому розмірі. Наприклад, оголошення суті винаходу без згоди винахідника, виробництво без дозволу автора корисної моделі, використання на своєму підприємстві при виробництві продукції чужого товарного знака, що завдало авторам матеріальну шкоду у великому розмірі, яка у сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян (примітка до ст. 177). Суб'єктивна сторона цього Кримінального правопорушення — прямий умисел.

Суб'єкт Кримінального правопорушення — будь-яка особа. Частина 2 ст. 177 передбачає відповідальність за ті самі дії, якщо вони вчинені повторно або завдали матеріальної шкоди в особливо великому розмірі, під яким розуміється розмір що у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян (примітка до ст. 177).

Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 177 — штраф від ста до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до двох років, з конфіскацією незаконно виготовленої продукції та обладнання і матеріалів, призначених для її виготовлення; за ч. 2 ст. 177 — штраф від двохсот до восьмисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до двох років, або позбавлення волі на строк до двох років з конфіскацією незаконно виготовленої продукції та обладнання і матеріалів, призначених для її виготовлення.

5. Кримінальні правопорушення проти інших особистих прав і свобод людини і громадянина

Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії (ст. 161 КК). Відповідно до ст. 24 Конституції України громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом.

Передбачена ст. 161 кримінальна відповідальність є однією з гарантій прав громадян, що розглядаються.

Безпосереднім об'єктом цього Кримінального правопорушення є суспільні відносини, що забезпечують рівноправність громадян та їх права.

Об'єктивна сторона Кримінального правопорушення виражається в здійсненні будь-якої дії, спрямованої на розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності або образу почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, а також пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Під розпалюванням національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті слід розуміти поширення різних відомостей, закликів, вигадок, які формують у людей почуття озлобленості, відчуження і викликають національну ворожнечу або розбрат. Форми розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі можуть бути різними і на кваліфікацію не впливають.

Приниження національної честі та гідності або образу почуттів громадян може виражатися в різних формах третирування громадян: наклепі, цькуванні, знущанні над культурою, звичаями тощо будь-якої нації, дискримінації осіб певної національності або раси.

Обмеження прав громадян виражається в прямому або непрямому ущемленні їх прав в будь-якій галузі діяльності за національною, расовою ознакою або залежно від їх релігійної належності, або, навпаки, у встановленні прямих чи непрямих привілеїв (тобто незаконних пільг будь-якого характеру) на цих самих підставах.

Образ почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями виражається у зневазі до цих релігійних вірувань.

Суб'єктивна сторона цього Кримінального правопорушення — прямий умисел.

Суб'єкт Кримінального правопорушення — будь-яка особа.

У частині 2 ст. 161 передбачена відповідальність за вказані вище дії, поєднані з насильством, обманом чи погрозами, а також вчинені службовою особою.

За частиною 3 ст. 161 настає відповідальність за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії, якщо ці дії були вчинені організованою групою осіб або спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки.

Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 161 — штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до двох років, або обмеження волі на строк до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого; за ч. 2 ст. 161 — виправні роботи на строк до двох років або позбавлення волі на строк до п'яти років; за ч. 3 ст. 161 — позбавлення волі на строк від двох до п'яти років. Порушення недоторканності житла (ст. 162).

Стаття 30 Конституції України гарантує кожному громадянину недоторканність житла. Не допускається проникнення до житла чи до іншого

володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду.

Безпосереднім об'єктом цього Кримінального правопорушення є конституційне право громадянина на недоторканність житла.

Об'єктивна сторона Кримінального правопорушення виражається в діях, які полягають: у незаконному проникненні до житла чи до іншого володіння особи проти його волі або в незаконному проведенні в них огляду чи обшуку; в незаконному виселенні чи інших діях, що порушують недоторканність житла громадян. Незаконним є будь-яке проникнення до житла всупереч чинному законодавству.

Проникнення до житла сторонніх можливо лише за добровільною згодою власника на таку дію. Якщо згода була отримана в результаті насильства або погроз, то виключається і правомірне проникнення.

Незаконним вважається обшук, здійснюваний особами, які не мають на це права або вчинений з порушенням Кримінально-процесуального кодексу України, тобто особами, які за певних умов мають на це право, але в цьому випадку не були наділені необхідними повноваженнями (наприклад, за відсутності постанови суду щодо провадження обшуку). Відповідно до ч. 3 ст. 47 Конституції України ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше як на підставі закону за рішенням суду. Незаконне виселення має місце у разі, якщо воно здійснюється без законних підстав, тобто без судового рішення, що вступило в законну силу.

Під іншими діями, що порушують недоторканність житла громадян, слід розуміти будь-яке інше вторгнення до житла проти волі осіб, які там проживають, за винятком випадків крайньої необхідності. Цей злочин вважається закінченим з моменту здійснення однієї з указаних у цій статті дій.

Суб'єктивна сторона цього Кримінального правопорушення — прямий умисел.

Суб'єкт Кримінального правопорушення — будь-яка особа, а за ч. 2 — і службова особа.

У частині 2 ст. 162 передбачена відповідальність за ті самі дії, вчинені службовою особою або з застосуванням насильства, чи з погрозою його застосування.

Під насильством слід розуміти фізичне насильство, як небезпечне, так і безпечне для життя і здоров'я потерпілого, в тому числі й таке, що заподіяло потерпілому легкі тілесні ушкодження. Погроза застосування насильства виражається в залякуванні потерпілого застосуванням до нього фізичного насильства. Погроза має бути реальною.

Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 162 — штраф від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до двох років, або обмеження волі на строк до трьох років; за ч. 2 ст. 162 — позбавлення волі на строк від двох до п'яти років.

Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер (ст. 163).

Безпосереднім об'єктом цього Кримінального правопорушення є конституційне право громадян на таємницю листування, телефонних розмов,

телеграфної та іншої кореспонденції. Це право закріплене в ст. 31 Конституції України.

Об'єктивна сторона Кримінального правопорушення виражається у вчиненні незаконних дій, спрямованих на порушення таємниці кореспонденції, яка передається від однієї особи до іншої засобами зв'язку або через комп'ютер. Способи передачі інформації можуть бути різними: листування, телефонні розмови, телеграфна чи інша кореспонденція.

Під листуванням слід розуміти будь-які види кореспонденції: листи, посилки, бандеролі тощо, що надаються установами зв'язку громадянам або юридичним особам.

Під іншою кореспонденцією -слід розуміти інші види повідомлень, наприклад, отримані по телетайпу, факсу тощо. Інформацією, що містить таємницю, слід вважати таку, яку адресат або джерело інформації не бажають довіряти іншим людям.

Незаконність дій з порушення таємниці листування, телефонних розмов або телеграфних повідомлень має місце за відсутності згоди особи на ознайомлення з її кореспонденцією або за порушення встановленого законом порядку, що допускає, у вигляді виключення, можливість ознайомлення із змістом кореспонденції або переговорів громадян. Так, відповідно до ст. 31 Конституції України таке ознайомлення може здійснюватися тільки за постановою суду у випадках, вказаних в законі, з метою запобігти злочинові чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати таку інформацію неможливо.

Цей злочин вважається закінченим з моменту ознайомлення третьої особи із змістом листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції громадян.

Суб'єктивна сторона цього Кримінального правопорушення — прямий умисел.

Суб'єкт Кримінального правопорушення — будь-яка особа, за ч. 2 — і службова особа.

У частині 2 ст. 163 передбачена відповідальність за ті самі дії, вчинені щодо державних чи громадських діячів або вчинені службовою особою, або з використанням спеціальних засобів, призначених для негласного зняття інформації.

Під використанням спеціальних засобів, призначених для негласного зняття інформації, слід розуміти застосування будь-яких приладів, апаратури, технічних засобів, призначених для фіксування, розшифровки запису або відтворення різної інформації.

Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 163 — штраф від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до двох років, або обмеження волі на строк до трьох років; за ч. 2 ст. 163 — позбавлення волі на строк від трьох до семи років. Порушення недоторканності приватного життя (ст. 182). Конституція України в ст. 32 встановила право кожного громадянина на недоторканність приватного життя, на особисту і сімейну

таємницю, а також заборонила збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди.

Однією з гарантій здійснення цього права громадян є ст. 182 КК.

Безпосереднім об'єктом Кримінального правопорушення є суспільні відносини, що забезпечують недоторканність приватного життя.

Предмет Кримінального правопорушення — конфіденційна інформація про приватне життя особи, яка може міститися в творі, що публічно демонструється, або творі, виданому в засобах масової інформації, а також закріплюватися на різних матеріальних носіях: папері, касетах, дискетах, фотографіях тощо.

До конфіденційних відносяться такі відомості, які складають особисту або сімейну таємницю особи, а також будь-які інші відомості, які потерпілий бажає зберегти в таємниці.

Потерпілим від Кримінального правопорушення може бути будь-яка особа, без згоди якої збиралася або розповсюджувалася подібна конфіденційна інформація.

Об'єктивна сторона Кримінального правопорушення виражається в одній з таких дій, вчинених без згоди особи: а) незаконному збиранні конфіденційної інформації щодо цієї особи; б) незаконному зберіганні такої інформації; в) незаконному використанні конфіденційної інформації; г) незаконному поширенні вказаної інформації; д) поширенні конфіденційної інформації в публічному виступі, творі, що публічно демонструється, чи в засобах масової інформації.

Під незаконним збиранням конфіденційної інформації слід розуміти збір не уповноваженим на це суб'єктом відомостей про приватне життя іншої особи, що містять його особисту або сімейну таємницю.

Збирання інформації може здійснюватися з будь-яких джерел: з документів, бесід з родичами, сусідами, знайомими потерпілого тощо, як відкрито, під пристойним приводом, так і таємно, з використанням підслуховуючих, відеозаписуючих пристроїв, інших технічних засобів. Незаконне зберігання вказаних відомостей — це будь-які умисні дії, пов'язані із перебуванням конфіденційної інформації у володінні винного (зберігає матеріальні носії при собі, в приміщенні, тайнику, інших місцях), незалежно від тривалості зберігання.

Незаконне використання або поширення конфіденційної інформації — це різні види застосування відомостей без згоди потерпілого.

Так, під поширенням слід розуміти повідомлення відомостей про приватне життя особи, складових особистої або сімейної таємниці хоча б одній третій особі. Одним із видів поширення конфіденційної інформації є її оголошення в публічному виступі на зборах, мітингу, засіданні тощо, в творі, що публічно демонструється — тобто їх відтворення на аудіо- і відеозаписі, в суспільному місці; або шляхом обнародування цих відомостей в засобах масової інформації: друкованих, по радіо чи телебаченню тощо. Злочин вважається закінченим з моменту здійснення хоча б однієї з указаних дій.

Суб'єктивна сторона цього Кримінального правопорушення — прямий умисел.

Суб'єкт Кримінального правопорушення — будь-яка особа.

Покарання за злочин: за ст. 182 — штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до двох років, або арешт на строк до шести місяців, або обмеження волі на строк до трьох років.

Порушення права на отримання освіти (ст. 183). Відповідно до ст. 53 Конституції України кожний громадянин має право на освіту. Це право охоплює собою можливість отримання будь-якого виду освіти.

Безпосереднім об'єктом цього Кримінального правопорушення є суспільні відносини, що забезпечують громадянам отримання освіти.

Об'єктивна сторона Кримінального правопорушення виражається в незаконній відмові у прийнятті до навчального закладу будь-якої форми власності. Злочин є закінченим з моменту вчинення будь-яких дій, спрямованих на відмову у прийнятті до навчального закладу.

Суб'єктивна сторона цього Кримінального правопорушення — прямий умисел.

Суб'єкт Кримінального правопорушення спеціальний — службова особа, яка володіє правом прийому до навчального закладу (директор школи, ректор вищого навчального закладу, відповідальний секретар приймальної комісії, декан факультету тощо).

У частині 2 ст. 183 передбачена відповідальність за незаконну вимогу оплати за навчання у державних або комунальних навчальних закладах. Це прямий примус внести плату за навчання або створення для потерпілого таких умов, за яких він вимушений сплатити за навчання в навчальному закладі.

Діяння вважається закінченим з моменту пред'явлення особі вимоги про оплату за навчання.

Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 183 — штраф до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років; за ч. 2 ст. 183 — штраф до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Порушення права на безоплатну медичну допомогу (ст. 184). Конституція України в ст. 49 проголошує, що кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. При цьому визначається, що у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно, існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена.

Безпосереднім об'єктом цього Кримінального правопорушення слід вважати суспільні відносини, що забезпечують громадянам право на охорону здоров'я і медичну допомогу.

З об'єктивної сторони злочин характеризується незаконною вимогою оплати за надання медичної допомоги в державних чи комунальних закладах охорони здоров'я.

Злочин вважається закінченим з моменту пред'явлення незаконної вимоги про оплату медичної допомоги.

Суб'єктивна сторона цього Кримінального правопорушення — прямий умисел.

Суб'єкт Кримінального правопорушення спеціальний — ним може бути тільки працівник державного або комунального закладу охорони здоров'я. За частиною 2 ст. 184 настає відповідальність за незаконне скорочення мережі державних і комунальних закладів охорони здоров'я.

В цьому випадку суб'єктом Кримінального правопорушення є службова особа відповідного органу виконавчої влади.

Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 184 — штраф до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешт на строк до шести місяців; за ч. 2 ст. 184 — штраф до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до двох років.

6. Кримінальні правопорушення проти сім'ї Ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164)

Безпосереднім об'єктом цього Кримінального правопорушення є суспільні відносини, що забезпечують захист майнових інтересів неповнолітніх або непрацездатних дітей, що потребують допомоги. Обов'язок батьків утримувати своїх дітей до їх повноліття закріплений в ст. 51 Конституції України, а також в Кодексі про шлюб та сім'ю.

Потерпілими від цього Кримінального правопорушення є неповнолітні та непрацездатні діти.

З об'єктивної сторони цей злочин виражається в бездіяльності, а саме: а) у злісному ухиленні від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання дітей (аліментів); б) у злісному ухиленні батьків від утримання неповнолітніх або непрацездатних дітей, що перебувають на їх утриманні.

Під ухиленням від сплати аліментів або ухиленням від утримання дітей слід розуміти не тільки пряму відмову від сплати присуджених судом аліментів на дітей, а й приховання винним свого дійсного заробітку, зміни роботи або місця проживання з метою уникнути утримань за виконавчим листом, а також інші дії, що свідчать про ухилення від сплати за рішенням суду коштів на утримання дітей або про ухилення від утримання непрацездатних або неповнолітніх дітей.

Необхідною умовою притягнення до кримінальної відповідальності за злісну несплату аліментів є наявність рішення суду, що набрало чинності і зобов'язує особу сплачувати аліменти.

Злісне ухилення, про яке йдеться в ч. 1 ст. 164 — це тривале, систематичне і наполегливе ухилення від виконання цього обов'язку, як от: приховання свого місця проживання, місця роботи, повторне ухилення від сплати аліментів, незважаючи на відповідні попередження тощо.

Закінченим цей злочин є з моменту злісного ухилення від сплати аліментів, встановлених рішенням суду.

Злісне ухилення батьків від утримання неповнолітніх (тобто тих, які не досягли 18-ти років) або непрацездатних (інвалідів 1 і 2 груп, а також тимчасово непрацездатних) дітей, які знаходяться на їх утриманні, має місце у випадках, коли дітям не надаються необхідні для їхнього існування кошти, їжа, одяг, житло або необхідний догляд у разі хвороби тощо.

Суб'єктивна сторона цього Кримінального правопорушення — прямий умисел.

Суб'єкт Кримінального правопорушення спеціальний — тобто особа, записана як матір або батько у свідоцтві про народження дитини, або особи, прирівняні до статусу батьків: усиновлювачі (опікуни), вітчим, мачуха, особа, яка взяла дітей на постійне виховання або на утримання за умови, що обов'язок платежу аліментів покладений на цих осіб рішенням суду.

У частині 2 ст. 164 передбачена відповідальність за вчинення цього Кримінального правопорушення особою, раніше судимою за такий самий злочин.

Покарання за злочин за ч. 1 ст. 164 — виправні роботи на строк до одного року або обмеження волі на той самий строк; за ч. 2 ст. 164 — виправні роботи на строк до двох років або обмеження волі на строк до трьох років.

Ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків (ст. 165).

Безпосереднім об'єктом Кримінального правопорушення виступають суспільні відносини, що забезпечують захист майнових відносин непрацездатних батьків.

З об'єктивної сторони цей злочин полягає у злісному ухиленні від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання непрацездатних батьків.

Суб'єктивна сторона Кримінального правопорушення — прямий умисел.

Суб'єктом Кримінального правопорушення можуть бути рідні діти, усиновлені (удочеріненні), а також пасинки і падчерки, які досягли 18-ти років і зобов'язані у випадках, встановлених рішенням суду, надати утримання непрацездатним вітчиму або мачусі.

У частині 2 ст. 165 передбачена відповідальність за те саме діяння, вчинене особою, раніше судимою за такий самий злочин.

Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 165 — штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до одного року; за ч. 2 ст. 165 — виправні роботи на строк до двох років або обмеження волі на той самий строк.

Злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування (ст. 166).

Безпосереднім об'єктом Кримінального правопорушення є суспільні відносини, що забезпечують нормальний розвиток і виховання неповнолітніх, а також здоров'я, безпеку життя або здоров'я, особисту свободу, честь та гідність осіб, що підлягають опіці (піклуванню). Об'єктивна сторона цього Кримінального правопорушення полягає в діянні (дії або бездіяльності) і виражається в злісному невиконанні обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування, тобто: в залишенні дітей без нагляду, харчування, одягу, ненаданні грошового утримання, ухиленні від догляду і лікуванні важко хворого тощо, що призвело до тяжких наслідків. Обов'язки батьків по догляду за дитиною, по її вихованню і захисту покладені на батьків (ст. 80 Кодексу про шлюб і сім'ю України).

Невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за підопічним має носити злісний характер, тобто бути тривалим за часом, або систематичним, незважаючи на відповідні попередження з боку органів опіки і піклування або місцевих органів влади.

Злочин вважається закінченим з моменту настання тяжких наслідків. Під тяжкими наслідками слід розуміти різні види фізичної або моральної шкоди, заподіяної дитині або підопічному: розлад здоров'я, психічне захворювання, інвалідність, самогубство потерпілого тощо.

Суб'єктивна сторона цього Кримінального правопорушення — прямий умисел. Суб'єкт Кримінального правопорушення спеціальний — батьки дитини, а також особи, визнані згідно із законом опікунами чи піклувальниками.

Покарання за злочин: за ст. 166 — обмеження волі на строк від двох до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк.

Зловживання опікунськими правами (ст. 167).

Безпосереднім об'єктом Кримінального правопорушення є майнові права і інтереси особи.

Об'єктивна сторона цього Кримінального правопорушення полягає у використанні опіки або піклування на шкоду підопічному. Це, наприклад, зайняття житлової площі, використання його майна, привласнення речей, розтрата цінностей підопічного, а також порушення майнових прав потерпілого внаслідок укладання не вигідних для нього договорів.

Суб'єктивна сторона Кримінального правопорушення — прямий умисел, що поєднаний з корисливою метою.

Суб'єкт Кримінального правопорушення — особа, призначена у встановленому порядку опікуном чи піклувальником.

Покарання за злочин: за ст. 167 — штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до двох років.

Розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) (ст. 168).

Безпосереднім об'єктом цього Кримінального правопорушення є суспільні відносини, що забезпечують нормальне функціонування сім'ї. Об'єктивна сторона Кримінального правопорушення проявляється в розголошенні таємниці усиновлення (удочеріння) всупереч волі усиновителя.

Під розголошенням таємниці усиновлення слід розуміти повідомлення будь-якій особі, в тому числі й усиновленому (удочерінній), відомостей про те, що юридичні батько або мати дитини фактично не є його кровними батьком або матір'ю. Розголошення таємниці може здійснюватися усно, письмово, за допомогою засобів зв'язку, іншими способами.

Обов'язковою ознакою розголошення є відсутність волі усиновителя (удочерителя) на розкриття цієї таємниці. Воля хоча б одного з подружжя усиновителів не розголошувати таємницю усиновлення вже виключає можливість її розголошення.

Злочин вважається закінченим з моменту розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) всупереч волі усиновителя, незалежно від настання суспільно небезпечних наслідків.

Суб'єктивна сторона цього Кримінального правопорушення — прямий умисел.

Суб'єкт Кримінального правопорушення — будь-яка особа.

У частині 2 ст. 168 передбачена відповідальність спеціального суб'єкта: службової особи або працівника медичного закладу, яким відомості про

усиновлення (удочеріння) стали відомі по службі чи по роботі, або якщо розголошення таємниці усиновлення спричинило тяжкі наслідки (різні види моральної, фізичної шкоди, заподіяної як усиновленому (удочеріненій), так і усиновителю, розпад сім'ї, психічне захворювання потерпілого тощо).

Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 168 — штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до двох років; за ч. 2 ст. 168 — штраф до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк до трьох років, або позбавлення волі на той самий строк з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

Незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння) (ст. 169).

Безпосереднім об'єктом цього Кримінального правопорушення є суспільні відносини, що забезпечують нормальний розвиток і виховання неповнолітніх дітей.

Об'єктивну сторону цього Кримінального правопорушення утворюють: незаконна посередницька діяльність або інші незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння) дитини, або по передачі її під опіку (піклування), або по передачі її на виховання в сім'ю громадян. Незаконними такі дії будуть у випадку, якщо вони вчинені з порушенням положень чинного законодавства. Закінченим злочин буде вважатися з моменту здійснення однієї з вказаних дій.

Суб'єктивна сторона Кримінального правопорушення — прямий умисел. Мотиви Кримінального правопорушення для кваліфікації значення не мають.

Суб'єкт Кримінального правопорушення — будь-яка особа.

У частині 2 ст. 169 передбачена відповідальність за вчинення Кримінального правопорушення щодо кількох дітей, повторно, за попередньою змовою групою осіб, з використанням службового становища або якщо він заподіяв тяжкі наслідки. Під тяжкими наслідками цього Кримінального правопорушення слід розуміти самогубство потерпілого, його психічний розлад, отримання інвалідності, необережне позбавлення життя тощо. В зв'язку з тим, що норма, яка розглядається, є бланкетною, при аналізі об'єктивної сторони конкретного Кримінального правопорушення необхідно встановити, які саме закони і нормативні акти були порушені особою. Передусім слід звернутися до глави 14 Кодексу про шлюб і сім'ю України, Конвенції про права дитини, яка була ратифікована Верховною Радою України 27 лютого 1991 р.¹ і до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку передачі дітей, які є громадянами України, на усиновлення громадянам України та іноземним громадянам і здійснення контролю за умовами їх проживання у сім'ях усиновителів» від 20 липня 1996 р. № 7752 . Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 169 — штраф від п'ятдесяти до ста двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до двох років; за ч. 2 ст. 169 — позбавлення волі на строк від двох до п'яти років.

7. Кримінальні правопорушення проти свободи совісті

Пошкодження релігійних споруд чи культових будинків(ст. 178).

Безпосереднім об'єктом цього Кримінального правопорушення є суспільні відносини, що забезпечують свободу совісті і віросповідання.

Додатковим обов'язковим об'єктом виступають відносини власності.

Предметом Кримінального правопорушення є різні релігійні споруди чи культові будинки: церкви, мечеті, синагоги, каплиці, монастирі, молільні будинки, інші приміщення, в яких можуть проходити церковні служби.

Об'єктивна сторона цього Кримінального правопорушення проявляється в пошкодженні чи зруйнуванні релігійної споруди або культового будинку.

Під пошкодженням слід розуміти приведення будинку або споруди в часткову непридатність, тобто якщо зберігається можливість її відновлення.

Зруйнування передбачає приведення споруд або будинків до повної непридатності, внаслідок чого вона або перестає існувати, або повністю втрачає можливість бути відновленою. Способи зруйнування або знищення можуть бути різними і на кваліфікацію Кримінального правопорушення не впливають. Якщо пошкодження або зруйнування релігійної споруди, культового будинку вчинено шляхом підпалу, іншим загальнонебезпечним способом, або спричинило загибель людей, або інші тяжкі наслідки, кваліфікація таких дій настає за сукупністю Кримінальних правопорушень: за ст. 178 і ч. 2 ст. 194.

Суб'єктивна сторона Кримінального правопорушення — умисел. Винний усвідомлює, що пошкоджує або руйнує релігійну споруду або культовий будинок, передбачає настання шкоди від своїх дій і бажає або свідомо допускає настання наслідків такого роду. У разі використання для пошкодження або зруйнування релігійних будинків загальнонебезпечного способу, винне відношення до наслідків у вигляді загибелі людей, а також тяжких наслідків має місце тільки в формі необережності.

За наявності в такому випадку умислу на позбавлення життя однієї (кількох) особи, винний відповідає за ст. 178 і ч. 2 ст. 194 та і за відповідними пунктами ст. 115. Пошкодження або зруйнування релігійних споруд або культових будинків з хуліганських мотивів має кваліфікуватися за сукупністю Кримінальних правопорушень за статтями 178 і 296.

Суб'єкт Кримінального правопорушення — будь-яка особа. Покарання за злочин: ст. 178 — штраф до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк до трьох років.

Незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь (ст. 179).

Безпосереднім об'єктом цього Кримінального правопорушення є суспільні відносини, що забезпечують свободу віросповідання і повагу почуттів віруючих.

Предмет Кримінального правопорушення — релігійні святині. Релігійними святинами є проголошені кожною релігією священні символи: Біблія, ікони, храми, поховання, місця паломництва, святі джерела тощо.

Об'єктивна сторона Кримінального правопорушення виражається в утримуванні, оскверненні або знищенні релігійних святинь. Утримування передбачає самовільні дії винного по привласненню релігійних святинь всупереч волі власника.

Осквернення — це наруга над релігійною святинею, різні цинічні дії, що зачіпають релігійні почуття віруючих тощо.

Знищення — це приведення до повної непридатності релігійної святині шляхом механічного, фізичного, хімічного або біологічного впливу, результатом якого є приведення її до повної непридатності з втратою можливості відновлення.

Злочин вважається закінченим з моменту вчинення однієї з указаних дій.

Суб'єктивна сторона Кримінального правопорушення — прямий умисел. Якщо вказані дії вчинені з хуліганських мотивів, то потрібна додаткова кваліфікація за ст. 296.

Суб'єкт Кримінального правопорушення — будь-яка особа.

Покарання за злочин: за ст. 179 — штраф до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк до трьох років.

Перешкоджання здійсненню релігійного обряду (ст. 180).

У статті 35 Конституції України вказано, що кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособове чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність. Стаття 180 КК служить однією з гарантій реалізації цього положення Конституції. Безпосереднім об'єктом цього Кримінального правопорушення є суспільні відносини, що забезпечують свободу світогляду і віросповідання.

Об'єктивна сторона Кримінального правопорушення характеризується дією або бездіяльністю, що полягає в незаконному перешкодженні здійсненню релігійного обряду.

Перешкоджання може виражатися в незаконному закритті приміщень для відправлення релігійних обрядів, зриві обрядів вінчання, відспівування, розгоні віруючих під час моління. При цьому злочинним є перешкоджання тільки таким релігійним обрядам, які здійснюються в рамках закону, не порушують громадський порядок і не супроводжуються посяганням на права громадян (порядок проведення релігійних обрядів і церемоній передбачений ст. 21 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації») від 23 квітня 1991 р.¹ Злочин вважається закінченим з моменту незаконного перешкоджання здійсненню релігійного обряду.

Суб'єктивна сторона Кримінального правопорушення — прямий умисел. Суб'єкт Кримінального правопорушення — будь-яка особа. У частині 2 ст. 180 передбачена відповідальність за примушування священослужителя шляхом фізичного або психічного насильства до проведення релігійного обряду. Під примушуванням слід розуміти протиправний насильницький вплив на священослужителя з метою виконання ним релігійного обряду. Насильство при цьому може бути психічним або фізичним. Психічне насильство полягає в застосуванні до потерпілого погроз, шантажу, іншого протиправного впливу на його психіку. Фізичне насильство може виражатися в різному посяганні на тілесну сферу потерпілого: незаконному позбавленні волі, зв'язуванні, заподіянні фізичного болю, ударів, побоїв. Якщо результатом фізичного насильства було спричинення тілесних ушкоджень, то кваліфікація цього Кримінального правопорушення настає за сукупністю за ст. 180 і статтями 121, 122 або ст. 125.

Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 180 — штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешт на строк до шести

місяців, або обмеження волі на строк до двох років; за ч. 2 ст. 180 — штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешт на строк до шести місяців.

Посягання на здоров'я людей під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів (ст. 181).

Основним безпосереднім об'єктом цього Кримінального правопорушення виступають суспільні відносини, що регулюють порядок відправлення релігійних обрядів, а також свободу віросповідання і право громадян на релігійні об'єднання.

Додатковим обов'язковим об'єктом можуть бути відносини, що забезпечують охорону здоров'я або інших законних інтересів громадян.

Об'єктивна сторона Кримінального правопорушення проявляється у вчиненні активних дій з організації або керівництва групою, діяльність якої здійснюється під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів і поєднана із заподіянням шкоди здоров'ю людей або статевою розпустою.

Під організацією такої групи слід розуміти будь-яку діяльність, спрямовану на створення групи, вербування її членів, підготовку статутних документів, пошук джерел фінансування, тобто будь-які дії, результатом яких є створення групи.

Керівництво групою означає управління її діяльністю і може виражатися в організації молитв, відправленні обрядів, культів, заходах з підтримки дисципліни, керівництві здійсненнім бузувірських обрядів, накладенні стягнень (епітимій) тощо. Діяльність такої групи має бути пов'язана із заподіянням шкоди здоров'ю людей (наприклад, знівечення, покалічення, розлад психіки в результаті молитв), а також статевою розпустою. При цьому, застосування в процесі діяльності групи окремих видів насильства, покарання за які, як за самостійні Кримінальні правопорушення, перевищує покарання за ч. 1 ст. 181, вимагає додаткової кваліфікації за відповідними статтями КК про відповідальність за Кримінальні правопорушення проти особи.

Позбавлення життя потерпілого в процесі діяльності вказаної релігійної групи або доведення до самогубства також передбачає відповідальність за сукупністю Кримінальних правопорушень.

Злочин вважається закінченим з моменту створення групи або вчинення дій по керівництву нею.

Суб'єктивна сторона цього Кримінального правопорушення — прямий умисел.

Злочин може вчинюватися не тільки за релігійними, але і за іншими мотивами: користь, владолюбство, сексуальні мотиви.

Суб'єкт Кримінального правопорушення — організатор або керівник групи. У частині 2 ст. 181 передбачена відповідальність за ті самі дії, поєднані із втягуванням в діяльність групи неповнолітніх. У цих випадках додатковим обов'язковим об'єктом Кримінального правопорушення виступає нормальний етичний розвиток неповнолітніх, їх здоров'я і статева недоторканість.

Залучення неповнолітнього до діяльності групи передбачає будь-які форми впливу дорослої особи на неповнолітнього з метою спонукати (примусити) останнього брати участь в діяльності релігійної групи. Способи залучення можуть

бути різні: лестощі, умовляння, обман, шантаж, побої, розпалювання релігійного фанатизму тощо.

Злочин є закінченим з моменту втягнення неповнолітнього до діяльності релігійної групи за допомогою будь-якої з перерахованих дій.

Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 181 — обмеження волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк; за ч. 2 ст. 181 — позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років.

ТЕМА №27 КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Поняття та система кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності .

2. Значення вивчення вказаної теми для правозастосовної діяльності працівників ОВС.

3. Загальна характеристика кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності.

4. Кримінально-правова характеристика кримінального правопорушень, що посягають на податкову систему України. Аналіз окремих складів кримінальне правопорушення цієї групи.

5. Кримінально-правова характеристика кримінальне правопорушення, що посягають на встановлений порядок здійснення підприємницької діяльності та окремих її видів.

6. Відмежування порушення порядку заняття підприємницькою діяльністю від фіктивного підприємництва.

7. Відмежування шахрайства з фінансовими ресурсами від фіктивного банкрутства.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. Ст.141. (Розділи 1, 2). З наступними змінами і доповненнями.

2. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2001. №25. Ст.31. З наступними змінами і доповненнями.

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення. від 07.12.1984 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

4. Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності. Постанова № 3 Пленуму Верховного Суду України від 25.04.2003 р.

5. Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності (в схемах): навчальний посібник / [А. О. Винник, О. З. Мармура, О. Ф. Пасека]; за ред. О. Ф. Пасеки. - Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. - 160 с.

6. Гузоватий О.І. Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення в Україні та деяких зарубіжних країнах : монографія / О.І. Гузоватий, О.О. Титаренко. Дніпро : ДДУВС, 2018. – 260 с.

7. Кримінально-правова характеристика злочинів у сфері господарської діяльності: посібник для підрозділів Національної поліції у схемах / А. Б. Кудлак, О. Ф. Пасека. - Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. - 120 с.

8. Кримінальне право України (у питаннях та відповідях) : навч. посіб. / [О. М. Литвинов, Ю. В. Орлов, В. П. Ємельянов та ін.] ; за заг. ред. Ю. В. Орлова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2023. – 520 с.

9. Навроцький В.О. Наскрізнi кримінально-правові поняття. Навчальний посібник - Київ: Юрінком Інтер, 2023. 376 с.

10. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. і допов. К.: ВД «Дакор», 2018. 1360 с.

11. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України /Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко [та ін.]; За заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

12. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України, 7- ме вид., переробл. та доп / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К. Дакор, 2019. 1384с.

13. Кримінальний кодекс України з постатейним коментарем, висновками Верховного Суду : станом на 01.01.2021 / [упоряд. С. Г. Туманов]. 2ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2021. 976 с.

Господарська діяльність - одна з найважливіших сфер економічного життя. Між окремими ланками та галузями господарської діяльності повинний існувати тісний органічний зв'язок. Для досягнення максимально ефективності в процесі застосування господарського механізму будь-якої цивілізованої держави встановлюється визначений порядок здійснення господарської діяльності. Родовим об'єктом кримінальне правопорушення у сфері господарської діяльності нормальна господарська діяльність, яка відповідає нормам діючого законодавства.

З об'єктивної сторони більшість кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності скоюються шляхом дії (наприклад, контрабанда, фіктивне підприємництво, зайняття забороненими видами господарської діяльності та ін.), деякі кримінальні правопорушення характеризуються бездіяльністю (наприклад, ухилення від сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів, ухилення від повернення виручки в іноземній валюті та ін.).

Частина кримінальних правопорушень, передбачених розділом VII Особливої частини КК України, відносяться до кримінальних правопорушень з формальним складом. Такі кримінальні правопорушення визнаються закінченими незалежно від наступу суспільно небезпечних наслідків, тобто з моменту скоєння вказаних у диспозиції діянь (наприклад, зайняття забороненими видами господарської діяльності). Більша частина диспозицій правових норм розділу VII

сформульовані, як бланкетні, для встановлення сутності яких необхідне розуміння положень законодавчих та нормативних актів інших галузей права, наприклад, цивільноправового законодавства.

Суб'єктивна сторона вказаних кримінальних правопорушень характеризується умисною формою вини.

Суб'єктами кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності можуть бути особи, які досягли 16-річного віку, яких можна поділити на 3 категорії:

1. Спеціальні суб'єкти (наприклад, посадові особи, працівники торгівлі).

2. Спеціально-конкретні суб'єкти (наприклад, власник суб'єкту господарської діяльності).

3. Будь-яка особа, яка не виконує або порушує визначені господарські обов'язки та вимоги у цієї сфері (наприклад, особа, яка повинна сплачувати податки).

У залежності від видового об'єкту посягання кримінального правопорушення у сфері господарської діяльності можуть бути поділені на такі види, а саме:

1. Кримінальні правопорушення у бюджетній сфері (ст.ст. 210, 211 КК України).

2. Кримінальні правопорушення у сфері господарювання та підприємницької діяльності (ст.ст. 201, 205-206, 213 КК України).

3. Кримінальні правопорушення у сфері приватизації державного та комунального майна (ст. 233 КК України).

4. Кримінальні правопорушення у кредитно-фінансовій та банківській сфері (ст.ст. 199, 200, 209, 222-224 КК України).

5. Податкові кримінальні правопорушення (ст.ст. 204, 212, 216 КК України).

6. Кримінальні правопорушення у сфері конкуренції (ст.ст. 228-232 КК України).

7. Кримінальні правопорушення у сфері обслуговування (ст. 227 КК України).

Виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів, білетів державної лотереї, марок акцизного податку чи голографічних захисних елементів. (Стаття 199 КК України).

Предметом вказаного кримінального правопорушення може бути:

1) національна валюта України (у виді банкнот чи металевої монети Національного Банку України, які перебувають в обігу і є законним платіжним засобом на території України, а також вилучення з обігу чи такі, що вилучаються з нього, але підлягають обміну на грошові знаки. Це стосується іноземної валюти);

2) іноземна валюта;

3) державні цінні папери;

4) білет державної лотереї

5) марок акцизного податку

6) голографічних захисних елементів.

Об'єктивна сторона цього кримінального правопорушення може виражатися в одній з таких дій, які вказані у диспозиції кримінально-правової норми, передбаченої ст. 199 ч.1 КК України, а саме:

1) Виготовлення, тобто створення вказаних предметів будь-яким способом (повна підробка), а також вживання додаткової підробки.

2) Зберігання, тобто вчинення будь-яких умисних дій, які пов'язані з фактичним володінням такими предметами, незалежно від місця їх знаходження (наприклад, при собі в одязі, поміщення їх у сховище).

3) Придбання – набуття права власності на предмети будь-яким способом: купівля, обмін, одержання в дарунок.

4) Перевезення - тобто їх переміщення транспортними засобами з одного місця в інше, як на території України, так і за її межами. Якщо немає транспортних засобів, це буде зберігання предметів.

5) пересилання – тобто їх переміщення шляхом відправлення поштою, посилом з одного місця в інше. Кримінальне правопорушення закінчений з моменту відправлення пошти, багажу.

6) Ввезення в Україну, тобто переміщення предметів через державний кордон України будь-якими транспортними засобами.

Відповідальність настає при досягненні суб'єктом кримінального правопорушення 16 – річного віку (за видом суб'єкт є загальними).

Кримінальне правопорушення скоюється тільки з прямим умислом.

Всі вищевказані у диспозиції норми ч.1 ст. 199 КК України дії, переслідують спеціальну мету винного – мету збуту, що є необхідною ознакою розглядуваного кримінального правопорушення. При її відсутності склад цього кримінального правопорушення є відсутнім (якщо нема факту збуту підроблених грошей, державних цінних паперів, чи білетів державної лотереї). Контрабанда. (Стаття 201 КК України).

На Міжнародному семінарі по боротьбі з корупцією, що проходив у Стамбулі у жовтні 1998 р., зазначалося, що демонополізація зовнішньоекономічної діяльності, вільний вихід на зовнішній ринок різних державних та приватних підприємств, утворення чисельних міжнародних об'єднань, фондів та спільних підприємств, посилення міграційних процесів, а також допущенні помилки під час здійснення реформування економіки в Україні призвели до сприятливих умов для втручання в економічні відносини кримінальне правопорушення елементами і стрімкого зростання економічних кримінальних правопорушень, одним із домінуючих різновидів яких є контрабанда.

Головним управлінням по боротьбі з економічною кримінальною правопорушеннями МВС України відмічається тенденція зростання кримінальних правопорушень економічної спрямованості. Одним із найпоширеніших економічних кримінальних правопорушень є контрабанда. Зріс і показник вчинення цього кримінального правопорушення організованими кримінальними правопорушеннями групами. Науковцями і практиками констатується, що контрабанда взята під контроль організованими кримінальними правопорушеннями угрупованнями, які мають тісні міжнародні, міжрегіональні зв'язки. Саме тому, питання боротьби з контрабандою мають загально державний

вимір, ними активно опікується Президент, уряд, правоохоронні органи. Ці питання прямо співвідносяться з питаннями забезпечення економічної, національної безпеки України, адже контрабанда завдає значної шкоди економіці держави, вітчизняному товаровиробникові, постає одним із різновидів „тіньової” економіки.

Основним безпосереднім об'єктом контрабанди є встановлений порядок переміщення, зазначених у диспозиції норми предметів, через митний кордон України.

Додатковим факультативним об'єктом контрабанди можуть виступати встановлений порядок обігу предметів дозвільної системи, порядок сплати податків, інших обов'язкових платежів, громадська безпека, здоров'я населення.

Товари, які вільно обертаються в Україні і, незаконне переміщення яких через митний кордон, утворює склад кримінального правопорушення, передбаченого ч.1 ст. 201 КК України, лише у випадках вчинення його у великих розмірах (Примітка до ст. 201 КК України передбачає таким, якщо вартість товарів у тисячу і більше разів перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян).

Офіційне тлумачення термінів, що вживаються у зв'язку з будь-якими порушеннями митних правил, дано у ст. 15 Митного кодексу України та деяких інших законодавчих актах України. Так, під товарами тлумачаться будь-яка перемішування через митний кордон України продукція, на яку поширюється право інтелектуальної власності, послуги, роботи, що є об'єктом купівлі-продажу або обміну. Товарами визнається будь-яке рухоме майно, у тому числі теплова, електрична та інші види енергії.

Законодавець до предмету контрабанди відносить також історичні та культурні цінності. Термін „культурні цінності” визначений у ст. 1 Закону України „Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей” від 21.09.1999р. Ними визнаються об'єкти матеріальної і духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України. Для багатьох практичних працівників стає незрозумілим питання необхідності для наявності складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201 КК України, визнання того, щоб предмет, який незаконно переміщується через митний кордон країни, був одночасно цінністю історичною і культурною чи достатньо наявності однієї з цих ознак. За змістом закону культурні цінності не завжди є історичними, але історичні цінності визнаються частиною цінностей культурних. Відповідно до ст. 28 Митного кодексу України належність предмета до історичних та культурних цінностей визначається мистецтвознавчою експертизою.

До кола предметів контрабанди також віднесені сильнодіючі та отруйні речовини, які відповідно до ст. 2 Закону України „Про лікарські засоби” від 4 квітня 1996 р. віднесено за відповідними переліками до компетенції МОЗ України.

Отруйними речовинами визнаються такі, які при введенні в організм людини навіть у малих дозах здатні викликати розлад здоров'я або смерть.

Сильнодіючі речовини - це такі, які при їх вживанні у певних дозах здатні заподіяти шкоду здоров'ю людини, навіть життю. Визначення терміну

„радіоактивні речовини” дано у ст. 1 Закону України „Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку” від 8 лютого 1995 р.

Зброєю визнаються предмети та пристрої призначені для уражень живих цілей, кораблів, літаків (вертольотів) та ін. об’єктів і не мають іншого призначення. Тобто до зброї відносяться ракетна, минна торпеда, а також зброя масового знищення (хімічна, біологічна, лазерна, радіологічна тощо).

Статтею 201 КК України встановлена також кримінальна відповідальність за контрабанду стратегічно важливих сировинних товарів, щодо яких законодавством встановлено відповідні правила вивезення за межі України.

Під стратегічно важливими сировинними товарами слід розуміти руди, концентрати, дорогоцінні метали, вироби із них, прокат кольорових металів, мінеральні та хімічні добрива тощо. Специфіка переміщення стратегічно важливих сировинних товарів через митний кордон України полягає в тому, щодо деяких із них встановлені правила квотування і ліцензування.

Встановлення кримінальної відповідальності за контрабанду стратегічно важливих сировинних товарів наглядно засвідчує, що у питанні подальшого розвитку і вдосконалення законодавства про контрабанду слід виходити не зі звужування, а, навпаки, з розширення кола предметів контрабанди. Уявляється, що предмет цього кримінального правопорушення потребує подальшої деталізації з метою заповнення існуючих прогалин, щоб правопорушники не могли уникати відповідальності зза того, що переміщуваний через митний кордон предмет не охоплюється складом ст. 201 КК України.

Об’єктивна сторона контрабанди виражається в діях, які полягають у незаконному переміщенні відповідних предметів через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю.

Конкретизація понять „переміщення через митний кордон”, „поза митним контролем”, „з приховуванням від митного контролю” дана у ст. 15, 115, 116 МК України. Переміщенням предметів через митний кордон визнається фактичне їх переміщення на митну територію чи з неї або транзит через територію у будь-який спосіб.

Обов’язковою ознакою складу кримінального правопорушення є місце його вчинення – митний кордон України. З моменту, коли винний перемістив вищевказані предмети, товари, речовини через митний кордон України, контрабанда вважається закінченим кримінальне правопорушення.

Якщо винний не скоїв дій, але переслідував мету перемістити товари через митний кордон України, скоєне слід кваліфікувати як замах на контрабанду (ст. ст. 15, 201 КК України).

Суб’єктом контрабанди є фізична осудна особа, яка досягла на момент скоєння кримінального правопорушення 16 – річного віку. За видом суб’єкт є загальним.

Кримінальне правопорушення скоюється умисно (винний передбачає настання кримінального правопорушенняних наслідків та бажає їх настання або свідомо припускає їх настання).

У якості кваліфікуючих ознак законодавець ч.2 ст. 201 КК України передбачає вчинення контрабанди групою осіб за попередньою змовою та спеціальний рецидив.

Протидія законній господарській діяльності. (Стаття 206 КК України).

Під протидією законній господарській діяльності розуміється протиправна вимога припинити займатися господарською діяльністю чи обмежити її, укласти або не виконувати укладену угоду, виконання (невиконання) якої може заподіяти матеріальної шкоди або обмежити законні права чи інтереси того, хто займається господарською діяльністю, поєднану з погрозою насильства над потерпілим або близькими йому особами, пошкодження або знищення їх майна за відсутності ознак вимагання. Винний може здійснювати протидію не лише підприємницькій діяльності, а й будь-якій іншій діяльності, яка підпадає під поняття самостійної, на власний ризик діяльності з виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг та заняттю торгівлею з метою одержання прибутку. Тобто йдеться про те, що в теорії господарського права, як і у законодавстві, господарська діяльність є більш широким поняттям, ніж підприємницька, що дає змогу розширити сферу застосування даної статті.

Необхідною ознакою об'єктивної сторони розглядуваного кримінального правопорушення є спосіб вчинення діяння. Протидія законній господарській діяльності може бути вчинене під загрозою насильства над потерпілим або його близькими родичами (близькими йому особами), пошкодження чи знищення їхнього майна. На думку П.П. Андрушка, "основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 206 КК України, є свобода підприємницької діяльності". М.І. Хавронюк вважає, що "основним безпосереднім об'єктом цього кримінального правопорушення є встановлений порядок здійснення господарської діяльності, а також право громадян на свободу підприємницької діяльності. Додатковим обов'язковим об'єктом - психічна недоторканність особи".

Потерпілим від розглядуваного кримінального правопорушення є особа, яка на законних підставах займається господарською діяльністю і може самостійно приймати або суттєво впливати на хід прийняття рішення про її припинення чи обмеження, або про укладення якої-небудь угоди. Це може бути громадянин, зареєстрований, як підприємець, фермер, власник приватного підприємства чи засновник (власник) господарського товариства (крім акціонерного), особа, яка є керівником колективного чи іншого підприємства, або яке входить до складу правління, дирекції чи іншого виконавчого органу господарського товариства.

В ст. 206 КК України йдеться, по-перше, про вимогу укласти угоду, тобто зрозумілим є те, що зобов'язання, як такого, ще не існує, воно може виникнути, якщо потерпілий погодиться укласти угоду. Якщо одночасно особа вимагає як компенсацію за власне повернення боргу укладення угоди про передачу в лізинг частини основних засобів, без яких зупиниться виробництво на даному підприємстві, її дії мають бути кваліфіковані за сукупністю кримінальне правопорушення, передбачених ст. ст. 206, 355 КК України. Тут має місце реальна сукупність. Застосування ст. 206 КК України стосується випадків

протиправної вимоги до невиконання укладеної угоди у сфері господарської діяльності.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується виною у виді прямого умислу (винний усвідомлює, що він, без яких-небудь правових підстав, протидіє законній господарській діяльності засобами, описаними в ст. 206 КК України, і бажає цього).

Метою при цьому є припинення іншою особою зайняття законною господарською діяльністю або обмеження її, укладання або невиконання угоди, про яку йдеться в ст. 206 КК України.

Мотиви кримінального правопорушення можуть бути різними, наприклад, користь, коли це робиться за винагороду від конкуруючого підприємця, а також хуліганські мотиви.

Суб'єкт кримінального правопорушення - будь-яка особа, що досягла 16-ти років.

Легалізація (відмивання) заходів, одержаних кримінальним правопорушенням шляхом. (Стаття 209 КК України). Нашою державою вже прийнято ряд заходів з імплантації національного законодавства до вимог міжнародних норм у цій сфері. МВС України протягом останніх років приймало активну участь у розробці проектів Законів України “Про запобігання та протидію легалізації (“відмиванню”) доходів, отриманих кримінальним правопорушенням шляхом”, “Про банки та банківську діяльність”, “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг”. При цьому враховувався позитивний світовий досвід у протидії відмиванню брудних коштів. Законом України “Про банки та банківську діяльність” зобов'язано банківські установи інформувати про значні та сумнівні операції їх клієнтів відповідні органи згідно із законодавством України, яке регулює питання щодо боротьби з організованою кримінальним правопорушенням. Однак, з моменту прийняття вказаного Закону (7 грудня 2000р.), до цього часу не розроблені нормативні документи, які б встановлювали порядок та механізм таких повідомлень. Крім того, ці норми Закону є декларативними і не передбачають адміністративних чи інших санкцій до банків за ненадання чи несвоєчасне надання інформації щодо ідентифікації особи. Також слід зазначити про позитивне зрушення питання взаємодії МВС з Національним банком України у напрямі запобіжних дій з протидії витоку капіталів за межі держави. Завдяки такій співпраці підрозділами МВС тільки на протязі поточного року вже попереджено ряд фінансових афер.

Предметом кримінального правопорушення є грошові кошти та інше майно, здобуті кримінальним правопорушенням шляхом. У диспозиції ст. 209 КК України законодавець підкреслює кримінальний характер здобування майна. Це означає, що воно з'явилося в результаті здійснення первинного кримінального правопорушення. Ним може бути тільки діяння, за яке Кримінальним кодексом України передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк від трьох і більше років (Примітка до ст. 209 КК). Тут йдеться про кримінальні правопорушення, при вчиненні яких винний одержав кримінальним правопорушенням дохід. Крім грошових коштів і майна предметом розглядуваного кримінального правопорушення може бути також і право на

грошові кошти чи майно (воно може бути закріплене в різних документах, наприклад, у цінних паперах).

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення може полягати у таких діях:

1) набутті, володінні чи використанні грошових коштів або іншого майна, що були одержані внаслідок здійснення, зазначеного у Примітці до ст. 209 КК України, кримінального правопорушення, а також здійснення фінансової операції чи укладенні угоди з таким предметами;

2) вчинення дій, спрямованих на приховування або маскуванню кримінальне правопорушення походження грошових коштів чи майна або володіння ними, а також прав на такі грошові кошти чи майно, джерела їх походження, переміщення. Кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту вчинення вищевказаних дій. У нормі, передбаченій ст. 209 КК України відсутнє визначення поняття “відмивання”, разом з тим, у диспозиції статті є перелік деяких дій, які можуть розцінюватись як обов'язкові для ознаки легалізації. До них віднесені: вчинення фінансових операцій та інших угод; використання зазначених коштів та ін. для здійснення підприємницької або іншої господарської діяльності, створення організованих груп в Україні чи за її межами для легалізації (відмивання) грошових коштів та іншого майна.

Слід звернути увагу на комплекс питань з тлумачення понять, що застосовуються законодавцем:

1. Чи може відноситися до фінансових операцій та інших угод, наприклад, ситуація, коли за гроші, здобуті кримінальне правопорушенням шляхом, купується автомобіль, але ця обставина маскується оформленням генеральної довіреності?

2. Як співвідносяться поняття „підприємницької” та “іншої господарської діяльності” і чи існує одне без іншого?

Ці питання на практиці не вирішені, це може зробити Верховний Суд України, після ретельного аналізу розглянутих у судах кримінальних справ з цього напрямку.

Органами внутрішніх справ відкрито ряд кримінальних правопорушень, передбачених ст. 209 КК України, пов'язаних із різноманітними кримінальне правопорушеннями у сфері службової діяльності. Між тим, посилення законодавця в диспозиції статті на „кошти та інше майно, здобутих завідомо кримінальне правопорушенням шляхом” свідчить, що ця стаття повинна, як правило, використовуватись у сукупності, з тим складом кримінального правопорушення, в результаті скоєння якого кошти та майно здобуті. Таким чином потрібно кваліфікувати і ті кримінальне правопорушення діяння, коли легалізуються кошти та майно здобуті шляхом крадіжок, пограбувань, розбійних нападів, розкрадань, а також кримінальне правопорушення в сфері господарської та службової діяльності, зокрема порушення порядку зайняття господарською та банківською діяльністю, шахрайство з фінансовими ресурсами та інші.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом (особа усвідомлює характер вчинених дій, знаючи про

кримінальне правопорушення походження грошових коштів чи майна і бажає вчинити ці дії).

Обов'язковою ознакою кримінального правопорушення є спеціальна мета – надання правомірного вигляду володінню, користуванню і розпорядженню вищевказаними предметами.

Суб'єктом кримінального правопорушення може бути будь-яка фізична особа, що досягла 16 – річного віку, у тому числі й особа, яка брала участь у здійсненні первинного кримінального правопорушення (дії останньої особи кваліфікуються за сукупністю кримінальних правопорушень: за ст. 209 КК та відповідної статті Особливої частини КК України).

Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням (Стаття 210 КК України).

Основним безпосереднім об'єктом вищевказаного кримінального правопорушення є суспільні відносини, що забезпечують належний порядок використання бюджетних коштів в межах бюджетної системи України.

Додатковим обов'язковим об'єктом кримінального правопорушення є суспільні відносини, що забезпечують конституційні права громадян, а також належний порядок здійснення службових повноважень особами, на яких покладені вказані повноваження. Предметом кримінального правопорушення є бюджетні кошти.

Об'єктивна сторона цього кримінального правопорушення полягає у таких формах: 1) використання бюджетних коштів у супереччя їх цільовому призначенню; 2) використання бюджетних коштів в обсягах, що перевищують затверджені межі видатків; 3) недотримання вимог щодо пропорційного скорочення видатків бюджету як це встановлено чинним бюджетним законодавством; 4) недотримання вимог щодо пропорційного фінансування видатків бюджетів усіх рівнів, як це встановлено чинним бюджетним законодавством. Порушення законодавства про бюджетну систему України може вчинятися як шляхом дій, так і бездіяльності. Кримінальне правопорушення, передбачений ст. 210 КК України, може вчинятися тільки з прямим умислом.

Суб'єкт кримінального правопорушення - спеціальний, ним може бути службова особа, яка наділена правом здійснювати діяльність, пов'язану з виконанням бюджетів різних рівнів і розпорядженнями бюджетними коштами (це службові особи органів державної виконавчої влади, бюджетних організацій та установ, уповноважені на розподіл бюджетних коштів).

Кваліфікуючими ознаками цього кримінального правопорушення є: 1) особливо великий розмір бюджетних коштів; 2) повторність; 3) за попередньою змовою група осіб. Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів). (Стаття 212 КК України).

Відповідно до п.3 ч.1 ст. 9 Закону України „Про систему оподаткування” платники податків і зборів (обов'язкових платежів) зобов'язані сплачувати належні суми податків і зборів (обов'язкових платежів) у визначенні законом терміни.

Стаття 212 КК України передбачає відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів, під яким слід розуміти діяння (дію

чи бездіяльність), спрямоване на несплату в повному обсязі чи певної частини обов'язкових платежів, які особа зобов'язана сплатити в бюджет згідно з податковим законодавством.

Об'єктивна сторона характеризується трьома обов'язковими ознаками, а саме: 1) діяння у вигляді ухилення від сплати обов'язкових платежів, що входять в систему оподаткування; 2) наслідки у вигляді фактичного ненадходження до бюджетів коштів у значних розмірах; 3) причинний зв'язок між вищевказаними діяннями та наслідками. Кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту ненадходження коштів до бюджетів чи державно-цільових фондів, а саме: з наступного дня після настання строку, до якого мав бути сплачений податок, збір.

Суб'єкти кримінального правопорушення спеціальний, а саме:

1) службові особи підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, на яких покладені обов'язки по веденню бухгалтерського обліку, поданню податкових декларацій;

2) особи, що займаються підприємницькою діяльністю без створення юридичної особи;

3) будь-які особи, які зобов'язані сплачувати податки, збори, інші обов'язкові платежі;

4) громадяни України, які працюють за межами території України і не застраховані в системі соціального страхування країни, в якій вони перебувають.

Проте на практиці досить поширеним є випадки, коли посадові особи платників податків (юридичних осіб) чи фізичні особи (платники податків) умисно, всупереч передбаченому порядку здійснення платежів, пов'язаних з оподаткуванням, на свій розсуд переносять терміни їх сплатити за відсутності умислу на їх сплату взагалі.

Щодо фізичних осіб, то досить поширеним є подання ними декларацій про сукупний оподаткований дохід за календарний рік, одержаний з різних джерел після 1 березня року, наступного за звітом. Громадяни, винні у несвоєчасному поданні декларацій про доходи, незалежно від форми вини, притягуються податковими органами до адміністративної відповідальності у вигляді штрафу в розмірі мінімальної місячної заробітної плати за стягнення пені у розмірі подвійної облікової ставки Національного банку України від суми недоплати за наявності такої. Щодо несвоєчасної, в тому числі, умисної, сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів, то таке діяння є фінансовим (податковим) правопорушенням, відповідальність за яке може настати, зокрема, згідно з п. 7 ст. 11 Закону „Про державну службу в Україні”, у разі, якщо така несплата пов'язана з неподанням або несвоєчасним поданням органам державної податкової служби документів, необхідних для обчислення податків, інших платежів або із неподанням або несвоєчасним поданням установам банків платежів доручень на сплату податків, інших платежів. Якщо зазначені документи подані, а несвоєчасна сплата податків зумовлена відсутністю коштів на рахунку платника податків, то несвоєчасно сплачені податки, збори, інші обов'язкові платежі вважаються недоїмкою і стягуються з нарахуванням пені згідно з п. 1 ст. 4 Декрету Кабінету Міністрів від 21 січня 1993 р. “Про стягнення невнесених у строк податків і неподаткових платежів”. Законами, якими передбачені відповідні податки і збори,

взагалі не передбачена відповідальність платників податків – юридичних осіб та їх посадових осіб за порушення строків внесення до бюджету окремих видів податків і зборів, за винятком нарахування пені, якщо порушення строків не пов'язане із неподанням, зазначених в п. 7 ст. 11 Закону „Про державну податкову службу в Україні”, документів. Згідно з роз'ясненнями, що містяться у постанові Пленуму Верховного Суду України від 3 березня 1999 р. „Про деякі питання застосування законодавства про відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів”, Кримінальним кодексом України передбачена відповідальність не за сам факт несплати у встановлений строк податків, зборів, інших обов'язкових платежів, а за умисне ухилення від їх сплати. При цьому звертається увага на необхідність розмежування ухилення від сплати обов'язкових платежів і несвоєчасну їх сплату за відсутності умислу на їх несплату. Умисне ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів матиме місце у разі, якщо такі діяння вчинені з прямим умислом, тобто, коли особа мала намір не сплачувати належні податки, збори, інші обов'язкові платежі взагалі чи певну їх частину незалежно від мотивів їх вчинення. Крім того, згідно із роз'ясненнями, що містяться у вище вказаній постанові Пленуму Верховного Суду України, окремі порушення посадовими особами підприємств, установ, організацій будь-якої форми власності, норм податкового законодавства можуть, за наявності підстав, кваліфікуватися, як посадові кримінальні правопорушення – зловживання владою чи посадовим становищем (ст. 364 КК України) чи службова недбалість (ст. 367 КК України) за наявності у їхніх діях всіх необхідних ознак цих кримінальних правопорушень. Зокрема за ст. 364 КК України можуть кваліфікуватися дії посадових осіб, пов'язані з умисною, несвоєчасною сплатою податків, зборів, інших обов'язкових платежів. У п.4 згадуваної постанови Пленуму Верховного Суду України містяться роз'яснення, що „умисна, несвоєчасна сплата податків, зборів, інших обов'язкових платежів, з метою використання на інші цілі коштів, що мали бути перераховані до бюджету чи державних цільових фондів, повинна кваліфікуватися, за наявності передбачених законом підстав, як зловживання службовим становищем за відповідною частиною ст. 364 КК України”.

Іншими словами, встановлення лише факту умисної несвоєчасної сплати податків не є підставою кваліфікації дій посадової особи за ст. 364 КК України. Крім того, необхідно точно встановлювати спрямованість умислу особи при умисній несплаті податків, а саме: мала особа намір взагалі їх сплачувати, чи лише намір їх не сплатити у встановлений термін. Д

оведення до банкрутства. (Стаття 219 КК України).

Об'єктом цього кримінального правопорушення є суспільні відносини у сфері виконання суб'єктами господарської діяльності своїх фінансових зобов'язань.

Об'єктивна сторона цього кримінального правопорушення виражається в умисному, з корисливих мотивів, іншої особистої зацікавленості, або в інтересах третіх осіб вчинення власником або службовою особою суб'єкта господарської діяльності дій, що призвели до стійкої фінансової неспроможності суб'єкта господарської діяльності, якщо це завдало великої матеріальної шкоди державі чи кредитору.

Суб'єктом є особа, що досягла 16- річного віку, яка є засновником або власником суб'єкту господарської діяльності – юридичної особи чи його службовою особою, а також службова особа, засновник чи власник іншої юридичної особи, яка є власником даного суб'єкта господарської діяльності.

Шахрайство з фінансовими ресурсами. (Стаття 222 КК України).

З об'єктивної сторони кримінальне правопорушення виражається в активних діях – подання у будь-якій формі органам державної влади чи органам місцевого самоврядування, банком, іншим кредитором завідомо неправдивої інформації, з метою одержання субсидії, дотації, кредитів.

Це кримінальне правопорушення потрібно відмежувати від викрадення чужого майна. Розмежувальним ознаками кримінальне правопорушення є ознаки їх суб'єктивної сторони – зміст умислу, мотив, мета та момент їх виникнення. Як викрадення чи замах на викрадення майна кредитора дії мають кваліфікуватися у разі, коли на момент надання відповідної завідомо неправдивої інформації з метою його одержання, в особи був намір привласнити одержані кошти.

Суб'єкт розглядуваного кримінального правопорушення вказаний у диспозиції норми, а саме: громадянин – підприємець, засновник суб'єкта господарської діяльності, власник суб'єкта господарської діяльності, службова особа суб'єкта господарської діяльності (суб'єкт кримінального правопорушення - спеціальний). Зі змісту ч. 3 ст. 8 Закону України „Про підприємництво” вважається, що громадянами – підприємцями є фізичні особи, зареєстровані у встановленому законом порядку, як суб'єкти підприємництва, які здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи. Згідно зі ст. 2 цього ж Закону суб'єктами підприємницької діяльності, громадянами - підприємцями можуть бути громадяни України, громадяни інших держав, які необмежені законом у правоздатності або дієздатності.

Засновником суб'єкта господарської діяльності, у розумінні ст. 222 КК України, може бути громадянин, який самостійно чи спільно з іншими громадянами чи юридичними особами (співучасниками) створив суб'єкт господарської діяльності – юридичну особу. Якщо суб'єкт господарської діяльності засновує юридичну особу, то засновником такого суб'єкту, у розумінні ст. 222 КК України, виступає громадянин (громадяни), власник (власники) юридичної особи, який прийняв рішення про застосування суб'єкту господарської діяльності. Власником (співвласником) суб'єкта господарської діяльності є громадянин, який набув права власності на діючого суб'єкта господарської діяльності будь-яким способом.

Не можуть визнаватися суб'єктами кримінального правопорушення, передбаченого ст. 222 КК України, фізичні особи, не зареєстровані як суб'єкти підприємництва, які для одержання кредитів, субсидій та пільг щодо податків, надали, зазначеним у диспозиції ст. 222 КК України, органам завідомо недостовірну інформацію, а також службові особи юридичних осіб, державна реєстрація яких здійснюється не за правилами, визначеними Законом України „Про підприємництво”, тобто, які не є підприємствами у розумінні положень Закону України „Про підприємства в Україні” (поняття службової особи вказане законодавцем у Примітці до ст. 364 КК України).

Суб'єктом шахрайства з фінансовими ресурсами не можуть виступати особи, які хоч і є громадянами - підприємцями або службовими особами суб'єктів господарської діяльності, але в кредитних відносинах виступають як приватні особи – громадяни, які отримують кредити.

Стаття 222 КК України містить вичерпний перелік осіб, які можуть визнаватися суб'єктом даного кримінального правопорушення.

Якщо завідомо неправдива інформація передається з метою одержання субсидій, субвенцій, дотацій кредитів чи пільг щодо податків особою суб'єкта господарської діяльності, яка не є службовою особою, її дії вчиняються працівником за проханням, наказом чи розпорядженням службової особи суб'єкта господарської діяльності, його власника чи засновника, вони можуть бути розцінені як співучасть у вчиненні шахрайства з фінансовими ресурсами.

Сфера застосування ст. 222 КК України обмежена правовідносинами з кредитування тільки суб'єктів господарської діяльності, а тому надання фізичними особами, які не мають такого статусу, завідомо неправдивої інформації кредитним установам з метою одержання споживчого кредиту на придбання товарів тривалого користування та послуг, в тому числі, на будівництво, купівлю і ремонт житлових будинків, садових будинків, дач та інших будівель, не утворює складу даного кримінального правопорушення.

Умисне введення в обіг на ринку України (випуск на ринок України) небезпечної продукції. (Стаття 227 КК України).

Основним безпосереднім об'єктом цього кримінального правопорушення є суспільні відносини, що забезпечують випуск доброякісної продукції.

Предметом кримінального правопорушення є недоброякісна і некомплектна продукція, товари. Недоброякісною є продукція, що не відповідає встановленим стандартам, нормам, правилам і технічним умовам та, яку не можна використовувати за призначенням взагалі або можна використовувати лише після суттєвої переробки.

Некомплектною є продукція, що не відповідає встановленим стандартам, нормам, правилам і технічним умовам (при вирішенні вищесказаних питань слід залучати відповідних спеціалістів та експертів).

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення полягає у випуску на товарний ринок або в іншу реалізацію споживачам недоброякісної або некомплектної продукції і товарів, якщо такі дії вчинені у великих розмірах.

За видом складу - цей кримінальний правопорушення з матеріальним складом (законодавець вказує у диспозиції норми ч.1 ст. 227 КК України на настання кримінального правопорушенняного наслідку як необхідної ознаки цього кримінального правопорушення).

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом (винний усвідомлює, що випускає або реалізує недоброякісну продукцію і бажає цього).

Суб'єктом кримінального правопорушення може бути особа, яка відповідальна за випуск якісної продукції, наприклад, будь-які працівники підприємств, що виробляють продукцію або товари для торгових підприємств.

Незаконна приватизація державного, комунального майна. (Стаття 233 КК України).

Об'єктом цього кримінального правопорушення є суспільні відносини, що виникають з приводу встановленого законодавством порядку приватизації державного і комунального майна.

Предметом кримінального правопорушення є : 1) державне майно; 2) комунальне майно; 3) підроблені приватизаційні документи.

З об'єктивної сторони розглядуваний кримінальне правопорушення може проявлятися у вчиненні таких діянь: 1) приватизація державного і комунального майна шляхом заниження його вартості через визначення її у спосіб, не передбачений законом; 2) приватизація вказаного майна шляхом використання підроблених приватизаційних документів; 3) приватизація цього майна, яке не підлягає приватизації; 4) приватизація того ж майна неправомочною особою.

З моменту здійснення незаконної приватизації державного або комунального майна розглядуваний кримінальне правопорушення вважається закінченим.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом.

Суб'єктом кримінального правопорушення є особа 16 – річного віку, яка безпосередньо бере участь у приватизації державного або комунального майна.

Кваліфікуючими ознаками цього кримінального правопорушення є : 1) великий розмір незаконної приватизації державної або комунальної власності; 2) група осіб за попередньою змовою. Висновки Родовим об'єктом кримінальне правопорушення в у сфері господарської діяльності нормальна господарська діяльність, яка відповідає нормам діючого законодавства.

З об'єктивної сторони більшість кримінальне правопорушення в у сфері господарської діяльності скоюються шляхом дії (наприклад, контрабанда, фіктивне підприємництво, зайняття забороненими видами господарської діяльності та ін.), деякі кримінальні правопорушення характеризуються бездіяльністю (наприклад, ухилення від сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів, ухилення від повернення виручки в іноземній валюті та ін.).

Більша частина диспозицій правових норм розділу VII сформульовані, як бланкетні, для встановлення сутності яких необхідне розуміння положень законодавчих та нормативних актів інших галузей права, наприклад, цивільноправового законодавства.

Суб'єктивна сторона вказаних кримінальних правопорушень характеризується умисною формою вини.

Суб'єктами кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності можуть бути особи, які досягли 16-річного віку, яких можна поділити на 3 категорії:

1. Спеціальні суб'єкти (наприклад, посадові особи, працівники торгівлі).

2. Спеціально-конкретні суб'єкти (наприклад, власник суб'єкту господарської діяльності).

3. Будь-яка особа, яка не виконує або порушує визначені господарські обов'язки та вимоги у цієї сфері (наприклад, особа, яка повинна сплачувати податки)

ТЕМА № 28 КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти довкілля.
2. Порушення правил екологічної безпеки.
3. Відповідальність за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу.
4. Незаконне полювання.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. Ст.141. (Розділи 1, 2). З наступними змінами і доповненнями.
2. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2001. №25. Ст.31. З наступними змінами і доповненнями.
3. Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля. Постанова № 17. Пленуму Верховного Суду України від 10.12.2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0017700-04#Text>
4. Кримінальне право України (у питаннях та відповідях) : навч. посіб. / [О. М. Литвинов, Ю. В. Орлов, В. П. Ємельянов та ін.] ; за заг. ред. Ю. В. Орлова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2023. – 520 с.
5. Навроцький В.О. Наскрізнні кримінально-правові поняття. Навчальний посібник - Київ: Юрінком Інтер, 2023. 376 с.
6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. і допов. К.: ВД «Дакор», 2018. 1360 с.
7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України /Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко [та ін.]; За заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.
8. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України, 7- ме вид., переробл. та доп / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К. Дакор, 2019. 1384с.
9. Кримінальний кодекс України з постатейним коментарем, висновками Верховного Суду : станом на 01.01.2021 / [упоряд. С. Г. Туманов]. 2ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2021. 976 с.

1. Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти довкілля.

Кримінальні правопорушення проти довкілля - це суспільно небезпечні діяння, які посягають на навколишнє природне середовище чи його окремі сфери (повітря, землю, надра, води тощо). Об'єкт кримінальних правопорушень проти довкілля як блага, що охороняються кримінальним законом, — навколишнє природне середовище, його об'єкти та екологічна безпека, як стан довкілля, за якого забезпечується запобігання погіршенню екологічної обстановки та виникненню небезпеки для здоров'я людей.

Родовим об'єктом є суспільні відносини, що забезпечують охорону довкілля, його наукове обґрунтоване раціональне використання і відтворення природних ресурсів, охорону нормального екологічного стану біосфери. За своїм безпосереднім об'єктом усі кримінальні правопорушення проти довкілля можуть бути поділені на такі групи:

- в кримінальні правопорушення проти екологічної безпеки (статті 236, 237, 238 і 253 КК);

- в кримінальні правопорушення у сфері землевикористання, охорони надр, атмосферного повітря (статті 239, 239¹, 239², 240, 241 і 254 КК); 3)

- в кримінальні правопорушення у сфері охорони водних ресурсів (статті 242, 243 і 244 КК);

- в кримінальні правопорушення у сфері лісовикористання, захисту рослинного і тваринного світу (статті 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251 і 252 КК).

Більшість складів кримінальних правопорушень проти довкілля матеріальні, тобто передбачають заподіяння реальної шкоди тим чи іншим природним об'єктам, здоров'ю і життю людей тощо. Суб'єктами кримінальних правопорушень проти довкілля можуть бути особи, які досягли 16-річного віку. Суб'єктивна сторона більшості кримінальних правопорушень проти довкілля характеризується умисною або необережною виною по відношенню до здійснення суспільно небезпечного діяння і необережністю по відношенню до настання суспільно небезпечних наслідків.

2. Порушення правил екологічної безпеки (ст. 236 ККУ) Об'єктам кримінального правопорушення є порядок забезпечення довкілля, придатного і безпечного для життя і здоров'я людей, а також збереження екологічної рівноваги шляхом стандартизації, нормування і лімітування використання природних ресурсів та негативних впливів на навколишнє природне середовище. Предметом кримінального правопорушення є підприємства, споруди, пересувні засоби та інші об'єкти, проектування, розміщення, будівництво, реконструкція, введення в експлуатацію, експлуатація та ліквідація яких створює небезпеку негативного впливу на довкілля та неправомірне використання природних ресурсів. Об'єктивна сторона включає:

- а) діяння у вигляді порушення порядку проведення екологічної експертизи і правил екологічної безпеки під час проектування, розміщення, будівництва, реконструкції, введення в експлуатацію, експлуатації або ліквідації підприємства, споруди, пересувних засобів та інших об'єктів;

- б) суспільно небезпечні наслідки

- в) причиновий зв'язок між ними.

Екологічна експертиза - це вид науково-практичної діяльності спеціально уповноважених державних органів, еколого-експертних формувань та об'єднань громадян, що ґрунтується на міжгалузевому екологічному дослідженні, аналізі та оцінці перед проектних, проектних та інших матеріалів чи об'єктів, реалізація і дія яких може негативно впливати або впливає на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людей, і спрямована на підготовку висновків про відповідність запланованої чи здійснюваної діяльності нормам і вимогам законодавства про охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної Державній екологічній експертизі підлягають:

- 1) державні інвестиційні програми, проекти схем розвитку і розміщення продуктивних сил, розвитку окремих галузей народного господарства;
- 2) проекти генеральних планів населених пунктів, схем районного планування, схем генеральних планів промислових вузлів, схем розміщення підприємств у промислових вузлах і районах, схему порядкування промислової забудови, інша передпланова і передпроектна документація;
- 3) інвестиційні проекти, техніко-економічні обґрунтування і розрахунки, проекти і робочі проекти на будівництво нових та розширення, реконструкцію, технічне переозброєння діючих підприємств;
- 4) документація по перепрофілюванню, консервації та ліквідації діючих підприємств, окремих цехів, виробництв та інших промислових і господарських об'єктів, які можуть негативно впливати на стан навколишнього природного середовища, в тому числі військового та оборонного призначення;
- 5) проекти законодавчих та інших нормативно-правових актів, що регулюють відносини в галузі забезпечення екологічної (в тому числі радіаційної) безпеки, охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів, діяльності, що може негативно впливати на стан навколишнього природного середовища;
- 6) документація по впровадженню нової техніки, технологій, матеріалів і речовин (у тому числі тих, що закуповуються закордоном), які можуть створити потенційну загрозу навколишньому природному середовищу (ч. 1 ст. 14 Закону «Про екологічну експертизу»).

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується необережною формою вини до наслідків, саме ж порушення порядку проведення екологічної експертизи та правил екологічної безпеки є умисним.

Суб'єктом кримінального правопорушення можуть бути службові особи, а також працівники підприємств, установ і організацій, на яких покладені певні обов'язки: проведення екологічної експертизи, врахування в роботі висновків екологічної експертизи, визначення екологічних нормативів, видача дозволів на використання природних ресурсів та на забруднення довкілля, контроль за дотриманням встановлених екологічних нормативів, у тому числі визначених у дозволах на використання природних ресурсів та забруднення довкілля.

3. Відповідальність за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу Об'єктом кримінального правопорушення є встановлений порядок раціонального використання лісів, їх охорони та відтворення для

теперішніх і майбутніх поколінь. Предметом кримінального правопорушення є дерева і чагарники, що ростуть у лісі, захисних та інших лісових насадженнях, у заповідниках або на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, а також в інших особливо охоронюваних лісах, є живими і не відділеними від коріння. Не визнаються предметом цього кримінального правопорушення мертві стовбури дерев та їх частини, а також мертві частини чагарників.

З об'єктивної сторони кримінальне правопорушення виражається

1) у незаконній порубці незаконному перевезенні, зберіганню, збуту дерев і чагарників, що заподіяло істотну шкоду, а також

2) у вчиненні цих дій у заповідниках або на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, або в інших лісах, що особливо охороняються.

Порубка являє собою не тільки відокремлення дерев або чагарників від кореня, алей їх пошкодження до ступеня припинення росту. Незаконною визнається порубка лісу, яка здійснюється:

а) фізичними особами або представниками юридичної особи без спеціального дозволу (лісорубного квитка, ордера);

б) за наявності спеціального дозволу, але з недотриманням передбачених у ньому вимог щодо території (зони порубки), способу (наприклад, шляхом викорчовування)» строків, породи чи об'єму дерев та/або чагарників. Незаконна порубка дерев і чагарників у лісах, захисних та інших лісових насадженнях вважається закінченим злочином з моменту настання внаслідок цих дій істотної шкоди, а вчинення таких дій у заповідниках або на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, або в інших особливо охоронюваних лісах — з моменту відокремлення дерев та/або чагарників від кореня, а також їх пошкодження до ступеня припинення росту.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується умисною формою вини.

Суб'єктом даного кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку.

4. Незаконне полювання 6 Безпосереднім об'єктом цього кримінального правопорушення є встановлений порядок охорони, раціонального використання і відтворення тваринного світу суходолу – диких звірів і птахів як невід'ємної складової частини довкілля.

Предмет – дикі звірі та птахи, які охороняються законом і перебувають у стані природної волі або утримуються в напіввільних умовах (у штучно створених ізольованих ділянках) у межах мисливських угідь і можуть бути об'єктами полювання.

Не є предметом кримінального правопорушення: 1) комахи, плазуни, земноводні, риби, водні безхребетні тварини, морські ссавці; 2) шкідливі звірі і птахи, які не охороняються кримінальним законом, хоч їх відстріл і відлов відбувається у встановленому порядку (наприклад, ховрахи, хом'яки, криси, тушканчики, бродячі собаки і коти, сороки, сірі ворони, граки); 3) мисливські тварини у неволі (які утримуються у розплідниках, вольєрах, зоопарках, на фермах тощо). В останньому випадку дії особи, яка незаконно заволодіває дикими

тваринами чи птахами, можуть бути кваліфіковані як відповідний злочин проти власності.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення виражається у: 1) порушенні правил полювання, якщо воно заподіяло істотну шкоду. Цей вид використання тваринного світу здійснюється без належного дозволу, в заборонений час, у недозволених місцях, забороненими знаряддями або способами тощо.

Полювання без належного дозволу має місце тоді, коли воно здійснюється самовільно, без належного документа, виданого уповноваженим органом. Незаконність полювання слід вбачати і в тому разі, коли воно відбувається з відступом від умов, зазначених у дозвільних документах, наприклад добування тварин, які не зазначені у ліцензії або понад встановлену у дозволах норму, або в угіддях, не зазначених у дозволі.

2) незаконному полюванні в заповідниках або на інших територіях та об'єктах природно-заповідного фонду;

3) полюванні на звірів, птахів чи інші види тваринного світу, що занесені до Червоної книги України.

Загалом під поняттям “полювання” розуміють дії людини, спрямовані на вистежування, переслідування з метою добування і власне добування (відстріл, відлов) мисливських тварин (тобто диких звірів та птахів, які можуть бути об'єктами полювання), що перебувають у стані природної волі або утримуються в напіввільних умовах.

Кримінальне правопорушення вважається закінченим: 1) у разі порушення правил полювання (вчинення кримінального правопорушення у першій формі), – з моменту заподіяння істотної шкоди (матеріальний склад кримінального правопорушення); 2) у разі вчинення кримінального правопорушення у другій формі, з моменту вчинення дій, що утворюють незаконне полювання в заповідниках або на інших територіях та об'єктах природно-заповідного фонду (формальний склад кримінального правопорушення); 3) у разі вчинення кримінального правопорушення у третій формі, – з моменту полювання на звірів, птахів чи інші види тваринного світу, що занесені до Червоної книги України, незалежно від того, чи були фактично здобуті відповідні мисливські тварини (формальний склад кримінального правопорушення).

Суб'єкт цього кримінального правопорушення загальний, тобто фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку.

Суб'єктивна сторона в його першій формі характеризується умислом щодо діяння та непрямым умислом або необережністю щодо наслідків у вигляді заподіяння істотної шкоди, а в другій та третій формах – лише прямим умислом.

Кваліфікуючими ознаками кримінального правопорушення (ч. 2 ст. 248 КК) є його вчинення: 1) службовою особою з використанням службового становища (дії службових осіб, котрі вчинили їх із використанням свого службового становища не повинні кваліфікуватися також за відповідними статтями КК, якими передбачено відповідальність за кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності); 2) за попередньою змовою групою осіб; 3) способом масового знищення звірів, птахів чи інших видів тваринного світу.

Під способом масового знищення звірів, птахів, риби, інших видів тваринного світу (ч. 2 ст. 248 та 249 КК) треба розуміти такі дії, які здатні спричинити чи спричинили загибель великої кількості представників дикої фауни, знищення популяції або певного виду тваринного світу в тій чи іншій місцевості чи водоймі, наприклад: застосування отруйних або вибухових речовин, газу, диму, електроструму, автоматичної зброї, спрямування стада тварин на болото, тралення риби за допомогою заборонених прийомів тощо).

При вирішенні питання про те, чи здійснювалося незаконне полювання або рибалство способом масового знищення, слід ретельно досліджувати характерні властивості застосованих знарядь, зокрема їхню руйнівну силу, характер взаємодії з оточуючим середовищем, обсяги шкідливого впливу на довкілля тощо (п. 13 ППВСУ від 10 грудня 2004 р. № 17); 8 4) з використанням транспортних засобів (тобто вертольотів, автомашин, мотоциклів, моторних човнів, тракторів тощо, і при цьому саме ці транспортні засоби застосовувалися для вистежування, переслідування, добування звірів або птахів, наприклад, для підсвічування мішеней фарами автомобіля); 5) особою, раніше судимою за цей злочин(вчинюється особою, яку вже було засуджено за ст. 248 КК, і судимість з неї не знята і не погашена у встановленому порядку).

ТЕМА №29 КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ ТА МОРАЛЬНОСТІ

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

I. Поняття і характеристика кримінальних правопорушень проти громадського порядку та моральності і їх видів.

II. Кримінальні правопорушення проти громадського порядку.

III. Кримінальні правопорушення проти моральності.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. Ст.141. (Розділи 1, 2). З наступними змінами і доповненнями.

2. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2001. №25. Ст.31. З наступними змінами і доповненнями.

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення. від 07.12.1984 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

4. Про захист суспільної моралі: Закон України від 20.11.2003 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1296-15>.

5. Про судову практику у справах про хуліганство: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 10 від 22.12.2006 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/va010700-06>.

6. Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 від 27.02.2004 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-04>.

7. Дідківська Г.В., Мудряк Т.О., Гмирін А.А., Нікітін Ю.В., Топчій В.В. Кримінальне право України. Особлива частина. Навчальний посібник (схематичний збірник лекцій) – Вінниця : ТОВ «Твори», 2019. – 864 с.
8. Кримінальне право України. Особлива частина : навч. посіб. / О. В. Попович, Л. В. Томаш, П. П. Латковський, А. Ю. Бабій. - Чернівці, 2022. - 319 с
9. Кримінальне право України. Особлива частина. Навчальний посібник. Конспект лекцій / за заг. ред. Топчія В.В.; Ірпінь: ТОВ «ТВОРИ», 2021, 411с.
10. Кримінальне право України (у питаннях та відповідях) : навч. посіб. / [О. М. Литвинов, Ю. В. Орлов, В. П. Ємельянов та ін.] ; за заг. ред. Ю. В. Орлова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2023. – 520 с.
11. Навроцький В.О. Наскрізні кримінально-правові поняття. Навчальний посібник - Київ: Юрінком Інтер, 2023. 376 с.
12. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. і допов. К.: ВД «Дакор», 2018. 1360 с.
13. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України /Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко [та ін.]; За заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.
14. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України, 7- ме вид., переробл. та доп / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К. Дакор, 2019. 1384с.
15. Кримінальний кодекс України з постатейним коментарем, висновками Верховного Суду : станом на 01.01.2021 / [упоряд. С. Г. Туманов]. 2ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2021. 976 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

системним викладенням основних положень законодавства допомогти вам під час самостійної роботи більш глибоко і чітко з'ясувати основні ознаки кримінальних правопорушень проти громадського порядку та моральності, їх сутність, види та відмінність від інших кримінальних правопорушень. Крім того, ми повинні з'ясувати правила відмежування порушень громадського порядку, що тягнуть кримінальну та адміністративну відповідальність.

ВСТУП

Кримінальні правопорушення, що розташовані в розділі XII “Кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності” становлять не аби яку суспільну небезпечність (ст.293-304 КК), що є предметом цієї лекції.

Кримінальні правопорушення цього розділу КК спричиняють шкоду суспільним відносинам, в яких втілюється громадський спокій, суспільна моральність, зовнішні умови нормального функціонування і ритм суспільного життя, нормальна діяльність установ, підприємств та організацій.

В той же час необхідно відмітити, що при вчиненні цих кримінальних правопорушень нерідко спричиняється шкода здоров'ю потерпілих, пошкоджуються чи знищуються матеріальні цінності.

Охорона громадського порядку в першу чергу здійснюється державними органами, а також громадськими об'єднаннями і громадянами.

На ґрунті кримінальних правопорушень проти громадського порядку вчиняються більш тяжкі кримінальні правопорушення, скажемо з хуліганських спонукань – вбивство, заподіяння тяжких тілесних ушкоджень.

I. Поняття і характеристика кримінальних правопорушень проти громадського порядку та моральності і їх види

У розділі XII Особливої частини КК встановлена відповідальність за кримінальні правопорушення, що посягають на громадський порядок та моральність (ст.293–304 КК).

Коротко розглянемо загальний юридичний аналіз цих кримінальних правопорушень.

Р.О. – суспільні відносини, що забезпечують громадський порядок та суспільну моральність.

Б. О. (основ.)

- громадський порядок в тій чи іншій сфері життєдіяльності людей, суспільства;
- суспільна моральність;
- основні моральні засади і цінності у сфері духовного і культурного життя суспільства;
- основні засади моральності у сфері статевих відносин;
- основні засади моральності у сфері морального і фізичного розвитку неповнолітніх.

Б. О. (додат.)

- громадська безпека;
- життя, здоров'я, честь і гідність особи;
- власність;
- авторитет державної влади тощо.

Предмет – притаманний не всім кримінальним правопорушенням, але в ряді випадків він безпосередньо вказаний в конкретній статті.

Зокрема:

- майно, будівлі, споруди (ст. 294, 295, КК);
- могила, труп, урна з прахом покійного та предмети, що знаходяться в місці поховання або на трупі (ст. 297 КК);
- пам'ятки історії або культури (ст. 298 КК);
- тварини (ст. 299 КК);
- предмети, що пропагують культ насильства і жорстокості (ст.300 КК);
- предмети порнографічного характеру (ст. 301 КК).

Об'єктивна сторона характеризується активною діяльністю в усіх цих кримінальних правопорушеннях.

Способи проявлення кримінально протиправної поведінки можуть бути різноманітними, проте в деяких статтях вони зазначаються законодавцем.

Зокрема:

- зброя та інші предмети, які використовувалися як зброя (ст.294 КК);
- вогнепальна або холодна зброя та інші предмети спеціально пристосовані або заздалегідь заготовлені для нанесення тілесних ушкоджень (ст. 296 КК).

За особливостями конструкції більшість цих кримінальних правопорушень з формальним складом (ст. 295, 296, 299, 300, 301, 302, 303, 304 КК), а такі кримінальні правопорушення, що передбачені статтями 298, ч.2 ст. 303, 293, 294 КК з матеріальним складом, а кримінальне правопорушення, передбачене ст. 297 КК в залежності від обставин його вчинення може бути як формальним так і матеріальним.

Суб'єктивна сторона усіх кримінальних правопорушень проти громадського порядку і моральності характеризується тільки умисною формою вини у вигляді прямого умислу. Стаття 298 КК – може і непрямим.

Мотиви і мета можуть бути різноманітними, але в ряді випадків вони є обов'язковими в силу того, що безпосередньо вказані в статті.

Мотив: ст. 296 КК – явна неповага до суспільства; ст. 299 КК – хуліганські чи корисливі.

Мета: ст. 300, ст. 301 – збут чи розповсюдження матеріалів, що пропагують культ насильства, жорстокості чи порнографічних предметів;

ч. 2 ст. 302 КК – нажива;

ч. 1 ст. 303 КК – отримання доходу;

ч. 2 ст. 303 КК – отримання прибутків.

Суб'єкт – це фізична осудна особа, яка досягла 16 річного віку.

За кримінальне правопорушення, передбачене ст. 296 “Хуліганство” з 14 років, а за кримінальне правопорушення, передбачене ст. 304 КК “Втягнення неповнолітніх у кримінально протиправну діяльність” – 18 років.

Пленум ВСУ “Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність” в п. 3 постанови № 2 від 27.02.2004 р. вказав:

“Роз'яснити судам, що кримінальну відповідальність за ст. 208 (304) несуть тільки особи, які на момент вчинення злочину досягли 18 річного віку, при здійсненні ними умисних дій, спрямованих на втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу зазначену в законі антигромадську діяльність”

Спеціальний суб'єкт

- організатор і активний учасник (ст. 293, 294 КК);
- службова особа (ч. 3 ст.298 КК);
- особа, яка раніше судима за це кримінальне правопорушення (ч. 3 ст. 296, ч. 2 ст. 302 КК).

На підставі викладеного можна дати визначення цих кримінальних правопорушень.

Це умисні суспільно небезпечні посягання на громадський порядок у різних сферах життєдіяльності людей і моральні основи життя суспільства, взяті під охорону кримінальним законом.

За критерієм – безпосередній об’єкт усі кримінальні правопорушення проти громадського порядку і моральності можна поділити на дві групи:

1. Кримінальні правопорушення проти громадського порядку:

- ст. 293 КК “Групове порушення громадського порядку”;
- ст. 294 КК “Масові заворушення”;
- ст. 295 КК “Заклики до вчинення дій, що загрожують громадському порядку”;
- ст. 296 КК “Хуліганство”.

2. Кримінальні правопорушення проти суспільної моральності:

- ст. 297 КК “Наруга над могилою”;
- ст. 298 КК “Нищення, руйнування чи псування пам’яток історій або культури”;
- ст. 299 КК “Жорстке поводження з тваринами”;
- ст. 300 КК “Ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості”;
- ст. 301 КК “Ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів”;
- ст. 302 КК “Створення або утримання місць розпусти і звідництво”;
- ст. 303 КК “Проституція або примушування чи втягнення до заняття проституцією”;
- ст. 304 КК “Втягнення неповнолітніх в злочинну діяльність”.

У свою чергу, кримінальні правопорушення проти суспільної моральності можна поділити на три види:

1. Посягання на основні моральні принципи і цінності у сфері духовного і культурного життя суспільства; що мають ознаки вандалізму чи садизму (статті – 297; 298; 299; 300 КК);

2. Посягання на основні принципи моральності у сфері статевих відносин, - як підгрунтя забезпечення громадського порядку (статті – 301; 302; 303 КК);

3. Посягання на основні принципи моральності у сфері морального і фізичного розвитку неповнолітніх, як умова забезпечення громадського порядку (ч. 2 ст. 299; ч. 2, ч. 3 ст. 300; ч.2, ч. 3 ст. 301; ч.3 ст. 302; ч. 3 ст. 303; ст. 304 КК).

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, слід зазначити, що кримінальні правопорушення проти громадського порядку і моральності, будучи суспільно небезпечними, мають своїм об’єктом посягання такий стан суспільних відносин, який забезпечує спокійні умови праці, відпочинку і побуту людей, дотримання суспільної моральності, нормальну діяльність підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності.

II. Кримінальні правопорушення проти громадського порядку

Дану групу кримінальних правопорушень складають кримінальні правопорушення, передбачені ст.ст. 293-296 КК. Порушення громадського

порядку і громадської безпеки дуже часто супроводжується с поставленням (виникненням) в небезпеку здоров'я населення.

Серед кримінальних правопорушень цієї групи, що порушують спокійні умови суспільно-корисливої діяльності, відпочинку і побуту людей самим поширеним і небезпечним є хуліганство.

В царській Росії “доблестю” вважалося участь в кулачних бійках, коли в п'яному чаду йшли “стілкою” село на село, вулиця на вулицю, одне селище на інше. І це дике, варварське биття п'яними людьми один одного відбувалося на очах сотень людей и навіть представників поліції. В творах письменників минулого описані сцени безчинств і дебошу підгулявших купчиків та їх підручних: вони били скло і дзеркала, ображали гідність людей, що знаходилися нижче них за соціальним статусом.

Наглість, варварство, завуальоване і нічим не прикрите хамство мають місце і сьогодні. Вони отруюють життя і порушують спокій громадян, заважають їм спокійно працювати і відпочивати.

Висока ступінь суспільної небезпеки цього злочину обумовлена ще і тим, що при посяганні на громадський порядок, хуліганство часто-густо спричиняє шкоду і іншим правоохоронним інтересам громадської безпеки: особі і власності.

Слово “хуліган” більшість авторів пов'язують з подібним за співзвучанням прізвищем ірландської сім'ї, поведінка окремих членів якої відзначалась особливим буйством, безчинством, безсоромністю. Їх прізвище і стало загальною (по російськи – нарицательной) для позначення подібної поведінки.

Ст. 296 КК “Хуліганство”.

Розглянемо юридичний аналіз хуліганства.

Р. О. – громадський порядок.

Б. О. (осн.) – громадський порядок в частині забезпечення спокійних умов суспільно корисної діяльності, відпочинку і побуту людей.

Б. О.(дод.) – здоров'я і гідність особи, власність.

О. С. полягає у грубому порушенні громадського порядку і вираженні явної неповаги до суспільства, що супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом.

Під грубим порушенням громадського порядку слід розуміти явну, очевидну для всіх шкоду упорядкованому функціонуванню суспільних відносин, коли стає неможливим або вкрай утрудненим нормальне виконання виробничих операцій, задоволення побутових, культурних та інших потреб, відпочинку людей, виховання дітей тощо (створення ненормальних умов для праці, відпочинку: шум, нецензурна лайка, тривале публічне співання непристойних пісень, спричинення шкоди здоров'ю, знищення майна, тощо).

Під явною неповагою до суспільства - треба розуміти відкрито виражене, очевидне для самого винного та інших осіб протиставлення особистих низинних (низьких) або елементарних побутових чи власних фізіологічних потреб інтересам суспільства, основним правилам поведінки в суспільстві, моральності, благопристойності.

Тобто це означає відкрите, з викликом, показне зневажливе відношення до правил поведінки в громадських місцях, до оточення людей, принижуюче з ним поводження.

Форми хуліганських проявів можуть бути різноманітними: образа, приставання до громадян, нанесення ударів, побоїв, знищення чи пошкодження майна, публічне співання непристойних пісень, спричинення неспокою громадянам по телефону, зрив або пошкодження афіш, написання не пристойних надписів на будинках, неправдиві повідомлення про пожежу, вчинений злочин, безпідставний виклик швидкої медичної допомоги, вчинення дебошу в громадському місці тощо. Вказані хуліганські прояви, при наявності в кожному конкретному випадку ознак особливої зухвалості або виняткового цинізму, належить кваліфікувати як просте хуліганство за ч. 1 ст. 296 КК.

Явна неповага до суспільства, будучи формою прояву грубого порушення громадського порядку, знаходить своє втілення в публічному характері хуліганських дій.

При цьому публічність слід розглядати не як ознаку, що характеризує обстановку в момент вчинення хуліганства, а як властивість самого хуліганського діяння, яка знаходить своє відображення в спричиненні шкоди суспільним відносинам. Сутність публічності хуліганських дій в їх суб'єктивній спрямованості на спричинення шкоди публічним інтересам.

Під винятковим цинізмом – слід розуміти глузливе (рос. - издевательское) відношення до громадян, глум над ними, глибока образа моральних почуттів і потрясіння моральних устоїв, безсоромність.

Під особливою зухвалістю хуліганських дій розуміється найбільш груба, нагла поведінка, яка поєднана з насильством над особою (побої, тілесні ушкодження), знищення або пошкодження майна, зривом масового заходу, глумом над тим, що особливо дороге суспільству, тривалим і вперто не припиняючим порушенням громадського порядку тощо.

В постанові № 10 від 22.12.2006 р. Пленум вказав: “Злісним хуліганством за ознакою особливої зухвалості може бути признане так злочинне порушення громадського порядку, яке виражало явну неповагу до суспільства, супроводжувалося, наприклад, насильством з заподіянням тілесних ушкоджень або знущанням над особою, яке тривалий час і вперто не припинялось, або було пов'язане із знищенням чи пошкодженням майна, зривом масового заходу, тимчасовим припиненням нормальної діяльності установи, підприємства чи громадського транспорту та інше”.

Щодо погрози вбивством, насильством чи знищенням майна судді, народного засідателя, присяжного, а також щодо їх близьких родичів у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням право суддя, якщо вона поєднана з грубим порушенням громадського порядку і явною неповагою до суспільства, належить кваліфікувати за сукупністю статей 377 і 296 КК. (постанова ПВС України № 10 від 22.12.2006 р.).

Суб'єктивна сторона характеризується умисною формою вини у вигляді прямого умислу. Винний усвідомлював суспільно небезпечний характер свого діяння, усвідомлює, що грубо порушує громадський порядок, що супроводжується

з особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом, усвідомлює, що цим проявляє явну неповагу до суспільства і бажає таким чином діяти.

Обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони хуліганства є мотив і мета, на підставі яких в першу чергу належить відмежувати хуліганство від інших злочинів, з урахуванням змісту і спрямованості умислу винного, мотиву і мети, а також обставин об'єктивної сторони.

Мотив – хуліганські спонукання, тобто усвідомлене прагнення виявити явну неповагу до суспільства шляхом вчинення дій, що грубо порушують громадський порядок.

Хуліганські спонукання характеризуються прагненням відкрито протиставити свою поведінку громадському порядку і суспільним інтересам, безчинством, зухвалістю, жорстокістю, п'янством, цинізмом, злобністю, бажанням надавити і принизити потерпілого, наругатися (глумитися) над людиною або важливими для суспільства чи окремих осіб інтересами, спричинити біль тварині, знищити цінності тощо. Особливу розглузданість поведінки винного в реалізації відмічених спонукань набуває в стані сп'яніння, в якому, як правило, перебуває більшість хуліганів, а також, коли діє група хуліганів, учасники якої намагаються “показати себе” або випередити інших, або, якщо винний усвідомлює, що потерпілий та інші громадяни позбавлені можливості надати йому опір (малолітні, більш слабкі фізично тощо) або, якщо хуліганські дії не присікаються в наслідок боягузтва, легкодущності (рос. - малодушие) чи з інших причин. Як, правило, активна протидія отрезвляючи діє на хулігана і забезпечує припинення хуліганських проявів. Тому дії громадян, спрямовані на присікання злочинних посягань і затримання злочинця, є правомірним і не тягнуть за собою ні кримінальної, ні іншої відповідальності, навіть якщо цими діями вимушено було спричинено шкоду злочинцю.

Часто – густо особисті мотиви (неприязнь, помста, ревності тощо) “трансформуються” в хуліганські або “вживаються” з ними, коли спонукання представляють собою комплекс низьких спонукань, в якому переважають мотиви явної неповаги до суспільства, що і дає підстави кваліфікувати вчинене як хуліганство. Відсутність у вчиненому мотиву явної неповаги до суспільства свідчить і про відсутність хуліганства, хоча б дії винного тією чи іншою мірою порушували громадський порядок.

Мета – полягає в прагненні вчинити дії, що грубо порушують громадський порядок і виражають явну неповагу до суспільства, тобто прагнення протиставити себе суспільству, проявити грубу силу, п'яну хвацькість тощо.

Суб'єкт – фізична осудна особа, яка досягла 14 річного віку (ч. 1, ч. 2, ч.3, ч.4 ст. 296 КК).

Кваліфікуючі ознаки хуліганства.

В частині 2 ст. 296 КК передбачена така кваліфікуюча ознака, якої не було в ст. 206 КК 1960 р., хоча життя і практика вважали її за необхідно, це вчинення хуліганства групою осіб.

У відповідності до ч.1 ст. 28 КК злочин визначається таким, що вчинений групою осіб, якою у ньому брали участь декілька (дав і більше) виконавців без попередньої змови між собою.

В ч.3 ст. 296 КК передбачені кваліфікуючі ознаки вчинення хуліганства:

- особою раніше судимою за хуліганство;
- пов'язане з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії.

Особою, раніше судимою за хуліганство, означає, що винний має непогашену чи незняту в установленому законом порядку судимість за будь-яке хуліганство (постанова № 10 від 22.12.2006 р.).

Опір — як ознака кваліфікованого хуліганства, виражається в активній протидії представнику влади або представнику громадськості, що виконує свій службовий або громадський обов'язок по охороні громадського порядку, або в активній протидії громадянину виконати громадський обов'язок по припиненні хуліганства.

Під поняттям опору підпадають такі дії винного у вигляді:

- відштовхування;
- спроба вирватися при затриманні;
- погроза побиттям у відповідь на вимогу представника влади або громадськості припинити хуліганство;
- нанесення цим особам побоїв, тілесних ушкоджень;
- зіштовхування їх з транспортних засобів;
- засипання очей піском тощо.

Опір, вчинений щодо особи, яка присікає хуліганські дії охоплюються складом хуліганства. Але у випадках, коли внаслідок застосованого при цьому насильства винним вчиняється ще й інший тяжкий злочин, він потребує додаткової кваліфікації за іншими статтям КК (постанова № 10 від 22.12.2006 р.).

Опір вчинений після припинення хуліганських дій, у тому числі і у зв'язку з затриманням винної особи, не повинно розглядатись як кваліфікуюча ознака хуліганства і підлягає кваліфікації за сукупністю злочинів (ст. 296 і ст. 342 КК) (постанова № 10 від 22.12.2006 р.).

Під припиненням хуліганства громадянином слід розуміти дії, які здатні самі по собі (наприклад, зв'язування, затримання) або зі сторонньою допомогою (наприклад, виклик по телефону наряду поліції) припинити хуліганство.

Тому такі обставини (прояви) як:

- умовляння;
- вимоги, прохання припинити хуліганство;

не є його припиненням, оскільки в даному випадку припинення хуліганства залежить від волі самого винного, від прийняття ним цього рішення, а не всупереч йому.

Від опору, як активної протидії, слід відрізнити НЕПОКОРУ, як пасивна поведінка особи. Тобто невиконання наполегливих, законних, неодноразово повторюваних вимог, або відмова, яка виражена у зухвалій формі, що свідчить про явну зневагу до осіб, які запобігають порушенню громадського порядку. Непокора не є кваліфікуючою ознакою хуліганства.

Відповідно до ч. 4 ст. 296 КК відповідальність настає за наявності у вчиненому хуліганстві, передбаченому частинами 1, 2, 3 ст. 296 КК таких особливо кваліфікуючих ознак, а саме вчинення із застосуванням:

- вогнепальної зброї;
- холодної зброї;
- чи інших предметів спеціально пристосованих або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень.

Вогнепальна зброя – у відповідності до п. 4 ППВС України № 3 від 26.04.2002 р. “Про судову практику в справах про викрадання, виготовлення, зберігання та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами” до вогнепальної зброї відносяться всі види бойової, спортивної, мисливської зброї для проведення пострілу з якої використовується сила тиску газів, що утворюються при згоранні вибухових речовин (пороху або інших спеціальних горючих сумішей). Пневматична зброя, сигнальні, стартові, будівельні, газові пістолети, ракетниці не відносяться до вогнепальної зброї.

Тому вважається, що було б за доцільним вказати в ч. 4 ст. 296 КК “будь-яка стрілкова зброя”, а не тільки вогнепальна.

Холодна зброя – є знаряддя та пристрої призначені для заподіяння смерті або тілесних ушкоджень завдяки використанню м’язової сили.

Інші предмети (крім вогнепальної зброї), спеціально пристосовані або заздалегідь застосовані для нанесення тілесних ушкоджень.

У відповідності до ППВСУ до них належить відносити такі предмети:

- 1) які були пристосовані винним для згаданої цілі заздалегідь;
- 2) або під час вчинення хуліганських дій (наприклад, відбиття шийки пляшки, яка була підібрана на місці злочину);
- 3) а так само предмети, які хоч і не піддавались будь-якому попередньому обробленню, але спеціально заздалегідь підготовлені винним для тієї ж цілі.

Відмінність хуліганства від інших кримінальних правопорушень.

“Про судову практику у справах про хуліганство” ПВСУ вказав: “Суди повинні відрізняти хуліганство від інших злочинів в залежності від спрямованості умислу винного, мотивів, цілей та обставин вчинення цих дій”

А) при відмежуванні хуліганств від злочинів проти особи слід мати на увазі керівні роз’яснення: “дії, що супроводжувались погрозами вбивством, образою, нанесенням побоїв, заподіянням тілесних ушкоджень, вчинені в сім’ї, квартирі, відносно родичів, знайомих і викликані особистими неприязними відносинами, неправильними діями потерпілих що передбачають відповідальність за злочин проти особи. Такі дії можуть кваліфікуватись як хуліганство лише в тих випадках, коли вони одночасно були поєднані з грубим порушенням громадського порядку і виражали явну неповагу до суспільства”;

Б) знищення або пошкодження майна так само як і посягання на особу, розглядається як хуліганство лише при умові, якщо воно супроводжувалось грубим порушенням громадського порядку і виражало явну неповагу до суспільства. Знищення або пошкодження приватного, колективного або державного майна без

обтяжуючих обставин, вчинене під час хуліганських дій, не охоплюються складом хуліганства. Хуліганство, поєднане із знищенням або пошкодженням майна при обтяжуючих обставинах (ч. 2 ст. 194 КК), належить кваліфікувати по сукупності, оскільки ці норми кримінального закону передбачають більш тяжкі, чим хуліганство, злочини.

На це вказується в постанові № 10 від 22.12.2006 р.:

В) заволодіння чужим майном із хуліганських спонукань без мети обертання його в свою вигоду (зрив косинок у дівчат, приховування одягу тих хто купається тощо), належить кваліфікації як хуліганство.

Якщо ж в процесі хуліганських дій винний викрадає майно з метою обернути його на свою вигоду, такі діяння належить кваліфікувати за сукупністю вчинених злочинів (хуліганство і крадіжка, грабіж чи розбій);

Г) незаконне заволодіння транспортним засобом під час хуліганських дій також належить кваліфікувати за сукупністю злочин (ст. 206 і ст.289 КК);

Д) в тих випадках, коли хуліганські напади на громадян, вчинюються стійкою, озброєною групою осіб – бандою, то такі дії охоплюються ст. 257 КК, яка передбачає відповідальність за бандитизм.

Е) також Пленум вказав, що необхідно розрізняти хуліганство, вчинене групою осіб і злочини передбачені ст.294 КК (масові заворушення) та ст.293 КК (групове порушення громадського порядку).

Масові заворушення передбачають наявність натовпу, який керується різними мотивами. Його учасники безпосередньо вчиняють погроми, руйнування, підпали та інші подібні дії або вчиняють збройний опір владі і цим можуть дезорганізувати і навіть паралізувати на якийсь час діяльність органів влади і управління, створюючи загрозу для громадської безпеки.

Дії, передбачені ст. 293 КК не супроводжуються явною неповагою до суспільства, а лише порушують громадський порядок, нормальну діяльність установ, підприємств і організацій, роботу транспорту або пов'язані з явною непокорю законним вимогам представників влади. Якщо ж такі дії супроводжуються вчиненими із хуліганських спонукань насильством, пошкодженням майна, безчинством, то вони повинні додатково кваліфікуватися і за ст. 296 КК.

Є) При відмежуванні хуліганства від дій, що дезорганізують роботу виправно-трудових установ (ст. 392 КК) необхідно мати на увазі, що мотивом вчинення цих дій є помста за виконання громадських обов'язків по зміцненню дисципліни і порядку у ВТУ, а також з метою примусити засуджених, які стали на шлях виправлення, відмовитися від суспільного ставлення до праці та додержання правил режиму або з метою залякування і перешкоджання виконанню покарання (абз. 1 п. 4 постанови № 2 від 26.03.1993 р. Пленуму ВСУ “Про судову практику в справах про злочини, пов'язані з порушенням режиму відбuvання покарання в місцях позбавлення волі”).

Мотивом же хуліганства виступає прагнення показати свою явну неповагу до суспільства, а метою – вчинити дії з особливою зухвалістю або винятковим цинізмом, що свідчать про неповагу, поєднану з грубим порушенням громадського порядку.

ж) КК передбачає окремо відповідальність і за інші суміжні з хуліганством кримінальні правопорушення:

- наруга над державними символами (ст. 338 КК);
- наруга над могилою (ст. 297 КК);
- нищення, руйнування чи псування пам'яток історії або культури (ст. 298 КК);
- умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду (ст. 252 КК),

при вчиненні яких відсутні хуліганські мотиви. В протилежному випадку дії винного належить кваліфікувати за сукупністю цих злочинів з хуліганством.

Ст. 293 КК. Групове порушення громадського порядку.

Б. О. (основ.) – є громадський порядок у тій його сфері, що пов'язана з суспільними відносинами, які забезпечують обстановку суспільного спокою і поведінку громадян, що відповідає законові, у різних сферах соціального спілкування.

Б. О. (додат) – нормальна діяльність транспорту, підприємств, установ чи організацій.

Предмет – відсутній.

Об'єктивна сторона полягає в:

- Організації групових дій, спрямованих на грубе порушення громадського порядку;
- Активна участь у таких діях;
- Настання суспільно небезпечних наслідків у виді:
 - а) грубого порушення громадського порядку
 - б) суттєвого порушення роботи транспорту, підприємства, установи чи організації.

Під організацією групових дій – слід розуміти:

1. як безпосереднє створення групи (підготовку, підшукування осіб для участі в групових діях);
2. так і організація вчинення таких дій (розробка планів поведінки, розподіл обов'язків між учасниками тощо);
3. або керівництво ними під час порушення громадського порядку (дача вказівок, розпоряджень).

Групові дії, які порушують громадський порядок – це дії значної кількості людей (кількох десятків і навіть сотень), які спільно порушують громадський порядок або виявляють явну непокору законним вимогам представників влади.

Грубе порушення громадського порядку – розглянуто при розкритті хуліганства (ст. 296 КК).

Це недотримання встановлених правил поведінки в громадських місцях і оцінювати як грубе слід з урахуванням кількості його учасників, території, на якій мало місце порушення, важливості нормальної діяльності відповідних об'єктів, кількості потерпілих, тривалість часу порушення тощо.

Тому для констатації причинного зв'язку слід встановити наявність обох його ланок і довести що:

1. діяння винного викликало відповідну поведінку натовпу;

2. передбачені законом суспільно небезпечні наслідки викликані саме груповими діями.

Суб'єктивна сторона характеризується умисною формою вини і тільки у вигляді прямого умислу, оскільки винний усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, усвідомлює, що він організовуючи бере активну участь у групових діях, які грубо порушують громадський порядок і бажає цього.

Суб'єкт фізична осудна особа, яка досягла 16 років.

Спеціальний суб'єкт:

- організатор;
- активний учасник.

Відмінність групового порушення громадського порядку від хуліганства та масових заворушень розглянуті при аналізі цих злочинів.

А) від хуліганства групового – за відсутністю мотиву – явної неповаги до суспільства;

Б) від масових заворушень – тим, що дії, передбачені ст.293 КК виходять не від натовпу, а від окремої групи людей і не супроводжується погромами, руйнуванням, підпалами та іншими подібними діями (постанова № 10 від 22.12.2006 р.).

Ст. 294 КК. Масові заворушення.

Дана стаття має 2 частини. Частина перша дає визначення поняття цього кримінального правопорушення. Вона гласить: “Організація масових заворушень, що супроводжувалися насильством над особою, погрозами, підпалами, знищенням майна, захоплення будівель або споруд, насильницьким виселенням громадян, опором представникам влади із застосуванням зброї чи інших предметів, які використовувалися як зброя, а також активна участь у масових заворушеннях.”

Б.О (основ) – громадський порядок, громадська безпека.

Б. О (додат) – в залежності від конкретної форми прояву цього злочину можуть бути:

- життя і здоров'я особи;
- конституційні права і свободи громадян і людини;
- власність;
- порядок управління, нормальна діяльність установ, підприємств, організацій.

Предмет – будівлі або споруди, майно.

Об'єктивна сторона.

Масові заворушення – це завжди дії юрби, яка діє стихійно, хоча може бути і керованою цілком, чи в окремих її частинах. Така юрба веде себе агресивно. Її учасники вчиняють дії, які визнаються злочинами і при їх виконанні однією особою.

Масові заворушення мають такі ознаки:

- участь у них значної кількості людей;
- кількість учасників заворушення не обмежена, до них можуть приєднуватися інші учасники, а окремі від них відходити;
- дії юрби спрямовані не проти окремого потерпілого (підприємства, організації, установи чи особи), а мають спрямованість проти існуючого

правопорядку, що виражається в протистоянні законним органам державної влади, органам самоврядування і зовнішнім проявом цього є насильство над людьми, погроми, підпали, знищення чи пошкодження чужого майна та інші дії, що вказані в диспозиції цієї статті.

Діяння, що утворюють цей злочин, можуть виступати у 2-х формах:

1) організація масових заворушень, які призвели до насильства над особою, погромів, підпалів, знищення чужого майна, захоплення будівель або споруд, насильницького виселення громадян, опору представникам влади із застосуванням зброї чи інших предметів, які використовувалися як зброя;

2) активна участь у таких діяннях. Саме перебування у натовпі без участі у вчиненні вказаних вище суспільно небезпечних дій не утворює складу цього злочину.

Організація масових заворушень – це діяльність, спрямована на підшукування і підготовку осіб для участі в масових заворушеннях, збудження у маси людей негативного, ворожого ставлення до правопорядку і громадської безпеки, підбурювання натовпу до непокори, до вчинення опору представникам влади та до застосування сили, заклик учасників натовпу до погромів, підпалів, знищення майна, насильницького виселення громадян, збройного протистояння та та інших безчинств, об'єднання людей для участі в таких діях, керівництво натовпом, вчинення провокаційних дій з метою викликати відповідну реакцію та поведінку великих груп людей.

Способи організації масових заворушень можуть бути різноманітними:

- Виступ на мітингах;
- Оголошення різноманітних звернень;
- Розробка планів по збурюванню натовпу;
- Розподіл ролей серед окремих учасників масових заворушень тощо.
- Підбурювання людей, які стихійно зібралися, то вище згаданих дій тощо.

Дане кримінальне правопорушення вважається закінченим, коли дії по організації масових заворушень призвели до вказаних у диспозиції ст. 294 КК діянь або до спроби їх вчинення. В противному випадку буде замах (ст. 15 і ст. 294 КК).

Активна участь – у цьому кримінальному правопорушенні полягає у безпосередній, особистій участі у вчиненні дій, вичерпаний перелік яких наведено у ч. 1 ст. 294 КК, виконання вказівок організатора і залучення до цього інших осіб.

Під насильством з боку учасників масових заворушень слід розуміти всі можливі форми насильницьких дій – нанесення ударів, побоїв, тілесних ушкоджень різного ступеня, мордування, незаконне позбавлення волі, незаконне введення в організм іншої особи проти її волі наркотичних засобів тощо. Насильство може бути і по відношенню до представників влади чи охорони, наприклад, з метою звільнення заарештованих або підсудного.

Вчинене під час масових заворушень умисне вбивство потребує додаткової кваліфікації за ст. 115 КК.

Погроми – це дії, поєднані зі знищенням, пошкодженням, руйнуванням громадських споруд, житлових та інших будинків, транспортних засобів, іншого

майна. Такі дії можуть супроводжуватися насильством над людьми (насильницьке вигнання людей, масові вбивства).

Підпали – це вчинення дій, які призводять до загоряння будівель чи майна, незалежно від того, що вогонь вчасно встигли погасити і будівлі не було пошкоджено.

Тому підпали вважаються закінченими, коли вчинені дії призвели до загорання майна, незалежно від того, чи згоріло воно, чи ні, з причин, які не залежать від волі винного.

Як бачимо, на відміну від підпалів, погроми мають свої відповідні наслідки.

Під знищенням майна треба розуміти приведення чужого майна до повної втрати його цільового призначення, воно перестає існувати або повністю втрачає свою цінність.

Захоплення будівель або споруд слід розуміти самовільний, протиправний насильницький доступ у приміщення натовпу або активних учасників і зайняття його повністю чи частково з метою, перешкоджання чи виключення можливості їх використання законним власником чи користувачем за функціональним призначенням.

Способи захоплення можуть бути різноманітні:

- Відкритий чи таємний;
- З використанням обману;
- З подоланням опору чи перешкод тощо.

Опір представникам влади із застосуванням зброї або інших предметів, які використовувалися як зброя – слід розуміти, як активна протиправна фізична протидія здійсненню представникові влади (працівникам ОВС, СБУ, військовому патрулю, вартовому, депутату та іншим особам, які мають право застосовувати примусові заходи до правопорушників) своїх повноважень, поєднана із здійсненням пострілів на враження, в повітря чи землю, нанесенням ударів холодною зброєю, а також іншими предметами, придатними для враження живої сили (палиці, каміння, залізні прутки, газові балончики і пістолети) та погроза зброєю чи вказаними предметами.

Вчинення неозброєного опору треба кваліфікувати за статтею 342 КК.

Насильницьке виселення громадян має місце у випадку протиправного вигнання людей з їх помешкань чи певної місцевості із застосуванням фізичного чи психічного насильства, тобто незаконне позбавлення права окремих громадян або певної групи людей проживати в певному житлі, чи в певній місцевості або на певній території з застосуванням сили.

Суб'єктивна сторона характеризується умисною формою вини до вчинення діяння, а до наслідків може бути як умисна так і необережна форма вини (ч. 2 ст. 294 КК).

Мотив і мета можуть бути різноманітними (постанова № 10 від 22.12.2006 р.).

Суб'єкт – фізична осудна особа, яка досягла 16 р.

Спеціальний суб'єкт – лише організатор та активні учасники. Саме знаходження в безчинствуючому натовпі не утворює складу кримінального правопорушення.

Кваліфікуючі ознаки

В частині 2 ст.294 КК передбачені 2 кваліфікуючі ознаки:

- Загибель людей;
- Інші тяжкі наслідки.

Загибель людей – слід розуміти заподіяння смерті одній чи кільком особам.

Інші тяжкі наслідки – слід розуміти заподіяння:

1. Тяжких тілесних ушкоджень одній особі чи декільком;
2. Середньої тяжкості тілесних ушкоджень двом і більше особам;
3. Значних матеріальних збитків державній, громадській, колективній організації або окремим громадянам.

Умисне знищення або пошкодження чужого майна під час масових заворушень, вчинені шляхом підпалу або іншим загально небезпечним способом, якщо воно спричинило людські жертви чи завдало особливо великої шкоди, слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ч.2 ст.294 і ч.2 ст.194 КК .

В інших випадках знищення або пошкодження майна під час масових заворушень охоплюється складом злочину, передбаченим ст. 294 КК і додаткової кваліфікації за відповідними статтями КК не потребує.

Акцентую вашу увагу на наступне.

Суб'єкт – фізична, осудна особа, яка досягла 16 р.

Спеціальний суб'єкт – лише організатор та активні учасники. Саме знаходження в безчинствуючому натовпі не утворює складу злочину.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ.

Таким чином, слід зазначити, що ці кримінальні правопорушення, порушуючи громадський порядок і громадську безпеку часто супроводжуються з поставленням в небезпеку життя і здоров'я громадян, їхнього майна тощо, що підвищує їх суспільну небезпечність. Вчинення цих кримінальних правопорушень також порушують нормальні умови діяльності підприємств, установ, транспорту.

III. Кримінальні правопорушення проти моральності

Громадською моральністю називаються суспільні відносини, які утворюються на засадах загальнолюдських цінностей (добра, істини, справедливості) і вимагають від особи певної поведінки та забороняють поведінку, що не є відповідною до цих цінностей.

Норми моралі є найпершим, найважливішим і найпотужнішим регулятором поведінки людей, вони є орієнтиром і регулятором оцінки вчинків, найважливішим засобом розвитку особи і суспільства.

У житті суспільства громадська моральність займає особливе місце - вона є найголовнішим регулятором поведінки людей, вона є підґрунтям права і законодавства. Право і законодавство можуть діяти лише у суспільстві, де є, де діє громадська моральність. Закони слабкі, якщо слабка моральність - писав Цицерон. Закони слабкі і в суспільстві, в якому падає моральність, зростає насильство, жорстокість, розпуста

Тому кримінально-правова охорона громадської моральності має неабияке суспільне значення.

На охорону громадської моральності спрямовані норми статей 297-304 розділу XII Кримінального кодексу України.

Стаття 297 КК «Наруга над могилою»

Наруга над могилою є посяганням на громадську моральність, а також на честь та гідність померлих.

Діяння, передбачене ст. 297 КК України, вчинюється руйнівними діями (розриття могили, пам'ятника на могилі, знищення чи пошкодження насаджень, квітів, загороди тощо), а також викрадення предметів, що знаходяться на могилі або в могилі (труни, одєжі, пам'ятника, вінків тощо).

Стаття 297 Наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого

1. Наруга над могилою, іншим місцем поховання, над тілом (останками, прахом) померлого або над урною з прахом померлого, а також незаконне заволодіння тілом (останками, прахом) померлого, урною з прахом померлого, предметами, що знаходяться на (в) могилі, в іншому місці поховання, на тілі (останках, прахові) померлого, -

караються штрафом до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою, групою осіб, або з корисливих чи хуліганських мотивів, або щодо братської могили чи могили Невідомого солдата, або поєднані із застосуванням насильства чи погрозою його застосування, -

караються обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили тяжкі наслідки, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років.

Наруга над могилою, яка охороняється державою як пам'ятка історії, утворює сукупність злочинів, передбачених ст. 298 КК і ст. 297 КК України. Наруга над могилою - діяння умисне. Необережне пошкодження могили складу злочину не містить.

Відповідальність за наругу над могилою настає з 16 років.

Стаття 298 Зруйнування пам'яток історії і культури.

Склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 298 КК, утворюють:

а) знищення;

б) зруйнування;

в) зіпсування пам'яток історії, культури або об'єктів, мають особливу історичну або культурну цінність.

Стаття 299 КК «Жорстоке поводження з тваринами»

Діяння, передбачене ст. 299 КК України, посягає на громадську моральність.

Об'єктивну сторону кримінального правопорушення утворюють дії, якими тваринам чи птахам заподіюються ушкодження, страждання, мучення їх биттям, голодом, опіками, якщо такі дії спричинили загибель або каліцтво тварин чи птахів, а також нацькування тварин одна на одну, вчинене з хуліганських чи корисливих мотивів.

Стаття 300 КК «Ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості»

Ввезення в Україну з метою збуту чи розповсюдження, а також виготовлення, збут, розповсюдження або зберігання з метою збуту чи розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, є посяганням на громадську моральність (ч. 1 ст. 300 КК).

Творами, що пропагують культ насильства і жорстокості, визнаються твори, в яких відображаються подробиці кривавих убивств, катувань, застосування особливо жорстоких тортур, прояви кривавого садизму, вампіризму і т. ін.

Визнати певний твір таким, що пропагує культ насильства і жорстокості, може лише спеціальна експертиза за участю мистецтвознавців, психіатрів, сексопатологів та інших фахівців.

Склад кримінального правопорушення утворюють різноманітні способи виготовлення, розповсюдження, демонстрування, а також ввезення в Україну з метою розповсюдження або виготовлення, зберігання з метою розповсюдження чи демонстрування творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, а також примушування до участі у їх створенні.

Частина 2 ст. 300 КК передбачає відповідальність за збування таких творів неповнолітнім чи розповсюдження таких творів серед неповнолітніх, а ч. 3 ст. 300 КК - за виготовлення чи розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, якщо таке діяння було вчинене повторно або за попередньою змовою групою осіб, або було поєднане з примушуванням неповнолітніх до участі у створенні таких творів.

Стаття 301 КК «Ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів»

Діяння, передбачене ст. 301 КК України, посягає на громадську моральність.

Порнографією називаються предмети (твори, малюнки, фотографії, відео-, кінопродукція тощо), в яких грубо натуралістично і цинічно відображається статевий акт.

Саме по собі голе тіло людини не визнається порнографією. Визнати певний предмет порнографічним можуть лише мистецтвознавці, для чого у відповідних випадках призначається мистецтвознавча експертиза.

Склад кримінального правопорушення утворюють різноманітні способи ввезення в Україну з метою збуту чи розповсюдження порнографічних предметів, що були вчинені умисно, або їх виготовлення, перевезення або збування чи розповсюдження а також примушування до участі у їх створенні.

Частина 2 ст. 301 КК передбачає відповідальність за збування серед неповнолітніх порнографічних предметів та засобів їх виготовлення і розповсюдження, а ч. 3 ст. 301 КК - за вчинення таких дій повторно або за

попередньою змовою групою осіб, а також примушування неповнолітніх до участі у створенні таких творів.

Відповідальність за ввезення в Україну і розповсюдження порнографії настає з шістнадцяти років. Фотомоделі та інші виконавці порнографічних творів (кіно-, відеопродукції, фотографій, звукозапису тощо) підлягають кримінальній відповідальності як співучасники кримінального правопорушення.

Стаття 302 КК «Створення або утримання місць розпусти і звідництво»

Діяння, передбачене ст. 302 КК України, посягає на громадську моральність.

Склад кримінального правопорушення утворюють дії, спрямовані на придбання, володіння і функціонування певного приміщення (дому, квартири, кімнати тощо) як придатного місця для інтимних побачень і статевих стосунків протягом певного часу.

Об'єктивну сторону цього кримінального правопорушення утворює також звідництво - пошуки осіб, бажаючих зайнятися розпустою чи проституцією, надання їм можливості для цього заняття і створення необхідних умов.

Частина друга ст. 302 КК передбачає відповідальність за створення або утримання місць розпусти з метою наживи або особою, раніше судимою за таке діяння, або вчинення такого діяння організованою групою, а якщо до вчинення такого діяння було залучено неповнолітнього, то скоєне утворює злочин, що передбачений ч. 3 ст. 302 КК.

Створення або утримання місць розпусти або звідництво вчинюється умисно. Необережним цей злочин бути не може.

Стаття 303 КК «Сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією»

Проституцією називається добровільне і постійне надання послуг сексуального характеру за гроші всім бажаючим.

Послугами сексуального характеру можуть бути різні види статевого акту:

а) нормальний, природний фізіологічний статевий акт чоловіка з жінкою;
б) статевий акт між особами жіночої статі - «лесбіянство» (цей вид статевого збочення має назву від грецького острова Лесбос, де таке збочення виникло у стародавні часи);

в) статевий акт між особами чоловічої статі - «мужолозтво»;

г) інші види статевого збочення.

Не визнаються проституцією:

а) одноразовий статевий акт за гроші;
б) постійні добровільні статеві акти за гроші з одним чоловіком чи з однією жінкою;

в) постійне надання послуг сексуального характеру всім бажаючим безоплатно.

Частина 1 ст. 303 КК передбачає відповідальність за втягнення (примушування) у зайняття проституцією.

Способами такого примушування, втягнення можуть бути:

а) застосування насильства;

б) погрози застосувати насильство; знищити чи пошкодити майно;

в) шантаж - розповсюдження дійсних відомостей чи різних вигадок;

г) обман - різні неправдиві обіцянки, відомості.

Частина 3 ст. 303 КК передбачає підвищену відповідальність за втягнення у зайняття проституцією неповнолітнього і за вчинення такого діяння організованого групою.

Частина 4 ст. 303 КК передбачає відповідальність за сутенерство, тобто за створення, керівництво або участь в організованій групі, яка забезпечує діяльність з надання сексуальних послуг особами чоловічої чи жіночої статі з метою отримання прибутків.

Проституція - злочин умисний, вчинюваний з метою отримання прибутків за послуги сексуального характеру.

Відповідальність за проституцію настає з шістнадцяти років.

Стаття 304 КК «Втягнення неповнолітніх у кримінально протиправну діяльність»

Діяння, передбачене ст. 304 КК, посягає на фізичний і моральний розвиток молоді.

Склад кримінального правопорушення утворюють втягнення неповнолітніх (осіб віком до вісімнадцяти років):

а) у кримінально протиправну діяльність - залучення до вчинення хоча б одного кримінального правопорушення;

б) у заняття пияцтвом - залучення до вживання алкоголю - хоча б у кількох епізодах протягом одного дня;

в) у заняття жебрацтвом - постійним випрошуванням грошей, продуктів, товарів у сторонніх осіб;

г) у заняття азартними іграми - залучення до гри на гроші чи на інші матеріальні цінності, а також використання неповнолітніх для здобування засобів для існування за рахунок потерпілих.

Втягненням неповнолітніх у антигромадську діяльність визнається застосування для цього будь-яких засобів - переконання, підкупу, залякування, обману, обіцянки, пропозиції тощо. Вчинення при цьому щодо неповнолітнього іншого злочину (погрози вбивством, заподіянням тілесних ушкоджень і т. ін.) утворює сукупність злочинів. Не може бути втягненням бездіяльність дорослої особи, яка лише не заборонила чи не перешкодила неповнолітньому взяти участь у вчиненні злочину, у пияцтві, в азартній грі тощо.

Втягнення неповнолітніх у кримінально протиправну діяльність, у пияцтво і т. ін. вчинюється умисно, з метою використати неповнолітнього.

Відповідальними за діяння, передбачене ст. 304 КК України, є лише дорослі особи. При цьому доросла особа підлягає відповідальності за ст. 304 КК України і за співучасть у тому кримінальному правопорушенні, до вчинення якого вона залучила неповнолітнього.

Якщо неповнолітній не є суб'єктом вчиненого діяння, то доросла особа визнається виконавцем обох кримінальних правопорушень.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, належить зазначити, що кримінальні правопорушення цієї групи теж мають підвищену суспільну небезпечність в силу того, що вони в

більшості пов'язані із залученням неповнолітніх до вчинення кримінально протиправних діянь. Тим самим ці кримінальні правопорушення негативно впливають на моральний і фізичний розвиток неповнолітніх.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Суспільна небезпечність розглянутих кримінальних правопорушень проти громадського порядку і моральності полягає в тому, що їх вчинення заподіює або ставить під загрозу заподіяння суттєвої шкоди громадському порядку і моральним засадам життя суспільства. Вчинення цих кримінальних правопорушень заподіює шкоду суспільним відносинам, які забезпечують умови суспільного спокою і відповідну закону поведінку громадян і різних сферах соціального спілкування. Крім того суспільна небезпечність цих посягань полягає і в тому, що на ґрунті цих кримінальних правопорушень, вчиняються більш тяжкі кримінальні правопорушення – вбивства, заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, а також вони негативно впливають на основні принципи моральності в сферах статевого відносин і морального та фізичного розвитку неповнолітніх.

ТЕМА №30 КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

I. Поняття, види кримінальних правопорушень проти громадської безпеки та їх загальна характеристика.

II. Кримінальні правопорушення, що сприяють створенню і діяльності організованих груп, злочинних організацій і озброєних банд.

III. Кримінальні правопорушення, пов'язані із тероризуванням населення, утворенням непередбачених законом воєнізованих або озброєних формувань.

IV. Кримінальні правопорушення, пов'язані з порушенням правил придбання, зберігання вогнепальної зброї, боєприпасів, а також радіоактивних матеріалів.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. Ст.141. (Розділи 1, 2). З наступними змінами і доповненнями.
2. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2001. №25. Ст.31. З наступними змінами і доповненнями.
3. Закон України “Про боротьбу з тероризмом” 20.03.2003 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/638-15>.
4. Закон України “Про об’єкти підвищеної небезпеки” від 18.01.2001 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2245-14>.
5. Кримінальна відповідальність за злочини проти громадської безпеки, предметом яких є зброя, бойові припаси, вибухові речовини та вибухові пристрої (статті 262, 263, 263-1, 264 КК України) : монографія / В.В. Голубош. – Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2020. – 340 с.

6. Положення про дозвільну систему. Затверджене постановою КМ №576 від 12.10.1992 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/576-92-%D0%BF>.

7. Постанова ПВС України №13 від 23.12.2005 р “Про розгляд судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об’єднаннями”. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-05>.

8. Постанова ПВС України №3 від 26.04.2002 р. “Про судову практику у справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами”. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02>.

9. Кримінальне право України: Особлива частина. Видавництво: Право . Тацій В. Я., Борисов В. І., Тютюгін В. І. 2021. 768 с.

10. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник /В.Я. Тацій,В.І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 6-те вид., перероб. і допов. – Харків : Право, 2020. – 768 с.

11. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. і допов. К.: ВД «Дакор», 2019. 1384 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

полягає у викладенні певних теоретичних і законодавчих положень, щоб допомогти вам з’ясувати (усвідомити) поняття кримінальних правопорушень проти громадської безпеки, їх суттєві ознаки, відмінність від суміжних кримінальних правопорушень у процесі прослуховування цієї лекції та під час самостійної роботи з вивчення даної теми.

ВСТУП

Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки належать до загально небезпечних діянь, які створюють загрозу життю і здоров’ю людей, власності, довкіллю, нормальній діяльності підприємств, установ та організацій.. Без забезпечення громадської безпеки неможливе забезпечення належного захисту прав людини і громадянина, основи яких закріплені у ст.3 Конституції України

Істотну загрозу для громадської безпеки створюють діяльність організованої злочинності, тероризм, протиправний обіг зброї, радіоактивних матеріалів тощо. Останнім часом світ стикається із жахливими наслідками діяльності терористичних організацій. Всім пам’ятні події 11 вересня 2001 року, що відбулися у США, коли внаслідок терористичних актів у Нью-Йорку та Вашингтоні загинули тисячі безневинних людей, заподіяно мільярдні збитки економіці США та інших країн. Не припиняється хвиля терористичних актів і на сьогоднішній день на Близькому Сході та в інших “гарячих точках” і країнах, наприклад, Іспанія, Індія тощо.

Все це свідчить про необхідність забезпечення з боку держави належної охорони громадської безпеки від суспільно небезпечних посягань.

Чинний КК України передбачає відповідальність за кримінальні правопорушення проти громадської безпеки у розділі IX Особливої частини (ст.255-270 КК).

Положення чинного кримінального законодавства України щодо боротьби з організованою злочинністю повністю відповідає Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15.XI.2000 року, яку вже підписала Україна.

На відміну від попереднього кримінального законодавства (КК 1960 р) у чинному КК 2001 р. спеціальними нормами передбачено відповідальність за створення злочинної організації (ст. 255 КК), сприяння учасникам злочинних організацій та приховування їх злочинної діяльності (ст. 256 КК), за терористичний акт (ст. 258-258⁵ КК). Кримінальний кодекс України містить комплекс норм, які дозволяють здійснити на належному рівні кримінально-правову охорону громадської безпеки від суспільно-небезпечних посягань, останні і є предметом розгляду в даній лекції.

I. Поняття і види кримінальних правопорушень проти громадської безпеки та їх загальна характеристика

Конституційним обов'язком держави є її відповідальність за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. При цьому необхідною умовою забезпечення прав і свобод людини, безпечних умов її життя, збереження та примноження матеріальних і духовних цінностей у суспільстві є надійна охорона громадської безпеки. Громадська безпека є складовою однієї з галузей національної безпеки. Вона вперше в історії України віднесена законодавцем до числа базових, самостійних, стрижневих об'єктів, правове забезпечення і охорону яких має своїм завданням КК України.

Поняття громадської безпеки кримінальний закон не дає. В Конституції України лише в одній статті (ст. 138) згадується цей термін.

Це поняття утворено із двох термінів:

- громадська;
- безпека.

1. Громадська (ий) – цей термін стосується невизначеної кількості осіб.
2. Безпека – розуміють стан, коли не має небезпеки, її попередження.

Це стан, при якому не спричиняється й не може бути спричинено шкоду, а забезпечується надійність, стабільність чого-небудь. Тому в **буквальному розумінні** громадська безпека – це безпека громади, всього суспільства.

У найширшому розумінні цього слова, **це стан**, за якого забезпечуються безпечні, нормальні умови існування, захист, запобігання загальним загрозам загибелі людей та заподіяння їм тілесних ушкоджень, зруйнуванням, знищенням, пошкодженням матеріальних цінностей та іншим тяжким наслідкам.

Громадська безпека є елементом, складовою частиною, однією із сфер національної безпеки України, яка визначається в Законі України “Про основи національної безпеки України” як

“захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечується сталий розвиток суспільства, своєчасне

виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам”.

Таким чином можна дати наступне визначення поняття громадської безпеки.

Громадська безпека – це єдність зовнішньої і внутрішньої безпеки суспільства, об’єктивного (зовнішнього) і суб’єктивного (внутрішнього) елементів стану об’єктивної захищеності і суб’єктивного психологічного відчуття захищеності.

Іншими словами, можна сказати **громадська безпека** – це об’єктивний стан і суб’єктивне відчуття суспільством захищеності від небезпеки, відчуття громадського спокою, тобто це стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз.

В кримінальному праві поняття громадська безпека тлумачать більш **вузько**.

(Слайд 4) Громадська безпека – це сукупність суспільних відносин, що забезпечують нормальне існування і розвиток громадських і особистих благ, які усувають ймовірні для них загрози.

(Слайд 5) Основними об’єктами громадської безпеки є:

- людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканість, права і свободи;
- матеріальні і духовні цінності суспільства;
- конституційний устрій, суверенітет і територіальна цілісність держави.

Кримінально-правовий захист громадської безпеки полягає у визнанні Кримінальним кодексом кримінальними правопорушеннями кола діянь, що становлять або можуть поставити під загрозу стан захищеності вказаних об’єктів, та визначенні покарання за вчинення таких діянь.

Кримінальний кодекс не дає визначення поняття кримінальних правопорушень проти громадської безпеки. Виходячи із вище викладеного можна дати наступне визначення їх поняття.

(Слайд 6) Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки – це суспільно небезпечні, передбачені КК України винні діяння, що порушують громадську безпеку, знижують захищеність життя і здоров’я людей та інших важливих цінностей суспільства та створюють загальну небезпеку настання тяжких наслідків або заподіяння істотної шкоди.

(Слайд 7) Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти громадської безпеки (стислий виклад юридичного аналізу).

Родовий об’єкт – громадська безпека, як стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави від загально-небезпечних посягань.

Безпосередній об’єкт (основний):

- громадська безпека в сфері порядку в суспільстві, який виключає можливість появи і діяльності в ньому кримінальних організованих структур;
- громадська безпека в сфері нормального функціонування органів державної влади і місцевого самоврядування, територіальна цілісність або політичний устрій держави, її воєнна або економічна потужність, фінансова система, порядок управління тощо (конституційний лад);

- громадська безпека у сфері придбання, зберігання вогнепальної зброї, боєприпасів і вибухових речовин, а також поводження з ними;
- громадська безпека у сфері встановленого порядку поводження з радіоактивними матеріалами, легкозаймистими, їдкими речовинами, небезпечними відходами виробництва і з вторинною сировиною;
- громадська безпека у сфері забезпечення стану пожежної безпеки.

Безпосередній об'єкт (додатковий):

- життя, здоров'я особи;
- власність;
- нормальна діяльність підприємств, установ, організацій тощо.

Предмет – притаманний не всім кримінальним правопорушенням, але в ряді випадків безпосередньо вказаний в статті, а саме:

- зброя, вибухові речовини, боєприпаси, вибухові пристрої (ст. 262, 263, 263¹, 264, 269 КК);
- радіоактивні матеріали (ст. 265, 266, 267 КК);
- ядерний вибуховий пристрій чи пристрій, що розсіює радіоактивний матеріал або випромінює реалізацію (ст. 265¹ КК)
- легкозаймисті та їдкі речовини (ст. 267, 269 КК);
- відходи та вторинна сировина (ч. 1 ст. 268 КК);
- небезпечні відходи (ч. 2 ст. 268 КК).

Зброя та предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення, призначені або можуть бути використані як засіб ураження живої цілі, знищення чи пошкодження оточуючого середовища. В них міститься можливість їх використання як **засобів (знаряддя)** вчинення злочинів, безпосереднього спричинення шкоди.

Об'єктивна сторона – в переважній більшості полягає у вчиненні суспільно-небезпечної дії, проте не виключається і прояв поведінки у вигляді злочинної бездіяльності, що порушує захищеність (гарантованість) життя і здоров'я людей інших важливих цінностей суспільства, створює загальну (спільну) небезпеку настання таких наслідків або заподіює таку шкоду.

Способи, в яких проявляються дії винного при вчиненні цих кримінальних правопорушень можуть бути різноманітними, зокрема:

- створення злочинної організації або керівництво нею (ст. 255 КК);
- викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї (ст. 262 КК);
- носіння, зберігання, придбання, передача чи збут вогнепальної зброї (ст. 263 КК);
- виготовлення, переробка чи ремонт вогнепальної зброї; виготовлення бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв (ст. 263¹ КК);
- застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу (ст. 258 КК).

Інші ознаки об'єктивної сторони у переважній більшості на кваліфікацію не впливають.

За особливостями конструкції більшість кримінальних правопорушень проти громадської безпеки з **формальним складом** і вчиняються шляхом дії, а

декілька кримінальних правопорушень – з матеріальним складом (ст. 264, 267, 270 КК) і можуть бути вчинені як шляхом дії так і бездіяльності.

Ці кримінальні правопорушення передбачають настання 2 видів наслідків:

- створення небезпеки настання тяжких наслідків (ч. 1 ст. 267);
- фактичне заподіяння:
 - істотної шкоди (тяжких наслідків) – ст. 264 КК;
 - шкоди здоров'ю або майнова шкода у великому розмірі (ч. 1 ст. 270 КК).

Суб'єктивна сторона – переважної більшості цих кримінальних правопорушень характеризується **умисною формою** вини у вигляді прямого умислу.

Кримінальні правопорушення з матеріальним складом характеризуються **необережною формою** вини.

Має місце **змішана форма** вини, що передбачає умисну форму вини щодо діяння (наприклад, щодо порушення певних правил) і необережність щодо наслідку (наприклад, загибель людей, чи інших тяжких наслідків).

Мотиви і мета більшості кримінальних правопорушень проти громадської безпеки не є їх обов'язковою ознакою і можуть бути різноманітними.

Але в ряді випадків вони безпосередньо вказані в законі, зокрема **мета**:

- напад на підприємства, установи, організації або окремих громадян (ст. 257 КК “Бандитизм”);
- вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину;
- порушення громадської безпеки, залякування населення, провокація воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення (ст. 258 КК);
- вплив на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій (ст. 258);
- привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних поглядів терориста (ст. 258 КК);
- захоплення, пошкодження або знищення об'єктів (ст. 261 “Напад на об'єкти, на яких є предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення”);
- примусити фізичну чи юридичну особу, міжнародну організацію чи державу вчинити будь-яку дію або утриматися від неї (ч. 1 ст. 266 КК “Погроза вчинити викрадення або використати радіоактивні матеріали”);
- спричинення загибелі людей або інших тяжких наслідків (ч. 2 ст. 266 КК).

Суб'єкт – фізична, осудна особа, яка досягла 16-ти річного віку.

Проте за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених:

- ст. 257 КК “Бандитизм”;
- ст. 258 “Терористичний акт”;
- ст. 262 “Викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї,

бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заподіяння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем”, якщо вчинене шляхом крадіжки, грабежу, розбою чи вимагання відповідальність настає з 14 років.

Спеціальний суб'єкт – в ряді випадків при вчиненні кримінальних правопорушень проти громадської безпеки він має місце (службова особа), зокрема (**ч.2 ст.256, 258-1, 258-4, 262, ч. 4 ст. 267-1**)

Кваліфікуючі ознаки.

В якості кваліфікуючих або особливо кваліфікуючих ознак вчинення деяких кримінальних правопорушень проти громадської безпеки закон передбачає, зокрема:

- загибель людей, що означає заподіяння смерті хоча б одній особі або більше;
- інші тяжкі наслідки:
 - заподіяння тяжких тілесних ушкоджень одній або кільком особам;
 - середньої тяжкості двом чи більше особам;
 - заподіяння майнової шкоди у великому або особливо великому розмірі;
- повторно (див. ст. 32 КК);
- попередня змова групи осіб (див. ч. 2 ст. 28 КК).

Акцентую вашу увагу, що в чотирьох статтях (**ч. 2 ст. 255, ч. 2 ст. 258³, ч. 6 ст. 260, ч. 3 ст. 263 КК**) сформульовані **заохочувальні норми**, які передбачають обов'язкове і безумовне звільнення особи від кримінальної відповідальності за деякі кримінальні правопорушення проти громадської безпеки за наявності певних умов і підстав, про що буде вестися мова при розгляді конкретних складів кримінальних правопорушень.

(Слайд 8) Види кримінальних правопорушень проти громадської безпеки.

Усю сукупність цих кримінальних правопорушень можна систематизувати на 5 груп в залежності від **джерел безпеки і загроз** громадській безпеці:

1. Кримінальні правопорушення, що сприяють створенню і діяльності організованих груп, злочинних організацій і озброєних банд (ст. 255-257 КК);
2. Кримінальні правопорушення, пов'язані з тероризуванням населення, утворення непередбачених законом воєнізованих або озброєних формувань (ст. 258-260 КК);
3. Кримінальні правопорушення, пов'язані з порушенням правил придбання, зберігання вогнепальної зброї, боєприпасів, а також радіоактивних матеріалів (ст. 261-265¹ КК);
4. Кримінальні правопорушення, пов'язані з неправомірним поводженням з такими джерелами небезпеки, як радіоактивні матеріали, легкозаймисті, їдкі речовини, шкідливі відходи виробництва, вторинна сировина (ст. 266-269 КК);
5. Кримінальні правопорушення, пов'язані з порушенням встановлених вимог, що спричинили виникнення пожежі (ст. 270 КК).

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, громадська безпека створює атмосферу громадського спокою, впевненості у надійності та ефективності захисту від ймовірних загальнонебезпечних злочинів, відчуття безпеки на яку можна покластися, в якій можна бути впевненим, яка заспокоює.

У кримінально-правовому аспекті громадська безпека є сукупністю суспільних відносин, що забезпечують як існування так і розвиток громадських і особистих благ, які усувають ймовірні для них загрози. Громадська безпека є родовим об'єктом певної сукупності кримінальних правопорушень, передбачених кримінальним законом, які є предметом наступних питань даної лекції.

І так переходимо до розгляду другого питання.

II. Кримінальні правопорушення, що сприяють створенню і діяльності організованих груп, злочинних організацій і озброєних банд

Цю групу складають злочини, передбачені статтями **255-257 КК**. За ступенем суспільної небезпечності ці злочини більш небезпечні за інші злочини проти громадської безпеки.

Першим є злочин, передбачений **ст.255 КК**. Ця стаття спрямована на посилення боротьби з організованою злочинністю і сформульована як **загальна норма**, щодо злочинів, передбачених **ст. 257, ч. 1 ст. 258³ та ст. 260 КК**.

Стаття 255. “Створення злочинної організації”.

Дана стаття має дві частини. Частина перша дає визначення поняття цього злочину. Вона гласить:

“Створення злочинної організації з метою вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, а також керівництво такою організацією або участь у ній, або участь у злочинах, вчинюваних такою організацією, а також організація, керівництво чи сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп”.

(Слайд 9) Безпосередній об'єкт – громадська безпека, що забезпечує виключення можливості появи і діяльності у суспільстві кримінальних організованих структур.

Об'єктивна сторона даного злочину полягає у вчиненні дій у вигляді:

1. Створення злочинної організації для вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину;
2. Керівництво злочинною організацією;
3. Участь у злочинній організації;
4. Участь у злочинах, вчинюваних такою організацією;
5. Керівництво чи сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп (консолідація організованої злочинної діяльності).

У **статті 255 КК** вид злочинної організації не конкретизовано. Це може бути будь-яка злочинна організація, метою якої є вчинення хоча б одного тяжкого чи особливо тяжкого злочину, або діяльність якої пов'язана із вчиненням декількох злочинів. Жодних інших додаткових ознак такої організації (озброєність, спеціальна мета створення та діяльності тощо) закон в даному випадку не передбачає.

Злочинна організація – це найбільш небезпечна форма співучасті і визнається, згідно ч. 4 ст.28 КК, як об'єднання декількох осіб (5 або більше) (суб'єктів злочину), яке:

- 1) є стійким;
- 2) є ієрархічним;
- 3) об'єднує декількох осіб;
- 4) за попередньою змовою зорганізоване його членами або структурними частинами для спільної діяльності;
- 5) метою такої діяльності є:
 - безпосереднє вчинення ними тяжких або особливо тяжких злочинів;
 - керівництво або координація злочинної діяльності інших осіб;
 - забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп.

Як зазначив п. 10 ППВСУ № 13 від 23.12.2005 р. злочинна організація (ч. 4 ст. 28 КК) — це внутрішньо й зовнішньо стійке ієрархічне об'єднання п'яти і більше осіб або двох і більше організованих груп (структурних частин), метою діяльності якого є вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів чи тільки одного, що вимагає ретельної довготривалої підготовки, або керівництво чи координація злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп.

Стійкість – є однією із визначальних ознак злочинної організації і полягає в тому, що така організація створюється для тривалої злочинної діяльності. На постійній основі і забезпечується надійним захистом від розкриття.

Стійкість організованої групи та злочинної організації полягає в їх здатності забезпечити стабільність і безпеку свого функціонування, тобто ефективно протидіяти факторам, що можуть їх дезорганізувати, як внутрішнім (наприклад, невизнання авторитету або наказів керівника, намагання окремих членів об'єднання відокремитись чи вийти з нього), так і зовнішнім (недотримання правил безпеки щодо дій правоохоронних органів, діяльність конкурентів по злочинному середовищу тощо).

На здатність об'єднання протидіяти внутрішнім дезорганізуючим факторам указують, зокрема, такі ознаки: стабільний склад, тісні стосунки між його учасниками, їх централізоване підпорядкування, єдині для всіх правила поведінки, а також наявність плану злочинної діяльності і чіткий розподіл функцій учасників щодо його досягнення. Ознаками зовнішньої стійкості злочинної організації можуть бути встановлення корупційних зв'язків в органах влади, наявність каналів обміну інформацією щодо діяльності конкурентів по злочинному середовищу, створення нелегальних (тіньових) страхових фондів та визначення порядку їх наповнення й використання тощо.

Набуття організованою групою крім ознак внутрішньої ще й ознак зовнішньої стійкості (за наявності ієрархічної побудови та мети вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів), як правило, свідчить про те, що ця група трансформувалась у злочинну організацію[1].

Ієрархічність – це специфічна ознака злочинної організації. Вона передбачає наявність відповідної системно-структурної побудови об'єднання, яке включає в себе наявність загального керівництва (лідера), чітко визначену підпорядкованість рядових членів об'єднання його керівникам, вертикальні зв'язки між вищими та нижчими структурами об'єднання, загальновизнані правила поведінки і забезпечення дотримання їх учасниками злочинної організації.

Це означає наявність в середині організації зв'язків по вертикалі між:

- 1) верхніми;
- 2) середніми;
- 3) нижніми структурними одиницями.

На нижній сходинці такої структури знаходяться організовані групи, які безпосередньо вчиняють злочини. Середню ланку складають групи, які займаються підбором виконавців злочинів, контролюють їх діяльність, забезпечують прикриття, виконують функції розвідки і контррозвідки, формують “общак” (спільну касу) і розподіляють його в разі необхідності, виходять на корумповані зв'язки, відмивають гроші, здобуті злочинним шляхом, здійснюють персональну охорону тощо.

Вищу ланку становлять організатори і керівники, які планують діяльність злочинної організації в цілому, забезпечують її взаємодію з іншими злочинними формуваннями на регіональному, міжрегіональному та міжнародному рівнях.

Зорганізованість за попередньою змовою.

Для злочинної організації також характерною є зорганізованість членів або структурних частин за попередньою змовою для спільної діяльності.

Це означає, що зорганізованість за попередньою змовою здійснюється при створенні злочинної організації, перед вчиненням злочинів. А під терміном спільної діяльності злочинної організації належить розуміти як безпосереднє вчинення злочинів, так і діяльність, спрямовану на підтримку можливості існування такої організації.

Кожний учасник змови усвідомлює, що разом з іншими прийматиме участь у здійсненні злочинної мети, для якої створена організація і бажає цього. Це також характерно і для тих осіб, які приєднуються до такої організації після її створення.

Кількісний склад злочинної організації.

Згідно з **ч.4 ст.28 КК** злочинна організація це стійке та ієрархічне об'єднання 5-х або більше осіб, тобто мінімальна кількість не може бути менше як 5 осіб, що об'єдналися для зайняття злочинною діяльністю.

Особи, які вчиняють злочин у складі злочинної організації, несуть відповідальність за **ч.1 ст.225 КК** та за статтями, які передбачають відповідальність за вчинені ними конкретні злочини. У зв'язку з цим така ознака як вчинення злочину злочинною організацією не виступає як кваліфікуюча чи особливо кваліфікуюча для окремих складів злочинів, як це має місце стосовно організованих груп, осіб за попередньою змовою, чи групи осіб. Ця ознака як обтяжуюча не названа і в **ст. 67 КК**.

Мета, з якою створюються злочинні організації, визначена в законі (**ст.255 КК**).

- 1) Вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину.

Стаття 12 КК дає класифікацію злочинів за ступенем тяжкості. Проте обмеження діяльності злочинної організації лише вчиненням тяжких чи особливо тяжких злочинів навряд чи виправдане. Це підтверджується тим, що значна кількість злочинів вчинених злочинними угрупованнями, спрямоване на економічну сферу. Але більшість із них не відносяться до тяжких чи особливо тяжких. І таким чином, тут не може йти мова про злочинну організацію.

Практичне значення має відмінність злочинної організації від організованої групи.

При розмежуванні цих понять вирішальним є глибокий аналіз ознак, властивих цим об'єднанням (формуванням).

Особливе значення має кількісна ознака (організована група – 3 особи і більше, злочинна організація – 5 і більше) та визначення стійкості організованої групи і більш стійкого характеру злочинної організації, наявність таких специфічних ознак злочинної організації як ієрархічна структура і спрямованість на вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів.

Організованим групам взагалі не властива ієрархічність.

Стосовно такої ознаки, як спрямованість на вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів, що випливає із закону (**ч.4 ст.28, ч.1 ст.225 КК**), то вона властива лише злочинним організаціям. Однак, це не означає, що організована група не може утворюватися для вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів. Про це свідчить наявність такої кваліфікуючої ознаки, як вчинення злочину організованою групою, в ряді складів злочину (**ч.2 ст.147, ч.3 ст.149, ч.4 ст.187 КК тощо**).

Охарактеризуємо коротко діяння, за які передбачена відповідальність за ч.1 ст.255 КК.

1. 1. Створення злочинної організації.

Це діяльність особи (осіб) спрямована на виникнення злочинної організації.

Організаційні дії можуть бути різноманітними, а саме:

- підбір учасників злочинного формування з наступним розподілом їх ролей в організації;
- пошук матеріальних засобів, які необхідні для функціонування організації (грошей, транспорту, приміщень, сховищ);
- розробка планів, пошук об'єктів нападу;
- розробка заходів забезпечення прикриття тощо.

Злочинну організацію слід вважати утвореною (створеною), якщо після досягнення особами згоди щодо вчинення першого тяжкого чи особливо тяжкого злочину, але до його закінчення об'єднання набуло всіх обов'язкових ознак такої організації. При цьому не має значення, передувала набуттю об'єднанням ознак злочинної організації стадія його існування як організованої групи чи зазначена організація була одразу створена як така.

Якщо перший, а також наступні злочини були вчинені до набуття об'єднанням усіх обов'язкових ознак злочинної організації, ці злочини за наявності до того підстав необхідно кваліфікувати як такі, що вчинені організованою групою.[2]

Особа, яка створила злочинну організацію, в майбутньому може і не бути її керівником або учасником.

1. **Керівництво організацією** – полягає у вчиненні сукупності дій спрямованих на управління процесом:

- Підтримання функціонування, тобто забезпечення існування та збереження злочинної організації як стійкого об'єднання осіб;
- Здійснення ними злочинної діяльності.

Управління процесом підтримання функціонування злочинної організації передбачає:

- забезпечення дотримання загальних правил поведінки, підтримання дисципліни;
- вербування нових членів таких об'єднань;
- розподіл (перерозподіл) функціональних обов'язків їх членів;
- планування вчинення конкретних злочинів, а також здійснення злочинної діяльності загалом;
- вдосконалення організаційної структури злочинної організації;
- організація і розробка заходів щодо прикриття діяльності злочинної організації.

Управління процесом здійснення злочинною організацією злочинної діяльності (вчинення конкретних злочинів) включає в себе:

- визначення мети і напрямів такої діяльності, конкретних завдань, які висувуються перед організацією, її структурними частинами чи окремими учасниками;
- об'єднання і координація дій окремих структурних частин або окремих учасників тощо.

Керівництво організацією може здійснюватися у формі:

- віддання наказів, розпоряджень, доручень, вказівок;
- проведення інструктажів;
- організації звітів про виконання тих чи інших дій;
- прийнятті рішень про застосування заходів впливу щодо членів злочинної організації за невиконання доручень керівництва або порушення встановлених правил поведінки.

3. **Участь у діяльності злочинної організації означає вступ до неї і фактичне перебування в ній.** Особа стає учасником злочинної організації з моменту її утворення за умови, що вона входить до кола тих осіб, з яких первісно виникає організація, або ж відтоді, коли інші учасники дали згоду на прийняття її до вже існуючої організації, та прийняття обов'язків члена організації. Участь у розробці планів та їх реалізації, виконання обов'язків, передбачена роллю в організації та спеціалізацією, дотримання дисципліни та встановлених правил поведінки тощо.

В той же час, участь в організації не охоплює випадки вчинення діянь, які становлять самостійні злочини і вчинені за власною ініціативою особи. Відповідальність настає за відповідними статтями Особливої частини КК. (ексцес)

4. **Участь у злочинах, вчинюваних такою організацією.**

Це участь у відповідності із спеціалізацією та визначеною керівництвом роллю особи в організації у вчиненні конкретних тяжких або особливо тяжких злочинів, які розроблені у злочинній організації.

5. Організація, керівництво чи сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп. (Консолідація організованої злочинної діяльності).

Це належить розуміти, як створення іншої форми організованої злочинності – злочинної спільності. Тобто відбувається згуртування діяльності окремих злочинних організацій і організованих груп для посилення їх діяльності. Така консолідація полягає в різних діях, спрямованих на проведення зустрічей представників таких об'єднань.

Зокрема це може бути:

- пропозиція і організація зустрічей керівників злочинних груп і злочинних організацій;
- встановлення часу і місця їх проведення;
- визначення кола питань, які підлягають обговоренню і узгодженню;
- керівництво таким тимчасовим об'єднанням (головування на сходці).

Іншими словами можна сказати, що цей вид злочинної діяльності сприяє створенню тимчасового або постійного органу, який був би координуючим центром діяльності більшості злочинних груп і організацій, які діють на конкретній території (місто, область, район) або займаються деякими спільними для цих груп і організацій видами злочинної діяльності.

Наприклад:

- розповсюдження наркотиків;
- нелегальна імміграція;
- збут викраденого тощо.

Мета такої діяльності полягає у розробленні планів спільного вчинення конкретних злочинів або перспектив злочинної діяльності в регіонах, поділення території або сфер впливу чи видів злочинної діяльності між організованими групами і злочинними організаціями, матеріальне забезпечення функціонування злочинної діяльності (створення "общака", як спільної каси для декількох злочинних організацій) та розподіл коштів, вирішення конфліктних ситуацій тощо.

За особливостями конструкції цей злочин з формальним складом, тобто вважається закінченим з моменту вчинення одного з 5 діянь, які нами розглянуті.

Суб'єктивна сторона даного злочину характеризується умисною формою вини і тільки у вигляді прямого умислу.

Винний усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, усвідомлює те чи інше діяння (перелік їх викладено при розгляді об'єктивної сторони) і бажає так діяти.

Мотив і мета можуть бути різноманітними і на кваліфікацію не впливають.

Суб'єкт – фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку.

Особи у віці від 14 до 16 років за злочини вчинені у складі злочинної організації несуть відповідальність лише за окремі злочини (грабіж, розбій, тілесні ушкодження тощо).

У відповідності до **ч.1 ст.30 КК** організатор злочинної організації підлягає кримінальній відповідальності за всі злочини, вчинені злочинною організацією, якщо вони охоплювались його умислом.

А інші учасники злочинної організації підлягають кримінальній відповідальності за злочини, у підготовці або вчиненні яких вони брали участь незалежно від тієї ролі, яку виконував у злочині кожен з них (**ч.2 ст.30 КК**).

Відповідальність за **ст.255 КК** настає не тільки за створення злочинної організації, керівництво нею та участь у ній, а й за участь у злочинах, вчинюваних такою організацією.

Але злочини, вчинені у складі злочинної організації, належить самостійно кваліфікувати за відповідними нормами за сукупністю з нормою, яка передбачає відповідальність за створення злочинної організації, участь у ній чи у вчинюваних нею злочинах (ч. 1 ст. 255 КК).[3]

Частиною 2 ст.255 КК передбачено спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка вчинила злочин передбачений **ч.1 ст.255 КК**.

Таке звільнення можливе за наявності у сукупності певних умов, а саме, щоб особа:

- не була організатором або керівником злочинної організації;
- добровільно заявила про створення злочинної організації або про свою участь у ній;
- активно сприяла її розкриттю.

Таке звільнення застосовується незалежно від того, чи припинена відповідними державними органами діяльність злочинної організації після повідомлення про неї чи ні. В той же час **ч.2 ст.255 КК** не застосовується у разі вчинення особою інших злочинів пов'язаних з діяльністю злочинних організацій, зокрема бандитизму (**ст.257 КК**).

Хоча норма, передбачена **ст.255 КК**, є загальною відносно бандитизму, але нею не охоплюються випадки звільнення при вчиненні злочинів, передбачених відповідними спеціальними нормами. Т.о. знаходить своє підтвердження вказівка на звільнення від кримінальної відповідальності в **ч.2 ст.258³ КК** “Створення терористичної групи чи терористичної організації”, в **ч.6 ст.260 КК** “Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань”.

Частина 2 ст.255 КК також не поширюється на окремі злочини вчинені учасниками злочинних організацій – проти життя, здоров'я особи, власності тощо. Тобто звільнення від кримінальної відповідальності на підставі **ч.2 ст.255 КК** не означає автоматичного звільнення від кримінальної відповідальності за вчинені злочини, передбачені іншими статтями особливої частини КК.

Стаття 256. Сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності

Дана стаття має 2 частини. Частина 1 дає визначення поняття цього злочину. Вона гласить:

“Заздалегідь необіцяне сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності шляхом надання приміщень, сховищ, транспортних засобів, інформації, документів, технічних пристроїв, грошей, цінних паперів, а також заздалегідь необіцяне здійснення інших дій по створенню умов, які сприяють їх злочинній діяльності.”

У відповідності до **ч.6 ст.27 КК** “не є співучастю не обіцяне заздалегідь переховування злочинця, знарядь і засобів вчинення злочину, слідів злочину чи предметів, збутих злочинним шляхом, або придбання чи збут таких предметів. Особи, які вчинили ці діяння, підлягають кримінальній відповідальності лише у випадках, передбачених **статтями 198 та 396 КК**.”

Має місце так звана причетність до злочину. **Стаття 256 КК** передбачає відповідальність за діяння, які за своєю сутністю сприяють діяльності вже існуючої злочинної організації, а за юридичною конструкцією вони є причетністю до злочину, передбаченого **ст.255 КК**, яка виділена також у спеціальній статті Особливої частини КК.

Безпосередній об’єкт (основний) – громадська безпека.

Безпосередній об’єкт (додатковий) – нормальна діяльність правоохоронних органів по виявленню і розкриттю злочинів.

Об’єктивна сторона полягає у вчиненні одного із діянь, вказаного в законі, а саме:

- заздалегідь необіцяне сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності ;
- заздалегідь необіцяне здійснення інших дій по створенню умов, які сприяють їх злочинній діяльності.

1. Сприяння учасникам злочинних організацій. Воно проявляється у наданні допомоги злочинній організації в цілому, її конкретним структурним підрозділам чи окремим учасникам, яка спрямована на створення таких умов, у яких може існувати та функціонувати злочинна організація. Така допомога (сприяння) не повинна стосуватися вчинення конкретних злочинів, які вчинює злочинна організація. Якщо таке буде мати місце то така допомога означає співучасть у відповідних злочинах.

2. Укриття злочинної діяльності учасників злочинних організацій може мати прояв:

- в переховуванні учасників злочинної організації;
- в переховуванні знарядь чи засобів вчинення злочину, інших предметів, які використовуються для забезпечення діяльності усієї організації чи при вчиненні окремих злочинів;
- в переховуванні предметів, здобутих внаслідок злочинної діяльності організації.

3. Здійснення інших дій по створенню умов, які сприяють злочинній діяльності належить розуміти будь-які дії, які полягають у створенні перешкод для правоохоронних органів в діяльності по боротьбі з викриттям і притягненням до відповідальності учасників злочинних організацій.

Для перших двох форм діянь закон вказує способи їх вчинення, а саме шляхом:

- надання приміщень, сховищ, транспортних засобів;
- інформації, документів, технічних пристроїв, грошей, цінних паперів.

Акцентую вашу увагу на наступне.

1. 1. Заздалегідь необіцямим сприяння є тоді, коли про його наступне надання в майбутньому не повідомлялось (не давалась згода) до моменту створення злочинної організації. Тобто таке сприяння відбувається (надається) вже існуючій злочинній організації, виникнення якої не було обумовлено наданим сприянням. В протилежному випадку має місце пособництво злочину, передбаченому ст.255 КК.

2. Укриття злочинної діяльності буде також заздалегідь необіцямим за умови, що воно не було обіцяне до створення організації або до моменту вчинення окремих злочинів. В іншому випадку такі дії становлять співучасть у злочині. Передбаченому ст.255 КК, або в злочинах, які вчиняє організація і приховування яких було заздалегідь обіцяне.

За особливостями конструкції – це формальний склад.

Суб'єктивна сторона характеризується тільки умисною формою вини і тільки у вигляді прямого умислу.

Мотив і мета можуть бути різноманітними і на кваліфікацію не впливають.

Суб'єкт – загальний – фізична, осудна особа, яка досягла віку 16 років.

Кваліфікуючі ознаки (ч.2 ст.256 КК)

- дії вчинені службовою особою;
- дії вчинені повторно.

Повторність буде мати місце тоді, коли будуть відсутні ознаки продовжуваного сприяння або укриття злочинної діяльності.

Переходимо до наступного складу злочину.

Стаття 257. Бандитизм.

Особлива небезпечність бандитизму, який в умовах зростання злочинності являє собою загрозу для особистої безпеки громадян, їх майна, нормального функціонування державних, громадських і приватних підприємств, установ та організацій вимагає рішучої боротьби з цим злочином.

Стаття 257 КК містить одну частину, яка дає визначення поняття цього злочину. Вона гласить:

“Організація озброєної банди з метою нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб, а також участь у такій банді або у вчинюваному нею нападі”.

Безпосередній об'єкт (основний) – безпека суспільства (громадська безпека).

Безпосередній об'єкт (додатковий) – можуть бути:

- життя, здоров'я, статевая свобода або недоторканість особи;

- власність (приватна, колективна, державна);
- громадський порядок;
- нормальна діяльність установ, організацій, підприємств.

Об'єктивна сторона полягає у вчиненні будь-якої альтернативної дії, а саме:

- організація озброєної банди;
- участь у банді;
- участь у нападі, вчинюваному бандою.

Банда (від італійського слова *banda* – збройний загін) – це один із видів організованої групи або злочинної організації і є найбільш небезпечною формою співучасті.

(Слайд 11) У відповідності до **п. 17 постанови Пленуму ВСУ від 23.02.2005 р.** під бандою необхідно визнавати озброєну організовану групу або злочинну організацію, яка попередньо створена з метою вчинення кількох нападів на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб або одного такого нападу, який потребує ретельної довготривалої підготовки.

Банду слід вважати створеною з моменту досягнення її учасниками згоди щодо вчинення першого нападу за наявності планів щодо подальшої спільної злочинної діяльності такого ж характеру та за умови, що об'єднання набуло всіх обов'язкових ознак банди. При цьому не має значення, передувала створенню банди стадія існування об'єднання як організованої групи або злочинної організації чи банда одразу була створена як така.

Банда, як різновид злочинної організації або організованої групи характеризується крім загальних ознак ще й специфічними, тобто притаманними їй.

Обов'язковими ознаками банди є:

1. **Кількісна ознака** – наявність декількох осіб, як суб'єктів злочину (3 або 5 і більше);
2. **Стійкість**, ознака схожа зі злочинною організацією та організованою групою.
3. **Озброєність.** Згідно **п.18 ППВСУ № 13 від 23.02.2005 р.** “обов'язковою ознакою банди є озброєність її учасників або хоча б одного з них (в останньому випадку інші учасники мають знати про це й усвідомлювати можливість застосування зброї під час нападів).

Таким чином, озброєність банди свідчить про наявність у неї зброї і якщо немає зброї, то немає і банди та бандитизму. Саме озброєність для нападів на підприємства, установи, організації чи окремих осіб у сполученні зі стійкістю та іншими ознаками й утворює той ступінь суспільної небезпеки злочинного угруповання, який обумовлює його віднесення до банди. Для складу бандитизму не вимагається, щоб зброєю було застосовано під час нападу. Для відповідальності за бандитизм достатньо того, щоб зброя була в розпорядженні банди і могла бути застосована.

Для визначення поняття зброї слід керуватися роз'ясненнями, що містяться в **п. 3, 4 та 8 ППВСУ від 26. 04 2002 р. № 3 “Про судову практику в справах про викрадання та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами,**

вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами”.

Основною характеристикою зброї є її призначення – ураження живої цілі, вона може бути як саморобна, так і виготовлена промисловим способом (п. 3).

Це всі види бойової, спортивної, мисливської зброї як серійного виготовлення, так і саморобної чи переробленої для проведення пострілу з якої використовується сила тиску газів, що утворюються при згоранні вибухової речовини (пороху або інших спеціальних горючих сумішей).

Пневматична зброя, сигнальні, стартові, будівельні, газові пістолети, пристрої вітчизняного виробництва для пострілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями снарядами не смертельної дії, ракетниці не відносяться до вогнепальної зброї і не є ознакою озброєності банди.

Приклад. Так вироком судової колегії в кримінальних справах Верховного Суду АРК Ц., Н. і Х. були засуджені до позбавлення волі за ст. 69 КК 1960 р. (ст. 257 КК 2001 р.) за те, що вони створили озброєну банду з метою нападу на осіб, які обмінювали карбованці на долари. Для цього вони придбали 3 газових пістолети і патрони до них, які використовували при нападах. Напади вони вчиняли заздалегідь розробленою схемою. Ц. представляв інших членів групи як працівників ОВС, для цього пред’являв викрадене у батька посвідчення працівника поліції, Н. і Х. затримували осіб, що займалися валютними операціями, вивозили у безлюдні місця, де, погрожуючи газовими пістолетами, відбирали долари та інші цінності. За цією схемою вони вчинили 8 збройних нападів на громадян.

Судова колегія в кримінальних справах ВС України, розглянувши цю справу, вказала, що суд правильно встановив фактичні обставини справи однак "висновок суду про те, що ця група мала ознаки банди, є помилковим". За змістом закону однією із ознак банди є її озброєння вогнепальною або холодною зброєю, і в цьому її небезпека для суспільства. Газові пістолети не відносяться до такого виду зброї, а тому дії засуджених не містять ознак бандитизму”.

Усі ці дії засуджених, говориться в ухвалі судової колегії в кримінальних справах ВС України, мають ознаки розбійного нападу, вчиненого за попереднім зговором групою осіб, а тому їх треба кваліфікувати за **ч.2 ст.142 КК (1960р.), ч.4 ст.187 КК 2001 р. (ЮВУ – 1996 – Ю – 17 січня).**

До вогнепальної зброї, як ознаки банди слід відносити і гладкоствольну мисливську зброю, на це вказав Пленум ВСУ в абз.2 п.20 постанови № 13 від 23.02.2005 р. “ Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об’єднаннями ”.

До холодної зброї як пояснив Пленум ВС України “ Про судову практику в справах про викрадання та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами ” в своїй постанові № 3 від 26. 04. 2002 р. в п. 8 “...предмети, які відповідають стандартним зразкам або історично виробленим типам зброї, чи інші предмети, що справляють колочий, колочо-ріжучий, рубаючий, роздроблюючий або ударний ефект (багнет, стилет, ніж, кинджал, арбалет, нунчаку, кастет тощо) конструктивно призначені для ураження живої цілі за допомогою м’язової сили людини або дії механічного пристрою”.

Таким чином, сокири, ломики, леза, столові, кухонні і перочинні ножі, стартові і газові пістолети, пневматична зброя, ракетниці і тому подібні предмети не є зброєю, як ознака банди.

Не можна відносити до зброї і такі предмети, як цеглини, кийки, пляшки, макети зброї та інші предмети, що імітують зброю.

Зброя як ознака банди може бути як заводська так і кустарного виготовлення. Вона повинна бути придатною для використання за цільовим призначенням або придатною для ремонту з відновленням її поражаючих якостей. В останньому випадку необхідно, щоб у винних був умисел і можливість зробити необхідний ремонт особисто чи за допомогою інших осіб. **Якщо ознакою придатності зброя не володіє, то її використання не становлять загрози громадській безпеці як об'єкту бандитизму.**

Для відповідальності за бандитизм не має значення, законним чи незаконним було володіння зброєю.

Зверніть увагу, що серед науковців існує і трохи інша точка зору, щодо питання озброєності, оскільки ППВСУ 2005 р. не дає чіткої відповіді на це питання. Так д.ю.н. Навроцький В.О. в коментарі до ст. 257 КК (за ред.. Мельника М.І., Хавронюка М.І.) зазначає: слід мати на увазі, що у ППВСУ **«Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами» в № 3 від 26.04.2002 р.** питання про правовий статус пневматичної зброї, пристроїв для стрільби газовими, гумовими та іншими аналогічними зарядами вирішується стосовно не ст. 257 КК, а ст.. 262 і 263. Тому наявність пневматичних чи газових рушниць, пістолетів, револьверів, металевих, електрошокових чи інших аналогічних пристроїв має враховуватися як озброєність банди за умови, що вони належать до типів, використання яких громадянами потребує спеціального дозволу (пневматична зброя зі швидкістю кулі понад 100 м/сек., газові пістолети, револьвери, балони споряджені газом нервово-паралітичної дії).

За сукупністю злочинів, передбачених ст.257 і ст. 262 чи ч.1 ст.263 КК належить кваліфікувати незаконне заволодіння чи незаконне придбання вогнепальної зброї, бойових припасів або вибухових речовин, якщо такі дії були вчинені з метою організації банди або використання цих предметів членами вже існуючої банди (**абз.2 п.26 ППВСУ № 3 від 26.04.2002 р.**).

Дії ж учасників банди, пов'язані з незаконним носінням, зберіганням, ремонтом та передачею (один одному) предметів, якими вона озброєна, є складовими елементами бандитизму і додаткової кваліфікації за ст. 263 КК не потребують.

Сама по собі наявність зброї у групи при відсутності наступних ознак банди не утворює бандитизм.

4. Загальна (спеціальна) мета – вчинення нападів на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб.

Це означає, що банда прагне досягти злочинного результату за допомогою насильства або створення реальної загрози його застосування, діяти раптово, агресивно.

5. Спосіб – напад. « Нападом є дії, спрямовані на досягнення злочинного результату шляхом застосування насильства до потерпілого чи створення загрози його застосування. Такий напад вважається здійсненим і в тих випадках, коли члени банди не застосовували зброї, яка перебувала в їх розпорядженні.»

(Слайд 13) Розглянемо сутність діяння, що характеризують об'єктивну сторону бандитизму (форми бандитизму).

Організація озброєної банди.

Як пояснив Пленум ВС України “ Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями ” в п.19 постанови № 13 від 23.12.2005 р. “Під організацією озброєної банди належить визнавати створення як організованої групи чи злочинної організації, що вже озброєні, але ще не вчинили нападів, так і таких стійких об'єднань, які, щоб дістати зброю, вчиняють напади на військовослужбовців, працівників правоохоронних органів тощо. Уже в момент нападу з метою заволодіння зброєю ці об'єднання стають бандою, оскільки в такий спосіб її члени озброюються..

Оскільки ст. 257 КК передбачено відповідальність за організацію банди, а не за організаційну діяльність щодо її створення, дії обвинувачених можна кваліфікувати як закінчений бандитизм лише у випадках, коли банду дійсно було організовано. Організаційна ж діяльність, яка не дала такого результату, може розцінюватись як замах на бандитизм.

Участь в озброєній банді – це фактичне перебування у складі банди (членство в ній), входження, вступ до її складу, не залежно від того, вчинені винним які-небудь дії в складі банди чи ні.

В п. 23 вище згаданої постанови ПВС України зазначається: «під участю в озброєній банді слід розуміти не тільки як безпосереднє здійснення нападів, а й як сам факт вступу особи до неї чи вчинення будь-яких дій, спрямованих на створення сприятливих умов для її функціонування (надання транспорту, приміщень, здійснення фінансування та матеріально-технічного забезпечення, постачання зброї, підшукування об'єктів для нападу, зберігання зброї, злочинно набутого майна, коштів тощо). Проте в будь-якому разі участь у банді (як форма бандитизму) обов'язково передбачає членство особи в цьому об'єднанні, яке набувається шляхом вступу до останнього. Вчинення зазначених дій особою, яка не є учасником банди, належить розцінювати як пособництво у бандитизмі.»

Участь у банді є закінченим злочином з моменту дачі згоди на вступ до банди.

Участь у вчинюваному бандою нападі має місце, коли члени банди, спільно приймають безпосередню участь у вчинюваному бандою нападі, тобто є його співвиконавцями.

Участь у вчинюваному нападі банди може брати і **не член банди**. Ось як зазначив Пленум ВС України в п. 25: “... Участь у вчинюваному бандою нападі може брати й особа, яка не входить до її складу. Проте дії такої особи можна кваліфікувати за ст. 257 КК тільки в тому разі, коли вона усвідомлювала, що є учасником нападу, який вчинює банда. Якщо ж зазначена особа не брала

безпосередньої участі у нападі, а лише якимось чином сприяла в його вчиненні, її дії слід вважати пособництвом.

Особи, які не були учасниками банди і не усвідомлювали факту її існування, але в будь-який спосіб сприяли у вчиненні нею нападу, несуть відповідальність за злочин, що охоплювався їхнім умислом.”.

Акцентую вашу увагу на те, що ст.257 КК, яка містить законодавче визначення поняття бандитизму, не передбачає ні якихось конкретних цілей вчинюваних бандою нападів як обов’язкової ознаки складу цього злочину, ні відповідальності за вчинення її членами під час нападу злочинних діянь, які утворюють самостійні склади злочинів (крім відповідальності за організацію банди, участь у ній та у вчинюваних нею нападах). Тому в таких випадках судам належить керуватися положенням ст. 33 КК, згідно з яким за сукупності злочинів кожен із них підлягає кваліфікації за відповідною статтею або частиною статті Особливої частини КК.

Суб’єктивна сторона бандитизму характеризується умисною формою вини і тільки у вигляді прямого умислу.

Спеціальна мета – напад на підприємства, установи, організації чи окремих осіб.

Мотиви, як правило, корисні.

Суб’єкт – фізична осудна особа, яка досягла віку 14 років.

Відмінність бандитизму, який має на меті заволодіння майном від розбою:

1. Банда це завжди 3 або 5 і більше особи, а розбій може вчинюватися і однією особою.
2. Від розбою вчиненого за попереднім зговором групою осіб бандитизм відрізняється найбільш високим ступенем внутрішньої організації, стійкості, згуртованості.
3. Обов’язковою ознакою банди є наявність хоча б у одного з її учасників будь-якої вогнепальної чи холодної зброї, за умови, що інші члени групи знають про неї та розуміють, що вона може бути застосована під час нападів, а для розбою це не обов’язково.
4. При бандитизмі сам факт організації озброєної банди, а також участь у ній утворює закінчений склад злочину. Створення ж групи, в тому числі озброєної, з метою розбійного нападу і участь у такій групі визнаються готуванням до розбою.
5. Родовим об’єктом бандитизму є громадська безпека, а розбою – власність.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ.

Таким чином, належить наголосити, що кримінальні правопорушення цієї групи створюють нормальній життєдіяльності суспільства, суспільній стабільності в цілому, дестабілізації економічної та соціально-політичної сфер життя, порушують нормальне функціонування соціальних та економічних інститутів, підривають і гальмують прогресивний процес розвитку суспільства, перешкоджають проведенню соціально-економічної та правової політики, породжують обстановку незахищеності, створюють систему корупції в органах влади.

Також створюються сприятливі умови для існування злочинних організацій і вчинення ними тяжких злочинів, ускладнюється їх своєчасне розкриття і припинення функціонування, викриття, затримання та покарання учасників злочинної діяльності тощо.

III. Кримінальні правопорушення, пов'язані із тероризуванням населення, утворенням непередбачених законом воєнізованих або озброєних формувань

Боротьбі з тероризмом в КК присвячені ст.ст. 258-258⁵:

Ст. 258 – Терористичний акт (має 4 частини);

Ст. 258¹ – Втягнення у вчинення терористичного акту (має 2 частини);

Ст. 258² – Публічні заклики до вчинення терористичного акту (має 2 частини)

Ст. 258³ – Створення терористичної групи чи терористичної організації (має 2 частини);

Ст. 258⁴ – Сприяння вчиненню терористичного акту (має 2 частини);

Ст. 258⁵ – Фінансування тероризму.

Поняття тероризму дається в ст. 1 ЗУ «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 року - це суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей.

Давайте розглянемо, що ж таке терористичний акт. Як зазначається в ст.1 вищезазначеного закону терористичний акт - злочинне діяння у формі застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, відповідальність за які передбачена статтею 258 Кримінального кодексу України.

Ст. 258 КК дає більш ширше визначення терористичного акту – це застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), а також погроза вчинення зазначених дій з тією самою метою.

Терористичний акт (від латинського - terror – страх, жах) є одним із найнебезпечніших злочинів проти громадської безпеки. Він створює загальну небезпеку, може заподіювати і заподіює значну чи тяжку шкоду життю і здоров'ю ні в чому неповинних людей, власності, довкіллю, нормальному функціонуванню органів влади, підприємств, установ чи організацій. Характеризується використанням зброї, жорстокістю, насильством, здатний дестабілізувати соціально-політичну обстановку в суспільстві чи в окремих регіонах,

дезорганізувати роботу органів влади і громадського спокою, почуття тривоги і занепокоєння. Страху і безпорадності тощо.

Родовий об'єкт – громадська безпека.

Безпосередній об'єкт – громадська безпека в різних сферах діяльності суспільства і держави (політичній, економічній, соціальній, національній, релігійній тощо).

Це залежить від спрямованості конкретного суспільно небезпечного діяння та вимог терористів, які прагнуть змінити незаконним шляхом управління в тій чи іншій сфері громадської безпеки.

Безпосередній об'єкт (додатковий):

- життя, здоров'я людей;
- власність;
- довкілля тощо.

Предмет, як правило, майно (приватне, колективне, державне)

Об'єктивна сторона цього злочину виражається в 2 формах:

1. Застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків;
2. Погроза вчинення зазначених дій.

Під застосуванням зброї слід розуміти використання її вражаючих властивостей проти життя, здоров'я (здійснення прицільної чи хаотичної стрілянини в місцях знаходження людей, нанесення ударів холодною зброєю), майна чи довкілля.

Інші дії, які створювали небезпеку, це такі дії, що поєднувались із застосуванням отруйних речовин або виразились у затопленні, обвалах, каменепадах, зруйнуванні будівель, споруд, доріг, засобів зв'язку, пошкодження об'єктів довкілля, нафтових родовищ тощо, внаслідок яких виникла реальна загроза настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді смерті чи завдання тілесних ушкоджень, знищення чи пошкодження майна, перерву руху транспортних засобів, роботи підприємств, установ чи організацій.

Погроза вчинення зазначених загально-небезпечних дій передбачає доведення до відома органів державної влади чи місцевого самоврядування, службових осіб, об'єднання громадян, юридичних або фізичних осіб про наміри винного вчинити зазначені дії. Погроза повинна бути реальною і конкретною. Вона може бути виражена як безпосередньо так і опосередковано, як відкрито, публічно, так і анонімно, усно чи письмово тощо.

За особливостями конструкції перша форма цього злочину є матеріальний склад, тобто вважається закінченим з моменту створення небезпеки для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків.

Це означає, що відбулися такі зміни в навколишньому світі, коли виникає реальна загроза, високий ступінь ймовірності заподіяння дійсної шкоди життю чи здоров'ю особи, власності, нормальному функціонуванню транспорту, зв'язку, забезпеченню водою, енергією, продуктами харчування. Реальність такої загрози визначається з урахуванням багатьох обставин, а саме:

- місця і часу теракту;
- наявності людей чи матеріальних цінностей;
- використання знарядь та засобів, їх вражаючих властивостей і потужності тощо.

Друга форма теракту за особливостями конструкції формальний (усічений) склад злочину, тобто вважається закінченим з моменту доведення тим чи іншим способом погрози про вчинення терористичних дій.

Суб'єктивна сторона характеризується умисною формою вини і тільки у вигляді прямого умислу.

Винний усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, усвідомлює, що вчиняє загально небезпечні дії (які вказані в законі), передбачає створення небезпеки для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків і бажає настання їх створення, або бажає так діяти при погрозі.

Причому немає значення при погрозі, чи дійсно винний мав намір привести її у виконання, реалізувати чи ні.

Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони цього злочину є мета в одному з її проявів, а саме:

- порушення громадської безпеки;
- залякування населення;
- провокація міжнародного ускладнення, воєнного конфлікту;
- вплив на прийняття рішення чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами;
- привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста).

Порушення громадської безпеки означає поставлення в небезпеку (під загрозу) життя і здоров'я невизначеного кола осіб або нормального функціонування підприємств, установ, організацій, діяльність органів влади, власність або довкілля тощо.

Залякування населення – це прагнення викликати у населення побоювання стати жертвами дій терориста, примусити людей відчувати себе в небезпеці, викликати у них тривогу, створити обстановку терору, страху тощо.

В той же час, якщо дії, передбачені ст.258 КК вчинені з метою ослаблення держави, то відповідальність настає за диверсію (**ст.113 КК**).

Суб'єкт - фізична осудна особа, яка досягла 14 річного віку.

Давайте розглянемо ст.. 258³ КК.

Створення терористичної групи чи терористичної організації, керівництво такою групою чи організацією або участь у ній, а так само матеріальне, організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації -

караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років.

2. Звільняється від кримінальної відповідальності за діяння, передбачене частиною першою цієї статті, особа, крім організатора і керівника терористичної

групи чи терористичної організації, яка добровільно повідомила правоохоронний орган про відповідну терористичну діяльність, сприяла її припиненню або розкриттю злочинів, вчинених у зв'язку із створенням або діяльністю такої групи чи організації, якщо в її діях немає складу іншого злочину.

Що ж таке терористична група та терористична організація. В ст.1 ЗУ «Про боротьбу з тероризмом» даються наступні визначення:

терористична група - група з двох і більше осіб, які об'єдналися з метою здійснення терористичних актів;

терористична організація - стійке об'єднання трьох і більше осіб, яке створене з метою здійснення терористичної діяльності, у межах якого здійснено розподіл функцій, встановлено певні правила поведінки, обов'язкові для цих осіб під час підготовки і вчинення терористичних актів. Організація визнається терористичною, якщо хоч один з її структурних підрозділів здійснює терористичну діяльність з відома хоча б одного з керівників (керівних органів) усієї організації.

Стаття 260 КК має 6 частин і примітку.

В частині 1 та 2 визначаються поняття злочинів, передбачених цією статтею.

ч.1. Створення непередбачених законами України воєнізованих формувань або участь у їх діяльності.

ч.2. Створення непередбачених законом збройних формувань або участь у їх діяльності.

Безпосередній об'єкт – громадська безпека в частині забезпечення життєдіяльності людей в різних сферах, а також захист суверенітету і територіальної цілісності України, економічної і політичної стабільності в державі.

Об'єктивна сторона полягає у:

- створенні непередбачених законами України воєнізованих формувань;
- створенні непередбачених законами збройних формувань;
- участь у їх діяльності.

Обов'язковою ознакою є **незаконність** створення цих формувань. Відповідно до Конституції України (**ч. 6 ст. 17**) на території України забороняється створення і функціонування будь-яких збройних формувань, не передбачених законом.

Згідно із **абз. 6 ст. 4 Закону України “Про об'єднання громадян” від 16.06.1992 р.** не підлягає легалізації, а діяльність легалізованих об'єднань громадян забороняється, якщо їх метою є створення незаконних воєнізованих формувань.

Також незаконними є ті воєнізовані або збройні формування, які всупереч Конституції України та законам України створюються за рішеннями органів влади або місцевого самоврядування.

Воєнізовані формування у відповідності до п. 1 примітки до ст. 260 КК – слід розуміти формування, які мають організаційну структуру військового типу, а саме: єдиноначальність, підпорядкованість та дисципліну, і в яких проводиться військова або стройова чи фізична підготовка.

Збройні формування згідно до п.2 примітки до ст.260 КК – слід розуміти як воєнізовані групи, які незаконно мають на озброєнні придатну для використання вогнепальну, вибухову чи іншу зброю.

Під створенням таких формувань належить розуміти будь-які дії, які і привели до їх застосування (утворення), тобто на протиправне об'єднання зусиль значної кількості осіб, вербування осіб для участі у такому формуванні, розробка планів організації і діяльності таких формувань, розподіл ролей тощо.

Участь в їх діяльності – треба розуміти безпосереднє членство в такому формуванні, знаходження в його складі, а також виконання певних зобов'язань по здійсненню діяльності такого формування, крім передбачених ч.3-5 ст.260 КК.

Акцентую вашу увагу на те, що **ч.1 і ч.2 ст.260 КК** передбачають відповідальність не за вступ, не за саму участь в такому формуванні, а за участь у його діяльності.

Тому сам факт дачі згоди на вступ або сам вступ до таких формувань, якщо особі не вдалося з причин, які не залежали від її волі, взяти участь у діяльності такого формування, то такі дії належить кваліфікувати як замах (**ч.2 ст.15, ч.1 ст.260; ч.2 ст.15 ч.2 ст.260 КК**).

Створення воєнізованого або збройного формування вважається закінченим з моменту її утворення, навіть якщо не вчинена жодна дія, заради якої створено відповідне формування.

Діяльність по створенню таких формувань, яка фактично не призвела до їх створення, слід кваліфікувати як незакінчений злочин, тобто як замах (**ст.15 ч.1 чи ч.2 ст.260 КК**).

Суб'єктивна сторона характеризується тільки умисною формою вини і тільки у вигляді прямого умислу.

Мотив і мета можуть бути різними. Ці формування створюються для виконання завдань, які властиві силовим структурам (забезпечення безпеки об'єктів або осіб, захист, оборона, охорона, примушення).

Але вони можуть носити політичний характер і пов'язані з можливістю насильницького вирішення завдань і цілей політичних партій, рухів і блоків. Вони можуть ставити й іншу мету – насильницьке відторгнення певної території, вирішення соціальних чи економічних проблем з застосуванням військової сили.

Тому встановлення цілей створення таких формувань має значення для кваліфікації дій винних за сукупністю злочинів, а в деяких випадках і для розмежування злочинів.

Так, створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, слід кваліфікувати за сукупністю злочинів (**ст. 260 та ст. 109 КК**).

Якщо створюється з метою вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину таке формування, яке відноситься до злочинної організації або до банди, вчинене кваліфікується відповідно як створення злочинної організації (**ст. 255 КК**) або бандитизм (**ст. 257 КК**), за виключенням випадків, передбачених **ч. 4 ст. 260 КК**.

Суб'єкт – фізична осудна особа, яка досягла 16 річного віку.

Кваліфікуючі ознаки.

ч.3 ст.260 КК передбачає відповідальність за вчинення цього злочину за кваліфікуючих обставин, а саме:

- керівництво незаконними формуваннями;
- їх фінансування;
- постачання їм зброї, боєприпасів, вибухових речовин чи військової техніки.

Поняття керівництва злочинними воєнізованими або збройними формуванням розглянуто нами під час аналізу злочину, передбаченого **ст.255 КК**.

Фінансування – розуміється, як надання грошових коштів, цінностей, коштовності вже існуючим формуванням для забезпечення функціонування, підтримки їх діяльності.

Постачання зброї, боєприпасів, вибухових речовин чи військової техніки – це оплатне чи безоплатне їх надання після фактичного створення незаконних формувань.

Якщо постачання мало місце до моменту фактичного створення таких формувань, то це буде різновидом попередньої злочинної діяльності або співучасть у ній, відповідальність за яку передбачено ч.2 ст.260 КК.

В ч.4 ст.260 КК передбачена відповідальність за участь у складі воєнізованих чи озброєних формувань у нападі на підприємства, установи, організації чи на громадян.

Вчинення такого злочину не потребує додаткової кваліфікації за ст.257 КК “Бандитизм”. В той же час вчинення у складі таких формувань інших злочинів слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, **передбачених ч. 1 або ч. 2 ст. 260 КК. При цьому в такому нападі разом з членами таких формувань можуть приймати участь і інші особи.**

Напад може бути здійсненим на підприємства, установи, організації чи окремих громадян і розуміється як силове захоплення всієї території або частини площі таких структур, в тому числі з застосуванням насильства щодо охоронців або тих осіб, які перешкоджали такому захопленню. Також це може бути напад і на окремих громадян або зібрання людей із застосуванням до них фізичного або психічного насильства. Якщо таких напад(дія учасника нападу) спричинив загибель людей (хоча однієї людини) чи інші тяжкі наслідки (заподіяння потерпілим середньої тяжкості або тяжкого тілесного ушкодження, пошкодження або руйнування приміщень тощо), вчинене належить кваліфікувати за **ч.5 ст.260 КК**.

Вчинення такого злочину не потребує додаткової кваліфікації за ст.257 КК “Бандитизм”. В той же час вчинення у складі таких формувань інших злочинів слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, **передбачених ч. 1 або ч. 2 ст. 260 КК**.

В ч.5 ст.260 КК зазначено, що діяння, передбачене **ч.4 ст.260 КК**, що призвело до загибелі людей чи інших тяжких наслідків.

Психічне ставлення до наслідків у вигляді загибелі людей характеризується **тільки необережною формою вини**, а якщо загинула одна людина, то не виключається і умисна форма вини. Якщо ж дії були спрямовані на посягання на життя державного чи громадського діяча або

працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця або судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя, або захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги належить кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених **ч.5 ст.260** і відповідно **ст.112, ст.348, ст.379 чи ст.400 КК**.

Коли напади були вчинені воєнізованими чи збройними формуваннями з метою ослаблення держави то такі дії також належить кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених **ч.5 ст.260 і ст.113 КК “Диверсія”**.

Частиною 6 ст.260 КК передбачено спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності.

Для звільнення потрібна наявність певних умов у їх сукупності:

1) щоб особа добровільно вийшла з таких формувань.

Добровільність означає, що особа мала можливість залишатися у складі цих формувань, але з якихось причин (особистих, політичних тощо) відмовилась від участі у формуванні. При цьому важливо, щоб особа відмовилась виконувати злочинні дії назавжди, а не тимчасово перервала свою злочинну діяльність.

2) щоб особа повідомила (усно чи письмово) про існування такого формування органам державної влади чи органам місцевого самоврядування (суд. Прокуратура, МВС, СБУ).

На відміну від звільнення за створення злочинної **організації (ч.2 ст.255 КК)** та створення терористичної групи чи терористичної організації (**ч.2 ст.258³ КК**) в **ч.6 ст.260 КК не передбачено як умова звільнення від кримінальної відповідальності така посткримінальна поведінка особи як:**

- активне сприяння розкриттю злочинної організації (**ч.2 ст.255 КК**);
- сприяння припиненню існування або діяльності терористичної групи чи організації або розкриттю злочинів, вчинених у зв'язку із створенням такої групи чи організації, якщо в її діях не має складу іншого злочину (**ч.2 ст.258³ КК**).

В той же час на відміну від **ч.2 ст.255 та ч.2 ст.258³ КК**, в яких не передбачено звільнення від кримінальної відповідальності організатора або керівника злочинної організації чи терористичної групи або терористичної організації в **ч.6 ст.260 КК** це передбачено, ібо в ній вказано:

“Звільнення від кримінальної відповідальності за цією статтею особа, яка перебувала в складі зазначених у цій статті формувань за дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вона добровільно вийшла з такого формування і повідомила про його існування органи влади чи органи місцевого самоврядування.”

Вважається, що така непослідовність законодавця з цього питання не дуже сприяє боротьбі з небезпечними злочинними посяганнями такого роду і особами, які прикладали чимало зусиль для того, щоб **створити** такі незаконні воєнізовані або збройні формування, хоча в той же час **ч. 6 ст. 260 КК** і не передбачено звільнення осіб, які керували такими формуваннями чи займалися їх фінансуванням або постачанням зброї, вибухових речовин чи військової техніки,

а також брали участь у складі вказаних формувань у нападі на підприємства, установи, організації чи громадян.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, слід зауважити, що кримінальні правопорушення цієї групи мають єдиний поліоб'єкт, яким виступають такі елементи конституційного ладу, як нормальне функціонування органів державної влади і місцевого самоврядування, територіальна цілісність або політичний устрій держави, її воєнна або економічна потужність, фінансова система, порядок управління тощо.

Основною “мішенню” цих кримінально протиправних посягань є національні й наднаціональні інститути, посягаючи на які, винні особи прагнуть порушити недоторканість цих інститутів з метою прийняття або відмови від прийняття якого-небудь рішення у їхніх власних інтересах або в інтересах інших осіб.

Маючи терористичну спрямованість і представляючи підвищену суспільну небезпечність ці кримінальні правопорушення становлять загрозу безпеці у різних сферах життєдіяльності людей, безпеці суспільства і держави. За їх вчинення законодавець передбачає суворі покарання. Однак, проявляючи гуманізм, в ряді випадків, законодавець передбачає спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності певних осіб, які добровільно припинили свою кримінально протиправну діяльність і сприяли правоохоронним органам по викриттю злочинних організацій чи організованих груп та злочинів, що були вчинені цими об'єднаннями.

Переходимо до наступного питання лекції.

IV. Кримінальні правопорушення, пов'язані з порушенням правил придбання, зберігання вогнепальної зброї, боєприпасів, а також радіоактивних матеріалів

Цю групу складають злочини, передбачені статтями 261-267¹, 269 КК. злочинні діяння, пов'язані з джерелами, що представляють собою підвищену суспільну небезпеку (вогнепальна зброя, радіоактивні матеріали), чим обумовлена певна специфіка цих злочинів.

Стаття 261. Напад на об'єкти, на яких є предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення.

Нормальне життя суспільства, також і громадська безпека в чималій мірі залежать від належного поводження із джерелами підвищеної загальної небезпеки для оточення, а саме: радіоактивні, хімічні, біологічні чи вибухонебезпечні матеріали, речовини, предмети. Порушення недоторканості і зберігання їх, або транспортування або протиправне насильницьке проникнення на об'єкти, на яких виготовляються, зберігаються, використовуються чи транспортуються вказані предмети, речовини або матеріали, загрожує їх функціонуванню, створює небезпеку порушення технологічного процесу, порядку зберігання, виходу із ладу, загибелі людей і спричинення шкоди власності та довкіллю і нерідко веде до викрадання та використання в злочинних цілях цих предметів.

Дана стаття має одну частину, яка і визначає поняття цього злочину.

Вона гласить: “**Напад на об’єкти, на яких виготовляються, зберігаються, використовуються або якими транспортуються радіоактивні, хімічні, біологічні чи вибухонебезпечні матеріали, речовини, предмети, з метою захоплення, пошкодження або знищення цих об’єктів**”.

Безпосередній об’єкт (основний) – громадська безпека об’єктів, на яких є предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення.

Безпосередній об’єкт (додатковий) – власність; життя, здоров’я людей; довкілля.

Предмет – об’єкти, на яких виготовляються, зберігаються, використовуються або якими транспортуються радіоактивні, хімічні, біологічні чи вибухонебезпечні матеріали, речовини, предмети (атомні електростанції; підприємства по виготовленню, добуванню тощо).

Поняття цих об’єктів визначено у **Законі України від 18.01.2001 р. “Про об’єкти підвищеної небезпеки”**.

Об’єктивна сторона полягає у нападі на об’єкти, на яких є предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення.

Під **нападом** на об’єкти належить розуміти нагальні, несподівані, раптові відкриті або таємні дії, пов’язані з застосуванням насильства або з реальною можливістю його негайного застосування.

При вчиненні цього злочину він полягає у подоланні опору охорони чи інших працівників відповідного об’єкта шляхом застосування насильства чи погрози, встановленні над усім таким об’єктом чи його частиною фактичного панування, отримання можливості розпоряджатися предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення.

Радіоактивні матеріали – це об’єкти та речовини, активність радіонуклідів яких перевищує межі, встановлені нормами і правилами з ядерної та радіаційної безпеки.

Згідно з п. 1.8 Правил забезпечення збереження ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання (затверджені наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 14.12.2000 р. № 241) **радіоактивні матеріали** - це будь-які матеріали, які містять радіонукліди і для яких питома активність та сумарна активність вантажу перевищують межі, установлені нормами, правилами й стандартами з ядерної та радіаційної безпеки.

До радіоактивних матеріалів належать спеціальні розщеплюючі матеріали, радіоактивні відходи, радіоізотопні джерела іонізуючого випромінювання. Радіоактивні матеріали можуть знаходитись в установці або у виробі в газоподібному, рідкому чи твердому стані, у вигляді порошку чи моноліту.

Хімічні речовини – це такі, що становлять підвищену небезпеку для оточення – це хімічні речовини, безпосередня чи опосередкована дія яких може призвести до загибелі або отруєння людей або завдати шкоди довкіллю та майну.

Біологічні речовини, матеріали – це такі речовини біологічного походження (біохімічні, біотехнологічні препарати, патогенні для людей і тварин, мікроорганізмів тощо), які можуть призвести до загибелі людей або тілесних ушкоджень або заподіяти шкоду довкіллю та майну.

Вибухонебезпечні матеріали – це такі матеріали. Які внаслідок своїх фізико-хімічних властивостей здатні миттєво виділяти велику кількість кінетичної енергії, створювати високу температуру, утворювати отруйні гази, викликати пожежі та руйнування і цим становлять підвищену небезпеку для оточення.

За особливостями конструкції цей злочин з формальним складом (усічений) вважається закінченим з моменту нападу (на стадії замаху) незалежно від того чи була досягнута мета такого нападу чи ні.

Суб'єктивна сторона характеризується тільки умисною формою вини у вигляді прямого умислу.

Мета – є обов'язковою ознакою цього злочину, вона полягає у:

- захопленні або
- пошкодженні
- чи знищенні цих об'єктів.

Суб'єкт – фізична осудна особа, яка досягла 16 річного віку.

Напад на об'єкти, на яких є предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення, з метою терористичного акту, утворює сукупність злочинів, передбачених ст. 261, ст. 258 КК. Також має сукупність злочинів у разі вчинення умисного вбивства під час нападу або захоплення такого об'єкту (ст. 261 і ст. 115 КК).

Ст.262. Викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем.

Дана стаття має 3 частини. Частина перша дає визначення поняття цього злочину. Вона гласить:

“Викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства.

Безпосередній об'єкт – встановлений порядок поведження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями або радіоактивними матеріалами.

Предметом злочину є:

- вогнепальна зброя (крім гладкоствольної мисливської);
- бойові припаси;
- вибухові речовини;
- вибухові пристрої;
- радіоактивні матеріали.

При цьому належить мати на увазі, що основною характерною ознакою вказаних предметів є **їх призначення** – ураження живої цілі, знищення чи пошкодження оточуючого середовища. Вони можуть бути як саморобними, так і виготовленими промисловим способом. (п. 3 ППВСУ № 3 івд 26.04.2002 р. “Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поведження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами”).

Відповідно до Інструкції “Про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та зазначених патронів, а також боєприпасів до зброї та вибухових матеріалів” (затверджену наказом МВС України від 21.08.1998 р. № 622 зі змінами, внесеними наказом від 13.04.1999 р. № 292) до вогнепальної зброї, яка є предметом злочинів, передбачених статтями 262-264 КК, належать усі види бойової, спортивної, нарізної мисливської зброї, як серійно виготовленої, так і саморобної чи переробленої, для проведення пострілу з якої використовується сила тисків газів, що утворюються при згоранні вибухових речовин (пороху або інших спеціальних горючих сумішей) (**абз. 1 п. 4 ППВС № 3 від 26.04.2002 р.**).

В той же час, пневматична зброя, сигнальні, стартові, будівельні, газові пістолети (револьвери), пристрої вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, ракетниці, а також вибухові пакети й інші імітаційно-піротехнічні та освітлювальні засоби, що не містять у собі вибухових речовин і сумішей, не можуть бути віднесені до предмета злочинів, передбачених статтями 262, 263 КК (**абз. 2 п. 4 ППВСУ № 3 від 26.04.2002 р.**).

Бойовими припасами визнаються патрони до нарізної вогнепальної зброї різних калібрів, артилерійські снаряди, міни, гранати, бойові частини ракет і торпед та інші вироби в зібраному вигляді, споряджені вибуховою речовиною і призначені для стрільби з вогнепальної зброї чи для вчинення вибуху.

Відповідно патрони і набої до гладкоствольної мисливської зброї, а також патрони, споряджені гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, не є предметом злочинів, передбачених статтями 262, 263 КК.

До **вибухових речовин** належить порох, динаміт, тротил, нітрогліцерин та інші хімічні речовини, їх сполуки або суміші, які здатні вибухнути без доступу кисню.

Під **вибуховими пристроями** слід розуміти саморобні чи виготовлені промисловим способом вироби **одноразового** застосування, спеціально виготовлені і за певних обставин спроможні за допомогою використання хімічної, теплової, електричної енергії або фізичного впливу (вибуху, удару) створити вражаючі фактори, а саме: спричинити смерть, тілесні ушкодження чи істотну матеріальну шкоду – шляхом вивільнення, розсіювання або впливу токсичних хімічних речовин, біологічних агентів, токсинів, радіації, радіоактивного матеріалу, інших подібних речовин.

При цьому акцентую вашу увагу, що вибухові пристрої, як предмет злочину, притаманні тільки **ч. 1 та ч. 2 ст. 262 КК**, в **ч. 3 ст. 262 КК** він відсутній у разі вчинення злочину шляхом **розбою** або **вимагання**, поєднаного з насильством, небезпечним для життя і здоров'я.

Тому, вважається, такі дії належить кваліфікувати відповідно за **ст. 187 чи ч. 3 або ч. 4 ст. 189 КК**.

Радіоактивні матеріали – це матеріали, які здатні до самовільного поділу, що супроводжується виділенням тепла. А також альфа-, бета- і гама-випромінюванням. Вони є предметом тільки тоді, коли кількість речовини та інтенсивність випромінювання настільки великі, що здатні заподіяти шкоду здоров'ю людини. Поняття їх розглянуто при розкритті ст. 261 КК.

Об'єктивна сторона полягає у вчиненні одного із вказаних в **ч.1 ст.262 КК** діянь:

- викрадення (крадіжка та грабіж);
- привласнення;
- вимагання (без застосування чи погрози застосування насильства, що є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого);
- заволодіння даними предметами шляхом шахрайства.

Під **викраденням** вказаних предметів слід розуміти протиправне **таємне** чи **відкрите**, в тому числі і з застосуванням насильства, яке не є небезпечним для життя або здоров'я, чи з погрозою застосування такого насильства, **їх вилучення** у юридичних або фізичних осіб, незалежно від того, законно чи незаконно ті ними володіли (**абз. 2 п. 17 ППВСУ № 3 від 26.04.2002 р.**).

Привласнення даних предметів має місце при їх утриманні, неповерненні володільцю особою, якій вони були довірені для зберігання, перевезення, пересилання, надані у зв'язку з виконанням службових обов'язків тощо або в якій опинились випадково чи якою були вилучені в іншій особі котра володіла ними незаконно (**п. 19 ППВСУ № 3 від 26.04.2002 р.**).

Акцентую вашу увагу, що **вимагання з ч. 1 і ч. 2 ст. 262 КК** належить розуміти таке, що полягає в **пред'явленні особі**, яка законно чи незаконно володіє цими предметами або у віданні чи під охороною якої вони перебувають, **вимоги** про їх передачу, поєднані з погрозою обмеження прав і свобод або законних інтересів щодо особи чи її близьких родичів, або з погрозою пошкодження чи знищення їхнього майна, або з погрозою розголошення відомостей, які вони бажають зберегти в таємниці (**абз. 1, 2 п. 20 ППВСУ № 3 від 26.04.2002 р.**).

Питання щодо кваліфікації вимагання предметів, вказаних в **ч. 1 ст. 262 КК**, поєднане із погрозою застосування насильства будь-якого характеру щодо потерпілого чи близьких його родичів або застосування насильства, що не є небезпечним для життя і здоров'я ні законодавцем, ні ПВС України № 3 від 26.04.2002 р. **не вирішено**.

Вважається, що роз'яснення Пленуму з цього питання є помилковим ібо в попередній постанові ПВС України № 6 від 08.07.1994 р. такого обмеження не вказувалося (абз. 2 п. 8), а крім того в **ч.3 ст.262 КК** зазначено, як особливо кваліфікуюча ознака – вимагання зазначених предметів (за виключенням вибухових пристроїв) поєднане з насильством небезпечним для життя і здоров'я.

Заволодіння зазначеними в **ч.1 ст.262 КК** предметами шляхом **шахрайства**, здійснюється за допомогою обману чи зловживання довірою. Ці поняття вами з'ясовані при вивченні злочинів проти власності.

Заволодіння зазначеними предметами **шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем** означає, що особа вилучає їх внаслідок

протиправного використання нею своїх владних повноважень (п. 21 ППВСУ № 3 від 26.04.2002 р.).

Звертаю вашу увагу, що відповідальність за викрадення (крадіжка, грабіж), привласнення, вимагання, шахрайство чи зловживання службової особи своїм службовим становищем за ст. 262 КК настає незалежно від місця вилучення цих предметів (абз. 1 п. 17 ППВСУ № 3 від 26.04.2002 р.).

А стосовно розбою Пленум знову нічого не вказує!!!

Акцентую вашу увагу також на наступне:

1. У разі викрадення складових частин, деталей чи вузлів, комплект яких дозволяє виготовити придатну до використання вогнепальну зброю, дії винної особи слід розцінювати як **закінчений** злочин тобто за **ст. 262 КК**.

2. Викрадення складових частин і деталей бойових припасів, що містять вибухові речовини (запали, детонатори, підричники, гранати без підричників тощо) належить теж кваліфікувати за **ст.262 КК** як **закінчене розкрадання таких речовин (абз. 2 п. 22 ППВСУ № 3 від 26.04.2002 р.).**

3. У тих випадках, коли особа незаконно заволоділа **не придатними** до використання вогнепальною зброєю та іншими предметами, що зазначені в **ч. 1 ст. 262 КК**, **помилково** вважаючи їх такими, що можуть бути використані за їх цільовим призначенням, то вчинене належить кваліфікувати як **замах на заволодіння ними і відповідною частиною ст.262 КК**.

4. В той же час незаконне заволодіння **завідомо несправною** вогнепальною зброєю (наприклад, учбовою) і **приведення її** в придатний за призначенням стан належить кваліфікувати як **заволодіння чужим майном та незаконне виготовлення вогнепальної зброї**, тобто за сукупністю злочинів проти власності та **ст.263 КК**.

5. Таким же чином належить кваліфікувати дії винного, коли для виготовлення придатної до використання зброї частина деталей була ним викрадена, а решта виготовлена самостійно чи придбана будь-яким іншим чином (**абз. 3 п. 23 ППВСУ № 3 від 26.04.2002 р.**).

6. В силу того, що незаконне заволодіння вказаними предметами в **ч. 1 ст.262 КК** є самостійним злочином, то подальші діяння з ними (носіння, зберігання, ремонт, передача чи збут) утворюють **реальну сукупність** злочинів, передбачених відповідною частиною **ст.262 та ч.1 ст.263 КК (абз. 1 п. 25 ППВСУ № 3 від 26.04.2002 р.)**.

7. Щодо незаконного заволодіння радіоактивними матеріалами і подальші діяння з ними (носіння, зберігання, використання тощо) також слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених **ч.1 ст.262 КК** і залежно від наслідків – **ч.1 чи ч.2 ст.265 КК “Незаконне поводження з радіоактивними матеріалами”**.

8. Якщо **викрадення** вказаних в ч. 1 ст. 262 КК предметів та їх незаконне носіння, зберігання, передача чи збут здійснені для вчинення іншого злочину, то такі дії належить кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених **відповідною частиною ст.262 КК і ч.1 ст.263 або ст.265 КК**,

а також як готування чи замах на вчинення іншого злочину (абз.1 п.26 ППВСУ № 3 від 26.04.2002 р.).

9. Також за сукупністю злочинів, передбачених ст.257 КК “Бандитизм” і ст.262 КК або ч.1 ст.263 КК належить кваліфікувати незаконне заволодіння чи незаконне придбання вказаних предметів, вчинені з метою організації банди чи використання цих предметів членами вже існуючої банди.

Суб’єктивна сторона характеризується умисною формою вини і тільки у вигляді прямого умислу.

Мотиви і мета можуть бути різноманітними. На відміну від аналогічних посягань на власність, корисливий мотив і корислива мета не є обов’язковими ознаками цього злочину.

Суб’єкт – фізична осудна особа, яка досягла:

- 16 років, вчиненою шляхом привласнення або шахрайства;
- 14 років – за викрадення, вимагання, розбій.

Має місце спеціальний суб’єкт:

- за привласнення – особа, в правомірному володінні (ввірео чи знаходилося у її віданні) вказані предмети;
- за зловживання службовим становищем – службова особа.

Викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів або інших бойових речовин, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем належить кваліфікувати за ст. 410 КК.

Кваліфікуючі ознаки.

В ч. 2 ст. 262 КК передбачена відповідальність за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 262 КК:

1. **Повторно** – має місце тоді, коли особа вчинила такий злочин раніше, незалежно від того, чи була вона засуджена за нього чи ні, а також була вона виконавцем чи іншим співучасником такого злочину.

Також має місце повторність за вчинення дій, передбачених ч. 1 ст. 262 КК, скоєних після розбійного нападу або вимагання, поєднаного з насильством (ч. 3 ст. 262 КК) (п. 24 ППВСУ № 3 від 26.04.2002 р.).

1. **За попередньою змовою групою осіб** – має місце в тих випадках, коли його як співвиконавці вчинили декілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку злочину (до замаху), домовилися про спільне його вчинення (ч. 2 ст. 28 КК).

2. Шляхом зловживання службової особи своїми службовими повноваженнями (розглянуто вище в лекції).

В ч. 3 ст. 262 КК передбачені особливі кваліфікуючі ознаки за вчинення дій, передбачених ч. 1 та ч. 2 ст. 262 КК:

1. Вчинення організованою групою. Це поняття вивчено в темі “Співучасть у злочині” – ч.3 ст. 28 КК.

2. Розбій з метою викрадення вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або радіоактивних матеріалів (Увага відсутні вибухові пристрої).

Цей злочин вважається закінченим з моменту вчинення нападу, поєднаного з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства (**п. 18 ППВСУ № 3 від 26.04.2002 р.**).

1. Вимагання цих предметів (як для розбою), поєднане з насильством, небезпечним для життя і здоров'я.

Вимагання вважається закінченим складом з моменту пред'явлення вимоги, поєднаної з насильством (**абз. 4 п. 20 ППВСУ № 3 від 26.04.2002 р.**).

Викрадення **вибухових пристроїв** шляхом розбою чи вимагання, поєднаного з насильством, що є небезпечним для життя і здоров'я належить кваліфікувати відповідно за ст. 187 і ч. 3, ч. 4 ст. 189 КК.

Переходимо до розгляду наступного складу злочину.

Стаття 263. Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами.

Стаття має 3 частини. Частина 1 дає поняття цього злочину. Вона гласить:

“Носіння, зберігання, придбання, передача чи збут вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв без передбаченого законом дозволу”.

Безпосередній об'єкт – громадська безпека в частині убезпечення від порушення правил (користування населенням) вогнепальної і холодної зброї, бойових припасів вибухових речовин та вибухових пристроїв. Іншими словами можна сказати, що безпосередній об'єкт – це встановлений порядок поводження з вказаними предметами.

Предмет злочину, передбаченого ч.1 ст.263 КК є:

- вогнепальна зброя (крім гладкоствольної мисливської);
- бойові припаси;
- вибухові речовини;
- вибухові пристрої.

Він тотожний предмету злочину, передбаченого ст.262 КК.

Предмет злочину, передбаченого ч.2 ст.263 КК є:

- кинджали;
- фінські ножі;
- кастети;
- інша холодна зброя.

Пленум Верховного Суду України “Про судову практику в справах про викрадення, та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами чи радіоактивними матеріалами” №3 від 26.04.2002р. в п. 8 своєї постанови вказав:

“До холодної зброї належать предмети, які відповідають стандартним зразкам або історично виробленим типам зброї, чи інші предмети, що справляють колючий, колючо-ріжучий, рубаючий, роздріблюючий або ударний ефект (багнет, стилет, ніж, кинджал, арбалет нунчаки, кастет тощо) і конструктивно призначені для ураження живої цілі за допомогою м'язової сили людини або дії механічного пристрою”.

До іншої холодної зброї можна, зокрема, віднести:

- довгоклинкова холодна зброя (шабля, меч, шпага);
- металльні знаряддя (бумеранг, спис, праща, лук).

В той же час до предмету не належить **спортивна холодна зброя** (шпага, рапіра). Конструктивна особливість цієї зброї така, що вона призначена не для враження цілей, а для спортивних цілей. Вона не міцна, їй не притаманні вражаючі ознаки, вістря і леза клинків затуплені, клинки при уколах згинаються тощо.

Об’єктивна сторона даного злочину (**ч. 1 ст. 263 КК**) полягає у вчиненні будь-якого із наступних діянь, а саме: носіння, зберігання, придбання, передача, збут вказаних предметів без передбаченого законом дозволу, а в **ч. 2 ст. 263 КК** – носіння, виготовлення, ремонт, збут – кинджалів, фінських ножів, кастетів чи іншої холодної зброї без передбаченого законом дозволу.

Під **незаконним зберіганням** вогнепальної зброї та інших предметів, зазначених в ч. 1 ст. 263 КК, належить розуміти **такі умисні дії особи**, які полягають у володінні (незалежно від тривалості в часі) без відповідного дозволу або із простроченням його дії будь-яким із цих предметів, **що знаходяться не при особі**, а в обраному нею місці (**абз. 1 п. 11 ППВСУ № 3 від 26.04.2002 р.**).

Щодо незаконного **носіння** холодної, вогнепальної зброї та інших вибухових предметів, то слід розуміти такі **умисні дії**, що вчинені без передбаченого законом дозволу по їх переміщенню, транспортуванню особою **безпосередньо** при собі (в руках, одязі, сумці, спеціальному футлярі, транспортному засобі тощо).

В попередній **постанові ПВСУ № 6 від 08.07.1994 р.** зазначалося: “**за умови можливості швидкого їх використання**”.

Вважається, що роз’яснення дане в новій постанові більш чітко визначає поняття “носіння”.

Незаконне зберігання і носіння - триваючий злочин, що характеризується непереривним здійсненням його складу. Він починається з того моменту, коли дані предмети опинились у незаконному володінні винного, і триває на стадії закінченого злочину до настання подій, що переривають вчинення злочину або до тих пір, доки винний не вчинить діяння, що припиняє цей злочин (викрали, затримали, викинув тощо).

Незаконним **придбанням** вогнепальної зброї та інших вибухових предметів належить розуміти такі **умисні дії**, що пов’язані з їх набуттям (за винятком способів, що перелічені в ст.262 КК) всупереч передбаченому законом порядку – в результаті купівлі, обміну, привласнення знайденого, одержання як подарунок, на відшкодування боргу тощо (**п. 12 ППВСУ № 3 від 26.04.2002 р.**).

Під **незаконною передачею** вогнепальної зброї та інших предметів, зазначених в ч. 1 с. 263 КК слід розуміти надання їх іншій особі у володіння, для тимчасового зберігання чи використання без передбаченого законом дозволу.

Незаконний збут як холодної так і вогнепальної зброї та інших предметів, зазначених у ч. 1 ст. 263 КК полягає в умисній передачі їх іншій особі всупереч встановленому порядку шляхом продажу, обміну, дарування, сплати боргу тощо.

Тобто, як бачите, це діяння тісно пов’язане з таким діянням, як придбання.

Придбання і збут зброї є закінченим з моменту отримання (прийняття) цього предмета особою, яка його придбає. В тих випадках, коли зброя не отримана

покупцем або відвергнута, то дії особи, яка намагалася її збути, належить розглядати як **замах на збут зброї**. Проте при неправомірному володінні зброєю, дії особи, дії особи, яка намагалась її збути належить кваліфікувати за **ст. 263 КК як закінчений злочин**, без посилання на **ст. 15 КК** тому що ця особа носила і зберігала зброю незаконно.

Винна особа, яка збуває зброю іншим особам з метою сприяння задуманому ними злочину, підлягає відповідальності за сукупністю злочинів - ст. 263 КК і за співучасть в іншому злочині.

Кримінальна відповідальність за **ч. 1 ст. 263 КК** настає у випадках, коли буде встановлено незаконне поводження з вказаними предметами, тобто без передбаченого законом дозволу, тобто винний не має ні дійсного, ні уявного права на їх здійснення.

Дозвіл на право носіння, зберігання, придбання, виготовлення, ремонт, передачу та збут зброї, бойових припасів, вибухових речовин та вибухових пристроїв видається певними державними органами, передбаченими законом. Такий дозвіл надається органами МВС, які здійснюють дозвільну систему. Військовослужбовцям, працівникам МВС та співробітникам СБУ дозвіл на носіння вогнепальної зброї видають відповідні начальники.

В п. 2 вищезазначеної постанови Пленуму Верховного Суду, що при вирішенні питання, які є законними діяння, вказані в **ст. 263 КК** належить керуватися "Положенням про дозвільну систему" (затверджену постановою Кабінету Міністрів від 12.10.1992р. № 576 з наступними змінами), "Інструкцією про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та зазначених патронів, а також боєприпасів до зброї та вибухових матеріалів" (затверджена наказом МВС від 21.08.1998р. № 622, зі змінами, внесеними наказом від 13.04.1999р. № 292) та іншими нормативними актами.

Питання про відповідальність за незаконні діяння зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, радіоактивними матеріалами осіб, які ними користуються у зв'язку зі службовою діяльністю, вирішуються з урахуванням нормативних актів (інструкцій, правил, наказів тощо), що регулюють порядок поводження з цими предметами.

За особливостями конструкції цей злочин з формальним складом.

Під незаконним **виготовленням** холодної зброї належить розуміти такі **умисні дії**, що вчинені без передбаченого законом дозволу по її створенню чи переробленню, внаслідок чого вона набуває відповідних характерних властивостей для ураження живої цілі чи знищення або пошкодження майна.

Злочин в цьому випадку вважається закінченим, якщо виготовлений предмет може бути використаний як зброя.

Під **ремонт** холодної зброї належить розуміти такі **умисні дії**, внаслідок яких відбувається **відновлення** характерних властивостей зазначених предметів і вони стають придатними до використання за цільовим призначенням.

Суб'єктивна сторона характеризується тільки умисною формою вини і тільки у вигляді прямого умислу.

Мотив і мета можуть бути різними.

Якщо незаконне поводження з вказаними предметами, пов'язане з метою вчинення за їх допомогою іншого злочину, то має місце **ідеальна сукупність злочинів** і такі дії належить кваліфікувати за **ст. 263 КК** та за готування до іншого злочину (**п. 26 вищезазначеної постанови ПВСУ**).

Суб'єкт - фізична осудна особа, яка досягла віку 16 років.

В **ч. 3 ст. 263 КК** передбачено звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка вчинила злочин, передбачений **ч. 1** або **ч. 2 ст. 263 КК** за умови, що така особа **добровільно** здала органам влади зброю, бойові припаси, вибухові речовини або вибухові пристрої. При цьому належить розуміти такі дії особи, коли вона маючи можливість і надалі зберігати будь-який із зазначених предметів, **незалежно від мотивів за власним бажанням передає його відповідному державному органу** (**п. 28 ППВСУ № 3 від 26.04.2002 р.**).

Але на практиці в ряді випадків допускаються помилки і особу незаконно притягують до кримінальної відповідальності.

Наприклад: Вироком судової колегії Донецького обласного суду **С.** засуджено за **ч. 2 ст. 142, ч. 3 ст. 144, ч. 3 ст. 186, ч. 1 ст. 222 та ст. 17, ч. 2 ст. 223 КК** - 1960 року, відповідно за статтями КК - 2001 року (**ч. 2 ст. 187, ч. 3 ст. 189, ч. 1 ст. 263 та ст. 15, ч. 2 ст. 263**) хоча, як видно із матеріалів справи, **при відтворенні обстановки і обставин події**, проведеному з метою перевірки достовірності показань **С.**, останній **добровільно** видав досудовим слідчим органам пістолет і боєприпаси до нього, **показавши місце, де вони зберігались, про що органам слідства не було відомо.**

Незважаючи на добровільність видачі вогнепальної зброї і боєприпасів слідчі органи та суд не взяли це до уваги і необгрунтовано визнали його винним у зберіганні вогнепальної зброї і боєприпасів (**див. Практика судів України в кримінальних справах № 4 - 1993 р. с. 209-210**).

В той же час звертаю вашу увагу на те, що сам факт заяви при затриманні чи обшуку про бажання добровільно здати вогнепальну зброю, бойові припаси, вибухові речовини або вибухові пристрої не може визнаватися підставою для звільнення від відповідальності і повинен ретельно перевірятись та оцінюватись в сукупності з іншими доказами.

І, наприкінці, розгляду цього складу злочину, акцентую вашу увагу на наступне:

Про застосування **ч. 2 ст. 11 КК** (малозначність діяння) стосовно діянь, передбачених **ст. 262, ст. 263 КК**.

Судова практика щодо носіння, зберігання без відповідного дозволу **3 патронів** не визнає як злочин (**див. Вісник Верховного Суду України. - № 1. - 1997. - С. 18**) або незаконне носіння, зберігання і викрадення **3 патронів** без зброї і без мети продажу особам, які її мають, не спричинило будь-якої шкоди державним інтересам чи інтересам окремих громадян (**див. Бюлетень законодавства і юридичної практики України. - № 4. - 1993. - С. 208-209**).

Розглянемо наступний склад злочину.

Стаття 263-1. Незаконне виготовлення, переробка чи ремонт вогнепальної зброї або незаконне виготовлення бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв

Частина 1 цієї статті гласить:

«Незаконне виготовлення, переробка чи ремонт вогнепальної зброї або незаконне виготовлення бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв».

Під незаконним **виготовленням, переробкою** вогнепальної зброї та інших предметів, зазначених в ч. 1 ст. 263 КК належить розуміти такі **умисні дії**, що вчинені без передбаченого законом дозволу по їх створенню чи переробленню, внаслідок чого вони набувають відповідних характерних властивостей для ураження живої цілі чи знищення або пошкодження майна.

Такими діями можуть бути, зокрема, перероблення ракетниці, стартового чи будівельного або газового пістолета та інших пристроїв пристосованих для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії у зброю, придатну для стрільби, або мисливської (у тому числі гладкоствольної) рушниці – в обріз, або виготовлення вибухових речовин, вибухових пристроїв чи боеприпасів з використанням будь-яких компонентів, які самі по собі не є вибухівкою, але внаслідок цих дій набувають здатності до вибуху, тощо.

Злочин в цьому випадку вважається закінченим, якщо виготовлений предмет може бути використаний як зброя, боеприпаси, вибухові речовини або вибуховий пристрій незалежно від завершеності тих чи інших частин або оздоблювальних (оброблювальних) робіт.

Акцентую вашу увагу, що гладкоствольна мисливська зброя, яка не є предметом цього злочину, тому **її виготовлення** належить кваліфікувати за наявності інших необхідних умов за ст. 203 КК як зайняття забороненими видами господарської діяльності.

Під **ремонт**ом вогнепальної зброї належить розуміти такі **умисні дії**, внаслідок яких відбувається **відновлення** характерних властивостей зазначених предметів шляхом заміни або реставрації зношених чи не придатних з інших причин частин, механізмів, усунення дефектів, поломок чи пошкоджень, налагодження нормального функціонування різних частин і механізмів, внаслідок якого ці предмети стають придатними до використання за цільовим призначенням.

Дозвіл на право виготовлення, ремонту зброї, бойових припасів, вибухових речовин та вибухових пристроїв видається певними державними органами, передбаченими законом. Такий дозвіл надається органами МВС, які здійснюють дозвільну систему. Військовослужбовцям, працівникам МВС та співробітникам СБУ дозвіл на носіння вогнепальної зброї видають відповідні начальники.

В п. 2 вищезазначеної постанови Пленуму Верховного Суду, що при вирішенні питання, які є законними діями, вказані в **ст. 263 КК** належить керуватися "Положенням про дозвільну систему" (затверджену постановою Кабінету Міністрів від 12.10.1992р. № 576 з наступними змінами), "Інструкцією про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного

виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та зазначених патронів, а також боєприпасів до зброї та вибухових матеріалів" (затверджена наказом МВС від 21.08.1998р. № 622, зі змінами, внесеними наказом від 13.04.1999р. № 292) та іншими нормативними актами.

Інші елементи складу злочину ч. 1 ст. 263¹ КК є тотожними із ч. 1 ст. 263 КК.

Стаття 264. Недбале зберігання вогнепальної зброї або бойових припасів.

Дана стаття має одну частину, в якій визначається поняття цього злочину.

Вона гласить:

“Недбале зберігання вогнепальної зброї або бойових припасів, якщо це спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки”.

Безпосередній об’єкт (основний) – громадський порядок у сфері зберігання, користування вогнепальною зброєю і бойовими припасами, тобто в дотриманні встановлених правил зберігання зброї і бойових припасів.

Безпосередній об’єкт (додатковий) – життя, здоров’я особи; власність; інші блага.

Предмет – вогнепальна зброя та бойові припаси.

На відміну розглянутих злочинів (ст.262, 263 КК) в даному складі предметом є будь-яка вогнепальна зброя, включаючи і гладкоствольну мисливську та боєприпаси до неї. Така зброя і боєприпаси виступають предметом одного злочину і тоді, коли вони зберігаються як законно так і незаконно (**абз. 2 п. 27 ППВСУ № 3 від 26.04.2002 р.**)

Не є предметом цього злочину вибухові речовини і вибухові пристрої.

Об’єктивна сторона полягає у недбалому зберіганні вогнепальної зброї або бойових припасів, що спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки.

Недбале зберігання вказаних предметів має місце тоді, коли особа, яка володіє вогнепальною зброєю або бойовими припасами, не виконує встановлених нормативними актами або загальноприйнятими правилами застережних заходів, які виключають можливість вільного доступу до зброї або боєприпасів сторонніх осіб, а також незаконної передачі зазначених предметів, якщо це потягло за собою загибель людей або інші тяжкі наслідки (**абз.1 п.27 ППВСУ № 4 від 26.04.2004 р.**).

Інструкція про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення і використання вогнепальної зброї, бойових припасів до неї і вибухових матеріалів, затверджена наказом МВС України від 25. 03. 1993 р. № 164 (ІБЦ – 1993 - №8 – с. 8) містить ряд загальних правил стосовно безпечного зберігання вогнепальної зброї і бойових припасів.

Зокрема визначено, що відомча вогнепальна зброя і бойові припаси до неї повинні зберігатися у спеціально обладнаному сховищі, яке ізольоване від інших підсобних приміщень, має капітальні стіни, віконні решітки і охоронно-пожежну сигналізацію.

Вогнепальна зброя, що належить окремим особам, повинна зберігатися в місцях постійного проживання володільців, у міцних, з надійними замками дерев’яних або металевих ящиках, спеціально виготовлених для зберігання зброї, в розібраному, розрядженому вигляді, зі спущеними курками, окремо від бойових припасів. До зброї не повинні мати доступу сторонні особи, особливо діти.

Недбале зберігання може виразитись, як у дії, так і у бездіяльності.

Наприклад, зброя надається малолітньому для гри або підлітку для чистки тощо.

Незаконна передача вогнепальної зброї, бойових припасів іншій особі, якщо це потягло людські жертви або інші тяжкі наслідки, також утворює даний склад злочину.

В той же час передача зброї чи бойових припасів іншій особі для вчинення злочину є співучастю у ньому.

Злочин вважається закінченим з моменту настання загибелі людей або інших тяжких наслідків.

Під **загибеллю людей** розуміється настання смерті хоча б однієї особи. **Інші тяжкі наслідки** - це заподіяння тяжких тілесних ушкоджень хоча б одній особі, середньої тяжкості - двом і більше, а також великої матеріальної шкоди будь-якій юридичній чи фізичній особі (**абз.3 п.27 ППВСУ № 4 від 26.04.2004 р.**).

Між недбалим зберіганням та наслідками повинен бути причинний зв'язок.

Суб'єктивна сторона - характеризується умисною або необережною формою вини щодо самої дії або бездіяльності, а до наслідків можлива тільки необережна форма вини. В цілому злочин вважається вчиненим через необережність.

Суб'єкт - фізична осудна особа, яка досягла 16 річного віку, незалежно від того чи було зберігання будь-якої вогнепальної зброї та будь-яких бойових припасів законним чи незаконним.

Військовослужбовець, який порушив правила поводження зі зброєю, а також боєприпасами, якщо це заподіяло потерпілому смерть або тілесні ушкодження, несе відповідальність за відповідною частиною **ст. 414 КК**.

ВИСНОВКИ З ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, належить зазначити, що підвищена суспільна небезпечність кримінальних правопорушень цієї групи пояснюється тим, що з використанням вогнепальної зброї, бойових припасів та вибухових речовин часто вчинюються тяжкі і особливо тяжкі злочини проти найвищих соціальних цінностей: життя, здоров'я, недоторканість та безпека людей. Тому успішна боротьба з цими кримінальними правопорушеннями має важливе значення як для охорони громадської безпеки, так і для запобігання іншим більш тяжким злочинам.

висновки З ТЕМИ:

В цілому по лекції в якості висновку належить зауважити, що громадська безпека, як складова однієї із галузей національної безпеки держави представляє собою сукупність суспільних відносин, що забезпечують нормальне існування і розвиток громадських і особистих благ, які усувають ймовірні для них загрози. Тому належна кримінально-правова охорона громадської безпеки від злочинних посягань є надзвичайно важливим для суспільства та державою. Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки належать до загально небезпечних діянь, які створюють загрозу життю і здоров'ю людей, власності, довкіллю, нормальній діяльності підприємств, установ та організацій.

Без забезпечення громадської безпеки неможливе забезпечення належного захисту прав людини і громадянина, основи яких закріплені у ст. 3 Конституції України.

ТЕМА №31 КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ БЕЗПЕКИ ВИРОБНИЦТВА

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Поняття "безпека виробництва". Загальна характеристика кримінальне правопорушення проти безпеки виробництва.
2. Порушення вимог законодавства про охорону праці (ст. 271 КК).
3. Порушення правил ядерної або радіаційної безпеки (ст. 274 КК).

1. Поняття "безпека виробництва".

Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва. Безпека виробництва – це такий технічний стан, при якому нейтралізується можливість вражаючого впливу на людей, майно і довкілля небезпечних та шкідливих виробничих факторів.

Родовим об'єктом кримінального правопорушення проти безпеки виробництва є відносини, що забезпечують безпеку виробництва.

Додатковими обов'язковими об'єктами всіх кримінальних правопорушень, що посягають на безпеку виробництва, виступають життя і здоров'я людини, а додатковими факультативними об'єктами кримінальних правопорушень, передбачених ст. 272–275, – власність і довкілля (екологічна безпека).

Потерпілими від цих кримінальних правопорушень можуть бути або тільки працівники виробництва (ст. 271 і 272), або і працівники виробництва, і сторонні особи (ст. 273 і 274), або тільки сторонні особи (ст. 275 КК).

Під виробництвом слід розуміти складну соціально-економічну і технічну відносно замкнуту систему, в основі функціонування якої лежить праця людини, спрямована на отримання суспільно корисного результату. Складовим елементом такої системи є технічні та правові норми.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення проти безпеки виробництва характеризується матеріальним складом, і тому вимагають встановлення діяння, наслідків і причинного зв'язку. Суспільно небезпечне діяння як ознака об'єктивної сторони проявляється в порушенні шляхом протиправної дії або бездіяльності вимог безпеки, що містяться в правилах безпеки праці та виробництва. При цьому порушення звичайно виглядає не як одиничний акт дії (бездіяльності), а представляє сукупність таких актів, систему, де порушується не одна, а різні вимоги безпеки. Під порушенням слід розуміти недотримання або неналежне дотримання вимог безпеки, передбачених правилами, або здійснення в ході виробничої діяльності дій, прямо заборонених правилами. Обов'язковою ознакою цих кримінальних правопорушень є наслідки. Вони можуть бути двох видів. Перший вид наслідків закон пов'язує зі створенням загрози загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків (частини перші статей 272–275). Другий вид наслідків складають ті, настання яких пов'язане з спричиненням реальної шкоди.

Це: “шкода здоров’ю потерпілого” (частини перші статей 271–275); “загибель людей” (частини другі статей 271–275) та “інші тяжкі наслідки” (частини другі статей 271–275). Створення загрози загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків має бути реальним, свідчити про появу в конкретному виробничому процесі або внаслідок його такого небезпечного стану (погрози), коли із необхідністю можуть настати вказані в законі наслідки. Шкода здоров’ю потерпілого охоплює види виробничого травматизму або нещасних випадків із сторонніми виробництву, пов’язані із заподіянням одній особі середньої тяжкості тілесного ушкодження або заподіянням одній чи кільком особам легких тілесних ушкоджень, що спричинили короточасний розлад здоров’я або незначну втрату працездатності. Загибель людей – це випадки смерті однієї або кількох осіб. Під іншими тяжкими наслідками слід розуміти випадки заподіяння тяжких тілесних ушкоджень хоч б одній людині або середньої тяжкості тілесних ушкоджень двом і більш особам.

Суб’єкт кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва – спеціальний. Це особи, які зобов’язані дотримуватися правил безпеки виробництва.

Суб’єктивна сторона кримінального правопорушення визначається їх об’єктивною стороною. Щодо порушення правил безпеки можуть мати місце умисел або необережність, щодо наслідків – тільки необережність (тобто змішана форма вини або необережність у чистому вигляді). Відношення суб’єкта до наслідків є визначальним, тому загалом кримінальні правопорушення проти безпеки виробництва є необережними. Виходячи з викладеного, під кримінальними правопорушеннями проти безпеки виробництва потрібно розуміти суспільно небезпечні винні діяння, що порушують встановлені законодавчими та іншими нормативно-правовими актами вимоги безпеки виробництва, що призвели до настання передбачених кримінальним законом суспільно небезпечних наслідків, вчинені суб’єктом кримінального правопорушення.

2. Порушення вимог законодавства про охорону праці (ст. 271 КК). В ст. 271 КК охоплюються порушення загальних правил охорони праці, які поширюються на всі галузі та види виробництва, стосуються всіх працівників і забезпечують безпеку осіб, пов’язаних з виробництвом.

Основним безпосереднім об’єктом кримінального правопорушення є конституційне право людини і громадянина на безпечні умови праці.

Додатковим обов’язковим об’єктом виступає здоров’я особи.

Потерпілим від кримінального правопорушення може бути особа, яка має постійний або тимчасовий зв’язок з даним підприємством, установою, організацією чи з виробничою діяльністю громадянина – суб’єкта підприємницької діяльності, тобто учасник виробничого процесу. Не можуть визнаватися потерпілими від цього кримінального правопорушення особи, не пов’язані з даним виробництвом, зокрема представники контролюючих органів, громадяни, які випадково опинилися на території підприємства, установи, організації, де з ними стався нещасний випадок, замовники продукції чи послуг, особи, які мешкають поблизу підприємства.

Об'єктивна сторона характеризується: 1) діянням (дією або бездіяльністю); 2) наслідками у вигляді шкоди здоров'ю (ч. 1 ст. 271 КК) або загибелі людей чи іншими тяжкими наслідками (ч. 2 ст. 271 КК); 3) причинним зв'язком між діянням і наслідками, а також 4) місцем вчинення кримінального правопорушення. Заподіяння шкоди здоров'ю потерпілого (ч. 1 ст. 271 КК) передбачає захворювання людей внаслідок порушення вимог законодавства про охорону праці або травмування потерпілого, яке потягло за собою середньої тяжкості або легкого тілесного ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я або короточасну втрату працездатності.

Під нещасними випадками з людьми (ч. 2 ст. 271 КК) необхідно розуміти заподіяння смерті, тяжкого, середньої тяжкості або легкого тілесного ушкодження, яке причинило короточасний розлад здоров'я або короточасну втрату працездатності хоча б одній особі. Кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту заподіяння шкоди здоров'ю потерпілого.

Суб'єкт кримінального правопорушення спеціальний. Крім загальних ознак суб'єкта кримінального правопорушення, він наділений ще й спеціальними ознаками, а саме: 1) є службовою особою підприємства, установи, організації або громадянином – суб'єктом підприємницької діяльності; 2) несе спеціальні обов'язки з охорони праці.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується, як правило, складною формою вини: до самого порушення вимог законодавства про охорону праці особа ставиться умисно (інколи – необережно), а до його суспільно небезпечних наслідків – тільки необережно.

3. Порушення правил ядерної або радіаційної безпеки (ст. 274 КК).

Радіаційна безпека – це дотримання допустимих меж радіаційного впливу на персонал підприємства, населення та навколишнє середовище, які встановлені нормами, правилами та стандартами з безпеки. Радіоактивні матеріали – це природного або штучного походження джерела іонізуючого випромінювання, радіоактивні речовини і ядерні матеріали, що перебувають у будь-якому фізичному стані в установці або у виробі чи в іншому будь-якому вигляді і щодо яких діють спеціальні правила поведінки. Ядерна безпека – це дотримання норм, правил, стандартів та умов використання ядерних матеріалів, що забезпечують радіаційну безпеку. Ядерні матеріали – це будь-які вихідні або спеціальні розщеплювальні матеріали (уран, торій у вигляді металу, сплаву, хімічного концентрату, будь-який інший матеріал, що містить зазначені речовини в певній концентрації, або спеціальний матеріал, що розщеплюється).

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є безпека виробництва, на якому застосовуються радіоактивні матеріали, а додатковим обов'язковим об'єктом – життя та здоров'я особи.

Потерпілими від кримінального правопорушення, передбаченого ст. 274 КК, можуть бути як працівники виробництва, на якому використовуються ядерні або радіаційні матеріали, так і сторонні особи.

Предметом цього кримінального правопорушення є радіоактивні матеріали.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується: 1) діянням у вигляді порушення правил ядерної або радіаційної безпеки; 2)

наслідками у вигляді створення загрози загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків, заподіянням шкоди здоров'ю потерпілого (ч. 1 ст. 274 КК), або у вигляді загибелі людей чи інших тяжких наслідків (ч. 2 ст. 274 КК); 3) причинним зв'язком між діянням і наслідками, а також 4) місцем вчинення кримінального правопорушення.

Диспозиція ст. 274 є бланкетною. Для з'ясування, які правила порушені, необхідно звернутись до відповідних нормативних актів, інструкцій, положень.

Суб'єктом кримінального правопорушення є службова особа, яка згідно з службовими обов'язками зобов'язана виконувати правила ядерної і радіаційної безпеки та забезпечувати їх дотримання іншими.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 274 КК, може характеризуватися умислом або необережністю. Особа усвідомлює суспільно небезпечний характер своїх дій щодо порушення правил ядерної або радіаційної безпеки, передбачає те, що ці дії створюють можливість загибелі людей або заподіяння інших тяжких наслідків, і бажає або свідомо допускає створення такої можливості. У випадках несвідомого порушення правил має місце необережність – особа не передбачає, що вона створює можливість людських жертв або інших тяжких наслідків, хоч повинна була і могла це передбачити. Ставлення особи до тяжких наслідків, що реально настали (ч. 2 ст. 274 КК), може бути лише необережним. Це означає, що особа, порушуючи правила, передбачала можливість загибелі людей або інших тяжких наслідків, але легковажно розраховувала на їх відвернення, або не передбачала наслідків, що настали, хоч повинна була і могла їх передбачити.

ТЕМА №32 КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ БЕЗПЕКИ РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

I. Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту.

II. Кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації залізничного, водного чи повітряного транспорту, вчинювані працівниками транспорту та особами, які здійснюють їх ремонт.

III. Кримінальні правопорушення, пов'язані з угоном, захопленням транспорту.

IV. Кримінальні правопорушення проти безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. Ст.141. (Розділи 1, 2). З наступними змінами і доповненнями.
2. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2001. №25. Ст.31. З наступними змінами і доповненнями.
3. Закон України “Про боротьбу з тероризмом” 20.03.2003 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/638-15>.

4. Закон України “Про об’єкти підвищеної небезпеки” від 18.01.2001 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2245-14>.
5. Положення про дозвільну систему. Затверджене постановою КМ №576 від 12.10.1992 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/576-92-%D0%BF>.
6. Постанова ПВС України №13 від 23.12.2005 р “Про розгляд судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об’єднаннями”. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-05>.
7. Постанова ПВС України №3 від 26.04.2002 р. “Про судову практику у справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами”. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02>.
8. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. і допов. К.: ВД «Дакор», 2018. 1360 с.
9. Вознюк А.А. Кримінальна відповідальність за створення злочинних об’єднань та участь у них: монографія / А.А. Вознюк. – Київ: ФОП Маслаков, 2018. – 928 с.
10. Кримінальна відповідальність за злочини проти громадської безпеки, предметом яких є зброя, бойові припаси, вибухові речовини та вибухові пристрої (статті 262, 263, 263-1, 264 КК України) : монографія / В.В. Голубош. – Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2020. – 340 с.
11. Кримінально-правова характеристика злочинів, що вчиняються організованими групами та злочинними організаціями: посібник для підрозділів Національної поліції у схемах / Газдайка-Василишин І. Б., Луцький Т. М., Сабанюк Т. Р. - Львів: ЛьвДУВС, 2019. - 20 с.
12. Грищук В. К. Кримінальне право України: Загальна частина: навчальний посібник для студентів, курсантів, аспірантів, докторантів, науково-педагогічних працівників юридичних факультетів закладів вищої освіти / В.К. Грищук. - Видання 2-ге, змінене та доповнене. - Львів: ЛьвДУВС, 2019. - 666 с.
13. Кримінально-правова характеристика злочинів, пов’язаних з незаконним обігом зброї та вибухівки: посібник для підрозділів Національної поліції у схемах / О. З. Мармура, Є. О. Письменський, А. Б. Ткачик. - Львів: ЛьвДУВС, 2019. - 44 с.
14. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. і допов. К.: ВД «Дакор», 2018. 1360 с.
15. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Грищук, А.В. Савченко [та ін.]; За заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.
16. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України, 7- ме вид., переробл. та доп / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К. Дакор, 2019. 1384с.

17. Кримінальний кодекс України з постатейним коментарем, висновками Верховного Суду : станом на 01.01.2021 / [упоряд. С. Г. Туманов]. 2ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2021. 976 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

з'ясувати теоретичні засади та практику застосування кримінального законодавства щодо кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту в Україні.

ВСТУП

В Україні в транспортних пригодах щорічно гине близько 4 тис. і отримують травми різного ступеня тяжкості 50 тис. людей. Так, кожні 16 хвилин виникає дорожня пригода, майже кожні 2 години гине людина. В середньому за добу в ДТП гине 7 і отримує травми понад 60 осіб. Близько 90% загальної кількості загиблих – особи працездатного віку.

Безпека руху – складова національної системи безпеки в цілому являє складний феномен, що вимагає об'єднання зусиль багатьох галузей сучасних знань, і зокрема теорії та практики кримінального права щодо поглиблення дослідження природи й сутності злочинної необережності, обґрунтованих підстав відповідальності за злочини проти безпеки руху.

В Україні близько 8,6 млн. транспортних засобів, отже на 1000 людей припадає понад 200 автомобілів, що свідчить про вступ у стадію "вибухового зростання", яка буде продовжуватися до насиченості (300–400 автомобілів на 1000 людей). Збільшення автопарку буде об'єктивно обумовлювати зростання злочинів проти безпеки дорожнього руху, враховуючи щорічне ввезення близько 150 тис. машин і темпи його приросту. Отже тому, МВС України вважає, що перш за все, актуальність цієї проблеми постає в вирішенні проблеми забезпечення безпеки дорожнього руху щодо захисту життя та здоров'я людей.

I. Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту

Одним з критеріїв побудови структурованої системи кримінально-правових норм є ступінь тяжкості кримінальних правопорушень, яка врахована при їх класифікації (ст.12 КК). У розділі, що включає склади кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту, ці діяння розташовані переважно за вказаним критерієм, оскільки вони створюють як загрозу, так і реальні наслідки щодо заподіяння шкоди життю, здоров'ю та іншим суспільним відносинам.

На початку розділу законодавець визначає кримінальні правопорушення, що вчиняються на залізничному, водному чи повітряному транспорті (статті 276–285), далі – на автомобільному та міському електротранспорті (статті 286–290). Завершують розділ кримінальні правопорушення, пов'язані з порушенням чинних на транспорті правил та пошкодженням магістральних трубопроводів (статті 291 і 292 КК).

В основі такої класифікації знаходиться тяжкість кримінальних правопорушень, а також вид транспорту, яким вони вчиняється. До уваги приймаються також об'єкти посягань, не залишаються поза нею і форми кримінально протиправної поведінки, наприклад, недоброякісний ремонт транспортних засобів, колій, засобів сигналізації та зв'язку (ст.276 КК).

Проте, не можна погодитись з поєднанням в одній групі діянь проти безпеки руху та експлуатації залізничного, водного, повітряного та автомобільного транспорту як "кримінальних правопорушень проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту (ст.276, 286)", оскільки сфера дорожнього руху не може охоплювати залізничний, повітряний та водний транспорт.

Дещо іншу позицію займають автори, які розподіляють ці кримінальні правопорушення у залежності від суб'єкта: а) кримінальні правопорушення, що вчинюються працівниками транспорту; б) кримінальні правопорушення, що вчинюються особами, які керують транспортними засобами; в) кримінальні правопорушення, що вчинюються іншими особами.

Також зазначається, що кримінальні правопорушення в розділі розташовані у певній системі, при цьому враховується тяжкість посягання, а також види транспорту на яких вони вчиняються. На першому місці розташовані кримінальні правопорушення, що посягають на експлуатацію залізничного, водного та повітряного транспорту (статті 276–285), кримінальні правопорушення на автомобільному та міському електричному транспорті (статті 286–290), а також інші кримінальні правопорушення, пов'язані з порушенням діючих на транспорті правил, а також пошкодження об'єктів магістрального трубопровідного транспорту.

Доктор юридичних наук В.І.Жулев пропонує більш загальну схему класифікації транспортних кримінальних правопорушень: кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту; інші кримінальні правопорушення, пов'язані з транспортними засобами; військові транспортні кримінальні правопорушення.

Класифікація кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту за видами, вивчення їх загальної характеристики та особливостей має важливе методологічне значення для теорії та практики кримінального права. Для такої класифікації можна вишукувати різні критерії, проте, необхідно враховувати комплекс визначальних кримінально-правових ознак цих кримінальних правопорушень, якими мають бути: безпосередній об'єкт, спосіб вчинення, ступінь тяжкості та форма вини.

Аналіз наведених класифікацій свідчить, що в їх основу покладено різні критерії, особливості суб'єктів, види транспортних засобів, середовище руху, власність, що в цілому вони не суперечать поглядам на сучасну транспортну систему. Проте ми вважаємо, що класифікація кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту в українському законодавстві повинна, перш за все, враховувати сутність кримінально протиправних діянь, а також конкретний вид транспорту, що дозволяє здійснити їх розподіл за такими групами:

1) кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації залізничного, водного або повітряного транспорту, вчинювані працівниками транспорту та особами, які здійснюють їх ремонт (порушення правил безпеки руху або експлуатації залізничного, водного чи повітряного транспорту – ст. 276, 276¹ КК);

2) кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту, пов'язані з пошкодженням шляхів сполучення або транспортних засобів (пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів – ст.277; пошкодження об'єктів магістральних нафто-, газо- та нафтопродуктопроводів – ст.292);

3) кримінальні правопорушення, пов'язані з угоном, заволодінням та захопленням транспорту або вчиненням інших умисних дій, що дезорганізують його діяльність (угом або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна – ст.278; блокування транспортних комунікацій, а також захоплення транспортного підприємства – ст.279; примушування працівника транспорту до невиконання своїх службових обов'язків – ст.280; незаконне заволодіння транспортним засобом – ст.289 КК);

4) кримінальні правопорушення, пов'язані з порушенням правил повітряних польотів або використанням повітряного простору (порушення правил повітряних польотів – ст.281; порушення правил використання повітряного простору – ст.282);

5) кримінальні правопорушення, пов'язані з порушенням правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту (порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами – ст.286; випуск в експлуатацію технічно несправних транспортних засобів або інше порушення їх експлуатації – ст.287; порушення правил, норм і стандартів, що стосуються убезпечення дорожнього руху – ст.288 КК);

6) кримінальні правопорушення, пов'язані з порушенням чинних на транспорті правил (порушення чинних на транспорті правил – ст.291; самовільне без нагальної потреби зупинення поїзда – ст.283);

7) кримінальні правопорушення, пов'язані з ненаданням допомоги судну та особам, що зазнали лиха (ненадання допомоги судну та особам, що зазнали лиха – ст.284); неповідомлення капітаном назви свого судна при зіткненні суден – ст.285);

8) інші кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту (знищення, підробка або заміна номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу – ст.290).

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту – це передбачені кримінальним законом України умисні та необережні суспільно небезпечні діяння, що посягають на безпеку руху, експлуатацію або нормальну роботу залізничного, повітряного, водного, магістрального трубопроводного, автомобільного та міського електричного транспорту шляхом заподіяння або загрози заподіяння шкоди здоров'ю, життю або власності.

У межах визначеної класифікації необхідно провести загальний аналіз складів кримінальних правопорушень, що утворюють кожну із зазначених груп.

II. Кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації залізничного, водного чи повітряного транспорту, вчинювані працівниками транспорту та особами, які здійснюють їх ремонт

На відміну від твердження, що об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 276 КК України, є громадська безпека у сфері використання залізничного, водного та повітряного транспорту або безпека його функціонування, слід визнати суспільні відносини безпеки руху, експлуатації та ремонту транспортних засобів, засобів сигналізації та зв'язку залізничного, водного та повітряного транспорту, а також здоров'я, життя громадян, власність, а також довкілля. Слід відзначити, що біля 95 % кримінально протиправних посягань на цих видах транспорту відбуваються саме під час руху.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення полягає в сукупності таких ознак: а) порушення правил безпеки руху або експлуатації транспорту чи недоброякісний ремонт транспортних засобів, залізничних колій, засобів сигналізації та зв'язку, залізничного, водного або повітряного транспорту; б) наслідків, передбачених у диспозиції ч.2 або 3 ст.276, або створення небезпеки настання таких чи інших тяжких наслідків (ч.1 ст.276); в) причинного зв'язку між порушенням зазначених правил та наслідками чи загрозою їх настання.

Порушення повинні бути вчинені на одному з видів транспорту, вказаному у зазначеній кримінально-правовій нормі.

Залізничний транспорт – це механічний рейковий транспорт, який включає залізничні шляхи сполучення, рухомий склад локомотивів (тепловози, електровози, паровози), вагони, цистерни, платформи, крани тощо. Це також мережа під'їзних шляхів, рухомого складу підприємств та організацій, а також метрополітен. Теорія кримінального права, слідча та судова практика не відносять до залізничного транспорту міський електричний транспорт (трамвай, фунікулер). Безпека руху та експлуатації залізничного транспорту регулюється Статутом залізниць України, Правилами технічної експлуатації залізниць України, Інструкцією із сигналізації на залізницях України. Види транспортних подій передбачені Положенням про класифікацію транспортних подій на залізницях України.

Водний транспорт – це морський, річковий та озерний транспорт, тобто пасажирські, вантажні, риболовецькі та інші судна (теплоходи, сейнери, буксири, земснаряди тощо), водні шляхи та комунікації. Маломірні судна (човни, байдарки, яхти тощо), баржі, стаціонарні платформи незалежно від форм власності на них, не відносяться до водного транспорту в розумінні ст.276. Належність судна не впливає на кваліфікацію злочину, крім випадків, що можуть стосуватися військових суден.

Відносини безпеки судноплавства регулюють “Кодекс торговельного мореплавства України”, “Положення про капітана морського торговельного порту України”, інші нормативні акти, а також відповідні програми.

Повітряний транспорт включає повітряні судна – літальні апарати, що тримаються в атмосфері за рахунок їх взаємодії з повітрям, відмінної від взаємодії з повітрям, відбитим від земної поверхні, і здатні маневрувати в тривимірному просторі – ч.2 ст.15 Повітряного кодексу України, а саме: літаки, гелікоптери, аеростати, дирижаблі, планери, мотодельтоплани тощо. Структуру повітряного транспорту утворюють аеропорти, аеродроми, майданчики для гелікоптерів та їх комунікації.

Види авіаційних пригод та порядок їх розслідування визначено у “Правилах розслідування авіаційних подій з цивільними повітряними суднами в Україні”.

Диспозиція ст.276 бланкетна та вимагає звертання до нормативних актів, чинних на залізничному, водному і повітряному транспорті. Порушення правил безпеки руху та експлуатації цих видів транспорту вчиняється шляхом дії або бездіяльності. Необхідними складовими елементами об'єктивної сторони злочину є порушення правил безпеки руху або експлуатації транспорту або недоброякісний ремонт транспортних засобів, колій, засобів сигналізації та зв'язку. Судова практика щодо злочинів на залізничному транспорті показує, що переважна їх більшість (90 %) пов'язана з порушенням правил безпеки руху або експлуатації транспорту, а біля 10 % – з недоброякісним ремонтом колій.

Конкретні порушення – це перевищення швидкості руху, порушення правил маневрування, проїзд локомотива на заборонний сигнал семафора, недотримання правил розходження із зустрічними суднами, недотримання коридору польоту, ігнорування диспетчерської або радіолокаційної інформації, дозвіл на експлуатацію несправного рухомого складу або суден тощо, порушення правил шлюзування суден тощо.

Діяння може утворювати склад кримінального правопорушення лише у тому випадку, коли воно виражене в порушенні встановлених правил, наприклад, порушення шляхом дії (38 %), бездіяльності (16 %) або сполученням цих видів злочинної поведінки (46 %). Порушення “життєвих”, “професійних” правил чи рекомендацій у сфері безпеки руху або експлуатації транспорту, а також вимог "доброї морської практики" (неписаних морських правил), що не мають нормативного характеру, не тягне кримінальної відповідальності.

Діяння, що входить в об'єктивну сторону злочину, може полягати у недоброякісному ремонті рухомого складу (локомотивів, вагонів, теплоходів, літаків тощо), залізничних колій, полотна, стрілочних переводів та переїздів, засобів сигналізації (наприклад, бакенів), засобів зв'язку. Таким є ремонт з відступом від визначених стандартів, від певної технології, не усунення окремих несправностей тощо, коли транспортні засоби та інші предмети після ремонту у встановленому порядку передані до експлуатації.

Встановлення причинного зв'язку тісно пов'язане з питанням встановлення винних осіб, що вимагає з'ясування таких обставин: на кого з працівників транспорту покладалася обов'язок забезпечити дотримання правил безпеки руху або експлуатації транспорту під час пригоди; хто саме допустив порушення правил безпеки руху або експлуатації транспорту; які конкретно правила порушені, в чому це виявилось та в силу чого сталося.

Створення небезпеки (ч.1 ст.276) – це створення внаслідок порушення правил або недоброякісного ремонту такої обстановки, за якої настання відповідних наслідків було б неминучим, але не сталося внаслідок втручання інших осіб або обставин. Якщо порушення правил безпеки руху або експлуатації транспорту чи недоброякісний ремонт за конкретних обставин не могли створити таку небезпеку, склад злочину, передбачений ч.1 ст.276, відсутній.

Небезпека для життя людей (ч.1 ст.276) – це реальна можливість загибелі одного або декількох потерпілих. Заподіяння легких тілесних ушкоджень навіть значній кількості потерпілих, на наш погляд, охоплюється складом злочину, передбаченого ч.1 ст.276, за відсутності ознак ч.2 і 3 ст.276.

Небезпека настання інших тяжких наслідків є оціночним поняттям, визначення якого залежить від фактичних обставин справи. Судова практика до інших тяжких наслідків відносить: заподіяння середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень потерпілому, заподіяння великої матеріальної шкоди внаслідок загибелі вантажу, пошкодження рухомого складу або суден до непридатності їх подальшої експлуатації, значну шкоду навколишньому природному середовищу тощо.

Частина 2 ст.276 встановлює відповідальність за дії, передбачені ч.1 цієї статті, якщо вони спричинили одному або декільком потерпілим середньої тяжкості чи тяжких тілесних ушкоджень або заподіяли велику матеріальну шкоду. За ч.3 ст.276 кваліфікуються діяння, передбачені ч.1 і 2 цієї статті, якщо вони спричинили загибель людей, тобто смерть однієї або декількох осіб. Заподіяння потерпілому смерті охоплюється ст.276 і не потребує додаткової кваліфікації.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 276, може характеризуватися такими різновидами вини, як злочинна самовпевненість і непрямий умисел щодо можливих наслідків, зазначених у ч.1 ст.276, що фактично не настали. Суб'єктивна сторона діянь, передбачених ч.2 і 3 ст.276, характеризується необережною формою вини (злочинною самовпевненістю або злочинною недбалістю). До самої дії чи бездіяльності, що входить в об'єктивну сторону кримінального правопорушення, винний може відноситися як необережно, так і умисно.

Суб'єктом кримінального правопорушення може бути тільки працівник залізничного, водного або повітряного транспорту (черговий по станції, машиніст, помічник машиніста, складач потягів, оглядач вагонів, оператор, капітан, помічник капітана, штурман, командир повітряного судна, пілот, радист, механік, диспетчер та інші особи, діяльність яких безпосередньо пов'язана з експлуатацією та ремонтом цих видів транспорту). Це також можуть бути працівники відомчої залізниці, метрополітену, особи, які працюють на риболовецьких, науково-дослідних та інших суднах.

Суб'єкт кримінального правопорушення наділений сукупністю двох ознак: а) перебування на службі чи роботі на відповідному виді транспорту; б) пов'язаність його діяльності з виконанням обов'язків по безпеці руху, експлуатації чи ремонту транспортних засобів, шляхів, засобів сигналізації або зв'язку.

Дії посадових осіб зазначених видів транспорту, які не порушили правил безпеки руху або експлуатації транспорту, але давали (не давали) розпоряджень, наказів, вказівок щодо такої діяльності, внаслідок чого такі порушення були припущені іншими працівниками транспорту, за наявності інших ознак можуть нести відповідальність за службову недбалість за ст.367.

Водночас ми вважаємо, що коло осіб, які можуть бути суб'єктом цього кримінального правопорушення, дещо обмежений. У подальшому його слід розширити за рахунок осіб, які фактично виконують функцію керування зазначеними видами транспорту, але це та інші питання щодо вдосконалення кримінально-правових норм будуть спеціально розглянуті в наступному розділі роботи.

Згідно з законом відповідальність за ст.276 настає з 16-річного віку, але фактично такі посади на транспорті обіймають особи не молодше 18 років.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ.

Таким чином, особи, які порушили правила безпеки руху або експлуатації автомобільного транспорту, несуть відповідальність за статтями 286, 287, а військовослужбовці – за ст.415 (порушення правил водіння або експлуатації машин), ст.416 (порушення правил польотів або підготовки до них), ст.417 (порушення правил кораблеводіння).

ІІІ. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З УГОНОМ, ЗАХОПЛЕННЯМ ТРАНСПОРТУ

Кримінальну відповідальність за угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна передбачено ст.278.

Ст. 289 КК передбачає відповідальність за незаконне заволодіння транспортним засобом з будь-якою метою. У кримінальному законодавстві цей злочин протягом тривалого часу розглядався як самоуправство, хуліганство, угон, відтепер – незаконне заволодіння. Жодна з позицій, враховуючи останню, не є переконливою, а тому нашу думку з цього питання буде визначено в наступному розділі роботи.

Предметом є всі види автомобілів, трактори та інші самохідні машини, трамваї і тролейбуси, а також мотоцикли та інші механічні транспортні засоби.

Об'єктивна сторона злочину під незаконним заволодінням транспортним засобом, відповідно до примітки ст.289, передбачає вчинене умисно, відкрито або таємно, з будь-якою метою протиправне вилучення будь-яким способом транспортного засобу у власника чи користувача всупереч їх волі.

Незаконне заволодіння може здійснюватись шляхом викрадення або іншого незаконного заволодіння транспортним засобом, що позбавляє користувача або власника можливості використовувати його за своїм розсудом. Воно може бути вчинено шляхом крадіжки, грабежу, розбою, вимагання, шахрайства, привласнення, розтрата або шляхом зловживання службовим становищем.

Викрадення передбачає обернення вилученого транспортного засобу на свою користь або користь інших осіб.

За ч.1 ст.289 способами незаконного заволодіння транспортним засобом можуть бути: крадіжка, ненасильницький грабіж, шахрайство, привласнення, розтрата або зловживання посадовим становищем, вимагання (вчинене без погрози насильства) або незаконне заволодіння чужим транспортним засобом без ознак викрадення (вчинене для поїздки, перевезення пасажирів або вантажу, виконання певних робіт тощо).

За особливостями конструкції склад злочину, передбачений ч.1 ст.289, є закінченим з моменту заволодіння транспортним засобом з початку його переміщення будь-яким способом (поїздка, буксирування, відкочування, завантаження на інший транспорт тощо). Відстань, на яку було переміщено транспортний засіб, на кваліфікацію не впливає. Але треба відзначити, що в теорії і на практиці можна зустріти інше визначення моменту закінчення цього складу злочину. Так, існує точка зору, що поняття такого заволодіння транспортним засобом не включає в себе пересування механічного транспортного засобу за допомогою фізичної сили людини, а тому пропонується кваліфікувати такі дії як замах. На наш погляд, такі підходи роблять момент закінчення цього злочину не визначеним.

Не є незаконним заволодіння транспортним засобом, хоча і вчинене всупереч волі користувача чи власника, але за обставинами, що усувають злочинність діяння (необхідна оборона, затримання особи, яка вчинила злочин або крайня необхідність). Наприклад, заволодіння транспортним засобом з метою припинення злочину, затримання особи, що вчинила злочин, доставляння в лікарню хворого, який перебуває в небезпечному для життя становищі тощо.

Незаконне заволодіння будь-яким способом деталями, вузлами, агрегатами транспортного засобу, без мети заволодіння останнім, не утворює склад цього злочину та повинно кваліфікуватись як викрадення цих предметів (крадіжка, грабіж тощо).

Суб'єктивна сторона злочину характеризується лише умисною формою вини у вигляді прямого умислу. Мотив і мета злочину можуть бути різноманітними і на кваліфікацію не впливають (користь, заздрощі, помста тощо), але підлягають обов'язковому з'ясуванню для визначення способу вчинення злочину та призначення покарання.

Суб'єкт – осудна особа, яка досягла 16 років (ч.1 ст.289), а за ч.2 і 3 ст.289 – 14-річного віку. Практика не визнає суб'єктом злочину, вчиненого без ознак викрадення, осіб, за якими транспортний засіб закріплений по роботі, або інших осіб, у віданні яких з дозволу власника знаходиться транспортний засіб, або таких, які мають справжнє або гадане право на користування транспортним засобом (родичі, близькі особи власника транспорту тощо).

За ч.2 ст.289 настає відповідальність, якщо дії, передбачені ч.1 ст.289, вчинені за попередньою змовою групою осіб або повторно. Під повторністю слід розуміти вчинення таких дій особою, яка раніше вчинила незаконне заволодіння транспортним засобом, або злочин, передбачений статтями 185, 186, 187, 189 – 191, 262 КК України.

Незаконне заволодіння транспортним засобом не може кваліфікуватися як повторне, якщо судимість за раніше вчинений злочин знята чи погашена у встановленому законом порядку (ст.89–91), у порядку амністії або помилування (ст.85–87), або якщо на момент вчинення нового злочину збігли строки давності притягнення до відповідальності за попередній злочин, а також у випадках, коли винна особа, хоча раніше і вчинила діяння, що містить ознаки злочинів, зазначених у примітці до ст.289, але була звільнена від кримінальної відповідальності у порядку, передбаченому ч.4 ст.289 КК.

Не утворює повторності цього злочину невдала неодноразова спроба реалізації умислу щодо незаконного заволодіння конкретним транспортним засобом через незначний проміжок часу, якщо потерпілим виступає одна й та ж особа.

Кваліфікуючою ознакою цієї частини є незаконне заволодіння транспортним засобом, поєднане з насильством, що не є небезпечним для життя або здоров'я потерпілого, або з погрозою застосування такого насильства, або вчинене з проникненням у приміщення чи інше сховище, або якщо воно завдало значної матеріальної шкоди потерпілому.

Під незаконним заволодінням транспортним засобом, що вчинене з проникненням у приміщення чи інше сховище, слід розуміти таємне чи відкрите (із застосуванням погрози чи насильства) вторгнення у приміщення чи інше сховище, у які особа не має легального доступу, або без дозволу, або обманним шляхом, коли вона є до таких місць сторонньою, із наміром вчинення незаконного заволодіння транспортним засобом будь-яким способом.

Приміщення – це будь-яка споруда або будівля, яка визначена власником або користувачем транспортного засобу як місце для тимчасового чи постійного знаходження транспортного засобу, що усуває вільний доступ сторонніх осіб до нього (приватний гараж як у житловому будинку, так і окремо, або гараж установи, організації, підприємства, бокс, склад, салон, фірмовий магазин, в якому реалізуються або виставляються на продаж транспортні засоби тощо).

Інше сховище – це ділянка території для тимчасового чи постійного знаходження транспортних засобів, що обладнана огорожею або технічними засобами, які обмежують вільний доступ до транспортного засобу та його вилучення, або ділянка території без огорожі чи технічних засобів, але під охороною, або контейнери, платформи, баржі, які використовуються для тимчасового або постійного зберігання транспортних засобів.

Завдання значної матеріальної шкоди потерпілому визначається із врахуванням матеріального становища потерпілого розміром заподіяної злочином шкоди, вартістю викраденого транспортного засобу тощо.

Відповідно до частин другої і третьої ст. 289 КК матеріальна шкода визнається значною у разі заподіяння реальних збитків на суму від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а великою - у разі заподіяння реальних збитків на суму понад двісті п'ятдесят неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Дії винного щодо заволодіння транспортним засобом, поєднані з позбавленням життя потерпілого, потрібно кваліфікувати залежно від

спрямованості умислу. Якщо при цьому наявні корисливі мотиви щодо заволодіння транспортним засобом, такі дії належить кваліфікувати за п.6 ч.2 ст.115, а за їх відсутності – за іншими ознаками ст.115. Вбивство з метою полегшення заволодіння транспортним засобом для пересування необхідно кваліфікувати за п.9 ч.2 ст.115 і ч.3 ст.289.

Незаконне заволодіння транспортним засобом, поєднане з порушенням правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту, що спричинило середньої тяжкості або тяжкі тілесні ушкодження, смерть одного або загибель кількох осіб, належить кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених статтями 289 і 286.

Очевидно, що недоцільно передбачати підвищену відповідальність за ч.3 ст.289 при заволодінні транспортними засобами організованими групами без мети викрадення, оскільки такого практично не відбувається. Також слід доповнити ч.2 ст.289 КК України положенням у такій редакції: "або вчинені з проникненням на територію, що охороняється, або з використанням спеціально пристосованих засобів".

У ч.4 ст.289 передбачені підстави обов'язкового звільнення особи від кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння транспортним засобом, що здійснюється судом за наявності сукупності таких умов: особа вперше вчинила дії, передбачені цією статтею (за винятком випадків незаконного заволодіння транспортним засобом із застосуванням будь-якого насильства до потерпілого чи погрозою застосування такого насильства); особа добровільно заявила про це правоохоронним органам; особа повернула транспортний засіб власнику; особа повністю відшкодувала завдані збитки.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, незаконне заволодіння може здійснюватись шляхом викрадення або іншого незаконного заволодіння транспортним засобом, що позбавляє користувача або власника можливості використовувати його за своїм розсудом. Воно може бути вчинено шляхом крадіжки, грабежу, розбою, вимагання, шахрайства, привласнення, розтрата або шляхом зловживання службовим становищем. Викрадення передбачає повернення вилученого транспортного засобу на свою користь або користь інших осіб.

IV. Кримінальні правопорушення проти безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту

Відповідальність за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, передбачає ст.286 КК.

Суспільні відносини у сфері безпеки дорожнього руху регулюють Закони України "Про дорожній рух", "Про автомобільний транспорт" та інші нормативні акти, основним з яких є "Правила дорожнього руху", затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 р. № 1306 та введені у дію з 1 січня 2002 р.

Об'єктом кримінального правопорушення є безпека дорожнього руху, здоров'я і життя людини. Кримінальне правопорушення може бути вчинене тільки при керуванні транспортними засобами, що вказані у примітці до ст.286. Під транспортними засобами слід розуміти всі види автомобілів, трактори й інші самохідні машини, трамваї і тролейбуси, а також мотоцикли та інші механічні транспортні засоби. Загальне поняття механічного транспортного засобу визначено у п.1.10 Правил дорожнього руху: транспортний засіб, що приводиться в рух з допомогою двигуна. Цей термін поширюється на трактори, самохідні машини і механізми, а також тролейбуси та транспортні засоби з електродвигуном потужністю понад 3 кВт. Таким чином, однією з важливих ознак механічного транспортного засобу є наявність двигуна внутрішнього згорання, або ж електродвигуна потужністю понад 3 кВт.

Поняттям "інші самохідні машини" охоплюються дорожні, будівельні, сільськогосподарські та інші спеціальні самохідні машини (автокрани, екскаватори, скрепери, грейдери, дорожні котки, асфальтоукладачі, автонавантажувачі, збиральні комбайни тощо).

В окремих випадках для встановлення технічних параметрів транспортного засобу (саморобне виготовлення, внесення конструктивних змін тощо) можливе проведення відповідної експертизи.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення включає у себе сукупність таких обов'язкових ознак: а) порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту; б) суспільно небезпечні наслідки; в) причинний зв'язок між порушенням і наслідками.

Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту – це дія або бездіяльність особи, яка керує транспортним засобом, пов'язана з порушенням однієї або кількох вимог правил безпеки дорожнього руху або інших нормативних актів, що регламентують безпеку дорожнього руху чи експлуатацію транспорту. Інструкції та інші нормативні акти, що стосуються особливостей перевезення спеціальних вантажів, експлуатації окремих видів транспортних засобів, руху на закритих територіях, повинні ґрунтуватися на вимогах Закону України "Про дорожній рух" та "Правил дорожнього руху".

Найчастіше порушення правил безпеки дорожнього руху проявляються у перевищенні встановленої швидкості руху або в неправильному її виборі, порушенні правил проїзду перехресть або зупинок транспорту загального користування, правил обгону тощо.

Порушення правил експлуатації – це порушення правил перевезення людей або вантажу, експлуатація транспортного засобу з несправною гальмовою системою або рульовим керуванням тощо. Маються на увазі такі порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту, що можуть викликати кримінально протиправні наслідки.

Якщо узагальнити ознаки діяння, то воно повинно бути вчинене за сукупністю таких ознак: а) тільки при експлуатації транспортного засобу, зазначеного у примітці до ст.286; б) особою, яка безпосередньо виконує функцію керування транспортним засобом; в) у процесі дорожнього руху; г) без одночасного поєднання руху транспортного засобу з виконанням нетранспортних

робіт; г) всупереч вимогам конкретних положень правил безпеки дорожнього руху або правил експлуатації транспорту.

Між порушенням правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту і наслідками, що настали, повинен бути причинний зв'язок. Його відсутність виключає кримінальну відповідальність особи. У процесуальних документах потрібно обов'язково вказувати, в порушенні яких саме правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту визнається винною особа, у чому конкретно проявилися ці порушення і чи перебувають у причинному зв'язку наслідки, що настали, з цими порушеннями.

Відповідальність за ст.286 розподіляється згідно з її частинами залежно від тяжкості наслідків, що настали. За ч.1 відповідає особа, внаслідок діяння якої потерпілому спричинені середньої тяжкості тілесні ушкодження, за ч.2 – тяжкі тілесні ушкодження або смерть. Ч.3 ст.286 передбачає відповідальність у разі вчинення діяння, передбаченого ч.1 цієї статті, якщо воно спричинило загибель двох або більше осіб. Ніяка інша шкода (матеріальна, моральна, виробнича тощо), крім зазначеної у законі, не може бути ознакою об'єктивної сторони злочину, що аналізується.

Дії винного, що потягли одночасно наслідки, передбачені різними частинами ст.286, потребують кваліфікації за тією з них, яка передбачає найбільш тяжкі з наслідків, що настали. Якщо порушення кожного разу мали самостійний характер і не пов'язані між собою суб'єктивною стороною, а також місцем або часом здійснення, то вони в кожному випадку потребують кваліфікації за сукупністю кримінальних правопорушень.

Відповідно до судової практики дії особи, яка, керуючи транспортним засобом, у різний час двічі порушила правила безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту, внаслідок чого у кожному з цих випадків загинула одна людина, потрібно кваліфікувати за ч.2 ст.286, а у випадку, коли смерть двох і більше осіб є наслідком однієї й тієї ж транспортної події, тобто одного чи пов'язаних між собою кількох порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту, – за ч.3 ст.286.

У тих випадках, коли суспільно небезпечні наслідки сталися внаслідок порушень, що вчинили двоє і більше водіїв, кожен з них може нести кримінальну відповідальність за ст.286 при наявності в його діянні всіх ознак даного складу кримінального правопорушення.

Для відповідальності за ст.286 не має значення місце, де вчинене кримінальне правопорушення. Це може бути автомагістраль, інша дорога, вулиця, провулок, двір, територія підприємства, поле та інші місця, де можливий рух транспортних засобів.

Порушення потерпілим (водієм, пішоходом, пасажиром або іншим учасником дорожнього руху) правил безпеки дорожнього руху або його інша неправомірна поведінка не є підставою для звільнення водія від кримінальної відповідальності при наявності в його діях складу кримінального правопорушення. Такі обставини можуть бути враховані як пом'якшуючі відповідальність та покарання.

Склад кримінального правопорушення, передбачений ст.286, за своєю конструкцією є матеріальним. Кримінальне правопорушення визнається закінченим з моменту настання наслідків, передбачених законом.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується необережною формою вини, що визначається характером ставлення винного до наслідків. Сама ж дія або бездіяльність при порушенні правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту можуть бути як умисними, так і необережними.

Водій, який після вчинення розглядуваного кримінального правопорушення завідомо залишив потерпілого в небезпечному для життя стані, повинен нести відповідальність за сукупністю кримінальних правопорушень (відповідною частиною ст.286 і ч.1 або 2 ст.135). Проте, на наш погляд, останній склад кримінального правопорушення, як спеціальний, повинен бути передбачений у розділі "Кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту".

Якщо в діях водія немає складу кримінального правопорушення, передбаченого ст.286, але життя потерпілого було поставлено під загрозу внаслідок вчиненої водієм дорожньо-транспортної пригоди, то завідомо залишення потерпілого без допомоги, за наявності інших необхідних ознак, тягне відповідальність за ч.1 або 3 ст.135, але при миттєвій загибелі потерпілого відповідальність за ст.135 виключається.

Якщо винний усвідомлював суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачав його суспільно небезпечні наслідки і бажав їх або свідомо припускав настання цих наслідків, то його дії потрібно кваліфікувати за статтями КК, що передбачають відповідальність за злочини проти життя і здоров'я (наприклад, за ст.121 або 115) чи проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян (наприклад, за ст.348).

Коли суб'єкт при проведенні певних робіт порушив правила техніки безпеки або інші правила охорони праці, хоча б ці порушення і були допущені під час руху транспортного засобу, дії винного треба кваліфікувати за статтями КК, що передбачають відповідальність за порушення даних правил, а у відповідних випадках – за кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи.

Суб'єктом є особа, яка до часу вчинення кримінального правопорушення досягла 16-річного віку. Не мають значення обставини, пов'язані з відсутністю в особи права на керування транспортним засобом чи позбавленням її такого права в адміністративному або судовому порядку, а також з тим, чи є вона працівником транспорту. Не має значення відношення суб'єкта до транспортного засобу – чи є він власником, орендарем, керує ним за дорученням або самовільно заволодів транспортним засобом.

За порушення правил безпеки дорожнього руху під час практичної їзди на учбовій автомашині з подвійним керуванням згідно з законодавством відповідальність несе майстер виробничого навчання водінню або особа, яка навчає водінню (як водій), а не особа, яка навчається, якщо той, хто навчає, мав можливість, але своєчасно не вжив заходів до відвернення суспільно небезпечних наслідків. Уважаємо, що в разі, коли особа, яка навчається керуванню, всупереч вказівкам майстра, вчинює грубе порушення правил безпеки дорожнього руху або

експлуатації транспорту, чому останній не міг запобігти, вона підлягає відповідальності на загальних підставах.

Відповідальність за випуск в експлуатацію технічно несправних транспортних засобів або інше порушення їх експлуатації передбачена ст.287 КК. Об'єктом цього кримінального правопорушення є безпека експлуатації транспорту в сфері дорожнього руху, здоров'я та життя громадян. Під транспортними засобами треба розуміти такі, що вказані в примітці до ст.286 КК України.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення складається із сукупності таких ознак: а) випуск в експлуатацію завідомо технічно несправних транспортних засобів або допуск до керування транспортним засобом особи, яка перебуває в стані сп'яніння чи не має права на керування транспортним засобом, чи інше грубе порушення правил їх експлуатації; б) спричинення суспільно небезпечних наслідків; в) причинний зв'язок між порушенням правил експлуатації і суспільно небезпечними наслідками.

Під випуском в експлуатацію технічно несправних транспортних засобів треба розуміти наказ або дозвіл на виконання рейсу або поїздки на транспортному засобі з технічними несправностями. Маються на увазі такі технічні несправності, з якими експлуатація транспортного засобу заборонена і які можуть спричинити настання суспільно небезпечних наслідків (несправні гальмова система, двигун або рульове керування, причіпний пристрій або зовнішні світлові прилади, зношені протектори шин тощо).

Допуск до керування транспортним засобом особи, яка перебуває в стані сп'яніння, полягає в дії або бездіяльності, пов'язаних з дозволом чи розпорядженням, вираженим у будь-якій формі (усно, письмово, жестом, мовчазною згодою тощо) щодо керування транспортним засобом до або під час поїздки. Це діяння може знаходити прояв у неперешкодженні такому допуску або невжиттю заходів щодо відсторонення такої особи від керування транспортним засобом.

Вид сп'яніння (алкогольне, наркотичне, токсичне) і його ступінь не впливають на кваліфікацію. Встановлення стану сп'яніння водія здійснюється на підставі його огляду відповідно до "Інструкції про виявлення у водіїв транспортних засобів ознак алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції".

Допуск до керування транспортним засобом особи, яка не має права на керування ним, означає, що особа взагалі не має права керування транспортними засобами чи не має права керування внаслідок його позбавлення, або у неї немає права керування транспортом певної категорії.

Дослідження показує, що під іншим грубим порушенням правил експлуатації транспорту, що убезпечують дорожній рух, треба розуміти допуск до керування особи, яка знаходиться у хворобливому, втомленому стані або під впливом лікарських препаратів, грубе порушення режиму роботи водіїв, нездійснення контролю за технічним станом транспортних засобів або невиконання інших вимог, які пред'являються відповідними нормативними актами до осіб, відповідальних за технічний стан або експлуатацію транспортних засобів.

Відповідальність за ст.287 настає за порушення допущеним до керування водієм правил безпеки руху, що перебуває в причинному зв'язку з наслідками, що настали. Якщо причинний зв'язок не встановлений, відсутній і склад кримінального правопорушення, передбачений ст.287.

Відповідальність за ст.287 настає незалежно від того, чи притягнуто до відповідальності винну особу, яка керувала транспортним засобом, чи загинув водій в ДТП тощо. Склад кримінального правопорушення матеріальний і є закінченим з моменту настання хоча б одного з наслідків, передбачених статтею. Причинний зв'язок у цьому злочині є опосередкованим.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення вимагає завідомості, тобто усвідомлення суб'єктом злочину наявності технічної несправності транспортного засобу, що реально загрожує безпеці руху, або вчинення іншого грубого порушення правил експлуатації транспорту, що для нього є очевидним. Щодо наслідків, які настали, то винна особа передбачає можливість їх настання, але легковажно розраховує на їх відвернення або не передбачає можливості настання таких наслідків, хоча повинна була і могла їх передбачити. У цілому це кримінальне правопорушення визнається необережним.

Не звільняється від кримінальної відповідальності за статтею, що аналізується, водій, який з порушенням правил експлуатації транспорту передав керування транспортним засобом особі, від якої він залежить по роботі чи службі. Якщо дія або бездіяльність вчинені з необережності, то винна особа при наявності інших ознак складу кримінального правопорушення може нести відповідальність за службову недбалість (ст.367) або за необережне кримінальне правопорушення проти особи.

Не несе кримінальної відповідальності за подібні дії особа, яка була усунена від керування транспортним засобом відповідною службовою особою. Відповідальність особи, яка фактично керувала транспортним засобом, може наставати за ст.286.

Суб'єктом кримінального правопорушення можуть бути як працівники підприємств, організацій та установ незалежно від форм власності, на яких інструкціями, правилами, розпорядженнями або у зв'язку з їх службовим становищем покладена відповідальність за технічний стан або експлуатацію транспортних засобів (працівники служби безпеки руху, механіки, ревізори, водії підприємств), власники і водії індивідуальних транспортних засобів, які вчинили діяння, передбачені диспозицією ст.287.

Стаття 288 КК передбачає відповідальність за порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху.

Об'єктом кримінального правопорушення є безпека дорожнього руху, пов'язана з будівництвом, реконструкцією, ремонтом чи утриманням шляхів, вулиць, залізничних переїздів та інших шляхових споруд.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення вимагає наявності трьох ознак у їх сукупності: 1) порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху; 2) настання суспільно небезпечних наслідків; 3) причинний зв'язок між порушенням зазначених правил, норм і стандартів і настанням наслідків, зазначених у диспозиції статті.

Автомобільний шлях, вулиця, залізничний переїзд, інші шляхові споруди (мости, шляхопроводи, естакади, тунелі тощо), лінії зв'язку та освітлення, засоби технічного регулювання безпеки дорожнього руху, визначені в Законах України Про дорожній рух, Про автомобільний транспорт, у Правилах дорожнього руху та інших нормативних актах, мають відповідати певним правилам, нормам і стандартам щодо їх будівництва, реконструкції, ремонту чи утримання.

Диспозиція статті є бланкетною і відсилає до таких нормативних актів, пов'язаних з забезпеченням дорожнього руху, як "Технічні правила ремонту та утримання автомобільних доріг загального користування України", затверджені наказом Української державної корпорації "Укравтодор" від 26.09.1997 р. № 190, "Єдині правила ремонту і утримання автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів, правила користування ними та охорони".

Порушення правил, норм і стандартів щодо забезпечення безпеки дорожнього руху при будівництві, реконструкції шляхів та шляхових споруд може бути здійснено при недотриманні вимог проектів (ст.23 Закону "Про дорожній рух"), що стосуються, наприклад, стійкості дорожнього полотна, дотримання конструкції дорожнього одягу, нормативів щодо профілю дороги, кривих проїзної частини в плані, відсутності протиаварійних з'їздів (гірська місцевість) і таке інше.

Порушення певних вимог безпеки дорожнього руху можливе при виконанні робіт по реконструкції (ремонті) шляхів, вулиць та залізничних переїздів – незакриття або необмеження руху в цих місцях тощо. При ремонті вулиць і шляхів порушенням може бути невжиття заходів щодо огороження або визначення ділянок ремонтних робіт, залишених будівельних машин, технологічного обладнання, будівельних матеріалів або виробів (особливо в темний час доби, дощ, туман, заметіль та за інших умов недостатньої видимості), що створює небезпечно-аварійні ситуації й тягне наїзди на робочих, які виконують дорожні роботи, зіткнення транспортних засобів з дорожніми машинами та механізмами або наїзди на них, влучення транспортних засобів у розриття, люки тощо.

При утриманні шляхів, вулиць, залізничних переїздів та інших шляхових споруд можливі порушення вимог при застосуванні дорожніх знаків, засобів технічного регулювання дорожнього руху (світлофори, сигнальні ліхтарі, щити, бар'єри, сигнальні тумби тощо). Якщо такі порушення привели до створення аварійної обстановки і наслідків, передбачених законом, настає відповідальність за ст.288.

Залізничний переїзд – перехрещення дороги із залізничними коліями в одному рівні – обладнується необхідними пристроями, що забезпечують безпеку руху, поліпшують умови пропускання поїздів і транспортних засобів, проходу пішоходів, а також прогону худоби. Переїзди – об'єкти підвищеної небезпеки. Вони обладнуються автоматичною світлофорною сигналізацією – системою, що складається з переїзних світлофорів, акустичних сигналів, електричних рейкових кіл і апаратури керування. На переїздах, що обслуговуються черговим працівником, автоматична світлофорна сигналізація застосовується спільно з автоматичними шлагбаумами.

Кримінально-правовий аналіз діянь, пов'язаних з дорожньо-транспортними пригодами на залізничних переїздах, необхідно здійснювати також із

застосуванням "Інструкції з улаштування та експлуатації залізничних переїздів", вимоги якої поширюються на будівництво, реконструкцію та експлуатацію залізничних переїздів.

Обов'язковою ознакою складу кримінального правопорушення є наявність причинного зв'язку між діянням (дією або бездіяльністю) щодо порушення правил, норм і стандартів, що стосуються убезпечення дорожнього руху, і суспільно небезпечними наслідками. Кримінальне правопорушення є закінченим з моменту настання наслідків, передбачених у ст.288, тобто за конструкцією – матеріальний.

З суб'єктивної сторони кримінальне правопорушення належить до необережних. Винна особа передбачає можливість настання наслідків, зазначених у законі, але легковажно розраховує на їх відвернення (злочинна самовпевненість) або не передбачає можливості настання таких наслідків, хоча повинна була і могла їх передбачити (злочинна недбалість). Саме порушення правил, норм або стандартів щодо убезпечення дорожнього руху може бути вчинено умисно або з необережності.

Суб'єктом кримінального правопорушення може бути 16-річна осудна особа, відповідальна за будівництво, реконструкцію, ремонт чи утримання шляхів, вулиць, залізничних переїздів, мостів, шляхопроводів, інших шляхових споруд, або особа, яка виконує такі роботи.

ВИСНОВКИ З ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, склад кримінального правопорушення, передбаченого ст.286, за своєю конструкцією є матеріальним, тобто кримінальне правопорушення визнається закінченим з моменту настання наслідків, передбачених законом.

висновки З ТЕМИ:

Підсумовуючи аналіз кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту, зазначимо, що окремий розділ "Кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту" забезпечує захист функціонування єдиної транспортної системи України: залізничного, водного, повітряного, автомобільного, магістрального трубопровідного транспорту від посягань на життя і здоров'я громадян, власність та навколишнє середовище.

Водночас історико-правовий розвиток вітчизняного кримінального законодавства за минуле століття дає підстави вважати, що воно зазнавало суттєвих змін в останні 30-40 років, одночасно з чим удосконалювалося кримінально-правове регулювання захисту безпечного функціонування транспортної системи в державі, а тому існуюча модель буде постійно удосконалюватися.

ТЕМА №33 КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ ТА ІНШІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Поняття, основні ознаки і види кримінальних правопорушень проти здоров'я населення.

2. Кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів та інших предметів, небезпечних для здоров'я населення.

3. Кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним заволодінням наркотичними засобами, а також обладнанням для його виготовлення.

4. Кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним вживанням наркотичних і одурманюючих засобів та допінгу.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2001. №25. Ст.31. З наступними змінами і доповненнями.

2. Закон України "Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори" від 15.02.1995 р. URL: [http:// zakon.rada.gov.ua/go/60/95-вр](http://zakon.rada.gov.ua/go/60/95-вр)

3. Закон України "Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживання ними" від 15.02.1995 р. URL: [http:// zakon.rada.gov.ua/go/62/95-вр](http://zakon.rada.gov.ua/go/62/95-вр)

4. Перелік наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. Затверджений постановою КМ №770 від 6.05.2000 р. URL: [http:// zakon.rada.gov.ua/go/770-2000-п](http://zakon.rada.gov.ua/go/770-2000-п) (Дата звернення 01.08.2018 р.).

5. Таблиці невеликих, великих та особливо великих розмірів наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які знаходяться у незаконному обігу. Затверджені наказом МОЗ №188 від 1.08.2000 р. URL: [http:// zakon.rada.gov.ua/go/z0512-00](http://zakon.rada.gov.ua/go/z0512-00) (Дата звернення 01.08.2018 р.).

6. Постанова ПВС України №4 від 26.04.2002 р. "Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів". URL: [http:// zakon.rada.gov.ua/go/v0004700-02](http://zakon.rada.gov.ua/go/v0004700-02) (Дата звернення 01.08.2018 р.).

7. Концепція створення системи моніторингу ситуації у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2011 р. № 1193-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1193-2011-%D1%80>

8. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. і допов. К.: ВД «Дакор», 2018. 1360 с.

9. Кримінально-правова характеристика злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: посібник для підрозділів Національної поліції у схемах / С. Я. Бурда; П. С. Гарасим, Е. М. Кісілюк, Т. І. Созанський. - Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. - 48 с.

10. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України /Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко [та ін.]; За заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

11. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України, 7- ме вид., переробл. та доп / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К. Дакор, 2019. 1384с.

12. Кримінальний кодекс України з постатейним коментарем, висновками Верховного Суду : станом на 01.01.2021 / [упоряд. С. Г. Туманов]. 2ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2021. 976 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

ознайомлення курсантів з міжнародною та вітчизняною законодавчою та нормативною базою, що регулює відносини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів, отруйних, сильнодіючих речовин, радіоактивних матеріалів, допінгу та інших речовин, що є предметами кримінального правопорушення за статтями Розділу 13 Особливої частини КК України, вивчення її значення, а також основний зміст. Засвоєння теоретичного матеріалу, змістом якого є юридичний аналіз кримінально-правовий аналіз кримінальних правопорушень проти здоров'я населення, а також проблемні питання, які виникають під час застосування вказаних норм у практичній діяльності, приклади судової та слідчої практики.

ВСТУП

Життя та здоров'я людини визначаються Основним Законом України найвищими соціальними цінностями і кожен в Україні відповідно до ст. 49 Конституції має право на охорону здоров'я. Обов'язок держави забезпечити санітарно-епідеміологічне благополуччя на території держави, вживати заходи впливу на фактори її дестабілізації, можливість отримувати необхідну медичну допомогу.

Одним із чинників, які сьогодні становлять небезпеку для здоров'я населення, є неконтрольований обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних, сильнодіючих речовин і одурманюючих засобів, біологічних агентів і токсинів, радіоактивно забруднена продукція, а також поширення епідемій. Саме перелічені речі та порушення правил поведінки з ними становлять предмет та об'єктивну сторону кримінальних правопорушень проти здоров'я населення, які складають Розділ XIII Особливої частини КК України.

1. Поняття, основні ознаки і види кримінальних правопорушень проти здоров'я населення

Життя та здоров'я людини в Україні проголошені Конституцією одними з найважливіших цінностей. Кожний має право на охорону здоров'я та захист життя. Держава бере на себе обов'язок забезпечувати санітарно-епідеміологічне благополуччя населення (ст. 49 Конституції України). Саме гарантії безпеки здоров'я населення є родовим об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених розділом 13 Особливої частини Кримінального кодексу України, вчинення яких заподіює або утворює загрозу заподіяння шкоди біологічному та психічному стану невизначеного кола людей шляхом впливу

на їх організм наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів (далі, якщо не обумовлено інше, наркотичні засоби) отруйних, сильнодіючих речовин і одурманюючих засобів, біологічних агентів і токсинів, радіоактивно забруднених продуктів та іншої продукції, які знаходяться в незаконному обігу і які становлять предмет цих кримінальних правопорушень.

Незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів - це діяння, пов'язані з культивуванням рослин, що містять наркотичні речовини, розробкою, виробництвом, виготовленням, відпуском, зберіганням, розподілом, торгівлею, використанням, переміщенням вказаних предметів, вчинювані з порушенням законодавства, що регулює ці відносини.

Наркотичними засобами, згідно Закону, є речовини природні чи синтетичні, препарати, рослини, включені до Переліку у наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Серед них найбільш поширені у незаконному обігу в Україні наркотичні засоби рослинного походження такі, як макова солома, кокаїн, героїн, опій, канабіс та інші, синтетичні наркотики (синтезовані в результаті проведення дій з різними речовинами на основі їх вступу в хімічні реакції) – ефедрин та інші.

Список 2 складають особливо небезпечні психотропні речовини, обіг яких заборонено.

Психотропні речовини, згідно Закону, є речовини природні чи синтетичні, препарати, природні матеріали, включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Найбільш поширеними серед них є: броламфетамін, лізергід (ЛСД), парагексил та інші.

Список 3 складають рослини, які містять наркотичні засоби та психотропні речовини обіг яких допускається для промислових цілей. Це: рослини виду мак (ті, що містять опій) та рослини роду коноплі (канабіс).

Список 1 Таблиці 2 складають наркотичні засоби, обіг яких обмежено. Це альфапродин, бетаметадол, гідроморфон, кодеїн, кокаїн, морфін, омнопон, тебаїн, фентаніл та інші.

Список 2 Таблиці 2 складають психотропні речовини, обіг яких обмежено. Це: амфетамін, секобарбітал, фенетилін та інші, а також їх солі.

До Списку 1 Таблиці 3 включені наркотичні засоби, обіг яких обмежено і стосовно яких допускається виключення деяких заходів контролю. Всі вони є препаратами з певним вмістом наркотичних засобів: кодеїну, кокаїну, опію та інших.

До списку 2 Таблиці 3 включені психотропні речовини, обіг яких обмежено і стосовно яких допускаються виключення деяких заходів контролю. Це: амінорекс, барбітал, діазепам та інші.

Список № 1 Таблиці 4 складають прекурсори, обіг яких обмежено і стосовно яких встановлюються заходи контролю. Це: ергометрин, ефедрин, лізергінова кислота та інші.

Список № 2 Таблиці 4 складають прекурсори, стосовно яких встановлюються заходи контролю. До них віднесені: ангідрид оцтової кислоти, ацетон, сірчана та соляна кислота, толуол та інші.

В своїй постанові від 26 квітня 2002 року № 3 “Про судову практику в справах про кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів” Пленум Верховного Суду України постановив, що суди, розглядаючи справи даної категорії, мають керуватися як статтями Кримінального кодексу, так і законодавством, що регулює обіг наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, а також Переліком і Таблицями незначних, великих і особливо великих розмірів наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, які знаходяться у незаконному обігу (далі - Таблиці).

Вказані Таблиці розроблені Комітетом з контролю за наркотиками і затверджено наказом Міністерства охорони здоров'я України № 188 від 1 серпня 2000 року.

Цим Наказом затверджено таблиці.

В Таблиці 1 приведені невеликі, великі та особливо великі розміри наркотичних засобів, що перебувають у незаконному обігу.

В Таблиці 2 – психотропних речовин, що перебувають у незаконному обігу. А в Таблиці 3 – приведені великі та особливо великі розміри прекурсорів, що перебувають у незаконному обігу.

Родовим об'єктом цих кримінальних правопорушень є здоров'я населення та система заходів, спрямованих на його охорону.

Об'єктивна сторона кримінальних правопорушень проти здоров'я населення полягає у вчиненні діянь (дії або бездіяльності) з предметами, що становлять небезпеку для здоров'я людини, або по відношенню до них, або з застосуванням таких предметів, в результаті чого заподіюється шкода здоров'ю населення, або створюється загроза заподіяння такої шкоди.

Кримінальна відповідальність, що встановлюється Кримінальним кодексом України за кримінальні правопорушення в сфері обігу наркотичних засобів, базується на міжнародних правових документах: Єдина конвенція про наркотичні засоби 1961 року, Конвенція про психотропні речовини 1971 року, Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 року.

Прості склади кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних засобів сконструйовані, в основному, як формальні. А такі, як заволодіння наркотичними засобами, прекурсорами, обладнанням, призначеним для їх виготовлення шляхом викрадення, привласнення, шахрайства або зловживання своїм службовим становищем (статті 308, 312, 313), а також порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним захворюванням та масовим отруєнням (ст.325), поведження з мікробіологічними або іншими біологічними агентами чи токсинами (ст. 326) та заготівля, перероблення або збут радіоактивно забруднених продуктів харчування чи іншої продукції (ст. 327) сконструйовані як матеріальні.

Окрім вказаних, матеріальні склади мають і деякі кримінальні правопорушення з кваліфікуючими та особливо кваліфікуючими ознаками. Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони таких складів кримінальних

правопорушень є причинний зв'язок між вчиненим діянням та суспільно небезпечними наслідками що наступили.

Суб'єктивна сторона більшості кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотиків характеризується умисною формою вини у вигляді прямого умислу.

Тільки кримінальні правопорушення, передбачені ст. 320 “Порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів”, ст. 325 “Порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним захворюванням та масовим отруєнням”, ст. 326 “Порушення правил поведінки з мікробіологічними або іншими біологічними агентами чи токсинами”, ст. 327 “Заготівля, перероблення або збут радіоактивно забруднених продуктів харчування чи іншої продукції” характеризуються необережною формою вини щодо наслідків та умислом або необережністю щодо вчинюваних діянь, які спричинили вказані наслідки.

Суб'єктом кримінальних правопорушень проти здоров'я населення можуть бути, як правило, особи, які досягли 16-річного віку. Лише за викрадення шляхом крадіжки, грабежу, а також розбою наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також їх вимагання (ст. 308) кримінальна відповідальність може наступати з 14 років.

Таким чином, **кримінальні правопорушення проти здоров'я населення** – це передбачені кримінальним законом винні, суспільно небезпечні діяння, які створюють загрозу заподіяння шкоди або заподіюють фактичну шкоду здоров'ю невизначеного кола осіб.

У більшості складів кримінальних правопорушень, передбачених Розділом 13, суб'єкт загальний, але заволодіння наркотичними засобами або прекурсорами, обладнанням для їх виготовлення, вчинені шляхом зловживання особи своїм службовим становищем (статті 308, 312, 313), незаконна видача рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин (ст. 319), порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів (ст. 320), а також порушення правил поведінки з мікробіологічними агентами чи токсинами (ст. 326) можуть вчинюватися тільки спеціальними суб'єктами.

Статті 307, 309 і 311 частинами четвертими закріплюють заохочувальні норми, які передбачають обов'язкове і безумовне звільнення особи від кримінальної відповідальності за вчинення певних кримінальних правопорушень, передбачених вказаними статтями, за наявності передбачених в них передумов і підстав.

Залежно від безпосереднього об'єкта, особливостей предмета та об'єктивної сторони, кримінальні правопорушення проти здоров'я населення умовно можна поділити на чотири групи:

1) кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів та інших предметів, небезпечних для здоров'я населення (статті 305-307, 309-311, 320 і 321);

2) кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним заволодіннями наркотичними засобами, а також обладнанням, призначеним для їх виготовлення (статті 308, 312, 313, 318 і 319);

- 3) кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконними вживанням наркотичних і одурманюючих засобів, а також допінгу (статті 314-317, 322-324);
- 4) інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення (статті 325-327).

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, кримінальні правопорушення проти здоров'я населення за своєю конструкцією є бланкетними, тому для встановлення передбачуваних ними складів кримінального правопорушення необхідно звертатися до законодавчої та нормативної бази, що регулює обіг предметів цих кримінальних правопорушень, встановлюючи які саме положення якого закону порушує вчинене діяння і чи містить воно достатньо об'єктивних підстав для притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка його вчинила.

В обвинуваченні особи у вчиненні вказаних кримінальних правопорушень необхідно вказувати не тільки вчинені нею діяння, а й норми законів та підзаконних актів, якими таке діяння заборонене.

Кримінальні правопорушення проти здоров'я населення – це передбачені кримінальним законом винні, суспільно небезпечні діяння, які створюють загрозу заподіяння шкоди або заподіюють фактичну шкоду здоров'ю невизначеного кола осіб.

2. Кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів та інших предметів, небезпечних для здоров'я населення (статті 305-307, 309-311, 320 і 321 КК)

Стаття 305. Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Контрабанда – один із найпоширеніших і найнебезпечніших видів кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, яка значною мірою впливає на розповсюдження наркоманії і пов'язаних з нею кримінальних правопорушень в Україні і за її межами. Остання чверть двадцятого століття характеризувалась надзвичайно швидким темпом розповсюдження наркоманії на теренах колишнього СРСР, у т.ч. в Україні.

Особливу небезпеку становить контрабанда, яка вчинюється організованими групами або злочинними організаціями, більшість з яких мають міжнародний характер.

Для правильного застосування статті 305 КК, крім перелічених вище міжнародних документів, внутрішнього законодавства України і підзаконних актів, що регулюють суспільні відносини у сфері обігу наркотичних засобів, слід керуватися постановами Пленуму Верховного Суду України: від 26 квітня 2002 року № 3 “Про судову практику в справах про кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів” та № 8 від 03 червня 2005 р. “Про судову практику в справах про контрабанду та порушення митних правил”.

Безпосереднім об'єктом кримінальних правопорушень за статтею 305 є встановлений законодавством України порядок переміщення через митний кордон

України наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, порушення якого утворює загрозу здоров'ю населення України та інших країн. Предметом контрабанди за ст. 305 можуть бути наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги, а також прекурсори.

Об'єктивна сторона контрабанди наркотичних засобів полягає у незаконному переміщенні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів через митний кордон України, здійснюваному поза митним контролем чи з приховуванням від митного контролю. Об'єктивна сторона контрабанди за статтею 305 відрізняється від контрабанди, передбаченої статтею 201 лише предметом кримінального правопорушення. Тому стаття 305 по відношенню до статті 201 є спеціальною.

Незаконним переміщенням предметів контрабанди через митний кордон України є їх ввезення на територію України або вивезення за межі території України, або транзитне перевезення через територію України з перетинанням її митного кордону, здійснювані поза митним контролем без законного на те дозволу, або з приховуванням від митного контролю.

Визначення поняття “митний кордон” дається у Митному кодексі України. Це межі митної території України, яка збігається з державним кордоном України, за винятком спеціальних митних зон.

Контрабанда вважається закінченим злочином з моменту незаконного переміщення предметів контрабанди через митний кордон України.

Замах на контрабанду має місце, якщо її предмети виявлено до переміщення через митний кордон України (під час огляду чи переогляду товарів, транспортних засобів, ручної поклажі, багажу або особистого огляду тощо).

Акцентую Вашу увагу, що добровільна відмова від вчинення контрабанди чи порушення митних правил можлива до моменту прийняття митним органом митної декларації. з моменту фактичного незаконного переміщення будь-яким способом предметів контрабанди через митний кордон України[1].

Диспозиція ст.305 охоплює лише незаконні дії пов'язані з переміщенням через митний кордон наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів. Вчинення інших операцій з вказаними предметами як до переміщення їх через митний кордон України так і після, наприклад, виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання, збут тощо, підлягають самостійній, додатковій кваліфікації за відповідними статтями кодексу (ст.ст. 306, 307, 308 та інші)

Суб'єктом кримінального правопорушення за ст. 305 може бути будь-яка фізична осудна особа, якій на момент вчинення передбачених статтею дій виповнилось 16 років.

Вчинення контрабанди службовою особою з використанням свого службового становища підлягає кваліфікації за статтею 305, а при наявності необхідних ознак – за сукупністю зі ст. 364, а якщо предмети контрабанди були нею викрадені, то й за ст. 308 чи ст. 312 КК.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення передбачає наявність умисної форми вини у вигляді тільки прямого умислу. Особа не тільки усвідомлює те, що вчинювані дії є незаконним переміщенням предметів

кримінального правопорушення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю, а й бажає так діяти.

Кваліфіковані види контрабанди утворюють дії, передбачені частиною 1 ст. 305, вчинювані:

- 1) повторно, тобто двічі і більше разів;
- 2) за попередньою змовою групою осіб, тобто за участю двох і більше осіб, які є суб'єктами цього кримінального правопорушення і до початку вказаних злочинних дій домовились про спільне їх вчинення;
- 3) з особливо небезпечними наркотичними засобами чи психотропними речовинами, тобто такими, які включені у Список № 1 і Список № 2 Переліку;
- 4) з наркотичними засобами, психотропними речовинами, їх аналогами чи прекурсорами у великих розмірах, які визначаються, відповідно до примітки до ст. 305, Таблицями.

Особливо кваліфікований склад контрабанди утворюють дії по незаконному переміщенню через митний кордон предметів кримінального правопорушення, вчинені:

- 1) організованою групою, або злочинною організацією (ч.3 і 4 ст. 28 КК);
- 2) з наркотичними засобами, психотропними речовинами, їх аналогами чи прекурсорами в особливо великих розмірах (відповідно до Таблиць).

Стаття 306. Використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Стаття 306 є спеціальною нормою по відношенню до ст. 209 КК, але має специфічний предмет кримінального правопорушення – кошти, здобуті від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Нею встановлена кримінальна відповідальність за різновид злочинних дій, пов'язаних з відмиванням (легалізацією) грошових коштів та іншого майна, одержаних в результаті попередньої (предикатної) злочинної діяльності у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів.

Суспільна небезпечність кримінальних правопорушень, пов'язаних з легалізацією коштів, здобутих від незаконного обігу наркотиків полягає у неконтрольованому залученні у господарсько-фінансову сферу грошових коштів та іншого майна, в результаті чого порушується встановлений законодавством порядок взаємовідносин між суб'єктами господарської діяльності, підриваються принципи чесної конкуренції. Окрім того, створюється загроза нормальному функціонуванню фінансово-кредитної системи як елемента економічної безпеки держави. Такі дії можуть завдавати шкоду або утворювати загрозу інтересам правосуддя, власності. І завжди легалізація грошових коштів та майна, здобутих від злочинної діяльності у сфері обігу наркотичних засобів, сприяє її продовженню та поширенню, що опосередковано, а у разі використання таких коштів і майна для продовження незаконного обігу наркотичних засобів, прями загрожує безпеці здоров'я населення. Тому саме **безпека здоров'я населення виступає безпосереднім основним об'єктом кримінального правопорушення за ст. 306 КК.**

Додатковими об'єктами є встановлений порядок здійснення господарської діяльності, а також можуть виступати інтереси правосуддя, право власності, економічна безпека держави.

Предметом кримінальних правопорушень за ст. 306 можуть бути доходи у вигляді коштів і майна, наприклад, грошей, акцій, векселів та інших цінних паперів та матеріальних цінностей, одержаних в результаті вчинення дій, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, а також об'єкти, майно, що підлягає приватизації, обладнання для виробничих та інших потреб, наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги або прекурсори, на придбання яких спрямовані кошти від незаконного обігу наркотичних засобів.

Об'єктивна сторона кримінальних правопорушень, пов'язаних з використанням (відмиванням) коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, може полягати у будь-якій із трьох, передбачених диспозицією статті, дій з такими коштами:

- 1) розміщення у банках, на підприємствах, в установах, організаціях та їх підрозділах;
- 2) придбання за такі кошти об'єктів, майна, що підлягають приватизації, чи обладнання для виробничих чи інших потреб;
- 3) використання коштів і майна з метою продовження незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Злочин вважається закінченим з моменту вчинення будь-якої із зазначених дій. Якщо ж особа є учасником ще й інших незаконних дій з наркотичними засобами, їх, за наявністю необхідних ознак, необхідно кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень.

Суб'єктом кримінального правопорушення за ст. 306 може бути особа, яка досягла 16-річного віку.

Суб'єктивна сторона кримінальних правопорушень за ст. 306 характеризується умисною формою вини у вигляді прямого умислу. Особа усвідомлює, що використовує кошти здобуті від незаконного обігу наркотичних засобів і бажає так діяти. При цьому необов'язково чи знає він подробиці про вчинений попередній (предикатний) злочин.

При використанні доходів у вигляді коштів і майна, необхідним є встановлення спеціальної мети – продовження незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Кваліфікований склад утворюють ті самі дії, якщо вони вчинені:

- 1) повторно;
- 2) за попередньою змовою групою осіб;
- 3) у великих розмірах.

Великим розміром коштів, з якими вчинюються дії по їх легалізації, згідно примітки до статті 306, вважаються кошти, сума яких становить двісті і більше встановлених неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 307. Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Безпосереднім об'єктом кримінальних правопорушень за статтею 307 КК є встановлений законодавством порядок обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і їх аналогів, порушення якого утворює загрозу здоров'ю населення.

Предметом кримінальних правопорушень є наркотичні засоби, психотропні речовини, а також аналоги наркотичних засобів та психотропних речовин. Особливістю ознак предмету кримінального правопорушення за ст. 307 є те, що його кількісний показник, тобто розміри наркотичних засобів, на відміну від дій, передбачених статтею 309, не мають значення для визначення діяння як кримінального правопорушення, і відмежування його від адміністративного правопорушення.

Вирішення питання про те, чи є предмети наркотичними, психотропними або їх аналогами і, якщо так, то якими, є компетенцією спеціаліста. Тому по кримінальній справі обов'язково призначається хімічна експертиза.

Об'єктивна сторона кримінальних правопорушень за статтею 307 може проявлятися в одному або декількох із вказаних в диспозиції частини 1 формах незаконних (протиправних) дій, вчинюваних з метою збуту, з будь-яким або з декількома предметами кримінального правопорушення:

- 1) виробництво;
- 2) виготовлення;
- 3) придбання;
- 4) зберігання;
- 5) перевезення;
- 6) пересилання;

а також 7) збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Склад кримінального правопорушення формальний. Злочин є закінченим з моменту вчинення хоча б однієї із вказаних вище дій незалежно від наслідків.

Незаконне виробництво – це усі дії, пов'язані з серійним одержанням наркотичних засобів, психотропних речовин з хімічних речовин та (або) рослин, включаючи відокремлення частин рослин або наркотичних засобів, психотропних речовин від рослин, з яких їх одержують[2].

Виготовлення – усі дії, включаючи рафінування, підвищення в препараті концентрації наркотичних засобів, психотропних речовин, чи переробку наркотичних засобів і психотропних речовин, у результаті яких на основі наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів наркотичних засобів і психотропних речовин одержуються готові до використання та (або) вживання форми наркотичних засобів, психотропних речовин, або лікарські засоби, що їх містять, чи інші наркотичні засоби, психотропні речовини.

Незаконним **придбанням** наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів необхідно вважати їх купівлю, обмін на інші товари або речі, прийняття як плати за виконану роботу чи надані послуги, позики, подарунка або сплати боргу, привласнення знайденого. Під незаконним придбанням розуміється також збирання залишків наркотиковмісних рослин на пожнивних земельних площах після зняття з них охорони, на земельних ділянках громадян, а також збирання таких дикорослих рослин чи їх частин на пустирях. Не визнається

незаконним придбання наркотичних засобів або психотропних речовин за виданим на законних підставах рецептом лікаря, а також відповідно до ст. 5 Закону "Про заходи протидії незаконному обігу..." (під час оперативної закупівлі). В таких випадках у діях осіб, які придбали ці засоби й речовини, складу кримінального правопорушення немає.

Зберігання – це будь-які умисні дії, пов'язані з фактичним незаконним перебуванням наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів у володінні винного (він може тримати їх при собі, в будь-якому приміщенні, сховищі або в іншому місці). Відповідальність за незаконне зберігання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів настає незалежно від його тривалості.[3]

Перевезення – це переміщення вказаних предметів з використанням будь-якого транспортного засобу в межах України незалежно від відстані. Від перевезення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів потрібно відрізнити їх перенесення з одного місця в інше, при якому транспорт не використовується. Такі дії повинні розглядатись як зберігання цих засобів і речовин.

Пересилання - це незаконне переміщення їх у просторі шляхом відправлення поштою, багажем, посильним або іншим способом з одного місця в інше у межах України. При цьому злочин вважається закінченим з моменту оформлення і відправлення посилки, багажу, листа, бандеролі з цими засобами або речовинами незалежно від того, отримав їх адресат чи ні. Якщо злочин не був доведений до кінця з не залежних від волі винного причин (наприклад, у зв'язку із затриманням під час оформлення квитанції на відправлення посилки, бандеролі чи вантажного контейнера або при їх огляді в момент здачі для пересилання), дії останнього належить кваліфікувати як замах на вчинення цього кримінального правопорушення.

Збут – це будь-які оплатні чи безоплатні форми їх реалізації всупереч законам " Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори " та "Про заходи протидії незаконному обігу..." (продаж, дарування, обмін, сплата боргу, позика, введення володільцем цих засобів або речовин ін'єкцій іншій особі за її згодою тощо). Обопільне введення ін'єкцій наркотичного засобу, психотропної речовини чи їх аналогу особами, які їх придбали за спільні кошти, збуту не утворюють.

Суб'єкт кримінального правопорушення – загальний, а при залученні неповнолітнього або малолітнього (частини 2 і 3) та щодо малолітнього (частина 3) – лише повнолітня особа.

Суб'єктивна сторона кримінальних правопорушень за ст. 307 характеризується прямим умислом та наявністю мети збуту.

Кваліфікованими видами кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2, є вчинення дій, передбачених частиною 1:

- 1) повторно;
- 2) за попередньою змовою групою осіб;
- 3) особою, яка раніше вчинила один із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 308-310, 312, 314, 315, 317;

- 4) із залученням неповнолітнього;
 - 5) щодо наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів у великих розмірах;
 - 6) щодо особливо небезпечних наркотичних засобів або психотропних речовин;
а також
 - 7) збут наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів у місцях, що призначені для проведення навчальних, спортивних і культурних заходів та в інших місцях масового перебування громадян;
 - 8) збут чи передача цих засобів або речовин у місця позбавлення волі.
- Особливо кваліфікованими** видами вказаних кримінальних правопорушень є вчинення дій передбачених частинами 1 і 2:
- 1) організованою групою (у тому числі злочинною організацією);
 - 2) щодо наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів у особливо великих розмірах;
 - 3) із залученням малолітнього або щодо малолітнього.

Стаття 309. Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту.

Кримінальні правопорушення, передбачені цією статтею є найбільш поширеним видом злочином у сфері незаконного обігу наркотичних засобів.

Об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених статтею 309, є правовий режим обігу вказаних засобів і речовин, а також здоров'я населення.

Предметом є засоби і речовини, перелічені в диспозиції і тотожні предмету статті 307, але у розмірах, що є значними, великими і особливо великими. Дії, вчинювані з предметами у невеликих розмірах складу кримінального правопорушення статті 309 не утворюють.

У разі, коли дії вчинюються з різними наркотичними засобами, психотропними речовинами або їх аналогами, розміри кожного з яких є невеликими, їх загальний розмір і питання про наявність складу кримінального правопорушення визначаються шляхом встановлення суми долей кожного виду засобу або речовини відносно розмірів кожного з них згідно Таблиць. Наприклад: 7 грамів макової соломи висушеної становить 0,7 від 10 грамів, які, згідно Таблиці 1, визначаються межею невеликого розміру для даного виду наркотичного засобу і за дії з таким розміром передбачена адміністративна відповідальність за статтею 44 КАП;

А 4 грама маріхуани висушеної становлять 0,8 від 5 грамів – межі невеликого розмірі вказаного наркотичного засобу. Шляхом складання 0,7 та 0,8 отримуємо 1,5, що вказує на те, що загальна величини наркотичних засобів є більшою за цифру 1, тому дії особи, у якої вилучили разом 7 грамів макової соломи і 4 грама маріхуани мають ознаки об'єктивної сторони кримінального правопорушення, а не адміністративного порушення.

Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом та відсутністю винної особи умислу на збут вказаних предметів.

Суб'єкт – загальний, тобто фізична, осудна особа з 16-річного віку. А за частиною 3, у разі вчинення кримінального правопорушення із залученням неповнолітнього – тільки повнолітні.

Кваліфікований склад утворюють передбачені частиною 1 дії, якщо вони вчинені:

- 1) повторно;
- 2) особою, яка раніше вчинила хоча б один із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 307, 308, 310 або 317;
- 3) якщо предметом таких дій були наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги у великих розмірах; (частина 2 ст. 309).

Особливо кваліфікований склад кримінальних правопорушень за частиною 3 ст. 309 утворюють дії, передбачені частинами 1 і 2, якщо вони:

- 1) вчинені із залученням неповнолітнього;
- 2) якщо предметом таких дій були наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги в особливо великих розмірах.

Частина 4 ст. 309 закріплює умови звільнення від кримінальної відповідальності за дії, передбачені ч. 1: особа добровільно звернулася до лікувального закладу і розпочала лікування від наркоманії.

Добровільність звернення до лікувального закладу і початок лікування виключаються як підстави для звільнення від кримінальної відповідальності, якщо вони вчинені у зв'язку з викриттям особи у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 309.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ.

Таким чином, кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, являються за своїми суспільно небезпечними наслідками та у зв'язку з їх поширеністю, яка має тенденцію зростання, становлять надзвичайну небезпеку. Норми, що встановлюють за такі діяння кримінальну відповідальність досить суворі, але ще не є досконалими. Так потребують логічного вирішення питання узгодження деяких статей між собою у питаннях визначення повторності, видів та розмірів покарань, узгодження з нормами, по відношенню яких вони виступають спеціальними.

3. Кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним заволодінням наркотичними засобами, а також обладнанням для його виготовлення (статті 308, 312, 313, 318 і 319 КК)

Вказана група статей встановлює види діянь, **об'єктом** посягання яких є встановлений порядок обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, а також прекурсорів та обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, порушення якого утворює загрозу здоров'я населення.

Предметом вказаних кримінальних правопорушень є:

1. За статтею 308 КК:
 - 1.1. наркотичні засоби;

- 1.2. психотропні речовини;
- 1.3. аналоги наркотичних засобів та психотропних речовин;
- 2. За статтею 312 КК – прекурсори;
- 3. За статтею 313 КК – обладнання, призначене для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;
- 4. За статтею 318 КК:
 - 4.1. незаконно виготовлені;
 - 4.2. підроблені;
 - 4.3. незаконно отримані документи про право особи на отримання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів (ліцензія, рецепт, доручення, товарно-транспортна накладна тощо);
- 5. За статтею 319 КК – рецепт на право одержання лікарського препарату, що містить наркотичний засіб або психотропну речовину, виданий за відповідною формою та зразком уповноваженою на це особою, але без відповідних медичних показань або з порушенням встановлених правил.

Суб'єктивна сторона вказаних кримінальних правопорушень характеризується прямим умислом, а також, в деяких складах, наявністю спеціальної мети:

- 1. при розбої:
 - 1.1. за ч.3 ст.308 КК – викрадення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;
 - 1.2. за ч.3 ст.312 КК – викрадення прекурсорів;
 - 1.3. за ч.3 ст.313 КК – викрадення обладнання;
- 2. при викраденні, привласненні, вимаганні прекурсорів або заволодінні ними шляхом шахрайства (ст.312 КК) – їх подальший збут;
- 3. при збуті викрадених або здобутих іншим злочинним шляхом прекурсорів (ст.312 КК) – для виробництва або виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони за ст.319 КК є корисливий мотив або інший особистий інтерес винного.

Суб'єктами кримінальних правопорушень можуть бути:

За кримінальні правопорушення, вчинені шляхом крадіжки, грабежу, розбою та вимагательства, за ст.308 КК особа, яка досягла 14-річного віку, а вчинені в інший спосіб – 16-річного, у т.ч. шляхом зловживання службовим становищем – тільки службова особа (у т.ч. за ст.312 та ст.313 КК).

У ст.22 КК не передбачається кримінальна відповідальність з 14-річного віку за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст.312 і 313 КК, хоча це не є логічним, тому що у разі відсутності мети збуту прекурсорів, такі дії слід кваліфікувати за ст.185 КК з 14-річного віку винної особи, а при наявності такої мети у разі вчинення таких же дій особою у віці від 14 до 16 років, склад кримінального правопорушення відсутній.

Така ж ситуація і з викраденням обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Якщо особа, посягаючи на таке обладнання, усвідомлює, що воно призначено для таких цілей, то до 16-річного віку вона не є суб'єктом кримінального правопорушення за

ст.313 КК, а якщо ні, то дії слід кваліфікувати як замах на викрадення чужого майна. То чи є це логічним?

Вік, з якого може наступати кримінальна відповідальність за крадіжку, грабїж, розбій та вимагательство слід встановити єдиний – з 14-річного віку, незалежно від предмету посягання. Визначальним критерієм віку, з якого встановлюється кримінальна відповідальність повинен визнаватися саме спосіб, а не предмет злочинного посягання.

За ст.318 КК суб'єкт загальний.

За ст.319 – спеціальний, це особа, яка уповноважена в установленому законом порядку видавати рецепти (як правило, - це лікар), але які: 1) не мають права та виписку рецептів, на право одержання лікарських препаратів, що містять наркотичні засоби або психотропні речовини або яка 2) не здійснює лікування особи, якій видає рецепт, або 3) видає рецепт без необхідних для того у особи підстав, або 4) лікує хворого неофіційно (у приватному порядку).

Об'єктивну сторону кримінальних правопорушень, передбачених статтями 308, 312 і 313 КК, утворюють наступні дії: 1) викрадення; 2) привласнення; 3) вимагання; 4) заволодіння шляхом шахрайства (ч.1), а при вчинення кваліфікованих складів цих кримінальних правопорушень вчинення вказаних дій: 1) повторно; 2) за попередньою змовою групою осіб; 3) шляхом зловживання службової особи своїм службовим становищем; в ст.308 і 312 КК: 4) із застосуванням насильства, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого або з погрозою застосування такого насильства; 5) у великих розмірах; в ст.308 КК 6) особою, яка раніше вчинила будь-який із кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст.306, 307, 310, 311, 312, 314 або 317 КК; в ст.313 КК 7) особою, яка раніше вчинила будь-який із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 306, 312, 314, 315, 317, 318 КК. (Чому така вибірковість? Чому не з 306 по 318 КК?)

Особливо кваліфіковані склади утворюють дії, передбачені частинами 1 і 2 вчинені:

- 1) в особливо великих розмірах (статті 308 і 312 КК);
- 2) організованою групою (статті 308, 312, 313 КК);
- 3) шляхом розбою (статті 308, 312, 313 КК);
- 4) вимагання, поєднане з насильством, небезпечним для життя і здоров'я (статті 308, 312 і 313 КК);
- 5) з метою виготовлення особливо небезпечних наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст.313 КК).

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, норми Розділу 13, що встановлюють кримінальну відповідальність за незаконне заволодіння наркотичними засобами виступають спеціальними нормами по відношенню кримінальних правопорушень проти власності. Основною їх відмінністю повинен бути лише предмет кримінального правопорушення: наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги, обладнання для їх виготовлення, а також прекурсори. Проте вказані норми за своєю об'єктивною стороною є більш вузькими, а ніж кримінальні правопорушення проти

власності, що являється недоліком, який утрудняє належну кримінально-правову оцінку злочинних посягань на незаконне заволодіння вказаними предметами.

4. Кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним вживанням наркотичних і одурманюючих засобів та допінгу

Кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним вживанням наркотичних і одурманюючих засобів, а також допінгу (статті 314-317, 322-324 КК).

Вказану групу кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів складають кримінальні правопорушення, які завдають безпосередньої шкоди здоров'ю або спричиняють смерть людини (статті 314, 315, 322 та 323 КК), сприяють завданню шкоди здоров'ю населення (статті 317 і 322 КК), а також посягають на громадський порядок в частині забезпечення нормального фізичного і морального розвитку людини (ст.316 КК).

Наркотичні засоби, психотропні речовини та їх аналоги виступають як знаряддя вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст.314, 316 КК (тільки наркотичні засоби), допінг – ст.323 і одурманюючі засоби – ст.324 КК.

Стаття 314. Незаконне введення в організм наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ч.1 ст.314 КК, може полягати в умисному, незаконному, тобто із застосуванням фізичного або психічного примусу або шляхом обману, введення в організм іншої особи проти її волі будь-яким способом (ін'єкція, додавання в їжу, напої, лікарські препарати тощо) наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Склад кримінального правопорушення закінчений з моменту введення в організм іншої особи хоча б найменшої дози вказаних речовин чи засобів.

Кваліфікаційний склад утворюють ті самі дії, якщо вони

1) вчинені повторно або 2) вчинені особою, яка раніше вчинила будь-який із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 306-312 та 314-318 КК або 3) щодо двох чи більше осіб,

а також якщо вони спричинили такі наслідки:

4) призвели до наркотичної залежності потерпілого;

5) заподіяли середньої тяжкості чи тяжке тілесне ушкодження потерпілому.

Особливо кваліфікований склад утворюють дії, передбачені частинами 1 або 2 ст.314, вчинені:

1) щодо неповнолітнього;

2) щодо особи, яка перебуває у безпорадному стані;

3) щодо вагітної жінки

або якщо вони

4) були пов'язані з введенням в організм іншої особи особливо небезпечних наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;

5) якщо в наслідок таких дій настала смерть потерпілого, до настання якої винний відносився необережно.

Кваліфікований склад за ч.2, утворюють дія, передбачена ч.1 ст.315, якщо вона вчинена: 1) повторно; 2) щодо двох і більше осіб; 3) щодо неповнолітнього; 4)

а також особою, яка раніше вчинила будь-який (які) із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 307, 308, 310, 314, 317 КК України.

Стаття 316. Незаконне публічне вживання наркотичних засобів.

Об'єкт – громадський порядок в частині, що забезпечує нормальний фізичний і моральний розвиток людини.

Предметом кримінального правопорушення є тільки наркотичні засоби. Публічне вживання наркотичних речовин, а також аналогів наркотичних засобів і психотропних речовин складу цього кримінального правопорушення не утворюють! (А дивно чому?)

Об'єктивна сторона кримінальних правопорушень за ст.316 може виражатися у наступних 2-х формах:

- 1) публічному незаконному вживанні наркотичних засобів або
- 2) незаконному вживанню наркотичних засобів групою осіб (два і більше), якщо вони були вчинені:

- 1) у місцях, що призначені для проведення навчальних, спортивних і культурних заходів;

- 2) в інших місцях масового перебування громадян.

Публічне незаконне вживання наркотичних засобів – це свідоме, відкрите, тобто в присутності третіх осіб (можливо навіть однієї особи?!), які усвідомлюють зміст того, що відбувається, незаконне (без медичних на те показів) вживаннялюбим способом (ін'єкції, куріння тощо) наркотичних засобів, вживання однією або кількома особами.

Вчинення незаконного вживання групою осіб – це, коли двоє і більше суб'єктів кримінального правопорушення, об'єднаних умислом на спільне вживання наркотичних засобів, разом або послідовно у вказаних місцях вжили наркотичні засоби, незалежно від того чи публічно це вони зробили, чи приховано.

Суб'єкт – загальний.

Суб'єктивна сторона характеризується умислом як прямим, так і непрямым.

ВИСНОВКИ З ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним вживанням наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, одурманюючих засобів та допінгу є такими, що завдають безпосередньої шкоди здоров'ю населення, через що сприяють економічним втратам, поширенню залежних і хворих людей, вчиненню інших кримінальних правопорушень, як правило корисливих і, нерідко, насильницьких. Але об'єктивна сторона вказаних кримінальних правопорушень не охоплює всі можливі види її прояву, як це має місце в злочинах проти власності, що слід визнати суттєвим недоліком.

висновки З ТЕМИ:

Кримінальні правопорушення проти здоров'я населення за своєю конструкцією є бланкетними, тому для встановлення передбачуваних ними складів кримінального правопорушення необхідно звертатися до законодавчої та нормативної бази, що регулює обіг предметів цих кримінальних правопорушень, встановлюючи які саме положення якого закону порушує вчинене діяння і чи

містить воно достатньо об'єктивних підстав для притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка його вчинила.

В обвинуваченні особи у вчиненні вказаних кримінальних правопорушень необхідно вказувати не тільки вчинені нею діяння, а й норми законів та підзаконних актів, якими таке діяння заборонене.

Кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, являються за своїми суспільно небезпечними наслідками та у зв'язку з їх поширеністю, яка має тенденцію зростання, становлять надзвичайну небезпеку. Норми, що встановлюють за такі діяння кримінальну відповідальність досить суворі, але ще не є досконалими. Так потребують логічного вирішення питання узгодження деяких статей між собою у питаннях визначення повторності, видів та розмірів покарань, узгодження з нормами, по відношенню яких вони виступають спеціальними.

Норми Розділу 13, що встановлюють кримінальну відповідальність за незаконне заволодіння наркотичними засобами виступають спеціальними нормами по відношенню кримінальних правопорушень проти власності. Основною їх відмінністю повинен бути лише предмет кримінального правопорушення: наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги, обладнання для їх виготовлення, а також прекурсори. Проте вказані норми за своєю об'єктивною стороною є більш вузькими, а ніж кримінальні правопорушення проти власності, що являється недоліком, який утрудняє належну кримінально-правову оцінку злочинних посягань на незаконне заволодіння вказаними предметами.

Кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним вживанням наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, одурманюючих засобів та допінгу є такими, що завдають безпосередньої шкоди здоров'ю населення, через що сприяють економічним втратам, поширенню залежних і хворих людей, вчиненню інших кримінальних правопорушень, як правило корисливих і, нерідко, насильницьких. Але об'єктивна сторона вказаних кримінальних правопорушень не охоплює всі можливі види її прояву, як це має місце в злочинах проти власності, що слід визнати суттєвим недоліком.

Розглянуті у останньому питанні лекції кримінальні правопорушення хоча і віднесені до інших кримінальних правопорушень проти здоров'я населення і за своєю поширеністю значно поступаються злочинам, розглянутим у попередніх питаннях, їх суспільна небезпечність, у разі вчинення та настання можливих їх суспільно небезпечних наслідків, є найнебезпечнішою, бо загрожує масовими епідеміями, отруєнням та враженням радіоактивним випромінюванням невизначено широкого кола осіб. Епідемії САС (курячого грипу) у світі є тому підтвердженням. Тому наявність таких кримінальних правопорушень у КК має величезне значення як профілактичних заходів.

ТЕМА № 34 КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ, НЕДОТОРКАНОСТІ ДЕРЖАВНИХ КОРДОНІВ, ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИЗОВУ ТА МОБІЛІЗАЦІЇ

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Поняття і види кримінальних правопорушень в сфері державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації.

2. Кримінальні правопорушення проти порядку забезпечення охорони державної таємниці

3. Кримінальні правопорушення проти порядку перетинання державного кордону.

4. Кримінальні правопорушення проти порядку проведення призову та мобілізації.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. Ст.141. (Розділи 1, 2). З наступними змінами і доповненнями.

2. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2001. №25. Ст.31. З наступними змінами і доповненнями.

3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. і допов. К.: ВД «Дакор», 2018. 1360 с.

4. Шаблистий В.В., Александрова А.Ю. Кримінальна відповідальність за ухилення від призову за мобілізацією: монографія. Дніпро: Видавець Біла К.О., 2019. 136 с.

5. Каторкін Р.А. Кримінальна відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу : монографія / Р.А. Каторкін ; ред. В.В. Шаблистий. – Дніпро : Видавець Біла К. О., 2022. – 268 с.

6. Шаблистий В. В. Кримінальна відповідальність за ухилення від призову за мобілізацією: монографія / В. В. Шаблистий, А. Ю. Александрова ; за заг. ред. В. В. Шаблистого. – Дніпро: Видавець Біла К. О., 2019. – 136 с.

7. Янко В. М. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ суверенітету українського народу: монографія. Сєверодонецьк: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2019. 235 с.;

8. 15. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник /В.Я. Тацій,В.І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 6-те вид., перероб. і допов. – Харків : Право, 2020. – 768 с.

9. 16. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. і допов. К.: ВД «Дакор», 2019. 1384 с.

10. Закон України “Про альтернативну (невійськову) службу”

11. Закон України “Про біженців”

12. Закон України “Про державний кордон України” від 4.11.1991 р.

13. Закон України “Про державну таємницю”

14. Закон України “Про загальний військовий обов’язок і військову службу”

15. Закон України “Про зовнішньоекономічну діяльність” від 16.04.1991 р.

16. Закон України “Про імміграцію” від 7.06.2001 р.

17. Закон України “Про інформацію” від 2.10.1992 р.

18. Закон України “Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію
19. Закон України “Про оборону України”.
20. Закон України “Про порядок виїзду з України і в’їзду в Україну громадян України” від 21.01.1994 р.
21. Закон України “Про правовий статус іноземців” від 4.02.1994 р.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

ознайоми^{ти} курсан^{тів} (слухачів) з основними поня^{ттями} ^{теми}, поглиблення ^{та} розширення знань курсан^{тів} ^{стосовно} кваліфікації окремих кримінальних правопорушень в сфері державної ^{таємниці}, недот^{орканності} державних кордонів, забезпечення призову ^{та} мобілізації, навест^и різні ^{точки зору} щодо спірних проблем ^{теми} ^{та} визначит^и перспек^{тиви} подальшого вдосконалення кримінального законодав^{ства}.

1. Поняття і види кримінальних правопорушень в сфері державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації

Розділ XV складається з посягань в сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації, які є їх родовими об’єктами.

Отже, потрібно виділяти три родових об’єкта. Кожних з яких має своє самостійне значення і потребує окремого дослідження.

Потрібно зазначити, що кримінальні правопорушення, розміщені в даному розділі до 1 вересня 2001 р. знаходились в розділі 2 глави I КК “Інші кримінальні правопорушення проти держави”. Їх об’єднання в даному розділі викликає певні сумніви. Це пояснюється різним родовим об’єктом. Хоча при ретельному аналізі умовно їх можна віднести до одного розділу за таким родовим об’єктом як внутрішня та зовнішня безпека України. Умовність такого висновку очевидна, тому що в такому разі ці посягання повинні були знаходитись в першому розділі Особливої частини “Кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України”.

Під кримінальне правопорушення в сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації слід розуміти сукупність суспільно небезпечних, протиправних винних діянь, що заподіють або створюють загрозу заподіяння шкоди безпеці держави в сфері охорони державної таємниці, порядку перетинання державного кордону, та порядку комплектування ЗС та інших військових формувань.

У той же час, особливості того або іншого видового об’єкту дозволяють провести певну класифікацію кримінальних правопорушень в сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації. За цією ознакою можна виділити три самостійні групи:

1. 1. Кримінальні правопорушення проти порядку забезпечення охорони державної таємниці: розголошення державної таємниці (ст.328); втрата

документів, що містять державну таємницю (ст.329); передача або збирання відомостей, що становлять конфіденційну інформацію, яка є власністю держави (ст.330).

2. 2. Кримінальні правопорушення проти порядку перетинання державного кордону: незаконне перетинання державного кордону (ст.331); незаконне переправлення осіб через державний кордон (ст.332); незаконне вивезення за межі України сировини, матеріалів, обладнання, технологій для створення зброї, а також військової та спеціальної техніки (ст.333); порушення правил міжнародних польотів (ст.334).

3. 3. Кримінальні правопорушення проти порядку проведення призову та мобілізації: ухилення від призову на строкову військову службу (ст.335); ухилення від призову за мобілізацією (ст.336); ухилення від військового обліку чи спеціальних зборів (ст.337).

Як вже згадувалось можна виділити три видових об'єкта.

Об'єктом кримінальних правопорушень проти порядку забезпечення охорони державної таємниці є режим державної таємниці, тобто встановлений згідно з вимогами відповідних актів законодавства єдиний порядок забезпечення охорони державної таємниці, що забезпечує безпеку держави.

Об'єкт кримінальних правопорушень проти порядку перетинання державного кордону — порядок перетинання державного кордону України, що забезпечує державну безпеку.

Об'єкт кримінальних правопорушень проти порядку проведення призову та мобілізації — порядок комплектування ЗС та інших військових формувань.

Об'єктивна сторона кримінальних правопорушень в сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації.

В основному всі кримінальні правопорушення передбачені цим розділом вчиняються шляхом дії – незаконне перетинання державного кордону, розголошення державної таємниці. Але в той же час, деякі з них можуть вчинятися шляхом бездіяльності - ухилення від призову, розголошення державної таємниці (якщо, скажімо, недбале зберігання відповідних документів, виробів чи інших матеріалів створило умови для ознайомлення з ними сторонніх осіб).

Більшість складів кримінальних правопорушень мають формальний склад. Окремі мають матеріальний склад, але це стосується їх кваліфікованих видів (ч.2 ст.330 - передача або збирання відомостей, що становлять конфіденційну інформацію, яка є власністю держави).

Суб'єктивна сторона. У статтях КК, що передбачають відповідальність за аналізовані кримінальні правопорушення, відсутні прямі вказівки щодо форми вини. Зазначені кримінальні правопорушення в цілому мають умисну форму вини. Але в цьому розділі є кримінальні правопорушення, які можуть мати крім умисної форми вини ще й необережність – це розголошення державної таємниці (ст.328); порушення правил міжнародних польотів (ст.334).

Суб'єкт розглянутих кримінальних правопорушень, як правило, характеризується ознаками, загальними для суб'єкту будь-якого кримінального правопорушення тобто віком (16 років) і осудністю. У той же час конструкція

складів деяких кримінальних правопорушень свідчить, що їх суб'єктом може бути особа, яка мала відповідний допуск до секретних документів - розголошення державної таємниці, або наприклад військовозобов'язаний (тобто з 18 років)- ухилення від військового обліку чи спеціальних зборів (ст.337).

2. Кримінальні правопорушення проти порядку забезпечення охорони державної таємниці

Стаття 328. Розголошення державної таємниці

1. Розголошення відомостей, що становлять державну таємницю, особою, якій ці відомості були довірені або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків, за відсутності ознак державної зради або шпигунства, -

карається позбавленням волі на строк від двох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

2. Те саме діяння, якщо воно спричинило тяжкі наслідки,—

карається позбавленням волі отроком від п'яти до восьми років.

1. Об'єктом кримінального правопорушення є режим державної таємниці, тобто встановлений згідно з вимогами відповідних актів законодавства єдиний порядок забезпечення охорони державної таємниці, що забезпечує безпеку держави.

2. Предмет кримінального правопорушення — певним чином матеріалізовані відомості, що становлять державну таємницю.

У разі розголошення учасниками кримінального судочинства, попередженими про заборону такого розголошення, даних досудового слідства чи дізнання, які містять відомості, що становлять державну таємницю, відповідальність має наставати за ст. 387. Розголошення таких, що становлять державну таємницю, відомостей про заходи безпеки щодо осіб, взятих під захист, вчинене службовою особою, якою прийнято рішення про ці заходи, або особою, яка їх здійснює, або службовою особою, якій ці рішення стали відомі у зв'язку зі службовим становищем, кваліфікується за ст. 381.

В основному за предметом розглядуваний кримінальне правопорушення відрізняється від кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 132 (розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження невиліковної інфекційної хвороби), 145 (незаконне розголошення лікарської таємниці), 168 (розголошення таємниці усиновлення), 232 (розголошення комерційної таємниці).

У зв'язку з тим, що відповідно до законодавства України не можуть вважатися державною таємницею деякі види інформації (інформація про стан правопорядку, про незаконні дії органів державної влади та їх посадових осіб тощо), розголошення в засобах масової інформації, скажімо, фактів незаконного експорту озброєння, військової техніки, окремих стратегічних видів сировини і продукції є суспільне корисною (чи суспільне нейтральною) діяльністю і не може тягнути кримінальної відповідальності.

3. З об'єктивної сторони кримінальне правопорушення передбачає розголошення певних відомостей, яке полягає у діях (усна чи письмова розповідь стороннім особам, по радіо тощо про зміст таємних документів,

про таємні вироби чи інші матеріали, аналогічні публікації у відкритій пресі, демонстрування таємних документів, виробів чи інших матеріалів на зібранні або по телебаченню та інше віддання гласності, обнародування певних відомостей), а в окремих випадках і в бездіяльності.

Диспозиція ст. 328 є бланкетною: для вирішення питань про те, чи становлять державну таємницю ті чи інші відомості, чи є особа такою, якій ці відомості були довірені або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків тощо, необхідно звертатися до інших нормативно-правових актів.

Кримінальне правопорушення є закінченим з моменту, коли хоча б одна стороння особа була ознайомлена зі змістом документа, виробу чи іншого матеріалу, що становлять державну таємницю.

У зв'язку з тим, що існують різні ступені секретності і відповідні форми допуску до інформації ("особливої важливості", "цілком таємної" і "таємної"), розповідь про інформацію більш високого ступеня секретності особі, яка, хоча й має допуск, але не допущена до інформації такого ступеня, також має розцінюватися як розголошення державної таємниці. При цьому наявність допуску в адресата розголошення, державної таємниці може бути врахована як обставина, що пом'якшує відповідальність.

Викрадення на підприємствах, в установах чи організаціях офіційних документів, які містять відомості, що становлять державну таємницю, з наступним їх розголошенням кваліфікується за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 328 і 357.

4. Суб'єктом кримінального правопорушення є особа, якій відомості, що становлять державну таємницю, були довірені або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків. Такою визнається особа, що має відповідний допуск (першої, другої або третьої форм) до державної таємниці, наданий відповідно до законодавства України. Для кваліфікації кримінального правопорушення не має значення, були такі відомості довірені вказаній особі (надані за реєстром, іншим обліковим документом) чи стали відомі за інших обставин (за специфікою служби певні відомості, що становлять державну таємницю, можуть стати відомі такій особі і випадково).

Якщо зазначені відомості випадково стали відомі іншій особі (прибиральниця знайшла втрачений таємний документ, охоронець несподівано підслухав розмову тощо), вона не може нести відповідальність за їх розголошення.

Розголошення державної таємниці в сфері оборони (відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю), вчинене військовослужбовцем або військовозобов'язаним під час проходження останнім зборів, кваліфікується за ч. 1 ст. 422. За ст. 328 вказані особи несуть відповідальність лише у випадку розголошення ними інформації у сфері економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки й охорони правопорядку, яка становить державну таємницю. Робітники і службовці ЗС та інших військових формувань України за розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, несуть відповідальність за ст. 328.

Іноземець або особа без громадянства можуть бути суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 328, у випадку, коли відповідний доступ до

державної таємниці їм було надано як виняток на підставі міжнародного договору України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або письмового розпорядження Президента України відповідно до законодавства України.

Допуск до державної таємниці надається тільки осудним особам віком, як правило, від 18 років (як виняток такий допуск можуть отримати й особи у віці від 16 до 18 років — скажімо, студенти деяких вищих навчальних закладів). Якщо особа, яка не досягла 18-річного віку, фактично отримала відповідний допуск і розголосила відомості, що становлять державну таємницю, вона, відповідно до ст. 21, є суб'єктом цього кримінального правопорушення. Недосягнення нею 18-річного віку саме по собі не виключає особу із сфери суспільних відносин, пов'язаних з охороною державної таємниці, і не припиняє ці відносини. Якщо відомості, що становлять державну таємницю, були розголошені психічно хворою особою, питання про притягнення її до кримінальної відповідальності вирішується на підставі даних про осудність чи неосудність особи, незалежно від того, чи правомірно їй було надано відповідний допуск. Останнє ж може бути враховане судом лише при вирішенні питання про призначення покарання, звільнення від кримінальної відповідальності чи від покарання.

5. 3 суб'єктивної сторони кримінальне правопорушення може бути вчинений як умисно (прямий і непрямий умисел), так і з необережності (кримінальне правопорушенняна самовпевненість і кримінальне правопорушенняна недбалість).

Непрямий умисел є характерним для випадків, коли фактичні наслідки як сприйняття сторонніми особами відомостей, що становлять державну таємницю, особа, якій такі відомості були довірені або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків, передбачає не як бажаний, а як можливий результат, і ставиться до цього байдуже (наприклад, не прибравши зі столу в сейф секретні папери, виходить на певний час із кабінету і залишає там наодинці сторонню особу). Для прямого ж умислу характерним є бажання ознайомити сторонніх осіб із вказаними відомостями (із похвальби, із корисливих мотивів, з метою помсти начальнику тощо).

Ставлення винного до тяжких наслідків може характеризуватися, як умислом (наприклад, якщо особа, якій були довірені відомості, що становлять державну таємницю, розголосила їх по телебаченню за мотивом неправильно зрозумілих нею суспільних інтересів), так і необережністю (у більшості випадків).

З необережності цей кримінальне правопорушення може бути вчинений, наприклад, коли відповідні відомості повідомляються особою надто голосно без врахування того, що їх можуть почути сторонні особи (кримінальне правопорушенняна самовпевненість), або в присутності інших осіб, яких вона помилково вважає такими, що мають допуск до цих відомостей (кримінальне правопорушенняна недбалість).

Розголошення державної таємниці кваліфікується за ст. 328 тільки за відсутності ознак державної зради або шпигунства. Відмежування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 328 і ст. ст. 111 і 114, здійснюється в першу чергу за змістом умислу винного: державна зрада або шпигунство передбачають, що

суб'єкт кримінального правопорушення бажає передати відомості, що становлять державну таємницю, іноземній державі, іноземній організації або їх представникам, а при розголошенні державної таємниці суб'єкт кримінального правопорушення, який діє навіть і з прямим умислом, бажає передати зазначені відомості сторонній особі, яка не є одним із вказаних адресатів. Крім того, кримінальне правопорушення, передбачений ст. 328, відрізняється від державної зради і шпигунства змістом безпосереднього об'єкта та об'єктивної сторони і спеціальним суб'єктом.

Недодержання встановленого законодавством порядку передачі державної таємниці іншій державі чи міжнародній організації, порушення встановленого законодавством порядку надання допуску та доступу до державної таємниці, недодержання вимог законодавства щодо забезпечення охорони державної таємниці під час здійснення міжнародного співробітництва, прийому іноземних делегацій, груп, окремих іноземців та осіб без громадянства, за відсутністю ознак шпигунства тягне адміністративну відповідальність, передбачену ст. 212-2 КАП.

6. Кваліфікованим видом розглядуваного кримінального правопорушення є розголошення державної таємниці, якщо воно спричинило тяжкі наслідки. Чи є ті або інші наслідки тяжкими — питання факту, яке має вирішуватися залежно від сукупності обставин, що характеризують ступінь секретності інформації, її якість і кількість, до кого вона потрапила, чи була фактично використана на шкоду інтересам України, правам та законним інтересам громадян тощо.

До тяжких наслідків можна віднести випадки, коли внаслідок розголошення відомостей, що становлять державну таємницю, відповідні державні органи вимушені були істотно змінювати зміст стратегічних, оперативних, мобілізаційних та інших важливих планів, організацію охорони певних об'єктів, систему зв'язку, напрями науково-дослідних чи конструкторських робіт, що було пов'язано із заподіянням державі значної матеріальної шкоди. Тяжкими наслідками розголошення відповідних відомостей про осіб, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, їхніх близьких родичів, осіб, які на конфіденційній основі залучаються, плануються до залучення чи залучалися раніше до співпраці з метою виконання завдань оперативно-розшукової чи розвідувальної діяльності (ці відомості відповідно до законодавства є такими, що становлять державну таємницю), мають визнаватися посягання на їх життя, здоров'я чи свободу або створення серйозної небезпеки для їхнього житті чи здоров'я.

Стаття 329. Втрата документів, що містять державну таємницю

1. Втрата документів або інших матеріальних носіїв секретної інформації, що містять державну таємницю, а також предметів, відомості про які становлять державну таємницю, особою, якій вони були довірені, якщо втрата стала результатом порушення встановленого законом порядку поводження із зазначеними документами та іншими матеріальними носіями секретної інформації або предметами,—

карається позбавленням волі на строк до трьох років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

2. Те саме діяння, якщо воно спричинило тяжкі наслідки,— карається позбавленням волі строком від двох до п'яти років.

1. Об'єкт цього кримінального правопорушення аналогічний об'єктові кримінального правопорушення, передбаченого ст. 328.

2. Предметом кримінального правопорушення є: 1) документи, що містять державну таємницю; 2) інші матеріальні носії секретної інформації, що містять державну таємницю; 3) предмети, відомості про які становлять державну таємницю.

Документ — це передбачена законом матеріальна форма одержання, зберігання, використання і поширення інформації шляхом фіксації її на папері, магнітній, кіно-, відео-, фотоплівці або на іншому носіїві. Це можуть бути книги, брошури, рукописи (наприклад, дисертації та автореферати дисертацій, дипломні роботи), окремі листи паперу (скажімо, видані для нотаток під час проведення нарад чи іспитів), карти, схеми, плани, фотонегативи та фото-знімки, кіно- та відеострічки, магнітні диски тощо.

До інших матеріальних носіїв секретної інформації можуть бути віднесені не передбачені законом форми зберігання таємної інформації (незареєстровані у встановленому порядку блокноти, "чернетки" тощо, в яких зроблено виписки із відповідних документів).

Предмети, відомості про які становлять державну таємницю, — це комплекси, системи, засоби, окремі агрегати, блоки, вузли, прилади, матеріали, хімічні продукти, апаратура, устаткування, «анкети, зразки та інші матеріальні носії інформації, що становить державну таємницю, які не є документами (зразки зброї, військової та спеціальної техніки, обладнання, палива, сировини тощо).

3. З об'єктивної сторони цей кримінальний правопорушення сформульований як кримінальне правопорушення з матеріальним складом і полягає у двох взаємопов'язаних фактах, перший із яких є причиною, а другий — наслідком; 1) порушення особою, якій було довірено матеріальні носії секретної інформації, що містить державну таємницю, або предмети, відомості про які становлять державну таємницю, встановленого законом порядку поводження із ними; 2) втрата зазначених матеріальних носіїв інформації або предметів. Між цими фактами обов'язково має бути безпосередній причинний зв'язок.

Порушення порядку поводження із вказаними матеріальними носіями інформації або предметами містить склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 329, лише у випадку, якщо воно стосувалось порядку, встановленого законом, а не будь-яким іншим нормативно-правовим актом, і може полягати в недотриманні: а) режиму секретності й роботі з відповідними документами чи предметами: неправильна організація обліку таємних предметів (скажімо, передавання іншим працівникам без оформлення у відповідних облікових документах), відсутність належної охорони приміщень, де зосереджені таємні документи, недотримання належних умов транспортування таких документів (предметів) (наприклад, пересилання звичайними засобами поштового зв'язку замість фельд'єгерського чи інших спеціальних засобів зв'язку), робота з таємними документами в умовах, що не гарантують їх збереження (скажімо, у місцях, які обмежують вільний доступ до них

сторонніх осіб); б) правил таємного діловодства: передавання таємних документів на доповідь, ознайомлення чи виконання без належного оформлення, несанкціоноване виготовлення копій таємних документів і т. ін.

Ключовим поняттям в цьому складі кримінального правопорушення є поняття "**втрата**". Втрата передбачає вихід хоча б одного носія інформації, що містить державну таємницю, або предмета, відомості про який становлять таку таємницю, поза волею особи, якій вони були довірені, із її правомірного володіння — назавжди або на певний час. Кримінальне правопорушення слід вважати закінченим з моменту втрати носія інформації (предмета), незалежно від того, чи ознайомились з ним сторонні особи. Проте, якщо в результаті втрати такого носія інформації (предмета) з ним реально не мали можливості ознайомитися сторонні особи (наприклад, якщо втрата предмета була поєднана з його негайним знищенням), склад цього кримінального правопорушення відсутній, адже шкода об'єкту у такому випадку не заподіюється.

У випадках, коли в результаті втрати вказаного носія інформації (предмета) на території режимного об'єкта з ним ознайомились тільки особи, які мали відповідний допуск, це діяння може розглядатися з урахуванням правил ч. 2 ст. 11 як таке, що через малозначність не становить суспільної небезпеки.

Якщо порушення порядку поводження з зазначеними носіями інформації (предметами) не потягло їх втрати, або якщо їх втрата не була результатом порушення вказаного порядку (наприклад, документ викрадено у працівника фельд'єгерського зв'язку під час грабежу чи розбійного нападу), кримінальна відповідальність за ст. 329 виключається. *

За відсутності ознак шпигунства передавання сторонній особі вказаного документа (матеріалу, предмета) для ознайомлення з ним кваліфікується за ст. 328 як розголошення державної таємниці.

4. Суб'єктом кримінального правопорушення є особа, яка мала відповідний допуск до документів або інших матеріальних носіїв секретної інформації, що містять державну таємницю, а також до предметів, відомості про які становлять державну таємницю.

Військовослужбовці та військовозобов'язані під час проходження ними зборів за втрату документів, матеріалів, що містять державну таємницю у сфері оборони, або предметів, відомості про які становлять державну таємницю у будь-якій сфері, несуть відповідальність за ч. 2 ст. 422, а за втрату документів і матеріалів, що містять державну таємницю в інших сферах, — за ст. 329.

5. Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення передбачає тільки необережну вину — кримінальне правопорушення самовпевненість або кримінальне правопорушення недбалість. При цьому ставлення до порушення правил поводження з вказаними документами (предметами) може бути й умисним.

Умисне знищення чи приховування документів, що містять державну таємницю, вчинене з метою помсти особі, якій вони були довірені, має кваліфікуватися за ст. 357.

Для кваліфікації цього кримінального правопорушення має істотне значення, чи сталася втрата вказаних матеріальних носіїв секретної інформації (предметів) внаслідок дій або бездіяльності особи, яка здійснювала володіння ними, чи

внаслідок умисних дій інших осіб (скажімо, крадіжки документа підлеглим) або їхньої необережності (необережного викидання прибиральницею документа до сміття тощо). Оскільки кримінальна відповідальність базується на принципі суб'єктивного ставлення у вину, відсутність вини особи виключає притягнення її до кримінальної відповідальності. При цьому вина, як і в інших складах кримінальних правопорушень, розглядається окремо стосовно дій і стосовно наслідків. Так, якщо особа не прибрала таємний документ у сейф у час, коли вона не працює з ним, вона умисно або з необережності порушила порядок поводження з цим документом. Вини ж особи у тому, що документ вкрадено або знищено третьою особою, немає. Адже діяння інших осіб, якщо суб'єкт не перебуває з ними у змові, взагалі знаходяться за межами його психічного ставлення. Наявність вини тільки стосовно порушення зазначеного порядку може потягнути лише дисциплінарну відповідальність особи.

Від розголошення державної таємниці кримінальне правопорушення, передбачений ст. 329, відрізняється переважно змістом суб'єктивної та об'єктивної сторони. Крім того, на відміну від розголошення державної таємниці, відповідальність за втрату матеріальних носіїв інформації, що містять державну таємницю, або предметів, відомості про які становлять державну таємницю, несуть тільки особи, яким ці документи (предмети) було довірено.

У багатьох випадках, коли відповідний носій (предмет) втрачено, буває неможливим встановити, де саме і за яких обставин він вийшов із володіння особи, котрій був довірений. Якщо всебічно й об'єктивно перевірено різні версії (документ викрадено колегою, який працює в цьому ж кабінеті, документ знищено замість іншого, документ знищено, але його забули зняти з обліку тощо), але жодна ї них не знайшла підтвердження, особа, якій документ було довірено, відповідно до ст. 62 Конституції України не може нести відповідальність за ст. 329. У такому випадку може йтися лише про дисциплінарну відповідальність.

Як службова недбалість за ст. ст. 367 (425) втрата матеріального носія інформації, що містить державну таємницю, або предмета, відомості про який становлять таку таємницю (що є істотною шкодою), може бути кваліфікована, якщо така втрата допущена службовою особою внаслідок невиконання або неналежного виконання нею службових обов'язків через несумлінне ставлення до них.

6. Кваліфікованим видом розглядуваного кримінального правопорушення є втрата матеріального носія інформації, що містить державну таємницю, або предмета, відомості про який становлять таку таємницю, яка спричинила тяжкі наслідки.

Кримінальне правопорушення, передбачений ст. 330, відрізняється від комерційного шпигунства (ст. 231) за предметом (поняття комерційної таємниці визначено в законодавстві досить чітко), об'єктивною стороною (комерційне шпигунство передбачає поняття "використання відомостей", яке є більш широким, ніж поняття "передача відомостей", а також настання великої матеріальної шкоди; крім того, адресатом отримання відомостей у кримінальне правопорушення, передбаченому ст. 231, може бути будь-яка зацікавлена юридична чи фізична

особа, а не тільки іноземні організації чи їхні представники) і за суб'єктом (у ст. 231 він загальний).

6. Кваліфікуючими ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ст. 330, є вчинення його: 1) з корисливих мотивів; 2) повторно; 3) за попередньою змовою групою осіб, а так само, 4) спричинення в результаті його вчинення тяжких наслідків для інтересів держави.

3. Кримінальні правопорушення проти порядку перетинання державного кордону

Стаття 331. Незаконне перетинання державного кордону

1. Перетинання державного кордону України будь-яким способом поза пунктами пропуску через державний кордон України або в пунктах пропуску через державний кордон України, але без відповідних документів чи дозволу, -

карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років.

2. Ті самі дії, вчинені особою, яка раніше була засуджена за такий самий кримінальне правопорушення, —

караються арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, що поєднані із застосуванням зброї, —

караються позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.

4. Чинність цієї статті не поширюється на випадки прибуття в Україну іноземців чи осіб без громадянства без відповідних документів чи дозволу для використання права притулку відповідно до Конституції України, а також з метою набуття статусу біженця, і на випадки прибуття в Україну без встановленого документа її громадян, які стали жертвами кримінальних правопорушень, пов'язаних з торгівлею людьми.

1. Об'єкт кримінального правопорушення — порядок перетинання державного кордону України, що забезпечує державну безпеку.

2. З об'єктивної сторони кримінальне правопорушення полягає у діях, які виражаються в залишенні особою території України і переміщенні на територію іншої країни або у залишенні території іншої країни і переміщенні на територію України, і може проявлятися у трьох формах: 1) перетинання державного кордону України будь-яким способом поза пунктами пропуску через державний кордон України; 2) перетинання державного кордону України в пунктах пропуску через державний кордон України, але без відповідних документів; 3) перетинання державного кордону України в пунктах пропуску через державний кордон України, але без дозволу.

Державний кордон є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цього складу кримінального правопорушення, яка характеризує місце його вчинення. Правове значення для кваліфікації діяння за ст. 331 має лише такий державний кордон України, щодо якого проведено делімітацію та демаркацію. Доки вони не проведені (на сьогодні це характерно для ділянок державного кордону з Білоруссю, Росією,

Молдовою), особи, які незаконно перетнули державний кордон, не можуть притягатися до кримінальної відповідальності.

Пункти пропуску через державний кордон України — це територія або частина території прикордонної залізничної, автомобільної станції, морського, річкового порту, аеропорту (аеродрому) з комплексом будівель, споруд та інженерно-технічних засобів, де здійснюються визначені законодавством види контролю з метою пропуску через державний кордон осіб, транспортних засобів, вантажів та іншого майна. За видами транспортного сполучення вони можуть бути залізничними, автомобільними, морськими, річковими, поромними, повітряними, пішохідними; за категоріями поїздок — міжнародними (для пропуску через кордон громадян і транспортних засобів усіх держав), міждержавними (для пропуску через кордон громадян і транспортних засобів України і суміжної держави), місцевими (для спрощеного пропуску через кордон громадян України і суміжної держави, які проживають у прикордонних областях районах), а також транспортних засобів, що їм належать); за характером транспортних перевезень - пасажирськими, вантажників, вантажно-пасажирськими; за режимом функціонування - постійними і тимчасовими, цілодобовими і такими, що працюють визначений на підставі двосторонніх договорів час. У пункті пропуску визначаються місця для безпосереднього перетинання ; державного кордону, а також зони прикордонного, митного та ті видів контролю.

Таким чином, перетинання державного кордону поза пунктом пропуску через державний кордон може означати, що особа перетнула державний кордон: а) поза місцем розташування пункту і пуску; б) поза місцем, визначеним у пункті пропуску для безпосереднього перетинання державного кордону; в) хоча і в зазначеному місці, але в час, коли пункт пропуску не функціонував.

Проникнення особи на іноземне судно, що знаходиться у територіальних водах України чи в українському порту, з метою виїзду за кордон морським (річковим) шляхом має кваліфікуватися як замах на незаконне перетинання державного кордону України: Проте незаконне переміщення особи у відкритому морі з українського на іноземне судно не може розглядатися як незаконне перетинання державного кордону України.

Склад цього кримінального правопорушення буде і в тому випадку, коли особа перешла державний кордон України поза пунктами пропуску, маючи і цьому відповідні дійсні документи. Адже за таких обставин порядок перетинання державного кордону України, який є об'єктом цього кримінального правопорушення, порушується. Проте в окремих випадках це може розглядатися як діяння, що через малозначність не становить суспільної небезпеки (ч. 2 ст. 11).

Під **відповідними** документами в ст. 331 розуміються:

1) для громадян України: паспорт громадянина України для від'їзду за кордон і проїзний документ дитини; свідоцтво про належність до громадянства України; тимчасове посвідчення громадянина України; дипломатичний паспорт; службовий паспорт; посвідчення особи на повернення в Україну; посвідчення особи моряка; посвідчення члена екіпажу; вкладка до паспорта громадянина України надає право перетинати в спрощеному порядку державний кордон України з суміжними державами; внутрішній паспорт громадян України, військовий квиток

або свідоцтво про народження дитини тощо (для безвізових поїздок до Російської Федерації та інших країн СНД). Останні три види документів можуть використовуватися і для виїзду за кордон та в'їзду в Україну замість інших перераховані них документів тільки у передбачених міжнародними договорами—України випадках;

2) для іноземців та осіб без громадянства, які не проживають в Україні постійно:

а) паспортний документ — документ, що підтверджує громадянство іноземця, посвідчує особу іноземця або особу) без громадянства і виданий уповноваженими органами іноземної держави або статутними організаціями ООН, який дає право виїзду за кордон і визнаний Україною, у т.ч. дипломатичний чи службовий паспорт, книжка чиновника ООН, посвідчення особи моряка, посвідчення члена екіпажа, та візовий документ — відповідна віза чи візова етикетка (передбачені такі види віз: дипломатична, службова, ділова, віза для працівників рятувальних служб, студентська, віза за для науковців, віза для працівників засобів масової інформації, віза для представників релігійних місій, віза для представників гуманітарних місій, віза для в'їзду з метою культурного та спортивного обміну, віза для в'їзду з метою туризму, приватна віза, імміграційна віза, віза для обслуговуючого персоналу транспортних засобів міжнародного сполучення, транзитна віза), а також інші документи, які подавались для оформлення візи (запрошення встановленого зразка, належним чином оформлене органами МВС, документи, що підтверджують туристичний характер поїздки, підтвердження Комісії при Кабінеті Міністрів України з питань координації, приймання, транспортування, охорони та розподілу гуманітарної допомоги, що надходить з іноземних держав, запрошення на навчання, видане Міносвіти України, запрошення релігійної організації, засвідчене Держкомрелігії України, дозвіл на імміграцію, ліцензія на здійснення міжнародних перевезень тощо);

б) паспортний документ та належним чином оформлене запрошення МЗС України (розпорядження МЗС щодо оформлення візи у випадку, коли дипломатичні чи службові візи можуть оформлятися на території України) — для в'їзду в Україну;

в) тільки паспортний документ (при спрощеному перетинанні кордону);

г) комплект документів: паспортний документ, транзитний український візовий документ, візовий документ країни призначення (за наявності візового режиму між відповідними країнами), а також проїзні квитки або (інші документи, що підтверджують транзитний характер поїздки (путівка на відпочинок, посвідчення про відрядження, направлення на лікування тощо) — для перетинання кордону при транзитних поїздках; д) документ, що замінює паспортний документ, та спеціальний візовий документ на виїзд з України (у випадку, якщо іноземець, перебуваючи на території України, втратив первинні документи); е) паспортний документ, у т.ч. військовий квиток, свідоцтво про народження дитини тощо (для громадян країн СНД). Пропуск через державний кордон України дипломатичних агентів, консульських посадових осіб і членів їхніх сімей здійснюється за дійсними дипломатичними й службовими паспортами та візами

України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами та законодавством України;

3) для осіб без громадянства, які постійно проживають на території України, — посвідчення особи без громадянства для виїзду за кордон,

Таким чином, перетинання державного кордону в пунктах пропуску через державний кордон, але без відповідних документів може означати, що особа перетнула державний кордон: а) з підробленим документом на право перетинання державного кордону України, тобто підробленим документом або дійсним, але оформленим на іншу особу; б) без будь-яких документів, сховавшись від прикордонного контролю у тайнику або іншому місці.

Не можна вважати дійсним документ, отриманий хоча й у встановленому законом порядку, але на підставі введення службових осіб, які оформлюють такий документ, в оману щодо реальної особистості громадянина.

Оскільки такий спосіб, як перетинання державного кордону країни шляхом пред'явлення завідомо підробленого документа, ст. 331 не охоплюється, відповідні дії треба кваліфікувати за і сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ст. 331 і ч. 3 ст. 358. Якщо особа перетнула кордон, пред'явивши для контролю викрадений нею особистий документ, відповідальність має наставати за ст. 331 ст. 357. Українські пункти пропуску звичайно знаходяться на території України. Тому, скажімо, пред'явлення особою чужого паспорта під час проходження прикордонного контролю для вильоту з України є лише замахом на незаконне перетинання державного кордону. Пред'явлення ж такого паспорта під час проходження кордонного контролю після прильоту в Україну є вже закінченим складом кримінального правопорушення, оскільки державний кордон особа вже перетнула в небі. Це саме стосується і випадків, коли особа прибула в Україну морем, прикордонною річкою, залізничним або автомобільним транспортом.

Особа не несе відповідальності за незаконне перетинання державного кордону, якщо вона перетнула його на підставі справжнього документа, отриманого в обхід встановленого порядку, т.ч. за хабар. Але в останньому випадку вона має нести відповідальність за давання хабара (ст. 369):.

Нарешті, перетинання державного кордону в пунктах пропуск через державний кордон, але без дозволу означає, що особа перетинає державний кордон України, не маючи при собі необхідної для перетинання кордону документів, оскільки у даному випадку вони не перевіряються, проте не маючи й спеціального дозволу відповідних органів державної влади, який фактично замінює відсутність документів. Тут йдеться про таке: 1) прикордонні представники України здійснюють перехід (переїзд) державного кордону її підставі спеціальних повноважень, що надаються Державним комітетом у справах охорони державного кордону України; 2) військовослужбовці Прикордонних військ України, Служби безпеки України, працівники митної, ветеринарної, фітосанітарної служби, міліції, рибохорони, інших природоохоронних органів України, а також відповідних органів суміжних країн, яким необхідно перетнути кордон для вирішення робочих питань, пов'язаних із здійсненням своїх службових обов'язків, та внесені до списків, що знаходяться на пунктах пропуску, мають право виходити на лінію кордону і перетинати її за усним дозволом відповідного начальника прикордонної

служби; 3) особи, які входять до складу аварійно-рятувальних та аварійно-відновних формувань з метою локалізації ліквідації надзвичайних ситуацій, зумовлених стихійним лихом, аваріями і катастрофами, пропускаються через державний кордон України за внутрішніми паспортами на підставі списків, підписаними особами, уповноваженими Міністерством з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, а військовослужбовці строкової служби, які прямують через державний кордон із зазначеною метою, — за документами, що посвідчують їхню особу, і на підставі списків, підписаних командирами військових частин; 4) працівники авіаційної служби безпеки, лінійного відділу внутрішніх справ мають вільний, доступ у зони прикордонного контролю при пред'явленні перепустки інші працівники внутрішніх справ, СБ і прокуратури України мають доступ у ці зони при пред'явленні тимчасової перепустки і службового посвідчення; працівники підприємства, яке функціонує у пункті пропуску на підставі відповідного дозволу, допускаються в пункт пропуску за перепустками, виданими командиром з'єднання (частини) Прикордонних військ України; 5) особи, які зустрічають або забезпечують зустріч дипломатичних агентів, консульських посадових осіб і членів їхніх сімей, транспортних засобів з дипломатичними номерами, дипломатичної пошти, а також особистого майна, речей та багажу дипломатичних агентів і консульських посадових осіб, допускаються в пункти пропуску за акредитаційними дипломатичними, консульськими, службовими картками та національними паспортами з дозволу командира з'єднання (частини) прикордонного контролю або особи, яка його заміщає.

Кримінальне правопорушення вважається закінченим в момент перетинання особою державного кордону — по суходолу, по морю чи інших водоймах, повітрям або під землею. Конкретне місце перетинання кордону поза пунктами пропуску через державний кордон значення для кваліфікації не має, як і те, в якому саме пункті пропуску було вчинене перетинання державного кордону без встановлених документів. Не мають значення для кваліфікації і час перетинання кордону і конкретний спосіб (пішки, вплав, поїздом, машиною, повітряною кулею тощо). Проте, вліт в Україну або виліт із України без відповідного дозволу, вчинені членами екіпажу цивільного повітряного судна, якщо їхній умисел не був спрямований саме на незаконне перетинання державного кордону України, утворюють склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 334.

Готування до кримінального правопорушення, передбаченого ч. ч. 1 і 2 ст. 331, згідно з ч. 2 ст. 14 не тягне за собою кримінальної відповідальності. Водночас порушення прикордонного режиму або режиму в пунктах пропуску через державний кордон України створює підстави для притягнення особи до адміністративної відповідальності за ст. 202 КАП.

У ст. 204-1 КАП міститься норма, згідно з якою перетинання державного кордону України поза пунктами пропуску через державний кордон України або в пунктах пропуску через державний кордон України без відповідних документів чи дозволу відповідних органів державної влади тягне адміністративну відповідальність. В цьому зв'язку слід зазначити, що відповідно до ч. 2 ст. 9 КАП

адміністративна відповідальність за передбачені цим Кодексом правопорушення настає лише у разі, якщо вони за своїм характером не тягнуть за собою відповідно до закону кримінальної відповідальності.

4. Суб'єкт кримінального правопорушення загальний.

Особа, яка організувала перетинання державного кордону України іншими особами, керувала їх переміщенням через державний кордон, сприяла цьому порадами, вказівками, наданням засобів або усуненням перешкод, несе відповідальність за ст. 332, а якщо вона при цьому і сама незаконно перетнула державний кордон, то за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 331 і 332.

5. Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується виною у формі прямого умислу.

Особа, яка перетнула державний кордон з необережності заблукала або помилково пред'явила замість свого паспорта паспорт іншого члена сім'ї, помилково сіла в літак, який вилетів за кордон, тощо), не підлягає кримінальній відповідальності за ст. 331. Мотив і мета вчинення незаконного перетинання кордону не впливають на його кваліфікацію.

6. Кваліфікованим видом незаконного перетинання державного кордону є вчинення цього кримінального правопорушення особою, яка раніше була засуджена за такий самий кримінальний правопорушення (ч. 2 ст. 331).

Повторне незаконне перетинання державного кордону особою, яка не була раніше засуджена за такий самий кримінальний правопорушення, кваліфікується за ч. 1 ст. 331, і фактична повторність враховується судом при вирішенні питання про призначення покарання.

Особливо кваліфікованим видом незаконного перетинання державного кордону є такі дії, поєднані із застосуванням зброї (ч. 3 ст. 331).

Застосування зброї означає фактичне використання її для фізичного впливу, коли цими діями створювалась реальна загроза здоров'ю або життю потерпілого (здійснення прицільного пострілу або інший спосіб використання її бойових властивостей), або для психічного впливу (демонстрування оголеної вогнепальної зброї, приведення її в бойовий стан, прицілювання, поєднане зі словесною погрозою тощо).

У разі, якщо застосування зброї потягло заподіяння тілесних ушкоджень особі, що входить до складу прикордонного наряду з охорони державного кордону України, або її смерть, вчинене кваліфікується за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 331 і ч. ч. 2 або 3 ст. 345 чи ст. 348.

7. Частина 4 ст. 331 передбачає спеціальні ситуації, які виключають провадження справи про перетинання державного кордону України щодо певних суб'єктів (за їх наявності кримінальна справа не може бути порушена, а порушена кримінальна справа підлягає закриттю за відсутності складу кримінального правопорушення). Так, чинність цієї статті не поширюється: 1) на випадки прибуття в Україну іноземців чи осіб без громадянства без відповідних документів чи дозволу: а) для використання права притулку відповідно до Конституції України; б) з метою набуття статусу біженця; 2) на випадки прибуття в Україну без

встановленого документа її громадян, які стали жертвами кримінальних правопорушень, пов'язаних з торгівлею людьми.

Відповідно до Конституції України і міжнародних договорів, ратифікованих Україною, кожна людина має право шукати притулок від переслідувань в інших країнах і користуватися цим притулком за рішенням Президента України у порядку, встановленому законом.

Під біженцем розуміється іноземець, який внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань знаходиться поза межами країни своєї громадянської належності і не може користуватися захистом цієї країни, або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або не маючи громадянства (підданства) і знаходячись поза межами країни свого попереднього постійного проживання, не може або не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань, та щодо якого у відповідному порядку прийнято рішення про надання статусу біженця. Особи, які мають намір набути статусу біженця, повинні звернутися до відповідного органу із заявою про надання їм статусу біженця протягом п'яти діб — якщо вони перетнули державний кордон України у порядку, встановленому чинним законодавством, або трьох діб — якщо вони вимушені були незаконно перетнути державний кордон України з наміром набути статусу біженця. Законом України "Про біженців" визначені умови, за яких статус біженця не надається. Крім того, притулок в Україні не може бути наданий, доки порядок його надання не буде встановлено відповідним законом. Проте, у будь-якому випадку особа, яка у встановленому законом порядку звернулася з проханням надати їй статус біженця або притулок, не може бути притягнута до кримінальної відповідальності за незаконне перетинання державного кордону. Адже у ч. 4 ст. 331 йдеться не про осіб, які мають право на використання притулку чи на отримання статусу біженця, а про осіб, які прибули в Україну з відповідною метою.

Під жертвами кримінальних правопорушень, пов'язаних з торгівлею людьми, слід розуміти не тільки осіб, визнаних потерпілими у справах про кримінальне правопорушення, передбачений ст. 149 КК України. Жертвами кримінальних правопорушень, пов'язаних з торгівлею людьми, мають визнаватися будь-які особи, які постраждали від кримінальних правопорушень, передбачених КК України або кримінальними законами інших країн, пов'язаних із здійсненням будь-якої незаконної угоди, предметом якої є передача людини у фактичну власність інших осіб, і вчинених як на території України, так і на території інших країн, як громадянами України, так і іноземцями чи особами без громадянства. При цьому не має значення також і те, були чи не були винні особи притягнуті до кримінальної відповідальності.

Стаття 333. Незаконне вивезення за межі України сировини, матеріалів, обладнання, технологій для створення зброї, а також військової та спеціальної техніки

Порушення встановленого порядку вивезення за межі України сировини, матеріалів, обладнання, технологій, які можуть бути використані для створення ракетної, ядерної, хімічної, інших видів зброї, військової та спеціальної техніки,— караються штрафом від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

1. Суспільна небезпека кримінального правопорушення полягає у тому, що його вчинення створює умови для безконтрольного розповсюдження різних видів зброї у світі, зокрема в країнах з нестабільною політичною ситуацією, для озброєння екстремістських, терористичних угруповань тощо, і таким чином впливає на стан виконання Україною своїх міжнародних зобов'язань щодо нерозповсюдження зброї масового знищення та звичайних видів озброєння і на стабільність міжнародних відносин України з іншими державами.

2. Об'єктом кримінального правопорушення є встановлений порядок вивезення за межі України певних видів продукції і товарів, які можуть використовуватися для створення зброї, військової та спеціальної техніки.

3. Предметом кримінального правопорушення виступають ті види сировини, матеріалів, обладнання і технологій, які можуть бути використані для створення ракетної, ядерної, хімічної, інших видів зброї, військової і спеціальної техніки. Перелік предметів цього кримінального правопорушення визначається законодавством України.

Так, до вказаних видів сировини належать токсичні хімікати (зарін, зоман, сірчані іприти, люїзити, амітон, фосген, хлорціан, ціанистий водень тощо) та прекурсори, якими в контексті цієї статті є хімічні речовини спеціального асортименту, що використовуються для виготовлення військових вибухових речовин.

Під матеріалами розуміються: а) певні види металів та сплавів, рідин, мастильних, полімерних матеріалів, волокнистих або ниткоподібних матеріалів, матеріалів для ядерних джерел тепла, підходів і брухту деяких металів; б) металеві сплави, порошки для металевих сплавів та сплавлених матеріалів (алюмініди нікелю чи титану у вигляді сировини чи напівфабрикатів, певні види нікелевих, ніобієвих, титанових, алюмінієвих, магнієвих сплавів), магнітні, електротехнічні матеріали тощо; в) ядерні матеріали — руди та концентрати уранові або торієві, елементи хімічні радіоактивні, їхні сполуки, суміші та залишки тощо; г) палива та їхні компоненти, що використовуються в ракетах та безпілотних літальних апаратах, конструкційні матеріали (високолеговані сталі, вольфрам, молібден тощо), матеріали для зменшення помітності та відбиваної енергії. опромінювання в радіо-, ультрафіолетовому, інфрачервоному звуковому діапазонах та ін.

Обладнання — це: а) будь-які види технологічного оснащення, включаючи шаблони, стенди, прес-форми тощо, контрольно-випробувальне обладнання, інші прилади та їх компоненти, спеціально спроектовані або модифіковані для розроблення однієї чи більше стадій виробництва; б) різноманітні види електронного, броньованого, захисного обладнання; в) різноманітні реакційні посудини, реактори та змішувачі, ємкості для зберігання, системи та датчики

контролю тощо; г) обладнання для випробування, контролю і виробництва перспективних матеріалів, електроніки, комп'ютерів, систем зв'язку і захисту інформації, оптичних і лазерних, навігаційних систем тощо; д) реакторне обладнання, обладнання для поділу ізотопів урану, для виробництва важкої води, для розробки систем вибуху тощо; е) обладнання, спеціально призначене для виробництва двигунів, їх компонентів та вузлів, що використовуються у ракетах та безпілотних літальних апаратах, обладнання для виробництва, обслуговування та випробувань ракетних палив тощо.

До технології належать: а) будь-який документ, що містить копії, плани, діаграми, моделі, формули, таблиці, звіти, технічні розрахунки, технічні умови, керівництво для користувача, інструкції або інші інформаційно-довідкові матеріали, що мають відомості, необхідні для розроблення, виробництва або використання товарів; б) спеціальна інформація в будь-якій формі (за винятком інформації, опублікованої у відкритій пресі), необхідна для розроблення, виробництва або використання виробів військового призначення та яка може надаватись у формі технічних даних (проекти, плани, креслення та їхні копії, схеми, діаграми, моделі, формули, специфікації, програмне забезпечення, посібники та інструкції) або технічної допомоги (проведення інструктажів, навчання, практичне освоєння методів роботи, надання консультацій).

Термін "технології" не поширюється на загальнодоступну технологію (технологію, на подальше поширення якої не накладено ніяких обмежень, у т.ч. обмеження, що стосуються авторського права) та фундаментальні наукові дослідження (експериментальні або теоретичні роботи, що, проводяться головним чином з метою одержання нових знань фундаментальних принципів явищ та фактів, що спостерігаються, а не для досягнення визначеної практичної мети).

До зброї у ст. 333 треба відносити: а) хімічну, біологічну, ядерну, лазерну, інфразвукову, радіологічну, променеву та інші види зброї масового знищення; б) реактивну, ракетну, мінну, запалювальну, торпедну та інші звичайні види військової зброї; в) вогнепальну зброю (стрілкову, артилерійську та гранатомети), крім мисливської.

Ракетна зброя — це зброя, в якій засоби ураження доставляються до цілі за допомогою ракет — безпілотних літальних апаратів, що рухаються під дією реактивної тяги, яка створюється під час відкидання робочого тіла реактивним двигуном.

Ядерна зброя — зброя вибухової дії, побудована на використанні енергії, що виділяється під час ланцюгової реакції поділу важких ядер деяких ізотопів урану і плутонію або термоядерних реакцій синтезу легких ядер — ізотопів водню — дейтерію і тритію.

Хімічна зброя — це зброя масового ураження, дія якої побудована на токсичних властивостях хімічних речовин. До неї належать: а) токсичні хімікати (будь-які хімікати, які внаслідок свого хімічного впливу на життєві процеси можуть призвести до смерті або заподіяти довготривалу шкоду здоров'ю людини чи тваринам) та їх прекурсори, за винятком, коли вони призначені для промислових, сільськогосподарських, дослідних, медичних, фармацевтичних або інших мирних потреб, для захисту від токсичних хімікатів та від хімічної зброї, для

військових потреб, які не пов'язані із застосуванням хімічної зброї і не залежать від використання токсичних властивостей хімікатів як засобів ведення війни, для правоохоронних потреб, у тому числі для боротьби з заворушеннями в країні, а також для інших потреб, не пов'язаних з придбанням, створенням, накопиченням або застосуванням хімічної зброї як засобу ведення війни, — за умови, що їх види та кількість відповідають таким потребам; б) боєприпаси та пристрої, спеціально призначені для смертельного ураження або заподіяння іншої шкоди за рахунок токсичних властивостей зазначених токсичних хімікатів, що утворюються внаслідок використання таких боєприпасів та пристроїв; в) будь-яке обладнання, спеціально призначене для використання безпосередньо у зв'язку із застосуванням зазначених боєприпасів та пристроїв.

4. З об'єктивної сторони кримінальне правопорушення полягає в порушенні встановленого порядку вивезення за межі України перелічених продукції і товарів, які можуть бути використані для створення зброї, військової та спеціальної техніки.

Диспозиція ст. 333 сконструйована як бланкетна. Тому для визначення тих чи інших ознак складу кримінального правопорушення необхідно звертатися до відповідних нормативно-правових актів. Згідно із законодавством України експорт продукції, технологій і послуг, які використовуються при створенні зброї і військової техніки, може здійснюватися виключно уповноваженими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності, призначеними КМ за погодженням з відповідними комітетами ВР.

Порушення встановленого порядку вивезення за межі України предметів цього кримінального правопорушення передбачає порушення порядку, встановленого Законом України "Про зовнішньоекономічну діяльність" та іншими нормативно-правовими актами, і може полягати, зокрема, у готуванні до вивезення або у спробі вивезення відповідних предметів із України без наявності генерального чи разового дозволу (або із скасованим дозволом, який було видано раніше) на право здійснення експорту товарів, включених до Списків товарів, міжнародні передачі яких підлягають експортному контролю, або, хоча й не включених до вказаних Списків, але завідомо таких, що можуть бути використані для створення зброї масового знищення чи засобів її доставки або звичайних озброєнь.

До вказаних Списків належать: 1) Список ядерних матеріалів, і технологій, обладнання, установок, спеціальних неядерних матеріалів, а також обладнання, матеріалів і технологій подвійного використання, що стосуються ядерної діяльності та можуть бути використані у створенні ядерної зброї (відповідає списку, рекомендованому міжнародним режимом контролю "Група ядерних постачальників"); 2) Списки хімікатів, обладнання та технологій, що можуть бути використані у створенні хімічної зброї, і Список збудників захворювань (патогенів) людини, тварин і рослин, їх генетичне змінених форм, фрагментів генетичного матеріалу та обладнання і технологій, які можуть бути використані у створенні бактеріологічної (біологічної) та токсинної зброї (відповідають спискам, рекомендованим міжнародним режимом контролю "Австралійська група"); 3) Список виробів ракетної техніки, а також обладнання, матеріалів та технологій, що

використовуються при створенні ракетної зброї (відповідає списку, рекомендованому міжнародним режимом контролю ракетних технологій); 4) Список товарів військового призначення, міжнародна передача яких підлягає державному контролю (відповідає військовому списку, рекомендованому міжнародним режимом контролю "Вассенаарська домовленість"); 5) Список окремих видів виробів, обладнання, матеріалів, програмного забезпечення і технологій, що можуть використовуватися для створення зброї, військової чи спеціальної техніки, і Список товарів подвійного використання (відповідають списку товарів подвійного використання, рекомендованому міжнародним режимом контролю ("Вассенаарська домовленість").

I

Іншими порушеннями вказаного порядку можуть бути неподання суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності гарантій щодо використання товарів, що експортуються в оголошених цілях, неузгодження проектів міжнародних договорів України, які стосуються міжнародних передач товарів, що контролюються, неотримання суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності необхідних для міжнародної передачі товарів повноважень від КМ, непроведення експертизи заяв та інших поданих документів до ДСЕК тощо. До вказаних порушень треба віднести і порушення, що стосуються специфіки митного оформлення відповідних предметів, а щодо предметів, які є радіоактивними матеріалами, — неотримання дозволу Мінекобезпеки України на їх міжнародне перевезення, виданого на основі міжнародних договорів України про співробітництво в галузі перевезення цих матеріалів.

Кримінальне правопорушення є закінченим з моменту, коли фактично порушено порядок вивезення за межі України відповідних предметів, хоча б вони ще і не були вивезені з України.

Фактичне переміщення через митний кордон України з порушенням встановленого порядку такого переміщення відповідних предметів (зокрема, матеріалів і обладнання до зброї масового ураження, отруйних, сильнодіючих, радіоактивних або вибухових речовин, військового майна, яке належить до певних видів сировини, матеріалів, обладнання чи технологій, стратегічно важливих сировинних товарів, щодо яких встановлено відповідні правила вивезення за межі України) кваліфікується за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 201 і 333. Оскільки митне оформлення товарів, що підлягають експортному контролю, здійснюється на підставі не тільки необхідних для його провезення документів (вантажна митна декларація, товарно-транспортні та товаросупровідні документи, рахунок-фактура тощо), а й відповідного дозволу і деталізованої специфікації товарів, то під час митного контролю також перевіряється і законність вивозу цих товарів. Таким чином, якщо їх вивіз є незаконним, то ознаки контрабанди присутні завжди.

Завжди є незаконним і має кваліфікуватися за ст. ст. 201 і 333 вивезення за межі України матеріалів, обладнання і технологій, спеціально призначених для створення ядерної, біологічної та хімічної зброї, а також експорт окремих категорій товарів військового призначення та подвійного використання до країн, стосовно яких ООН встановлено заборону (ембарго) на їх поставки (переліки таких країн, а також категорії товарів, експорт яких до зазначених країн заборонений або

обмежений, доводяться ДСЕК до відповідних Центральних органів виконавчої влади).

5. Суб'єкт кримінального правопорушення загальний.

6. Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом: особа усвідомлює, що вона вивозить за межі України відповідні предмети з порушенням встановленого порядку їх вивезення, і бажає вчинити саме так.

7. Якщо відомості про сировину, матеріали, обладнання, технології, які можуть використовуватися для створення зброї, військової і спеціальної техніки, становлять державну таємницю або самі ці предмети є предметами, відомості про які становлять державну таємницю, їх незаконне вивезення за межі України громадянином України з метою передачі іноземній державі, іноземній організації або їхнім представникам має бути додатково кваліфіковано як державна зрада в формі шпигунства (ст. 111).

4. Кримінальні правопорушення проти порядку проведення призову та мобілізації

Стаття 335. Ухилення від призову на строкову військову службу

**Ухилення від призову на строкову військову службу,-
карається обмеженням волі на строк до трьох років.**

1. Об'єкт кримінального правопорушення — порядок комплектування ЗС та інших військових формувань.

2. Об'єктивна сторона кримінального правопорушення проявляється в ухиленні від призову на строкову військову службу шляхом дії або так званої змішаної бездіяльності (ухилення від виконання певного обов'язку вчинюється шляхом вчинення активних дій).

Призов на строкову військову службу — це передбачений чинним законодавством України спосіб комплектування ЗС та деяких інших військових формувань України (неконтрактний спосіб комплектування).

Спосіб вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 335, може бути різним, але визначення конкретного способу має значення для правильного визначення моменту закінчення кримінального правопорушення. Так, вказані дії можуть полягати в самоскаліченні, симуляції хвороби, підробленні документів, іншому обмані (скажімо, у доведенні до членів призовної комісії завідомо неправдивих відомостей про смерть чи тяжку хворобу близького родича тощо або у свідомому замовчуванні яких-небудь відомостей), а так само в прямій відмові від несення обов'язків військової служби, і в таких випадках кримінальне правопорушення є закінченим з моменту затримання повного або тимчасового звільнення від військової служби. При цьому самі самоскалічення, симуляція хвороби, підробка документів, інший обман можуть за наявності відповідних підстав кваліфікуватися як замах на ухилення від призову на строкову військову службу. У разі ж, якщо наявними є ознаки лише готування до вчинення цього кримінального правопорушення, то кримінальна відповідальність згідно ч. 2 ст. 14 виключається.

При ухиленні шляхом бездіяльності, коли призовник без поважних причин не прибуває у строки, встановлені військовим комісаріатом та вказані у повістці, до призовної дільниці для відправлення у військову частину, кримінальне правопорушення є закінченим з моменту нез'явлення призовника до призовної дільниці. Поважними причинами нез'явлення у даному випадку вважаються такі, що підтверджують ся відповідними документами: а) перешкода стихійного характеру, хвороба громадянина або інші обставини, що позбавили громадянина можливості особисто прибути у вказані пункт і строк; б) смерть або тяжка хвороба його близького родича.

Незгода призовника з рішенням комісії у справах альтернативної служби про відмову в проходженні ним такої служби та оскарження такого рішення в судовому порядку не звільняють особу від обов'язку з'явитися для проходження строкової військової служби.

Нез'явлення військовозобов'язаного або призовника до військового комісаріату без поважних причин не для відправлення у військову частину у зв'язку з призовом на строкову військову службу, а за іншим викликом тягне адміністративну відповідальність за ст. 210 КАП. За цією ж статтею військовозобов'язаний або призовник несуть відповідальність за ухилення від подання до військового комісаріату відомостей про зміну місця проживання, освіти, місця роботи, посади, навіть якщо це вчинено ними з метою ухилення в майбутньому від призову на військову службу (адже готування до вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 335, не тягне кримінальної відповідальності).

Службові особи органів реєстрації актів громадянського стану за неподання військовим комісаріатам відомостей про зміну призовниками прізвища, імені, по батькові, про внесення до реєстрації актів громадянського стану змін про дату і місце їх народження несуть адміністративну відповідальність за ч. 2 ст. 211-6, керівники або інші відповідальні за військово-облікову роботу службові особи за несвоєчасне подання у військові комісаріати документів на жильців, які є призовниками, для оформлення взяття на військовий облік — за ст. 211-5, а за перешкодження своєчасній явці призовників на збірні пункти чи призовні ділянки — за ст. 211-4 КАП. Якщо ж вказані дії вчинено з метою сприяння призовникові в ухиленні від призову на військову службу, зазначені особи повинні нести відповідальність за пособництво в ухиленні від призову на строкову військову службу (ст. ст. 27 і 335).

Початком перебування на військовій службі для призовників і офіцерів, що призиваються із запасу, є день прибуття до військового комісаріату для відправлення у військову частину. Тому особа, яка прибула на призовний пункт для відправлення у військову частину, але вже після цього ухилилась від відправлення у війська, є військовослужбовцем і її дії треба кваліфікувати за ст. ст. 407, 408 або 409.

3. Суб'єктом кримінального правопорушення є громадянин України, який підлягає черговому призову на строкову військову службу: призовник або офіцер, що призивається, із запасу, у т.ч. такий, що перебуває на тимчасовому обліку у

військовому комісаріаті або без законних підстав не перебуває на військовому обліку взагалі.

Не підлягають призову на строкову військову службу, тобто не є суб'єктами розглядуваного кримінального правопорушення особи: які не досягли 18 років або на день відправки на строкову військову службу вже досягли 25 років (офіцери — 30 років); які визнані за станом здоров'я непридатними до військової служби в мирний час; батько (мати), рідний брат чи сестра яких загинули чи померли або є інвалідами, якщо інвалідність настала під час проходження військової служби; які пройшли військову службу в інших державах; які закінчили курс навчання за програмою підготовки офіцерського складу або прапорщиків в навчальних закладах МВС, СБ, інших військових формувань та мають військові чи спеціальні звання; щодо яких ідеться дізнання чи попереднє (досудове) слідство або кримінальна справа розглядається судом — до прийняття відповідного рішення; яких засуджено до позбавлення волі (при цьому повторне ухилення від призову на строкову військову службу після відбуття покарання крім позбавлення волі) за такий кримінальний правопорушення не звільняє особу від кримінальної відповідальності); особи жіночої статі.

Підлягають виключенню з військового обліку особи, засуджені до позбавлення волі за вчинення тяжких кримінальних правопорушень. Тому вони не можуть бути суб'єктами ухилення від призову на строкову військову службу.

Особи, виконання якими військового обов'язку суперечить їхнім релігійним переконанням та які належать до діючих відповідно законодавства України релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю, проходять невійськову (альтернативну) службу на підставі рішення комісій у справах альтернативної служби. Такі особи можуть стати суб'єктами ухилення від призову на строкову військову службу лише у випадку, коли вказане рішення було скасоване у зв'язку з тим, що ці особи ухилилися від проходження альтернативної служби або під час її проходження брали участь у страйку, займалися підприємницькою діяльністю, навчалися в установах освіти (крім середніх або вищих установах освіти з вечірньою чи заочною формами навчання).

Особи, які мають духовний сан, але не мають посади в одній із зареєстрованих релігійних конфесій, також призиваються на строкову військову службу і, відповідно, є суб'єктами розглядуваного кримінального правопорушення. Не є обставиною, що звільняє громадянина України від військового обов'язку, й те, що він проживає за кордоном.

Не можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу особи, яким за рішенням призовної комісії була надана відповідна відстрочка: а) за сімейними обставинами; б) за станом здоров'я; в) для продовження навчання; г) у зв'язку з депутатською діяльністю і діяльністю як сільських, селищних і міських голів; д) на період роботи за спеціальністю за основним місцем роботи призовникам — педагогічним працівникам з вищою педагогічною освітою у загальноосвітніх навчальних закладах; е) в інших випадках, визначених законом, — протягом дії відстрочки.

Особа, яка підмовила призовника до самоскалічення, симуляції хвороби, підроблення документів, іншого обману, до прямої відмови від несення обов'язків

військової служби чи до нез'явлення до призовної дільниці, організувала цей кримінальне правопорушення, сприяла й вчиненню порадами, вказівками, наданням засобів або усуненням перешкод, переховувала призовника, притягується до відповідальності за ст. ст. 27 і 335, а за відповідних обставин і за ст. ст. 122, 125, 130, 133 (якщо, скажімо, самоскалічення було вчинено за допомогою такої особи), 358 чи 366 (якщо нею було підроблено відповідні документи).

уб'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 335, характеризується виною у вигляді прямого умислу. Якщо призовник не з'явився на призовний пункт у зв'язку з тим, що, скажімо своєчасно не отримав повістку, кримінальна відповідальність виключається.

ТЕМА №35 КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ АВТОРИТЕТУ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ, ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ, ОБ'ЄДНАНЬ ГРОМАДЯН ТА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ЖУРНАЛІСТІВ

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

I. Поняття, загальна характеристика і види кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян.

II. Кримінальні правопорушення проти представників влади, працівників правоохоронних органів, членів громадських формувань.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України “Про Державний Гімн України” від 06.03.2003 р.
2. Закон України “Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів” від 23.12.1993 р.
3. Закон України “Про державний кордон України” від 4.11.1991 р.
4. Закон України “Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні” від 26.01.1993 р.
5. Закон України “Про інформацію” від 2.10.1992 р.
6. Закон України “Про комітети Верховної Ради України” від 04.04.1995 р.
7. Закон України “Про Національну поліцію” від 07.11.2015 р.
8. Закон України “Про Національний банк України” від 20.05.1999 р.
9. Закон України “Про прокуратуру” від 14.10.2014 р.
10. Закон України “Про свободу совісті та релігійні організації” від 23.04.1991 р.
11. Закон України “Про службу безпеки України” від 25.03.1992 р.
12. Закон України “Про статус депутатів місцевих Рад народних депутатів” від 11.07.2011 р.
13. Закон України “Про статус народного депутата України” в редакції від 24.12.2020 р.

14. Закон України “Про участь громадян в охороні громадянського порядку і державного кордону” від 22.06.2000 р.
15. Постанова Верховної Ради України “Про Державний герб України” від 19.02.1992 р.
16. Постанова Верховної Ради України “Про Державний прапор України” від 28.01.1992.
17. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник /В.Я. Тацій,В.І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 6-те вид., перероб. і допов. – Харків : Право, 2020. – 768 с.
18. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. і допов. К.: ВД «Дакор», 2019. 1384 с.
19. Янко В. М. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ суверенітету українського народу: монографія. Сєверодонецьк: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2019. 235 с.;

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

системним викладенням основних положень законодавства допомогти вам під час самостійної роботи більш глибоко з'ясувати основні ознаки цих злочинів, їх сутність, види та відмінність від інших кримінальних правопорушень.

ВСТУП

Правильна діяльність державного апарату, зокрема органів державної влади та управління, а також органів місцевого самоврядування, має велике значення для здійснення завдань державного будівництва. Вона сприяє здійсненню громадського порядку і безпеки, охороні прав та законних інтересів особи. Велику допомогу в цьому державі надають і об'єднання громадян.

Тому в Указі Президента України Л.Д.Кучми “Про додаткові заходи щодо поліпшення діяльності органів внутрішніх справ та громадських формувань з охорони громадського порядку” від 16.06.1999 р. зазначено, що органи виконавчої влади повинні вжити заходів щодо відновлення роботи громадських пунктів охорони порядку, організувати роботу щодо відновлення діяльності в мікрорайонах міст, у сільських населених пунктах, на підприємствах і в установах, при закладах освіти добровільних народних дружин, законів сприяння поліції, самозахисту, груп охорони громадського порядку та інших формувань.

Одним із важливих завдань органів державної влади, органів місцевого самоврядування у сфері управління треба вважати протидію дезорганізуючим факторам, охорону соціальної системи від стихійних збурюючих її факторів, від свавілля окремих осіб. Відносини між людьми з приводу здійснення функцій управління не створюють матеріальних благ та духовних цінностей, але вони є обов'язковою та важливою умовою розвитку економічних, політичних, сімейних та інших суспільних відносин. В той же час, пронизуючи всі сфери суспільного життя, управлінські відносини можуть мати, таким чином, економічний, політичний, ідеологічний та інший напрям.

Характерною рисою органів державної влади, органів місцевого самоврядування в сфері управління є адміністрування, розпорядження на боці одного суб'єкта і виконання, підлеглість – на боці іншого. Відносини у сфері управління передбачають додержання виконавцями законів, постанов і розпоряджень та заснованих на них вимогах компетентних органів державної влади та місцевого самоврядування та їх представників, тобто додержання відповідними суб'єктами державної і громадської дисципліни. Соціальне управління носить усвідомлений характер. Його здійснюють, як правило, спеціальні органи, які цілеспрямовано впливають на поведінку людей і діяльність колективних формувань для досягнення певних наслідків.

Порушення цих відносин при вчиненні кримінальних правопорушень є суспільно небезпечним явищем.

Суспільна небезпечність цих кримінальних правопорушень полягає в тому, що вони протидіють нормальній управлінській діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування, призводять або можуть призвести до послаблення її авторитету, спричиняють або можуть спричинити шкоду здоров'ю, гідності чи власності громадян та іншим об'єктам, що охороняються законом.

У Розділі XV (ст.338-ст.360) і передбачена кримінальна відповідальність за суспільно небезпечні діяння проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян, що і є предметом розгляду даної лекції.

1. Поняття, загальна характеристика і види кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян

Як вже вище вказувалося, що ці кримінальні правопорушення істотно порушують суспільні відносини, які забезпечують нормальне функціонування органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань та їх представників; протидіють нормальній діяльності цих органів, послаблюють їх авторитет, заподіюють шкоду життю, здоров'ю, гідності або власності громадян та інших об'єктам, які охороняються законом. Ці кримінальні правопорушення мають місце у зв'язку зі здійсненням адміністративно-розпорядчих функцій в межах взаємних прав і обов'язків і спричиняють шкоду нормальній діяльності органів влади і самоврядування реалізації державного будівництва.

Розглянемо короткий юридичний аналіз цих кримінальних правопорушень.

Родовий об'єкт – суспільні відносини, що виникають між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян і фізичними особами у зв'язку зі здійсненням адміністративно-розпорядчих функцій з метою захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб. Іншими словами, нормальна діяльність вказаних органів.

Безпосередній об'єкт (основний) можуть бути:

- авторитет України як суверенної держави;
- встановлений законодавством порядок використання державних символів, а саме: Державного Прапора України на річкових або морських судах;

- конституційне право громадян на проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій;
- встановлений порядок використання державних або громадських будівель і споруд та нормальна діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян чи нормальна робота інших установ, підприємств та організацій, яким належать будівлі та споруди;
- нормальна діяльність органів влади, правоохоронних органів, громадських формувань з охороною громадського порядку і державного кордону та законних військових формувань;
- авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх нормальна діяльність;
- нормальна діяльність правоохоронних органів та їх авторитет;
- авторитет державних установ, підприємств та організацій, їх нормальне функціонування;
- встановлений порядок виконання цивільно-правових зобов'язань;
- встановлений законодавством порядок реалізації громадянами своїх прав та обов'язків;
- встановлений порядок використання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, який забезпечує дотримання конституційних прав людини і громадянина у сфері приватного життя та законних інтересів юридичних осіб;
- встановлений порядок забезпечення нормальної діяльності органів влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій шляхом безперервного зв'язку для передачі або отримання інформації.

Безпосередній об'єкт (додатковий) – можуть бути:

- життя, здоров'я, честь, воля, гідність особи;
- власність, громадський порядок;
- екологічна безпека;
- психічна чи тілесна недоторканість.

Предмет притаманний не всім цим кримінальним правопорушенням, проте у більшості випадків передбачений законом, зокрема:

- ч.1 ст.338., ст. 339- державні символи України:

- а) Державний Прапор України;
- б) Державний Гімн України;
- в) Державний Герб України;

- ч.2 ст.338 – державні символи іноземної держави:

- а) Прапор: офіційно піднятий чи встановлений;
- б) Герб;

- ст.341 - будівлі чи споруди, що забезпечують діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян;

- ст.345, 347 – майно працівника правоохоронних органів чи його близьких родичів;

- ст.346 – майно державного чи громадського діяча чи його близьких родичів;

- ст.350, 352 – майно службової особи чи її близьких родичів, а також громадянина, який виконує громадський обов’язок;
- ст.354 – незаконна винагорода матеріального характеру;
- ст.355 – майно громадян;
- ст.357,ч.1.- офіційні документи, штампи, печатки, приватні документи;
- ч.2 ст.357 – особливо важливі документи, печатки;
- ч.3 ст. 357 – паспорт або інший важливий особистий документ;
- ст.358 – посвідчення, інший документ, який надає право або звільняє від обов’язків, бланки, печатки, штампи;
- ст.359 – інформація;
- ст.360 – лінії зв’язку (кабельні, радіорелейні, повітряні, провідного мовлення) або споруди чи обладнання, які входять до їх складу.

Об’єктивна сторона переважної більшості кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об’єднань громадян проявляються в активній формі поведінки винної особи, однак не виключає наявності пасивної поведінки, тобто бездіяльності особи (ст.340, ст.351).

Зовнішній прояв поведінки винної особи може бути різноманітним, але в ряді випадків законодавець вказує конкретні способи:

- ст.340 – із застосуванням насильства;
- ч.3 ст.342 - шляхом насильства або погрози застосування такого насильства;
- ч.2 ст. 343 - , ч.2 ст. 344 – використання службовою особою службового становища;
- ч.1 ст. 345, ч.1 ст.346, ч.1 ст. 350 – погроза вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна;
- ч.2 ст. 347, ч.2 ст. 352 – шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом;
- ч.2 ст.351 – створення штучних перешкод або надання недостовірної інформації;
- ст. 354 – шляхом вимагання;
- ст.355 – з погрозою насильства, пошкодження чи знищення майна, з погрозою вбивства чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень;
- ст.357 – викрадення, привласнення, вимагання, шахрайство, зловживання службовим становищем.

В ряді випадків законодавець в якості основних ознак об’єктивної сторони передбачає і інші, зокрема:

обстановка:

- ч.1 ст.342 – під час виконання службових обов’язків;
- ч.2 ст. 342 – під час виконання обов’язків щодо охорони громадського порядку;
- ст.345, ст.347 - у зв’язку з виконанням службових обов’язків;
- ст.346 - у зв’язку з державною чи громадською діяльністю;

- ст.348 у зв'язку з виконанням службових обов'язків або у зв'язку з діяльністю щодо охорони громадського порядку.

За особливостями конструкції кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян як з матеріальними, так і з формальними складами. У кримінальних правопорушеннях з матеріальним складом, яких значно менше, ніж із формальним складом, належить встановлювати наявність необхідного причинного зв'язку (ч.2,3 ст.346, ст.347, ч.2,3 ст.350, ст.352, ч.2,3 ст.355, ч.2ст. 357, ст.360 КК).

Суб'єктивна сторона даних кримінальних правопорушень в переважній більшості характеризується умисною формою вини у вигляді прямого умислу. При вчиненні деяких кримінальних правопорушень суб'єктивне ставлення до суспільно небезпечних наслідків у вигляді смерті повинно виражатись у необережній формі вини, тобто має місце змішана форма вини:

- ч.2 ст.347 КК;
- ч.3 ст. 350 КК, ч.2 ст. 352 КК, ч.3 ст.355 КК.

Мотив і мета при вчиненні багатьох цих кримінальних правопорушень на кваліфікацію не впливають, тобто можуть бути різноманітними. Проте при вчиненні ряду кримінальних правопорушень вони мають значення для кваліфікації вчиненого в силу того, що безпосередньо вказані у статті.

Зокрема:

Мета:

- ст. 341 КК – незаконне користування будівлями чи спорудами або перешкоджання нормальній діяльності підприємств, установ, організацій;
- ст.343, 344 – перешкодити виконання службових обов'язків або добитися прийняття незаконних рішень;
- ст.349 КК – спонукання державної чи іншої установи, організації або службової особи вчинити або утриматися від вчинення будь-яких дій як умови звільнення заручника;
- ст.350 КК – припинення діяльності службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок, або зміни її характеру в інтересах того, хто загрожує;
- ст.358 – використання підроблених документів як самим підроблювачем, так і іншою особою.

Мотив:

- ст.357 – користь або інші особисті інтереси.

В ст. 345 і 346, 347, 348 КК мотив і мета прямо не вказані в законі, але вони безпосередньо витікають із змісту понять цих кримінальних правопорушень. Це – перешкодити діяльності потерпілих, помста за їх діяльність.

Суб'єкт цих кримінальних правопорушень, як правило, фізична осудна особа, яка досягла 16 річного віку, тобто загальний суб'єкт.

Проте при вчиненні деяких кримінальних правопорушень як основного складу, так і при наявності кваліфікуючих ознак, зокрема, за заподіяння умисних тяжких, середньої тяжкості тілесних ушкоджень, смерті або умисне знищення майна при обтяжуючих обставинах – вік суб'єкта 14 років.

А саме:

- 1) ч.2,3 ст.ст.345, 346, 350 КК;
- 2) ст. 348 і 349 КК;
- 3) ч.2 ст.ст.347 і 352 КК.

При вчиненні ряду кримінальних правопорушень має місце спеціальний суб'єкт, зокрема:

- службова особа – ст.340, ч.2 ст.343, ч.2 ст. 344, ст.351, ст.357.
- не службова особа – ст.354 КК.

Види цих кримінальних правопорушень

За безпосереднім об'єктом усі кримінальні правопорушення проти авторитету органів влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян можна поділити на наступні 5 груп:

1. Кримінальні правопорушення у сфері неналежного поводження з державними символами та використання їх:

- ст.338 – “Наруга над державними символами”;
- ст.339 – “Незаконне підняття Державного Прапора України на річковому або морському судні”;

2. Кримінальні правопорушення, пов'язані з перешкоджанням діяльності організацій та об'єднань громадян:

- ст.340 – “Незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів, демонстрацій”;
- ст.341 – “Захоплення державних або громадських будівель чи споруд”.

3. Кримінальні правопорушення проти представників влади, працівників правоохоронних органів (їх близьких родичів) та членів громадських формувань і військовослужбовців:

- ст.342 – “Опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві”;
- ст.343 – “Втручання у діяльність працівника правоохоронного органу”;
- ст.344 – “Втручання у діяльність державного діяча”;
- ст.345 – “Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу”;
- ст.346 – “Погроза або насильство щодо державного діяча”;
- ст.347 – “Умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу”;
- ст.348 – “Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця”;
- ст.349 – “Захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника”;
- ст.350 – “Погроза або насильство службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок”;
- ст.351 – “Перешкоджання діяльності народного депутата чи депутата місцевої ради”.

- ст.352 – “Умисне знищення або пошкодження майна службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов’язок”;
- ст.353 – “Самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи”.

4. Кримінальні правопорушення у сфері видачі і використання документів і порядку отримання інформації.

- ст.357 КК – “Викрадення, присвоєння, вимагання документів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження”;
- ст.358 КК – “Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут, використання підроблених документів”;
- ст.359 КК – “Незаконне використання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації”;
- ст.360 КК – “Умисне пошкодження ліній зв’язку”.

5. Інші кримінальні правопорушення проти авторитету держави та діяльності об’єднань громадян:

- ст.354 КК – “Одержання незаконної винагороди працівниками державного підприємства, установи, організації”;
- ст.355 КК – “Примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов’язань”;
- ст.356 КК – “Самоуправство”.

На підставі вище викладеного можна дати наступне визначення поняття кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об’єднань громадян - це передбачені кримінальним законом суспільно небезпечні, умисні діяння, які посягають на нормальну діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування і об’єднань громадян та їх представників у сфері державного управління та охорони громадського порядку, протидіють цій діяльності, призводять до послаблення їх авторитету, спричиняють або можуть спричинити шкоду здоров’ю, гідності, честі, волі осіб та іншим об’єктам, що охороняються кримінальним законом.

Як висновок з першого питання лекції слід зазначити, що кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об’єднань громадян своїм об’єктом посягання мають суспільні відносини, що мають місце у зв’язку із здійсненням адміністративно-розпорядчих функцій в межах взаємних прав та обов’язків і забезпечують нормальну діяльність органів при реалізації державного будівництва, тим самим ці кримінальні правопорушення протидіють нормальній управлінській діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування та об’єднань громадян.

2. Кримінальні правопорушення проти представників влади, працівників правоохоронних органів, членів громадських формувань

Ця група кримінальних правопорушень є найбільш небезпечною на відміну від інших груп кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об’єднань громадян в силу того, що вони не тільки завдають шкоду нормальному функціонуванню органів влади, а й

ставлять під загрозу життя і здоров'я, а то й завдають шкоду особам, які виконують свої службові обов'язки, чи іншим особам, які виконують громадську діяльність чи діяльність по охороні громадського порядку.

Ст.342 КК Опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві.

Дана стаття має 3 частини. В ч.1 і ч.2 дається визначення понять ДВоМ кримінальним правопорушенням, а в ч.3 передбачені кваліфікуючі ознаки цих двох кримінальних правопорушень. В КК 1960 р. ці Кримінальні правопорушення були передбачені ст.188 (ч.1 ст.342) і ст.1881 (ч.2 ст.342).

Ч.1 ст.342 КК гласить: “Опір представникові влади під час виконання ним службових обов'язків”

Ч.2 ст.342 КК гласить: “Опір представникові правоохоронного органу під час виконання ним службових обов'язків, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві під час виконання цими особами покладених на них обов'язків щодо охорони громадського порядку”

БЕЗПОСЕРЕДНІЙ ОБ'ЄКТ (ОСНОВНИЙ) – нормальна діяльність органів влади, правоохоронних органів, громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону та законних військових формувань під час охорони громадського порядку.

БЕЗПОСЕРЕДНІЙ ОБ'ЄКТ (ДОДАТКОВИЙ) – здоров'я особи, авторитет вищевказаних органів.

ПРЕДМЕТ – відсутній.

ПОТЕРПІЛІ: - представник влади;

- працівник правоохоронного органу;

- член громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону;

- військовослужбовець.

ПРЕДСТАВНИК ВЛАДИ відповідно до п.1 примітки до ст.364 КК:

“Службовими особами є особи, які постійно чи тимчасово здійснюють функції представників влади ...”

А згідно абз.2 п.1 постанови ПВС України “Про судову практику в справах про хабарництво” №5 від 26.04.2002 р.:

“... до представників влади належать, зокрема ,працівники ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ та їх АПАРАТУ , які наділені правом у межах своєї компетенції ставити вимоги, а також приймати рішення, обов'язкові для виконання юридичними і фізичними особами незалежно від їх відомчої належності чи підлеглості”.

Таким чином, ПРЕДСТАВНИК ВЛАДИ – це особа, яка постійно або тимчасово перебуває на службі в органах державної влади і здійснює функції зазначених органів, яка наділена правом в межах своєї компетенції давати як для громадянина, так і установ, незалежно від відомчої належності чи підлеглості, вказівки правового характеру, що підлягають обов'язковому виконання, застосовувати примусові заходи і щодо громадян, які безпосередньо не підпорядковані їй по службі.

Це так звані публічні службові особи.

До них, зокрема, відносяться народні депутати України і депутати місцевих рад, судді, прокурори, слідчі, оперативний склад СБУ, всі працівники поліції і податкової поліції, інспектори держаних інспекцій, лісничі, військові коменданти, начальники гарнізонів, військовий патруль, вартіві на посту та інші військовослужбовці при виконанні ними обов'язків по підтриманню громадського порядку, у тому числі і військовослужбовці внутрішніх військ тощо.

ПРАЦІВНИК ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ

Єдиний в Україні нормативний акт, в якому зроблено спробу визначити поняття правоохоронного органу, це Закон України "Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів" від 23.12.1993 р. зі змінами від 11.12.1998 р.

В ст.2 цього Закону зазначено, що до правоохоронних органів відносяться:

- органи прокуратури;
- органи внутрішніх справ;
- органи служби безпеки;
- органи охорони державного кордону;
- органи митної служби;
- органи державної податкової служби;
- органи і установи виконання покарань;
- органи державної контрольно-ревізійної служби;
- органи рибоохорони;
- органи державної лісової охорони;
- Антимонопольний комітет;
- інші органи, які здійснюють правозастосовчі або правоохоронні функції.

Особливістю вказаних працівників як працівників правоохоронного органу є те, що вони беруть безпосередню участь у:

- 1) розгляді судових справ у всіх інстанціях;
- 2) провадженні і розслідуванні кримінальних справ та справ про адміністративні правопорушення;
- 3) здійсненні оперативно-розшукової діяльності;
- 4) охороні громадського порядку і громадської безпеки;
- 5) виконанні вироків, рішень, ухвал і постанов органів дізнання і досудового слідства та прокурорів;
- 6) здійсненні контролю за переміщенням людей, транспортних засобів, товарів та інших предметів чи речовин через державний і митний кордон України;
- 7) здійсненні нагляду і контролю за виконанням законів.

Особи, які уклали трудовий договір з правоохоронними органами і не є атестованими службовими особами цих органів, а становлять їх технічний, допоміжний персонал, не є потерпілими від цього кримінального правопорушення.

Акцентую вашу увагу на те, що працівники правоохоронних органів, як це зазначив ПВС України в абз.2 п.5 постанови №8 від 26.06.1992 р. "Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання

на життя, здоров'я, гідність і власність суддів і представників правоохоронних органів”:

“..... працівники правоохоронних органів та військовослужбовці можуть визнаватись потерпілими не тільки тоді, коли вони виконують свої службові обов'язки, перебуваючи безпосередньо на службі, та коли застосовували заходи по охороні правопорядку у відповідності зі своїми службовими обов'язками, за наказом чи розпорядженням, а й тоді, коли вони вжили зазначені заходи в межах своїх повноважень з власної ініціативи (наприклад, перепиняли правопорушення у неробочий час)”.

ЧЛЕН ГРОМАДСЬКОГО ФОРМУВАННЯ З ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ І ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ

У відповідності до Закону України “Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону” від 22.06.2000 р. громадяни України згідно Конституції України мають право створювати громадські об'єднання для участі в охороні громадського порядку і державного кордону, сприяти органам місцевого самоврядування, правоохоронним органам, Прикордонним військам України та органам виконавчої влади, а також посадовим особам у запобіганні та припиненні адміністративних правопорушень і кримінальних правопорушень, захисті життя і здоров'я громадян, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань, а також у рятуванні людей і майна під час стихійного лиха та інших надзвичайних обставин (далі – громадські формування з охорони громадського порядку і державного кордону) – ст.1 Закону.

І далі Закон вказав, що громадські формування з охорони громадського порядку і державного кордону можуть бути створені на засадах громадської самодіяльності як:

- зведені загони громадських формувань;
- спеціалізовані загони (групи) сприяння поліції та Прикордонним військам України;
- асоціації громадських формувань;
- тощо.

Член громадського формування є потерпілим від цього кримінального правопорушення ЛИШЕ під час здійснення ним функцій (обов'язки) по забезпеченню охорони громадського порядку чи державного кордону.

ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЕЦЬ – це особи офіцерського складу, прапорщики, мічмани, військовослужбовці строкової військової служби та за контрактом Збройних Сил України, Прикордонних військ України, Служби безпеки України, військ цивільної оборони та інших військових формувань, що створюються Верховною Радою України, курсанти військових навчальних закладів.

ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА (ст. 342 КК) характеризується діянням, а саме:

- опір представникові влади (ч.1.);
- опір працівникові правоохоронного органу;(ч.2)
- опір члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону;
- опір військовослужбовцю.(ч.2)

Крім того, об'єктивна сторона обов'язково повинна характеризуватися такою ознакою, як ЧАС, а саме:

- під час виконання службових обов'язків представником влади чи працівником правоохоронних органів;
- під час виконання обов'язків щодо охорони громадського порядку членом громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцем.

ОПР – розуміють рішучу протидію кому-небудь; наполегливу боротьбу, змагання з кимось.

Отже, опір, передбачений ст.342 КК, означає протидіяти виконанню працівником правоохоронних органів, представником влади їх законних службових обов'язків, а члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону та військовослужбовцеві під час виконання ними покладених на них обов'язків щодо охорони громадського порядку.

Як зазначив вищевказаний Пленум ВС України в абз.1 п.8 своєї постанови № 8 від 26.06.1992 р:

“... вчинення опору полягає в активній фізичній протидії здійсненню працівником поліції, членом громадського формування з охорони громадського порядку, військовослужбовцем обов'язку по охороні громадського порядку. Такі дії утворюють склад кримінального правопорушення, передбаченого ст.188 (342) КК”

І далі Пленум вказав:

“За цією статтею має насти відповідальність не лише безпосередньо правопорушник, але й ІНША ОСОБА, яка активно перешкождала працівникові поліції, члену громадського формування з охорони громадського порядку, військовослужбовцю виконувати покладені на них обов'язки по охороні громадського порядку”.

Звертаю вашу увагу на те, що опір представнику влади або працівнику правоохоронних органів має місце під час законної діяльності цих осіб.

Так, Верховний Суд України в справі С що протидію слідчому і працівникам поліції під час вилучення ними з квартири друкарської машинки з боку особи, щодо якої було незаконно порушено кримінальну справу, не визнав кримінальним проступком.

(див. Бюлетень законодавства і юридичної практики України. -№ 3.- 1993. - С. 222-223)

Акцентую вашу увагу на те, що на відміну від ст.1881 КК 1960 р., в ст.342 КК 2001 р. виключено таку кваліфікуючу ознаку, як ПОГРОЗА ЗАСТОСУВАННЯ НАСИЛЬСТВА ЧИ ЗАСТОСУВАННЯ НАСИЛЬСТВА з боку винного при опорі вказаними особами (ч.2 ст.1881 КК), таким чином в ст.342 КК ведеться мова ПРО НЕНАСИЛЬНИЦЬКИЙ ОПР. У разі погрози чи застосування насильства працівникові правоохоронного органу відповідальність настає за ст.345 КК, службовій особі чи громадянину, який виконує громадський обов'язок – за ст.350 КК, а за заподіяння шкоди їх майну відповідно за ст.347 та 352 КК.

Таким чином, за ст.342 КК має місце НЕНАСИЛЬНИЦЬКИЙ ОПІР, тобто це вчинення протидії вказаним особам, не пов'язаної з безпосереднім фізичним або психічним впливом на них.

Такий опір перешкоджає потерпілому виконувати свої обов'язки чи ставить під загрозу їх виконання, що і складає суспільну небезпеку такого посягання.

Такий опір охоплює такі дії винного, як:

- 1) відштовхування потерпілого (без заподіяння йому фізичного болю);
- 2) або які потерпілому потрібно нейтралізувати у без посередньому контакті з суб'єктом (наприклад, перебороти винного, який хапається за громіздкі предмети, щоб уникнути затримання);
- 3) або виривається із рук потерпілого.

Відмова правопорушника виконати неодноразово повторювану вимогу потерпілого не ставить опору. Такі дії суб'єкта визначають ЗЛІСНОЮ НЕПОКОРОЮ.

Як зазначив вищезгаданий Пленум ВС України в абз.2 п.7 своєї постанови №8 від 26.06.1992 р.:

“Згідно зі ст.185 КУПАП ЗЛІСНОЮ НЕПОКОРОЮ є відмова від виконання наполегливих, неодноразово повторених законних вимог чи розпоряджень працівника поліції при виконанні ним службових обов'язків членами громадського формування з охорони громадського порядку чи військовослужбовця у зв'язку з їх участю в охороні громадського порядку або відмова, виражена у ЗУХВАЛІЙ ФОРМІ, що свідчить про явну зневагу до осіб, які охороняють громадський порядок”.

Звертаю вашу увагу на наступне:

1) розмежовуючи опір і злісну непокору, має місце думка, що опір – це завжди активна дія, а злісна непокора – пасивна. Вважається, що така позиція нечітка. Адже невиконання законних вимог може виявитися, наприклад, у ВТЕЧІ ВИННОГО, а це активна поведінка особи. ОПОРУ ВТЕЧЕЮ НЕ ЧИНИТЬСЯ. Отже, непокора може бути не тільки пасивною поведінкою, а й активною.

2) Не є опором невідчинення дверей квартири, а також будь-які дії, якщо вони не спрямовані спеціально для протидії. В той же час, буде опір без насильства у випадку, коли винний зачиняє двері будинку, щоб унеможливити затримання особи, що вчинила кримінальне праіопорушення.

3) Однак, не можна погодитися з такою точкою зору, що опір без насильства буде з боку особи, яка не лише не допускає працівника правоохоронного органу до свого будинку, зачиняючи двері, а й притримує їх (працівників) .

Вважається, що опором є дії, коли суб'єкт зачиняє двері з наміром протидії затриманню особи, що вчинила кримінальне праіопорушення працівником поліції, членом громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовцем, а також КОЛИ ВІН ПРИТРИМУЄ ДВЕРІ, протидіючи у такий спосіб виконанню цими особами своїх обов'язків. Але якщо особа не приховує особу, що вчинила кримінальне праіопорушення і не відчиняє двері, то ЦЕ НЕ Є ОПОРОМ, оскільки особа спеціально не створює умов для протидії законній діяльності вказаним особам.

4) Отже, критерієм розмежування опору і злісної непокори з об'єктивної сторони є вчинення при опорі активних дій, спеціально спрямованих безпосередньо на потерпілого.

Розглянемо другу ознаку об'єктивної сторони (час), а саме:

- під час виконання службових обов'язків представником влади чи працівником правоохоронних органів;
- під час виконання обов'язків щодо охорони громадського порядку членом громадського формування з охорони громадського порядку, державного кордону або військовослужбовцем.

Як зазначив вищезгаданий Пленум ВС України в п.6 своєї постанови №8 від 26.06.1992 р.:

“... слід відрізнити кримінальні правопорушення, вчинені щодо працівників поліції, членів громадського формування з охорони громадського порядку та військовослужбовців при виконанні ними обов'язків ПО ОХОРОНІ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ, від кримінальних правопорушень, вчинених щодо працівників правоохоронних органів у зв'язку з виконанням ними ІНШИХ СЛУЖБОВИХ ОБОВ'ЯЗКІВ”.

Звертаю вашу увагу на те, що працівники поліції мають два види взаємопов'язаних обов'язків:

- службові обов'язки
- обов'язки, пов'язані з безпосередньою охороною громадського порядку

СЛУЖБОВІ ОБОВ'ЯЗКИ – це діяльність працівника влади, працівника правоохоронного органу, що входить в коло його повноважень, наданих законами та іншими нормативними актами щодо їх посади і службового становища.

Під виконанням обов'язків по охороні громадського порядку слід розуміти:

- несення постової чи патрульної служби;
- підтримання порядку під час демонстрацій, мітингів, інших масових заходів, при ліквідації наслідків аварії, стихійного лиха;
- дії по припиненню або запобіганню порушень громадського порядку, затриманню порушника тощо (абз.2 п.6 постанови №8 від 26.08.1992 р.).

За особливостями конструкції цей кримінальне правопорушення з формальним складом, тобто вважається закінченим з моменту вчинення опору з боку винного.

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА характеризується умисною формою вини і тільки у виді прямого умислу. Винний усвідомлює суспільно небезпечний характер своїх дій, усвідомлює, що вчиняє опір представникам влади чи працівнику поліції під час виконання ними своїх службових обов'язків або члену громадського формування з охорони громадського порядку, державного кордону чи військовослужбовцю під час виконання ними обов'язків по охороні громадського порядку і бажає так діяти.

Якщо особа не усвідомлювала, що вчиняє опір таким особам, то відповідальність за дане кримінальне правопорушення відсутня. Відповідальність може настати за ст.296 КК. Опір незаконним діям може розцінюватися як необхідна оборона (ст.36 КК).

Мотиви можуть бути різноманітними.

Мета – перешкодити законній діяльності потерпілих по виконанню своїх службових обов’язків чи обов’язків по охороні громадського порядку.

СУБ’ЄКТ – фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку на момент вчинення кримінального правопорушення.

КВАЛІФІКУЮЧІ ОЗНАКИ (ч.3 ст.342 КК)

Опір, поєднаний з примушенням цих осіб шляхом насильства або погрози застосування такого насильства до вчинення явно незаконних дій.

Тобто це спонукання до здійснення діяння проти волі потерпілого вчинити певні явно незаконні дії.

НАПРИКЛАД, відпустити затриманого на місці вчиненого кримінального правопорушення, повернути конфісковане майно за вироком суду, не складати протокол про адміністративне правопорушення тощо.

СЛІД ЗАЗНАЧИТИ, що насильство у даному випадку є способом примушення, а не опору, а тому дії винної особи підлягають додатковій кваліфікації за ст.345, 350, 347, 352 КК.

Під НАСИЛЬСТВОМ слід розуміти будь-яке фізичне насильство:

- тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості;
- незаконне позбавлення волі;
- зв’язування тощо.

Заподіяння умисних тяжких тілесних ушкоджень або смерті члену громадського формування чи військовослужбовцеві належить додатково кваліфікувати відповідно за ст.121 чи п.8 ч.2 ст.115 КК.

Звертаю вашу увагу на наступне роз’яснення, що дає в п.9 постанови № 3 від 28 .06.1991 р. Пленум Верховного Суду України “Про судову практику в справах про хуліганство “.

Опір, вчинений щодо особи, яка присікає хуліганські дії, охоплюється складом хуліганства. Але у випадках, коли внаслідок застосованого при цьому насильства винним вчиняється ще й інший, більш тяжкий злочин, він потребує додаткової кваліфікації за іншими статтями КК.

Так, в справі Р. Президія Хмельницького обласного суду зазначила, що працівник поліції прибув на місце події, коли ще тривали хуліганські дії Р , які працівник поліції спробував припинити. В цей час винний наніс йому удар , заподіявши легкі тілесні ушкодження. Отже, Р. наніс тілесні ушкодження в процесі вчинення хуліганських дій, а не під час опору працівнику поліції у зв’язку з затриманням. А тому такі хуліганські дії, поєднані з опором працівникові поліції, в тому числі з насильством або погрозою його застосування, повністю охоплюються ч.2 ст. 207 КК (ч. 3 ст. 296 КК-2001 р.) і додаткової кваліфікації за ч.2 ст. 188-1 КК (ст. 342 КК-2001 р.) не потребує.

(див. Право України №3-1992 р. с.89)

В той же час, як зазначив далі Пленум, що

Опір, вчинений після припинення хуліганських дій, в тому числі і у зв'язку з затриманням винної особи, не повинен розглядатися як кваліфікуюча ознака хуліганства і підлягає кваліфікації за сукупністю кримінальних правопорушень.

Не повинне кваліфікуватися за ч.2 ст.206 КК(ч.3 ст.296 КК-2001 р.) дрібне хуліганство, пов'язане з опором працівнику поліції, члену громадського формування з охорони громадського порядку, а також військовослужбовцю або представнику влади чи представнику громадськості, які виконують обов'язки по охороні громадського порядку, а так само громадянину, що присікає дрібне хуліганство.

Переходимо до розгляду наступного складу кримінального правопорушення. Ст.343 КК Втручання в діяльність працівника правоохоронного органу.

Дана стаття має 2 частини. В частині 1 дається визначення поняття цього кримінального правопорушення.

Вона гласить:

“Вплив у будь-якій формі на працівника правоохоронного органу з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків або добитися прийняття незаконних рішень”.

Відповідно до ст.19 Конституції України правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх службові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Тому СУСПІЛЬНА НЕБЕЗПЕЧНІСТЬ цього кримінального правопорушення полягає в тому, що в разі втручання у діяльність у діяльність працівника правоохоронного органу (поліції, прокуратури, служби безпеки) приводить або може привести до невиконання ним службових обов'язків, прийняття неправомірних рішень, а в деяких випадках – і до неможливості припинити скоєння кримінального правопорушення, або затримати особу, яка його вчинила.

Тобто, іншими словами можна сказати, що в разі вчинення цього кримінального правопорушення порушується або може бути порушена нормальна робота правоохоронного органу, в силу того, що створюються перешкоди для виконання службових обов'язків працівниками правоохоронного органу, що врешті позначається на ефективності функціонування всієї правової системи держави.

ОБ'ЄКТ - відносини у сфері державної правоохоронної діяльності із забезпечення правового і громадського порядку, боротьби зі кримінальною протиправністю, іншими словами, це нормальна законна діяльність працівників правоохоронних органів

ПРЕДМЕТ – відсутній.

ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА - характеризується дією і полягає у впливі у будь-якій формі на працівника правоохоронного органу.

Акцентую вашу увагу на те, що у назві статті вжито термін ВТРУЧАННЯ, а в диспозиції кримінально-правової норми – ВПЛИВ.

ВПЛИВ - як пояснює словник, це дія, яку певна особа чи предмет або явище виявляє стосовно іншої особи чи предмета;

БУТИ ПІД ВПЛИВОМ - це робити що-небудь, зважаючи на дії, думки певної особи або на певні обставини.

ВТРУЧАННЯ (втручатися) - визначено як: самочинно займатися чийось справами, втручати в чій-небудь стосунки, брати активну участь у чомусь для припинення чого-небудь, протидіяти чому-небудь та інше.

Пленум ВСУ в п.11 постанови №8 від 26.08.1992 р. "Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів" зазначив:

"... під втручанням в діяльність працівника прокуратури, органу внутрішніх справ, служби безпеки слід розуміти **КОНКРЕТНІ ДІЇ**, спрямовані на перешкоду у виконанні цим працівником службових обов'язків або на досягнення прийняття неправомірного рішення. Втручання може проявлятися в умовлянні, шантажуванні потерпілого, погрозі відмовити у наданні законних благ, а також у будь-якій іншій формі впливу".

УМОВЛЯННЯ може супроводжуватися обіцянками допомогти придбати дефіцитні товари, вирішити якісь сімейні проблеми, надати можливість користуватися автомобілем, дачною ділянкою, пропозицією хабара тощо з тим, щоб потерпілий вчинив (або навпаки, не вчинив) будь-які дії, що полягають у невиконанні потерпілим своїх службових обов'язків або прийнятті незаконних рішень.

В той же час, як пояснив вищезазначений ПВСУ, **ЩО СЛІД МАТИ НА УВАЗІ**, що **ПРОХАННЯ** батьків або інших родичів правопорушника про прийняття працівником правоохоронного органу рішення в інтересах цього правопорушника **НЕ УТВОРЮЄ СКЛАДУ ЦЬОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ**.

ШАНТАЖУВАННЯ може здійснюватися шляхом погрози розголошення відомостей, які ганьблять потерпілого чи близьких йому осіб, тобто такі відомості, які потерпілий бажає зберегти в таємниці (наприклад, таємницю усиновлення тощо).

ІНШИМИ ФОРМАМИ ВПЛИВУ можуть бути позбавлення певних благ, переваг, втручання в особисте життя, застосування насильства тощо.

Якщо вплив на працівника правоохоронного органу здійснюється шляхом погрози вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна щодо самого працівника правоохоронного органу або близьких його родичів, або шляхом застосування насильства, то вчинене підлягає додатковій кримінально-правовій оцінці за відповідними статтями Особливої частини КК, зокрема, за ч.3 ст.342, 345, 348.

Вплив на працівника правоохоронного органу шляхом захоплення або тримання як заручника його родича або співробітника охоплюється ст.147 або 349 і додаткової кваліфікації за ст.343 не потребує (абз.3 п.11 згаданої постанови).

За особливостями конструкції цей кримінальне правопорушення формальний за складом і за ч.1 вважається закінченим з моменту вчинення дії, яка являє собою вплив у будь-якій формі, а також за ч.2 в частині споєння цього кримінального правопорушення службовою особою з

використанням свого службового становища і не має значення, чи вдалося особі, що вчинила кримінальне правопорушення перешкодити виконанню працівником правоохоронного органу своїх службових обов'язків або домогтися прийняття ним неправомірного рішення.

За ч.2 ст.343 у випадку, коли ці дії перешкодили запобіганню кримінального правопорушення чи затриманню особи, яка його вчинила – з моменту настання зазначених наслідків (матеріальний склад)

Вплив на технічних працівників цих органів (секретарі, спеціалісти, оператори, прибиральниці тощо), робота яких не пов'язана із правозастосовуючими чи правоохоронними функціями правоохоронних органів, належить кваліфікувати як кримінальне правопорушення проти особи.

Під НЕЗАКОННИМИ - слід розуміти рішення працівників правоохоронних органів, що суперечать вимогам законодавчих актів.

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА характеризується тільки умисною формою вини і тільки у виді прямого умислу.

Наявність спеціальної МЕТИ, а саме:

- перешкодити потерпілим виконувати свої службові обов'язки;
- або добитися прийняття незаконних рішень.

СУБ'ЄКТ - фізична осудна особа, яка досягла 16 років.

В ч.2 може бути і спеціальний суб'єкт - службова особа, яка використовує своє службове становище.

КВАЛІФІКУЮЧІ ОЗНАКИ:

Відповідно до ч.2 ст.343 КК підвищує суспільну небезпечність цього кримінального правопорушення, якщо втручання в діяльність працівника правоохоронного органу:

- перешкодило запобіганню кримінального правопорушення;
- перешкодило затриманню особи, яка вчинила кримінальне правопорушення;
- вчинено службовою особою з використанням свого службового становища.

Перші дві кваліфікуючі ознаки мають місце у випадках, коли працівник правоохоронного органу МАВ РЕАЛЬНУ МОЖЛИВІСТЬ запобігти вчиненню кримінального правопорушення або затримати особу, яка його вчинила, але не зміг її використати через втручання у свою діяльність особи, що вчинила кримінальне правопорушення.

Третя кваліфікуюча ознака – використання особою свого службового становища – має місце тоді, як зазначив ПВС України в абз.5 п.11 постанови №8 від 26.08.1992 р., коли:

“... винна особа використовує права і повноваження, надані їй за посадою або у зв'язку з певною службовою діяльністю. СУБ'ЄКТАМИ цього кримінального правопорушення МОЖУТЬ БУТИ: 1) особи, від яких потерпілий знаходиться у службовій залежності; 2) представники влади; 3) особи, від яких залежить фінансове, матеріально-технічне забезпечення органу, де працює потерпілий, а також медичне та інше обслуговування потерпілого чи його близьких родичів або вирішення побутових питань потерпілого тощо”.

Хотів би звернути вашу увагу на наступне.

1) Вплив на працівників правоохоронного органу шляхом ПІДКУПУ належить кваліфікувати як дачу або замах на дачу хабара (ст.369 або ч.2 ст.15 і ст.369), а якщо це перешкодило запобігти вчиненню кримінального правопорушення чи затримати особу, яка його вчинила, то за сукупністю ч.2 ст.343 КК.

2) Засобом впливу на працівника правоохоронного органу може бути вчинення і інших дій, які самі по собі не є кримінально протиправними.

НАПРИКЛАД, втручання вчинялось шляхом ненасильницького опору особою, до якої не була безпосередньо звернена вимога працівника поліції, який охороняє громадський порядок. Якщо дії такої особи не перешкодили затримати правопорушника, в тому числі і особи, що вчинила кримінальне правопорушення, або запобігти кримінально протиправному посяганню, то скоєне належить кваліфікувати за ч.2 ст.342 КК.

Коли ж внаслідок вказаних дій винному вдалось перешкодити запобігти вчиненню кримінального правопорушення або затримати особу, яка його вчинила, відповідальність настає за ч.2 ст.343 КК.

Вчинення таких дій щодо ПРЕДСТАВНИКА ВЛАДИ тягне за собою відповідальність відповідно за ч.1 ст.342 або за ст.343 КК.

Ст.344 КК Втручання у діяльність державного діяча

Цей кримінальне правопорушення відрізняється від попереднього (ст.343 КК) лише колом потерпілих.

Стаття має 2 частини. В частині 1 дається вичерпний перелік потерпілих, а саме:

- Президент України;
- Голова Верховної Ради України;
- Народний депутат України;
- Прем'єр-міністр України;
- Член Кабінету Міністрів України;
- Уповноважений ВР України з прав людини або його представники;
- Голова Рахункової палати або члени Рахункової палати;
- Голова або член Центральної виборчої комісії;
- Голова Національного Банку України;
- Член Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення;
- Голова Антимонопольного комітету України;
- Голова Фонду державного майна України;
- Голова Державного Комітету телебачення і радіомовлення України.

В ч.2 ст.344 КК вказується КВАЛІФІКУЮЧА ОЗНАКА : використання свого службового становища.

СУБ'ЄКТ за ч.1 ст.344 КК – фізична осудна особа, яка досягла 16 років;

за ч.2 ст.344 КК – спеціальний суб'єкт – службова особа.

Ст.345 КК Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу

Норми, передбачені ст.345 КК, спрямовані на забезпечення кримінально-правового захисту правоохоронної діяльності працівників, які беруть у ній участь, та їх близьких родичів. Суспільна небезпечність кримінального

правопорушення полягає в тому, що його вчиненням порушуються або може бути порушена нормальна робота правоохоронного органу, створюються перешкоди для виконання працівниками зазначених органів своїх службових обов'язків, підривається їх авторитет, заподіюється шкода їх здоров'ю або здоров'ю їх близьких родичів. Вчинення цього кримінального правопорушення може викликати почуття тривоги, страху і занепокоєння за своє життя, здоров'я і майно, а також за життя, здоров'я і майно своїх близьких родичів, що завадить йому успішно виконати службові обов'язки.

Дана стаття має 4 частини. В ч.1 дається визначення цього кримінального правопорушення. Вона гласить:

“Погроза вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна щодо працівника правоохоронного органу, а також щодо його близьких родичів у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків”.

БЕЗПОСЕРЕДНІЙ ОБ'ЄКТ (основний) – нормальна діяльність правоохоронних органів, їх авторитет.

БЕЗПОСЕРЕДНІЙ ОБ'ЄКТ (додатковий) – психічна недоторканність працівника правоохоронного органу або його близьких родичів;

- їх здоров'я;
- власність цих потерпілих.

ПОТЕРПІЛИМИ можуть бути:

- працівник правоохоронного органу;
- його близькі родичі.

ПРАЦІВНИК ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ – розглянуто при аналізі кримінального правопорушення, передбаченого ст.342 КК.

БЛИЗЬКІ РОДИЧІ – згідно ч.2 ст.2 Закону України “Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів” від 23.12.1993 р. такими є:

- батьки;
- дружина (чоловік);
- діти;
- рідні брати і сестри;
- дід, баба і онуки.

ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА може виразитися у:

- погрозі вбивством;
- погрозі насильством;
- погрозі знищення чи пошкодження майна.

ПОГРОЗА - є видом психічного насильства над вказаними в статті потерпілими. Вона може виражатися у висловлюванні (усно, письмово, із застосуванням технічних пристроїв), а також у жестах, демонстрації зброї тощо або інших діях, за допомогою яких винний залякує потерпілого вчиненням вбивства, застосуванням до нього насильства чи знищення його майна.

Для кваліфікації дій винного за ч.1 ст.345 КК достатньо встановити лише факт погрози працівнику правоохоронного органу або його близьким родичам У ЗВ'ЯЗКУ з виконанням цим працівником СЛУЖБОВИХ ОBOB'ЯЗКІВ.

Акцентую вашу увагу на те, як зазначив ПВС України в абз.1 п.10 постанови від 26.06.1992 р. “Про застосування судами законодавства, що передбачає

відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів”, що на відміну від погрози вбивством (ст.129 КК) для кваліфікації за ч.1 ст.345 КК наявність реальних підстав побоювання потерпілим виконання погроз не є обов'язковою.

Під ПОГРОЗОЮ ВБИВСТВОМ треба розуміти виражений зовні та доведений до потерпілого намір позбавити життя працівника правоохоронного органу або його близьких родичів.

Під ПОГРОЗОЮ НАСИЛЬСТВОМ треба розуміти погрозу заподіяння потерпілому побоїв, мордування, катування чи тілесних ушкоджень, а також споєння таких дій, які можуть призвести до тілесних ушкоджень (наприклад, зв'язування та залишення під дощем, у місцевості, де багато комарів, мошкари, на вогкій землі у холодну пору року тощо).

Під ПОГРОЗОЮ ЗНИЩЕННЯ МАЙНА треба розуміти виражені зовні та доведені до потерпілого нахваляння привести майно працівника правоохоронного органу, а також його близьких родичів в стан, при якому його неможливо використовувати за цільовим призначенням.

В абз.2 п.10 постанови №8 від 26.06.1992 р. ПВС України роз'яснив, що як погрозу знищення майна треба кваліфікувати погрозу знищити будь-яке майно повністю або його частину (наприклад, окремі частини будівлі, вузли механізму, скло автомобіля тощо).

Під МАЙНОМ треба розуміти як рухоме (гроші, носильні речі, автомашини, мотоцикли, худобу тощо), так і нерухоме майно (жилий будинок, дача, плодово-ягідні та інші насадження, посіви тощо), яке є власністю потерпілих або знаходиться в їх відповідальному володінні.

Звертаю вашу увагу на наступне.

У ст.345 КК термін “У ЗВ'ЯЗКУ З ВИКОНАННЯМ ЦИМ ПРАЦІВНИКОМ СЛУЖБОВИХ ОБОВ'ЯЗКІВ” означає, що передбачені цією статтею діяння можуть бути вчинені як ПІД ЧАС виконання працівником правоохоронного органу службових обов'язків, так і в БУДЬ-ЯКИЙ ІНШИЙ ВІЛЬНИЙ ВІД РОБОТИ ЧАС в межах своїх повноважень з власної ініціативи чи за проханням громадян (наприклад, у відпустці) – (абз.2 п.5 постанови №8 від 26.06.1992 р.

Також відповідальність за цією статтею настає у випадку вчинення передбачених нею діянь, пов'язаних з виконанням службових обов'язків у МАЙБУТНЬОМУ або ПОМСТОЮ за службову діяльність у минулому.

Вважається, що відповідальність за діяння, передбачені ст.345 КК, має місце тоді, коли потерпілий є наявним працівником правоохоронного органу, тому якщо відносно його вчиняються ці діяння тоді, коли він вже не є працівником правоохоронного органу (на пенсії чи його звільнено) з помсти за його минулу службову діяльність, то відповідальність повинна наставати за відповідними статтями проти особи, власності чи за ст.350 КК.

Якщо дії особи були реакцією на незаконні дії працівника правоохоронного органу або викликані особистими неприязними стосунками, не пов'язаними з виконанням ним службових обов'язків, вчинене за наявності для цього підстав належить кваліфікувати як кримінальні правопорушення проти особи, власності або за іншими відповідними статтями КК (абз.2 п.3 постанови...).

Посягання на життя, здоров'я та власність працівника правоохоронного органу або його близьких родичів, скоєне безпосередньо після погрози вчинити такі дії, не потребує додаткової кваліфікації за ч.1 ст.345 КК, а кваліфікуються відповідно за ст.348 або ст.347 КК (абз.3 п.10 постанови...).

За особливостями конструкції кримінальне правопорушення, передбачений ч.1 ст.345 КК, з формальним складом, тобто вважається закінченим з моменту висловлювання погрози і доведення її до відома потерпілого.

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА характеризується умисною формою вини і тільки у виді прямого умислу.

Винний усвідомлює суспільно небезпечний характер своїх дій, усвідомлює, що погрозою він протидіє законній службовій діяльності працівника правоохоронного органу і бажає робити саме так, тобто бажає, щоб у працівника виникло почуття занепокоєння, страху, що може перешкодити йому виконати свої службові обов'язки.

МОТИВ - помста за виконання службових обов'язків

МЕТА - перешкодити потерпілому виконанню своїх службових обов'язків

СУБ'ЄКТ - фізична осудна особа, яка досягла:

- ч.1 ст.345 КК – 16 років;
- ч.2 за нанесення побоїв, легких тілесних ушкоджень – 16 років;
- ч.2 за заподіяння середньої тяжкості тілесних ушкоджень – 14 років;
- ч.3 за заподіяння тяжких тілесних ушкоджень – 14 років.

Службові особи, які для погрози використовують своє службове становище, мають нести відповідальність за перевищення влади або службових повноважень (ч.2 або ч.3 ст.365 КК).

КВАЛІФІКУЮЧІ ОЗНАКИ:

Акцентую вашу увагу, що в ч.2 та ч.3 ст.345 КК передбачається відповідальність за застосування **ФІЗИЧНОГО НАСИЛЬСТВА**, на відміну від ч.1 ст.345 КК, яка передбачає застосування **ПСИХІЧНОГО НАСИЛЬСТВА**.

ФІЗИЧНЕ НАСИЛЬСТВО полягає у:

- нанесенні побоїв (ч.2 ст.345 КК);
- заподіянні легких тілесних ушкоджень (ч.2 ст.345 КК);
- заподіянні середньої тяжкості тілесних ушкоджень (ч.2 ст.345 КК);
- заподіянні тяжких тілесних ушкоджень (ч.3 ст.345 КК).

Окремо в ч.4 ст.345 КК передбачена така кваліфікуюча ознака, як дії, передбачені частинами 1, 2, 3, вчинені організованою групою.

Заподіяння смерті потерпілим через необережність чи умисно не охоплюється ст.345 КК і потребує додаткової кваліфікації за відповідними статтями: ст.119 КК або ст.348 КК.

Ст.346 КК Погроза або насильство щодо державного чи громадського діяча.

Дана стаття має 3 частини.

БЕЗПОСЕРЕДНІЙ ОБ'ЄКТ (основний) – суспільні відносини, які забезпечують нормальні умови здійснення владних повноважень вищими службовими особами держави, нормальну роботу об'єднань громадян, якими є партії, їх авторитет.

БЕЗПОСЕРЕДНІЙ ОБ'ЄКТ (додатковий) - тілесна недоторканість;

- здоров'я і особиста воля;
- власність потерпілих.

ПОТЕРПІЛІ – державний чи громадський діяч, вичерпний перелік дається в ч.1 ст.346 КК:

- Президент України;
- Голова ВР України;
- Народний депутат України;
- Прем'єр-міністр України;
- член КМ України;
- Голова чи суддя Конституційного Суду України;
- Голова Верховного Суду України;
- Голови вищих спеціалізованих судів;
- Генеральний прокурор України;
- Уповноважений ВР України з прав людини;
- Голова Рахункової Палати;
- Голова Національного Банку України;
- керівники політичних партій України;
- близькі родичі вищезазначених осіб.

ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА виражається в погрозі:

- вбивством;
 - заподіянням шкоди здоров'ю;
 - знищенням або пошкодженням майна;
 - викраденням або позбавленням волі вказаних потерпілих,
- вчиненій У ЗВ'ЯЗКУ з їх державною або громадською діяльністю.

За особливостями конструкції кримінальне правопорушення, передбачене ч.1 ст.346 КК, з формальним складом.

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА характеризується умисною формою вини і тільки у виді прямого умислу.

МОТИВ і МЕТА аналогічні кримінального правопорушення, передбаченому ст.345 КК. Відсутність їх виключає відповідальність за даний кримінальне правопорушення і винна особа підлягає відповідальності за статтями КК проти життя і здоров'я особи.

СУБ'ЄКТ – фізична осудна особа, яка досягла:

- за ч.1 ст.346 КК – 16 років;
- за ч.2 ст.346 КК – 16 років за нанесення побоїв чи легких тілесних ушкоджень;
- за ч.2 ст.346 КК – 14 років за заподіяння середньої тяжкості тілесних ушкоджень;
- за ч.3 ст.346 КК – 14 років за заподіяння тяжких тілесних ушкоджень.

КВАЛІФІКУЮЧІ ОЗНАКИ:

В частині 2 і 3 ст.346 КК передбачені кваліфікуючі ознаки цього кримінального правопорушення, а саме:

- Ч.2 - заподіяння середньої тяжкості тілесних ушкоджень;
- заподіяння легких тілесних ушкоджень;

- нанесення побоїв;
- вчинення інших насильницьких дій.

ВЧИНЕННЯ ІНШИХ НАСИЛЬНИЦЬКИХ ДІЙ – треба вважати фізичний (крім нанесення побоїв) вплив на потерпілого. Ними можуть бути:

- стискування частин тіла;
- викручування рук чи ніг;
- мордування;
- тягання за ніс, вуха, волосся, волоком за транспортом;
- підвішування;
- залишення зв'язаним на холоді, під дощем, у воді;
- замикання в сирому приміщенні;
- насильна ін'єкція наркотичного, психотропного, сильнодіючого засобу;
- застосування до потерпілого газового балончика, пістолета, гранати;
- застосування електроструму тощо.

Ч.3 - заподіяння тяжких тілесних ушкоджень.

Вбивство потерпілого при застосуванні насильства не охоплюється цим складом кримінального правопорушення, і потребує додаткової кваліфікації за ст.112 КК.

Умисне вбивство близьких родичів потерпілого належить кваліфікувати за п.8 ч.2 ст.115 КК.

Розглянемо наступне кримінальне правопорушення, пов'язаний з посяганням на життя і здоров'я.

Ст.348 КК Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця

Це є найтяжчим кримінальним правопорушенням даного розділу. Дана стаття має 1 частину. Вона гласить:

“Вбивство або замах на вбивство працівника правоохоронного органу чи його близьких родичів у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків, а також члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця у зв'язку з їх діяльністю щодо охорони громадського порядку”.

БЕЗПОСЕРЕДНИЙ ОБ'ЄКТ (основний) – суспільні відносини, що забезпечують нормальну діяльність правоохоронних органів, зокрема, нормальна службова діяльність працівників цих органів, авторитет цих органів, а також встановлений порядок охорони громадського порядку, здійснюваний громадянами.

БЕЗПОСЕРЕДНИЙ ОБ'ЄКТ (додатковий) – життя і здоров'я зазначених в диспозиції ст.348 КК осіб.

ПРЕДМЕТ – відсутній.

ПОТЕРПІЛІ - працівник правоохоронного органу;

- його близькі родичі;
- представник громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону;

- військовослужбовець.

Їх поняття розкрито під час юридичного . аналізу до ст.343 КК.

ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА полягає в посяганні на життя вказаних осіб, у зв'язку з виконанням ними свого службового обов'язку або у зв'язку з їх діяльністю по охороні громадського порядку.

Під ПОСЯГАННЯМ НА ЖИТТЯ, як пояснив ПВС України в п.14 постанови №8 від 26.06.1992 р. "Про застосування законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів та працівників правоохоронних органів", належить розуміти умисне вбивство або замах на умисне вбивство хоча б однієї з зазначених в ст.348 КК осіб і ДОДАТКОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ за п.8 ч.2 ст.115 КК НЕ ПОТРЕБУЄ.

Але слід мати на увазі, що в кожному конкретному випадку належить чітко давати відповідну оцінку доказам, щоб не допустити необґрунтованого притягнення винної особи до кримінальної відповідальності за це кримінальне правопорушення.

Так, вироком судової колегії в кримінальних справах Сумського обласного суду Ч засуджено за ст.1901 КК(ст. 348 КК-2001 р) за те, що він вчинив посягання на життя працівника поліції. У відповідь на намагання працівника поліції, який прибув на місце події у зв'язку з повідомленням про бійку між сусідами, щоб заспокоїти Ч., останній схопив сокиру і намагався ударити нею потерпілого Незважаючи на те, що працівник поліції зробив з пістолета попереджувальний постріл, Ч продовжував погрожувати йому сокирою, аж поки працівник поліції не покинув місце події.

Вирок було змінено з таких підстав.

У справі доведено, що Ч погрожував застосуванням насильства і вчинив опір працівнику поліції. Проте аналіз показань засудженого, потерпілого і свідків свідчить, що суд дійшов невірної висновку. Ч. ні на попередньому слідстві, ні в судовому засіданні, жодного разу не визнав, що мав намір ударити сокирою потерпілого, хоч мав таку можливість. Як пояснив потерпілий, що Ч. не зробив щодо нього нічого такого, що загрожувало його життю, він тільки висловлював погрози в адресу того з ким бився. Вимогу потерпілого кинути сокиру Ч не виконав, тому працівник поліції відступив від нього і зробив попереджувальний постріл. Оскільки Ч продовжував махати сокирою то потерпілий пішов з місця події.

Судова колегія визнала, що в даному випадку мав місце опір працівнику поліції при виконанні ним своїх обов'язків по охороні громадського порядку, поєднаний з погрозою застосування насильства і перекваліфікувала дії Ч на ч. 2 ст.1881 КК (ч.2 ст.342 і ч.1 ст.345 КК-2001 р)

(див. Радянське право № 12-1991 р. с.88)

Посягання на життя державного чи громадського діяча у зв'язку з їх службовою чи громадською діяльністю слід кваліфікувати за ст.112 КК

Аналогічні дії щодо інших представників влади чи громадськості а також службових осіб і окремих громадян кваліфікуються за п.8 ч.2 ст.115 КК

Стаття 348 КК є спеціальною нормою щодо п.8 ч.2 ст.115 КК(умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією

особою службового або громадського обов'язку). Згідно із загальною теорією кваліфікації кримінальних правопорушень при конкуренції загальної та спеціальної норм перевага надається спеціальній нормі, отже вбивство або замах на вбивство зазначених в ст.348 КК осіб повністю охоплюється цією статтею.

Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця, вчинене В ПРОЦЕСІ ОПОРУ потерпілому під час виконання ним своїх обов'язків, охоплюється ст.348 КК і додаткової кваліфікації за ст.342 КК не потребує.

Форми і способи посягання на життя потерпілих для кваліфікації значення не мають.

Погроза зазначеним у ст.348 КК особам не підпадає під ознаки цієї статті і такі дії належить кваліфікувати залежно від обставин справи за ст.345 або ст. 129 КК

Акцентую вашу увагу на наступне:

Для складу кримінального правопорушення, передбаченого ст.348 КК, не вимагається, щоб потерпілий вживав будь-яких заходів до винного. Достатньо встановити, що посягання на їх життя було вчинене у зв'язку з їх діяльністю щодо виконання службових обов'язків чи охорони громадського порядку

Кримінальне правопорушення визнається закінченим з моменту настання смерті потерпілого або вчинення діяння, яке утворює замах на вбивство. Посилання на ст.15 КК не потрібно.

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА характеризується умисною формою вини і тільки у виді прямого умислу щодо замаху на вбивство – (див. абз.2 п.14 ППВСУ №8 від 26.06.1992 р.)

Якщо потерпілому заподієне тілесне ушкодження, однак винна особа не мала прямого умислу на позбавлення життя потерпілого, то її дії потрібно кваліфікувати за відповідною частиною ст.345 КК.

МОТИВ і **МЕТА** кримінальне правопорушення може бути вчинений тільки з **МЕТОЮ ПЕРЕШКОДИТИ** потерпілому виконати свої службові обов'язки або обов'язки щодо охорони громадського порядку (під час виконання або в майбутньому), а також з **МОТИВІВ ПОМСТИ** за таку діяльність у минулому.

СУБ'ЄКТ фізична осудна особа, яка досягла на момент вчинення кримінального правопорушення 14 років.

Посягання на життя працівника правоохоронного органу, яке викликало прагнення заволодіти службовою зброєю і не пов'язане з бажанням перешкодити його службовій діяльності, належить кваліфікувати за п.9 ч.2 ст.115 КК (як вбивство з метою полегшення вчинення кримінального правопорушення) і за ч.3 ст.262 КК (як розбій з метою викрадення вогнепальної зброї).

Розглянемо ще два кримінальні правопорушення, що пов'язані із застосуванням психічного і фізичного насильства.

Ст.349 КК Захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника

Дана стаття має одну частину.

Вона гласить: “Захоплення або тримання як заручника представника влади, працівника правоохоронного органу чи їх близьких родичів з метою спонукання державної чи іншої установи, підприємства, організації або службової особи вчинити або утриматися від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника”.

БЕЗПОСЕРЕДНІЙ ОБ’ЄКТ (основний) – нормальна діяльність органів влади і правоохоронних органів, їх авторитет.

БЕЗПОСЕРЕДНІЙ ОБ’ЄКТ (додатковий) – життя, здоров’я людини, її воля, честь і гідність.

ПОТЕРПІЛИЙ - представник влади;

- працівник правоохоронних органів;
- близькі родичі вищевказаних осіб.

ОБ’ЄКТИВНА СТОРОНА полягає у захопленні або триманні як заручника вказаних осіб, поєднаному зі спонуканням державної чи іншої установи, підприємства, організації або службової особи вчинити або утриматися від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника.

ЗАРУЧНИК - це особа, яку захопила або утримує інша особа, погрожуючи їй вбити, спричинити тілесні ушкодження, вчинити інші насильницькі дії або продовжувати утримувати далі.

Під **ЗАХОПЛЕННЯМ ОСОБИ** треба розуміти напад, пов’язаний з її затриманням із наступним істотним обмеженням вільного руху, пересування чи поведінки особи. Способи захоплення можуть бути різноманітними (таємним, відкритим, шляхом обману, використання безпорадного стану тощо).

ТРИМАННЯ ЯК ЗАРУЧНИКА – незаконне позбавлення волі потерпілого, тобто насильницька заборона особі залишати певне місце чи унеможливлення це зробити.

Захоплення або тримання вказаних потерпілих, поєднані 1) з погрозою вбивства заручника, або 2) із заподіянням йому тілесних ушкоджень будь-якого ступеня тяжкості не охоплюється ст.349 КК і потребує додаткової кваліфікації за статтями 129, 121, 122, 125 КК.

Смерть потерпілого внаслідок:

- умисного вбивства;
- вбивства через необережність;
- самогубства

не охоплюється цим складом кримінального правопорушення і потребує додаткової кваліфікації за відповідними статтями Особливої частини КК (п.3 ч.2 ст.115, 119, 120 КК), а в залежності від конкретних обставин – і за статтею 348 КК, або ст.112 КК.

Для кваліфікації цього кримінального правопорушення не має значення, які вимоги поставлені винним і яким органам державної влади чи до якої службової особи звернув він свої вимоги. Однак, характер вимог свідчить про ступінь суспільної небезпечності кримінального правопорушення і особи, що вчинила кримінальне правопорушення, а тому повинен враховуватися при призначенні покарання.

Якщо вимоги винного спрямовані на адресу родичів заручника, то такі дії належить кваліфікувати за відповідною частиною ст.147 КК “Захоплення родича” або ст.146 КК “Незаконне позбавлення волі або викрадення людини”.

Відповідно до п.10 ППВСУ №2 від 26.03.1993 р. “Про судову практику в справах про кримінальні правопорушення, пов’язані з порушенням режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі” дії осіб, які вчинили захоплення заручників при нападі на адміністрацію ВТУ, кваліфікуються за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ст.392 КК і ст.349 КК.

І далі Пленум вказав в п.11 своєї постанови, що захоплення заручників і настирна злісна непокора вимогам адміністрації ВТУ про їх звільнення за наявності інших необхідних ознак кримінального правопорушення, передбаченого ст.391 КК, підлягають кваліфікації за ст.147 чи ст.349 і ст.391 КК.

За особливостями конструкції дане кримінальне правопорушення з формальним складом, тобто вважається закінченим з моменту захоплення або початку тримання як заручника потерпілої особи.

СУБ’ЕКТИВНА СТОРОНА характеризується умисною формою вини і тільки у виді прямого умислу.

Обов’язковою ознакою є **МЕТА**. Вона має двоякий характер – спонукати державну чи іншу установу, організацію, підприємство або службову особу до:

- вчинення будь-якої дії;
 - утримання від вчинення будь-якої дії
- як умови звільнення заручника.

СУБ’ЕКТ – фізична осудна особа, яка досягла 14 років на момент вчинення кримінального правопорушення.

Ст.350 Погроза або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов’язок

Дана стаття має 3 частини. Частина 1 гласить:

“Погроза вбивством, заподіянням тяжких тілесних ушкоджень або знищенням чи пошкодженням майна **ЗАГАЛЬНОНЕБЕЗПЕЧНИМ** способом щодо службової особи чи її **БЛИЗЬКИХ** або щодо громадянина, який виконує громадський обов’язок, застосована з метою припинення діяльності службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов’язок, або зміни її характеру в інтересах того, хто погрожує”.

БЕЗПОСЕРЕДНІЙ ОБ’ЄКТ (основний) – нормальна, правомірна діяльність органів влади, підприємств, установ і організацій, а також діяльність громадян по виконанню громадського обов’язку.

БЕЗПОСЕРЕДНІЙ ОБ’ЄКТ (додатковий):

- життя, здоров’я, тілесна недоторканність;
- власність

ПРЕДМЕТ – майно потерпілих, що вказані в диспозиції статті.

ПОТЕРПІЛІ: - службова особа:

- її близькі;
- громадянин, який виконує громадський обов’язок.

СЛУЖБОВА ОСОБА – це особи, які не виступають потерпілими від інших посягань, передбачених, зокрема, статтями:

- 345 КК “Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу”;
- 346 КК “Погроза або насильство щодо державного чи громадського діяча”;
- 277 КК “Погроза або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного”;
- 398 КК “Погроза або насильство щодо захисника чи представника особи”.

СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ за змістом ст.350 КК у відповідності до примітки до ст.364 КК є:

Особи, які постійно чи тимчасово обіймають на підприємствах, установах чи організаціях незалежно від форм власності ПОСАДИ, пов’язані з виконанням:

- організаційно-розпорядчих обов’язків;
- чи адміністративно-господарських обов’язків;
- або виконують такі обов’язки за спеціальними повноваженнями.

БЛИЗЬКІ ОСОБИ для вказаних осіб

Акцентую вашу увагу на деякі особливості цього поняття:

По-перше, на відміну від попередніх розглянутих статей, в яких потерпілими виступають поруч з представниками влади, працівниками правоохоронних органів, державних і громадських діячів “близькі родичі”, то в ст.350 КК законодавець визначає, так би мовити додатковими потерпілими, “її близькі”. Цей термін дещо об’ємніший, ніж термін “близькі родичі”.

Як зазначив ПВС України в абз.2 п.13 постанови №8 від 25.12.1992 р. “Про судову практику в справах про корисливі кримінальні правопорушення”, що близькими особами потерпілого є:

родичі;

інші особи, доля яких для потерпілого має істотне значення.

По-друге, в ч.1 ст.350 КК ведеться мова про близьких тільки службової особи, а не громадянина, який виконує громадський обов’язок. А в ч.2 і ч.3 ст.350 КК близькі особи відносяться як до службової особи, так і до громадянина, який виконує громадський обов’язок.

ГРОМАДЯНИН, ЯКИЙ ВИКОНУЄ ГРОМАДСЬКИЙ ОBOB’ЯЗОК – це особа, яка бере участь у діяльності громадських організацій та громадській діяльності підприємств, організацій, установ і виконує доручення та суспільно необхідні дії по охороні громадського порядку під час проведення демонстрацій, мітингів, показів, інших масових заходів при ліквідації наслідків аварії, стихійного лиха, дії щодо припинення порушень громадського порядку, наглядають за поведінкою осіб, взятих на поруки тощо.

ОБ’ЄКТИВНА СТОРОНА полягає в активних діях у формі:

- погрози вбивством, заподіянням тяжких тілесних ушкоджень або знищенням чи пошкодженням майна загально небезпечним способом.

Звертаю вашу увагу на те, що законодавець чітко визначає зміст погрози і спосіб реалізації її щодо майна. Поширеному тлумаченню це не може піддаватися.

Додаткової кваліфікації за ч.1 ст.129 КК і ст.195 КК дії винного за ч.1 ст.350 КК не потребують. У разі погрози вбивством вчинене організованою групою потрібна додаткова кваліфікація за ч.2 ст.129 КК.

За особливостями юридичної конструкції це кримінальне правопорушення (ч.1 ст.350 КК) з формальним складом.

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА характеризується умисною формою вини і тільки у виді прямого умислу.

Обов'язковою ознакою для кваліфікації дій за ч.1 ст.350 КК є наявність двоякої МЕТИ:

- припинити діяльність службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок;
- або змінити характер цієї діяльності в інтересах того, хто загрожує.

Щодо кваліфікації діянь за ч.2 та ч.3 ст.350 КК, то така мета не впливає, проте необхідно з'ясовувати питання, з якою метою особа діяла.

СУБ'ЄКТ – фізична осудна особа, яка досягла:

- 16-річного віку за ч.1 ст.350 КК;
- 16-річного віку за нанесення побоїв або легких тілесних ушкоджень (ч.2 ст.350 КК);
- 14-річного віку за нанесення середньої тяжкості тілесних ушкоджень (ч.2 ст.350 КК);
- 14-річного віку за заподіяння тяжких тілесних ушкоджень (ч.3 ст.350 КК).

Акцентую вашу увагу на те, що в ч.2 і ч.3 ст.350 КК винний застосовує не психічне, а фізичне насильство до потерпілих, а саме:

- ч.2 ст.350 КК – побої, легкі тілесні ушкодження або середньої тяжкості тілесні ушкодження;
- ч.3 ст.350 КК – тяжкі тілесні ушкодження.

Це фізичне насильство застосовується до потерпілих у зв'язку:

- зі службовою діяльністю;
- з виконанням громадського обов'язку.

Ст. 347. Умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу.

Звертаю вашу увагу на те, що крім ст.347 КК, кримінальним кодексом встановлена відповідальність за знищення і пошкодження майна і в інших статтях, а саме:

- ст.194 „Умисне знищення і пошкодження майна”;
- ст.352 „Умисне знищення і пошкодження майна службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок”;

ст.378 „Умисне знищення і пошкодження майна судді, народного засідателя чи присяжного”;

ст.399 „Умисне знищення і пошкодження майна захисника чи представника особи”.

Стаття 347 КК і три інші (352, 378, 399) є спеціальними нормами по відношенню до ст.194 КК України, яка є загальною нормою. Тому при вирішенні

питання щодо кваліфікації вчиненого належить виходити з умислу винної особи щодо об'єкта і предмета кримінально протиправного посягання.

Стаття 347 має 2 частини.

Частина 1 дає визначення цього кримінального правопорушення і вона гласить:

Умисне знищення або пошкодження майна, що належить працівникові правоохоронного органу чи його близьким родичам, у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків”.

Безпосередній об'єкт (основний) – нормальна діяльність правоохоронних органів, працівників правоохоронних органів по виконанню своїх службових обов'язків, авторитет держави.

Безпосередній об'єкт (додатковий):

- власність працівника правоохоронного органу або його близьких родичів;

- життя, здоров'я (сторонніх осіб).

Потерпілі:

- працівник правоохоронного органу;

- його близькі родичі.

Предметом може бути як рухоме, так і нерухоме майно, що є власністю вказаних потерпілих або знаходяться в їх відповідальному володінні.

Об'єктивна сторона полягає у вчиненні дій, що призвели до знищення або пошкодження майна, яке належить працівникові правоохоронного органу або його близьким родичам, у зв'язку з виконанням цим працівником своїх службових обов'язків.

Знищення майна – слід розуміти доведення його до повної непридатності для використання за цільовим призначенням (абзац 1 п. 13 ППВСУ “Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів” № 8 від 26. 06. 1992р.).

Внаслідок знищення майно перестає існувати фізично або повністю втрачає свою цінність, хоча існує фізично.

Пошкодження майна – слід розуміти погіршення якості майна, зменшення цінності або приведення на деякий час у стан, непридатний для використання за цільовим призначенням

(абзац 1 п. 13 ППВСУ № 8 від 26. 06. 1992 р.).

Для відновлення такого майна для подальшого цільового використання потребуються додаткові значні матеріальні затрати.

Звертаю вашу увагу на те, що на відміну від ч.1 ст.194 КК (тобто загального складу) заподіяння шкоди у великих розмірах, при вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч.1 ст.347 КК не є обов'язковою ознакою, тобто не впливає на кримінальну відповідальність і формально будь-яке знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу підлягає кваліфікації за ст.347 КК.

Проте, слід мати на увазі, що знищення малоцінного майна або незначне пошкодження майна такого працівника або його близьких родичів без

кваліфікуючих ознак, передбачених ч.2 ст.347 КК, через малозначність не становлять суспільної небезпеки (ч.2 ст.11 КК) і не є кримінальним правопорушенням. Тому, при вирішенні питання, чи є кримінальним правопорушенням умисне знищення або пошкодження майна, потрібно враховувати не тільки вартість і розмір майна у натуральному вигляді (вага, обсяг, кількість), а й значення знищеного чи пошкодженого майна для потерпілого. При вирішенні справи про це кримінальне правопорушення необхідно встановити вартість знищеного майна, а так само розмір шкоди, коли майно було пошкоджено (абзаци 2, 3, 4 п. 13 ППВСУ № 8 від 26.06.1992 р.).

Знищення і пошкодження майна може вчинюватися як шляхом дії, так і шляхом бездіяльності.

Способи знищення чи пошкодження майна, крім вказаних в ч.2 ст.347 КК на кваліфікацію не впливають.

Якщо винний шляхом умисного знищення чи пошкодження майна працівника правоохоронного органу чи близьких йому родичів прагнув вплинути на нього з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків або добитися прийняття незаконного рішення, вчинене слід кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених статтями 347 і 343 КК. Також має місце сукупність кримінальних правопорушень при вчиненні опору працівникові правоохоронного органу (ст.347 та ч.2 або ч.3 ст.342 КК).

За особливостями конструкції це кримінальне правопорушення з матеріальним складом і вважається закінченим з моменту заподіяння майнової шкоди потерпілому.

Суб'єктивна сторона характеризується умисною формою вини у вигляді прямого умислу.

Це кримінальне правопорушення може бути вчинений виключно у зв'язку із виконанням потерпілим службових обов'язків. При цьому майно може бути знищено чи пошкоджено як до, так і після їх виконання.

Мотивом цього кримінального правопорушення є помста за виконання працівником правоохоронного органу своїх службових обов'язків.

Суб'єкт – фізична осудна особа, яка на момент вчинення кримінального правопорушення досягла:

- 16 років – ч. 1 ст. 347 КК;
- 14 років – ч. 2 ст. 347 КК.

Кваліфікуючі ознаки (ч. 2 ст. 347 КК)

1. Вчинення цього кримінального правопорушення шляхом (способом):

- підпалу;
- вибуху;
- або іншим загальнонебезпечним способом.

1. Або, що спричинило:

- загибель людей;
- чи інші тяжкі наслідки.

Як зазначив ПВСУ № 8 від 26.06.1992 р. “Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів” в п. 13:

Шляхом підпалу – є знищення або пошкодження майна вогнем у випадках, коли створюється загроза життю чи здоров'ю людей або загроза заподіяння значної матеріальної шкоди як самому потерпілому, так і іншим особам.

Загальнонебезпечним способом – слід розуміти дії, небезпечні для життя і здоров'я людей, а також майна інших фізичних та юридичних осіб (наприклад, вибух, отруєння домашніх тварин та інше).

Відповідальність за зазначені кримінально протиправні дії настає у випадку, коли винний передбачав, що завдає чи може завдати фізичної шкоди людям, а так само може знищити або пошкодити майно інших фізичних осіб, крім потерпілого, на майно якого вчинено посягання, чи міг і повинен був це передбачити.

Загибель людей – означає настання смерті хоча б однієї людини.

Інші тяжкі наслідки. До таких наслідків належить відносити, зокрема:

- заподіяння тяжких тілесних ушкоджень одній чи кільком особам;
- заподіяння середньої тяжкості тілесних ушкоджень – двом або більше особам;
- заподіяння значної матеріальної шкоди кільком фізичним чи юридичним особам;
- заподіяння великої майнової шкоди одній юридичній чи фізичній особі (позбавлення притулку, одягу тощо).

Акцентую вашу увагу на психічне відношення винного щодо людських жертв чи інших тяжких наслідків – воно повинно характеризуватися необережною формою вини.

Як зазначив вищезгаданий ПВС України в п. 9:

“У разі, коли винний, при вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 1895 (347) КК бажав чи свідомо допускав, що внаслідок його дій настане смерть або будуть спричинені тяжкі чи середньої тяжкості тілесні ушкодження як особам, зазначеним у цій статті, так і іншим особам, скоєне, залежно від конкретних обставин, потрібно кваліфікувати за ч. 2 ст. 1895 (ч. 2 ст. 347) КК та відповідними статтями цього кодексу, що передбачають відповідальність за інші кримінальні правопорушення проти порядку управління, особи чи власності.

Якщо психічне ставлення щодо людських жертв чи інших тяжких наслідків було необережним, вчинене слід кваліфікувати лише за ч. 2 ст. 1895 (ч. 2 ст. 347) КК.”

Близьким до кримінального правопорушення, передбаченого ст. 347 КК є кримінальне правопорушення, передбачений ст. 352 КК.

Ст. 352. Умисне знищення або пошкодження майна службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок.

Дана стаття також має 2 частини і тотожні кваліфікуючі ознаки.

Частина 1 дає визначення цього кримінального правопорушення.

Вона гласить: “Умисне знищення або пошкодження майна, що належить особі чи громадянину, який виконує громадський обов'язок, у зв'язку з їхньою службовою чи громадською діяльністю, а також вчинення таких дій щодо їх близьких родичів.”

Безпосередній об'єкт (основний) – суспільні відносини, які забезпечують нормальну діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, законну діяльність об'єднань громадян та їх авторитет.

Безпосередній об'єкт (додатковий):

- власність;
- життя або здоров'я людини;
- громадський порядок;
- екологічна безпека.

Предмет – майно (рухоме або нерухоме), яке належить потерпілим.

Потерпілі:

- службова особа, яка виконує службовий обов'язок;
- громадянин, який виконує громадський обов'язок;
- їх близькі родичі.

Службова особа органу державної влади, органу місцевого самоврядування та об'єднань громадян.

У відповідності до примітки ст. 364: “службовими особами є особи, які постійно чи тимчасово здійснюють функції представників влади, а також обіймають постійно чи тимчасово на підприємствах, установах чи організаціях незалежно від форм власності посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним повноваженням.”

Службовими особами також визнаються іноземці або особи без громадянства, які виконують обов'язки, зазначені в пункті 1 цієї примітки.

Виконання службових обов'язків – слід розуміти діяльність особи, що входить в коло її повноважень, наданих законом та іншими нормативними актами щодо їх посади і службового становища.

Громадянин, який виконує громадський обов'язок.

Виконання громадського обов'язку – це здійснення спеціально покладених на особу громадських повноважень чи інших дій в інтересах суспільства або окремих громадян (припинення правопорушення, повідомлення органам влади про кримінальне правопорушення або готування до нього тощо)

(абзац 2 п. 10 ППВСУ № 1 від 01. 04. 1994 р.).

Таким чином, громадська діяльність визнається діяльність громадянина, обумовлена його належністю до певного об'єднання громадян і спрямована на реалізацію функцій і виконання завдань, які стоять перед цим об'єднанням.

Такою діяльністю, зокрема, є:

- участь громадян в охороні громадського порядку та державного кордону;
- в діяльності політичних партій, профспілкових та інших громадських організацій, органів самоорганізації населення тощо.

В той же час не є громадською діяльністю:

- діяльність, пов'язана з виконанням обов'язків депутатів місцевих рад на громадських засадах;
- діяльність народних засідателів, присяжних.

Такі особи при здійсненні зазначених функцій є членами органів місцевого самоврядування і представниками влади (депутати) або здійснюють державну функцію правосуддя (народні засідателі, присяжні), а відповідні посягання щодо них кваліфікуються за статтями 347 або 378 КК.

За особливостями конструкції це кримінальне правопорушення з матеріальним складом, тобто вважається закінченим з моменту заподіяння майнової шкоди потерпілим.

Суб'єктивна сторона характеризується умисною формою вини і тільки у вигляді прямого умислу (ч. 1 ст. 352), а за ч. 2 ст. 352 – змішана форма вини.

Мотивами можуть бути залякування, помста і на кваліфікацію не впливають.

Суб'єкт – фізична осудна особа, яка досягла:

- 16 років – ч. 1 ст. 352 КК;
- 14 років – ч. 2 ст. 352 КК.

Кваліфікуючі ознаки (ч. 2 ст. 352 КК).

Вони тотожні кваліфікуючим ознакам кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 347 КК.

Розглянемо наступне кримінальне правопорушення, передбачений ст. 351 КК.

Суспільна небезпечність цього кримінального правопорушення полягає в тому, що він посягає на авторитет органів державної влади та органів місцевого самоврядування, на загальні засади та порядок здійснення ними своїх функцій.

Ст. 351 “Перешкоджання діяльності народного депутата України та депутата місцевої ради”.

Дана стаття має 2 частини.

В частині 1 дається визначення поняття цього кримінального правопорушення.

Вона гласить: “Невиконання службовою особою законних вимог народного депутата місцевої ради, створення штучних перешкод у їх роботі, надання їм завідомо неправдивої інформації.”

Безпосередній об'єкт – нормальна діяльність народних депутатів України, депутатів місцевих рад, комітетів Верховної Ради України або тимчасових слідчих комісій Верховної Ради України.

Потерпілі:

- народний депутат України;
- депутат місцевої ради.

Народний депутат України – це обраний відповідно до закону представник українського народу у Верховній Раді України і вповноважений ним протягом строку депутатських повноважень здійснювати повноваження, передбачені Конституцією України і законами України.

Депутат місцевої ради – це особа, в установленому законом порядку обрана до обласної, районної, міської, районної в місті, сільської чи селищної ради, повноваження якої визнані і розпочалися.

Об'єктивна сторона полягає в:

- невиконанні законних вимог народного депутата України, депутата місцевої ради;

- створення штучних перепон у їх роботі;
- надання їм завідомо неправдивої інформації.

Невиконання службовою особою законних вимог депутата виражається в діях або бездіяльності службової особи всупереч законним вимогам депутата, тобто таким, які зроблені ними в межах своїх повноважень.

Такі діяння можуть проявлятися:

- у ігноруванні депутатського звернення чи запиту;
- ненаданні документів, необхідних для перевірки дотримання законів;
- відмова виконати вимогу депутата про припинення порушення законності;
- відмова керівника періодичного друкованого видання, що виходить у виборчому окрузі депутата, чи місцевого радіо дати оголошення про зустріч депутата з виборцями;
- порушення права законодавчої ініціативи народного депутата – не включення поданого депутатом проекту закону на розгляд парламенту тощо.

Створення штучних перепон у роботі депутата полягає у вчиненні дій, що перешкоджають реалізації ними своїх повноважень. Це може бути ухилення службової особи від свого обов'язку надати депутату можливість консультації з фахівцями, від надання йому юридичної допомоги, від реалізації права депутата на невідкладний прийом службовою особою тощо.

За особливостями конструкції це кримінальне правопорушення з формальним складом і вважається закінченим з моменту вчинення будь-якого діяння, зазначеного в ч.1 ст.351 КК.

Суб'єктивна сторона характеризується умисною формою вини і тільки у вигляді прямого умислу.

Мета – перешкодити законній діяльності депутата.

Суб'єкт – спеціальний – службова особа.

У частині 2 ст.351 передбачена відповідальність за вчинення службовими особами тих самих діянь щодо:

- комітетів Верховної Ради України;
- тимчасових слідчих комісій Верховної Ради України.

Комітети Верховної Ради України відповідно до ст.89 Конституції України здійснюють законопроектну роботу, готують і попередньо розглядають питання, віднесені до повноважень Верховної Ради України.

Тимчасові слідчі комісії Верховної Ради України створюються Верховною Радою для проведення розслідування з питань, що становлять суспільний інтерес.

В той же час не утворює складу цього кримінального правопорушення невиконання законних вимог тимчасових спеціальних комісій, які можуть утворюватися Верховною Радою, а також перешкоджання їх діяльності і надання їм неправдивої інформації. За наявності підстав, такі діяння можуть бути кваліфіковані за статтями про кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності (ст.364, 367 КК), а останнє із названих діянь – як правопорушення, передбачене п.“г” ст.5 Закону України “Про боротьбу з корупцією” від 05.10.1995 р.

Як висновок по другому питанню слід зазначити, що розглянуті кримінальні правопорушення свою суспільну небезпечність проявляють в заподіянні суттєвої шкоди нормальній діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та їх авторитету. Крім того, переважна більшість цих кримінальних правопорушень також безпосередньо посягають на життя і здоров'я, власність представників влади, працівників правоохоронних органів, представників громадських формувань та їх близьких родичів, чим ускладнюють цим особам виконувати належним чином свої службові чи громадські обов'язки.

висновки 3 ТЕМИ:

Завершуючи лекцію в цілому можна зазначити, що правильна діяльність державного апарату, зокрема органів державної влади, органів місцевого самоврядування, має велике значення для здійснення завдань державного будівництва. Одним із важливих завдань управління треба вважати протидію зовнішнім дезорганізуючим факторам, охорону соціальної сфери від стихійних збурюючих її факторів.

Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування і об'єднань громадян це суспільно небезпечні діяння, які посягають на нормальну діяльність державного апарату, органів місцевого самоврядування і об'єднань громадян, пов'язані із застосуванням насильницьких дій щодо службових осіб або представників органів управління, які порушують нормальну роботу державних органів, спричиняють шкоду їх авторитету, а також порушують права і свободи громадян. Боротьба з такими суспільно небезпечними посяганнями є нагальне завдання суспільства і держави.

ТЕМА №36 КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННО-ОБЧИСЛЮВАЛЬНИХ МАШИН (КОМП'ЮТЕРІВ), СИСТЕМ ТА КОМП'ЮТЕРНИХ МЕРЕЖ ЕЛЕКТРОЗВ'ЯЗКУ

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Загальна характеристика кримінальних правопорушень у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку.

2. Несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку (ст. 361 КК).

3. Створення з метою використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження і збут (ст. 361¹ КК).

4. Несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється в електроннообчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї (ст. 362 КК).

1. Загальна характеристика кримінальних правопорушень у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку.

Кримінальні правопорушення у сфері використання ЕОМ (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку (комп'ютерні кримінальні правопорушення) – це суспільно небезпечні та протиправні діяння, що посягають на суспільні відносини у сфері безпеки комп'ютерної інформації та нормального функціонування електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем і комп'ютерних мереж та мереж електрозв'язку, заподіюючи їм шкоду чи ставлячи під загрозу заподіяння такої шкоди.

Родовим об'єктом цих кримінальних правопорушень – урегульовані законодавством суспільні відносини, що забезпечують безпеку комп'ютерної інформації та нормальне функціонування ЕОМ (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку.

Безпосередніми об'єктами зазначених кримінальних правопорушень можуть бути: встановлений порядок обробки інформації в ЕОМ (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або мережах електрозв'язку; безпека обробки комп'ютерної інформації чи інформації, що передається мережами електрозв'язку; встановлений порядок обігу інформації з обмеженим доступом тощо.

Додатковими обов'язковими безпосередніми об'єктами комп'ютерних кримінальних правопорушень є відносини власності на інформацію, що обробляється в ЕОМ (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах чи мережах електрозв'язку, а також право користувачів на доступ до зазначеної інформації та користування нею.

Об'єктивна сторона цих кримінальних правопорушень виявляється в активних діях.

Обов'язковою ознакою фактично всіх складів кримінальних правопорушень є знаряддя їх вчинення – відповідні програмні й технічні засоби, за допомогою яких вчиняється посягання.

Суб'єкт кримінальних правопорушень – загальний (фізична осудна особа 16 років). У деяких випадках суб'єкт може бути спеціальний – особа, що має право доступу до інформації, яка обробляється в ЕОМ, автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації (ст. 362), або особа, що відповідає за експлуатацію ЕОМ, автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку (ст. 363).

Суб'єктивна сторона цих кримінальних правопорушень характеризується, переважно умисною виною.

2. Несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку (ст. 361 КК).

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є встановлений порядок обробки (збирання, введення, записування, перетворення, зчитування, зберігання, знищення, реєстрації, приймання, отримання передавання)

комп'ютерної інформації у інформаційних (автоматизованих) системах та порядок обробки, в тому числі передавання інформації мережам електрозв'язку (телекомунікаційними системами), а також встановлений порядок доступу до такої інформації.

Додатковим обов'язковим об'єктом цих кримінальних правопорушень є право власності на комп'ютерну інформацію та інформацію, що передається мережами електрозв'язку, в цілому чи його окремі складові частини (елементи) – право володіння, право користування та право розпорядження зазначеними видами інформації.

Предметом кримінального правопорушення є: 1) електронно-обчислювальні машини (комп'ютери); 2) автоматизовані системи; 3) комп'ютерні мережі; 4) мережі електрозв'язку; 5) комп'ютерна інформація; 6) інформація, що передається мережам електрозв'язку.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення проявляється у формі несанкціонованого втручання у роботу ЕОМ, їх систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку, наслідком якого є: 1) витік; 2) втрата; 3) підробка; 4) блокування інформації; 5) спотворення процесу обробки інформації або 6) порушення встановленого порядку її маршрутизації. Несанкціоноване втручання в роботу ЕОМ, їх систем чи комп'ютерних мережце проникнення до цих машин, їх систем чи мереж і вчинення дій, які змінюють режим роботи машини, її системи чи комп'ютерної мережі, або ж повністю чи частково припиняють їх роботу, без дозволу (згоди) відповідного власника або уповноважених ни осіб, а так само вплив на роботу АЕОМ за допомогою різних технічних пристроїв, здатних зашкодити роботі машини.

Суб'єкт кримінального правопорушення – загальний.

Суб'єктивна сторона – характеризується умисною формою вини, а психічне ставлення винного до наслідків у вигляді витоку, підробки, блокування, спотворення процесу обробки інформації чи порушення встановленого порядку її маршрутизації може характеризуватися як умисно так і необережною формою вини.

3. Створення з метою використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження і збут (ст. 361¹ КК).

Предметом кримінального правопорушення є шкідливі програмні або технічні засоби, призначені для несанкціонованого втручання в роботу ЕОМ, АС, КМ.

Основним безпосереднім об'єктом даного кримінального правопорушення є нормальна робота комп'ютерів, автоматизованих систем, комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку, а додатковим факультативним об'єктом – право власності на комп'ютерну інформацію чи іншу інформацію, яка передається каналами електрозв'язку.

З об'єктивної сторони заборонені даною статтею КК дії мають становити собою створення предметів кримінального правопорушення (з метою їх

подальшого використання, розповсюдження або збуту), а також їх розповсюдження або збут.

Під створенням слід вважати розробку чи виготовлення предметів кримінального правопорушення.

Використанням шкідливих програмних чи технічних засобів слід розуміти дії, внаслідок яких ці засоби активуються і починають функціонувати відповідно до своїх властивостей та призначення.

Розповсюдженням шкідливих програмних чи технічних засобів є відкриття доступу до них невизначеному колу осіб, а також дії, внаслідок яких ці засоби (зокрема, комп'ютерні віруси) починають автоматично відтворюватися і поширюватися в комп'ютерах, автоматизованих системах чи комп'ютерних мережах.

Збутом шкідливих програмних чи технічних засобів слід визнавати платну чи безоплатну передачу таких засобів у розпорядження іншої особи.

Суб'єкт кримінального правопорушення – загальний.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом. Якщо заборонене діяння полягає у створенні шкідливого програмного чи технічного засобу, то обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони кримінального правопорушення є метаподальшого використання, розповсюдження або збуту такого засобу.

4. Несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється в електроннообчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї (ст. 362 КК).

Предметом кримінального правопорушення є інформація, яка обробляється в ЕОМ, АС, КМ або зберігається на носіях такої інформації, та носії такої інформації.

Об'єктом кримінального правопорушення є власність на комп'ютерну інформації, встановлений порядок її зберігання та використання.

Об'єктивна сторона виражається у вчиненні щодо відповідної інформації несанкціонованої: зміни, знищення, блокування, перехоплення та копіювання.

Знаряддям вчинення кримінальних правопорушень є, як правило, програмні чи технічні засоби, за допомогою яких були вчинені несанкціоновані зміна, знищення, блокування, перехоплення або копіювання інформації, яка обробляється в ЕОМ, АС чи КМ або зберігається на носіях такої інформації.

Під несанкціонованою зміною комп'ютерної інформації, необхідно визнавати заміну або вилучення будь-якої складової частини відповідної інформації чи внесення до цієї інформації будь-яких додаткових, раніше відсутніх у ній складових частин.

Під знищенням відповідної інформації розуміються дії, наслідком яких є зникнення інформації у комп'ютері, автоматизованій системі, комп'ютерній мережі чи на носії.

Суб'єкт кримінального правопорушення спеціальний – особа, яка має право доступу до інформації, яка обробляється В ЕОМ, АС чи комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом щодо заборонених дій і прямим або не прямим умислом щодо наслідків передбачених у ч. 2 даної статті.

ТЕМА №37 КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ПОВ'ЯЗАНОЇ З НАДАННЯМ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

I. Загальна характеристика кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, їх поняття та види

II. Поняття службової особи

III. Відповідальність за конкретні кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності:

3.1. Зловживання владою або службовим становищем

3.2. Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу

3.3. Службова недбалість

3.4. Службове підроблення

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. Ст.141. (Розділи 1, 2). З наступними змінами і доповненнями.

2. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2001. №25. Ст.31. З наступними змінами і доповненнями.

3. Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року.
URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

4. Про затвердження Антикорупційної програми Міністерства внутрішніх справ України на 2018 рік: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 28.02.2018 № 156.

URL: https://nazk.gov.ua/sites/default/files/docs/2018/anikor_programs/programms/AP_MVS/MVS%2822.03.2018%29.pdf.

5. Постанова ПВС України №5 від 26.04.2002 р “Про судову практику в справах про хабарництво”. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/v0005700-02>.

6. Постанова ПВС України №15 від 26.12.2003 р “Про судову практику в справах про перевищення влади або службових повноважень”.
URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/v0015700-03>.

7. Конопельський В. Я. Кримінально-правова характеристика корупційних злочинів (у схемах): посібник для підрозділів Національної поліції / Конопельський В. Я., Мармура О. З., Цивінський О. І. - Львів: ЛьвДУВС, 2019. - 72 с.

8. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. і допов. К.: ВД «Дакор», 2018. 1360 с.

9. Франчук В. В. Кримінально-правова характеристика правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (у схемах) : навчальний посібник / Франчук В. В. - Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. - 64 с.

10. Буряк К.М. Злочини проти професійної діяльності журналістів в Україні: кримінально-правове та кримінологічне дослідження : монографія / К.М. Буряк ; за загальною редакцією Н.С. Юзікової ; Міністерство освіти і науки України, Дніпровський гуманітарний університет. – Дніпро : Т.К. Середняк, 2018. – 249 с.

11. Калініченко Ю.В. Кримінальна відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину : монографія / Ю.В. Калініченко ; Національна академія правових наук України, Науково -дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса. - Харків : Право, 2018. – 251 с.

12. Науково-практичний коментар до Закону України «Про запобігання корупції» / Наук. ред. Хавронюк М.І. К.: Ваїте, 2018. 472 с.

13. Марін О.К. Відповідальність за кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг: Навчальний посібник / О. Марін. – Київ: ВД «Дакор», 2021. 272 с.

14. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України /Д.С. Азаров, В.К. Грищук, А.В. Савченко [та ін.]; За заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

15. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України, 7- ме вид., переробл. та доп / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К. Дакор, 2019. 1384с.

16. Кримінальний кодекс України з постатейним коментарем, висновками Верховного Суду : станом на 01.01.2021 / [упоряд. С. Г. Туманов]. 2ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2021. 976 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

з'ясування основних понять, які використовуються в представленій лекції, розгляд всіх видів кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності. З'ясування понять та основних ознак різних службових зловживань та інших порушень кримінального закону, що можуть бути вчинені спеціальним суб'єктом.

ВСТУП

Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності (службові кримінальні правопорушення) – це не просто група однорідних кримінальних правопорушень, передбачених Кримінальним кодексом України. За своєю об'єктивною ознакою вони можуть спричинити шкоду або створити загрозу спричинення такої шкоди досить широкій групі суспільних відносин: економічним, політичним, трудовим, майновим, особистим правам та свободам громадян.

Конституція України в ст. 19 передбачає, що органи державної влади та місцевого самоврядування, їх службові особи – зобов’язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. І від реалізації цього принципу залежать значною мірою правильне та економне використання державних ресурсів, забезпечення належної реалізації конституційних прав та свобод людини і громадянина, своєчасне та якісне вирішення всіх питань соціального життя.

Тому службові кримінальні правопорушення, незалежно від того, в якій галузі державної влади, управління, господарства вчиняються, мають підвищену суспільну небезпеку, оскільки порушують нормальну роботу органів державної влади і самоврядування, підприємств, установ і організацій різних форм власності, завдають шкоди державним і громадським інтересам, охоронюваним законом правам та інтересам окремих фізичних чи юридичних осіб, підривають авторитет держави, демократичні основи управління суспільством, грубо порушують встановлений порядок здійснення повноважень службовими особами.

Про підвищену суспільну небезпеку будь-яких зловживань, а особливо кримінальне правопорушеннями, з боку службових осіб неодноразово зазначав і Президент України В.А. Ющенко. Зокрема, у своєму виступі на Всеукраїнській нараді з проблем боротьби з організованою кримінальною правопорушенняністю і корупцією та захисту прав людини 29.01.2004 р. він зазначив: "...фактів хабарництва лише у сфері підприємництва у сотні разів більше, ніж декларують правоохоронні органи.. боротьба з економічною кримінальною правопорушенняністю та корупцією – це життєво необхідна справа всього суспільства, оскільки ці явища зачіпають основу основ демократичного устрою держави - права людини." При цьому Президентом України особливий наголос було зроблено на корумпованості правоохоронних органів: "За оцінками експертів, на утримання правоохоронних "дахів" використовується близько 60% доходів від контрабанди. Це ще один парадокс, який підносить тіньова економіка: контрабандисти одержують 40%, а ті, хто їм дає червоне світло і покриває - у 1,5 рази більше." На підставі зазначених та інших фактів корупційних діянь прийняті нормативні акти та затверджено ряд державних програм, спрямованих на боротьбу з корупцією та кримінальне правопорушеннями проявами серед службовців. Це, зокрема, "Концепція боротьби з корупцією на 1998-2005 рр.", затверджена Указом Президента України від 24.04.1998 р. № 367/98, у якій зазначається: "Корупційні діяння мають такі форми (види):

- зловживання владою або службовим становищем, перевищення влади або службових повноважень та інші посадові кримінальні правопорушення, що вчиняються для задоволення корисливих чи інших особистих інтересів або інтересів інших осіб;

- викрадання державного, колективного або приватного майна з використанням посадового становища;

- незаконне одержання матеріальних або інших благ, пільг та інших переваг;

- одержання кредитів, позичок, допомоги, придбання цінних паперів, нерухомості або іншого майна з використанням пільг чи переваг, не передбачених законодавством, або на які особа не має права;

- хабарництво;
- здійснення безпосередньо та через посередників або підставних осіб підприємницької діяльності з використанням влади чи посадових повноважень, а також пов'язаних з ними можливостей;
- сприяння з використанням посадового становища фізичним і юридичним особам у здійсненні ними підприємницької та іншої діяльності з метою незаконного одержання за це матеріальних або інших благ, пільг та інших переваг;
- неправомірне втручання з використанням посадового становища у діяльність інших державних органів чи посадових осіб з метою перешкоджання виконанню ними своїх повноважень чи домагання прийняття неправомірного рішення;
- використання інформації, одержаної підчас виконання посадових, обов'язків, у корисливих чи інших особистих інтересах, необґрунтована відмова у наданні відповідної інформації, або несвоєчасне її надання, або надання недостовірної чи неповної службової інформації;
- надання необґрунтованих переваг фізичним або юридичним особам шляхом підготовки і прийняття нормативно-правових актів чи управлінських рішень;
- протегування з корисливих або інших особистих інтересів у призначенні на посаду особи, яка за діловими і професійними якостями не має переваг перед іншими кандидатами.”

Про нагальну необхідність боротьби з зазначеними кримінальне правопорушеннями проявами йдеться мова й у “Комплексній програмі профілактики кримінальне правопорушенняності на 2006-2009 роки”, Указах Президента України “Про заходи щодо дальшого зміцнення правопорядку, охорони прав і свобод громадян” від 18.02.2002 р. № 143 (із змінами, внесеними згідно з Указом Президента № 1227/2003 від 29.10.2003 р.), “Про невідкладні додаткові заходи щодо посилення боротьби з організованою кримінальне правопорушенняністю і корупцією” від 6.02.2003 р. № 84/2003, “Про систему заходів щодо усунення причин та умов, які сприяють кримінальне правопорушенняним проявам і корупції” № 175/2004 від 9.02.2004 р.

Таким чином, тема цієї лекції є дуже актуальною, оскільки глибоке знання розглядуваних у ній питань сприятиме більш ефективній протидії кримінальне правопорушенняним проявам у сфері службової діяльності всіх державних та інших установ та недопущенню цих проявів у діяльності правоохоронних органів.

1. Загальна характеристика кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, їх поняття та види

Кримінальний кодекс встановлює кримінальну відповідальність за найбільш небезпечні порушення службовими особами своїх обов'язків в розділі XVII Особливої частини КК “Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності”. В цьому розділі передбачена відповідальність за суспільно небезпечні, протиправні, винні діяння у сфері службової діяльності службових осіб.

Таким чином, кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності (або службові кримінальні правопорушення) – це суспільно небезпечні,

протиправні, винні діяння, що вчиняються у сфері службової діяльності спеціальним суб'єктом – службовими особами і тягнуть за собою кримінальне покарання у відповідності до положень розділу XVII Особливої частини КК.

Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності (або службові кримінальні правопорушення) –суспільно небезпечні, протиправні, винні діяння, що вчиняються у сфері службової діяльності спеціальним суб`єктом – службовими особами і тягнуть за собою кримінальну відповідальність та покарання у відповідності до положень розділу XVII Особливої частини КК.				
	Ознаки: ,....			
Родовий об’єкт	- суспільні відносини, що визначають та регулюють зміст правильної роботи державного апарату, громадських (суспільних) організацій та установ, незалежно від форм власності.			
Безпосередній об’єкт	- визначається за функціональною ознакою: за тими функціями, які виконує окрема ланка державного і громадського апарату; - основні напрямки правильної діяльності окремих ланок державного і громадського апарату, або окремих організацій, установ, підприємств (незалежно від форм власності), зміст яких визначається задачами побудови правової держави.			
	Суспільна небезпека службових кримінальних правопорушень полягає у тому, що:			
1) вони є складовою частиною корупційної поведінки; 2) порушують конституційні права громадян, систему органів влади та управління; 3) мають корисливу (переважно) спрямованість; 4) завдають істотної моральної та матеріальної шкоди системі державних органів, громадського апарату.				

Родовим об'єктом службових кримінальних правопорушень є суспільні відносини, що визначають та регулюють зміст правильної роботи державного апарату, громадських (суспільних) організацій та установ, незалежно від форм власності.

Безпосередній об'єкт визначається за функціональною ознакою: за тими функціями, які виконує окрема ланка державного і громадського апарату.

Виходячи з цього безпосереднім об'єктом службових кримінальних правопорушень є основні напрямки правильної діяльності окремих ланок державного і громадського апарату, або окремих організацій, установ, підприємств (незалежно від форм власності), зміст яких визначається задачами побудови правової держави.

Так, наприклад, при вчиненні зловживання службовим становищем працівник правоохоронного органу (прокуратури, суду, СБУ, ПОЛІЦІЇ) посягає на зміст правильної роботи цього органу в галузі боротьби з певними видами кримінальних правопорушень, по підтриманню внутрішнього порядку в країні, по захисту особи, її прав та інтересів від протиправних посягань.

При вчиненні протиправного діяння працівником підрозділу чи служби ПОЛІЦІЇ, які безпосередньо не ведуть боротьбу зі кримінальними правопорушеннями, а виконують допоміжні та обслуговуючі функції, безпосереднім об'єктом будуть різні напрямки діяльності, в залежності від функцій та завдань, виконуваних їх працівниками.

Суспільна небезпека службових кримінальних правопорушень полягає у тому, що:

1. вони є складовою частиною корупційної поведінки;
2. порушують конституційні права громадян, систему органів влади та управління;
3. мають корисливу (переважно) спрямованість;
4. завдають істотної моральної та матеріальної шкоди системі державних органів, громадського апарату.

Об'єктивна сторона може бути у формі як активної поведінки (дії), так і пасивної (бездіяльності).

Особливість службових кримінальних правопорушень полягає у тому, що вчинювані дії знаходяться в прямому тісному зв'язку із службовим становищем службової особи; під час виконання функціональних обов'язків (за виключенням хабарництва, що може вчинятися у будь-який час); можуть вчинятися як самою службовою особою безпосередньо, так і опосередковано – через підлеглих їй по службі осіб; вчинюються всупереч інтересам служби; в більшості мають корисливу спрямованість – одержання винагород, не передбачених законом.

Склади службових кримінальних правопорушень – матеріальні і формальні: у ст. 364, 365, 367 КК – матеріальні, оскільки для їх кваліфікації необхідна наявність результату – істотної шкоди.

Істотна шкода має різний характер в залежності від форми вини та завданої кримінальним правопорушенням шкоди; при службовій недбалості (ст. 367 КК) необхідна більша шкода, ніж передбачена в ст. 364, 365 КК.

Суб'єктивна сторона всіх кримінальних правопорушень характеризується виною у формі умислу. Виключенням є лише службова недбалість (ст. 367 КК), де передбачена лише необережна форма вини.

Мотив в службових кримінальних правопорушеннях відіграє значну роль, оскільки виступає в якості основної ознаки оцінки суспільної небезпечності діяння. А в ряді випадків законодавець пов'язує з мотивом наявність складу кримінального

правопорушення – ст. 364, 365, 366 КК, де в якості обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони названі користь чи інша особиста зацікавленість.

Відмінність службових кримінальних правопорушень від дисциплінарних провин полягає у тому, що ступінь серйозності завданої шкоди при кримінальному правопорушенні є більш високою.

Суб'єкт – спеціальний – службова особа, визначення якої законодавець дає у примітці до ст.364 КК; виключенням є лише ст.369 КК – де суб'єктом давання хабара може бути як приватна, так і службова особа. Розміщення цих складів кримінального правопорушення в розділі XVII “Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності” викликано тим, що ці два кримінальні правопорушення тісно пов'язані з діями службової особи, оскільки хабар дається саме такому суб'єкту. Виходячи із цього, ми можемо визначити, які кримінальні правопорушення, пов'язані зі службою, є службовими.

Висновки по 1 питанню: Таким чином, ми з'ясували загальну характеристику кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності і визначили, що до службових кримінальних правопорушень відносяться діяння, що посягають на зміст правильної роботи державного чи громадського апарату і пов'язані з порушенням службовою особою обумовлених її службовим становищем обов'язків, які завдали істотної шкоди держаним чи громадським інтересам або охоронюваним законом правам та інтересам окремих фізичних чи юридичних осіб.

питання 2. Поняття службової особи

У примітці до ст. 364 КК законодавець дає поняття службової особи, і зазначає, що:

1. Службовими особами є особи, які постійно чи тимчасово здійснюють функції представників влади, а також обіймають постійно чи тимчасово на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним повноваженням.

2. Службовими особами також визнаються іноземці або особи без громадянства, які виконують обов'язки, зазначені в пункті 1 цієї примітки.

Згідно з п.1 примітки до ст. 364 КК службовими особами визнаються особи, які постійно чи тимчасово здійснюють функції представників влади, а також обіймають постійно чи тимчасово на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним повноваженням.

Згідно з наведеним визначенням можна виділити чотири категорії службових осіб:

- 1) представники влади;
- 2) особи, які постійно чи тимчасово обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих обов'язків;

3) особи, які постійно чи тимчасово обіймають посади, пов'язані з виконанням адміністративно-господарських обов'язків;

4) особи, що виконують обов'язки службових осіб перших трьох категорій за спеціальним повноваженням.

Службова особа

- це особа, які постійно чи тимчасово здійснює функції представників влади, а також обіймають постійно чи тимчасово на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або виконує такі обов'язки за спеціальним повноваженням.

- іноземці або особи без громадянства, які є представниками влади, або виконують організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські обов'язки.

1. Представники влади.

2. Особи, які постійно чи тимчасово обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих обов'язків;

3. Особи, які постійно чи тимчасово обіймають посади, пов'язані з виконанням адміністративно-господарських обов'язків;

4. Особи, які виконують обов'язки службових осіб перших трьох категорій за спеціальним повноваженням (тимчасово за розпорядженням, при виконанні спецоперацій).

Категорії службових осіб:

Відповідно до ч. 2 ст. 2 Закону України "Про державну службу" від 16.12.1993 р. службовими особами вважаються керівники та заступники керівників державних органів та їх апарату, інші державні службовці, на яких законами або іншими нормативними актами покладено здійснення організаційно-розпорядчих та консультативно-дорадчих функцій. Виходячи з цього визначення, поняття "службова особа" є, з одного боку, більш широким порівняно з поняттям "посадова особа". До службових осіб відносяться також і особи, що здійснюють функції представника влади, а також обіймають посади, пов'язані з виконанням адміністративно-господарських обов'язків. З другого боку, поняття "службова особа" вужче від поняття "посадова особа", оскільки до службових осіб не належать особи, на яких покладено здійснення консультативно-дорадчих функцій.

Службовими особами, які постійно здійснюють функції представників влади, а також постійно обіймають на підприємствах, в установах чи організаціях

незалежно від форми власності посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, вважаються особи, перебування яких на посаді не обмежується певним строком (призначаються на посаду на невизначений строк). А службовими особами, які тимчасово здійснюють такі функції, а також тимчасово обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, є особи, перебування яких на посаді обмежується певним строком. Перебування службової особи на посаді (постійне чи тимчасове) оформляється відповідним наказом.

При цьому слід мати на увазі, що до представників влади належать, зокрема, працівники державних органів та їх апарату, які наділені правом у межах своєї компетенції ставити вимоги, а також приймати рішення, обов'язкові для виконання юридичними і фізичними особами незалежно від їх відомчої належності чи підлеглості (п. 1 ППВСУ № 5 від 26.04.2002 р. «Про судову практику у справах про хабарництво»).

Організаційно-розпорядчі обов'язки - це обов'язки по здійсненню керівництва галуззю промисловості, трудовим колективом, ділянкою роботи, виробничою діяльністю окремих працівників на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності. Такі функції виконують, зокрема, керівники міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, державних, колективних чи приватних підприємств, установ і організацій, їх заступники, керівники структурних підрозділів (начальники цехів, завідувачі відділами, лабораторіями, кафедрами), їх заступники, особи, які керують ділянками робіт (майстри, виконробы, бригадири тощо) (п. 1 ППВСУ № 5 від 26.04.2002 р. «Про судову практику у справах про хабарництво»).

Адміністративно-господарські обов'язки - це обов'язки по управлінню або розпорядженню державним, колективним чи приватним майном (установлення порядку його зберігання, переробки, реалізації, забезпечення контролю за цими операціями тощо). Такі повноваження в тому чи іншому обсязі є у начальників планово-господарських, постачальних, фінансових відділів і служб, завідуючих складами, магазинами, майстернями, ательє, їх заступників, керівників відділів підприємств, відомчих ревізорів та контролерів тощо. Особа є службовою не тільки тоді, коли вона здійснює відповідні функції чи виконує обов'язки постійно, а й тоді, коли вона робить це тимчасово або за спеціальним повноваженням, за умови, що зазначені функції чи обов'язки покладені на неї правомочним органом або правомочною службовою особою (п. 1 ППВСУ № 5 від 26.04.2002 р. «Про судову практику у справах про хабарництво»).

Працівники підприємств, установ, організацій, які виконують професійні (адвокат, лікар, вчитель тощо), виробничі (наприклад, водій) або технічні (друкарка, охоронник, тощо) функції, можуть визнаватися службовими особами лише за умови, що поряд із цими функціями вони виконують організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські обов'язки.

Службовими особами можуть визнаватися як громадяни України, так і іноземці та особи без громадянства (п. 1 ППВСУ № 5 від 26.04.2002 р. «Про судову практику у справах про хабарництво»).

Службовими особами також визнаються особи, які виконують функції представників влади або постійно чи тимчасово обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків за спеціальним повноваженням за умови, що ці обов'язки чи повноваження покладені на них у встановленому законом порядку правомочним органом або службовою особою.

Поняття спеціальне повноваження передбачає:

- тимчасове здійснення функцій;
- виконання обов'язків особою, яка виконує їх на підставі законодавчих та інших нормативних актів (наприклад, наказу, розпорядження тощо), що є правовою підставою для виконання таких функцій та обов'язків.

Службовими особами, що виконують обов'язки за спеціальним повноваженням, визнаються також особи, які при здійсненні професійних обов'язків вчинюють юридичне значущі дії. До таких осіб, зокрема, належать приватні нотаріуси (наприклад, при посвідченні угод, заповітів тощо); аудитори (при складанні аудиторського висновку та інших офіційних документів); лікарі (при оформленні листка тимчасової непрацездатності, надання висновку з приводу встановлення інвалідності хворому); педагогічні працівники (під час складання вступних, державних іспитів), експерти (при складанні висновків).

Згідно з п. 2 примітки до ст. 364 КК службовими особами також визнаються іноземці або особи без громадянства, які виконують зазначені у п.1 примітки до ст. 364 КК обов'язки.

Висновки по 2 питанню: Отже, ми розглянули поняття службової особи і визначили, що під нею слід розуміти особу, яка постійно чи тимчасово здійснює функції представника влади, а також обіймає постійно чи тимчасово на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності посаду, пов'язану з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або виконує такі обов'язки за спеціальним повноваженням. Крім того, ми виділили чотири категорії службових осіб.

Перейдемо до розгляду конкретних складів кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності.

питання 3. Відповідальність за конкретні кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності

3.1. Зловживання владою або службовим становищем

Стаття 364. Зловживання владою або службовим становищем

1. Зловживання владою або службовим становищем, тобто умисне, з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах або в інтересах третіх осіб, використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби, якщо воно заподіяло істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб, —

карається виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Те саме діяння, якщо воно спричинило тяжкі наслідки, —

карається позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони вчинені працівником правоохоронного органу, —

караються позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна.

Примітка. 1. Службовими особами є особи, які постійно чи тимчасово здійснюють функції представників влади, а також обіймають постійно чи тимчасово на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним повноваженням.

2. Службовими особами також визнаються іноземці або особи без громадянства, які виконують обов'язки, зазначені в пункті 1 цієї примітки.

3. Істотною шкодою у статтях 364, 365, 367, якщо вона полягає у заподіянні матеріальних збитків, вважається така

школа, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

4. Тяжкими наслідками у статтях 364-367, якщо вони полягають у заподіянні матеріальних збитків, вважаються такі, які у двісті п'ятдесят і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Об'єктивна сторона зловживання владою або службовим становищем характеризується сукупністю трьох обов'язкових ознак:

- діянням у вигляді використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби;
- наслідками у вигляді істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб;
- причинним зв'язком між діянням та наслідками.

Відповідно до ст. 6 Конституції України державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України.

Зловживанням владою визнається вчинення службовою особою, яка постійно або тимчасово здійснює функції представника влади, умисного всупереч діючого законодавства діяння з використанням своїх повноважень, якими вона наділена на підставі законів та інших нормативно-правових актів, всупереч інтересам служби.

Зловживанням службовим становищем визнається використання службових повноважень, пов'язаних із здійсненням прав та обов'язків, якими службова особа наділена в силу займаної посади, всупереч інтересам служби. Зловживання

службовим становищем матиме місце не лише при вчиненні службовою особою діяння в межах своєї компетенції, тобто діяння, пов'язаного з власними повноваженнями.

Під використанням влади чи службового становища всупереч інтересам служби слід розуміти вчинення службовою особою таких порушень своїх службових обов'язків, які заподіюють істотну шкоду інтересам окремих громадян, державним, громадським інтересам або інтересам юридичних осіб.

Поняття інтереси служби безпосередньо пов'язане з обсягом обов'язків службової особи підприємства, установи чи організації. Відповідно до ч.1 ст.1 Закону України "Про державну службу" від 16.12.1993 р., державна служба – це професійна діяльність осіб, які займають посади в державних органах та їх апараті, щодо практичного виконання завдань і функцій держави, за яку вони одержують заробітну плату за рахунок державних коштів. Такі особи є державними службовцями. Однак, інтереси служби необхідно розуміти як інтереси конкретного підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, яким "служить" службова особа. При цьому слід мати на увазі яким саме законним інтересам (зокрема, інтересам держави чи підприємства) заподіяна шкода і які з інтересів отримали вигоду і яку саме.

Питання про співвідношення законних інтересів держави і окремого підприємства, установи чи організації незалежно від форми власності повинно вирішуватись в кожному конкретному випадку з урахуванням, зокрема, таких обставин:

- яка шкода заподіяна конкретним інтересам;
- яка шкода могла б бути заподіяна конкретним інтересам, на користь яких вчинені дії службовою особою у разі їх не-вчинення;
- яка шкода могла б бути заподіяна конкретним інтересам у випадку невчинення службовою особою певних дій в інтересах підприємства, установи чи організації за рахунок вчинення таких дій в інтересах держави чи навпаки.

При вирішенні питання, чи є діяння службової особи такою, що вчинені всупереч інтересам служби, необхідно також враховувати пріоритетність інтересів, а також те, що в окремих випадках законодавець визначає пріоритетність певних інтересів шляхом встановлення їх кримінально-правового чи адміністративно-правового захисту, передбачаючи за посягання на них кримінальну або адміністративну відповідальність. Якщо дії службової особи вчинені в інтересах служби (в інтересах конкретного підприємства, установи чи організації), однак заподіюють шкоду іншим суспільним інтересам, питання про відповідальність такої особи необхідно вирішувати з урахуванням визначених законодавцем пріоритетів різних інтересів.

При цьому потрібно мати на увазі, що вчинення протиправних дій повинно ув'язуватись з використанням влади чи службового становища всупереч інтересам служби.

Необхідно відмежовувати перевищення влади або службових повноважень від зловживання владою або службовим становищем. В останньому випадку службова особа незаконно, всупереч інтересам служби використовує надані їй законом права і повноваження (ст. 364 КК).

Кримінальне правопорушення має матеріальний склад і вважається закінченим з моменту настання наслідків.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 364 КК, є заподіяння істотної шкоди охоронюваним законом правам та інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб.

Згідно з п. 3 примітки до ст. 364 КК шкода, якщо вона полягає в спричиненні матеріальних збитків, визнається істотною за умови, що вона в 100 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Якщо шкода полягає у заподіянні суспільно небезпечних наслідків нематеріального характеру, питання про її істотність вирішується з урахуванням конкретних обставин справи. Зокрема, істотною шкодою можуть визнаватися порушення охоронюваних Конституцією України чи іншими законами прав та свобод людини і громадянина (право на свободу й особисту недоторканність та недоторканність житла, виборчі, трудові, житлові права тощо), підриг авторитету та престижу органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, порушення громадської безпеки та громадського порядку, створення обстановки й умов, що утруднюють виконання підприємством, установою, організацією своїх функцій, приховування кримінальних правопорушень.

При вирішенні питання про те, чи є заподіяна шкода істотною, потрібно також ураховувати кількість потерпілих громадян, розмір моральної шкоди чи упущеної вигоди тощо.

У разі заподіяння поряд із матеріальними збитками і шкоди нематеріального характеру загальна шкода від кримінального правопорушення може визнаватися істотною навіть у випадку, коли зазначені збитки не перевищують 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (п. 6 ППВСУ від 26.12.2003 р. № 15 “Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень”).

Питання про заподіяння істотної шкоди внаслідок виконання наказу або розпорядження вирішується за правилами, передбаченими ст. 41 КК.

З суб'єктивної сторони кримінальне правопорушення характеризується змішаною формою вини: умисел щодо використання влади або службового становища всупереч інтересам служби прямий, а щодо наслідків у вигляді істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб вина може бути як у формі умислу, так і необережності.

Під корисливим мотивом потрібно розуміти прагнення особи отримати для себе або для інших осіб матеріальну вигоду (наприклад, отримати майно або отримати право на майно, звільнитись від матеріальних витрат тощо), розуміючи при цьому наслідки від своїх дій.

Під іншими особистими інтересами розуміють будь-які інтереси службової особи, зокрема вчинення кримінального правопорушення з почуття помсти, кар'єризму, бажання приховати недоліки в роботі тощо, під інтересами третіх осіб – інтереси будь-якої іншої особи, на користь якої вчинюються або не вчинюються

певні дії службовою особою з використанням влади чи службового становища всупереч інтересам служби.

Суб'єкт кримінального правопорушення спеціальний, ним може бути тільки службова особа.

Кваліфікованими видами складу кримінального правопорушення є:

1) зловживання владою або службовим становищем, якщо воно спричинило тяжкі наслідки (ч.2);

2) вчинення таких дій працівником правоохоронного органу (ч.3).

Згідно з п.4 примітки до ст. 364 тяжкими наслідками, якщо вони полягають у заподіянні матеріальних збитків, вважаються такі, які у двісті п'ятдесят і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

До тяжких наслідків, не пов'язаних з заподіянням матеріальних збитків слід віднести такі, що причинили непоправні наслідки для здоров'я людини. Це поняття визначається з урахуванням конкретних обставин справи. До таких наслідків слід також віднести дезорганізацію роботи підприємства, тривалу зупинку транспорту, створення аварійної ситуації та створення ситуацій, що спричинили значну шкоду.

Насильство не є конститутивною чи кваліфікуючою ознакою кримінального правопорушення, а тому заподіяння тілесних ушкоджень або смерті потерпілому умисно шляхом фізичного насильства не може розглядатись як діяння, вчинене в межах повноважень службової особи, оскільки такі дії ніхто не має права виконувати або дозволяти, вони виходять за межі повноважень службової особи, а тому повинні розглядатись як перевищення влади або службових повноважень.

Необережне заподіяння смерті або тяжкого тілесного ушкодження охоплюється ч. 2 ст. 364 КК і додаткової кваліфікації за ст. 119 та 128 КК не потребує.

Якщо в діях особи крім зловживання владою або службовим становищем містяться ознаки іншого кримінального правопорушення, дії такої особи кваліфікуються за сукупністю кримінальних правопорушень, за винятком випадків, коли вчинення того чи іншого кримінального правопорушення службовою особою є конститутивною чи кваліфікуючою ознакою, тобто коли такий кримінальний правопорушення є спеціальною нормою щодо зловживання владою чи службовим становищем.

Наприклад, використання службовою особою влади чи службового становища, поєднане з приховуванням тяжкого чи особливо тяжкого кримінального правопорушення, кваліфікується за ст. 364 КК і додаткової кваліфікації за ст. 396 КК не потребує.

Суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 364 КК, є службова особа – працівник правоохоронного органу. До службових осіб правоохоронних органів відносяться особи, які здійснюють функції представника влади або обіймають постійно чи тимчасово посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих обов'язків у таких органах. Відповідно до ч. 1 ст. 2 Закону України "Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів" від 23.12.1993 р. до правоохоронних органів відносяться органи прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки, митні органи, органи охорони

державного кордону, державної податкової служби, органи і установи виконання покарань, органи державної контрольно-ревізійної служби, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовчі або правоохоронні функції.

3.2. Перевищення влади або службових повноважень;

Стаття 365. Перевищення влади або службових повноважень

1. Перевищення влади або службових повноважень, тобто умисне вчинення службовою особою дій, які явно виходять за межі наданих їй прав чи повноважень, якщо вони заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам та інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб, —

карається виправними роботами на строк до двох років або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років, із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Перевищення влади або службових повноважень, якщо воно супроводжувалося насильством, застосуванням зброї або болісними і такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями, —

карається позбавленням волі на строк від трьох до восьми років із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили тяжкі наслідки, —

караються позбавленням волі на строк від семи до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Об'єктивна сторона перевищення влади або службових повноважень характеризується сукупністю трьох ознак:

- діями службової особи, які явно виходять за межі наданих їй законом прав і повноважень;
- наслідками у вигляді істотної шкоди охоронюваним законом правам та інтересам громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб;
- причинним зв'язком між діями та наслідками.

Перевищенням влади визнається вчинення службовою особою, яка постійно або тимчасово здійснює функції представника влади або виконує організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські обов'язки, дій, що явно виходять за межі її компетенції, якою вона наділена в силу закону, або якщо така особа діє незаконними методами.

Перевищенням службових повноважень визнається вчинення службовою особою дій, що явно виходять за межі її повноважень, якими вона наділена в силу займаної посади, тобто вчинення дій, які службова особа не правомочна виконувати.

Можна виділити наступні види перевищення влади або службових повноважень:

а) вчинення дій, які є компетенцією вищестоящої службової особи цього відомства чи службової особи іншого відомства;

б) вчинення дій, виконання яких дозволяється тільки в особливих випадках, або з особливого дозволу, або з додержанням особливого порядку, - за відсутності цих умов;

в) вчинення одноособово дій, які могли бути вчинені лише колегіально;

г) вчинення дій, які ніхто не має права виконувати або дозволяти (п. 5 ППВСУ від 26.12.2003 р. № 15 “Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень”).

Для вирішення питання, чи є в діях службової особи перевищення влади або службових повноважень, необхідно з'ясувати коло її повноважень, якими вона наділена в силу закону, іншого нормативного акта або службових інструкцій.

Ч.1 ст.365 КК передбачає відповідальність за перевищення влади або службових повноважень, якщо воно заподіяло істотну шкоду охоронюваним законом правам та інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб. Поняття істотної шкоди розглядалось при характеристиці кримінального правопорушення, передбаченого ст. 364 КК.

З суб'єктивної сторони кримінальне правопорушення характеризується виною у формі умислу. Умисел щодо перевищення влади або службових повноважень прямий. Щодо наслідків у вигляді істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб вина може бути як у формі умислу, так і необережності.

При вирішенні питання про те, чи є вихід за межі наданих прав або повноважень явним, суди мають враховувати, наскільки він був очевидним для службової особи і чи усвідомлювала вона протиправність своєї поведінки.

На відміну від складу кримінального правопорушення зловживання владою або службовим становищем (ст.364 КК), мотив і мета вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365, можуть бути різними і на кваліфікацію дій винної особи не впливають, однак можуть бути враховані судом при призначенні покарання (п. 4 ППВСУ № 15 від 26.12.2003 р. “Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень”).

Суб'єкт кримінального правопорушення спеціальний, ним може бути тільки службова особа.

Необхідно мати на увазі, що виконавцем (співвиконавцем) кримінального правопорушення, відповідальність за який передбачена ст. 365 КК України, може бути лише службова особа.

Відповідальність за ст. 365 КК настає лише за умови, що дії службової особи були зумовлені її службовим становищем і пов'язані з її владними чи службовими повноваженнями. Якщо такого зв'язку не встановлено, дії винного за наявності до того підстав можуть кваліфікуватися за статтями названого Кодексу, що передбачають відповідальність за кримінальні правопорушення проти особи, власності, громадського порядку тощо.

Організаторами, підбурювачами, пособниками перевищення влади або службових повноважень можуть визнаватись як службові, так і не службові особи. Дії таких співучасників потрібно кваліфікувати за відповідними частинами статей 27 та 365 КК (п. 3 ППВСУ від 26.12.2003 р. № 15 “Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень”).

Дії службової особи, які крім перевищення влади або службових повноважень містять ознаки іншого кримінального правопорушення, кваліфікуються за сукупністю кримінальних правопорушень, за винятком випадків, коли вчинення того чи іншого кримінального правопорушення службовою особою є конститутивною чи кваліфікуючою ознакою, тобто коли такий зло чин є спеціальною нормою.

Наприклад, перевищення влади або службових повноважень, поєднане з умисним знищенням або пошкодженням чужого майна, за наявності ознак, передбачених ч.2 ст.194, ч.2 ст.365, ч.2 ст.399 КК, підлягає кваліфікації за сукупністю кримінальних правопорушень. Якщо перевищення влади або службових повноважень виявилось в умисному знищенні або пошкодженні майна без обтяжуючих обставин, то такі дії охоплюються ст.365 КК і не потребують додаткової кваліфікації.

Норма, що передбачає відповідальність за кримінальне правопорушення, передбачений ст.365 КК, є загальною по відношенню до інших (спеціальних норм), які передбачають відповідальність за спеціальні види перевищення влади або службових повноважень (наприклад, ч.2 ст.157, ст.158, 159, ч.2 ст.161, ч.2 ст.162, ч.2 ст.163, ст.371, 373, 374, 376, 381, 382, 387, ч.2 ст.397 КК та ін.).

Кваліфікація дій винної особи в цих випадках повинна здійснюватись за правилами конкуренції загальної та спеціальної норм, а саме за спеціальною нормою.

Відповідальність за кваліфіковані види перевищення влади або службових повноважень настає лише за наявності всіх ознак кримінального правопорушення, передбачених ч. 1 ст. 365 КК, і хоча б однієї кваліфікуючої ознаки, передбаченої ч. 2 або ч. 3 зазначеної статті.

При цьому необхідно мати на увазі, що перевищення влади або службових повноважень, супроводжуване насильством, застосуванням зброї або болісними й такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями (ч. 2 ст. 365 КК), як правило, вже за змістом цих дій свідчить про заподіяння істотної шкоди охоронюваним законом правам та інтересам громадян.

Насильство при перевищенні влади або службових повноважень може бути як фізичним, так і психічним. Якщо фізичне насильство полягає в незаконному позбавленні волі, завданні побоїв або ударів, заподіянні легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень, у мордуванні, а психічне - у реальній погрозі заподіяння фізичного насильства щодо потерпілого чи його близьких, дії винної особи потрібно кваліфікувати за ч. 2 ст. 365 КК.

Болісними й такими, що ображають особисту гідність потерпілого (ч. 2 ст. 365 КК), необхідно вважати дії, які завдають йому особливого фізичного болю чи моральних страждань. Вони можуть полягати у протиправному застосуванні спеціальних засобів (наручники, гумові кийки, отруйні гази,

водомети тощо), тривалому позбавленні людини їжі, води, тепла, залишенні її у шкідливих для здоров'я умовах, використанні вогню, електроструму, кислоти, лугу, радіоактивних речовин, отрути, а також у приниженні честі, гідності, заподіянні душевних переживань, глумлінні тощо.

Тяжкими наслідками при перевищенні влади або службових повноважень (ч. 3 ст. 365 КК) визнаються заподіяння потерпілому тяжких тілесних ушкоджень або смерті, доведення його до самогубства, спричинення матеріальних збитків, які у 250 і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян (п. 4 примітки до ст. 364 КК), розвал діяльності підприємства, установи, організації, їх банкрутство, створення аварійної ситуації, що потягла людські жертви, тощо.

Умисне заподіяння смерті чи тяжкого тілесного ушкодження при перевищенні влади або службових повноважень кваліфікується за сукупністю кримінальних правопорушень - за ч. 3 ст. 365 КК та однією з таких його статей: 112, 115, 121, 348, 379, 400, а вчинення таких дій через необережність охоплюється ч. 3 ст. 365 КК і додаткової кваліфікації за ст. 119 чи ст. 128 КК не потребує.

Умисне вбивство або умисне заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, вчинене службовою особою при перевищенні меж необхідної оборони, кваліфікується за ст. 118 або ст. 124 КК.

Якщо перевищення влади або службових повноважень призвело до самогубства потерпілого чи спроби його вчинити, наслідком якого стало тяжке тілесне ушкодження, дії службової особи підлягають кваліфікації за ч. 3 ст. 365 КК і додаткової кваліфікації за ст. 120 КК не потребують.

У разі, коли при перевищенні влади або службових повноважень фізичне насильство полягало в катуванні, відповідальність за яке передбачена ч. 1 ст. 127 КК, вчинене охоплюється ч. 2 ст. 365 цього Кодексу. Якщо ж катування містило ознаки кримінального правопорушення, відповідальність за який передбачена ч. 2 ст. 127 КК, дії службової особи необхідно кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень - за ч. 2 ст. 127 і ч. 2 ст. 365 КК.

Перевищення влади або службових повноважень, поєднане з незаконним позбавленням особи волі (ч. 1 або ч. 2 ст. 146 КК), кваліфікується за ч. 2 ст. 365 КК, а якщо таке позбавлення волі потягло тяжкі наслідки (ч. 3 ст. 146 КК), - за ч. 3 ст. 365 КК. Вчинення цих кримінальних правопорушень організованою групою належить кваліфікувати за сукупністю ч. 3 ст. 146 і ч. 3 ст. 365 КК.

При вирішенні питання про кваліфікацію дій службової особи за ч. 2 ст. 365 КК за ознакою застосування зброї треба враховувати, що нею визнаються предмети, призначені для ураження живої цілі, і що вона може бути як вогнепальною (у тому числі гладкоствольною), так і холодною. Застосування зброї передбачає не тільки заподіяння чи спробу заподіяння за її допомогою тілесних ушкоджень або смерті, а й погрозу нею.

У разі застосування службовою особою при перевищенні влади або службових повноважень зброї, якою вона володіла незаконно, її дії необхідно додатково кваліфікувати за ст. 262 або ст. 263 КК.

Треба мати на увазі, що перевищення влади або службових повноважень, поєднане з умисним знищенням чи пошкодженням чужого майна без обтяжуючих обставин (ч. 1 ст. 194, ч. 1 ст. 347, ч. 1 ст. 352, ч. 1 ст. 378, ч. 1 ст. 399 КК),

кваліфікується за відповідною частиною ст. 365 КК і додаткової кваліфікації за переліченими статтями про кримінальні правопорушення проти власності не потребує.

Якщо перевищення влади або службових повноважень було поєднане з діями, відповідальність за які передбачена частинами другими зазначених статей, а також ч. 3 ст. 399 КК, вчинене винним має кваліфікуватися за сукупністю кримінальних правопорушень.

Коли службова особа перевищила владу або службові повноваження з метою запобігти шкідливим наслідкам, більш значним, ніж фактично заподіяна шкода, і їх не можна було відвернути іншими засобами, її дії як вчинені в стані крайньої необхідності відповідно до ст. 39 КК не можуть бути визнані кримінальне правопорушеннями (п. 7-15 ППВСУ № 15 від 26.12.2003 р. “Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень”).

Відмінність зловживання владою або службовим становищем від перевищення влади або службових повноважень:

Зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК)

Перевищення влади або службових повноважень (ст. 365 КК)

умисне вчинення службовою особою дій, в межах наданих їй прав чи повноважень, якщо ними заподіяно істотну шкоду охоронюваним законом правам та інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб

умисне вчинення службовою особою дій, які явно виходять за межі наданих їй прав чи повноважень, якщо ними заподіяно істотну шкоду охоронюваним законом правам та інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб

Ознаки

1) службова особа незаконно, всупереч інтересам служби використовує надані їй законом права і повноваження;

2) діяння вчиняється в межах повноважень службової особи;

3) корисливий мотив – бажання отримати винагороду, вигоду для себе при виконанні своїх законних повноважень;

1) дії службової особи зумовлені її службовим становищем і пов'язані з її владними чи службовими повноваженнями:

а) вчинення дій, які є компетенцією вищестоящої службової особи цього відомства чи службової особи іншого відомства

б) вчинення дій, виконання яких дозволяється тільки в особливих випадках, або з особливого дозволу, або з додержанням особливого порядку, – за відсутності цих умов

в) вчинення одноособово дій, які могли бути вчинені лише колегіально;

г) вчинення дій, які ніхто не має права виконувати або дозволяти;

2) мотиви та мета можуть бути різними і на кваліфікацію кримінального правопорушення, як правило, не впливають (кар'єризм, помста, ревності);

3) вихід за межі наданих прав або повноважень є явним, очевидним для службової особи і вона усвідомлює протиправність своєї поведінки;

4) ставлення службової особи до наслідків вчинюваних нею дій може бути як умисне, так і необережне;

5) заподіяння істотної шкоди охоронюваним законом правам та інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб – від 100 до 250 перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян;

Якщо шкода нематеріального характеру - питання про її істотність вирішується з урахуванням конкретних обставин справи (порушення охоронюваних Конституцією України чи іншими законами прав та свобод людини і громадянина (право на свободу, особисту недоторканність; недоторканність житла, виборчі, трудові, житлові права тощо), підрив авторитету та престижу органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, порушення громадської безпеки та громадського порядку, створення обстановки й умов, що утруднюють виконання підприємством, установою, організацією своїх функцій, приховування кримінальних правопорушень);

б) тяжкі наслідки: матеріальні збитки охоронюваним законом правам та інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб – в 250 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян

3.3. Службова недбалість.

Стаття 367. Службова недбалість

1. Службова недбалість, тобто невиконання або неналежне виконання службовою особою своїх службових обов'язків через несумлінне ставлення до них, що заподіяло істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам окремих юридичних осіб, —

карається штрафом від п'ятдесяти до ста п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або ви правними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Те саме діяння, якщо воно спричинило тяжкі наслідки, —

карається позбавленням волі на строк від двох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та зі штрафом від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або без такого.

З об'єктивної сторони кримінальне правопорушення, передбачений ч.1 ст.367 КК, характеризується сукупністю трьох обов'язкових ознак:

- невиконанням або неналежним виконанням службовою особою своїх обов'язків;

- заподіянням істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам окремих юридичних осіб;

- причинним зв'язком між зазначеними діянням та наслідками.

Кримінальне правопорушення має матеріальний склад і вважається закінченим з моменту настання передбачених у диспозиції статті наслідків.

Невиконання службовою особою своїх службових обов'язків передбачає бездіяльність такої особи за умови, коли вона повинна була і могла вчинити дії, що входять в коло її обов'язків у межах повноважень, якими вона наділена на підставі законів та інших нормативно-правових актів.

Неналежне виконання службовою особою своїх службових обов'язків передбачає їх виконання неналежним чином через несумлінне ставлення до них за умови, що вона повинна була і могла їх виконати належним чином. При цьому необхідно встановити:

- які саме обов'язки входять в коло повноважень службової особи і якими нормативно-правовими актами чи службовими інструкціями вони визначені;

- які саме службові обов'язки були не виконані або неналежно (не в повному обсязі) виконані особою;

- чи зумовило невиконання чи неналежне виконання службовою особою своїх обов'язків заподіяння істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам окремих юридичних осіб;

- чи могла об'єктивно особа виконати свої обов'язки належним чином, тобто чи не вплинули зовнішні чинники, що не залежать від волі особи (наприклад, дії технічних факторів, дії інших осіб, стихійні сили природи, дія іншої непереборної сили тощо), на можливість виконання таких обов'язків;

- чи не зумовлене невиконання або неналежне виконання особою своїх обов'язків суб'єктивними факторами (наприклад, через відсутність досвіду роботи, відсутність належної професійної підготовки, наявність каліцтва, інших вад фізичного здоров'я тощо).

Норма, що передбачає відповідальність за кримінальне правопорушення, передбачений ст. 367, є загальною щодо інших (спеціальних) норм, які передбачають відповідальність за спеціальні види невиконання або неналежного виконання обов'язків (наприклад, ст.137, 140, 244, 272, 274-276, 287, 288 КК). Кваліфікація дій винної особи в цих випадках повинна здійснюватись за правилами конкуренції загальної та спеціальної норми, а саме за спеціальною нормою.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується виною у формі необережності. Вид необережності – кримінальне правопорушенняна недбалість, коли особа не передбачає можливість настання суспільне небезпечних наслідків через невиконання чи неналежне виконання своїх обов'язків, хоча повинна була і могла їх передбачити. А зло чинна самовпевненість, - це коли особа передбачала можливість настання суспільне небезпечних наслідків свого діяння, але легковажно розраховувала на їх відвернення.

Несумлінне ставлення до виконання своїх обов'язків може бути як умисним, так і необережним.

Суб'єкт кримінального правопорушення спеціальний, ним може бути тільки службова особа.

Кваліфікованим видом складу кримінального правопорушення, передбаченого ч.2 ст.367 КК, є вчинення вказаного в ч.1 ст.367 КК діяння, яке спричинило тяжкі наслідки. Питання про тяжкі наслідки ми розглянули при характеристиці ст. 364 КК.

3.4. Службове підроблення.

Стаття 366. Службове підроблення

1. Службове підроблення, тобто внесення службовою особою до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, інше підроблення документів, а також скла дання і видача завідомо неправдивих документів —

карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Те саме діяння, якщо воно спричинило тяжкі наслідки, —

карається позбавленням волі на строк від двох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст.366 КК, є офіційні документи, належним чином оформлені акти, що засвідчують факти та події, які мають юридичне значення, а також мають властивість породжувати певні правові наслідки у вигляді виникнення, зміни або припинення правовідносин.

Документ – це передбачена законом матеріальна форма одержання, зберігання, використання і поширення інформації шляхом фіксації її на папері, магнітній, кіно-, відео-, фотоплівці або на іншому носіїві.

Під офіційними документами розуміють акти органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, а також установ, підприємств чи організацій незалежно від форми власності, складені або засвідчені в установленому законом порядку службовими особами цих органів, установ, підприємств чи організацій.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується вчиненням службовою особою однієї з передбачених у диспозиції ч.1 ст.366 КК дій:

- внесення до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей;
- інше підроблення документів;
- складання завідомо неправдивих документів;
- видача завідомо неправдивих документів.

Кримінальне правопорушення, передбачений ч.1 ст.366 КК, має формальний склад і вважається закінченим з моменту початку будь-якої із зазначених дій.

Внесення до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей – це внесення в текст справжнього документа відомостей, що не відповідають дійсності (або частини відомостей, що не відповідають дійсності), тобто внесення в текст офіційного документа змін, які перекручують зміст фактів, що мають юридичну силу, і посвідчуються цим документом. Сам документ може бути належно оформлений і мати всі ознаки справжнього (наприклад, виконаний на справжньому бланку, містить справжній підпис, штамп, печатку, голографічний захисний елемент тощо).

Під іншим підробленням документа треба розуміти, зокрема, підроблення відбитків печаток і штампів, підпису, голографічних захисних елементів, якщо вони в передбаченому законом порядку є складовою частиною документів, на документах, текст яких не містить завідомо неправдивих відомостей.

Складання завідомо неправдивих документів – це виготовлення (створення) фальшивого документа.

Під видачею завідомо неправдивих документів слід розуміти передачу завідомо неправдивих документів службовою особою зацікавленим юридичним або фізичним особам. При цьому видача завідомо неправдивих документів матиме місце як у випадку, коли службова особа видає документ, в який вона особисто внесла завідомо неправдиві відомості чи іншим чином його підробила, або склала завідомо неправдивий документ, так і у випадку видачі документа, складеного іншими службовими особами чи в який внесені завідомо неправдиві відомості іншими службовими особами. Питання про кримінальну відповідальність службової особи, яка видала документ, складений іншими службовими особами чи особами, підлеглими по службі, які не є службовими, або документ, в який зазначеними особами внесені завідомо неправдиві відомості, вирішується за правилами спів участі.

Службове підроблення є спеціальною нормою щодо ст.358 КК і відповідно до правил кваліфікації кримінальних правопорушень при конкуренції загальної і спеціальної кримінально-правових норм має застосовуватись спеціальна норма, тобто ст.366 КК.

З суб'єктивної сторони кримінальне правопорушення характеризується виною у формі умислу; вид умислу - прямий: особа усвідомлює, що вносить до офіційних документів завідомо неправдиві відомості, вчинює інше підроблення документів, або складає чи видає завідомо неправдиві документи, і бажає так чинити.

Мотиви та мета службового підроблення можуть бути різними і на кваліфікацію дій винної особи не впливають, однак можуть бути враховані судом при призначенні покарання.

Суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст.366 КК, може бути лише службова особа.

Кваліфікованим видом складу кримінального правопорушення, передбаченого ч.2 ст.366 КК, є вчинення вказаного в ч.1 ст.366 КК діяння, яке спричинило тяжкі наслідки (це поняття розглянуте при характеристиці кримінального правопорушення, передбаченого ст. 364 КК).

Дії службової особи, яка вчинила службове підроблення документів для їх наступного використання з метою заволодіння чужим майном, повинні кваліфікуватись за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених відповідними частинами ст.191 та 366 КК. Коли підроблені документи використовуються іншою особою для заволодіння чужим майном, дії службової особи, яка підробила документи, якщо вона усвідомлювала, з якою метою вони будуть використовуватись, повинні кваліфікуватись додатково як спів участь у готуванні до розкрадання чужого майна чи замаху на розкрадання, тобто за відповідною частиною ст.366 та ч.5 ст.27 КК; ст.14, 15 та 190 КК, а якщо іншою особою розкрадання фактично було вчинене, - як пособництво такому розкраданню.

Висновки по 3 питанню: Таким чином, ми розглянули всі склади кримінальних правопорушень, що віднесені законодавцем до XVII розділу КК "Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності". Ця група кримінальних правопорушень істотно відрізняється від інших груп кримінальних правопорушень, оскільки конструкція їх враховує, насамперед, суб'єкт кримінального правопорушення, яким може бути службова особа. При цьому береться до уваги і критерій об'єкта, який захищається, - діяльність службових осіб підприємств, організацій та установ будь-якої форми власності. Виключенням є лише кримінальні правопорушення, що відносяться до групи хабарництва, оскільки вони можуть вчинюватись як службовими особами, так і приватними.

Висновки по лекції:

Підсумовуючи викладене, ще раз слід наголосити на тому, що службові кримінальні правопорушення, незалежно від того, в якій галузі державної влади, управління, господарства вчиняються, мають підвищену суспільну небезпеку, оскільки порушують нормальну роботу органів державної влади і самоврядування, підприємств, установ і організацій різних форм власності, завдають шкоди державним і громадським інтересам, охоронюваним законом правам та інтересам окремих фізичних чи юридичних осіб, підривають авторитет держави, демократичні основи управління суспільством, грубо порушують встановлений порядок здійснення повноважень службовими особами. Тому знання об'єктивних і суб'єктивних ознак кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності вкрай необхідне для ведення ефективної боротьби з ними.

При підготовці до семінарських та практичних занять необхідно використовувати названі в переліку літератури законодавчі акти, що регламентують питання боротьби із службовими кримінальними правопорушеннями та корупцією в Україні, складовими елементами якої є, перш за все, службові зловживання та хабарництво. Це дозволить Вам, як майбутнім правоохоронцям, отримати більш повне уявлення про суспільну небезпечність та наслідки службових кримінальних правопорушень.

ТЕМА №38 КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

- I.** Поняття, загальна характеристика та види кримінальних правопорушень проти правосуддя.
- II.** Кримінальні правопорушення, які посягають на конституційні принципи діяльності органів досудового слідства, дізнання, прокуратури і суду.
- III.** Кримінальні правопорушення, які посягають на життя, здоров'я особисту безпеку, майно суддів, засідателів та інших учасників судочинства.
- IV.** Інші Кримінальні правопорушення проти правосуддя.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

- 1. Конституція України 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. Ст.141. (Розділи 1, 2). З наступними змінами і доповненнями.
- 2. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2001. №25. Ст.31. З наступними змінами і доповненнями.
- 3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Голос України. 2012. № 90-91. З наступними змінами і доповненнями.
- 4. Закон України "Про попереднє ув'язнення" від 30 червня 1993 р. № 3352-XII. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 35. Ст.360. З наступними змінами і доповненнями.
- 5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко [та ін.]; за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. К.: Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.
- 6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О.М. Литвинова. К.: «Центр учбової літератури». 2016. 536 с.
- 7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. і допов. К.: ВД «Дакор», 2018. 1360 с.
- 8. Практикум із кримінального права України. Особлива частина [Текст] : навч. посіб. / [О. М. Броневицька та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. К. Гришука]. Хмельницький : Хмельниц. ун-т упр. і права, 2015. 398 с.
- 9. Кримінальне право України (особлива частина) [Текст] : метод. рек. для семінар. занять та самост. роботи студентами юрид. ф-ту зі спец. 6.030401 "Правознавство" освіт.-кваліфікац. рівня "бакалавр" / Приват. ВНЗ "Львів. ун-т

бізнесу та права", Юрид. ф-т, Каф. кримін.-прав. відносин ; [розроб. Крамар Р. І.]. Львів : [б. в.], 2015. 68 с.

10. Кримінальне право України. Особлива частина [Текст] : підруч. для студентів юрид. ВНЗ / [Ю. В. Баулін та ін.] ; за ред. проф. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. - Харків : Право, 2015. 677 с.

11. Бокоч І.М. До проблеми визначення видового об'єкта злочинів проти правосуддя, що вчиняються працівниками правоохоронних органів під час провадження досудового розслідування. Часопис Київського університету права. 2012. № 2. С.307-310.

12. Палюх Л.М. Норми про кримінальну відповідальність за злочини проти правосуддя у світлі нового КПК України. Форум права. 2012. №3. С. 511-514.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

допомогти курсантам опанувати, поглиблено і всебічно вивчити кримінальне законодавство в частині кваліфікації кримінальних правопорушень проти правосуддя, правильно застосовувати отримані знання при вирішенні практичних занять та в подальшій повсякденній правоохоронній діяльності.

ВСТУП

В історії кримінального законодавства кримінальні правопорушення проти правосуддя традиційно розглядалися як один із видів службових кримінальних правопорушень. Серед таких кримінальних правопорушень прийнято було виділяти посадові зловживання, хабарництво та неправосуддя. У чинному КК обґрунтовано виділено самостійну главу «Кримінальні правопорушення проти правосуддя». Наявність самостійної глави про відповідальність за Кримінальні правопорушення проти правосуддя засвідчує важливість цієї сфери життя суспільства, роль кримінально-правових засобів в її становленні та охороні.

Створення правової держави передбачає якісно інший, вищий, ніж дотепер, рівень здійснення правосуддя. Для його забезпечення мають застосовуватися й застосовуються різноманітні заходи. Це, насамперед, розвиток системи судових та інших правоохоронних органів, підготовка кадрів правників, вдосконалення правового статусу суддів, прокурорів, слідчих, а також учасників процесу, широка правова пропаганда серед населення й поширення в суспільстві культу права. Важливу роль серед заходів із вдосконалення правосуддя в Україні відіграють і заходи кримінальної відповідальності, що застосовуються до осіб, котрі посягають на відповідні суспільні відносини. Кримінальний кодекс України передбачає досить розгалужену систему таких заходів — нині глава «Кримінальні правопорушення проти правосуддя» складається з 30 статей. Останнім часом чітко проглядається тенденція до збільшення кількості норм про Кримінальні правопорушення проти правосуддя за рахунок посягань, які полягають у протиправному впливі на учасників процесу, працівників правоохоронних органів, у невиконанні рішень органів правосуддя.

Кримінальні правопорушення проти правосуддя належать до відносно мало поширених у судовій практиці — кримінальні провадження такого виду одиничні. Разом з тим, вони порівняно поширені в реальному житті — не буде

перебільшенням сказати, що дача завідомо неправдивих показань свідками, протиправний вплив на потерпілих, свідків з боку обвинувачених чи їхніх родичів має місце чи не в кожній кримінальній справі. Багато обґрунтованих нарікань на справедливість судових рішень. При колосальному зростанні кількості цивільно-правових угод і спорів з приводу виконання їх число звернень з позовами до судових органів адекватно не зростає, поширеними є випадки звертання за допомогою про стягнення заборгованостей до кримінальних угруповань. Поширеність посягань проти правосуддя, при безкарності більшості з них засвідчує високу суспільну небезпеку цих кримінальних правопорушень, необхідність використання всіх передбачених законом засобів для боротьби з ними.

Отже, вивчення кримінальних правопорушень проти правосуддя є актуальним з урахуванням їх високої суспільної небезпеки, значення боротьби з цими, у зв'язку з недостатньою розробкою відповідних проблем у спеціальній літературі, недосконалістю законодавства, вимогами керівництва держави та сьогодення.

I. Поняття, загальна характеристика та види кримінальних правопорушень проти правосуддя

У розділі XVIII Особливої частини КК «Кримінальні правопорушення проти правосуддя» передбачена відповідальність за посягання на нормальну діяльність не тільки судової влади, а й органів, що сприяють процесуальній діяльності з виконання судом функцій правосуддя (органів прокуратури, слідства і дізнання), а також органів, що виконують винесені судами вироки, ухвали, постанови та інші судові рішення.

Кримінальні правопорушення проти правосуддя – це суспільно небезпечні та протиправні діяння, що посягають на нормальну діяльність судової влади, а також органів і осіб, які забезпечують реалізацію цієї діяльності (органів дізнання, досудового слідства, прокуратури, виконання покарань, захисників, законних представників особи тощо).

Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти правосуддя

Родовий об'єкт – суспільні відносини, що забезпечують нормальну діяльність судової влади з приводу відправлення правосуддя, а також органів і осіб, що сприяють процесуальній діяльності з виконання судом функцій правосуддя, а також органів, що виконують винесені судами вироки, ухвали, постанови та інші судові рішення.

Предмет кримінального правопорушення – притаманний не всім кримінальним правопорушенням.

Спец. потерпілий – містить більшість статей, зокрема це може бути свідок, потерпілий, підозрюваний, обвинувачений, працівники правоохоронних органів, захисник, експерт, суддя тощо

Об'єктивна сторона

СНД – більшість кримінальних правопорушень вчиняються шляхом дії, деякі вчиняються шляхом бездіяльності (ст. 380, 382, 389, ч.2,3 ст.390, ст. 391, 395 КК).

Більшість кримінальних правопорушень сконструйовані як формальні склади, деякі як матеріальні склади (ст.381, 399 КК тощо)

Спосіб – штучне створення доказів (ч.2 ст. 372, 383, 384 КК), підпал, вибух або інший загальнонебезпечний спосіб (ч.2 ст. 378, ч.2 ст. 399 КК) тощо

Обстановка – при допиті (ст. 373 КК), під час проведення дізнання, досудового слідства (ст. 384, 385 КК), у зв'язку з діяльністю пов'язаною з наданням правової допомоги (ст. 398, 399, 400 КК) тощо

Суб'єкт

Загальний – фізична осудна особа, якій на момент вчинення кримінального правопорушення виповнилося 16 р. (ст. 376, 377, 397-399 КК)

Понижений вік – 14 р. (ч.2 і 3 ст. 377, ч.2 ст. 378, ст.379, ч.2 і 3 ст. 398, ч.2 і 3 ст. 399, ст. 400 КК)

Спеціальний суб'єкт:

- • службові особи, що працюють у сфері правосуддя – дізнавачі, слідчі, прокурори, судді (ст. 371-375, ч.2 ст. 383 КК),
- інші службові особи (ч.2 ст. 376, ст. 380-382, ч. 2 ст. 397 КК),
- • особи залучені до сфери правосуддя – потерпілий, експерт, свідок, засуджений тощо (ст. 383-385, 393 КК) тощо

Суб'єктивна сторона

Абсолютна більшість кримінальних правопорушень характеризується умисною формою вини у вигляді прямого умислу.

Змішана форма вини – ч.3 ст.371, ч.2 ст. 374, ч.2 ст.375, ч.2 ст. 378, ч.2 ст. 382, ч.2 і 3 с. 399 КК.

Необережна форма вини – ст.380, 381 КК.

Мотив – корисливий або інші особисті інтереси (ч.3 ст. 371, ч.2 с. 375, ч.2 с. 383, ч. 2 ст. 384), помста за діяльність або за дачу показань (ст. 377, 378, 379, 386, 398, 399, 400 КК).

Мета – перешкодити судді виконати службові обов'язки (ст. 376), одержати майнову вигоду чи позбутися певних матеріальних витрат (ч.2 ст.383), ухилитися від відбування покарання (ст.389, 390 КК) тощо

Класифікація кримінальних правопорушень проти правосуддя

Усі передбачені у розділі XVIII Особливої частини КК Кримінальні правопорушення проти правосуддя, виходячи з їх безпосередніх об'єктів, можуть бути об'єднані у такій системі:

1. Кримінальні правопорушення, які посягають на конституційні принципи діяльності органів досудового слідства, дізнання, прокуратури і суду.

Сюди входять: завідомо незаконні затримання, привід або арешт (ст. 371); притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності (ст. 372); порушення права на захист (ст. 374); постановлений суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови (ст. 375); втручання в діяльність судових органів (ст. 376); втручання в діяльність захисника чи представника особи (ст. 397).

2. Кримінальні правопорушення, які посягають на життя, здоров'я, особисту безпеку, майно суддів, засідателів та інших учасників судочинства. У цю групу входять: посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя (ст. 379); посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги (ст. 400); погроза або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного (ст. 377); погроза або насильство щодо захисника чи представника особи (ст. 398); умисне знищення або пошкодження майна судді, народного засідателя чи присяжного (ст. 378); умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи (ст. 399).

3. Кримінальні правопорушення, які перешкоджають одержанню достовірних доказів та істинних висновків у справі. Сюди слід включити примушування давати показання (ст. 373); завідомо неправдиве повідомлення про вчинення кримінального правопорушення (ст. 383); завідомо неправдиве показання (ст. 384); відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків (ст. 385); перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку (ст. 386).

4. Кримінальні правопорушення, що перешкоджають своєчасному розкриттю та недопущенню кримінального правопорушення. У цю групу входять: невжиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист (ст. 380); розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист (ст. 381); розголошення даних досудового слідства або дізнання (ст. 387); приховування злочину (ст. 396); порушення правил адміністративного нагляду (ст. 395).

5. Кримінальні правопорушення, які перешкоджають виконанню вироку (рішення) і призначеного ним покарання. Це невиконання судового рішення (ст. 382); приховування майна (ст. 388); ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі (ст. 389); ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі (ст. 390); злісна непокоря вимогам адміністрації виправної установи (ст. 391); дії, що дезорганізують роботу виправних установ (ст. 392); втеча з місця позбавлення волі або з-під варти (ст. 393); втеча із спеціалізованого лікувального закладу (ст. 394).

Саме за такою системою розглядаються далі Кримінальні правопорушення проти правосуддя.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, Кримінальні правопорушення проти правосуддя – це суспільно небезпечні та протиправні діяння, що посягають на нормальну діяльність судової влади, а також органів і осіб, які забезпечують реалізацію цієї діяльності (органів дізнання, досудового слідства, прокуратури, виконання покарань, захисників, законних представників особи тощо).

Усі передбачені у розділі XVIII Особливої частини КК Кримінальні правопорушення проти правосуддя, виходячи з їх безпосередніх об'єктів, можуть бути об'єднані у такій системі:

1. Кримінальні правопорушення, які посягають на конституційні принципи діяльності органів досудового слідства, дізнання, прокуратури і суду.

2. Кримінальні правопорушення, які посягають на життя, здоров'я, особисту безпеку, майно суддів, засідателів та інших учасників судочинства.

3. Кримінальні правопорушення, які перешкоджають одержанню достовірних доказів та істинних висновків у справі.

4. Кримінальні правопорушення, що перешкоджають своєчасному розкриттю та недопущенню кримінального правопорушення.

5. Кримінальні правопорушення, які перешкоджають виконанню вироку (рішення) і призначеного ним покарання.

II. Кримінальні правопорушення, які посягають на конституційні принципи діяльності органів досудового слідства, дізнання, прокуратури і суду

Стаття 371. Завідомо незаконні затримання, привід, арешт або тримання під вартою

1. Завідомо незаконне затримання або незаконний привід.

2. Завідомо незаконні арешт або тримання під вартою.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили тяжкі наслідки або були вчинені з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах.

ЮРИДИЧНИЙ АНАЛІЗ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Відповідно до ст. 29 Конституції України кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Незаконні затримання, привід або взяття під варту порушують важливі конституційні права особи.

Об'єктом кримінального правопорушення є право людини на особисту недоторканність, в тому числі на неприпустимість її незаконного арешту, приводу або затримання. Крім Конституції України це право закріплює в ст. 3 Загальної декларації прав людини 1948, ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. та ст. 5 Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 р.

Затримання — тимчасовий запобіжний захід, що може застосовуватись до особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, за який може бути призначено покарання у вигляді позбавлення волі і який полягає у позбавленні підозрюваного волі до 72 годин.

Привід — процесуальний захід, який означає примусове доставлення співробітниками поліції обвинуваченого, підозрюваного, потерпілого чи свідка до особи, яка здійснює досудове слідство в справі, або в суд, якщо вони без поважних причин не з'являються у вказаний час та місце за викликом. Підстави та порядок приводу регламентовані ст. 140, 141, 142, 143 КПК України.

Тримання під вартою — є винятковим запобіжним заходом, який застосовується виключно у разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, передбаченим статтею 177 КПК.

Арешт — вид покарання, яке призначається вироком суду і полягає у триманні засудженого в умовах ізоляції строком від одного до шести місяців, а також найбільш суворий вид адміністративного стягнення, яке призначається постановою суду на строк до 15 діб. У разі постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку чи постанови щодо покарання або стягнення у вигляді арешту діє ст. 375 КК України.

Під **арештом** слід розуміти санкціоноване суддею тримання під вартою як запобіжний захід.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 371, знаходить вияв у діях, які призвели до завідомо незаконного затримання або незаконного приводу, а ч. 2 статті — до завідомо незаконного арешту або тримання під вартою.

Завідомо незаконним вважається здійснення затримання, приводу або взяття під варту не на підставах або не в порядку, які регламентуються КПК України та Законом України "Про попереднє ув'язнення" від 30 червня 1993 р. № 3352-ХП, без винесення постанови, санкції судді, за відсутності підстав, при порушенні строків тримання під вартою тощо.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом. Мотиви та мета, які переслідувалися при цьому, на кваліфікацію не впливають. Це може бути корисливість, помста, бажання шляхом порушення закону розкрити кримінальне правопорушення тощо. Необережна вина, якщо при цьому завдано істотної шкоди, може дати підстави для кваліфікації вчиненого за ст. 367.

Кваліфікуючими ознаками кримінального правопорушення (ч. 3 ст. 371) є дії:

- поєднані із спричиненням тяжких наслідків (замах на самогубство, самогубство, звільнення з роботи, захворювання на душевну хворобу, заподіяння значної матеріальної шкоди);
- вчинені з корисливих мотивів (бажання отримати матеріальну вигоду);
- скоєні в інших особистих інтересах (помста, заздрість, кар'єризм, бажання розкрити кримінальне правопорушення шляхом порушення закону тощо).

Суб'єктом кримінального правопорушення може бути працівник органу дізнання, слідчий, прокурор, суддя, інші службові особи, які вчинили зазначені дії і відповідають за ст. 365. Приватні особи за вчинення тих же дій відповідають за ст. 146.

Завідомо незаконні затримання або привід, арешт або тримання під вартою у сукупності з притягненням завідомо невинного до кримінальної відповідальності кваліфікуються за ст. 371 і 372.

Стаття 372. Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності

1. Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності слідчим, прокурором чи іншою уповноваженою на те законом особою

2. Те саме діяння, поєднане з обвинуваченням у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого кримінального правопорушення, а також поєднане зі штучним створенням доказів обвинувачення або іншою фальсифікацією

ЮРИДИЧНИЙ АНАЛІЗ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Діяння, передбачені ст. 372, посягають на недоторканність і свободу громадянина.

Завідомість незаконного притягнення до кримінальної відповідальності має місце у разі відсутності:

- події кримінального правопорушення, за який особа притягується до кримінальної відповідальності;

- складу кримінального правопорушення у діянні особи, що притягується до кримінальної відповідальності;

- доказів вини особи, яка притягується до кримінальної відповідальності;

- доказів, які свідчать про невинність такої особи. Кримінальне правопорушення вважається **закінченим** з моменту оголошення невинній особі постанови про притягнення її до відповідальності як обвинуваченої за Кримінальне правопорушення, якого вона не вчинила, незалежно від подальшої долі кримінальної справи (формальний склад кримінального правопорушення). В цей момент слідчий може обрати запобіжний захід, суттєво обмежити права особи, заподіяти значну моральну шкоду, дискредитувати її тощо. Цього цілком достатньо, щоб вважати Кримінальне правопорушенняний задум здійсненим. Факт винесення постанови про притягнення особи до відповідальності як обвинуваченої з метою оголошення постанови має розцінюватися як готування до кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 14 та ст. 372).

Слід звернути увагу на деякі тонкощі кваліфікацій. По-перше, даний кримінальне правопорушення утворює не лише притягнення до відповідальності повністю невинної особи, але й особи, відносно якої є підстави щодо притягнення до відповідальності за певний кримінальне правопорушення, проте щодо якої службова особа правоохоронного органу безпідставно розширила або посилила обвинувачення. **Наприклад**, є підстави вважати, що особа здійснила не поєднаний з насильством грабіж, а її завідомо безпідставно притягають до відповідальності за розбій. По-друге, якщо в процесі розслідування з'ясувалася невинуватість притягнутої до кримінальної відповідальності особи, а слідчий свідомо справу не закриває і робить все можливе (вже незаконно), щоб її все-таки завершити обвинувальним висновком, дії останнього можуть кваліфікуватись як службовий кримінальне правопорушення. По-третє, якщо у даній ситуації слідчий пред'явить нове обвинувачення завідомо невинуватій особі, то дії слідчого належить кваліфікувати за відповідною частиною ст. 372.

Мотиви при вчиненні цього кримінального правопорушення значення не мають (помста, заздрість, кар'єризм, бажання отримати матеріальні вигоди). Якщо скоєння кримінального правопорушення поєднано з отриманням хабара, то

відповідальність настає за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ст. 372 і 368.

Навмисне непритягнення винної особи до кримінальної відповідальності, незаконне закриття справи або незаконна відмова у її порушенні зумовлюють відповідальність за ст. 364.

Суб'єкт кримінального правопорушення — слідчий, прокурор, працівник органів дізнання (спеціальний суб'єкт).

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом, оскільки у диспозиції підкреслюється завідомість притягнення невинного до кримінальної відповідальності. Якщо притягнення невинного до кримінальної відповідальності сталося з необережності чи недбалості слідчого, прокурора чи іншої уповноваженої на те законом особи, вчинене може бути дисциплінарним проступком або кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 367.

Кваліфікуючими дане діяння обставинами (ч. 2 ст. 372) є випадки, спричинені:

— обвинуваченням у вчиненні тяжкого (ч. 4 ст. 12) або особливо тяжкого (ч. 5 ст. 12) кримінальних правопорушень;

— штучним створенням доказів обвинувачення або іншою фальсифікацією (умисне викривлення або неправильне тлумачення фактів, подій, встановлених слідством, штучне створення, знищення або вилучення із справи документів, спонукання експертів до завідомо неправдивого висновку, невідображення у справі доказів, які спростовують обвинувачення тощо).

Якщо притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності пов'язане з завідомо незаконним затриманням, приводом, арештом або утриманням під вартою, то кваліфікація здійснюється за сукупністю кримінальних правопорушень згідно зі ст. 371 та 372.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ.

Таким чином, ми розглянули з Вами ст. 371 та 372 КК України. Давайте перейдемо до розгляду наступного питання.

III. Кримінальні правопорушення, які посягають на життя, здоров'я особисту безпеку, майно суддів, засідателів та інших учасників судочинства

Стаття 379. Посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя

Вбивство або замах на вбивство судді, народного засідателя чи присяжного або їх близьких родичів у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя...

ЮРИДИЧНИЙ АНАЛІЗ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Згідно із ст. 127 Конституції України правосуддя здійснюють професійні судді та, у визначених законом випадках, народні засідателі і присяжні. Вагомими гарантіями їх незалежності є забезпечення їх особистої безпеки та державний захист. Незалежність і недоторканність суддів гарантуються Конституцією України та законами України.

Коли під час здійснення правосуддя чи у зв'язку з ним виникнуть обставини, що свідчать про наявність небезпеки для життя судді або його близьких родичів,

головам судів приписано відповідно до Закону України від 23 грудня 1993 р. "Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів" вживати заходів до нормального здійснення правосуддя. (див. постанову Пленуму Верховного Суду України "Про незалежність судової влади" від 13.06.2007 р. № 8).

Якщо перед розглядом справи надходять дані про те, що під час судового засідання можливе посягання на життя судді, розгляд справи не повинен розпочинатися до здійснення необхідних заходів безпеки. У такому випадку суд має відкласти або зупинити розгляд справи (див. п. 5 постанови Пленуму Верховного Суду України "Про застосування законодавства, що передбачає державний захист суддів, працівників суду і правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у судочинстві" від 18.06.1999 р. № 10).

Статтею передбачена відповідальність за намагання переліченими в ній засобами відреагували на рішення по будь-якій з категорій справ. Дії винного можуть торкатись рішення по справі в цілому або в якійсь її частині, можуть стосуватися всіх підсудних у справі (відповідачів, позивачів, осіб, що притягуються до адміністративної відповідальності, тощо) або одного з них. Вони можуть також поєднуватися з вимогами до потерпілого усунутись від участі у справі. Посягання на життя судді можливе у будь-якій стадії процесу, але переважно воно відбувається після закінчення провадження у справі.

Склад кримінального правопорушення, передбачений ст. 379, має місце у випадках, коли особа вчиняє дії з метою помсти зазначеним особам за прийняте суддею рішення, яке є небажаним для зловмисника. У всіх випадках вчинення кримінального правопорушення пов'язане зі здійсненням правосуддя, тобто з діяльністю суду по розгляду кримінальних, цивільних, адміністративних справ. При цьому не має значення, наскільки судовий акт відповідав закону і обставинам справи.

Ст. 379 передбачає відповідальність за вбивство або замах на вбивство судді, народного засідателя чи присяжного (або їх близьких родичів) у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя.

Дане кримінальне правопорушення визнається **закінченим** з моменту вчинення дій, спрямованих на заподіяння смерті потерпілому. Такого роду дії та пов'язані з ними обставини коментуються ст. 115.

Суб'єктом кримінального правопорушення є фізична особа, яка досягла 14 років.

З суб'єктивної сторони діяння може бути вчинене тільки з прямим умислом. Особа усвідомлює, що скоює вбивство або замах на вбивство судді, народного засідателя чи присяжного або їх близьких родичів, вона заподіює смерть потерпілому і бажає цього у зв'язку з діяльністю судді, засідателя чи присяжного, що пов'язана із здійсненням правосуддя. Не доведене до кінця вбивство (замах) має ті ж правові наслідки і на кваліфікацію кримінального правопорушення не впливає, а лише може бути враховане при визначенні міри покарання.

Стаття 377. Погроза або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного

1. Погроза вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна щодо судді, народного засідателя чи присяжного, а також щодо їх близьких родичів у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя

2. Умисне заподіяння судді, народному засідателю чи присяжному або їх близьким родичам побоїв, легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя

3. Умисне заподіяння судді, народному засідателю чи присяжному або їх близьким родичам тяжкого тілесного ушкодження у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя

ЮРИДИЧНИЙ АНАЛІЗ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Наявність сильної і незалежної судової влади, поряд із законодавчою і виконавчою, є неодмінною передумовою існування правової держави. Носіями судової влади в Україні є судді та залучені у визначених законом випадках для здійснення правосуддя народні засідателі та присяжні, які здійснюють правосуддя незалежно від законодавчої та виконавчої влади.

Вагомими гарантіями незалежності суддів є забезпечення їх особистої безпеки та державний захист. Коментоване діяння посягає саме на гарантовані Конституцією України (ст. 126) недоторканність і незалежність суддів.

Відповідно до ч. 2 ст. 2 Закону України від 23 грудня 1993 р. "Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів" таким захистом забезпечуються їх близькі родичі: батьки, дружина (чоловік), діти, рідні брати та сестри, баба, внуки.

Правосуддя в Україні здійснюється у формі судочинства в цивільних, господарських, адміністративних і кримінальних справах, а також у формі прийняття Конституційним судом України рішень про відповідність законів, інших правових актів Конституції та дачі висновків у передбачених Конституцією України випадках (ст. 151).

Ця стаття передбачає відповідальність саме за намагання переліченими в ній засобами психічного та фізичного впливу перешкодити прийняттю законного рішення по будь-якій із названих категорій справ. При цьому не обов'язково, щоб погроза була реальною, достатньо, щоб вона була висловлена прилюдно чи наодинці або певним чином зафіксована, наприклад за допомогою магнітофона.

Погроза і насильство можуть стосуватись як діяльності судді в цілому, так і щодо конкретної справи.

Склад кримінального правопорушення відповідно до ст. 377 має місце у випадках, коли особа вчинює ці дії з метою перешкодити судді прийняти законні рішення чи добитися ухвалення бажаного для неї рішення до розгляду справи, у процесі розгляду, а також коли справа вирішена.

Кримінальне правопорушення вважається **закінченим** з моменту доведення погрози до відома особи, якій вона була призначена, незалежно від її виконання. Якщо погроза була втілена у життя, кваліфікація здійснюється за відповідною частиною ст. 377 або ст. 378, 379.

Коли під впливом погроз або насильства суддя, народний засідатель чи присяжний порушили вимоги правосуддя, дії особи, яка погрожувала або

здійснювала насильство, слід кваліфікувати як співучасть у вчиненні потерпілими кримінальних правопорушень. **Наприклад**, за ст. 377 та ч. 4 ст. 27 і відповідною частиною ст. 375.

Заподіяння судді, народному засідателю, присяжному або їх близьким родичам побоїв, легких, середньої тяжкості чи тяжких тілесних ушкоджень повністю охоплюється ч. 2, 3 ст. 377 і додаткової кваліфікації не потребує.

Суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 377, є особа, яка досягла 16 років, ч. 2, 3 — особа 14 років.

Погроза або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного вчиняється лише з прямим умислом. Вольовий момент умислу полягає у бажанні вчинити погрозу або насильство у зв'язку саме із здійсненням правосуддя.

Мотиви, якими можуть бути ненависть, жага помсти, виконання кримінально протиправного замовлення тощо, кваліфікуючого значення не мають. В той же час, якщо винний має мету примусити суддю, наприклад, винести завідомо неправосудний вирок, його дії слід кваліфікувати за відповідною частиною ст. 377 та як замах на співучасть у винесенні завідомо неправосудного вироку.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, ми розглянули з Вами ст.377 та 379 КК України. Давайте перейдемо до розгляду наступного питання.

IV. Інші Кримінальні правопорушення проти правосуддя.

Стаття 373. Примушування давати показання

1. Примушування давати показання при допиті шляхом незаконних дій з боку особи, яка проводить дізнання або досудове слідство.

2. Ті самі дії, поєднані із застосуванням насильства або із знущенням над особою за відсутності ознак катування.

ЮРИДИЧНИЙ АНАЛІЗ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Передбачений даною статтею кримінальне правопорушення посягає на нормальне відправлення правосуддя, ставить під загрозу його об'єктивність, справедливість, більше того — завдає певної шкоди рішучості вашої країни відстоювати недоторканні права людини, закріплені в Конституції України, міжнародно-правових документах, які підписала Україна, — в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 р., факультативному протоколі до нього, що набув чинності для України 25 жовтня 1991 р.. Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських чи таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання 1984 р.

Примушування як форма поведінки несе в собі негативний зміст, будучи антиподом переконування. Воно з самого початку виражає порушення права на вільне волевиявлення особи, на яку його спрямовано. Примушування з огляду на права людини відвічно є незаконним. Воно полягає у здійсненні активного впливу, тиску на людину для того, щоб добитися від неї як захисної реакції певних дій, вчинків, висловлювань. У смислі ст. 373 цей вплив спрямовано на одержання від допитуваного певних показань.

Диспозиція ст. 373 охоплює лише ті випадки, коли примушує давати певні показання під час допиту особа, яка проводить дізнання, або особа, яка проводить досудове слідство (слідчий, начальник слідчого підрозділу, прокурор).

Дана стаття правовими засобами гарантує законність проведення допиту, а також здійснення діалогових контактів під час проведення очної ставки, пред'явлення для впізнання та відтворення обстановки і обставин події (перевірки показань на місці).

Законодавець використовує термін "**незаконні дії**", чим підкреслюється негативний зміст примушування, яке суперечить закону. Проте наявність конкретних незаконних дій треба доводити кожного разу тому що закон не розкриває, у чому можуть виявлятися незаконні дії. Те, що у ч.2 ст. 11 КПК України міститься заборона під час кримінального провадження піддавати особу катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поводженню чи покаранню, вдаватися до погроз застосування такого поводження, утримувати особу у принизливих умовах, примушувати до дій, що принижують її гідність, не вирішує справу з таких причин:

- по-перше, перелік незаконних методів явно вимагає поширювального тлумачення;

- по-друге, твердження про незаконність заходу повинні впливати із конкретних норм чинного Кодексу, адже саме у ньому міститься вичерпний перелік караних вчинків, які складають його Особливу частину;

- по-третє, саме поняття "інші незаконні методи" є оціночним, що в принципі в законодавстві допускається, але оскільки мова йде не про оцінку яких-небудь обставин, а про визнання конкретного вчинку кримінально протиправним, то виникає потреба у використанні аналогії закону, що у кримінальному праві категорично не допускається.

Отже, в законі немає переліку дій, які слід вважати незаконними під час допиту, немає в ньому і визначеного критерію допустимості прийомів допиту, що утруднює застосування ст. 373 на практиці. Тим більше, що психічний вплив може бути цілком прийнятним і навіть корисним для допитуваного, наприклад роз'яснення йому невідворотності покарання за скоєне кримінальне правопорушення і позитивну роль щирого каяття.

В юридичній літературі прийнято вважати деякі способи допиту незаконними. Серед них обґрунтовано називають такі:

погроза застосувати насильство до допитуваного або до близьких йому осіб; насильство над допитуваним або близькими йому особами; знущання з особи; погроза розповсюдити компрометуючі допитуваного відомості; погроза притягти до відповідальності за кримінальне правопорушення, який допитуваний або близькі йому люди не вчиняли; застосування психотропних речовин; приниження гідності допитуваного; багатогодинний без перерв допит, особливо здійснюваний кількома особами; обман у вигляді пред'явлення фальшивих доказів, особливо начебто показань інших осіб проти допитуваного; обіцянка закрити справу за певні показання, звільнити з-під варти; частування горілкою, постачання наркотиків тощо.

Таким чином, вичерпний перелік незаконних заходів дати неможливо. Можуть виникнути й інші ситуації, які потребуватимуть юридичної оцінки. Тому слід встановити загальний критерій визнання тих чи інших прийомів впливу на допитуваного чи інших учасників процесу допустимими. Психологія таким критерієм визначає можливість для людини, на яку здійснюється вплив, альтернативного і вільного вибору варіантів поведінки, вчинків, утворення висновків. Одна справа сказати людині: "Вам краще говорити правду..." (повна свобода вибору) і зовсім інша — "Якщо ви не скажете правду, то я вам..." (вільний вибір відсутній).

На основі встановленого критерію повинні визнаватись цілком законними тактичні прийоми слідчого, які полягають у створенні перебільшеного уявлення у допитуваного про обізнаність слідчого, у виявленні винуватої обізнаності, "слідчих хитрощ", "психологічних пастках" (якщо вони не основані на обмані), а тим більше — прийоми переконування, роз'яснення положень закону та ін.

Потерпілими від цього кримінального правопорушення можуть бути обвинувачений, підозрюваний, свідок, потерпілий та експерт.

Оскільки КПК України не передбачає допиту понятих, спеціалістів, перекладачів тощо, то вчинення відносно них примушування до певних дій під час досудового слідства може кваліфікуватись як кримінальне правопорушення у сфері службової діяльності.

Кримінальне правопорушення, передбачений ст. 373, є **закінченим** з моменту виконання дій, спрямованих на примушування допитуваного давати показання. Тому немає кваліфікуючого значення, правдивих чи неправдивих показань домагався суб'єкт кримінального правопорушення.

Якщо примушування давати показання поєднується з задумом використати ці показання і притягти допитуваного до кримінальної відповідальності за кримінальне правопорушення, яке він завідомо не скоював, то такі дії кваліфікуються за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ст. 372 та 373.

Якщо ж, навпаки, результати примушування давати показання лягли в основу непритягнення особи, що вчиняє кримінальне правопорушення до кримінальної відповідальності, дії слідчого або особи, що вела дізнання, можуть крім ст. 373 кваліфікуватись принаймні ще за ст. 365.

Насильство як кваліфікуюча ознака примушування може виглядати як умисне нанесення ударів, побоїв, мордувань, зв'язування на тривалий час, тримання на холоді, позбавлення сну, їжі, води, заподіяння легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень.

Якщо наслідком таких дій є смерть потерпілого або спричинення тяжких тілесних ушкоджень, дії особи, що вчиняє кримінальне правопорушення повинні кваліфікуватись за ч. 2 ст. 373, та ст. 115 чи 121.

Під **знуцанням над особою** розуміється глум, крайній ступінь приниження, особливо образливе ставлення до неї, цинічне попрання гідності (плювок в обличчя, скабрюзна розповідь про кохану жінку, примушування їсти нечистоти, відправлення на тіло потерпілого природних потреб тощо).

Суб'єктом кримінального правопорушення може бути лише особа, яка офіційно провадить дізнання або досудове слідство, незалежно від її посади і звання. При цьому допит може проводитись як окрема слідча дія, так і у системі інших слідчих дій.

Діяння, передбачене ст. 373, вчиняється лише з прямим умислом. Мотиви кримінального правопорушення кваліфікуючого значення не мають. Ними можуть бути кар'єризм, користь, помста, негідні спонукання.

Стаття 384. Завідомо неправдиве показання

1. Завідомо неправдиве показання свідка чи потерпілого або завідомо неправдивий висновок експерта під час провадження дізнання, досудового слідства або проведення розслідування тимчасовою слідчою чи тимчасовою спеціальною комісією Верховної Ради України або в суді, а також завідомо неправильний переклад, зроблений перекладачем у таких самих випадках

2. Ті самі дії, поєднані з обвинуваченням у тяжкому чи особливо тяжкому злочині, або зі штучним створенням доказів обвинувачення чи захисту, а також вчинені з корисливих мотивів

ЮРИДИЧНИЙ АНАЛІЗ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Неправдиві показання свідка або потерпілого, неправдивий висновок експерта, неправильний переклад перекладача чинять перешкоди здійсненню правосуддя, утруднюють намагання суду досягти істини, можуть бути причиною судової помилки, а тому вони з самого початку є шкідливими для правосуддя. Якщо ж ці показання, висновки, переклади даються неправдиво завідомо, тобто свідки, потерпілі, експерти, перекладачі усвідомлюють неправдивість своїх показів, висновків, перекладів і бажають, щоб вони саме у такому вигляді використовувались на досудовому слідстві і в суді, то їхні дії посягають на правосуддя і тим самим утворюють склад кримінального правопорушення.

Потерпілий на всіх стадіях кримінального процесу, а свідок, експерт та перекладач на всіх стадіях як кримінального, так і цивільного процесу, де вони безпосередньо беруть участь, попереджаються за надання завідомо неправдивих показань, за давання завідомо неправдивого висновку. Порушення такого попередження утворює об'єктивну сторону кримінального правопорушення. Адміністративний процес не передбачає відповідальності зазначених осіб за перелічені дії.

Показання потерпілого чи свідка вважаються неправдивими, якщо вони перекручують дійсні обставини, факти, що мають доказове значення у справі. Це може полягати в повідомленні інформації, яка не відповідає дійсності, у запереченні чи замовчуванні дійсних фактів. Такі показання можуть бути дані під час допиту, очної ставки, пред'явлення для впізнання, відтворення обстановки і обставин подій, а також при наданні свідчень тимчасовій слідчій чи тимчасовій спеціальній комісії Верховної Ради України. Особа, яка зробила завідомо неправдиве повідомлення про вчинення кримінального правопорушення і дає у порушеній в зв'язку з цим повідомленням справі неправдиві показання, несе відповідальність лише за ст. 383.

Неправдивість висновку експерта може виявитись у невірному викладенні ходу експертного дослідження, неправильній оцінці виявлених ознак або їх замовчуванні, спотвореному викладі висновків, запереченні встановлених фактів, у твердженні про наявність вигаданих фактів. Вказане стосується і показань експерта на допиті (ст. 356 КПК України).

За дачу завідомо неправдивого висновку за хабар експерти несуть відповідальність за сукупністю кримінальних правопорушень — за ч. 2 ст. 384 та за відповідною частиною ст. 368.

Неправдивість перекладу може полягати в невірному перекладі з однієї мови на іншу запитань, відповідей, показань, промов, документів, неконтекстному тлумаченні або пропуску окремих слів і виказів, які спотворюють загальний зміст, окремі фрагменти, змінюють смислові акценти, що істотно впливає на оцінку доказів і прийняття рішень особами, які вирішують справу по суті.

На підставі ст. 128 КПК України до категорії перекладачів належать особи, які залучаються до участі в процесі для роз'яснення мови текстів німого чи глухого.

Кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту: підписання показань на досудовому слідстві, давання їх у судовому засіданні та тимчасовій слідчій чи тимчасовій спеціальній комісіях Верховної Ради України, подання експертом висновку, перекладачем письмового перекладу особі, яка веде справу чи підписує протокол. Інакше кажучи, дане кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту настання офіційної можливості використання неправдивих матеріалів у процесі доказування, бо з їх врахуванням вже можуть прийматися процесуальні рішення. Тому невірною є висловлена в спеціальній літературі думка, що неправдивість показань, висновку, перекладу встановлюється лише судом при оголошенні вироку і що саме з цього моменту кримінальне правопорушення визнається закінченим. Автори цієї думки плутають презумпцію невинуватості з встановленням достовірності доказів і обґрунтованістю процесуальних рішень, що базується на оцінці доказів в їх сукупності на всіх стадіях процесу дізнавачем, слідчим, прокурором, обвинувачем, захисником, суддею. Слід мати на увазі, якщо свідок, потерпілий, експерт, перекладач з якихось причин не були попереджені про відповідальність за ст. 384 або брали участь у діях не процесуального характеру, кримінальна відповідальність не може наставати.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом. Мотивами такої поведінки можуть бути бажання допомогти уникнути кримінальної відповідальності, страх перед помстою з боку певних осіб і кваліфікуючого значення не мають. Якщо свідок, потерпілий, експерт, перекладач добросумлінно помиляються в оцінці і викладі подій, фактів внаслідок дефектів пам'яті або помилок у дослідженні чи перекладі, кримінальна відповідальність не настає.

Суб'єктом кримінального правопорушення можуть бути тільки особи, які беруть участь у кримінальному чи цивільному процесі як свідки, потерпілі, експерти чи перекладачі і досягли 16-річного віку. Законом не передбачена відповідальність за ст. 384 підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, спеціаліста, позивача та відповідача.

Ч. 2 ст. 384 передбачає відповідальність за дії, вказані в ч. 1 ст. 384, якщо вони поєднані з обвинуваченням в тяжкому кримінальному правопорушенні, з штучним створенням доказів обвинувачення чи захисту, вчинені з корисливою метою .

Стаття 385. Відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків

1. Відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача без поважних причин від виконання покладених на них обов'язків у суді або під час провадження досудового слідства, розслідування тимчасовою слідчою чи тимчасовою спеціальною комісією Верховної Ради України чи дізнання

2. Не підлягає кримінальній відповідальності особа за відмову давати показання під час провадження дізнання, досудового слідства або в суді щодо себе, а також членів її сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом

ЮРИДИЧНИЙ АНАЛІЗ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

На свідків, експертів і перекладачів покладається обов'язок дати у суді, під час провадження дізнання, досудового слідства, розслідування Тимчасовою слідчою чи Тимчасовою спеціальною комісіями Верховної Ради України показання, що визнаються доказами у кримінальній справі. На будь-якій стадії кримінального процесу свідок попереджається про відповідальність за відмову від давання показань про відомі йому обставини справи, а експерт і перекладач — за відмову без поважних причин від виконання покладених на них обов'язків.

Якщо відмова з боку експерта чи перекладача викликана поважними причинами (посилання на власну некомпетентність або недостатність наданих на експертизу матеріалів, посилання на недостатнє знання мови, з якої треба робити переклад, тощо), у разі підтвердження їх вагомості кримінальна відповідальність не настає.

Відмова свідка, експерта чи перекладача від дачі показань або виконання покладених обов'язків полягає у прямій заяві про це (усній чи письмовій) особі, що проводить дізнання, досудове слідство, судді (суду) та Тимчасовій слідчій чи Тимчасовій спеціальній комісії Верховної Ради України. Неправдива заява свідка про те, що він не обізнаний з колом питань, які становлять інтерес для правосуддя, кваліфікується за ст. 384. Відмова експерта чи перекладача може бути караною, якщо вони до відмови добровільно дали згоду взяти участь в процесі як експерт чи перекладач.

Кримінальне правопорушення вважається **закінченим** з моменту чітко вираженої категоричної і зафіксованої процесуальної відмови дати показання, зробити висновок чи переклад.

Суб'єктом кримінального правопорушення можуть бути свідок, експерт та перекладач, які досягли 16 років. Інші учасники кримінального процесу за відмову від дачі показань відповідальність не несуть. Згідно зі ст. 63 Конституції України не підлягає кримінальній відповідальності особа за відмову давати показання під

час провадження дізнання, досудового слідства або в суді щодо себе, а також членів своєї сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом: особа усвідомлює, що без поважних причин відмовляється від виконання своїх обов'язків, і бажає цього. Мотиви кримінального правопорушення кваліфікуючого значення не мають.

Стаття 380. Невжиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист

Неприйняття рішення, несвоєчасне прийняття або прийняття недостатньо обґрунтованих рішень, а також невиконання, несвоєчасне вжиття достатніх заходів для безпеки працівників суду, правоохоронних органів або осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їхніх сімей та їхніх близьких родичів службовою особою органу, на який покладено функції забезпечення безпеки зазначених осіб, якщо ці дії спричинили тяжкі наслідки

ЮРИДИЧНИЙ АНАЛІЗ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Точне і неухильне додержання вимог Конституції і законів України, що регулюють державний захист суддів, працівників судів і правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, є однією з важливих умов виконання завдань правосуддя.

У відповідності із Законами України "Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів" від 23 грудня 1993 р. та "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві", з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя правоохоронні органи забезпечують безпеку суддів, працівників суду і правоохоронних органів, осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а також членів їхніх сімей та близьких родичів.

Таке право (за наявності відповідних підстав) мають:

— **працівники суду** — судді, а також інші працівники суду, які приймають участь у розгляді судових справ, виконанні вироків, рішень і постанов суду (див. ст. 2 Закону України "Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів");

— **працівники правоохоронних органів** — органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, митні органи, органи охорони державного кордону, органи державної податкової служби, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції.

Захисту підлягають працівники суду і вказаних правоохоронних органів, а також також співробітники кадрового складу розвідувальних органів України, працівники Антимонопольного комітету України та уповноважені особи Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку: у розгляді справ у судах; розслідуванні кримінальних справ та справ про адміністративні правопорушення; оперативно-розшуковій діяльності; виконанні вироків, рішень і постанов судів, постанов органів дізнання, досудового слідства, прокурорів;

охороні громадського порядку і громадської безпеки; нагляді і контролі за виконанням законів; контролі за переміщенням людей, транспортних засобів, товарів та інших предметів чи речовин через державний і митний кордон України (див. ст. 2 Закону України "Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів").

Близькі родичі, які підлягають захисту, — це батьки, дружина (чоловік), діти, рідні брати і сестри, дід, баба, внуки.

Члени сім'ї — особи, які проживають разом з працівником суду або правоохоронних органів, учасником кримінального судочинства, з числа вказаних близьких родичів, а також інші особи, що ведуть з ними разом господарство або знаходяться на їх утриманні (див. ч. 2 ст. 2 вказаного Закону та ч.1 ст. 3 КПК).

Державний захист таких осіб здійснюється у зв'язку з намаганням перешкодити виконанню покладених на них законом обов'язків і реалізації наданих прав у сфері кримінального судочинства. Перешкоджання може здійснюватись у вигляді створення реальної небезпеки для життя, здоров'я, житла та майна зазначених осіб.

Забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, тобто у виявленні, попередженні, припиненні, розкритті або розслідуванні кримінальних правопорушень, а також у судовому розгляді кримінальних справ, — це здійснення правоохоронними органами правових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на захист життя, житла, здоров'я та майна цих осіб від протиправних посягань з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя згідно з ст. 1 Закону України "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві". Право на забезпечення безпеки у зв'язку з участю у кримінальному судочинстві (за наявності відповідних підстав) мають:

особа, яка заявила до правоохоронного органу про кримінальне правопорушення або в іншій формі брала участь чи сприяла у виявленні, попередженні, припиненні і розкритті кримінальних правопорушень; потерпілий та його представник у кримінальній справі; підозрюваний, обвинувачений, захисники і законні представники; цивільний позивач, цивільний відповідач та їх представники у справі про відшкодування шкоди, завданої кримінальне правопорушенням; свідок; експерт, спеціаліст, перекладач і понятий; а також члени сімей та близькі родичі перелічених осіб, якщо шляхом погроз або інших протиправних дій щодо них робляться спроби вплинути на учасників кримінального судочинства.

Рішення про застосування заходів безпеки приймається органом дізнання, слідчим, прокурором, судом, у провадженні яких знаходяться кримінальні справи про Кримінальні правопорушення, у розслідуванні чи судовому розгляді яких брали або беруть участь вказані особи, а також органом (підрозділом), що здійснює оперативно-розшукову діяльність щодо осіб, які брали участь або сприяли у виявленні, попередженні, припиненні і розкритті кримінальних правопорушень.

Заходами забезпечення безпеки є: особиста охорона, охорона житла і майна; видача спеціальних засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку; використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших

переговорів, візуальне спостереження; заміна документів та зміна зовнішності; зміна місця роботи або навчання; переселення в інше місце проживання; поміщення до дошкільної виховної установи або до установи органів соціального захисту населення; забезпечення конфіденційності відомостей про особу; закритий судовий розгляд та ін.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення полягає у: 1) неприйнятті або 2) несвоєчасному прийнятті, або 3) прийнятті недостатньо обґрунтованих рішень; 4) невжитті або 5) несвоєчасному вжитті достатніх заходів для безпеки працівників суду, правоохоронних органів або осіб які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їхніх сімей та їх близьких родичів.

Йдеться про невиконання або неналежне виконання обов'язків із забезпечення безпеки щодо осіб, взятих під захист. Види спеціальних заходів забезпечення працівників суду та правоохоронних органів та їх близьких родичів, а також осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, підстави і приводи для вжиття заходів забезпечення безпеки, порядок прийняття рішення про їх застосування а також обов'язки щодо виконання рішень про забезпечення безпеки, передбачені КПК та спеціальними законами.

Такі діяння утворюють склад розглядуваного кримінального правопорушення за умови що вони призвели до спричинення тяжких наслідків. До тяжких наслідків можуть бути віднесені загибель особи, взятої під захист або яка мала бути взята під захист, заподіяння такій особі тяжких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень, спричинення великої майнової шкоди тощо.

Склад кримінального правопорушення матеріальний, тобто передбачає необхідність — спричинення тяжких наслідків.

Під **настанням тяжких наслідків** треба розуміти загибель особи, взятої під захист або особи, якою здійснювалися заходи безпеки, а також спричинення тяжких тілесних ушкоджень (див. коментар до ст. 121), значної матеріальної шкоди.

Між вказаними діяннями і наслідками повинен існувати причинний зв'язок.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується необережною формою вини щодо наслідків, саме ж діяння може бути вчинене як необережно, так і умисно.

Умисне потурання кримінальне правопорушенняві проти осіб, взятих під захист, кваліфікується як співучасть у , що були вчинені проти таких осіб.

Суб'єктом кримінального правопорушення є службові особи суду або правоохоронних органів. За наявності достатніх підстав ці особи можуть нести ще й додаткову відповідальність за вчинення відповідних службових кримінальних правопорушень (перевищення влади або службових повноважень та ін.) за ст. 364, 365 та 367.

Керівники військових частин, на яких покладено функції забезпечення виконання заходів безпеки, за невжиття таких заходів, якщо це спричинило тяжкі наслідки, несуть відповідальність за ч. 2 ст. 425 — недбале ставлення до військової служби.

Стаття 395. Порушення правил адміністративного нагляду

Самовільне залишення особою місця проживання з метою ухилення від адміністративного нагляду, а також неприбуття без поважних причин у визначений строк до обраного місця проживання особи, щодо якої встановлено адміністративний нагляд у разі звільнення з місць позбавлення волі

ЮРИДИЧНИЙ АНАЛІЗ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

На підставі ст. 3 Закону України "Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі" від 1 грудня 1994 р. адміністративний нагляд може встановлюватись до трьох категорій повнолітніх осіб:

— засуджених до позбавлення волі за тяжкі Кримінальні правопорушення або засуджених два і більше разів до позбавлення волі за умисні Кримінальні правопорушення, якщо під час відбування покарання їх поведінка свідчила, що вони вперто не бажають стати на шлях виправлення і залишаються небезпечними для суспільства;

— засуджених до позбавлення волі за тяжкі Кримінальні правопорушення або засуджених два і більше разів до позбавлення волі за умисні Кримінальні правопорушення, якщо вони після відбування покарання або умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, незважаючи на попередження органів Національної поліції, систематично порушують громадський порядок і права інших громадян, вчиняють інші правопорушення;

— засуджених до позбавлення волі за один із кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Адміністративний нагляд встановлюється для першої і третьої категорії осіб в судовому засіданні одноособове суддею місцевого суду за місцем знаходження виправно-трудової установи

за поданням начальника виправно-трудової установи; щодо другої категорії осіб — в судовому засіданні одноособове суддею місцевого суду за місцем проживання особи, звільненої з місць позбавлення волі, за поданням начальника органу поліції. В судове засідання викликається особа, щодо якої внесено подання про встановлення адміністративного нагляду, а за її клопотанням — і захисник, а також представник органу, начальник якого вніс подання.

Подання про встановлення адміністративного нагляду повинно бути обґрунтованим, і суд, приймаючи рішення про встановлення адміністративного нагляду, має враховувати:

— кількість і характер порушень режиму відбування покарання, за які засуджений піддавався заходам стягнення, передбаченим ст. 54 КВК України, а також чи не зняті та чи не погашені ці стягнення у встановленому законом порядку на день прийняття рішення про встановлення адміністративного нагляду, — щодо осіб, засуджених до позбавлення волі за тяжкі Кримінальні правопорушення або засуджених два і більше разів до позбавлення волі за умисні Кримінальні правопорушення, якщо під час відбування покарання їх поведінка свідчила, що вони вперто не бажають стати на шлях виправлення і залишаються небезпечними для суспільства (див. п. "б" ст. 3 Закону України "Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі");

— дані про вчинені правопорушення, а також законність і обґрунтованість застосування заходів стягнення щодо осіб, засуджених до позбавлення волі за тяжкі Кримінальні правопорушення або засуджених два і більше разів до позбавлення волі за умисні Кримінальні правопорушення, якщо вони після відбування покарання або умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, незважаючи на попередження органів НПУ, систематично порушують громадський порядок і права інших громадян, вчиняють інші правопорушення (див. п. "в" ст. 3 вказаного Закону).

Адміністративний нагляд може бути встановлений за умови, що після звільнення з місць позбавлення волі особа, незважаючи на попередження органів НПУ, систематично порушує громадський порядок, права інших громадян або вчиняє інші правопорушення і за кожне правопорушення притягувалась до відповідальності у встановленому законом порядку. Під іншими правопорушеннями розуміються такі, що посягають на громадську безпеку чи порядок управління (див. п. 6 постанови Пленуму Верховного Суду України "Про практику застосування судами України законодавства у справах про порушення правил адміністративного нагляду" від 28 березня 1986 р. ЛФ 3).

Адміністративний нагляд встановлюється терміном від одного до двох років, а у випадках, коли є підстави вважати, що особа, щодо якої встановлено адміністративний нагляд, залишається небезпечною для суспільства, адміністративний нагляд за поданням відповідного органу НПУ може бути продовжено кожного разу ще на шість місяців, але не більше терміну, передбаченого законом для погашення або зняття судимості.

Відповідно до ст. 9 Закону України "Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі" особа, щодо якої встановлено адміністративний нагляд, зобов'язана дотримуватись наступних правил: прибути у визначений виправно-трудовою установою термін до обраного нею місця проживання і зареєструватися в органі НПУ; з'являтися за викликом поліції у вказаний термін і давати усні та письмові пояснення з питань, пов'язаних з виконанням правил адміністративного нагляду; повідомляти працівників поліції, які здійснюють адміністративний нагляд, про зміну місця роботи чи проживання, а також про виїзд за межі району (міста) у службових справах; у разі від'їзду в особистих справах з дозволу поліції в інший населений пункт та перебування там більше доби зареєструватися в місцевому органі НПУ.

Крім обов'язку дотримуватись вказаних правил, до осіб, щодо яких встановлено адміністративний нагляд, за постановою начальника органу НПУ застосовуються частково або у повному обсязі такі обмеження, передбачені ст. 10 Закону України "Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі": заборона виходу з будинку (квартири) у визначений час, який не може перевищувати восьми годин на добу; заборона перебування у визначених місцях району (міста);

заборона виїзду чи обмеження часу виїзду в особистих справах за межі району (міста); реєстрація в поліції від одного до чотирьох разів на місяць. З урахуванням особи піднаглядного, його способу життя і поведінки під час

здійснення адміністративного нагляду начальник органу НПУ має право змінювати (збільшувати або зменшувати) обсяг вказаних обмежень.

За порушення правил і обмежень, вказаних у ст. 9 і 10 Закону України "Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі", передбачена відповідальність згідно з ст. 187 КпАП України.

Кримінальна відповідальність за порушення правил адміністративного нагляду настає лише за умови:

— самовільного залишення особою місця проживання з метою ухилення від адміністративного нагляду;

— неприбуття без поважних причин у визначений строк до обраного місця проживання особи, щодо якої встановлено адміністративний нагляд у разі звільнення з місць позбавлення волі.

Під **самовільним залишенням місця проживання з метою ухилення від адміністративного нагляду** необхідно розуміти зміну особою без поважних причин і без повідомлення працівників поліції, що здійснюють нагляд, місця проживання як у межах одного й того ж населеного пункту, так і виїзд її без дозволу органу НПУ до іншого населеного пункту. Мета самовільного залишення місця проживання — ухилитися від адміністративного нагляду. Кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту залишення піднаглядним місця проживання без відповідного дозволу.

Неприбуття без поважних причин у визначений строк до обраного місця проживання особи, щодо якої встановлено адміністративний нагляд у разі звільнення з місць позбавлення волі, вважається закінченим кримінальним правопорушенням з моменту закінчення строку

прибуття до обраного місця проживання, встановленого при звільненні з місць позбавлення волі. Поважними причинами неприбуття у визначений строк до обраного місця проживання можуть вважатися хвороба, стихійне лихо, неможливість вчасно прибути до місця проживання через відсутність квитків на проїзд, перебої в роботі транспорту тощо.

З суб'єктивної сторони кримінальне правопорушення характеризується виною у формі умислу, вид умислу прямий, а при самовільному залишенні місця проживання також і наявністю спеціальної мети — ухилення від адміністративного нагляду.

Суб'єктом кримінального правопорушення є особа, щодо якої встановлено адміністративний нагляд.

Стаття 396. Приховування злочину

1. Заздалегідь не обіцяне приховування тяжкого чи особливо тяжкого злочину

2. Не підлягають кримінальній відповідальності за заздалегідь не обіцяне приховування злочину члени сім'ї чи близькі родичі особи, яка вчинила злочин, коло яких визначається законом.

ЮРИДИЧНИЙ АНАЛІЗ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ

Під заздалегідь не обіцяним приховуванням злочину потрібно розуміти вчинення особою умисних діянь, спрямованих на те, щоб про вчинений злочин або про особу, що його вчинила, не стало відомо правоохоронним органам.

Об'єктивна сторона виражається в приховуванні: особи, що вчинила тяжкий або особливо тяжкий злочин; знарядь і засобів вчинення такого злочину; слідів злочину; предметів, здобутих вчиненням тяжкого чи особливо тяжкого злочину. Злочин має формальний склад і вважається закінченим з моменту вчинення зазначених дій, незалежно від того, чи вдалося особі досягти мети приховати злочин.

Приховування — це триваючий злочин, він може бути припинений закінченням приховування або розкриттям злочину, що приховується. Заздалегідь не обіцяне приховування злочину є видом причетності до злочину, тобто приховування здійснюється вже після вчинення злочину іншою особою. Заздалегідь обіцяне приховування злочину кваліфікується за правилами співучасті у злочині.

Приховування особи, що вчинила тяжкий чи особливо тяжкий злочин, може виражатись у наданні такій особі місця для тимчасового проживання, забезпеченні її підробленими документами, транспортними засобами тощо. Приховування знарядь, засобів, слідів злочину або предметів, здобутих вчиненням злочину, може вчинюватись, наприклад, шляхом їх знищення, надання їм іншого вигляду, зберігання, збуту. Приховування предметів, зберігання або збут яких утворює самостійний склад злочину, необхідно кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень (ст. 396) та відповідною статтею Особливої частини Кодексу, що передбачає відповідальність за вчинення таких дій. Наприклад, приховування вогнепальної зброї, яка була знаряддям вчинення умисного вбивства, потрібно кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ст. 396 та ч. 1 ст. 263; приховування наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, здобутих шляхом розбійного нападу, — за ст. 396 та відповідною частиною ст. 309.

Ч. 1 ст. 396 передбачає відповідальність за заздалегідь не обіцяне приховування тяжкого чи особливо тяжкого злочину. Тяжким визнається злочин, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк не більше десяти років (ч. 4 ст. 12), а особливо тяжким — за який передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі (ч. 5 ст. 12). Якщо особа вчинила заздалегідь не обіцяне приховування кримінальних правопорушень невеликої (ч. 2 ст. 12) або середньої тяжкості (ч. 3 ст. 12), склад злочину, передбачений ст. 396, відсутній. За наявності необхідних підстав такі дії можуть кваліфікуватись, наприклад, за ст. 198.

Суб'єктивна сторона характеризується виною у формі умислу, вид умислу прямий: особа усвідомлює, що вчинює приховування тяжкого чи особливо тяжкого злочину, і бажає цього. Мотиви вчинення приховування злочину можуть бути різними і на кваліфікацію не впливають, однак можуть бути враховані при призначенні покарання.

Суб'єктом злочину може бути осудна фізична особа, що досягла 16-річного віку. Зловживання владою чи службовим становищем, а також перевищення влади

або службових повноважень, поєднане з приховуванням тяжкого чи особливо тяжкого злочину, вчинене службовою особою, необхідно кваліфікувати за ст. 364 чи 365, додаткова кваліфікація за ст. 396 не потрібна.

6. Відповідно до ч. 2 ст. 396 не підлягають кримінальній відповідальності за заздалегідь не обіцяне приховування злочину члени сім'ї чи близькі родичі особи, яка вчинила злочин. Близькими родичами визнаються: батьки, дружина, діти, рідні брати і сестри, дід, баба, внуки тощо (ч. 1 ст. 3 КПК України).

Стаття 382. Невиконання судового рішення

1. Умисне невиконання вироку, рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили, або перешкоджання їх виконанню

2. Ті самі дії, вчинені службовою особою

3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені службовою особою, яка займає відповідальне чи особливо відповідальне становище, або особою, раніше судимою за кримінальне правопорушення, передбачене цією статтею, або якщо вони заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам і свободам громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб

4. Умисне невиконання службовою особою рішення Європейського суду з прав людини

ЮРИДИЧНИЙ АНАЛІЗ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Судові рішення, вироки, ухвали та постанови, що набрали законної сили, обов'язкові до виконання всіма службовими особами та громадянами.

Службовими особами, які повинні виконувати судові рішення або допомагати їх виконанню, є керівники та інші працівники органів та установ НПУ, державні виконавці, керівники та інші службові особи різноманітних підприємств, установ та організацій.

Невиконання будь-якого судового рішення, яке безпосередньо належить виконати даній службовій особі, або перешкоджання нею його виконанню становлять склад зазначеного кримінального правопорушення. Невиконання може характеризуватись бездіяльністю. **Наприклад**, службова особа, що отримала вирок, яким підлеглому їй працівникові заборонено займати посаду, на якій він працює, не робить ніяких дій для його виконання. Можливі випадки, коли службова особа чинить дії, прямо заборонені судовим рішенням, приймає працівника саме на ту посаду, займати яку він не може. Факт невиконання судового рішення може бути підтверджений службовою особою письмово, безпосередньо судді, телефоном тощо, але склад кримінального правопорушення буде й тоді, коли заяв з цього приводу не робилось і рішення просто не виконується.

Якщо службова особа державного або громадського підприємства, установи чи організації не виконала рішення суду (наприклад, про поновлення на роботі) з особистих мотивів, її дії належить кваліфікувати за ст. 172, а за відсутності такого мотиву — за ст. 382. Цю ситуацію добре проаналізовано в постанові Пленуму Верховного Суду України "Про незалежність судової влади" від 13 червня 2007 р. № 8.

Перешкоджання виконанню судового рішення матиме місце тоді, коли службова особа, використовуючи свої службові повноваження, заважає особам, які виконують рішення, робити це.

Кримінальне правопорушення вважається **закінченим** після того, як судові рішення надійшло до службової особи, яка повинна його виконувати, але цього зроблено не було. Для наявності кримінального правопорушення необхідна констатація факту, що відповідний документ надійшов до особи, яка повинна його виконувати, і вона мала реальну можливість це зробити. При перешкодженні виконанню службовою особою судового рішення кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту вчинення дій, які не дозволяли це рішення виконати.

Якщо перешкоджання поєднується зі скоєнням іншого кримінального правопорушення, то такі дії повинні кваліфікуватись за сукупністю кримінальних правопорушень (наприклад, насильницьке недопущення службовою особою, щоб державний виконавець виконав службове рішення, кваліфікуватиметься за ч. 1 або 2 ст. 382 та за ч. 2 ст. 342).

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом. Особа, якій за службовим становищем необхідно виконувати судові рішення, усвідомлює свій обов'язок, але не бажає це робити і не виконує розпорядження за умови наявності можливості для його виконання або перешкоджає такому виконанню. Мотиви кримінального правопорушення на кваліфікацію не впливають. Якщо ж невиконання судового рішення сталося через необережність, то дії (бездіяльність) службової особи повинні кваліфікуватись за ст. 367.

Суб'єктом кримінального правопорушення може бути службова особа, яка, виходячи з її службових обов'язків, повинна виконати судові рішення. Це може бути лише спеціальний суб'єкт.

У названій постанові Пленуму Верховного Суду України говориться, що за невиконання судового рішення до відповідальності може бути притягнута лише службова особа, яка відповідно до своїх повноважень повинна була вчинити дії по його виконанню або мала можливість перешкодити останньому. При цьому не має значення, яке рішення не виконала службова особа, — те, яким закінчено провадження у справі, чи інше, прийняте відповідно до закону (про привід або арешт, про скасування санкції на арешт тощо).

Характеристика осіб, які займають відповідальне чи особливо відповідальне становище, міститься в ч. 2 примітки до ст. 368.

Повторним вчинення кримінального правопорушення може бути лише тоді, коли особа раніше вже була судимою за таке ж кримінальне правопорушення.

Якщо невиконання судового рішення або перешкоджання його виконанню завдають істотної шкоди охоронюваним законом правам і свободам громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб, кваліфікація здійснюється за ч. 2 ст. 382.

Шкода визнається істотною в залежності від обставин справи, оскільки матеріальні збитки від таких дій можуть бути лише непрямыми. В той же час

матеріальним виразом істотної шкоди може бути прийнятий у чинному Кодексі розмір в сто неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

При умисному невиконанні службовою особою рішення Європейського суду з прав людини настає кримінальна відповідальність за ч. 3 ст. 382.

Стаття 390. Ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі

1. Самовільне залишення місця обмеження волі або злісне ухилення від робіт, або систематичне порушення

громадського порядку чи встановлених правил проживання, вчинені особою, засудженою до обмеження волі

2. Неповернення до місця відбування покарання особи, засудженої до обмеження волі, якій було дозволено короткочасний виїзд, після закінчення строку виїзду

3. Неповернення до місця відбування покарання особи, засудженої до позбавлення волі, якій було дозволено короткочасний виїзд, після закінчення строку виїзду

ЮРИДИЧНИЙ АНАЛІЗ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення полягає в ухиленні від відбування покарання у виді обмеження волі чи у виді позбавлення волі та виражається в залежності від виду призначеного судом покарання у наступних діях.

Для осіб, засуджених до обмеження волі, ці дії можуть мати чотири форми:

- самовільне залишення місця обмеження волі;
- злісне ухилення від робіт;
- систематичне порушення громадського порядку чи встановлених правил проживання (відповідальність за їх вчинення передбачена ч. 1 ст. 390);
- неповернення до місця відбування покарання після закінчення строку короткочасного виїзду (ч. 2 ст. 390).

Для осіб, засуджених до позбавлення волі, об'єктивна сторона кримінального правопорушення полягає у неповерненні до місця відбування покарання після закінчення строку короткочасного виїзду (ч. 3 ст. 390).

У зв'язку з цим для встановлення об'єктивної сторони кримінального правопорушення необхідно правильно визначити місце його вчинення, тобто місце відбування покарання (яке винна особа самовільно залишає або під час перебування в якому злісно ухиляється від робіт, систематично порушує громадський порядок чи встановлені правила проживання, або до якого не повертається після закінчення строку короткочасного виїзду), що, у свою чергу, взаємопов'язане із визначенням суб'єкта складу кримінального правопорушення.

Виходячи зі змісту ч. 1 та 2 вказаної ст. 390 ухилення від відбування покарання може бути вчинено особами, які засуджені відповідно до ст. 61 до обмеження волі та відбувають покарання у кримінально-виконавчих установах.

Самовільним є залишення місця обмеження волі, під яким слід розуміти територію як безпосередньо виправного центру, так і гуртожитку, де проживають

засуджені, без спеціального дозволу, оформленого у передбаченому законом порядку.

Вказане кримінальне правопорушення вважається **закінченим** з моменту самовільного залишення місця відбування покарання незалежно від

того, контролювався у цей момент засуджений працівниками виправного центру або поліції чи ні.

Водночас це кримінальне правопорушення слід відрізнити від втечі з місця позбавлення волі або з-під варти, відповідальність за яку передбачена ст. 393, оскільки відповідно до ст. 61 чинного Кодексу та положень КВК України засуджені до обмеження волі утримуються не під вартою (на відміну від засуджених до позбавлення волі або арешту), а без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за ними нагляду.

Злісним ухиленням від робіт є вчинення засудженим не менше двох грубих порушень трудової дисципліни (невихід на роботу або відсутність на роботі більше трьох годин протягом робочого дня без поважних причин, поява на роботі у стані алкогольного, наркотичного або токсичного сп'яніння, запізнення та інші порушення), за кожне з яких до нього адміністрацією виправного центру у встановленому законом порядку застосовувалися відповідні заходи стягнення.

Систематичним порушенням громадського порядку чи встановлених правил проживання визнається вчинення засудженим не менше трьох порушень громадського порядку, за які передбачена адміністративно-правова відповідальність (зокрема, дрібне хуліганство, розпивання спиртних напоїв у громадських місцях, на виробництві та ін.), або встановленого порядку відбування покарання, за кожне з яких на нього судом накладено адміністративне стягнення або у встановленому законом порядку застосувалися відповідні заходи стягнення адміністрацією виправного центру.

Обов'язковою умовою для встановлення складу вказаних кримінальних правопорушень є додержання вимог чинного законодавства адміністрацією виправних центрів при попередньому застосуванні заходів стягнення щодо винної особи (або судом при накладенні адміністративного стягнення). За таких обставин обов'язковій перевірці підлягають дотримання встановленого законом порядку щодо застосування заходів стягнення, строки їх накладення або відповідність їх тяжкості характеру правопорушення, проступку засудженого, звернення до виконання та ін.

Наприклад, вчинення засудженим повторного грубого порушення трудової дисципліни вже після закінчення року з дня відбуття стягнення за попереднє порушення, якщо засуджений за цей час не був підданий новому стягненню, не утворює складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 390.

Неповерненням до місця відбування покарання визнаються випадки, коли засуджений, якому у передбаченому законом порядку дозволено короточасний виїзд за межі виправного центру, не повернувся до нього після закінчення строку виїзду без поважних причин.

Під неповерненням слід також розуміти й випадки несвоєчасного, із значним запізненням повернення засудженого до виправного центру без поважних причин.

Водночас незначне за часом запізнення не тягне за собою кримінальної відповідальності за ч. 2 ст. 390.

Дозвіл на короточасний виїзд дається начальником установи (у даний час, до прийняття Кримінально-виконавчого кодексу України — за погодженням з прокурором), з урахуванням особистості та поведінки засудженого, на строк не більше семи діб, не рахуючи часу, необхідного для проїзду в обидва кінці (але не більше п'яти діб), за наявності завірених у встановленому порядку документів, що підтверджують винятковість обставин.

Кримінальна відповідальність за ч. 3 ст. 390 настає у випадках, коли особа, яка засуджена до позбавлення волі та якій у передбаченому законом порядку дозволено короточасний виїзд, не повернулася до місця відбування покарання після закінчення строку виїзду.

До вказаної категорії відносяться особи, які засуджені до позбавлення волі та відбувають покарання у кримінально-виконавчих установах.

Таким чином, **суб'єктом** кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 та 2 ст. 390, є особи, які засуджені до обмеження волі та відбувають покарання у колоніях, а передбачених ч. 3 вказаної статті — особи, які засуджені до позбавлення волі та відбувають покарання у виправно-трудових колоніях загального режиму, колоніях-поселеннях усіх видів і виховно-трудових колоніях.

Водночас у разі встановлення факту незаконного засудження особи до позбавлення або обмеження волі, під час якого нею вчинені дії, пов'язані з ухиленням від відбування покарання, вирок стосовно такої особи за ст. 390 підлягає скасуванню, а справа закриття на підставі п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом, тобто засуджений усвідомлює суспільне небезпечний характер свого діяння, передбачає його суспільне небезпечні наслідки і бажає їх (так, при наданні дозволу на короточасний виїзд він письмово попереджається про дату повернення та про наслідки неповороту у встановлений строк), незалежно від мотивів ухилення від відбування покарання.

Такі ж дії, що призвели до несвоєчасного повернення до місця відбування покарання внаслідок необережності або з поважних причин (тяжкої хвороби засудженого, припинення руху транспорту та ін.), які підтверджуються відповідними документами, не тягнуть за собою відповідальності за ст. 390.

Не утворюють складу кримінального правопорушення і випадки самовільного залишення місця відбування покарання особою, яка засуджена до обмеження волі і яка при цьому не намагалася ухилитись від відбування покарання та добровільно повернулася до установи через нетривалий час після її залишення. За такі дії до засуджених можуть застосовуватись заходи дисциплінарного впливу, передбачені чинним КВК України (див. п. 13 постанови Пленуму Верховного Суду України "Про судову практику в справах про Кримінальні правопорушення, пов'язані з порушеннями режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі" від 26 березня 1993 р. № 2).

ВИСНОВКИ З ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, ми розглянули з Вами інші Кримінальні правопорушення проти правосуддя.

висновки З ТЕМИ:

Кримінальні правопорушення проти правосуддя — це передбачені кримінальним законом суспільне небезпечні діяння, які порушують нормальну діяльність суду, а також діяльність органів, які забезпечують відправлення правосуддя.

До таких органів належать крім судів, органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури, органи, які виконують вирок, рішення, постанови, що вступили в законну силу.

Ми з Вами сьогодні розглянули перелік груп, на які підрозділяються Кримінальні правопорушення проти правосуддя.

Виходячи з вивченого можна, як підсумок, навести **загальний юридичний аналіз кримінальних правопорушень проти правосуддя:**

а) **Об'єкт** — нормальна, яка ґрунтується на законі, діяльність органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури, суду, а також органів, які виконують покарання, а в деяких випадках — інтереси окремих громадян (ст. 371, 372, 373, 375, 383, 384 КК) — додатковий об'єкт.

б) **З об'єктивної сторони** Кримінальні правопорушення проти правосуддя вчинюються в основному шляхом дії (примушення давати показання, втеча з місця позбавлення волі або з-під варти), а також шляхом бездіяльності (невиконання судового рішення). Більшість кримінальних правопорушень проти правосуддя, — Кримінальні правопорушення з формальним складом кримінального правопорушення, але є Кримінальні правопорушення, які належать до матеріальних складів кримінального правопорушення (наприклад: ч. 2 ст. 375, ч. 2 ст. 393 КК).

в) **З суб'єктивної сторони** всі Кримінальні правопорушення проти правосуддя вчинюються з прямим умислом.

Для наявності деяких кримінальних правопорушень потрібно встановлювати мотив — корисливі спонукання чи іншу особисту заінтересованість (наприклад, винесення суддями завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови, притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності);

г) **суб'єктом** кримінальних правопорушень проти правосуддя можуть бути службові особи, працюючі в сфері правосуддя (суддя, прокурор, слідчий, особа, яка провадить дізнання), засуджені особи або особи, втягнуті до цієї сфери (потерпілий, свідок, експерт, той, хто приховує кримінальне правопорушення).

ТЕМА №39 КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ВСТАНОВЛЕННОГО ПОРЯДКУ НЕСЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ (військові кримінальні правопорушення)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Поняття "військове кримінальне правопорушення". Загальна характеристика військових кримінальних правопорушень.

2. Відповідальність за непокору.
3. Опір начальнику. Невиконання наказу начальника.
4. Відповідальність за дезертирство.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

7. Конституція України 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. Ст.141. (Розділи 1, 2). З наступними змінами і доповненнями.
8. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2001. №25. Ст.31. З наступними змінами і доповненнями.
9. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. і допов. К.: ВД «Дакор», 2018. 1360 с.
10. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко [та ін.]; За заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.
11. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України, 7- ме вид., переробл. та доп / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К. Дакор, 2019. 1384с.
12. Кримінальний кодекс України з постатейним коментарем, висновками Верховного Суду : станом на 01.01.2021 / [упоряд. С. Г. Туманов]. 2ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2021. 976 с.

Загальна характеристика військових кримінальних правопорушень.

Родовим об'єктом військових кримінальних правопорушень є встановлений законодавством порядок несення або проходження військової служби. Цей порядок закріплений в законах України, Військовій присязі, військових статутах, положеннях про проходження військової служби різними категоріями військовослужбовців, наказах Міністра оборони та інших актах військового законодавства. Він повинен неухильно дотримуватися всіма військовослужбовцями. Протиправні посягання на такий порядок ведуть до підризу боєздатності Збройних Сил України та інших військових формувань.

Безпосереднім об'єктом конкретного військового кримінального правопорушення є ті відносини військової служби, проти яких спрямоване діяння.

Залежно від безпосереднього об'єкта можна виділити такі групи військових кримінальних правопорушень:

1. кримінальні правопорушення, що посягають на порядок взаємовідносин між військовослужбовцями (статті 402-406);
2. кримінальні правопорушення, що посягають на встановлений порядок проходження військової служби (статті 407-409);
3. кримінальні правопорушення, що посягають на встановлений порядок користування військовим майном (статті 410-413);
4. кримінальні правопорушення, що посягають на встановлений порядок поводження зі зброєю та порядок експлуатації військової техніки (статті 414-417);

5. кримінальні правопорушення, що посягають на встановлений порядок несення окремих видів військової служби (статті 418-421);

6. кримінальні правопорушення, що посягають на встановлений порядок збереження військових відомостей, що становлять державну таємницю (стаття 422);

7. військові службові кримінальні правопорушення (статті 423-26);

8. кримінальні правопорушення, вчинювані в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці (статті 427-435).

Суб'єктами військових кримінальних правопорушень можуть бути військовослужбовці та військовозобов'язані (останні тільки у разі, коли вони проходять навчальні (чи перевірні) або спеціальні збори).

Військовослужбовці — це особи, які проходять військову службу. Видами військової служби є: а) строкова військова служба; б) військова служба за контрактом осіб рядового, сержантського і старшинського складу; в) військова служба (навчання) курсантів (слухачів) вищих військових навчальних закладів, а також вищих навчальних закладів, які мають у своєму складі військові інститути, факультети військової підготовки, кафедри військової підготовки (далі -вищі військові навчальні заклади та військові навчальні підрозділи вищих навчальних закладів); г) військова служба за контрактом осіб офіцерського складу; г) військова служба за призовом осіб офіцерського складу (ст. 2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу»).

Такими, що перебувають на строковій службі, вважаються солдати, матроси, сержанти й старшини, які проходять військову службу за призовом у межах строків, визначених ст. 23 Закону «Про військовий обов'язок і військову службу».

Військову службу за контрактом проходять особи, прийняті на військову службу у добровільному порядку. Порядок прийняття на військову службу за контрактом регламентується ст. 20 Закону та положеннями про проходження військової служби відповідними категорія.

2.Відповідальність за непокору. Непокора посягає на встановлений порядок підлеглості і породжує неорганізованість і безладдя у військах, порушує твердий статутний порядок негативно позначається на боєготовності та боєздатності військ.

3 об'єктивної сторони непокора виражається у відкритій відмові від виконання наказу або в іншому навмисному невиконанні наказу.

Наказ (службове розпорядження) - це обов'язкова для виконання вимога командира (начальника) про вчинення або невчинення підлеглим будь-якої дії по службі.

Наказ може бути відданий письмово або усно, безпосередньо підлеглому чи через інших осіб.

Відкрита відмова виконати наказ начальника виражається в усній або письмовій заяві підлеглого про небажання виконувати одержаний ним наказ чи в мовчазному демонстративному вчиненні дій, які свідчать про те, що наказ не буде виконуватися.

Непокора вважається закінченим кримінальним правопорушенням з моменту відкритої відмови від виконання наказу або з моменту навмисного його невиконання, незалежно від настання наслідків.

Суб'єктом кримінального правопорушення може бути військовослужбовець, який за своїм службовим становищем чи військовим званням є підлеглим начальникові, що віддав наказ.

Із суб'єктивної сторони непокора характеризується умисною формою вини. Кваліфікуючими ознаками є: а) непокора, вчинена групою осіб, або б) така, що спричинила тяжкі наслідки (ч. 2 ст. 402), а особливо кваліфікуючими - непокора вчинена: а) в умовах воєнного стану; б) в бойовій обстановці (ч. 3 ст. 402).

3. Опір начальнику. Невиконання наказу начальника.

Опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків (ст. 404). Суспільна небезпека цих кримінальних правопорушень полягає в тому, що винний відкрито й зухвало втручається в службову діяльність начальника або іншого військовослужбовця, здійснювану в інтересах військового порядку, з метою припинити або змінити її законний характер.

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є порядок військової підпорядкованості, що забезпечує нормальну службову діяльність командирів (начальників) або інших осіб, що виконують обов'язки з військової служби. Додатковим безпосереднім об'єктом цього кримінального правопорушення може бути здоров'я цих осіб, а передбаченого ч. 4 ст. 404 їх життя.

Потерпілими від цього кримінального правопорушення можуть бути командири (начальники) та інші особи, що виконують обов'язки з військової служби. До останніх належать військовослужбовці, що перебувають у складі варти, вахти, патруля або нарядів внутрішньої служби, та інші військовослужбовці, які виконують певні обов'язки з військової служби.

Об'єктивна сторона розглядуваного кримінального правопорушення передбачає: 1) опір начальникові, а також іншій особі, яка виконує покладені на неї обов'язки з військової служби; 2) примушування цих осіб до порушення покладених на них обов'язків з військової служби.

Опір виражається у діях, спрямованих на перешкоджання начальникам та іншим особам виконувати покладені на них обов'язки з військової служби.

Опір може вчинюватися тільки під час виконання начальником або іншою особою того чи іншого обов'язку з військової служби. Він може і не супроводжуватися насильством, а виражатися у створенні перепон, у спробі вирватися під час затримання.

Примушування характеризується: а) застосуванням до начальника чи іншої особи, яка виконує обов'язки з військової служби, психічного чи фізичного насильства; б) пред'явленням конкретних вимог, спрямованих на протизаконне припинення або зміну характеру їх службової діяльності.

Кримінальні правопорушення визнаються закінченими з моменту фактичного вчинення опору або примушування, незалежно від того, чи вдалося винному перешкодити військовослужбовцеві виконати покладені на нього обов'язки з військової служби або примусити їх порушити.

Відкрита відмова виконати наказ начальника виражається в усній або письмовій заяві підлеглого про небажання виконувати одержаний ним наказ чи в мовчазному демонстративному вчиненні дій, які свідчать про те, що наказ не буде виконуватися.

Невиконання наказу (ст. 403) характеризується лише необережною формою вини. При цьому винний не передбачає можливості невиконання наказу та настання тяжких наслідків, хоч повинен був і міг це передбачити (протиправна недбалість), або свідомо не виконує наказ, легковажно розраховуючи на певні обставини, завдяки яким наказ буде виконаний і тяжкі наслідки не настануть (протиправна самовпевненість).

Кваліфікуючими ознаками є невиконання наказу: а) в умовах воєнного стану і б) в бойовій обстановці (ч. 2 ст. 402).

4. Відповідальність за дезертирство.

Об'єктом кримінального правопорушення є встановлений законодавством порядок проходження військової служби, який зобов'язує кожного військовослужбовця нести військову службу протягом встановленого законом строку, завжди бути готовим до захисту держави, виконувати свій військовий обов'язок.

Об'єктивна сторона дезертирства вчинюється шляхом дії (залишення військової частини чи місця служби) або шляхом бездіяльності (нез'явлення на службу у разі призначення, переведення, з відрядження, відпустки або з лікувального закладу).

Дезертирство є триваючим кримінальним правопорушенням, який починається з моменту самовільного залишення військової частини чи місця служби або нез'явлення на службу у разі призначення, переведення, з відрядження, відпустки або з лікувального закладу та закінчується затриманням дезертира чи з'явленням його із зізнанням, чи його смертю, або ж якщо з моменту досягнення дезертиром граничного віку (строку) перебування на військовій службі минуло п'ять років, якщо вчинене дезертирство кваліфікується за ч. 1 ст. 408, десять років - за ч. 2 ст. 408, п'ятнадцять років - за ч. 3 ст. 408 і давність не була перервана вчиненням нового кримінального правопорушення середньої тяжкості, тяжкого або особливо тяжкого кримінального правопорушення. Уявляється, що для військовослужбовців строкової служби таким моментом є досягнення 25-річного віку або закінчення строку служби, якщо вона мала б завершитися після досягнення винним 25-річного віку; для військовослужбовців, що проходять службу за контрактом, - після закінчення строку контракту або після досягнення винним граничного віку перебування на військовій службі, якщо у зв'язку з цим контракт мав би бути припинений (розірваний); для військовослужбовців, що проходять кадрову військову службу, - з моменту досягнення граничного віку перебування на військовій службі. Для визнання кримінального правопорушення закінченим тривалість незаконної відсутності військовослужбовця у військовій частині або місці служби значення не має.

Нез'явлення на службу полягає в тому, що, залишивши військову частину або місце служби на законній підставі, військовослужбовець, маючи об'єктивні можливості для повернення у встановлений час, в частину не з'являється.

Суб'єктивна сторона дезертирства характеризується прямим умислом і метою ухилитися від військової служби.

Суб'єктами кримінального правопорушення можуть бути військовослужбовці строкової служби, військовослужбовці, які проходять військову службу за контрактом, кадрову службу та особи офіцерського складу, які проходять службу за призовом.

Як дезертирство кваліфікуються дії військовослужбовців, які відбувають покарання в дисциплінарному батальйоні, якщо вони з метою ухилення від військової служби скоюють втечу.

Не може бути суб'єктом цього кримінального правопорушення особа, яка незаконно призвана у Збройні Сили України.

Добровільна відмова від дезертирства можлива тільки до моменту залишення частини. Повернення до місця служби або з'явлення до органів влади військовослужбовця, який покинув частину або не з'явився на службу з метою ухилення від військової служби, є пом'якшуючою покарання обставиною (з'явлення із зізнанням ? п. 1 ч. 1 ст. 66), яка на кваліфікацію не впливає.

ТЕМА №40 КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ МИРУ, БЕЗПЕКИ ЛЮДСТВА ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Поняття, загальна характеристика і види кримінальних правопорушень проти миру безпеки людства та міжнародного правопорядку.
2. Відповідальність за кримінальні правопорушення проти миру:
 - 2.1 Пропаганда війни (Ст. 436)
 - 2.2 Планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни (Ст. 437)
 - 2.3 Найманство (Ст. 447)
3. Кримінальні правопорушення проти безпеки людства:
 - 3.1. Застосування зброї масового знищення (Ст. 439)
 - 3.2 Геноцид (Ст. 442)
4. Кримінальні правопорушення проти міжнародного правопорядку
 - 4.1 Порушення законів та звичаїв війни (Ст. 438)
 - 4.2. Піратство (Ст. 446)

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
3. Закон України «Про оборону України» від 1992 року №1932-X. З наступними змінами і доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>

4. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

5. Кваліфікація та розслідування порушення законів і звичаїв війни. Практичний посібник/ Чернявський С.С., Вознюк А.А., Жук І.В., Таран О.В., Осуховський Р.В., Арешонков В.В., Атаманчук В.М., Малиш І.Г. – Київ: ТОВ «Видавництво «Норма права», 2023. 322 с.

6. Романюк Б.В. Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку : монографія / Б.В. Романюк, О.Ф. Бантишев. – Київ : Крок, 2018. – 234 с.

7. Злочини проти миру і міжнародного правопорядку : лекції / В. В. Гальцова. За ред. докт. юрид. наук, проф. Панова М. І. - Харків: Юрайт, 2019. - 96 с.

8. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України /Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко [та ін.]; За заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

9. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України, 7- ме вид., переробл. та доп / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К. Дакор, 2019. 1384с.

10. Кримінальний кодекс України з постатейним коментарем, висновками Верховного Суду : станом на 01.01.2021 / [упоряд. С. Г. Туманов]. 2ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2021. 976 с.

1. Поняття, загальна характеристика і види кримінальних правопорушень проти миру безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку – це група особливо небезпечних для усього людства кримінальних правопорушень, передбачених як такі міжнародним кримінальним правом і Кримінальним кодексом України, спрямованих проти миру, людяності, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Родовий об'єкт розглядуваних кримінальних правопорушень складається із трьох спеціальних об'єктів, якими є:

- 1) мир,
- 2) безпека людства
- 3) міжнародний правопорядок.

Кримінальні правопорушення, передбачені статтями 443, 444 і 446 КК, мають обов'язкові додаткові об'єкти: перший з них – життя людини, другий (альтернативно) – нормальна діяльність певних установ, власність, життя, здоров'я, воля і гідність особи, третій (також альтернативно) – власність, життя, здоров'я, воля і гідність особи.

З об'єктивної сторони ці кримінальні правопорушення, як правило, вважаються закінченими з моменту вчинення відповідного суспільно небезпечного діяння, тобто є формальними.

Із суб'єктивної сторони усі кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку характеризуються прямим умислом.

Суб'єктами кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку можуть бути осудні особи, які досягли 16-річного віку, а злочину, передбаченого ст. 443, – 14-річного віку

Слід також мати на увазі, що відповідно до ч. 5 ст. 49 і ч. 6 ст. 80 КК давність не застосовується у разі вчинення кримінальних правопорушень проти миру та безпеки людства, передбачених ст. 437–439 і ч. 1 ст. 442 КК.

Усі кримінальні правопорушення, передбачені розділом XX Особливої частини КК, виходячи із їхніх об'єктів, можна поділити на такі групи:

- 1) кримінальні правопорушення проти миру (ст. ст. 436, 437, 447);
- 2) кримінальні правопорушення проти безпеки людства (ст. ст. 439–442);
- 3) кримінальні правопорушення проти міжнародного правопорядку (ст. ст. 438, 443–446)

2. Відповідальність за кримінальні правопорушення проти миру:

2.1 Пропаганда війни (Ст. 436)

Об'єктом злочину, передбаченого ст. 436 КК, є мир як складова міжнародного правопорядку.

Об'єктивна сторона злочину характеризується діями у таких формах:

- 1) публічні заклики до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту;
- 2) виготовлення матеріалів із закликами до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту;
- 3) розповсюдження таких матеріалів.

Агресивна війна і воєнний конфлікт є видами актів агресії, які відрізняються між собою, зокрема, масштабами дій, і передбачають застосування державою чи від її імені збройних сил першою проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави або народу (нації).

Актом збройної агресії можуть бути визнані: вторгнення чи напад збройних сил держави на територію іншої держави або будь-яка військова окупація; бомбардування збройними силами держави території іншої держави; блокада портів, берегів або територіальних вод держави збройними силами іншої держави; напад збройних сил держави на сухопутні, морські чи повітряні сили або морські чи повітряні флоти іншої держави; заслання державою або від її імені збройних банд, груп, регулярних сил або найманців, які здійснюють акти застосування збройної сили проти іншої держави, котрі мають настільки серйозний характер, що це рівносильне переліченим вище актам тощо.

Суб'єкт злочину загальний.

Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом.

2.2 Планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни (Ст. 437)

Об'єктом є мир.

Об'єктивна сторона злочину характеризується:

- 1) планування агресивної війни чи воєнного конфлікту;
- 2) підготовка агресивної війни чи воєнного конфлікту;
- 3) розв'язування агресивної війни чи воєнного конфлікту;

- 4) участь у змові, що спрямована на вчинення таких дій;
- 5) ведення агресивної війни або агресивних воєнних дій.

Згідно з міжнародним законодавством війна або воєнні дії можуть бути кваліфіковані як агресивні лише Радою Безпеки ООН.

Планування агресивної війни чи воєнного конфлікту означає розроблення системи діяльності, яка передбачає порядок, послідовність, строки та інші суттєві умови щодо їх підготовки та розв'язування (обґрунтування ідеї війни, розробка її політичної концепції, стратегії і тактики мобілізації та початку воєнних дій тощо).

Підготовка агресивної війни чи воєнного конфлікту — це дії, пов'язані з попереднім готуванням засобів ведення війни, зосередженням збройних сил на певних напрямках, проведенням розвідувальних заходів, схилення населення до ненависті до народів інших держав та інші дії, спрямовані на усунення можливих перешкод для вторгнення збройних сил на територію іншої країни або для іншого акту агресії, створення умов для успішного розв'язування агресивної війни чи воєнного конфлікту.

Під розв'язуванням агресивної війни чи воєнного конфлікту треба розуміти знищення останніх ідеологічних, політичних, дипломатичних та інших перешкод, надання можливостей для розвитку агресії. Розв'язування війни може проявитися, скажімо, в пред'явленні ультиматуму іншій державі, різноманітних агресивнопровокаційних діях на кордоні, у фактичному початку іншого воєнного конфлікту.

Участь у змові, що спрямована на планування, підготовку та розв'язування агресивної війни, передбачає наявність попередньої змови двох чи більше осіб про вчинення таких дій.

Ведення агресивної війни або агресивних воєнних дій — це здійснення будь-якого акту агресії проти іншої держави.

Суб'єкт злочину - загальний. Проте у перших трьох формах, а також у п'ятій цей злочин може вчинюватися, як правило, лише службовою особою ЗС чи інших військових формувань України, або службовою особою вищого органу державної влади чи центрального органу державної виконавчої влади, яка за своїми повноваженнями фактично може спланувати, підготувати чи розв'язати агресивну війну (воєнний конфлікт), або ініціювати ведення агресивної війни чи віддати наказ про здійснення агресивних воєнних дій, — глава держави, Верховний головнокомандувач ЗС, секретар Ради національної безпеки і оборони, міністр оборони, начальник Генерального штабу ЗС тощо.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом.

2.3 Найманство (Ст. 447)

Об'єктом злочину є мир, міжнародний правопорядок та зовнішньополітична безпека України.

З об'єктивної сторони найманство може мати місце у таких формах:

- 1) вербування найманців;
- 2) фінансування найманців;
- 3) матеріальне забезпечення найманців;

- 4) навчання найманців;
- 5) використання найманців у військових конфліктах чи діях;
- 6) участь без дозволу відповідних органів державної влади у збройних конфліктах інших держав.

Під вербуванням найманців розуміється безпосереднє наймання, тобто запрошування і набір добровольців для участі у збройних конфліктах інших держав або у насильницьких діях, спрямованих на повалення державної влади або порушення територіальної цілісності, а також створення із них певних груп, загонів, банд, формувань тощо.

Використання найманців – це безпосереднє застосування їх при виконанні бойових завдань під час військових конфліктів, а також для насильницьких дій (військових переворотів, захоплення важливих об'єктів чи заручників, вбивства політичних діячів, диверсій, актів тероризму тощо) на території інших держав.

Злочин є закінченим з часу вчинення хоча б однієї із перерахованих вище дій.

Суб'єкт злочину у перших п'яти його формах — загальний.

Найманець – це спеціально завербований, як правило, за кордоном для фактичної безпосередньої участі у воєнних діях; не має прямого юридичного зв'язку зі сторонами, що знаходяться у конфлікті; отримує матеріальну винагороду у значному розмірі, порівняно з особовим складом збройних сил сторони, яка його завербувала.

Найманця треба відрізнити від комбатанта – учасника збройного конфлікту на законних підставах. Ним є солдат, сержант чи офіцер, який служить у збройних силах тієї або іншої конфліктуючої сторони за призовом, контрактом, а також добровільно, має відповідні документи, особистий номер і військову форму.

Комбатант може не бути громадянином тієї держави, якій належать збройні сили. Комбатантами є також партизани, які мають відповідні документи та розпізнавальні знаки, і добровольці, які воюють із ідейних чи моральних міркувань.

Не можуть визнаватися найманцями особи, які безпосередньо не беруть участі у воєнних діях (медичний персонал, духовенство, журналісти), у т.ч. особи, які працюють технічними інструкторами, радниками, пілотами транспортних літаків, а зброю носять лише для самозахисту (визнання їх найманцями може порушити їх конституційне право на працю).

З суб'єктивної сторони злочин характеризується прямим умислом.

3. кримінальні правопорушення проти безпеки людства:

3.1. Застосування зброї масового знищення (Ст. 439) Об'єктом злочину є безпека людства.

Предметом злочину є ті види зброї масового знищення, які заборонені до застосування міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

До зброї масового знищення належать хімічна, біологічна, ядерна, лазерна, інфразвукова, радіологічна, променева та деякі інші види зброї. Проте,

відповідними міжнародними договорами заборонено застосування лише перших трьох її видів.

Об'єктивна сторона злочину полягає у застосуванні зброї масового знищення, під яким розуміється використання її специфічних властивостей саме у воєнних цілях, тобто як зброї.

Суб'єкт злочину загальний.

Його суб'єктивна сторона характеризується умислом.

3.2 Геноцид (Ст. 442)

Об'єктом є безпека існування національних, етнічних, расових та релігійних груп.

Потерпілими від цього злочину можуть бути тільки члени національної, етнічної, расової чи релігійної групи, на знищення якої спрямоване діяння винних осіб — як громадяни України, так і іноземні громадяни чи особи без громадянства.

До найбільш небезпечних сучасних форм дискримінації належать расизм, антисемітизм, нетерпимість стосовно арабів і мусульман, негрофобія, ксенофобія (ворожість до будь-яких іноземців).

Видом геноциду є апартеїд — обмеження прав громадян за расовою ознакою.

Суб'єкт злочину загальний.

З суб'єктивної сторони злочин характеризується виною у вигляді прямого умислу.

4. кримінальні правопорушення проти міжнародного правопорядку

4.1 Порушення законів та звичаїв війни (Ст. 438)

Об'єктом злочину, передбаченого ст. 438 КК, є встановлений відповідними міжнародними актами порядок ведення війни.

З об'єктивної сторони злочин характеризується переважно діями; в окремих випадках закони і звичаї війни можуть порушуватися шляхом бездіяльності.

Формами цього злочину є:

- 1) жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням;
- 2) вигнання цивільного населення для примусових робіт;
- 3) розграбування національних цінностей на окупованій території;
- 4) застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом;
- 5) інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;
- 6) віддання наказу про вчинення таких дій.

Суб'єкт злочину в перших п'яти його формах загальний; в шостій формі спеціальний.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується умисною формою вини.

4.2. Піратство (Ст. 446)

Основним безпосереднім об'єктом злочину є безпека міжнародного судноплавства.

Додатковим обов'язковим об'єктом можуть бути — альтернативно — власність або життя, здоров'я, воля і гідність особи.

Потерпілими від піратства можуть бути тільки члени екіпажу або пасажирів морського чи річкового судна.

З об'єктивної сторони піратство полягає у використанні озброєного чи неозброєного судна для:

- 1) захоплення іншого морського чи річкового судна;
- 2) застосування насильства щодо екіпажу чи пасажирів іншого морського чи річкового судна;
- 3) пограбування екіпажу чи пасажирів іншого морського чи річкового судна;
- 4) інших ворожих дій щодо екіпажу чи пасажирів такого судна.

Обов'язковою ознакою піратства є місце його вчинення. Піратство може бути вчинене лише у відкритому морі або в іншому місці за межами територіальної юрисдикції будь-якої держави (певні річкові судна також можуть вийти у відкрите море). У даному випадку не має правового значення той факт, що територія судна, яке знаходиться у відкритому морі, de-jure прирівнюється до території держави.

Суб'єкт злочину спеціальний. Це особа зі складу екіпажу (капітан, інші особи командного складу і суднової команди) чи пасажир будь-якого приватновласницького або прирівняного до нього морського чи річкового судна, у т.ч. катера або човна.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом, а також спеціальною метою — одержання матеріальної винагороди або іншої особистої вигоди.